

Шайх
Мұхаммад Содир
Мұхаммад Юсуф

БАХТИЁР ОИЛА

МАЖВУРИЙ НУСКА

«HILOL-NASHR»
ТОШКЕНТ — 2013

БИСМИЛЛАХИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

قالَ اللَّهُ تَعَالَى :

وَمِنْ أَيْنَتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ
بَيْنَكُمْ مَوْدَةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٌ لِقَوْمٍ يَنْفَكِرُونَ
⑯

Аллоҳ таоло марҳамат қиласидиким:

«Ва Унинг оят-белгиларидан сизларга сокинлик топишингиз учун ўзингиздан жуфтлар яратганлиги ва ораларингизда меҳру муҳаббат ва марҳаматни солиб қўйганидир. Албатта, бунда тафаккур қиласиган қавмлар учун оят-белгилар бордир».

(«Рум» сураси, 21-оят).

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: حَيْثُ كُمْ
خَيْرُ كُمْ لِأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُ كُمْ لِأَهْلِي. رَوَاهُ التَّرْمِذِيُّ.

Оша розиямлоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Яхшиларингиз аҳлига яхшиларингиздир
ва мен аҳлига яхшингизман», дедилар.

Термизий ривоят қилган.

Шиоримиз:

Аҳли сунна ва жамоа мазҳаби асосида пок ақийда ва мусаффо Исломга интилиш. Қуръон ва суннатни ўрганиб амал қилиш, исломий маърифат таратиш, салафи солиҳ — улугъ мұжтаҳидларга зеркашиш, көнгбагирлик ва биродарлик руҳини тарқатиши.

Диний саводсизликни тутатиши, ихтилоф ва фирқачиликка барҳам бериш, мутаассиблик ва бидъат-хурофотларни йўқотиши.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари қўмитасининг 1759-рақамли тавсияси ила чоп этиди.

M - 96

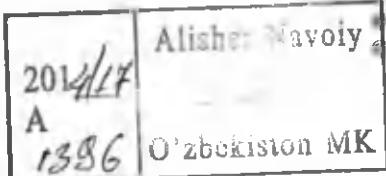
Шайх Мухаммад Содик Мухаммад Юсуф

Бахтиёр оила – Тошкент: «Hilol-Nashr», 2013. – 504 б

ISBN 978-9943-4157-4-4

УДК 297.1

ББК 86.38

Шайх Мухаммад Содик Мухаммад Юсуф, 2013
«Hilol-Nashr», нашриёти, 2013.

№ 42302
№ 391

БИСМИЛЛАХИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

Одамни тупроқдан яратган ва сокинлик топиши учун ундан ўз жуфтини яратган ҳамда уларнинг никоҳ орқали оила қуриб яшашларини ирова қилган Қодир ва Ҳакийм Аллоҳга У Зотнинг жалолига яраша ҳамду санолар бўлсин!

«Никоҳ менинг суннатимдир. Ким суннатимдан юз ўтиrsa, мендан эмасdir», деган Расули Акрам Мұхаммад Мустафога битмас-тутанмас саловоту саломлар бўлсин!

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Ўзи ирова қилган пайтда тупроқдан одам зотини яратди ва унга Ўз ҳузуридаги руҳдан жон пуфлаб, уни Ўзининг ердаги ўринбосари қилди. Сўнгра одамнинг жуфтини яратди ва уларнинг иккисидан эркак ва аёлларни тарқатди.

Аллоҳ таоло инсон зотини жуфт қилиб, эркак ва аёлдан иборат қилиб яратганда уларнинг ҳар бирига ўзига хос хусусиятларни берди ва уларнинг никоҳ орқали ҳалол-пок яшаб, ўзларидан зурриётлар қолдиришларини ҳамда айни шу йўл билан дунёнинг обод бўлишини ва одам сулоласини Қиёмат-қоим бўлгунча ҳалол-пок йўл билан давом этиб боришини ирова қилди.

Ўзи яратган борлиқда Ўзи яратган инсон қандай яшаса саодатли бўлишини яхши биладиган Аллоҳ таоло эркак ва аёлларнинг никоҳ орқали оила қуриб яшашларини ирова қилди. Шунинг учун ҳам Ўзининг барча Анбиёларига, авлиёларига ва солих бандаларига никоҳли ҳаётни раво кўрди. Ўзининг барча самовий динларида никоҳни жорий қилди. Ўша динлари

Бахшайр сабр

орқали инсониятга, ҳаётнинг бошқа соҳаларидағи каби, никоҳ ва оила борасидаги саодатта элтувчи кўрсатмаларини тақдим қилиб борди.

Шу тарзда, Аллоҳ таоло инсониятни аста-секин тарбиялаб келди ва ниҳоят инсоният камолга етганда Ўзининг охирги ва мукаммал дини, Қиёматгача боқий қолувчи дини, барча замонлар ва маконларда инсониятта икки дунё саодат йўлини кўрсатиб берувчи дини – Ислом орқали оилавий ҳаётнинг мукаммал таълимотларини жорий қилди. Ушбу таълимотларга ихлос билан амал қилганлар оилавий баҳт нашийдасини суриб келдилар ва келмоқдалар.

Маълумки, оила ҳар бир жамиятнинг бошланғич ҳужайраси ҳисобланади. Оила мустаҳкам, тинч, ҳалол ва пок бўлса, жамият ҳам осойишта, мустаҳкам, фаровон бўлади. Аксинча, оилаларда парокандалик, бузғунчилик бўлса, ҳалол-ҳаромнинг фарқи қолмаса, ўша жамият бузилади, тинчи йўқолади, охир-оқибат у чукур таназзулга юз тутади.

Шунинг учун ҳам қадимдан ҳар бир жамият оила масаласига катта эътибор бериб, оилаларнинг мустаҳкам ва баҳтиёр бўлиши учун имконида бор бўлган барча чора ва тадбирларни кўриб келган. Зотан, соф инсоний табиат худди шундай бўлишини тақозо қиласди.

Аммо минг афсуслар бўлсинким, кейинги пайтларда Фарбдаги баъзи бир жамиятларда «хуррият», «шахс эркинлиги» деган сохта шиорларни рўкач қилиб олган айрим бузғунчилар «Оиланинг кераги йўқ, никоҳ шарт эмас, у инсоннинг эркини чеклаб қўяди» деган даъвони кўтариб чиқишиди.

Яна минг афсуслар бўлсинким, бу сафсатага ишонадиганлар ҳам чиқдилар ва кўпайиб бормоқдалар. Охир оқибат ҳозирга келиб, кўплаб муаммолар келиб чиқди: инсоннинг соф табиатига зид бўлган ушбу дунёқарашга қул бўлган юртларда оиланинг қадри қолмади, оила аъзоларининг ўзаро эҳтиромлари, меҳр-муруватларига футур етди. Эркак ва аёллар

ўз оиласида тинч-тотув яшашнинг ўрнига ҳаром-хариш кайфу сафога берилдилар. Насл-насаб ҳақида қайғуриш улар учун ёт нарсага айланди. Фарзанд орттириш, бола тарбия қилиш уларга ёқмай қолди...

Ислом шариати, умуман, енгиллик устига бино қилингандир. Бу ҳақда күплаб оят ва ҳадислар бор. Хусусан, эркак ва аёл, оила, никоҳ масаласига келсак, бу масалаларда ҳам Аллоҳ таоло Ўз бандаларига енгилликни истаган ва уларга оила қуриб, ҳалол-пок яшашни амр қылган. Сиртдан қараганда, диний күрсатмаларни бажариш қийин, шаҳватта эргашганларнинг йўлларида юриш осон бўлиб кўринади: Исломда ҳамма нарса ман қилинган-у, фақат биргина йўлга рухсат берилганга ўхшайди. Номахрамга қарама, у билан ёлғиз қолма, уйланмоқчи бўлсанг, олдин ахлингнинг розилигини ол, маҳр бер, гувоҳ келтир ва ҳоказо – ҳаммаси қайдлаш ва қийинчиликдан иборат бўлиб туюлади. Шаҳватта эргашганлар эса: «Ёшлигингда ўйнаб қол, гуноҳ бўлса нима қипти?!» дейишади. Бу йўл, албатта, содда ва осон кўринади, ҳақиқатда эса ундан эмас. Натижаларни кўздан кечирганимизда, бу нарса яққол кўзга ташланади.

Дунё тарихини кузатадиган бўлсанк, оила масаласига енгил қараган, жинсий шаҳватта берилган халқлар, давлатлар ва маданиятлар албатта инқирозга учраганлигининг гувоҳи бўламиз. Қадимий буюк империяларнинг шармандаларча қулашининг асосий омилларидан бири ҳам шу бўлган.

Бизнинг асримизга келиб Farbda, ўзларининг таъбири билан айтганда, жинсий инқилоб бўлди. Жинс борасида олимлар етишиб чиқди. Улар «Жинсий ҳуррият бўлмагунча, инсон тўлиқ эркин бўла олмайди. Агар жинсий майллар жиловланса, инсонда ружий тутун пайдо бўлиб, унда қўрқоқлик ва бошқа салбий сифатлар келиб чиқишига сабаб бўлади» каби ғояларни тарқатишиди. Оқибатда жинсий инқилоб авжга чиқди. Натижасини – ҳар хил бало-офтатлар

Дармиён олия

бухронини ҳозир ўzlари күриб, татиб туришибди. Ахлоқий бузуқлик, оиланинг ва жамиятнинг парчаланиши, ҳаётга қизиқишининг йўқолишидан ташқари, сон-саноғига етиб бўлмайдиган муаммолар пайдо бўлди. Тараққий эттан Farb давлатларининг туб аҳолиси айнан жинсий инқилоб оқибатида даҳшатли суръатда камайиб бормоқда. Кўз кўриб, қулоқ эшитмаган таносил касалликлари келиб чиқди, ҳар йили сон-саноқсиз одамлар шу касалликлар туфайли бу дунёни тарқ этмоқда, насл бузилиб, одамлари заифхол ва касалманд бўлиб бормоқда, турли ақлий ва руҳий касалликлар урчимоқда.

Охири келиб, касалликларга қарши инсондаги табиий монеъликнинг йўқолиши – ОИТС касаллиги пайдо бўлди. Бу касаллик ҳақли равища «ХХ аср вабоси» деб номланди. Унинг давоси йўқ. Бу дардга чалинишнинг асосий сабаби баччабозлик ва зино экани ҳеч кимга сир эмас. У билан касалланган одам тез муддатда азобланиб ўлиши ҳам барчага аён. Ҳамма даҳшатда. Бутун дунё тиббиёт олимлари ушбу дардга чалинмасликнинг йўлини ахтармоқдалар. Бу йўлда ҳисобсиз маблағлар сарфланмоқда, мазкур вабога чалинмасликнинг турли чоралари таклиф этилмоқда, қонунлар чиқарилмоқда, идоралар очилмоқда. Лекин шаҳватга эргашиб, залолатга кетганлар биргина энг осон, энг ишончли Йўл – Аллоҳнинг йўлига қайтишни хаёлларига ҳам келтирмаяптилар. Ақалли, ушбу касалнинг бевосита сабабчиси бўлмиш зинони ман этувчи қонун чиқаришни ҳеч ким ўйлаб ҳам кўрмаяпти. Чунки шаҳватга эргашганларнинг ўzlари шаҳватта қарши чиқа олмайдилар. Улар аслида, шаҳватта банда бўлганликлари учун унга эргашганлар. Зоҳирий осон кўринган ишга ўzlарини уриб, энди машаққатдан бошлари чиқмай юрибди. Зоҳирий оғир кўринган бўлса ҳам Аллоҳ таоло кўрсатган йўлдан юрган бандаларнинг бошида мазкур оғирлик ва машаққатларнинг бирортаси ҳам йўқ. Улар мутлақ енгиллиқда, фаровон турмуш кечирмоқдалар.

Албатта, Аллоқ таолонинг иродасига, соғ инсоний табиатга қарши борган ишларнинг оқибати яхши бўлмайди. Ҳалоллик ва поклик рамзи бўлган, инсон сулоласининг тарқалиб боришини таъминлайдиган никоҳ ва оила каби илоҳий тизимларга қарши чиқиш кўп ўтмай, ўзининг «самара»сини бера бошлади. Никоҳни инсон жинсий ҳурриятини чеклайдиган зулм деб қараган, оилани эркинликнинг қамоғи деб биладиган жамиятларда аҳоли сони кескин камайиб кетди. Бу жамиятлар нафақаҳўрлар юртига айланиб бормоқда. Уларнинг кўўпчилигида ҳозирги кунда нафақа ёшини ошириш борасида ҳукуматлар билан фуқаролар ўртасида жангу жадал авж олмоқда. Кучқувват, чапдастлик, ёшлиқ, гўзаллик намойиши деб эътироф этилган спорт мусобақаларида ҳам оиланинг душманлари бўлган мазкур жамиятларда, ўз наслидан тарқалган ёшлар етишмаганлиги сабабли қора танли йигит-қизларни ёллаб олиб, ўз ватанлари номидан спорт мусобақаларида қатнаштироқдалар.

Аллоқ таолонинг Ўзига ҳадсиз шукрлар бўлсинким, мусулмон халқлар бу каби ташвишлардан холидирлар. Чунки улар ўз динлари – Ислом туфайли оиласиб баҳтни сақлаб қолганлар. Уларда никоҳнинг ҳурмати, эътибори ҳали-ҳануз мавжуд, оила аъзоларининг ўзаро эҳтиромлари нисбатан яхши. Мусулмон оиласарнинг мустаҳкамлиги бошқа халқларнинг ҳавасини келтироқда.

2009 йили Россиядаги баъзи сиёсатчилар оила бўйича ўтказган илмий тадқиқотларнинг натижаларини эълон қилдилар. Мазкур натижалардан намуна келтиришга ижозат бергайсиз.

Россияда оила бузилиши 54,3% ни ташкил этади.

Таймир автоном вилоятида – 94%.

Чукотка автоном вилоятида – 83%.

Коряк автоном вилоятида – 80%.

Тадқиқот муаллифлари таққослаб кўриш учун мусулмонлари йўқ даражадаги юқоридаги уч минтақага муқобил равишда Россиянинг асосан

мусулмонлар яшайдиган уч минтақасидаги оила бузилиши ҳақидағи ҳисоботни келтирадилар.

Чеченистанда – 4,3%.

Ингушистонда – 10%.

Дөғистонда – 17%.

Шу билан бирга, мусулмонлар яшайдиган ушбу уч минтақа узок үмр күриш ва күпболалик бүйича ҳам пешқадам ҳисобланадилар.

Тадқиқот муаллифлари юқоридағи рақамларни келтириш билан кифояланиб қолмай, ўз қавмларини никоҳ ва оила борасида мусулмонлардан ўrnak олишга чақирадилар. Албатта, Россиядек катта давлатда уларнинг ичидә яшаб турған бошқа диндаги кишилардан намуна олишга чақириш учун катта жасорат керак. Чунки бошқалар бу чақириқни ёқтирасликлари ҳам мумкин. Худди шунинг учун бўлса керак, юқорида эслаб ўтилган тадқиқот ва ундан келиб чиққан – мусулмонлардан ўrnak олиш ҳақидағи чақириқ тўғрисида мухбирлар рус православ черкови руҳонийининг фикрини билмоқчи бўлиб, уни саволга тутдилар. У киши: «Жуда тўғри гап. Мен ўзимдан яна шуни қўшимча қиласманки, биз оиласидаги руҳий-маънавий тарбия борасида ҳам мусулмонлардан ўrnak олишимиз керак», деган жавобни берди.

Рус мутахассисларининг таъкидлашларича, Россиядаги оиласарнинг 66 фоизи фақат битта бола қол-диради. Охирги ўн йил давомида Россия аҳолиси ҳар йили таҳминан 900 мингтага камайиб бормоқда. Давлат ва жамият бор имконини ишга солиб, бу ҳалокатдан қутулиш чораларини кўрмоқда. Россия Федерацияси мажлиси раисининг ўринbosари А. Торшиннинг таъкидлашича, бу давлатда фақат мусулмонлардагина одам сони ортиб бормоқда.

2010 йилнинг иккинчи ярмида АҚШлик мутахассислар ўзларининг давлатлари оила бузилиши бўйича дунё бўйича энг юқори ўринда туришини зълон қилдилар.

Британияда ҳар 6 та янги қурилған оила ҳиссасыга 5 та бузилған оила тұғри келади.

Соғ табиатли одамни дақшатта соладиган бунга үхашаш маълумот ва ҳисоботларни истаганча келтириш мүмкін. Лекин биз ҳозирги замонда бизга яқын шароитдаги ҳолатларда Франция, Америка, Британия ва Россияяга тегишли хабарлардан деңгиздан бир томчисини келтирдік, холос. Тасаввур ҳосил қилиш ва хулоса чиқариш учун шунинг ўзи ҳам кифоя қиласы.

Демак, ҳозирги замон технологияси, моддий тараққиети, динсизлик маданиятининг юксалиши оилани мустаҳкамлаш ўрнига унинг парчаланишига, йўқ бўлиб кетишига, бу борада турли муаммоларнинг келиб чиқишига олиб келар экан.

Бутун дунё, инсоният оила муаммосини ҳал қилиш борасида улкан ташвиш қаршисида турибди. Уни ҳал қилиш учун турли чораларни кўрмоқда ва истамоқда, нима қилишини билмай, бош қотирмоқда. Исломдан, ундаги оила тизимидан бир оз бўлса ҳам хабардор бўлган баъзи кишилар ўз қавмларини бу борада мусулмонлардан ўrnak олишга чақирмоқдалар.

Аммо шу ўринда «Ҳамма мусулмонлар ҳам ушбу ҳолатдан хабардорми, улар ўзларининг оила ҳақида бошқалар ҳавас қилаёттган ҳолатларининг бош сабаб-чиси динлари – Ислом эканини биладиларми?» деган ҳақли савол туғилади. Шу билан бирга, «Мусулмонларнинг ўзларида оила масаласи қандай, уларда бу борада муаммолар йўқми? Бўлса, қандай?» каби бир қанча саволлар ҳам пайдо бўлади.

Охирги пайтда оила ҳақида юқорида зикр қилинған ва қилинмаган масалалар бўйича алоҳида китоб таълиф қилиш нияти хаёлда тез-тез такрорланиб турарди. Шу билан бирга, бу борада аввал ёзилған нарсалар ҳам ёдга тушар эди. Оила ва унга боғлиқ муаммолар ўта мұхим бўлганлигидан, бу ҳақда алоҳида ва давомли фаолият зарурлиги сабабли, ўтган йигирма йилдан зиёд даврда деярли ҳар ҳафтада бир неча марта қилинадиган маърузалар, вақти-вақти билан

бўлиб турадиган радиоэшилтиришларидан ташқари, бир қанча ёзувлар ҳам амалга оширилганлиги ҳаммага маълум эди.

Дастлаб «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафттаномасида бир неча мақолалар нашр қилган эдим. Кейинроқ ўша мақолаларга бошқа керакли маълумотларни қўшиб, «Оила – фароғат қасри» деган рисола чоп қилдик. «Ҳадис ва Ҳаёт» силсиласига оид «Никоҳ, талоқ ва идда китоби» чоп этилди. Аллоҳга шукурлар бўлсин, имкон топган кишиларимизга мазкур битиклардан фойда олиш насиб этди. Айниқса, «Никоҳ, талоқ ва идда китоби» чоп этилгандан сўнг кўплаб кишиларимиздан ташаккурлар ва фикр-мулоҳазалар тақдим қилинди.

Никоҳ тўйлари ва унга боғлиқ муносабатлар билан қилинадиган маърузаларимизда ўзимизга етган янги маълумотлар тақдим қилинганиданми, кўпчилик мактубларда «Фалон маъruzанинг ёзилган нусхаси борми, бўлмаса, ёзиш нияти борми?» каби саволлар тақорланиб турибди. «Оила – фароғат қасри» китобини қаердан топсак бўлади?» деган саволлар ҳам борган сари кўпайиб бормоқда.

Ушбу ва бошқа бир қанча мулоҳазаларни эътиборга олиб, оила ва унга боғлиқ долзарб масалаларни баён этувчи алоҳида китоб ёзишни маъқул кўрдик. Аллоҳ субҳаанаҳу ва таолонинг Ўзидан ёрдам сўраган ҳолимизда бу ишни бошладик.

Яхши ният билан китобни «Бахтиёр оила» деб номладик. Бу ишни бизга Аллоҳ таолонинг Ўзи осон ва фойдали қиласин!

Сиз мұхтарам ўқувчилардан ушбу битиклардан бирор фойдали ва яхши нарса топсангиз, Аллоҳ таолонинг фазлидан деб, барча хато ва нуқсонларни камина ходимингиздан деб билишингизни сўраймиз.

*Мұхаммад Содиқ
Мұхаммад Юсуф.*

ИНСОННИНГ ЖУФТ ҚИЛИБ ЯРАТИЛИШИ

Оила ва унинг бахти, саодати ҳақида сўз юритишдан олдин инсоннинг яратилишидан кўзланган мақсадларга назар солиш, айниқса, нима учун инсон эркак ва аёл қилиб, жуфт қилиб яратилди, деган саволга жавоб ахтариш лозим бўлади. Шу маънода Қуръони Каримга юзлансан, у нда инсоннинг жуфт қилиб яратилиши ҳақида бир қанча оятлар нозил бўлганини кўрамиз.

«Фотир» сурасида Аллоҳ таоло шундай деб марҳамат қиласиди:

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا

«Аллоҳ сизларни тупроқдан, сўнгра нутфадан яратиб, кейин жуфт-жуфт қилиб қўйди» (11-оят).

Тупроққа жон киргизиб, одам қилган Зот – Аллоҳ.

Нутфага жон ато қилган Зот – Аллоҳ.

Инсонни жуфт – эркак ва аёл қилиб яратган Зот – Аллоҳ.

Эркакка эркаклик ва аёлга аёллик хусусиятларини берган Зот – Аллоҳ.

Бу маънодаги оятлар анчагина бор. Бошқа оятларда эса инсон зотининг жуфт қилиб – эркак ва аёл қилиб яратилишидаги ҳикматлар ҳам баён қилинади.

Аллоҳ таоло «Рум» сурасида бундай деб марҳамат қиласиди:

وَمِنْ أَيْتَهُ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا
وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مُوَدَّةً وَرَحْمَةً فِي ذَلِكَ لَا يَنْتَ لِقَوْمٍ نَفْكَرُونَ

«Ва Унинг оят-белгиларидан сизларга сокинлик топишингиз учун ўзингиздан жуфтлар яратганилиги ва ораларингизда меҳру муҳаббат ва марҳаматни солиб қўйганидир. Албатта, бунда тафаккур қиладиган қавмлар учун оят-белгилар бордир» (21-оят).

Инсонни эркак-аёлга ажратиб, жуфт яратиши-нинг ўзи Аллоҳнинг Биру Борлиги, баркамол сифатлар соҳиби эканининг ёрқин далилидир. Эътибор ила тафаккур қилиб кўрилса, инсоннинг эркак ва аёл қилиб яратилишининг ўзи улкан мўъжизадир.

Аллоҳ таоло инсоннинг ўзидан унга жуфт яратиб беришнинг ҳикматини баён қилиб: «**сокинлик топишингиз учун**», — демоқда. Дарҳақиқат, эркак фақат аёлидангина сокинлик, ором, ҳузур-ҳаловат, осойишталиқ ва тинчлик топади. Шунингдек, аёл ҳам ўзига керак сокинлик, ором, ҳузур-ҳаловат, осойишталиқ ва тинчликни эркадан топади.

Ушбу оддий ва улкан ҳақиқатни англаб етиш учун бир тасаввур қилиб кўрайлик-а: дунёдаги барча инсон зоти фақат эркаклардан иборат бўлса, нима бўларди? Жавоб битта: дунёда эркак учун сокинлик, ором, ҳузур-ҳаловат, осойишталиқ ва тинчлик топилмасди. Инсон насли бир авлоддан кейин инқирозга учарди, қирилиб битарди.

Аксинча, дунёдаги барча инсон зоти фақат аёллардан иборат бўлса, нима бўларди? Бу саволнинг ҳам жавоби битта: дунёда аёл учун сокинлик, ором, ҳузур-ҳаловат, осойишталиқ ва тинчлик топилмасди. Инсон насли бир авлоддан кейин инқирозга учарди, қирилиб битарди.

Демак, инсоннинг жуфт қилиб, эркак ва аёлдан иборат қилиб яратилишининг ҳикмати жуда ҳам катта.

«...ва ораларингизда меҳру муҳаббат ва марҳаматни солиб қўйгани»

Аллоҳ таолонинг Ўзи эр билан хотиннинг орасига севги, меҳр-муҳаббат, раҳҳам-шафқат солмаса, улар бир-бирларининг баъзи камчиликларини, оиласи қийинчиликларни кўтара олармидилар? Чидаб, бирга яшармидилар?

Эркакнинг танасини, аъзоларини, руҳиятини, ҳаттоқи энг кичик ҳужайраларини ҳам ўзига хос қилиб яратган ким? Аёлнинг танасини, аъзоларини, руҳиятини, ҳаттоқи энг кичик ҳужайраларини ҳам ўзига хос қилиб яратган ким? Ҳа, уларни бир-бирига со-

кинлик бахш этувчи, меҳр-муҳаббат асосида ўзаро келишиб, дүнёни обод қилувчи этиб яратган зот қудратли Аллоҳ таолодир.

«Албатта, бунда тафаккур қиладиган қавмлар учун оят-белгилар бордир».

Куръони Карим ояларида инсон зотининг жуфт қилиб — эркак ва аёл қилиб яратилишининг бошқа ҳикматлари ҳам баён қилинади. Масалан, «Наҳл» сурасида Аллоҳ таоло шундай деб марҳамат қилади:

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْقَسْكُمْ أَرْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَرْوَاجِكُمْ بَيْنَ وَحْدَةً وَرِزْقَكُم مِّنَ الظَّبَابِ

«Аллоҳ сизларга ўзларингиздан жуфтлар қилди ва сизларга жуфтларингиздан болалар ва набира-лар қилди ҳамда сизларни пок нарсалардан ризқ-лантирди» (72-оят).

Ушбу ояти каримада инсонни жуфт — эркак ва аёл қилиб яратилишининг ҳикматларидан бири — фар-занд ва набиралар қолдириб, инсон сулоласининг да-вомли бўлишини таъминлаш экани баён қилинмоқда.

Бу орқали ўша улуғ неъматларни беришга ягона Аллоҳ таолонинг Ўзигина ҳақли экани таъкидланади. Шунингдек, Аллоҳ таоло мазкур неъматлардан баҳ-раманд бўлган бандаларнинг ягона илоҳи — маъбуди бўлишга ҳам ҳақли эканига ишора қилинади.

«Аллоҳ сизларга ўзларингиздан жуфтлар қилди...»

Аллоҳ таоло сизларни эр-хотин бўлиб, жуфт бўлиб яшайдиган қилди. Ўша жуфти ҳалолни ўзингиздан яратди. Эрни ҳам, хотинни ҳам бир жинсдан қилди, бирини юқори, бошқасини паст жинсдан яратганий ўқ. Балки иккиси ҳам инсон, иккиси ҳам Аллоҳнинг бандаси ўлароқ яратиди. Буларнинг бари улкан неъматdir. Аллоҳ таоло эркаклар учун аёлларни ёки аёллар учун эркакларни яратиб бермаганида, нима бўлар эди? Эркакларга эркаклик, аёлларга аёллик хусусиятини Аллоҳ таоло бермаганида, ким берар эди? Улар-

ни бир оиласа яшаб, фарзанд күриш бахтига Аллоҳ таоло мұяссар қилмаганида, ким мұяссар қылар эди?

**«...ва сизларга жуфтларингиздан болалар ва на-
биралар қилди...»**

Аллоҳ таолонинг ўз бандасига фарзанд берип-ши улкан неъматдир. Шунингдек, жигаргүшасининг фарзандини күриш, яъни набиралы бўлиш ҳам улкан неъмат ҳисобланади. Шу тариқа инсон насли сақла-ниб боради.

Аллоҳ таоло инсонни аввало жонсиз тупроқдан яратди. Кейин эса, нутфа (сперма) орқали кўпайишини қонунлаштириб қўйди. Фақат бу кўпайиш ҳалол-пок йўл билан бўлиши шартлигини Ўз китобида алоҳида таъкидлаб ҳам қўйди. Демак, инсон ўзига ҳалол жуфт, бола ва набиралар берган Аллоҳ таоло-га иймон келтириб, Унгагина ибодат қилиб, оиласи-ни ҳар жиҳатдан асраб-авайлаб яшамоги лозим. Акс ҳолда, ношукрлик қилган бўлади.

**«...ҳамда сизларни пок нарсалардан ризқлан-
тириди...»**

Аллоҳ таоло инсонга покиза ризқ бергувчи яго-на Зотдир. Ундан бошқа ризқ бергувчи йўқ. Демак, бу ўринда ҳам инсон Аллоҳ таолога иймон келтириб, Унгагина ибодат қилмоғи лозим.

Қуръони Каримдаги маълумотта биноан, инсоннинг биринчи жамияти оиласадан иборат бўлган. Аллоҳ таоло тупроқдан отамиз Одам алайҳиссаломни ва ундан унинг жуфти – онамиз Ҳаввони яратганидан сўнг икковлари бир оила бўлиб ҳаёт кечиришни бошлаганлар ва улардан одам насли тарқала бошлаган.

Бу ҳақда Аллоҳ таоло «Аъроф» сурасида шундай деб марҳамат қиласи:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجَدَهُ رَبِّهَا لِيَسْكُنُ
إِلَيْهَا فَلَمَّا تَعْشَنَهَا حَمَلَتْ حَمْلًا حَقِيقِيًّا فَرَأَتَ بِهِ فَلَمَّا أَنْفَلَتْ دَعَوَا
اللَّهَ رَبِّهِمَا لِيَنْ اَتَيْنَا صَلَحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

«У сизларни бир жондан яратган ва ором олсин учун ундан жуфтини яратган Зотдир. Вақтики у (жуфтини) ўраганида, енгил ҳомиладор бўлди. Бас, у билан юрди. У оғирлашганда эса, икковлон Роббилиари Аллоҳга: «Агар бизга солиҳ (фарзанд) берсанг, албатта, шукр келтирувчилардан бўламиз», – деб дуо қилдилар» (189-оят).

Ислом таълимоти бўйича, ҳамма одамларнинг асли бир. Аллоҳ таоло уларни бир жондан яратган. Унинг жуфти бўлмиш аёлни ҳам худди шу жоннинг ўзидан халқ қилган. Лекин бирини эркак, иккинчисини аёл қилиб яратиши уларнинг бир тан, бир жон бўлиб бир-бирларидан «ором олиш»лари учундир.

«У сизларни бир жондан яратган ва ором олсин учун ундан жуфтини яратган Зотдир...»

Ха, Исломда «Эркак ва аёлнинг асли бир, уларни Аллоҳ таоло бир жондан яратган» деб эътиқод қилинади. Уларнинг тузилишлари икки хил бўлиши эса бир-бирларидан ором олишлари, «оила» деб номланган ошёнда истиқрор, хотиржамлик ва унсу улфат топишлари учундир.

Эркак билан аёлнинг ҳалол йўл билан қўшилиб, бир оила бўлиб яшашларининг самараларидан бири фарзанддир. Буни ушбу оятда юқори одоб йўли билан:

«Вақтики у(жуфти)ни ўраганида, енгил ҳомиладор бўлди», дейилмоқда.

Яъни, аёл киши янги ҳомиладор бўлганида ҳомила енгил бўлади. Унинг борлиги онага у қадар билинмайди ҳам.

«Бас, у билан юрди...»

Яъни, она ҳомила билан маълум муддат юрди.

«У оғирлашганида эса, икковлон Роббилиари Аллоҳга: «Агар бизга солиҳ (фарзанд) берсанг, албатта, шукр келтирувчилардан бўламиз», – деб дуо қилдилар».

Вақт ўтган сари, ҳомила катталашиб бориб, она оғирлашади. Туғиши вақти яқинлашади. Ана шу пайтда отада ҳам, онада ҳам фитрий – соғ табиатла-

рига хос ҳис-туйгулар ошади, уларда фарзанд билан боғлиқ турли орзу-умидлар пайдо бўлиб, фарзандларининг соғ-саломат, тўла-тўқис униб-ўсиши ва аҳли солиҳлардан бўлишини орзу қиласидар. Шунингдек, уларда онанинг эсон-омон қутулиб олиши ҳақида ҳадиклар ҳам бор. Ҳар ҳодда, инсон орзу-умид паллаларида Аллоҳга илтижо қиласидар. Ота-онада эса ҳам орзу-умид, ҳам ҳадик бор. Шунинг учун ҳам улар:

«Агар бизга солиҳ (фарзанд) берсанг, албатта, шукр келтирувчилардан бўламиз», – деб дуо қилдилар».

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида шундай деб марҳамат қиласидар:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَتَقُوْرَبُكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجَهَنَّمَ وَحَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا
وَبَثَّ مِنْهَا دِجَالًا كَثِيرًا وَنَسَاءً

«Эй одамлар! Сизларни бир жондан яратган ва ундан унинг жуфтини яратиб, икковларидан кўплаб эркагу аёллар таратган Роббингиздан қўрқинглар!» (1-оят).

Бу ояти карима одамларга уларнинг инсон эканликлари, уларни Аллоҳ таоло яратганини эслатилмоқда. Шунингдек, бу оятда одамларни яратган Холик битта бўлиши билан бирга, инсонларнинг асли ҳам бир жон бўлганлиги баён этиляпти:

«Сизни бир жондан яратган»

Ушбу оядаги улкан ҳақиқатлардан бири «...ва ундан унинг жуфтини яратиб» жумласида ўз аксини топгандир, яъни у жондан унинг жуфтини – хотинини яратган, дейилмоқда. Бу эса, ўз навбатида аёл киши ҳақидаги барча нотўғри фикр ва тушунчаларни чиппакка чиқариб, ўз ҳуқуқларига эгалиқда ва дунё ҳаётидан баҳрамандликда у ҳам эркаклар билан тенг туришини, у ҳам бир жондан яралгинини англатади.

«Икковларидан», яъни ўша «бир жон» бўлмиш Одам ва унинг жуфти Ҳавводан **«кўплаб эркагу аёлларни таратган»**лиги ҳам муҳим бир ҳақиқатдир.

Аллоҳ таоло хоҳласа, бирданиға хилма-хил, сонсаноқсиз әркагу аёлларни яратишга ҳам қодир эди. Аммо у бундай қилишни хоҳламади. Ер юзидағи инсонларнинг барчаси қариндошлиқ алоқалари, оила ришталари ила ўзаро боғлиқ бўлишларини ирова қилди. Исломда оилани мустаҳкамлашта катта эътибор берилишининг сири ҳам шундадир.

Аллоҳ таоло Ўзининг танлаб олган әлчилари бўлмиш Анбиёларига ҳам оила қуриш, жуфти ҳалолларидан зурриётлар орттиришни раво кўрган.

Бу ҳақда Аллоҳ таоло «Раъд» сурасида шундай деб марҳамат қиласиди:

وَلَقَدْ أَرَسْلَنَا رُسُلًا مِّنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَدُرْبَيْةً

«Батажқиқ, Биз сендан олдин ҳам Расуллар юбордик ва уларга хотинлар ва зурриётлар ато қилганимиз» (38-оят).

Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилинаёттан ушбу оятда Аллоҳ таоло оиласи бўлиш, уйланиш ва зурриётли бўлиш барча Пайғамбар алайҳиссаломларнинг суннатлари эканини баён этмоқда.

Маълумки, Пайғамбар алайҳиссаломлар Аллоҳ таолонинг энг суюкли, танлаб олган, бошқаларга ўрнак қилиб кўрсатган бандалариридир. Улар инсоният тарихи давомида илоҳий қонун-қоидалар асосида яашни кишиларга ўргатиб келган шахслардир. Ана ўшандай олиймақом зотларнинг ҳаммалари оиласи ва зурриётли бўлишлари бежиз эмас. Бу ҳолат барча инсонлар оиласи бўлиб, ҳалол-пок йўл билан зурриёт қолдиришта уринишлари керак эканини кўрсатади. Бу оята никоҳга қаттиқ тарғиб борлиги кўриниб турибди.

Расуллурроҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ўзларининг никоҳдан дунёга келганликларини фахр билан зикр қилганлар.

عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ

وَجَلَ أَنْجَسَى مِنْ شَفَاعَةِ، وَلَمْ يُخْرِجْنِي مِنَ السَّفَاجِ. رَوَاهُ التَّبَهْقِيُّ.

Хизматчи саноат

Жаъфар ибн Мұхаммаддан, у отасидан ривоят қилинады:

«Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

«Албатта, Аллоҳ азза ва жалла мени никоҳдан чиқарди, зинодан чиқармади».

Байқауи ривоят қилған.

Ушбу ҳадиснинг шарҳида айтилишича, Аллоҳ азза ва жалла Ўзининг маҳбуб Расули Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ота силсилалари Одам алайҳиссаломдан тортиб, то Абдуллоҳ ибн Абдулмуттобиғача, она силсилалари момо Ҳавводан тортиб, то Омина бинту Ваҳбгача фақат никоҳ воситаси билан боғланиб келишини таъминлаган.

Хулласи калом, Аллоҳ таоло инсон зотига, уларнинг йўлчи юлдузлари бўлмиш Анбиёларга, Анбиёларга эргашган авлиёларга ва барча умматларга оила ҳаётини раво кўргандир. Аллоҳ азза ва жалла Ўзининг барча самовий динларида оила тузумини улуглаган ва бандаларини никоҳга тарғиб қилған.

Айниқса, Аллоҳ таоло Ўзининг охирги ва мукаммал дини, Қиёматгача боқий қолувчи дини, барча замонлар ва маконлардан инсониятга икки дунё саодат йўлини кўрсатиб берувчи дини – Исломда оиласа алоҳида эътибор берган. Оилавий алоқаларни инсоний алоқалар ичида энг муқаддас робитага айлантирган, Қуръони Каримда бу масалага оид кўплаб оятларни нозил қилған. Аллоҳ таолонинг сўнгги Набийси бўлмиш Мұхаммад алайҳиссаломнинг ўзлари оилавий ҳаёт кечириб, барчага намуна бўлғанлар ва кўплаб ҳадисларида кишиларни оиласа яшашга тарғиб қилиб, бу борада баҳт ва саодатга сабаб бўлувчи кўрсатмаларни берганлар. Ислом шариатида ҳам оиласа катта эътибор берилған. Мусулмон инсоннинг амалий ҳаётини тартибга солувчи фуруъул фиқҳга оид шаръий китобларда намоз, закот, рўза ва ҳаж каби руҳи ибодатлар билан бир қаторда, «Никоҳ китоби» деб аталган бўлимларда оиласа оид барча ҳукмлар тартиб билан, батафсил баён қилинган.

НИКОХГА ТАРФИБ

«Никоҳ» сўзи луғатда «қўшилиш», «жамланиш», «яқинлашиш» маъноларини англатади.

Шариатда эса: **«Никоҳ баҳраланиш эгалигини ҳосил қилувчи бовланишдир».**

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда:

وَأَنِكْحُوا الْأَيْمَنَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَلَمَّا يَكُونُوا
 فَقَرَأَهُ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلَيْهِ
 (۲۲)

**«Ораларингиздаги никоҳсизларни ва қулу чўрила-
рингиздан солиҳларини никоҳлаб қўйинг. Агар фа-
қир бўлсалар, Аллоҳ уларни Ўз фазлидан бой қилур.
Аллоҳ Восиъ ва Алиймдир»** («Нур» сураси, 32-оят).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сун-
натларида никоҳга тарғиб жуда кучли тарзда келган. Ушбу ҳақиқатни англаҳ етишимиз учун қуйидаги
икки ҳадисни ўрганиб чиқамиз.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَبِّهِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ: يَا مَعْشِرَ
 الشَّبَابِ، مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْتَّاءَ فَلْيَزْوَجْ، فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْبَصَرِ وَأَخْصَنُ
 لِلْفَرْجِ، وَمَنِ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلْهُ بِالصَّوْمِ، فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ. رَوَاهُ الْخُمْسَةُ.

Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Эй ёшлар жамоаси, сиздан ким никоҳга қо-
дир бўлса, уйлансин. Албатта, у кўзни тўсувчи ва
фаржни сақловчиидир. Ким қодир бўлмаса, рўзани
лозим тутсин, бу унинг учун бичилишдир», деган-
ларини эшитдим».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Ушбу ҳадиси шарифдаги «никоҳга қодир бўлса»,
деб таржима қилинган ибора арабчада «боъа» дейи-
либ, моддий, маънавий ва жисмоний жиҳатдан ни-
коҳга қодирлик маъносини англатади.

Демак, шу маңнодаги құдратта зға бўлган ҳар бир мусулмон уйли-жойли, оилали бўлишга ҳаракат қилмоғи лозим. Агар никоҳга моддий ёки маънавий жиҳатдан құдрати етмаган, сарф-харажатни күтара олмайдиган ёки уйланса, умр йўлдошига зум қилишдан ўзини тўхтата олмайдиган ёшлар бўлса, рўза тутишлари керак. Шу йўл билан улар шаҳватларини босадилар. Чунки рўза туфайли кишининг шаҳвати пасайиб, бошқа жинсдагиларга шаҳват билан қарамайдиган, фаржини зинога ишлатмайдиган ҳолга келади.

Оддий ҳолатларда эса бу икки хавфнинг олдини никоҳ олади. Никоҳдаги киши ўз шаҳватини ҳалол йўл билан қондирғанлиги учун, кўзи номаҳрамларга қараашдан тийилган, фаржи ҳаромга юришдан сақланган бўлади.

Бу ҳадиси шариф мўмин-мусулмонларни ёшлик чөғларидан, никоҳга қодир бўлишлари биланоқ, оила куришга чорламоқда.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: حَاءَ ثَلَاثَةُ رَهْطٍ إِلَى بَيْتِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ
يَسْأَلُونَ عَنْ عِبَادَةِ النَّبِيِّ ﷺ، فَلَمَّا أَخْبَرُوا كَانُوهُمْ تَقَالُوهَا، فَقَالُوا:
وَأَئِنَّنَّا نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ، فَدَعْفَرَ لَهُ مَا تَقْدِمُ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأْخَرُ، فَقَالَ
أَحَدُهُمْ: أَمَّا أَنَا فَإِنِّي أَصْلَى اللَّيلَ أَبَدًا، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَصْوُمُ الدَّفَرَ وَلَا
أَفْطَرُ، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلَا أَتَرْوَجُ أَبَدًا، فَحَاءَ رَسُولُ اللهِ
إِلَيْهِمْ، فَقَالُوا: أَتَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا، أَمَّا وَاللهِ أَنِّي لَا عَشَاكُمْ
اللهُ وَأَنْقَاكُمْ لَهُ، لَكُنِّي أَصْوُمُ وَأَفْطَرُ، وَأَصْلَى وَأَرْقَدُ، وَأَتَرْوَجُ النِّسَاءَ،
فَمَنْ رَغَبَ عَنْ شَيْءٍ فَلَيْسَ مَنِي. رَوَاهُ الشَّيْخُانَ وَالشَّيْخَانِي.

Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Уч кишилик гурӯҳ Набий соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг завжаларининг уйларига Набий соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ибодатлари ҳақида сўраб келди. Бас, уларга (бу ҳақда) хабар берилганида худди у(ибодат)ни оз санагандай бўлдилар. Шунда улар:

«Биз қаёқда-ю, Набий соллаллоқу алайҳи васаллам қаёқдалар, у зотнинг ўтгану қолган гуноҳлари мағфират қилинганд», дедилар.

Улардан бири:

«Мен абадул абад тунларни намоз ўқиши билан ўтказаман», деди. Бошқаси эса:

«Мен умрбод рўза тутаман, оғзим очиқ юрмайман», деди. Яна бошқа бири:

«Мен аёллардан четда бўламан, абадул абад уйланмайман», деди.

Расулуллоҳ соллаллоқу алайҳи васаллам уларнинг олдиларига келиб:

«Шундай, шундай, деганлар сизларми?! Аммо Аллоҳга қасамки, мен Аллоҳдан энг қўрқувчирингизман ва Унга энг тақвадорингизман. Лекин рўза ҳам тутаман, оғзим очиқ ҳам бўлади. Намоз ҳам ўқийман, ухлайман ҳам, аёлларга уйланаман ҳам. Бас, ким менинг суннатимдан юз ўгирса, мендан эмас», дедилар».

Икки шайх ва Насаий ривояят қилганлар.

Бу ҳадиси шарифда уйланиш, оиласи бўлиш «ибодат», «тақвадорлик» ва «Аллоҳдан қўрқиши» маъноларига зид эмаслиги баён этилмоқда. Уйланиш Аллоҳ таолодан энг қўрқувчи баnda бўлган Мұхаммад соллаллоқу алайҳи васалламнинг суннатлариdir.

Расулуллоҳ соллаллоқу алайҳи васалламнинг «Ким менинг суннатимдан юз ўгирса, мендан эмас» деганлари имкони бўла туриб никоҳда бўлмаслик, оила курмаслик мўмин-мусулмон учун мутлақо тўғри келмаслигини аён этади. Уйланмай, оила қурмай юриш мусулмонларга хос иш эмас. Чунки Аллоҳ таоло инсон зотини яратган чоғида эркакни ҳам, аёлни ҳам жинсий рафбат билан яратган. Бу рафбат инсон учун, унинг баҳт-саодати учун, инсоният келажаги учун керакли нарсадир. Бўлмаса, Аллоҳ таоло инсонни бундай қилиб яратмас эди.

Ана шу жинсий майлни пок йўл билан қондириш зарур. Бу эса, шаръий никоҳ орқали амалга оширилади. Аксинча бўлса, турли ноқулайликлар, заарлар келиб чиқади.

Үйланмай, оила қурмай, жинсий майлни қондирмай юриш инсон табиатига зид ва зааралидир. Ўзини жинсий алоқадан олиб қочган кишилар ўз соғлиқларига зарар етказибгина қолмай, инсон насланинг қирқилишига, дунёning хароб бўлишига сабаб бўладилар.

Шунингдек, жинсий майлини пок йўл билан эмас, ҳаром йўл билан қондириб юрганлар ҳам ўзлари ва ўзгалар бошига, бутун инсоният бошига турли балоофатлар келишига сабаб бўладилар. Шунинг учун ҳам Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларига амал қилиб, никоҳда бўлишга, ҳалол-пок йўл билан оила қуришга ҳаракат қилиш керак. Акс ҳолда, у зотнинг йўлларидан бошқа йўлда юрилган ҳисобланади.

عَنْ أَبِي أَيُوبَ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: أَرْبَعٌ مِّنْ سُنْنَةِ الْمُرْسَلِينَ:
الْحَيَاةُ، وَالْتَّعْطُلُ، وَالسُّوَالُ، وَالنَّكَاحُ. رَوَاهُ أَخْمَدُ وَالترْمِذِيُّ بِسَنَدِ
حَسَنٍ.

Абу Айюб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:
«Тўрт нарса Расулларнинг суннатларидан: ҳаё, күшбўй сепиш, мисвок ва никоҳ», дедилар».

Аҳмад ва Термизий ҳасан санаг ила ривоят қилганлар.

Аллоҳ таолонинг Расуллари У Зот яратган бандаларнинг энг сарасидирлар. Улар турли замонларда турли ҳалқлар ичидан танлаб олинган етук инсонлар ҳисобланадилар. Пайғамбарлар Аллоҳнинг инояти или илоҳий кўрсатмаларни бандаларга етказиб, уларни ҳаётга татбиқ қилишни кўрсатиб берган зотлардир. Уларни турли хато ва гуноҳлардан Аллоҳ таолонинг Ўзи сақлаб турган ва у зотларнинг ҳаётлари умматларига ўrnak бўлган.

Шунинг учун уларнинг суннатларига, хусусан, барчаларига хос бўлган суннатларга амал қилиш ҳар биримиз учун ўта муҳимдир.

Ушбу ҳадиси шарифда Одам алайҳиссаломдан тортиб, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламгача —

барча Пайғамбар алайҳиссаломларнинг суннатлари бўлган тўрт нарса ҳақида сўз кетмоқда:

1. Ҳаё.

Ҳаё инсонни бошқа жонзотлардан ажратиб турадиган улуғ сифатлардан биридир. Ҳаё инсонга зийнат ҳисобланиб, у пайғамбарларнинг ҳаммаларига хос муштарак сифат бўлган.

Шунинг учун ҳар бир мўмин ҳаёли бўлишга ҳаракат қилмоғи лозим. Бу ўта муҳим сифат ҳақида, Аллоҳ ҳоҳласа, ахлоқ китобида алоҳида сўз юритамиз.

2. Хушбўй сепиш.

Хушбўйлик кишига завқ беради, очиқ табиатлилик, қувонч келтиради. Хушбўйлик инсон табиатига ижобий таъсир этадиган нарсадир.

Исломда ҳар бир нарсанинг хушбўй бўлишига катта эътибор берилади, қўланса ҳидни йўқотишига ҳаракат қилинади. Чунки бу барча Пайғамбар алайҳиссаломларнинг, жумладан, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлариdir.

3. Сивок.

Сивок, яъни оғизни, тишни тозалаб юриш барча Пайғамбар алайҳиссаломларнинг суннатлари эканини билмоғимиз лозим. Бу иш ҳам ҳар бир соғ табиатли инсон учун керакли бўлган ишлардан. Шунинг учун ҳам уни Аллоҳ таолонинг Ўзи Набийларига раво кўрган.

4. Никоҳ.

Аллоҳ таолонинг барча Анбиё алайҳимуссаломларини бирлаштириб турувчи суннатлардан яна бири никоҳдир. Бу иш энг муҳим суннатлардан ҳисобланмаганида Аллоҳ таоло уни ҳамма Пайғамбарларига раво кўрмас эди. Бу эса, ўз навбатида никоҳга алоҳида аҳамият бериш лозимлигини билдиради.

Ҳанафий мазҳабининг энг йирик уламоларидан бўлган Ибн Обидин раҳимаҳуллоҳ айтадилар: «Одам алайҳиссаломдан то қиёматгача ибодат қилиб белгиланган ҳамда охиратда жаннатда ҳам давом этадиган амал иккитадир: иймон ва никоҳ».

Исломда никоҳга тарғиб қилиш билан бирга, ундан бош тортиш қаттиқ қораланади.

Земанёт ами

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَاصٍ قَالَ: أَرَادَ عُثْمَانُ بْنُ مَظْعُونَ أَنْ يَبْتَلِّ
فِنْهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَلَوْ أَجَازَ لَهُ ذَلِكَ لَاخْتَصَبَّا. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا
أَبَا دَاؤِدَ.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Усмон ибн Мазъун бутунлай таркидуң ё қилмоқчи бўлган эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни нахий қилдилар. Агар унга бу ишда рухсат берганларида, ўзимизни албатта бичиб ташлар эдик».

Бешовларидан фақат Абу Довуд ривоят қилмаган.

Усмон ибн Мазъун розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг эмиқдош биродарлариdir. Усмон ибн Мазъун розияллоҳу анҳуда ибодатга ажраб чиқиш майли жуда ҳам кучли бўлган. Аввал Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжай мutoҳҳараларидан у зотнинг ибодатлари ҳақида сўраб, уни оз санаб, кейин таркидуңчилликни ихтиёр қилган уч кишидан бири ҳам Усмон ибн Мазъун розияллоҳу анҳу эдилар. Ушбу ҳадисдаги «бутунлай таркидуң ё қилиш» маъноси уйланишни ҳам тарк қилиш маъносини ўз ичига олган. Шунинг учун ҳам ровий Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу:

«Агар унга бу ишда рухсат берганларида, ўзимизни албатта бичиб ташлар эдик», – демоқдалар.

Исломда бу иш жоиз бўлмаганлиги учун Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Усмон ибн Мазъун розияллоҳу анҳуга рухсат бермаганлар. Уйланмай юриш мусулмон киши учун яхши эмас. Баъзи динларда ибодатга берилганлар уйланишдан воз кечишлири керак. Ундей ишни қилувчилар «роҳиблар», қилаётган ишлари «роҳиблиқ» дейилади. Исломда эса роҳиблиқ йўқ, бизнинг динимизда уйланиш ҳам ибодат саналанади.

Исломда никоҳ кечиктириб бўлмайдиган уч ишдан бири хисобланади.

عَنْ عَلِيٍّ أَنَّ النَّبِيَّ قَالَ لَهُ: يَا عَلِيُّ، ثَلَاثٌ لَا تُؤْخِرُهَا:
الصَّلَاةُ إِذَا أَتَتْ، وَالْحَنَازِرَةُ إِذَا حَضَرَتْ، وَالْأَيْمَنُ إِذَا وَجَدَتْ لَهَا كُفُواً.
رواه أَحْمَدُ وَابْنِ ماجِهِ وَالترْمِذِيِّ وَالْحَاكِمُ.

Али розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига:
«Эй Али, уч нарсаны ортга сурмагин. Намозни
вақти кирганды, жаноза ҳозир бўлганда ва эрсиз
аёл тенгини топганды», дедилар».

Аҳмад, Ибн Можа, Термизий ва Ҳоким ривоят қилганлар.

Намоз қанчалик аҳамиятли ибодат эканини, бу улкан ибодатни ортга сурис қанчалик ёмон иш эканини ҳам ҳамма яхши билади. Шунингдек, жанозани кечиктирмасликка қанчалар аҳамият берилиши ҳам ҳеч кимта сир эмас. Никоҳни кечиктирмаслик лозимлигини ўша муҳим ва аҳамиятли икки иш билан бир ҳадисда айтилиши ушбу ишнинг аҳамияти ҳам аввалги иккисидан қолишмаслигини билдиради.

Мусулмонлар қадимдан Расулумлоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг никоҳни кечиктирмаслик даркорлиги ҳақидағи ушбу күрсатмалариға амал қилиб келганлар. Афсуски, кейинги пайтларда баъзи ҳолатларда турли тушунмовчилик ва сабаблар туфайли бу ишга эътибор йўқолди. Бунинг натижаси ўлароқ, турли муаммолар ҳам келиб чиқа бошлади. Ўзининг Исломга амал қилиши билан фахрланиб юрадиган ўлкалардан бирининг ахборот воситаларида берилаётган маълумотларга қараганда, ўн саккиз миллионлик аҳолининг бир ярим миллионини ўттиз ёшдан ўтган қари қизлар ташкил қиласр экан. Ўттиз ёшдан ўтмагани қанча эканини Аллоҳ таолонинг Ўзи билади. Ўша жамиятнинг зиёлилари билан бўлган суҳбатдан маълум бўлишича, иш қизларнинг ўзларининг баҳтига тўғаноқ бўлаётган оталари устидан қозихоналарга арз қилишга ҳам мажбур бўлишган экан. Чунки оталар қизлари олаётган ойлик маошдан айрилиб қолмаслик учунгина совчиларга рад жавобини беришар экан.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг биргина ҳадиси шарифларига амал қымасликнинг оқибатини күриб қўйинг. Аслида, вояга етган фарзандларни никоҳлаб, оиласи қилиб қўйиш ота-онанинг ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг бурчидир.

ИШБОШИЛАРНИНГ БУРЧИ

Исломда никоҳга бўлган аҳамият фақат унга тарғиб қилиш ва беникоҳликни қоралаш билангина чекланиб қолмаган, балки ишбошиларга – етакчи кучларга ўз жамиятларида эркак ва аёлларнинг никоҳда бўлишларини таъминлаш таъкидли равишда топширилган.

Бу ҳақда Аллоҳ таоло «Нур» сурасида шундай деб марҳамат қилади:

وَأَنِكْحُوا الْأَيْمَنَ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَلَمَّا يُكُونُوا
فَقَرَأَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَسِعٌ عَلَيْهِ
۳۲

«Ораларингиздан никоҳсизларни ва қулу чўриларингиздан солиҳларини никоҳлаб қўйинг. Агар фақир бўлсалар, Аллоҳ уларни Ўз фазлидан бой қилур. Аллоҳ Восиъ ва Алиймдир» (32-оят).

Ушбу ояти каримадаги хитоб ота-она, хожа ва мусулмон ишбошиларга қаратилган бўлиб, уларга ўз қарамоғларидағи ўғил-қизлари, қулу чўрилари ва ёрдамга муҳтож ёру биродарларини никоҳлаб қўйишга бошқош бўлишлари амр этилмоқда. Мусулмон киши фақат ўзи никоҳда бўлиши билан кифояланиб қолмай, бошқа мусулмон биродарларининг ҳам никоҳли бўлишлари учун ҳисса қўшиши лозимлиги шундан олинган.

Ана шу бурчларини, масъулиятларини чуқур ҳис қилган мусулмонлар оиласиз юрган эркак ва аёлларга никоҳли бўлиш лозимлигини тинмай тарғиб қиладилар.

Айнан шунинг учун ҳам улар ўғил-қизларини, яқин кишиларини уйлаб-жойлаб қўйиш учун бутун имкониятларини ишга соладилар.

Ва ниҳоят, ўшандай мусулмонлар никоҳ ишида қийналиб қолған дин қардошларига ёрдамларини ҳеч қачон аямайдилар.

Ояты каримада құл ва чўриларни ҳам никоҳлаб қўйиш ҳақида сўз кетаётганилиги алоҳида эътиборга сазовордир. Құл ва чўрилар одам ўрнида кўрилмай турган бир даврларда Қуръони Каримнинг уларни уйли-жойли қилиб қўйиш ҳақида мусулмонларга фармон берипши Ислом дини ҳар томонлама құл ва чўриларнинг ёнини олишга ҳаракат қиласини кўрсатади. Уларнинг эрки ўзида бўлмаса ҳам, бироннинг мулки ҳисоблансалар ҳам, хожалари уларни уйлаб-жойлаб қўйишлиари керак бўлади. Чунки инсон ким бўлишидан қатъи назар, вояга етганидан кейин ҳалол-пок никоҳ орқали иффатини сақлаб юрмаса, оёги тойилиши, зинога қўл уриши эҳтимоли кучаяди. Бу жиноят эса уни содир этган кимса учун ҳам, у яшаб турган жамият учун ҳам мислсиз бало-офатларга сабаб бўлади.

Никоҳ масаласи ўта нозик масала бўлиб, бу ояти каримада камбағаллик никоҳдан қочишига сабаб бўлмаслигига ҳам алоҳида ишора келмоқда. Бинобарин, бундан баъзи кишиларнинг «қўли қалталик»ни баҳона қилиб никоҳни ортга суришлари мусулмончилик одобларига тўғри келмаслиги тушунилади. Дарҳақиқат, ўйлаб кўрсак, кўпчилик инсонлар авваллари бепарво юрган бўлса ҳам, оила қургач, жиддий ҳаракатга тушиб, иқтисодий аҳволларини яхшилаб олганларини кўрамиз.

Балоғатга етган ўғил-қизларини уйлантириб, оилали қилиб қўйиш ота-онанинг бурчидир. Чунки эндиғина вояга етган ёш йигит ва қизлар оила нималигини, уни қандай қуришни ҳам, бу ўта нозик ва муҳим ишни қандай қилиб амалга оширишни ҳам билмайдилар. Уларнинг бу борада билимлари, тажрибалари бўлмайди. Агар никоҳ ва оила қуриш ишлари уларнинг ўзларига ташлаб қўйилса, адашишлиари, умр савдоси деб аталган ўта муҳим ва нозик масалада нуқсонга йўл қўйишлари мумкин. Отана эса ўзлари оила қурган, унинг нималигини яхши биладиган ва фарзандларига яхшиликни раво кўра-

диган шахслар сиғатида бу борада уларга бош-қош бўлишлари лозим. Агар ота-она бўлмаса, қариндошлардан уларнинг ўрнини босадиган кишилар ёшларга валий — ишбоши бўладилар. Мабодо, ҳеч кими йўқ бўлса, жамиятдаги етакчи кучлар уларнинг ўрнини босади. Шундай қилиб, мусулмонлар яшайдиган жамиятда узрсиз беникоҳ юрган одамлар қолмаслиги учун барча ҳаракатда бўлади.

Бу муҳим ишда илми бор кишилар никоҳ ҳақида тушунтириш ишлари олиб бориб, ваъз-насиҳат қилиб, мақола ёки китоб ёзиб, ўз ҳиссаларини қўшадилар. Ташкилотчилик қобилияти бор бўлганлар ўз қобилиятларини ишга солиб, топиштириш, совчилек қилиш ва шунга ўхшаш ишларда ёшларга ёрдам берадилар. Мол-мулқда кенгчилик насиб қилган одамлар эса маблағдан ёрдам берадилар. Никоҳли оиласларни кўпайтиришга, барча мусулмонларнинг оила оғушида, роҳат-фароғатда яшашларига шу тариқа ёрдам берилади. Зотан, иффатини сақлаш ниятида оила қурмоқчи бўлганларга ёрдам бериш, Аллоҳ таоло учун қилинishi лозим бўлган уч муҳим ишдан бири ҳисобланади.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ثَلَاثَةٌ حَقٌ عَلَى اللَّهِ عَوْنَاهُمْ: الْمُكَاتَبُ الَّذِي يُرِيدُ الْأَدَاءَ، وَالنَّاكِحُ الَّذِي يُرِيدُ الْعَفَافَ، وَالْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَالْحَاكِمُ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

«Уч кишига ёрдам бериш Аллоҳнинг зиммасида ҳақдир: адо этишни ирода қилган мукотабга, иффатни ирода қилган турмуш қурувчига ва Аллоҳнинг йўлида жидду жаҳд қилувчига».

Термизий, Насайй ва Ҳоким ривоят қилганлар.

Инсонлар ўз ҳаётлари давомида ҳамиша бир-бирларининг ёрдамларига эҳтиёж сезиб турадилар. Қоловерса, кўпчилик одамлар турли масалаларда бир-бирларидан ёрдам сўрайдилар ҳам. Лекин ёрдам бе-

рувчи күпроқ қай ҳолларда ёрдам бериши матлуб ва қайси кишиларга ёрдам берса, күпроқ савоб олади?

Ушбу ҳадисда ана шу саволга жавоб берилмоқда:
«Адо этишни ирода қылган мукотабга».

Мукотаб хожаси билан маълум бир вақтда маълум миқдор пулни бериб озод бўлишга аҳднома тузган қулдир. Бу иш қанчалар улуғ ва савобли эканини таъкидлаб ўтиրмасак ҳам бўлади.

Бирорвга сидқидидан ёрдам бермоқчи бўлган одам аввало ана шундай кишига — озод бўлишни чин қалдан хоҳлаётган, бунинг учун жони-дили билан уринаётган қулга ёрдам қилиши лозим ва яхши эканини Набий алайхисссалом ўзларининг ушбу ҳадиси шарифларида алоҳида таъкидламоқдалар.

«иффатни ирода қылган турмуш қурувчига».

Ўз иффатимни сақлайин, жинсий майлимни пок йўл — никоҳ йўли билан қондирайин, деб уринаётган кишига ёрдам бериш ҳам худди қўлликдан озод бўлишга ҳаракат қилаётган одамга кўмаклашишдек керакли ва савобли ишдир.

Никоҳ орқали иффатини сақлашга ҳаракат қилаётган, аммо бунга эриша олмаётган кишига ёрдам кўлинин чўзиш ҳар бир мўмин-мусулмоннинг муқаддас бурчи бўлиб, кимдир сўзи билан, кимдир хизмати билан, кимдир молу дунёси билан унга ёрдам бермоғи керак. Бу иш жуда ҳам улуғ савобга молик бўлиб, мусулмонлар қадимдан бу борада бошқа халқлардан ажралиб турганлар. Улар оила қуришга уринмаганларни оила қуришга ундаганлар, оила қуриш ниятидагиларга қўлларидан келган ёрдамларини аямаганлар. Бу ишларни худди ушбу ҳадиста амал қилиб, адо этишган. Ҳозирги мусулмонлар ҳам бу борада ўз ихлос ва файратларини кўрсатишлари лозим.

Баъзи юртларда бу иш мусулмонларнинг шахсий ҳаракати тарийқасида амалга оширилаётган бўлса, бошқаларида оила қурувчиларга ёрдам жамиятлари тузилган. Нима қилиб бўлса ҳам, бу ишни хайрли санаб, жонлантирган афзал. Ана ўшанда кўплаб ажру савобга эришилади, инشاаллоҳ.

НИКОҲНИНГ ШАРЪИЙ ҲУКМИ

Юқорида ўтган сатрларда никоҳга тарғиб қилувчи баъзи далилларни ўрганиб чиқдик. Албатта, булардан ўзга далиллар ҳам кўп, лекин уларнинг ҳаммасини зикр қилишга имкон йўқ. Баъзи намуналар билан танишиб чиққанимиз ҳам бу маънода етарли, деб ўйлаймиз.

Хулоса шуки, Исломда кишиларнинг никоҳда бўлган ҳолда ҳаёт кечиришлари афзал саналади. Аллоҳ таолонинг бандаларига қилган амри ҳам шу: бу дунёда инсонлар оила қуриб, никоҳда яшасинлар, жинсий майларини пок йўл билан қондирсингилар. Мусулмонлар мана шу илоҳий кўрсатмага ҳамиша қатъий амал қилганлар.

Баъзи бир гурӯҳлар ва динларда уйланмай, никоҳда бўлмай юриш афзал ҳисобланади. Шунинг учун ҳам ўша тоифаларнинг иши авжига чиққан даврларда уларнинг ўлкаларида аҳоли сони қисқариб кетган. Одамлар ўша динни маҳкам тутишга ҳаракат қилишлари оқибатида оила қуриш, бола-чақа орттиришдан бош торта бошлаганлар. Лекин инсон табиатига зид бўлган бу иш узоққа бормаслиги аниқ.

Дарҳақиқат, шундай ҳам бўлди. Кишилар мазкур динга қарши бош кўтардилар. Дин фақат ибодатхонада бўлиши керак, бошқа нарсаларга аралашмасин, деган даъво билан чиқдилар ва бу талабларига эришдилар ҳам. Оқибатда ҳаётнинг ҳамма соҳаларида янгича йўналиш пайдо бўлди. Жумладан, эркак-аёлларнинг орасидаги муносабатларда ҳам.

Мазкур диндан ўч олиш учун ҳаракат қилаётган кишилар қасдма-қасдига ҳар бир ишда унинг тескарисини қилишга уринар эдилар. Улар жинсий ҳаётда кўплаб тазийкларга учраганликлари учун, жинсий ҳурриятга даъват қила бошладилар. Зинони ҳамма фахр деб биладиган даражага етди. Оила қуриш, никоҳда бўлиш «қолоқлик, эскилик сарқитига берилиш» деб баҳоланадиган бўлди.

Охир-оқибат кишилар бошига күплаб мусийбатлар ёғилди — турли касалліклар тарқалды, оила низоми бузилди. Бунинг натижасыда ижтимоий алоқалар заифлашыды, турли муаммолар келиб чиқа бошлады. Хуллас, инсоният катта зарап күрді ва күрмокда.

Ана ўша муаммо ва мусийбатларни күриб, биз, мусулмонлар баҳтли кишилар эканимизни тушуниб ет-моғимиз лозим. Бошқа халқлар оиласын ҳаётни қандай қуришни билмай сарсон бўлиб турган бир пайтда бизнинг динимиз бизларни энг саодатли оила низоми билан таъминлаб қўйган. Биз фақат бор, тайёр нарсани ўрганиб, амал қилсак бўлди.

Аввал ҳам айтиб ўтилганидек, Ислом никоҳ робитасини инсоний алоқалар ичидағи энг муқаддас робитага айлантирган. Чунки бу робита Аллоҳ таолонинг амри ила, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлари ила, мўмин-мусулмонларнинг гувоҳлиги или қуриладиган муқаддас бир алоқадир.

Аллоҳ таоло аввало, инсон ҳаётининг маълум низом асосида, ифрат ва поклик асосида, муҳаббат ва севги асосида, ўзаро ишонч ва ҳурмат асосида бўлиши учун никоҳга амр этган. Қолаверса, У Зот инсон ҳаётини турли тартибсизлик ва келишмовчиликлардан, ҳаром-харишдан, ифлосликлардан ва уларнинг оқибатидан келиб чиқадиган бало-оғатлардан сақлаш учун ҳам шундай қилган.

Аллоҳ таоло никоҳни Ўзининг барча Пайғамбарларининг суннати қилиб, азиз-авлиёларнинг одатига айлантирган.

Аллоҳ таоло никоҳни инсон наслининг кўпайиши учун энг яхши восита этиб қўйган.

Эркак ва аёл ўртасидағи муқаддас робита бўлмиш никоҳ алоқаси туфайли кишилар қуда-анда бўладилар, ораларидағи ижтимоий алоқалар ривожланади, дўстлик, меҳрибонлик ришталари мустаҳкамланади.

Никоҳ туфайли инсоннинг майли жиловланади, унинг учун хотиржамлик, саодат таъмин этилади. Инсон никоҳ туфайли ўзининг ижтимоий алоқаларида роҳат топади. Никоҳ туфайли кишилар ўз ша-

рафларини, обрұларини мұхофаза қиласылар, обрұта, мартабага зета бўладилар.

Никоҳ маданият, аслзодалик, тараққиёт ва илфор-лик белгисидир. Никоҳ туфайли инсон ўз иффати-ни сақлаш билан бирга, зино каби ҳаром ишдан ҳам ўзини сақлайди. Шунингдек, никоҳ ёрдамида инсон ўз насли-насабининг поклигини ҳам сақлаб қолади. Никоҳ бўлмаса, ким кимдан дунёга келганини билиб бўлмайдиган ҳолатга келиб қолинар эди.

Никоҳ туфайли «оила» деб номланган муҳташам ошён қурилади. Унда эру хотин, улардан дунёга келган ўғил-қизлар, набира-чеваралар бир-бирлари билан муқаддас робита орқали боғланиб яшайдилар. Улар орасидаги қариндошлиқ алоқалари алоҳида маъно ва мустаҳкамлик касб этади. Шундай йўл билан «оила» номли кичик бир жамият пайдо бўлади. Уларнинг бир-бирлари билан қўшилиши оқибатида эса катта ва мустаҳкам жамият юзага келади.

Бу борада катта жамиятларни бино деб тасаввур қилсак, оила унинг фиши ҳисобланади. Фишлар бўлмаса, бино бўлмаганидек, оилалар бўлмаса, жамиятлар бўлмаслиги турган гап. Ана ўша фишлар чиройли бўлса, иморат ҳам чиройли чиқади, фишлар пишиқ бўлса, иморат ҳам пишиқ бўлади.

Никоҳнинг, оила қуришнинг бундан бошқа фойдалари ҳам жуда кўп. Шунинг учун ҳам Исломда никоҳга қаттиқ тарғиб қилинади.

Имом Шофеъийдан бошқа ҳамма уламоларимиз никоҳни ибодат деганлар. Улар: «Аллоҳ ва Унинг Ра-сули алайхиссалом амр қилган иш ибодат бўлади, никоҳ айни шундай ишлардандир», дейишган. «Никоҳ ибодатдир» деб ҳукм чиқарган мужтаҳидларнинг пешволари имом Аъзам Абу Ҳанийфа раҳматуллоҳи алайҳи бўладилар. Албатта, бу гапни айтган азизларимизнинг далиллари бор.

عَنْ أَبِي ذِرٍ قَالَ: أَنَّ نَاسًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذَهَبَ أَهْلُ الدُّنْوِ بِالْأُجُورِ يُصْلُونَ كَمَا نُصْلَى، وَيَصُومُونَ كَمَا

نَصُومُ، وَيَتَصَدِّقُونَ بِفُضُولِ أَمْوَالِهِمْ، قَالَ: أَوْ لَيْسَ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ مَا تَصَدِّقُونَ، إِنْ يَكُلُّ تَسْبِيحَةً صَدَقَةً، وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةً، وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةً، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَفِي بَعْضِ أَحَدُكُمْ صَدَقَةٌ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيَّاتِيَ أَحَدُنَا شَهْوَتُهُ وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ؟ قَالَ: أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعْهَا فِي حِرَامٍ كَانَ عَلَيْهِ فِيهَا وَزْرٌ فَكَذَلِكَ إِذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ كَانَ لَهُ أَجْرًا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

Абу Зарр розияллоҳу аңқудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳо-
баларидан баъзилари:

«Ё Расулаллоҳ! Моли күплар ажни олиб қўймоқ-
далар. Биз намоз ўқиганимиз каби намоз ўқийдилар,
биз рўза тутганимиз каби рўза тутадилар ва молла-
рининг ортиқчасини садақа қиласидилар», – дейишди.

«Аллоҳ сизлар учун садақа қиласидиган нарса қи-
либ бермадими?! Албатта, ҳар бир тасбеҳ садақа-
дир, ҳар бир такбир садақадир, ҳар бир ҳамд са-
дақадир, ҳар бир таҳлил садақадир, амри маъруф
садақадир, наҳий мункар садақадир. Бирингизнинг
жинсий яқинлиги ҳам садақадир», – дедилар.

«Ё Расулаллоҳ! Биримиз шаҳватини қондирса,
унга бунда ажр бўладими?» – дейишди.

«Айтинглар-чи, агар у ўшани ҳаромга қўйса,
унга гуноҳ бўлармиди? Шунингдек, агар уни ҳалол-
га қўйса, бу унинг учун ажр бўлади», – дедилар.

Муслим ривоят қилган.

Зино хавфи аниқ бор бўлган вақтдаги никоҳ ҳат-
то Ҳаждан ҳам олдинги ўринга қўйилади. Аллоҳ на-
сиб этиб, оила қурган кишилар катта бахтга эришган
зотлар ҳисобланадилар.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: مَنْ رَزَقَهُ اللَّهُ أَمْرَأَةً

صَالِحَةَ فَقْدُ أَعَانَهُ عَلَى شَطْرِ دِينِهِ، فَلَيْتَقُ اللَّهَ فِي الشَّطْرِ الْبَاقِيِّ. رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ وَالْحَاكِمُ.

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Кимни Аллоҳ солиҳа аёл билан ризқлантирган бўлса, батаҳқиқ, унга динининг ярмига ёрдам берибди. (Энди) иккинчи ярмида Аллоҳга тақво қилсин», – дедилар».

Тобароний ва Ҳоким ривоят қилганлар.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ تَزَوَّجَ فَقْدَ اسْتَكْمَلَ نِصْفَ إِيمَانِهِ فَلَيْتَقُ اللَّهَ فِي النِّصْفِ الْبَاقِيِّ. رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ وَالْبَهْيَقِيُّ.

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким уйланса, батаҳқиқ, иймонининг ярмини мукаммал қилибди. Қолган ярмида Аллоҳга тақво қилсин», – дедилар».

Тобароний ва Байҳақиј ривоят қилганлар.

Ҳатто, зоҳирий мазҳабдагилар ўз одатларича тушиниб, мўътадил пайтда никоҳ фарз бўлади, дейишган. Лекин ҳамма далилларни яхшилаб ўрганиб чиққан уламолар жумҳури никоҳнинг шаръий ҳукми ҳақида қўйидагиларни айтганлар:

Никоҳ шариатта Қуръони Карим, суннати Набавия ва Ислом умматининг ижмои орқали кирган:

1. Аллоҳ таоло Қуръони Каримнинг бир неча оятларида мўмин-мусулмонларни никоҳда бўлишга, уйланишга, оила қуришга амр этган. Ўша оятлардан баъзиларини юқорида ўрганиб ўтдик.

2. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг кўплаб ҳадиси шарифларида никоҳга тарғиб қилганлар.

Улардан баъзиларини ўргандик, қолганларини, иншаллоҳ, яна ўрганамиз.

3. Ислом уммати, уламолар жумҳури никоҳ зарур эканига доимо иттифоқ қилиб келишганды.

Кишиларнинг турли ҳолатларига қараб, никоҳда бўлишлари ҳукми ҳам турлича бўлади.

1. Фарз-вожиб.

Агар бир инсон никоҳли бўлмаса, зинога боришига ишониб етса ва никоҳга кетадиган сарф-харажатта эга бўлгач, никоҳдаги шеригига зулм қиласдан, ҳаққини адо этишига ишонса, бундай одамга никоҳ фарз-вожиб бўлади. Чунки мусулмон кишининг ўз иффатини саклаши, ҳаром ишдан тийилиши вожибдир.

Ислом шариатида «вожиб нарсани адо этиш учун керак бўлган нарсани қилиш ҳам вожибдир» деган қоида бор. Бу ерда ана шу қоидага амал қилинади.

Киши ўз иффатини сақлаши, ҳаром ишга бормаслиги вожиб. Ўша вожибни қилиш учун никоҳ – уйланиш лозим. Демак, у одам учун уйланиш – оила қуриш вожиб бўлади.

2. Ҳаром.

Агар бир инсон никоҳданиб, ўзининг никоҳидаги шеригига зулм қилиши ва зарар етказишига ишониб етса, бундай одам учун оила қуриш ҳаром бўлади.

Бу ҳолатда Ислом шариатининг «ҳаромга олиб борувчи нарса ҳам ҳаромдир» деган қоидаси ишга тушади. Бирорвга зулм қилиш, зарар етказиш – ҳаром. Ўша зулм ва заардан иборат ҳаром иш никоҳ туфайли содир бўлиши аниқ бўлганлиги учун, бу ҳолатда унга олиб борадиган йўл – никоҳ ҳам ҳаром бўлади.

3. Макруҳ.

Агар бир инсон никоҳланса, ўзининг никоҳдаги шериги – жуфти ҳалолига нисбатан зулм ва зарар келишидан қўрқса, аммо тўлиқ ишонмаса, бундай одам учун никоҳ макруҳдир.

4. Суннати муаккада.

Мўътадил инсон учун, зинодан қўрқмайдиган, оила қурса, жуфти ҳалолига зулм қилишдан, зарар

Дарёйи сабр

етказищдан ҳам құрқмайдыган киши учун оила қуриш суннати муаккададыр.

Оят ва ҳадисларнинг күпчилигіда баён этилған, ҳукми айтилған ҳолат кишилар орасыда оммавий суратда учрайдиган мана шу ҳолатдир.

Никоҳнинг, оиласы бўлишнинг суннати муаккада эканига Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уйланганлари ва никоҳда бардавом бўлганлари, саҳобаи киромлар ва кейинги авлодларнинг уни маҳкам ушлаганлари далиллар. Ҳанафийлар: «Бу суннати муаккада вожибга тенг», дейдилар.

Ким бу ишни қилмаса, тарки суннат қилган ҳисобланади.

5. Мубоҳ.

Үйланишга рағбат қилдирувчи нарсалар ҳам, ундан ман қилувчи нарсалар ҳам бўлмаган ҳолда никоҳ мубоҳ бўлади.

Ушбу зикр қилинган нарсалардан никоҳ – оила қуриш динимиз тарғиб қилган ибодат эканини билб олдик. Эрдир, аёлдир – ҳар бир мусулмон оила қурищдек масъулияти ишдан четда тура олмайди. Аммо, бу ишга киришишдан олдин ҳар бир инсон оила нима эканини, у нима учун ва қайси асосда қурилишини яхши билиб олмоғи керак.

Ислом таълимотлари бўйича, оила қуйидаги асос ва мақсадларда курилади:

1. Оила Аллоҳ таолонинг розилигини топиш, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ахлоқлари, исломий одоблар билан ўзини зийнатлаш учун қурилади. Бу одоб ва ахлоқлар оиласдан ташқарида бўлиши мумкин эмас. Мисол учун, меҳрибонлик, ҳалимлик, адолат ва ўзаро ёрдамни олиб кўрайлик. Аслида, оила олиймақом ахлоқ намуналарининг намоён бўлиши, мустаҳкамланиши учун асосий макон эмасми? Агар оила бўлmasa, бу нарсаларга кўнгилдагидек эришиб бўладими? Бошқа одоб ва ахлоқларни ҳам шунга таққослаш мумкин. Аллоҳ таолонинг оятига амал қилиб, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатига

эрғашиб оила қурмоқдаман, деб ният қилған одам ҳақиқий ибодатни адо этган бўлади.

2. Оилавий ҳаётдан, эр-хотинлик алоқасидан шарафли мақсадлар кўзда тутилиши керак. Оилага эру хотинга улуғ ва шарафли масъулиятларни юкловчи гўзал бир ҳайъат деб қараш лозим.

Эру хотин ўша масъулиятларни адо этиш учун ҳимматларини олий қилиб, осонлик ва қийинчилик, кенглик ва торлик вақтларида ҳам ўзаро ҳамкорлик қилишлари керак. Ўз оилаларини мустаҳкам қилиб, олийжаноб фарзандлар етиштириб, уммат учун, ватан учун фойдалар келтиришга ҳаракат қилишлари керак. Бу эса, ўз навбатида ҳар ким ўзига юклатилган вазифаларни иймон асосида, вижданан адо этишини тақозо қиласи.

3. Эру хотин орасидаги оилавий алоқа муҳаббат, тақдирлаш, ўзаро тушуниш асосида бўлиши керак.

Никоҳ алоқаси руҳий отифа – кўнгил алоқасидир. Бу алоқа абадий ва бардавом алоқадир. Шунинг учун ҳам бу алоқа муҳаббат, раҳм-шафқат асосида бўлиши лозим. Ҳар бир одам ана шу маъноларни ўзига сингдириб олган ҳолдагина оила қуришга ҳаракат бошлиши керак.

УМР ЙЎЛДОШИНИ ТАНЛАШ

Бўлажак умр йўлдошини танлашда турли қавмлар ҳар хил ўлчовларга асосланадилар. Кимдир келин танлашда унинг чиройини ўлчов қилиб олади, бошқаси бўлажак келиннинг молига қизиқади, учинчиси ҳасаб ва насабига эътибор беради ва ҳоказо. Шунингдек, куёв танлашда ҳам гоҳида куёвнинг мансабига, гоҳида бойлигига, баъзилар қуч-қуввати ёки чиройига қизиқадилар. Бунинг устига, жамиятларда замон ва маконга қараб бу каби ўлчовлар ва эътиборлар ўзгариб ҳам туради. Бир даврлар ва жамиятларда олий маълумотли умр йўлдоши танлаш урф бўлса, бошқаларида ундан бошқа сифатли умр йўлдошини танлаш одатта айланиши мумкин.

Күпчилик бу ўта нозик масала бўйича нима қилишини билмай, боши қотади. Ота-оналар билан фарзандлар ўртасида, қавму қариндошлар ўртасида худди шу масалада турли тортишувлар, келишмов-чиликлар, ҳатто жанжаллар ҳам бўлади. Ҳар ким ўзининг билимидан ёки тажрибасидан келиб чиқиб иш қўрмоқчи бўлади.

Мусулмон инсон учун эса, бошқа масалалар қатори, бу масала – умр йўлдошини танлаш масаласи ҳам аллақачон ҳал этилган. Ҳал этилганда ҳам, ҳар бир нарсани ўта аниқлик билан биладиган, ҳар бир нарсадан ўта хабардор бўлган Яккаю Ягона Аллоҳ таолонинг шариати таълимотлари ила ҳал этилган. У Зотнинг ҳабиби ва Расули Мұхаммад Мустафо соллаллоҳу алай-ҳи васалламнинг суннатларида умр йўлдошини танлаш масаласи ажойиб тарзда баён қилиб берилган.

Оила қурмоқчи бўлган тарафлар ана шу тайёр ва ўта ишончли манбаъга мурожаат қилсалар ҳамда уларни ўрганиб, амал қилсалар, ортиқча оворагарчилик ва бош қотиришга ўрин қолмайди.

Келинг, ҳаммамиз биргаликда Расулуллоҳ соллаллоҳу алай-ҳи васалламнинг тавсиялари бўйича муносиб келин ва муносиб куёв танлашни ўрганиб чиқайлик. Авваламбор ишни муносиб келин танлашни ўрганишдан бошлайлик. Чунки одатда, куёв тараф келин излаши ва совчилик қилиши урф бўлган. Лекин совчилик қилишдан один мулоҳаза қилиниши лозим бўлган муҳим масалалар бор.

Аввало, совчи қўйилиши кўзлананаётган аёлга уйланиш совчи қўймоқчи бўлган эркакка шаръий жиҳатдан ҳаром қилинмаган бўлиши керак. Демак, биринчи бўлиб, никоҳи ҳаром қилинган аёллар кимлигини билиб олиш лозим бўлади.

НИКОХИ ҲАРОМ ҚИЛИНГАН АЁЛЛАР

Аллоҳ таоло, турли сабаб ва ҳикматларга күра, ҳар бир эркакка бир неча тоифа аёлларнинг никоҳини ҳаром қилган, эр киши уларга уйланиши мумкин эмас, бундай қилиши ҳаром ҳисобланади. Ким шу ишни қылса, гуноҳкор бўлади. Мазкур гуноҳга қолмаслик учун ҳар бир мусулмон бу масалани яхшилаб тушуниб олмоғи керак.

Никоҳи ҳаром қилинган аёллар ҳақида Аллоҳ таоло шундай деб марҳамат қилади:

حُرْمَتٌ عَلَيْكُمْ أَمْهَنْتُكُمْ وَبَنَائِكُمْ وَأَخْوَانِكُمْ
 وَعَشْرَكُمْ وَخَلَقْتُكُمْ وَبَنَاثُ الْأَجَّ وَبَنَاثُ الْأَخْتَ
 وَأَمْهَنْتُكُمْ الَّتِي أَرْضَعْنَتُكُمْ وَأَخْوَانِكُمْ مِنَ الرَّضَنْعَةِ
 وَأَمْهَنْتُ نَسَاءَكُمْ وَرَبِّبِكُمُ اللَّهُ فِي حُجُورِكُمْ
 مِنْ فَسَادِكُمْ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ
 بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَّتِلُ ابْنَائِكُمْ الَّذِينَ
 مِنْ أَصْلَانِكُمْ وَأَنْ تَجْعَلُوا بَيْنَ الْأَخْتَنِ إِلَّا مَا قَدْ
 سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢﴾ وَالْمُحَسَّنُتُ
 مِنَ النَّاسِ إِلَّا مَا مَلَكَ أَيْمَنُكُمْ كِتَابُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ

«Сизларга оналингиз, қизларингиз, опа-сингилларингиз, аммаларингиз, холаларингиз, акаукаларингизнинг қизлари, опа-сингилларингизнинг қизлари, эмизган оналингиз, эмиқдош опа-сингилларингиз, хотинларингизнинг оналари, ўзингиз қовушган хотинларингизнинг қарамогингиздаги қизлари – агар у(хотин)лар билан қовушмаган бўлсангиз, сизга гуноҳ йўқ – ва пуштингиздан бўлган ўйилларингизнинг хотинлари ҳамда опа-сингилни жамламогингиз ҳаром қилинди. Аввал ўтгани мустасно. Албатта, АллоҳFaфур ва Роҳиймдир.

Құлларингиз мулк қилиб олғанлардан бошқа әрли аёллар ҳам (ҳаром қилинди. Бу) сизларга Аллоҳнинг биттганидир» («Нисо» сураси 23-24-оятлар).

Исломдан бошқа дин ва жамиятларниң ҳам ушбу масалада ўз таълимотлари ва ҳукмлари бор. Уларнинг баъзилари Исломники билан түгри келса, кўплари нотўғридир. Баъзи тузумларда Аллоҳ таоло ҳаром қилган тоифадаги аёлларнинг никоҳини ҳалол қилишган. Ҳатто онасига уйланишга ҳам рухсат берилган. Бошқа бир тузумларда эса қабиласи бошқа, танасининг ранги бошқа, табақаси бошқа ёки шунга ўхшаш бошқа шартлар билан аёлларнинг никоҳи ҳаром қилинган.

Ислом эса улкан ҳикматларни эътиборга олиб, насаб алоқаси, эмиқдошлиқ алоқаси ва қудачилик алоқаси туфайли маълум тоифа аёлларнинг никоҳини маълум тоифа эркакларга ҳаром қилган. Келинг, буларни бирма-бир ўрганиб чиқайлик.

Насаб алоқаси туфайли никоҳи ҳаром бўлган аёллар:

«Сизларга оналарингиз, қизларингиз, опа-сингилалингиз, аммаларингиз, холаларингиз, акаукаларингизнинг қизлари, опа-сингилалингизнинг қизлари» ҳаром қилинди.

1. Никоҳи ҳаром қилинган аёллар тоифаси ояти каримада «оналар»дан бошланган.

«Она»га момолар ҳам киради. Яъни ўз онасига ҳам, ота-онасининг оналарига ҳам эркакнинг никоҳланиши ҳаромдир. Буни шарҳлашга ҳожат бўлмаса керак. Ўз онасига эрлик қилиш нафақат инсонга, балки ваҳший ҳайвонлар табиатига ҳам зиддир. Ахир, у онасининг бир парчаси ҳисобланади.

Бунинг устига, насаб жиҳатидан яқин бўлган кишиларнинг никоҳи икки томон соғлиғи учун ҳам зарар экани ҳаммага маълум. Улардан бўлган фарзандлар нимжон, касалманд ва ногирон бўлиб туғилиши аниқланган.

2. Кейинги тоифа «қизларингиз»дир.

Бунга кишининг ўзидан тарқалган зурриётлари, жумладан, набира қыздари ва улардан кейинги табақалар ҳам киради.

Ўз жигаргўшаси бўлмиш қизининг эри бўлишни ўзига эп кўриш учун инсон инсонлиқдан чиқиши керак! Бу иш инсоний табиатта мутлақо зид бўлганлиги учун ҳам Ислом шариатида ҳаром қилинган.

3. «Опа-сингилларингиз».

Туғишган бўлса ҳам, ота бир-у она бошқа ёки она бир-у ота бошқа бўлса ҳам, опа-сингилларинг никоҳлари ҳаромдир.

Аввало, буларнинг асллари бир: бир қондан, бир қоринда пайдо бўлиб, бир хил сутдан катта бўлганлар. Инсонийлик табиатининг ўзи уларнинг эру хотин бўлишини кўтармайди. Уларнинг никоҳларидан келадиган тиббий заарлардан ташқари, ижтимоий заарлари ҳам кўп.

Агар мазкур шахслар орасида никоҳ жоиз бўлса, улар бир оила аъзолари сифатида бирга яшаш ва инсоний алоқаларда бўлиш имконига эга бўлмай қоладилар. Чунки никоҳи жоиз бўлган эркак-аёл бир жойда туриши, ёлғиз қолиши кўплаб муаммоларни келтириб чиқаради. Хотин эрини унинг опа-сингилларидан ҳам қизғанадиган бўлиб қолади. Бу мулоҳаза бошқа тоифаларга ҳам жорийдир.

4. «Аммаларингиз, холаларингиз».

Булар билан ҳам насаб алоқалари мавжуд бўлиб, бу одамлар ҳам юқорида зикр қилинган тоифаларга ўхшашдир. Амма-холалар, одатда, онанинг ўрнига ўтадиган, ота ва она тарафнинг вакиллари ҳисобланадилар. Улар билан никоҳда бўлиш, соғлиқ, ахлоқ-одоб ва қариндошлиқ жихатларидан катта заарлар келтиради.

5. «Ака-укаларингизнинг қизлари, опа-сингилларингизнинг қизлари».

Булар ҳам насаб томонидан алоқадор бўлиб, аввалги зикр қилинган ва яна Аллоҳ таолонинг Ўзи биладиган бошқа ҳикматлар учун улар орасида никоҳ ҳаром қилинган.

Эмизиш туфайли никоҳи ҳаром бўлган аёллар.

6. «ЭМИЗГАН ОНАЛАРИНГИЗ, ЭМИҚДОШ ОПА-СИНГИЛ-ЛАРИНГИЗ»НИНГ НИКОҲИ ҲАРОМ ҚИЛИНДИ.

Бу жумлада эмиш орқали никоҳи ҳаром бўлган аёллар зикр қилинмоқда. Ояти каримада фақат икки тоифа – эмиш туфайли аслга айланганлар, яъни – она бўлганлар ва уларнинг шохобчалари бўлмиш эмиқдош опа-сингилларгина зикр қилинмоқда.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом эса бу борада: «Насаб жиҳатидан (никоҳи) ҳаром бўлганлар эмиш жиҳатидан ҳам ҳаром бўладилар», – деганлар. Яъни насаб жиҳатидан қайси тоифадаги аёлларга никоҳланиш ҳаром бўлса, сут қардошлиқ туфайли ҳам ўша тоифаларнинг никоҳи ҳаром бўлади.

Бундай хукмлар остига кирадиган эмишнинг шарти шуки, икки ёшдан кичик бўлган гўдакнинг қорнига ўз онасидан бошқа бир аёлнинг сути етиб бориши керак. Ана ўшанда у аёл боланинг онасига, эри эса отасига, болалари ака-укаси ва опа-сингилларига айланадилар. Шунингдек, бошқа қариндошлари ҳам эмганд болага хеш бўладилар. Бу хукмнинг тўла ҳикмати Аллоҳнинг Ўзига маълум. Аммо баъзи ҳикматлари ушбу ояти карима нозил бўлганидан бир неча асрлар ўтиб, маълум бўлди. Гўдакнинг суюги ва эти она сутидан шакланнар экан. Бир онанинг сутини эмиб катта бўлган инсонларнинг физиологик хусусиятлари бир хил шакланганлиги туфайли улар орасида никоҳ алоқаси бўлса, ўзларига ҳам, улардан бўлган болаларга ҳам катта зарар етади. Буни мусулмонлардан бошқалар энди-энди тушуниб келмоқдалар.

Кудачилик асосида никоҳи ҳаром қилинган аёллар:

«...хотинларингизнинг оналари, ўзингиз қовушган хотинларингизнинг қарамоғингиздаги қизлари – агар у(хотин)лар билан қовушмаган бўлсангиз, сизга гуноҳ ийӯқ – ва пуштингиздан бўлган ўғилларингизнинг хотинлари ҳамда опа-сингилни жамлагонгиз ҳаром қилинди. Аввал ўтгани мустасно. Албатта, Аллоҳ Фафур ва Роҳиймдир».

7. «...хотинларингизнинг оналари».

Қайноналар ва катта қайноналарга (қайнота тарафдан бўлса ҳам, қайнона тарафдан бўлса ҳам) уйланиш куёв учун ҳаром. Булар қудачилик алоқалари туфайли никоҳи ҳаром бўлган аёллар тоифасига кирадилар. Қайнона ҳам она, унга уйланиш ҳеч мумкин эмас. Қизи билан бўлган оиласий ҳаётнинг ҳурмати бор. Қолаверса, агар қайнонага уйланиш мумкин бўлса, қизи эрини ундан қизганиб, она-боланинг орасидаги алоқалар ҳам бузилиши табиий.

8. «...ўзингиз қовушган хотинларингизнинг қарамоғингиздаги қизлари».

Шариат ҳукми бўйича, эркак ва аёл ўзаро рози бўлиб, ақди никоҳ ўтиши билан, эру хотинга айланадилар. Уларнинг бирга эр-хотинлик қилиб яшашлари араб тилида «духул бўлди», дейилади. Аммо, ақди никоҳдан сўнг бирга яшамасдан турган ҳоллари ҳам бўлиши мумкин. Бу икки ҳолатнинг ўзига хос ҳукмлари бор. Ушбу ҳолатларни биз таржимада «қовушган» ёки «қовушмаган» деб зикр қилдик.

Ана ўша ҳолатларга тегишли ҳукмлардан бири никоҳи ҳаром бўлган аёллар масаласида ҳам келмоқда. Яъни бир одам аёл киши билан никоҳ ақдини ўтказиб, қовушган бўлса, ўша хотиннинг аввалги эридан бўлган қизи бу эркакка ҳаром бўлади.

Ояти каримада «қарамоғингиздаги қизлари» дейилиши кўпинча учрайдиган ҳолатни эътиборга олиб айтилган. Аслида, ўтай қиз ўтай отасининг қарамоғида бўлмаса ҳам, унга никоҳи ҳаром бўлаверади. Бу ҳукмнинг ҳикмати ҳам аниқ кўриниб турибди. Агар эркак кишига ўтай қизига уйланишга рухсат берилса, у қизнинг ўз онаси билан муносабатлари қийинлашади. Қолаверса, ўтай қиз ҳам қиз ўрнида. Аммо, юқоридаги шартга кўра, ақди никоҳи бўлган-у, ҳали қовушмаган аёл билан ажрасиша, унинг қизига уйланиши шаръий жиҳатдан мумкин.

9. «...ва пуштингиздан бўлган ўғилларингизнинг хотинлари».

Яńни, келинлар. Бу ерда «пуштингиздан бўлган ўғилларингиз» деб қайд қилиниши тутинган ўғиллар бу хукмга кирмаслигини билдиради. Келинларга уйланишни ман қилишда ахлоқий, инсоний эътиборлар билан бирга, худди юқоридаги ҳолатларга ўхшаб, қариндошлиқ алоқаларини эҳтиётлаш ҳикмати ҳам бор.

Мазкур тоифаларнинг никоҳи абадий ҳаромдир.

10. «...опа-сингилни жамламоғингиз ҳаром қилинди».

Яńни, бир киши ўз никоҳида турган хотинининг опа-синглисига уйланиши мумкин эмас. Бундай никоҳнинг ҳаромлиги вақтинчадир. Агар никоҳида турган опа ёки сингил билан никоҳ алоқаси узилса, у ҳолда унинг опаси ёки синглисига уйланса, бўлаверади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам аёл билан унинг аммасини ёки холасини қўшиб хотин қилишни ҳам ман қилганлар. Бундай никоҳлар қариндош хотинлар орасидаги муносабатларни бузади, шунинг учун ҳаром қилинган.

Оятнинг охирида:

«Аввал ўтгани мустасно», дейилмоқда.

Яńни, Исломнинг ушбу ҳукми тушган пайтгача бунга ўхшаш никоҳлар бўлган бўлса, кечирилади. Чунки ҳукм жорий қилинмасдан олдин эски урф одатга биноан шундай қилинган, деб ҳисобланади.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Заҳдок ибн Феруздан, у киши отасидан қилган ривоятда:

«Мусулмон бўлганимда икки хотиним бир-бирига опа-сингил эди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам улардан бирини талоқ қилишимни буюрдилар», дейилади.

11. «Қўлларингиз мулк қилиб олганлардан бошқа эрли аёллар ҳам (ҳаром қилинди)».

Демак, эри бор аёлга уйланиш ҳаром. Эри ўлиб ёки эридан ажрашиб, иdda ўтирган аёллар ҳам, то иdda муддати ўтгунча, эрли аёллар қаторига кирадилар. Буларнинг никоҳи ҳам вақтинча ҳаромдир.

Сўнгра оятда:

«(Бу) сизларга Аллоҳнинг биттганидир», дейилади.

Яъни, мазкур ҳукмлар Аллоҳнинг амридир, бошқа биронники эмас. Шунинг учун ҳам унга амал қилиш – барчанинг бурчи. Бурчни адо этмаганлар жазога лойиқдир.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида шундай деб марҳамат қиласы:

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ إِبَّا أُوْثُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدَّ
سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فِي حِشَةٍ وَمَقْتَأْوِ سَاءَ سَيِّلًا
٢٢

«Оталарингиз никоҳлаб олган аёлларни никоҳлаб олманг! Аввал ўтгани мустасно. Албатта у фаҳиш иш, жирканч ва жуда ҳам ёмон йўлдир!» (22-оят).

Жоҳилият даврида ўтгай онага уйланиш одати бор эди. Бу күпинча «азл»га – аёлларни зулм ила беҳуда тутиб туришга ҳам сабаб бўлар эди. Чунки аксар пайтда боланинг катта бўлиб вояга етишини, сўнгра отасининг хотинига – ўтгай онасига уйланишини кутишга тўғри келар эди. Агар ўғил отаси ўлган пайтда вояга етган бўлса, ўтгай онаси унга мерос тариқасида хотин бўлиб қолар эди. Аллоҳ таоло ушбу ояти каримани нозил қилиб, бу қабиҳ ишни ҳаром этди.

«Оталарингиз никоҳлаб олган аёлларни никоҳлаб олманг! Аввал ўтгани мустасно».

Яъни, ушбу ояти карима нозил бўлгандан кейин отанинг никоҳида бўлган аёлга ўғил никоҳланиши тамоман ҳаром этилди. Бу иш ояти карима нозил бўлишидан олдин, жоҳилият одати бўйича содир этилган бўлса, кечирилади. Аллоҳ таоло мусулмонларга ўз оталари уйланган аёлга уйланиши шу йўл ила ҳаром этди. Ҳаром этганда ҳам, отанинг никоҳида бўлган аёлларга ўғилнинг уйланиши мумкин эмаслигини эълон қилиб қўйиш билан кифояланмай, бу ишнинг забнок эканини ҳам айтди. Аллоҳ таолонинг ғазабини келтирадиган иш нақадар ёмон йўл, деб таърифлади:

«Албатта у фаҳиш иш, жирканч ва жуда ҳам ёмон йўлдир!»

Ҳақиқатдан ҳам, бу иш инсонтарчиликка түғри келмайды. Чунки ота билан муқаддас алоқада бўлган аёл ўғилга она ҳисобланади. Отанинг хурмати бор, ахир! Иккинчидан, одатда эр ўз хотинининг биринчи зерни ёмон кўради. Агар ўғил отасининг хотинига уйланса, марҳум отасига муносабати қандай бўлади? Оятнинг бу ишни ғоят катта разолат сифатида таърифлашининг боиси ҳам шу.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَا عَنِ الْمُرْضَاعَةِ
مَا يَحْرُمُ مِنَ الْوِلَادَةِ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

Оша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:
«Туғилиш туфайли ҳаром бўлган нарса эмизиш туфайли ҳаром ҳаром бўлади», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Туғишганлик, яъни насаб алоқаси бўйича қайси тоифа аёлларнинг никоҳи ҳаром бўлса, эмизиш орқали ҳам шундай бўлади. Яъни бироннинг боласини бегона аёл эмизиши туфайли содир бўладиган эмикдошлик яқинлиги ўша тоифа аёлларнинг никоҳини ҳаром қиласди.

Мисол учун, туққан онасининг никоҳи ҳаром бўлганидек, эмизган онасининг никоҳи ҳам ҳаром бўлади. Туғишган синглисининг никоҳи ҳаром бўлганидек, эмикдош синглисининг никоҳи ҳам ҳаром бўлади ва ҳоказо.

Никоҳи ҳаром қилинган аёллар ҳақиқати даилларни ўрганиб чиққан уламоларимиз уларни бир неча гуруҳларга таксим қилганлар:

1. Никоҳи абадий ҳаром қилинган аёллар.
2. Никоҳи вақтинча ҳаром қилинган аёллар.

Никоҳи абадий ҳаром қилинган аёллар уч хил бўлади:

- а) насаб йўли билан никоҳи абадий ҳаром қилинган аёллар;
- б) эмизиш йўли билан никоҳи абадий ҳаром қилинган аёллар;

в) қудачилик асосида никоҳи абадий ҳаром бўлган аёллар.

Насаб йўли билан никоҳи абадий ҳаром қилинган аёллар қуидагилар:

1. Она. Бунга момолар ҳам киради.
2. Қиз.
3. Опа-сингиллар.
4. Аммалар.
5. Холалар.
6. Ака-укаларнинг, опа-сингилларнинг қизлари.

Эмизиш йўли билан никоҳи абадий ҳаром қилинган аёллар қуидагилар:

1. Эмизган она. Бунга момолар ҳам киради.
2. Эмиқдош қиз.
3. Эмиқдош опа-сингиллар.

Бу хилдаги опа-сингилларда эмиш йўли билан турилди ҳолатлар юзага келиши мумкин:

а) бир боланинг онасини бегона қиз эмса, улар орасида эмиқдошлик – ака-сингиллик ёки опа-укаллик пайдо бўлади;

б) бир бола бегона аёлни эмса, аёлнинг туққан қизлари боланинг опа-сингилларига айланади;

в) бир-бирига мутлақо бегона бир бола ва бир қиз ўз оналаридан бошқа бир аёлни эмсалар ҳам, эмиқдош ака-сингил ёки опа-ука бўладилар.

4. Эмиқдош аммалар.

Бир ўғил бола бегона аёлни эмса, ўша аёлнинг эрининг опа-сингиллари унга эмиқдош аммаларга айланадилар ва боланинг уларга уйланиши ҳаром бўлади.

5. Эмиқдош холалар.

Бир ўғил бола бегона аёлни эмса, ўша аёлнинг опа-сингиллари мазкур болага эмиқдош холаларга айланадилар ва унинг уларга уйланиши ҳаром бўлади.

6. Эмиқдош ака-укаларнинг қизлари.

Бола ўз онасини эмган бегона болалар билан, ўзини эмизган бегона аёлнинг болалари билан ва ўзи билан бирга бошқа бегона аёлни эмишган болалар билан эмиқдош ака-укага айланадилар. Ана ўша эмиқдош

ака-укаларга бир-бирларининг қизларига уйланиш ҳаром бўлади.

7. Эмиқдош опа-сингилларнинг қизлари.

Эмиқдош опа-сингиллар ким эканини аввалда айтиб ўтдик. Уларнинг қизларига уйланиш ҳам ҳаромдир.

8. Эмиқдош қайноналар.

Бунда хотинининг эмизган онаси ва момоси кўзда тутилган. Яъни аёл эркак билан ақди никоҳ қиласа, худди насаб жиҳатидан унга она ва момо бўлган бўллар унинг эрига ҳаром бўлганидек, аёлнинг эмиқдошлик она ва момоларининг никоҳи ҳам эрга ҳаром бўлади.

9. Эмиқдошлик бўйича ўтгай она ва момолари.

Бошқача қилиб айтганда, эр кишига уни эмизган аёлнинг эрининг бошқа хотинлари ва уларнинг оналари ҳам ҳаром бўлади.

10. Эмиқдош фарзандларнинг хотинлари.

Аёл бир болани эмизган бўлса, ўша аёлнинг эрига боланинг хотини ҳаром бўлади. Чунки бу ҳолда эмиқдошлик ўғилнинг хотини, у эркакка эмиқдош келин бўлади. Насабий келинга уйланиш абадий ҳаром бўлганидек, эмиқдош келинга уйланиш ҳам абадий ҳаромдир.

11. Хотинининг эмизган қизи.

Бир киши хотин олди. У аёл бошқа эрининг никоҳидалигида бир қизни эмизган эди. Ўша қиз янги эрга эмиқдошлик бўйича ўтгай қиз бўлади. Агар эркак ўша аёл билан эр-хотин бўлиб, қовушиб яшаган бўлса, қиз унга абадий ҳаром бўлади. Агар аёлга никоҳ ақди қилиб, бирга яшамай, ажраса, унинг эмизган қизига уйланса бўлади. Зотан, насаб масаласи ҳам шунга ўхшаш.

Эмиқдош қариндошлар билан никоҳда бўлишнинг ҳаром қилинишининг тўла ҳикмати, бошқа ҳукмларнинг тўла ҳикмати каби, фақат Аллоҳ таолонинг йўзига маълум.

Аммо бу ҳукмнинг ҳозирча бизга маълум бўлган ҳикматлари ҳам бор. Гўдак фарзанднинг суюги ва эти она сути билан шаклланади. Бу, инсоннинг бутун вужудида унинг эмган сутининг доимий таъсири бўлади, деганидир. Чунки суюк ва эт инсонда умр бўйи

қоладиган ва ҳар лаҳзада вужудға ўз таъсирини ўт-казиб турадиган нарсалардир.

Ана шундай таъсирга эга бўлган бир хил сутдан эмиб, катта бўлган кишиларнинг никоҳ алоқасида бў-лишлари ўта заарали бўлади. Уларнинг соғлиқларига ҳам, улардан пайдо бўладиган зурриётта ҳам катта мусибат етиши мумкин. Бунинг устига, аёл киши гў-дакни эмизганида унга фақат сутинигина ўтказмайди, балки меҳр-муҳаббатини, ўзидағи ҳис-туйфуарини, руҳий-маънавий ҳолатларини ҳам ўтказади. Ана ўшандай нарсаларда шерик бўлган кишиларнинг никоҳ алоқасида бўлишлари яхши эмас.

Илоҳий таълимотлардан юз ўтирганлар ҳам бу ҳақиқатни энди-энди тушуниб келмоқдалар. Улар она сутидаги хислатларни тан олмоқдалар ва бир кун келиб Исломнинг бу ҳукмини ҳам тан олишлари турган гап.

ҚУДАЧИЛИК АСОСИДА НИКОҲИ АБАДИЙ ҲАРОМ БЎЛГАН АЁЛЛАР:

1. Ўтай оналар.
2. Фарзандларнинг хотинлари.
3. Қайноналар.
4. Ўтай қизлар.

Яъни, хотиннинг бошқа эридан бўлган қизи ҳам эрга ҳаром бўлади. Бунга ўтай қиз набиралар ҳам киради. Ушбу масалада Қуръони Каримда бошқа тоифалардан фарқли равищда тафсилот келган.

Бир киши бир аёлга никоҳ, ақди қилса-ю бирга эрхотин бўлиб яшамай, қовушмай ажрашган бўлса, у аёлнинг бошқа эридан бўлган қизига уйланса, бўлади. Аммо, ақди никоҳдан кейин эр-хотин бўлиб яшаган, қовушган бўлса, унинг бошқа эридан бўлган қизига уйланиб бўлмайди. Чунки онасини хотин қилганидан кейин, у аёлнинг қизи ҳам эркакка худди ўз қизидек бўлиб қолади. Агар онаси билан никоҳда бўлганидан кейин у билан ажрашиб, қизини олиш мумкин бўлса, она билан қизнинг орасидаги алоқаларга футур етади. Она ўзининг иккинчи эрини бошқа эридан бўлган қизидан рашқ қиласидиган бўлиб қолади.

Даршнүйр ола

Уламоларимиз шу маңнодаги масалада бир қоида ишлаб чиққанлар. У қоидада:

«Қизларга ақди никоҳ қилиш оналарни ҳаром қиласы. Оналар билан қовушиш қизларни ҳаром қиласы», дейилади.

Ушбу қоидадан келиб чиқиб, баъзи уламолар: «Бир одам аёл киши билан фосид никоҳ орқали ёки зино йўли билан қовушган бўлса ҳам, ўша аёлнинг қизи у эркакка ҳаром бўлади», деганлар.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, қудачилик алоқалари туфайли баъзи аёлларнинг никоҳи абадий ҳаром қилиниши ҳам Ислом шариатининг бошқа ҳукмлари каби улкан ҳикматларга асослангандир.

Аввало, қудачилик алоқалари Аллоҳ таоло томонидан берилган бир неъматdir. У орқали бир-бирига бегона кишилар қариндош бўладилар. Аллоҳ таолонинг номи, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлари ва мўмин-мусулмонларнинг гувоҳлигида ўрнатилган ана шундай муқаддас алоқанинг ўзига яраша ҳурмат-эҳтироми ҳам бўлиши керак, ахир.

Шунинг учун ҳам Исломда қудачилик алоқаси керакли нуқталарда насаб алоқасига тенглаштирилган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳадиси шарифларидан бирида:

«Қудачилик яқинлиги ҳам худди насаб яқинлиги кабидир», — деганлар.

Шунинг учун ҳам насаб йўли билан қайси тоифадаги аёлларнинг никоҳи ҳаром қилинган бўлса, қудачилик йўли билан ҳам худди ўша тоифадаги аёлларнинг никоҳи ҳаром қилинган.

Имом Бухорий Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Насабдан етти ва қудачилиқдан ҳам етти (тоифа аёл) ҳаром қилинди», — деганлар.

Шу билан бирга, қудачилик туфайли баъзи одамларнинг никоҳини ҳаром қилиш шак-шубҳалардан холи бўлган ҳолда қариндошлик алоқаларини ривожлантиришга йўл очган.

НИКОХИ ВАҚТИНЧАЛИК ҲАРОМ ҚИЛИНГАН АЁЛЛАР:

Бу ҳолда эр киши учун баъзи бир аёлга уйланиш бирор сабабға күра вақтинчалик ҳаром бўлади. Агар ўша сабаб йўқ бўлса, у аёлга уйланиш мумкин. Никоҳи вақтинчалик ҳаром бўлган аёллар қуйидагилар:

1. Ўзи уч талоқ қилган аёл.

Эр киши ўз аёлини бир талоқ ёки икки талоқ қиласа, қайтадан ярашиши мумкин. Аммо уч талоқ қилгандан кейин ўша эр учун у аёл вақтинчалик ҳаромга айланади. Қуръони Каримнинг ҳукмига биноан, у аёл бошқа эрга тегиб, бу эри билан табиий ҳолатда ўлим ёки талоқ туфайли ажрашгандан кейингина биринчи эрга никоҳи ҳалол бўлади. Бунинг учун, албатта, у аёл иккинчи эр билан эр-хотин бўлиб яшashi шарт. Иккинчи эр жинсий алоқага қодир эмас киши бўлса, аёл қайтадан биринчи эрга ҳалол бўлмайди. Никоҳ тўғри никоҳ бўлиши ҳам шарт қилинган.

2. Эри бор аёл.

Эри бор аёл ҳам, модомики эри билан никоҳ алоқаси бор экан, бошқа эркак учун никоҳи ҳаром бўлади. Аллоҳ таоло эрлик аёлларга уйланиш мумкин эмаслигини Қуръони Каримда баён қилган.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида марҳамат қилади:

وَالْمُخَصَّصَةُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

«Қўлларингиз мулк қилиб олганлардан бошқа эрли аёллар ҳам (ҳаром қилинди)» (24-оят).

Жоҳилият даври арабларида бир аёлнинг бир неча эркак билан жинсий яқинликда бўлиши, яъни фоҳишибабозлик оддий бир ҳол эди. Баъзи қавмларда эса бир аёлнинг бир неча эркак билан расман никоҳлангани ҳақида ҳам тарихий маълумотлар бор.

Ислом ана шу бемаъни одатни, соғлом инсон табиати кўтара олмайдиган бундай хунук ҳолатларни муолажа қилиб, бир аёл фақат бир эркак билан никоҳда бўлишини жорий қилди. Бинобарин, эри бор аёлга никоҳ маъносида, ҳатто, кўз тикиш ҳам жоиз

эмас. У бироннинг ҳаққи ҳисобланади. Бу иш бироннинг ҳаққига нисбатан тажовуздир.

Шу маънода баъзи тоифаларнинг, хусусан, бутунги тараққиётнинг чўққисига чиққан, аммо Исломдан бехабар жамиятларнинг ҳаётига назар ташласак, юқоридаги оят карима бекорга нозил бўлмаганини тушуниб етмаиз. «Инсон ҳуқуқлари» шиори остида турли адабиётларда, маза-матрасиз телесериалларда тарғиб қилинаётган «эркин муҳаббат» ғояси, бироннинг жуфти ҳалолига шаҳват, ҳирс билан ёки ўзларининг таъбири билан айтганда, «муҳаббат» билан қарашлар, дўстининг хотинига севги изҳор қилишлар Ислом ҳукмларига кўра мутлақо жоиз эмас. Агар ушбу ҳукм бўлмаса, оиласларнинг тинчи қолмайди, наасаблар аралашиб кетади.

3. Идда ўтирган аёл.

Эридан талоқ ёки вафот туфайли ажрашиб, идда ўтирган аёлга уйланиш ҳам ҳаром. Совчи қўйиш бобида ундей аёлга ҳатто совчи қўйиш ҳам ҳаром эканини айтганмиз. Бу ҳолда аввалги эрнинг ҳурматидан ўтирилаётган идда чиққунча кутиб туриш керак бўлади.

Идда ўтирган аёлга уйланувчи одам, аввало, ўша ҳурматни оёқости қилган бўлади. Қолаверса, бу пайтда аёл аввалги эридан ҳомила бўлган-бўлмаганини аниқлаш учун ҳам идда ўтирган бўлади. Бинобарин, иддадаги аёлга уйланган одам наслу наасбнинг бузилишига ҳам сабабчи бўлиши мумкин.

4. Самовий динга эътиқод қилмайдиган аёл.

Бу ҳукм мусулмон киши учун муслима, масиҳия ва яхудия аёлдан бошқа аёлга уйлануб бўлмаслигини билдиради. «Самовий дин» деганда Ислом, масиҳий ва яхудий динлари тушунилади. Булардан бошқа ҳар қандай динга эътиқод қилувчи ёки умуман, динсиз, эътиқодсиз хотинга уйланиш мусулмон кишига жоиз эмас.

Шунингдек, Исломдан юз ўтирган, муртад аёлга ҳам уйлануб бўлмайди.

Аллоҳ, таоло Қуръони Каримда мушрика аёлларга, то улар иймонга келмагунларича, уйланмаслик лозимлигини қаттиқ тайинлаган. Албатта, бу ҳукм ҳам беҳикмат эмас.

Шунинг учун ҳам Аллоҳ таоло мушриклар билан никоқ алоқаси ўрнатмаслик ҳақидағи амрини билдирган оятнинг давомида «**Ана ўшалар дўзахга қириурлар**», — деган.

Демак, мушрикага никоқданган мусулмон эркак дўзахга бўлган даъватга яқинлашган бўлади. Шунинг учун «мусулмонман» деган одам бу ишни хаёлига ҳам келтирмаслиги керак.

Аллоҳ таоло мусулмонларга гайридин аёллардан фақат масиҳий ва яҳудий динига эътиқод қиласидиганларига уйланишга рухсат берган, холос.

Бу ҳақда У Зот шундай деб марҳамат қиласи:

الْيَوْمَ أَحِلَّ لِكُمُ الظَّبَابُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ
وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْسِنُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُحْسِنُونَ مِنَ الَّذِينَ أَوْتُوا
الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ

«Бугунги кунда сизларга (барча) пок нарсалар ҳалол қилинди. Китоб берилгандарнинг таоми сиз учун ҳалолдир. Сизнинг таомингиз улар учун ҳалолдир. Мўминаларнинг афийфалари ва сиздан олдин китоб берилгандардан бўлган афийфалар ҳам» («Mouga» сураси, 5-оят).

Шу оятнинг ҳукмига кўра баъзи саҳобаи киромлар ҳам аҳди китоб — масиҳий ва яҳудий аёлларга уйланганлар. Усмон розияллоҳу анҳу Ноила бинти Фироза ал-Калбия исмли масиҳия аёлга уйланганлар. У аёл кеин, Ҳазрати Усмон билан яшаб туриб, мусулмон бўлган. Ҳузайфа розияллоҳу анҳу ҳам мадоинлик яҳудия аёлга уйланганлар. Чунки масиҳий ва яҳудий динидағи аёллар ҳам Аллоҳга, илоҳий китобга, Пайғамбарларга, Қиёматта, қайта тирилишга, ҳисоб-китобга ва бошқа нарсаларга иймон келтирган бўлади. Бу эса уларни Исломга бошқалардан кўра кўпроқ яқинлаштиради. Шунинг учун мусулмон эри билан яхшиликда яшashi мумкинлиги умид қилинади.

Юқорида айтиб ўтилган, никоқи ҳаром бўлган тоифаларга кирмайдиган лекин совчилик қилиш мумкин

бўлмаган яна бир тоифа аёллар бор. Совчилик қилмоқчи бўлганлар бу тоифадаги аёллар кимлигини ҳам яхши билиб олишлари керак. Кўп ҳолларда бу ишга аҳамият бермаслик оқибатида турли нохушликлар чиқиши ҳам бор.

Бу тоифа бошқа бирор томонидан совчи қўйиб турилган аёл-қизлардир. Бундай аёл-қизларга ҳам совчи қўйиб бўлмайди.

عَنْ أَبْنَى عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا يَخْطُبُ الرَّجُلُ عَلَى حَطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَرُكَ الْخَاطِبَ فَتَلَهُ أَوْ يَأْذَنَ لَهُ رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

*Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:
«Киши ўз биродарининг совчилиги устига, ундан олдинги совчи тарқ қилмагунча ёки унга изн бермагунча, совчи қўймас», дедилар».*

Бешовлари ривоят қилганлар.

Бирор совчи қўйиб турган жойга унинг устидан совчи қўйиш ҳаромдир. Фақат биринчи совчи қўйган одам келиша олмай, совчиликни тарқ қилганидан сўнг ёки унинг ўзидан изн олгандан кейингина, совчи қўйиш мумкин. Чунки бирорнинг совчилиги устига совчилик қилиш биринчи совчининг ҳаққига тажовуз қилишдир. Бу иш туфайли кишилар ўртасида низо, хусумат, адоват ва уруш-жанжаллар чиқади.

Шу билан бирга, бирданига бир неча киши совчи қўйган, иш пишмай турган бўлиши мумкин. Улардан ҳеч бири билан жиҳдий муомала қилинмай, иккилиниш ва маслаҳат ҳолати бўлиши мумкин.

Имом Муслим келтирган ривоятда Фотима бинти Қайс розияллоҳу анҳога бирданига уч киши — Абу Жаҳм ибн Хузома, Муовия ва Усома ибн Зайд розияллоҳу алайҳи васалламдан маслаҳат сўраганларида у зот «Абу Жаҳм асосини елкасидан туширмайди, Муовия камбағал, моли йўқ, Усома ибн Зайдга теккин», — деганлар.

МУНОСИБ КЕЛИН

Оила қуриш ниятидаги эркак тараф ўзи учун никоҳи ҳаром ва совчилик қилиб бўлмайдиган шахсларни ажратиб олганидан кейин энг аввал муносиб келин ахтаришга киришади. Куёв тарафдан қизга совчи қўйилади. Ўша пайтда куёв, унинг ишбошлиари ва совчилари келинликка номзоднинг қандай тарафларига эътибор беришлари керак? Бу саволга жавоб ахтариб, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ҳадиси шарифларига мурожаат қиласиз. Зотан, У зот соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ўзлари бир қанча ҳадиси шарифларида муносиб келин қандай бўлишини баён қилиб берганлар. Мазкур ҳадиси шарифларда келинликка номзоднинг қўйидаги сифатларига алоҳида эътибор бериш тавсия қилинган:

1. Диндорлик.

Диндорлик
 عن أبي هُرَيْرَةَ ، عَن النَّبِيِّ قَالَ: تُنْكِحُ الْمَرْأَةَ لِأَرْبَعٍ:
 لِمَالِهَا، وَلِحَسَبِهَا، وَلِحَمَالِهَا، وَلِدِينِهَا فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَّتْ
 يَدَكَ . رَوَاهُ الْخَمْسَةُ .

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Набий соллаллоҳу алайҳи вассаллам:

«Аёл тўрт (нарсаси) учун никоҳланади: моли учун, ҳасаби учун, жамоли учун ва дини учун. Бас, диндорини танла, қўлинг тупроққа қорилгур», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Уйланишдан оддин келинликка номзоднинг қизқитирадиган сифатларига қаралади. Ушбу ҳадиси шарифда ўша – никоҳига рағбат қилинадиган номзода бўлиши лозим бўлган яхши сифатлардан тўртта энг машҳури ҳақида сўз кетмоқда.

Агар ушбу тўрт сифат – мол ҳам, жамол ҳам, ҳасабу насаб ҳам, дину диёнатга қўшилиб, бир қизнинг

зийнати бўлиб турса, албатта, яхши. Аммо мазкур тўрт сифат бир-бири билан солиширилганда, улар орасида диндорликка тент келадигани йўқ. Балки қолганларига яна бошқа бир қанча яхши сифатлар кўшилса ҳам диндорлик сифатига ета олмайди.

Чунки молдорлик вақтингчалик сифатdir. Бир лаҳзада молу мулқдан ажраб қолганлар қанча. Агар келиннинг молига қизиқиб, унга уйланилса ва унинг моли бақосизлик қилиб, уни тарқ этса, мазкура келинга қизиқиш қолмайди. Қолаверса, мол-мулкининг кўплиги келиннинг ҳовлиқишига, куёвни ва унинг яқинларини менсимаслигига сабаб бўлиши ҳам мумкин. Диндорлик бўлмаган ҳолатда бойлик кўпинча нокулай ишларга сабаб бўлиши турган гап.

Ҳасабу насаби яхши келин, албатта, яхши келин бўлади. Лекин фақат ҳасабу насабига ишониш ҳам яхшиликка олиб келмайди. Ота-она, бобо-момолари яхши одамлар бўлса, жуда ҳам яхши, лекин улар ўз уйларида қоладилар, куёвникига келиннинг ўзи келади. Агар келин диндор бўлмаса, ҳасабу насаби билан фахрланиб, куёвни ва унинг яқинларини хижолат қилиши мумкин.

Жамол ҳам ўз ҳолича яхши нарса. Лекин бу ҳам ўткинчидир. Маълум муддатдан кейин ҳар қандай инсоннинг жамоли ўзгариши турган гап. Бунинг устига фақат жамолга суюниб иш қилиш ҳам яхшиликка олиб бормайди. Агар келин ўзининг жамоли учун қизиқилаётганини билса, бу омилини куёвни ўзига мубтало қилиб, унинг устидан ҳукмронлик қилишга ишлатиши ҳеч гап эмас.

Шунинг учун ҳам Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам диндор келинни ихтиёр қилишга буюрмоқдалар. Диндорлик ҳақиқий ва бардавом гўзал сифатdir. Бунинг устига диндорлик сифати вақт ўтиши билан зиёда бўладиган нодир сифатлардан биридир. Келин диндор бўлса, куёвни ва унинг яқинларини ҳурмат қиласи, оиласининг ҳақиқий устуни ва порлаб турган чироғи бўлади. Ундан дунёга келган, унинг тарбиясини олган фарзаңдар ҳам ажойиб инсонлар бўлиб етишадилар, иншааллоҳ.

Диндор келин шариат күрсатмаси бўйича оиласдаги ўз бурч ва масъулиятларини тўлиқ адо этиб яшайди.
Диндорлик ҳақиқий бойлиқдир!

Диндорлик ҳақиқий ҳасаб ва насабдир!

Диндорлик ҳақиқий гўзалликдир!

Шунинг учун ҳам қизларимизни диндор қилиб тарбиялашга уринишимиш керак. Шунинг учун келин танлаганимизда диндор келин танлашимиз лозим.

2. Солиҳалик.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: إِنَّ الدُّنْيَا كُلُّهَا مَتَاعٌ، وَخَيْرُ مَتَاعِ الدُّنْيَا الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَمُسْلِمٌ.

Абдуллоҳ ибн Амр розиямлоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

«Дунёнинг ҳаммаси матоъдир ва дунёнинг энг яхши матоъи солиҳа аёлдир».

Насаий ва Муслим ривоят қилганлар.

«Матоъ» сўзи «баҳра олинадиган нарса» деган маънони билдиради.

Ушбу ҳадиси шарифда бу дунёдаги нарсаларнинг ҳаммаси ҳам «матоъ» экани, уларнинг ичидаги энг яхшиси солиҳа аёл экани ҳақида сўз кетмоқда. Бу билан аҳди солиҳ, бўлиш жуда ҳам яхши экани, аёлларнинг ичидаги ҳам энг афзали солиҳаси бўлиши таъкидланмоқда.

«Солиҳ инсон» дегани шариат томонидан буюрган амрларни бажариб, қайтариқлардан қайтадиган ва ўз ихтиёри или қўшумча нафл амаллар қиладиган инсон деганидир.

Солиҳлик фасод ва ёмонликнинг тескарисидир.

Солиҳлик банданинг ҳилқатида ҳам, қиладиган амалида ҳам бўлади. «Сулҳ» сўзи ҳам «салоҳ»дан олинган бўлиб, кишилар орасидаги бузилган муомалаларни тузатиш маъносида ишлатилади.

Солиҳлик дунё ва охират ишларида яхши бўлишни англатади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дунёнинг энг яхши матоъи солиҳа аёлдир, деганлари айнан мана шу маъноларни ўз ичига олади.

Демак, келин танлаш вақтида келиннинг солиҳа булишига эътибор бериш керак. Бу эса, яратилишда ҳам, хулқу одоб ва бошқа сифатларда ҳам етук бўлишdir.

Келиннинг шариат кўрсатмаларини бажарибина қолмай, нафл ибодат ва яхши амаллар ҳам қилиши ўзида солиҳаликни мужассам қилишига қараб бўлар экан.

3. Болага меҳрибон ва эрга риояли бўлиш.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: حَيْرُ نِسَاءِ رَجُلٍ
إِلَيْهِ صَالِحٌ نِسَاءٌ قُرْنِشٌ أَخْنَاهُ عَلَىٰ وَلَدٌ فِي صِغَرٍ، وَأَزْعَاهُ عَلَىٰ زَوْجٍ
فِي ذَاتِ يَدِهِ. رَوَاهُ الشَّيْخُانِ.

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Туя минган аёлларнинг энг яхшиси Қурайшнинг солиҳа аёллариидир. Болага кичиклигида энг шафқатлиди. Эрга унинг қўлидаги нарсаси хусусида энг риоялиди», – дедилар».

Икки Шайх ривоят қилганлар.

«Туя минган аёллар» деганда Арабистон ерларида яшайдиган араб аёллари кўзда тутилган. Ўша аёллар ичида Қурайш қабиласига мансуб аёллар энг яхши аёллар ҳисобланар экан. Уларнинг яхши ном олишларига сабаб эса, кичик болаларга ўта меҳрибонликлари ва эрларини ўта риоя қилишлари экан. Айниқса, улар эрларининг молу мулкларини яхшилаб муҳофаза қилишар экан.

Дарҳақиқат, бу сифатлар ҳар бир аёл учун ўта зарур сифатлардир. Ўз боласига меҳрибон бўлмаган, уни керагича авайлаб-асраб катта қилмайдиган аёлни ким яхши аёл дея олади. Ундан бемеҳр аёлнинг оиласида болалар меҳрсиз, одобсиз, ахлоқсиз бўлиб ўсадилар. Бу эса, оила учун, оила бошлиғи учун катта мусибатдир.

Шунингдек, эрининг риоясини қилмаган аёлдан қандай яхшилик кутиш мүмкін? Хусусан, эрининг мол-мулкини мұхофаза қилмаган, авайлаб-асрамаган аёлдан бошқа яхшиликларни кутиш мүмкінми?

Ушбу ҳадиси шарифдан ибрат олиб, келин танлаётган вақтда унинг уруғидаги аёлларнинг қариндош болаларга қандай қарашилари, эрларини қандай риоя қилишларига разм солиш, сүраб-сурештириш керак бўлади. Агар келин диндорлик, солиҳалик устига бу сифатларни ҳам ўзида мужассам қилган бўлса, у энг маъқул, муносиб келиндири.

4. Қиз бўлиши.

عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمْرَدٍ قَالَ: تَرَوْجُحْتُ، فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا تَرَوْجُحْتَ؟
فَقُلْتُ: نَبِيًّا، فَقَالَ: مَا لَكَ وَلِلْعَذَارَى وَلِغَبَاهَا. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Үйландим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва-саллам менга:

«Қандайига уйландинг?» дедилар.

«Жувонга», дедим.

«Бокира қиз олиб, у билан кўнгил ёзсанг бўлмасмиди?» дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Ушбу ҳадисдан бокира қизга уйланиш афзал экани келиб чиқади.

5. Мұҳаббатли ва серфарзанд бўлиши.

عَنْ مَعْقِلِ ثُنِيِّ يَسَارِ بْنِ سَمْرَدٍ قَالَ: حَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَصِبَّتُ امْرَأَهُ دَاتَ حَمَالٍ وَحَنْبَبٍ، وَإِنَّهَا لَا تَلِدُ أَفَتَرُجُّهَا؟
قَالَ: لَا، ثُمَّ أَتَاهُهُ الْقَانِيَةَ فَنَهَاهُ، ثُمَّ أَتَاهُهُ الثَّالِثَةَ، فَقَالَ: تَرَوْجُحُوا الْوَقْدَدَ الْوَلُودَ،
فَإِنِّي مُكَافِرٌ بِكُمُ الْأَمْمَّ. رَوَاهُ أَبُو ذَوْدَ وَالشَّائِيُّ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

Маъқал ибн Ясор розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бир киши Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Бир жамолли ва ҳасабли аёл топдим. Аммо туғмас экан. Унга уйланаверайми?» деди.

«Йўқ», дедилар. Кейин у зотта иккинчи марта келди. Яна қайтардилар. Сўнгра учинчи марта келганида:

«Эрига муҳаббат қиласиган ва кўп туғадиган аёлга уйланинглар. Мен бошқа умматларга сизларнинг кўплигингизни кўз-кўз қиласувчиман», дедилар».

Абу Довуг, Насаий ривоят қиласунлар. Ҳокум саҳих, деган.

Бу ҳадиси шарифдан эрига муҳаббат қиласиган ва кўп туғадиган аёлга уйланиш кераклиги англаради.

Келинликка номзоднинг бу каби сифатлари унга яқин қариндош бўлган аёлларнинг ҳолини ўрганиш билан билинади. Унга яқин қариндош аёллар одатда эрига муҳаббат қиласиган, кўп туғадиган бўлсалар, уларнинг зотида бўлган ёшлар ҳам кўпинча ўша сифатларга эга бўладилар.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалардан энг асосийси уйланишдан олдин аҳди фазл, илмли кишилардан маслаҳат сўрашнинг яхшилигиdir.

6. Сурур баришлаш, итоаткор бўлиш ва хилоф қилмаслик.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ؟ قَالَ: الَّتِي تَسْرُّهُ إِذَا نَظَرَ، وَتُطِيعُهُ إِذَا أَمْرَ، وَلَا تُخَالِفُهُ فِي نَفْسِهَا وَلَا مَالِهَا بِمَا يَكْرُهُ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنْنِ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Ё Расулаллоҳ, аёлларнинг қандоги энг яхшисидир», – дейилди.

«Қачон назар солса, сурур баришлайдигани. Қачон амр қиласа, итоат қиласигани ва эрига ўз жонида ва молида у ёқтирамайдиган нарса ила хилоф қилмайдигани», – дедилар».

«Сунан» эгалари ривоят қиласунлар.

Ушбу ҳадиси шарифда әр учун энг яхши хотининг баъзи сифатлари ҳақида сўз кетмоқда:

1. «Қачон назар солса, сурур бағишлайдигани».

Демак, әр назар солса, кўнглини хурсанд қиладиган аёл энг яхши аёлларда бўладиган сифатларга эга бўлар экан.

Бу таъриф аёлнинг ташқи қиёфаси, кийиниши, ўзини тутиши ва ахлоқ-одоби каби нарсаларни ўз ичига олади. Энг яхши аёл бўлиш умидидаги қизларимиз, аёлларимиз ушбу нарсага алоҳида эътибор беришлари керак. Куёв ва зларининг кўзига доимо хурсанд қиладиган равишда кўринишга ҳаракат қилишлари лозим.

2. «Қачон амр қилса, итоат қиладигани».

Эрга итоаткор бўлиш аёлларнинг энг гўзал, энг яхши сифатларидан биридир.

Албатта, бу ерда шаръий рухсат берилган ишлар доирасидаги итоаткорлик ҳақида сўз кетмоқда. Гуноҳ ишларда итоат қилиш мумкин эмас. Чунки Холиққа маъсият бўладиган ишларда махлуққа итоат қилинмайди.

Эр оила бошлиғи бўлганидан кейин, оила аъзолари, жумладан, аёл киши унга итоат қилиши керак. Эрига итоаткор аёл энг яхши сифатлардан бирига эга бўлган аёлдир.

Эрига итоат қилмайдиган аёлни яхши аёллар қаторига мутлақо қўшиб бўлмайди.

3. «Эрига ўз жонида ва молида у ёқтирмайдиган нарса ила хилоф қилмайдигани».

Бошқача қилиб айтганда, энг яхши аёл сифатига соҳиба бўлишни истаган аёл эрига ёқмайдиган ишларни қилмаслиги керак. Чунки шу хилоф туфайли оилада уруш-жанжал чиқиши, эр-хотиннинг ҳаловати йўқолиши, ҳатто оила бузилиб кетиши ҳам мумкин.

Яна, аёл киши ўз молини эри ёмон кўрадиган нарсаларга сарфламаслиги керак. Ана шунда энг яхши аёлларнинг яна бир сифатига эга бўлади.

Ушбу ҳадисда зикр қилингандың сифаттада үзіде мұжассам қилған аёл әнг яхши аёллардан бўлишига шубҳа йўқ.

Мўмина-муслима аёл-қизларимиз ушбу ҳадиси набавийда зикр этилган олиймақом сифатларни ўзларида мұжассам қилишга ҳаракат этишлари лозим. Шу билан бирга, жажжи қизчаларимизни ёшликларидан ана шундай гўзал сифат соҳибалари этиб тарбия қилмоғимиз зарур.

Уламоларимиз барча ҳужжат ва далилларни ўрганиб чиқиб ҳамда бошқа омилларни ҳисобга олиб, муносиб келин танлашда қўйидаги нарсаларга эътибор бериш кераклитини таъкидлаганлар:

1. Диндорлик.
2. Серфарзандлик. Бу сифат қариндош-уруг аёлларга қараб билинади.
3. Аввал турмуш құрмаган бўлиши.
4. Диндор ва қаноатли оиласдан бўлиши.
5. Насаби яхши бўлиши.
6. Ҳуснли бўлиши. Шунда эрнинг кўнгли тўқ бўлади, муҳаббат қўяди, бошқаларга қарамайди.
7. Қариндошлардан бўлмаслиги. Қариндошга уйланса, болалари заифхол бўлиш эҳтимоли кучли. Яна, Аллоҳ кўрсатмасин, келишмовчилик бўлиб қолса, қариндошлик алоқаларига зарар етиши ҳам мумкин. Бегонадан бўлса, болалар заифхол бўлмайди. Куёв-келиннинг баҳонаси билан уларнинг қариндош-уруглари ҳам қуда-андада бўладилар, ижтимоий алоқалар ривожланади.
8. Бир хотиндан зиёда қилмаслик. Чунки кўпхотинлиликнинг машмашаси ҳам кўп бўлади, шартларини бажо қилиш ҳам осон эмас.

МУНОСИБ КҮЁВ

Оила қуришда фақат күёв тараф келин танлаш ҳу-
куқига зға эмас, балки келин ҳам күёв танлаш ҳу-
куқига әгадир. Чунки юқорида айтиб үтганимиздек,
оила, аввало, күнгилга боғлиқ маңнавий ва рухий ало-
қадир. Бундай алоқада иккى томон бирдек иштирок
этмаса, яхшиликка эришиб бўлмайди. Оиласа эр қан-
чалик зарур бўлса, аёл ҳам шунчалик зарурдир. Оила-
вий алоқалар эрнинг кўнглига қанчалик боғлиқ бўлса,
аёлнинг кўнглига ҳам шунчалик боғлиқ бўлади.

Аслида, күёв танлашда яна ҳам эътиборли ва масъ-
улиятли бўлиш лозим. Бундай ўта нозик ва масъу-
лиятли ишда зинҳор бепарво бўлмаслик керак.

Оиша онамиз розияллоҳу анҳо:

«Никоҳ қулчилиқдир. Сиздан ҳар бирингиз ўз ка-
риймасини қаерга қўяёттанига назар солсин», — де-
ганлар.

Имом Фаззолий «Иҳяу улумид-дин» китобида:

«Аёлнинг ҳаққида эҳтиёт бўлмоқ мұхимроқдир.
Чунки у никоҳ или қулга ўхшаб қолади. Ундан халос
бўлиши қийин. Эр эса, ҳар ҳолда, талоқ қилишга қо-
дир», — деганлар.

Ибн Жавзий айтади:

«Аёллар эркакларнинг туғишганлариdir. Эркакка
аёл ёққани каби, аёлга ҳам эркак ёқади».

Шунинг учун ҳам Ислом шариатида муносиб ке-
линнинг сифатларига қанчалик эътибор берилса, му-
носиб күёвнинг сифатларига ҳам шунчалик эътибор
берилган.

Албатта, доим таъкидланаётганидек, бу танлов-
да ўлчов динимиз қоидалари асосида бўлиши лозим.
Одамлар қадр-қийматининг ўлчови Қуръони Карим-
да қандай эканига назар солмоқ керак.

Аллоҳ таоло «Хужурот» сурасида шундай деб мар-
ҳамат қиласади:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَنْفَقُكُمْ

Дарвинъ олими

«Албатта, Аллоҳнинг ҳузурида энг ҳурматлигин- гиз энг тақвадорингиздир» (13-оят).

Исломда инсоний сифатларнинг энг афзали тақвадорликдир. Аллоҳ таолонинг ҳузурида энг ҳурматли, энг азиз, энг мұкаррам инсон тақвадор инсондир. Шунинг учун ҳам күёв танлаш вақтида энг биринчи үринде унинг тақвосига эътибор бериш керак бўлади.

عَنْ سَهْلِ بْنِ حَرْبٍ قَالَ: مَرْ رَجُلٌ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: مَا تَقُولُونَ فِي هَذَا؟ قَالُوا: حَرِيٌّ إِنْ خَطَبَ أَنْ يُنْكَحُ، وَإِنْ شَفَعَ أَنْ يُشْفَعُ، وَإِنْ قَالَ أَنْ يُسْتَعْ، ثُمَّ سَكَتَ فَتَرَ رَجُلٌ مِّنْ فُقَرَاءِ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ: مَا تَقُولُونَ فِي هَذَا؟ قَالُوا: حَرِيٌّ إِنْ خَطَبَ أَنْ لَا يُنْكَحُ، وَإِنْ شَفَعَ أَنْ لَا يُشْفَعُ، وَإِنْ قَالَ أَنْ لَا يُسْتَعْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: هَذَا خَيْرٌ مِّنْ مِلْءِ الْأَرْضِ مِثْلٌ هَذَا. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ.

Саҳл розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Бир киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларидан ўтди. Бас, у зот:

«Мана бу ҳақида нима дейсизлар?» – дедилар.

«Агар совчи қўйса, қиз беришга, шафоатчилик сўраса, шафоат беришга ва сўзласа, тинглашга арзидиган одам», – дейишди. У зот жим қолдилар.

Кейин фақир мусулмонлардан бир киши ўтди. У зот:

«Мана бу ҳақида нима дейсизлар?» – дедилар.

«Агар совчи қўйса, қиз бермасликка, шафоатчилик сўраса, шафоат бермасликка ва гапирса, тингламасликка арзиди», – дейишди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бу ҳалигига ўхшаганларнинг ер юзи тўласидан ҳам яхшироқдир», – дедилар».

Бухорий ривоят қилган.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларидан биринчи ўтган киши фақат бойлиги билан та-

нилган одам эди. Иккинчи бўлиб ўтган киши Жұҳайл ибн Суроқа розияллоҳу анҳу бўлиб, у киши камбағаллиги ва тақвоси билан машхур киши эдилар.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга ўтирган кишилар у зотнинг мазкур икки киши ҳақидаги саволларига бойлик асосида жавоб бердилар.

Ҳа, одамларнинг қадр-қийматини ўлчаш уларнинг ўзларига қўйиб қўйилса, қадр-қийматни айнан молу мулкка қараб ўлчашлари турган гап. Чунки инсон табиати ўз ҳолича қўйилса, илоҳий таълимотларсиз мазкур ҳолга тушиб қолиши ҳам муқаррар.

Шунинг учун ҳам инсон қадр-қийматини ўлчашни шариат ўз зиммасига олган. Шариат ўлчови бўйича, инсон қадр-қиймати унинг молу пулига, мансабу насибига қараб эмас, тақвоси ва аҳли солиҳлигига қараб ўлчанади.

Бир дона тақводор, аҳли солиҳ, камбағал, Ислом дини назарида, ер юзи тўла бой-бадавлат фосиқлардан кўра афзалдир.

Исломда инсоннинг қадри молу мулкига қараб эмас, молу мулкнинг қадри унга молик бўлган инсонга қараб белгиланади. Агар мол-мулк тақводор киши қўлида бўлса, яхши мол-мулк бўлади. Аммо у фосиқ ва фожир киши қўлида бўлса, ёмон мол-мулк бўлади.

Тақводор, аҳли солиҳ одам молу дунёси бўлса ҳам, бўлмаса ҳам яхшидир. Фосиқ ва фожир одам эса ҳар икки ҳолда ҳам ёмондир.

Шунинг учун одам танлашнинг энг нозик ва ҳасос нуқтаси – қуёв танлаш масаласида ҳам бўлғуси қуёвнинг диндорлигига, тақвосига ва аҳли солиҳ эканига аҳамият бериш лозим.

عَنْ أَبِي حَاتَمَ الْغَرَزِينِ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: إِذَا جَاءَكُمْ مَنْ تَرْضُوْنَ دِيْنَهُ وَخُلُقَهُ فَأَنْكِحُوهُ، إِلَّا تَفْعَلُوا تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَإِنْ كَانَ فِيهِ؟ قَالَ: إِذَا جَاءَكُمْ مَنْ تَرْضُوْنَ دِيْنَهُ وَخُلُقَهُ فَأَنْكِحُوهُ ثَلَاثَ مَرْأَاتٍ. رَوَاهُ التَّرْمِذِيُّ وَحَسَنَهُ.

Абу Ҳотим ал-Музаний розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон сизга ўзингиз динидан ва хулқидан рози бўлган киши келса, унга (сўраганини) никоҳлаб беринг. Агар шундай қилмасангиз, ер юзида фитна ва фасод бўлур», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, агар унда (фақирлик ва ҳоказо) бўлса ҳам-а?» дейишди.

У зот «Қачон сизга ўзингиз динидан ва хулқидан рози бўлган киши келса, унга (сўраганини) никоҳлаб беринг», деб уч марта айтдилар».

Термизий ривоят қилган ва ҳасан, деган.

Бу ҳадиси шарифдан дини ва хулқи яхши бўлган йигит энг муносиб куёв бўлиши қаттиқ таъкидланганлиги келиб чиқмоқда. Дини ва хулқи рози бўлинидиган даражадаги киши томонидан совчи келганида қизни келинликка берилмаса, ер юзида фитна ва фасод иш қилинган бўлиши уқтирилмоқда.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан бу гапни эшитиб, агар у одам камбағал ёки бошқа рағбат қилинмайдиган сифатларга эга бўлса ҳам-а, деган маънодаги савонни берганларида у зотнинг олдинги гапларини уч марта қайта такрорлашлари кишидаги диндорлик ва яхши хулқ нақадар улуғ сифатлар эканини яна бир бор тасдиқлайди.

Биз, мўмин-мусулмонлар куёв танлаш пайтида ушбу набавий маслаҳатларга амал қилсак, албатта тўғри йўл тутган бўламиз.

Муносиб куёв танлаш борасидаги барча далил ва ҳужжатларни жамлаб, тартибга солиб, таҳдил қилган уламоларимиз асосан қўйидаги сифатларга эътибор бериш лозимлигини таъкидлайдилар:

1. Диндорлик.
2. Тақводорлик.
3. Ҳусни хулқ.
4. Оила масъулиятини адо этиш қобилияти.
5. Келиннинг тенги бўлиши. Бунда ёши, ижтимоий ҳолати ва шунга ўхшашиб нарсалар кўзда тутилган.

СОВЧИЛИК

«Совчилик» дегани муайян бир аёл ёки қызға уйланиш истагини унинг ўзига ёки валийсига билдиришдир. Аслида, аёл кишининг ўзи ёки яқынлари томонидан күёвнинг ўзига ёки унинг оила тарафига совчилик қилиниши ҳам мумкин.

Бу билдириш уйланмоқчи кишининг ўзи ёки унинг вакили томонидан бўлиши мумкин. Шунингдек, совчиликни никоҳи исталган шахста ёки унинг ишбoshиларидан бирига билдириш ҳам мумкин.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳафса онамизга уйланганларида у кишининг оталари Умар розияллоҳу анҳуга совчилик қилганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Умму Салама розияллоҳу анҳога уйланганларида у кишининг ўзларига совчилик қилганлар.

Фазийлатли кишиларга аёлнинг ўзи, ота-онаси ёки ишбoshиларидан бири совчилик қилиши жоиз.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига баъзи аёллар келиб, ўзини никоҳлаб олишларини сўраганлар.

Excellency of the
Prophet's Companions

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ، فَجَاءَتْهُ امْرَأةٌ
 تَعْرُضُ نَفْسَهَا عَلَيْهِ فَحَفِظَ فِيهَا النَّظَرَ وَرَفَعَهُ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ. وَفِي
 رِوَايَةِ أَنَسٍ: إِنَّ امْرَأَةً عَرَضَتْ نَفْسَهَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَصَحَّحَتْ
 ابْنَةُ أَنَسٍ، فَقَالَتْ: مَا كَانَ أَقْلُ حَيَاتِهَا فَقَالَ أَنَسٌ: هِيَ خَيْرٌ مِّنْكِ
 عَرَضَتْ نَفْسَهَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ.

Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида эдик. Бир аёл келиб, у кишига ўзини тақдим қилди. У зот унга бошдан-оёқ назар солиб қарадилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Бошқа бир ривоятта:

«Анас: «Бир аёл ўзини Набий соллаллоҳу алай-хи васалламга тақдим қилди», деди.

Анаснинг қизи кулиб:

«Мунча ҳам ҳаёси оз экан!», деди. Шунда Анас:

«У сендан яхшироқ. У Набий соллаллоҳу алай-хи васалламга ўзини тақдим қилди», деди».

عَنْ أَبْنَى عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: نَأْمَتْ حَفْصَةَ بْنِ حُدَيْفَةَ السَّهْمِيِّ، وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ فِي الْمَدِينَةِ، فَقَالَ عُمَرُ: عَرَضْتَ حَفْصَةَ عَلَى عُثْمَانَ، فَقَالَ: سَأَنْظُرُ فِي أَمْرِي، فَلَمَّا تَبَيَّنَ لِهِ ثُمَّ لِقَنِي، فَقَالَ: قَدْ يَدَا لِي أَلَا أَتَرْوَحُ يَوْمِي هَذَا. فَلَمَّا تَبَيَّنَ لِهِ بَكْرُ الصَّدِيقِ فَقَلَّتْ: إِنْ شَفِتَ رَوْحَتُكَ حَفْصَةَ، فَصَسَّتْ أَبُو بَكْرٍ، وَكَثُرَ أُوجَدَ عَلَيْهِ مِنِّي عَلَى عُثْمَانَ، فَلَبِسَتْ لِيَالِيَّ، ثُمَّ خَطَبَهَا رَسُولُ اللَّهِ، فَانْكَحْتُهَا إِنَّاهَا، فَلَقِيَنِي أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ: لَعْلَكَ وَجَدْتَ عَلَيَّ حِينَ عَرَضْتَ عَلَيَّ حَفْصَةَ فَلَمْ أَرْجِعَ إِلَيْكَ شَيْئًا، قَالَ عُمَرُ: قَلَّتْ: نَعَمْ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّهُ لَمْ يَسْغُنِي أَنْ أَرْجِعَ إِلَيْكَ فِيمَا عَرَضْتَ عَلَيَّ إِلَّا أَنِّي كُنْتُ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَدْ ذَكَرَهَا، فَلَمْ أَكُنْ لَأَفْشِي سَرَّ رَسُولِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَدْ ذَكَرَهَا، رَوَاهُ البَخَارِيُّ.

Иbn Умар розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Ҳафса Хунайс ибн Ҳузафа ас-Саҳмийдан бева қолди. У Набий соллаллоҳу алай-хи васалламнинг саҳобаларидан бўлиб, Мадинада вафот этган эди. Бас, Умар айтди:

«Ҳафсани Усмонга тақдим қилдим. У «Ўйлаб кўрай-чи», деди. Бир неча кун кутдим. Сўнг у менга учраб, «Ҳозирги кунда уйланмай турганим маъқулга ўхшайди», деди.

Абу Бакр Сиддиқقا учраб, «Хоҳлассанг, сенга Ҳафсани никоҳлаб бераман», дедим. Абу Бакр ин-

дамади. Ўшандың үндан Үсмондан аччиғим чиққанидан күра күпроқ аччиғим чиқди. Бир неча күн турғанимдан сүңг үнгә Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам совчи бўлдилар ва мен уни у зотга никоҳлаб бердим. Сўнгра Абу Бакр менга учраб:

«Ҳафсани менга тақдим қилганингда, мен эса сенга жавоб бермаганимда, аччиғинг чиққан бўлса керак?» деди.

«Ҳа», дедим.

«Мени сенга жавоб беришдан фақат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уни зикр қилганинг ман қилди, холос. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сирларини фош қилишим мумкин эмас эди. У зот тарк қилганларида, уни қабул қиласр эдим», деди Абу Бакр».

Бухорий ривоят қилган.

Бизнинг шароитимизда, одатда, совчилик йигитнинг ота-онаси ёки улар тайинлаган кишилар томонидан келинлилкка номзоднинг ота-онасига ёки оила аъзоларига қилинади.

Айтайлик, мазкур иш содир бўлди. Эркак томондан аёл-қиз томонга совчилик қилинди. Энди аёл-қиз тараф муносиб куёв танлаш мажбуриятида қолади. Албатта, улар ҳам бу танлашда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўрсатма ва тавсияларига амал қиссалар, жуда ҳам яхши бўлади ва бундай ўта нозик, умр савдоси бўлган ишда энг тўғри йўл тутган бўладилар.

ТИББИЙ КҮРИҚДАН ЎТИШ

Охирги пайтларда умр йўлдошини танлаш пайтида тиббий кўриқдан ўтиш масаласи ҳам ўртага чиқди. Тажрибада никоҳдан, тўйдан кейин келин-куёвдан бирида турли юқумли ёки бир оиласда яшашга тўсиқ, бўладиган bemorliklar чиқиб қолиши ҳолатлари ушбу чорани қўлашга мажбур қилди. Бу ишга шаръий жиҳатдан қандай баҳо берилишини уламоларимиз кўриб чиқиб, қуйидаги қарорни қабул қилдилар.

ФАТВО ВА ИЛМИЙ БАҲСЛАР БЎЙИЧА ЕВРОПА МАЖЛИСИ

ЎН ТЎРТИНЧИ СЕССИЯ
(23–27 ФЕВРАЛ, 2005 ЙИЛ)

ҚАРОР 2\14.

Уйланишдан олдин тиббий кўриқдан ўтиш ҳақида.

Мажлис никоҳланишни истовчиларда юқумли ёки оила қуриш мақсадларига таъсир ўтказадиган хасталикни аниқлаш учун тиббий кўриқдан ўтиш масаласини кўриб чиқди. Бу борада тайёрланган илмий тадқиқотни атрофлича ўрганиб чиққандан кейин мажлис қуйидагиларга қарор қилди:

1. Никоҳланишдан олдин ўтказиладиган тиббий кўрикнинг юқумли ёки оила қуриш мақсадларига таъсир ўтказадиган хасталикни аниқлашда фойдалари бор. Бу сабабли никоҳланишдан сақланиш мумкин. Шу билан бирга, бу ишнинг айб ва салбий тарафлари ҳам бор. Хусусан, бироннинг айбини очиш, унга маънавий зарар етказиш ва келажагини хавф остида қолдириш кабилар.

2. Тиббий кўрикни ман қилувчи нарса шариатда йўқ. Жумладан, ирсий кўрикнинг ҳам. Фақат, шарт

шуки, айбни ошкор қылмаслик керак ва даволанишга йўл топиш лозим.

3. Агар никоҳни истовчи тарафлардан бири никоҳдан олдин тиббий кўрикни шарт қилса, монеълик йўқ.

4. Агар икки тараф оила қуришдан олдин келишган ҳолда (ирсийдан бошқа) тиббий кўрикдан ўтишни истасалар, монеълик йўқ. Фақат, сатр бўйича Ислом одобларига амал қилиш ва бошқа тарафга зарар етказмаслик шарт.

5. Икки тарафга ҳам никоҳдан олдин ўзидағи юқумли ёки оила қуриш мақсадларига таъсир ўтказадиган хасталикни яшириш жоиз эмас. Агар яширса ва бу иш иккинчи тарафнинг хаста бўлиши ёки ўлимига сабаб бўлса, сабабчи тараф шариат ҳукми бўйича барча жазо ва тўловларни ўташи мажбурий бўлади.

6. Агар никоҳдан кейин икки тарафдан бири иккинчисининг юқумли ёки оила қуриш мақсадларига таъсир ўтказадиган хасталиги борлигини билиб қолса, никоҳни бузишга ҳаққи бор.

СОВЧИЛИКДАН КЕЙИН

Келинлика номзод ҳам, күёвликка номзод ҳам суриштириб бўлинди. Сифатлари, дину диёнати, одобахлоқлари ва одамгарчилиги ўрганилди. Ана шу маълумотларга қараб, оила қуришга ният қилинади.

Аммо, мазкур сўраб-сурештиришдан кейин бевосита фотиҳа ўқиб, тўй бошлаб юборилаверадими?

Келинлика ва күёвликка номзодлар тўйдан олдин бир-бирларини кўришлари гуноҳ ҳисобланадими ёки йўқми?

Ёки баъзи бировлар айтганидек, ёшлар бир-икки йил бирга юриб, бир-бирини синааб кўришлари керакми?

Исломда юқоридаги икки услуг ҳам нотўғри ҳисобланади. Бир-бирини кўрмасдан оила қуриш яхши эмас. Бир-бирини кўрмаган кишилар юз кўришгандарида бир-бирларига ёқмай қолишлари ҳам мумкин. Иккинчидан, сифатлари сурештирилганда бошқа одам кўрсатилиб, никоҳга бошқасини олиб келиш хавфи ҳам бор. Бошқа одамнинг суратини кўрсатиб, тамоман ўзга кишини никоҳламоқчи бўлганлар ҳам топилади. Шунинг учун оила қурмоқчи бўлган икки тараф никоҳдан аввал бир-бирини кўришгани маъқул.

Лекин бу кўпчилик орасида кенг тарқалган «Оила қурмоқчи бўлган ёшлар бир-икки йил синашиб, кейин никоҳдан ўтишлари керак», деган гапларни тасдиқдаш эмас. Мазкур «синаш» даври қанчалик узоқ давом этмасин, ҳар икки томон ҳам мақсаддаги синовга эриша олмаслигини тажриба исбот қилмоқда.

Синашиб турмуш қурғанларнинг оиласи тезроқ ва кўпроқ бузилишини ҳамма кўриб, билиб турибди. Чунки ҳар икки тараф ҳам «синаш» даврида ўз камчиликларини беркитишга, ўзида йўқ фазилатларни ҳам бор қилиб кўрсатишга жон-жаҳди билан уринади. Оқибатда икки томон ҳам бир-бирини алдайди, бир-бирига «фаришта» бўлиб кўринади. Лекин қалбакилик умр бўйи давом этиши мумкин эмас. Никоҳдан кейин икки томон ҳам тезда ўзининг ҳақиқий башарасини очади. Сўнгра келишмовчиликлар

чиқади ва оила бузилади. Фақат «синаш» давридаги ҳаром-хариш юриш, гуноҳ, баъзи ҳолларда зино, зинодан орттан фарзанд қолади, холос.

Шунинг учун ҳам Исломда бу ишга рухсат берилмайди. Сўраб-сурештирсинг, шариат белгилаб берган доирада кўриб, ўргансин, шунинг ўзи етарли бўлади. Бу масалага Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ўзлари қизиқтирганлар, тавсия қилганлар. Шунинг учун ҳам барча ҳадис китобларимизда ва кўпгина фикҳ китобларимизда совчилик пайтида бир-бирини кўриш ҳақида алоҳида боблар бор.

Албатта, бу вазиятда фақат кўриш ҳақида гап кетмайди. Балки бутунги кун таъбери билан айтадиган булсак, совчилик пайтида күёвликка ва келинликка номзод шахсларнинг ҳуқуқ ва одблари ҳақида сўз боради.

1. Күёвликка номзоднинг ҳуқуқ ва одблари.

Совчилик никоҳ эмас, шунинг учун ҳам совчилик қилаётган, күёвликка номзод шахс келинликка номзодга нисбатан бегона ва номаҳрам сифатида қолади. Бу пайтда ушбу ҳолатни зинҳор унутмаслик зарур.

Ушбу муҳим омилни ҳисобга олган ҳолда, күёвликка номзоднинг ҳуқуқ ва одблари қуйидагилардан иборат:

1. Күёвликка номзод келинликка номзод билан учрашиб, унга назар солишга ҳақли.

قالَ أَبُو هُرَيْرَةَ : كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ ، فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَأَخْبَرَهُ أَنَّهُ نَزَّأَ حَمْرَاءَ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ : أَنْظِرْهُ إِلَيْهَا؟ قَالَ: لَا، قَالَ: فَادْهُبْ فَانْظُرْهُ إِلَيْهَا، فَإِنْ فِي أَعْيُنِ الْأَنْصَارِ شَيْئًا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالنَّسائِيُّ.

«Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу:

«Набий соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ҳузурларида эдим. Бир киши у зотнинг олдиларига келиб, ансорийлардан бир аёлга уйланмоқчи эканлигини хабар қилди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи вассаллам:

«Унга назар солдингми?» дедилар.

«Йўқ», деди у.

«Бор! Үнга назар сол! Аңсорийларнинг күзлари-да бир нарасаси бўлади», дедилар», деди».

Муслим ва Насаий ривоят қилганлар.

Демак, уйланмоқчи бўлган одам ўзининг бўлажак умр йўлдошига қарashi, ҳатто кўзидағи фарқни англаши ҳам жоиз экан. Шунингдек, шунга ўхшаш маслаҳатлар бериш ҳам жоиз экан.

عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا حَطَبَ أَحَدُكُمُ الْمَرْأَةُ فَإِنْ اسْتَطَاعَ أَنْ يَنْظُرْ إِلَيْ مَا يَدْعُوهُ إِلَيْ لِكَاحِهَا فَلْيَفْعُلْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدُ وَالشَّافِعِيُّ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

Жобир розиямлоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бирортангиз бирор аёлга совчи қўймоқчи бўлса-ю, уни (ўша аёлнинг) никоҳига чорловчи нарсага назар солишга қодир бўлса, шуни қилсин», дедилар».

Абу Довуг, Шофеъий ва Ҳоким ривоят қилганлар. Ҳоким саҳиҳ, деган.

Демак, уйланишдан оддин ўзининг бўлажак умр йўлдошига назар солиш жоиз экан.

Бошқа ҳадисларда саҳобаларнинг ўзлари уйланмоқчи бўлган қизларга суннатга амал қилган ҳолда қандай назар солганликлари, уни ёқтириб, сўнгра уйланганликлари ҳақида сўз кетган.

عَنْ الْمُغَرَّبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ حَطَبَ امْرَأَةً، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْظُرْ إِلَيْهَا، فَإِنَّهُ أَخْرَى أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَكُمَا. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَالترْمِذِيُّ وَحَشَّشَةُ.

Муғийра розиямлоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«У киши бир аёлга совчи қўймоқчи бўлганида Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Үнга назар сол, чунки бу орангизни бардавом қилиш учун керакдир», дедилар».

Насаий ва Термизий ривоят қилганлар. Термизий ҳасан, деган.

Демак, шариатда бўлажак умр йўлдошини бир кўришга рухсат берилганлигининг ҳикмати бир-бирини

ёқтириб, муносиб күрса, күнгли тортса, кейин турмуш қуриш учундир. Лекин бундай шаклдаги назар солишининг, бир-бирини қўришнинг ҳам ўзига яраша одоблари бор.

Аввало, мазкур қўриш унаштирилишдан аввал бўлади. Шунинг учун бу ишда жуда ҳам эҳтиёт бўлиш зарур. Кўриш оқибатида турли-туман гап-сўзлар тарқалмаслиги керак. Ҳатто бир-бирини ўзига мос эмас деб топилганда ҳам, ёқмай қолган тарафнинг шаънига тегадиган гап-сўзлар тарқаб, хафа қиласидиган иш бўлмаслиги лозим. Ушбу қўришдан кейин маъқул топилса, унаштириш, бўлмаса, гап-сўзсиз қолавериш керак.

Иккинчидан, мазкур қўришиш, танишишнинг баъзи нозик тарафлари вакил воситасида ёки шахсий иштирок билан бўлиши мумкин.

Имом Аҳмад, Тобароний, Ҳоким ва Байҳақийлар Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қиласидар:

«Набий алайҳиссалом Умму Сулаймни ўзлари учун бир аёлни қўриб келишга юборганлар ва: «Товони устидаги пайига қара ва бўйинни икки томондан ҳидлаб кўр», — деганлар.

Бу каби нарсаларни, албатта, аёл киши қила олиши мумкин, холос. Шунингдек, бўлажак келин ҳам куёвни қўриш, уни яқинроқдан таниш учун ўз вакилини юбориши мумкин. Оила қуриш ниятидаги кишиларнинг бир-бирлари билан бевосита қўришишлари шариат ҳукмига биноан ўтиши керак. Ўзлари хилватда ёлғиз қолишлари мумкин эмас. Маҳрамлардан бирор киши улар билан бирга бўлиши шарт. Йигит қизнинг юзига, икки қўлига назар солса бўлади. Ҳанафий мазҳабида «қадамига ҳам» дейилган. Юз — жамолнинг ойнаси, ундан кишининг чиройи ҳақида тўлиқ хуроса чиқариш мумкин. Қўлдан эса баданнинг бошқа қисмлари ҳақида, масалан, ориқ-семизлик каби ҳолатларни билиш мумкин. Ҳаракати, юриш-туриши, қад-қомати ҳақида шундай ҳам тасаввур олса бўлаверади.

2. Күёвликка номзод келинликка номзод билан мулоқот қилиб, сухбатлашишга ҳақли. Албатта, мазкур мулоқот ва сухбат давомида Исломий одоб ва ҳаёқоидаларига риоя қилиниши шарт.

3. Куёвликка номзод келинликка номзод билан учрашганда совға беришга ҳақы.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: تَهَادَوْا فِيَنَ الْهَدِيَّةِ تُذَهِّبُ وَحْرَ الصَّدَرِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالْتَّرمِذِيُّ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ўзаро ҳадя беринглар, чунки ҳадя кўнгилдаги ғашликни кетказади», – дедилар».

Бухорий ва Термизий ривоят қилганлар.

Дарҳақиқат, ҳадя олди-бердиси кишилар орасидағи турли кўнгил ғашликларини кўтаради. Бирор бошқа бир кишига кўнглида ҳиқду ҳасади бўлмагандагина ҳадя беради. Ҳадя олган эса, агар кўнглида баъзи бир нарсалар бўлса ҳам, чиқариб юборади. Бу ерда ҳадянинг катта қийматга эга бўлиши шарт эмас.

2. Келинликка номзоднинг ҳуқуқ ва одблари.

Келинликка номзод шахснинг ҳам ўзига яраша ҳуқуқлари ва одблари мавжуд.

1. Келинликка номзод шахс ўзини хушрўй кўрсатиш учун зийнатланишга ҳақы.

Уламоларимиз бунга мисол қилиб, Субайҳа бинти Ҳорис розияллоҳу анҳонинг ҳадисини келтиришади. Унда «Қачонки нифосдан покланганда, совчилар учун зийнатланди» деган жумла бор. Бошқа бир ривоятда: «...сурма суртиб, ҳино қўйиб тайёрланди», дейилган.

2. Келинликка номзод шахс куёвликка номзодни кўришга ҳақы.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Муғийра розияллоҳу анҳунинг ҳадисидаги: «**Унга назар сол, чунки бундай қилиш иккингиз орангизда бардавомликка керакдир**», деганлари келинликка номзодга ҳам тегишли.

3. Келинликка номзод шахс куёвликка номзод билан суҳбатлашишга ҳақы. Бу – табиий ҳолат. Кўришгандан кейин, оила қуриш нияти бўлгандан кейин, ўртада суҳбат бўлиши турган гап.

4. Келинликка номзод шахс мұайян әркакни ёқтириш ва унга никохланиш истагини билдиришга ҳақли.

قالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ وَلَدَتْ سُبِيعَةً الْأَسْلَمِيَّةَ بَعْدَ وَفَاهُ زَوْجَهَا بِنْصَفِ
شَهْرٍ، فَحَطَّبَهَا رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا شَابٌ وَالْآخَرُ كَهْلٌ، فَحَطَّتْ إِلَى
الشَّابِ، قَالَ الشَّيْخُ: لَمْ تَحْلِي بَعْدُ، وَكَانَ أَهْلُهَا عَيْنًا وَرَجًا إِذَا
جَاءَ أَهْلَهَا أَنْ يُؤْتِرُوهُ بِهَا، فَجَاءَتْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: قَدْ حَلَّتْ
فَإِنِّي حِيٌّ مِنْ شَيْءٍ. رَوَاهُ مَالِكٌ.

«Умму Салама айтадилар:

«Субайқа Асламия эрининг вафотидан ярим ой ўтиб турди. Унга икки киши совчи қўйди. Улардан бири ёш, бошқаси қари эди. У ёшига мойил бўлди. Чол:

«Ҳали ҳалол бўлганинг йўқ», – деди. Аёлнинг аҳли ғойиб эди. Чол аёлнинг аҳли келганда уни ўзига беришларидан умидвор бўлди. Аёл Расулулоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига борди. Бас, у зот:

«Сен ҳалол бўлдинг. Кимни истасанг, ўшанга никохлан», – дедилар».

Молик ривоят қилган.

3. Икки тараф риоя қилиши лозим нарсалар.

Келинлик ва күёвликка номзодлар никоҳдан олдинги учрашув ва бошқа муносабатларда риоя қилишлари лозим бўлган нарсалар қуидагилардан иборат:

1. Икковлари бир-бирларига номаҳрам эканликларини унутмасликлари зарур.

Чунки асли маҳрам бўлмаган икки жинсдаги шахснинг никоҳдан бошқа нарса маҳрам қила олмайди, жумладан, совчилик қилиш ва унаштириш ҳам.

2. Икковлари учрашмоқчи бўлсалар, фақат маҳрамларининг иштирокида учрашишлари шарт.

3. Икковлари учрашганда кўл бериб кўришишлари мутлақо мумкин эмас.

4. Никоҳдан олдин икковлари холи қолишлари мутлақо мумкин эмас.

УНАШТИРИШ

Агар совчи қўйилган аёл ёки унинг валийси томонидан мазкур совчиликка розилик жавоби берилса, унаштирилган бўлади.

Унаштириш икки томондан оила қуриш учун берилган ваъдадир. Бу нарса ҳам уйланиш, эр-хотин бўлиш эмас. Шунинг учун ҳам унаштирилган икки киши бир-бирига ажнабий – бегона ҳолида турадилар. Улар «унаштириб қўйилдик», деб хилватда ёғиз қолишлари, бир-бирлари билан эр-хотинцек муомалада бўлишлари мутлақо мумкин эмас, фақат никоҳ ақдидан кейингина эр-хотин бўладилар.

Унаштирилгандан кейин тўй қилиб, оила қуриш энг марғуб ишдир. Унаштирилгандан сўнг ажрашиш яхши эмас. Лекин узрли сабабларга кўра ажрашишса, жоиз.

Унаштирилиш фақат ваъдадан иборат бўлганлиги учун, ундан кейин ажрашиш оқибатида ҳеч қандай мажбуриятлар собит бўлмайди.

Агар бу орада ҳадя олди-бердиси бўлган бўлса, айнигтан томон зарарига бўлади. Мисол учун, эркак айнигтан бўлса, берганини қайтариб олишга ҳаққи бўлмайди. Агар аёл киши айнигтан бўлса, ҳадяни эр-как тарафга қайтариб бергани яхши.

Ушбу ишларнинг барчаси ўзаро ҳурмат ва Исломий одоб асосида олиб борилиши лозим. Насиб бўлмай, оила қуришга иттифоқ қилинмай, совчилик ёки унаштиришдан кейин ажралиш рўй берадиган бўлса ҳам, бир-бирларининг обрўларини тўкмай, яхшилик билан ажралишлари зарур.

ҲАР КИМ ЎЗ ИСТАГИ БИЛАН НИКОҲЛАНАДИ

Совчилік ота-оналар ёки ишбошилар томонидан амалга оширилиши ва уларга жавоб бериш ҳам шу тариқа бўлиши мусулмон халқларнинг оммавий одатларидан бўлиб қолган, десак, муболага қилмаган бўламиз. Ҳаттоси, мусулмон бўлмаган қавмлар ёки динимиз ҳақида тузукроқ маълумотта эга бўлмаган, «мусулмонман», деб юрган баъзи кимсалар: «Мусулмончиликда умр йўлдошини танлашда ёшларнинг ўзларининг хоҳиши эътиборга олинмаса ҳам, бўлаверди», деган тушунчада бўлишлари ҳам мумкин. Аммо шариатда ундан эмас. Исломда ҳар бир шахс ўз эрки, ҳуррияти ва истак-хоҳиши билан оила қуриши кераклиги алоҳида таъкидланади.

Бу борада Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бир қанча ҳадиси шарифлари келган.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا تُشْكِحُ الْأَيْمَنَ حَتَّىٰ تُسْتَأْمِرَ
وَلَا تُشْكِحُ الْبِكْرَ حَتَّىٰ تُسْتَأْذِنَ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَكَيْفَ إِذْنُهَا؟ قَالَ:
أَنْ تَشْكُتْ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ. وَفِي رِوَايَةِ الشَّيْبِ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيَّهَا،
وَالْبِكْرُ تُسْتَأْمِرُ وَإِذْنُهَا سُكُونُهَا.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Маслаҳат сўралмагунча, жувон никоҳланмас.

Изн олинмагунча, бокира никоҳланмас», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, унинг изни қандай бўлади?» дейишди.

«Сукут сақламоги», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганилар.

Бошқа бир ривоятда:

«Жувон ўз нафсига валийсидан ҳақлироқдир.
Бокирадан эса изн сўралади. Унинг изни – сукути-
дир», дейилган.

Бу ҳадиси шарифда никоҳ масаласида қыз ва аёлларнинг розилиги шарт экани, совчи келганида, эркаклар, яъни оталар, ақалар ва бошқалар ўзларича жавоб берип юбормасдан, улар билан маслаҳат қилиб, розилекларини олишлари кераклиги баён қилинмоқда.

Замон бузилиб, ишлар тескарисига айланмай туриб, нафақат мусулмонларда, балки дунёнинг барча халқларида ҳам бир қызга совчилик қилиш оила бошлиғи бўлмиш отага гап очиш, ундан розилик сўраш билан бўлган. Оддий инсоний одоб-ахлоқ, халқларнинг урфодатлари шуни тақозо қиласан ва қиласади ҳам.

Ислом оталарга ёки уларнинг ўрнига қолган валийларга қызнинг ўзидан розилик сўрашни тавсия қиласади. Чунки ҳолатнинг ўзи шуни тақозо қиласади. Бир одамни ўзининг изнисиз, хабарисиз, розиликсиз эрга берип юбориш тўғри эмас.

Агар эрга тегиши ҳақида сўз кетаётган кимса эрдан ажраган жувон бўлса, у ўз розилигини очиқ-ойдин айтиши шарт. Чунки у оила кўрган, эркак киши билан муносабатда бўлган, никоҳ масалаларида тажрибага эга, бундай гапларни гаплашиб юрган. Энди очиқ маслаҳатлашишдан уялмайди.

Маслаҳат қыз боланинг турмушга чиқиши ҳақида бўлаётган бўлса, бир оз бошқача йўл тутилади. Агар у очиқ жавоб берса, ўзининг иши. Унинг ўша жавобига қараб иш қилинади. Аммо индамаса, сукути розилик аломати бўлади.

Муслима қизлар одоб-ахлоқ, ҳаё, эҳтиром доирасида тарбия топганликлари туфайли уялиб, отаси ёки бошқа яқинлари билан ўз никоҳи тўғрисида гаплашишга уялиб, индамайдилар. Шунинг учун қыз боланинг уялиб, индамагани унинг бу никоҳга розилиги ҳисобланади.

Лекин индамаслигига норозилик аломатлари қўшилса, бундай сукутни розилик деб бўлмайди. Бундай ҳолларда оналарни ишга солиш яхшироқ бўлади. Зотан, жорий одатлар ҳам шунга айланиб қолган.

Имом Абу Довуд ривоят қиласан ҳадисда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аёлларни қизлари ҳақидағи ишга таклиф қилинг-лар», — деганлар.

عَنْ أَبِي هُرَيْثَةَ عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: تُسْتَأْمِرُ الْيَتِيمَةُ فِي نَفْسِهَا،
فَإِنْ سَكَتَتْ فَهُوَ إِذْنُهَا، وَإِنْ أَبْتَ فَلَا جَوَازَ عَلَيْهَا. رَوَاهُ أَصْحَابُ
السُّنْنَ.

Абу Ҳурайра розияллоғу аңұдан ривоят қилинады:
«Набий соллаллоғу алайҳи васаллам:

«Етим қиздан ўзи ҳақида изн сўралади. Агар сұкут сақласа, ўша унинг изнидир. Агар бош тортса, уни мажбурлаш йўқ», — дедилар».

«Сунан» эгалари ривоят қилғанлар.

Етим қизлар деганда отаси ва валий бўладиган қариндошлари йўқлиги туфайли бошқа бир одамнинг тарбиясида ўсган қизлар тушунилади. Одатда, бундай қизларни ўзларидан сўраб-сўрамай эрга бериб юбориш ҳеч гап бўлмай қолган. Аммо хоҳ етим бўлсин, хоҳ етим бўлмасин, қизларни мажбур қилиб эрга бериш шариатга мутлақо хилоф эканини мана шу ривоятдан кўриб турибмиз. Бундай қилиш катта зулм ҳисобланади.

Ислом ҳукмларидан бехабар кишилар Аллоҳ таоло томонидан қизларга берилган бу ҳақни поймол қилиб келганлар. Улар қизларнинг розилигини сўрамай, норози бўлсалар, уриб-сўкиб эрга берганлар. Бу эса, доимо Ислом душманлари томонидан динимизга таъна тошлиари отилишига сабаб бўлиб келган. «Мусулмонман» деб юрганларнинг ношаръий ишлари ўзларига гуноҳ бўлиши билан бирга, динимиз душманлари тегирмонига сув қуишини шундан билиб олсак ҳам бўлади.

НИКОҲГА МАЖБУРЛАШ ЙЎҚ,

Совчилик ишлари, юқорида зикр қилинганидек, доимо енгил кўчавермайди. Баъзи ҳолатларда бир оиланинг ўзининг ичидаги ҳам фикр ва рағбатлар тўқнашиб қолиши рўй беради. Гоҳида ота-онага ёқсан келин куёв бўлмиш фарзандга ёқмай қолиши ёки аксинча бўлиши ҳам мумкин. Бутунги кунимиз воқеълигида бу муаммони тез-тез учратиб турибмиз.

Ўзимизга интернет тармоғи орқали келган саволлардан бирини эътиборингизга ҳавола қилишга ижозат бергайсиз: «Бир киши қизини дўстининг ўғлига беришини аҳд қилган. Қиз мўмина бўлиб, бир солиҳ йигит билан турмуш қурмоқчи экан. Ота қизнинг кўнглига қарамай: «Дўстимнинг ўғлига тегмасанг, сени оққ қиламан», – деди. Шундай вақтда отага қулоқ солиши керакми? Отанинг оққ қилиши тўғрими ёки нотўғрими?»

Бунга ўхшаш савол ва ҳодисалар оз эмас.

Бошқа муаммолар қатори, бу муаммони ҳам динимиз таълимотлари асосида ҳал қилишимиз керак бўлади. Бунинг учун эса, динимизнинг бу борадаги таълимотларини қунт билан ўрганишимиз ва уларга ихлас билан амал қилишимиз лозим бўлади.

عَنْ حَسَنَةِ بَنْتِ خَدَامِ الْأَنْصَارِيَّةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ أَبَاهَا زَوْجَهَا وَهِيَ شَيْتٌ فَكَرَهَتْ ذَلِكَ، فَاتَّهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَرَدَ نِكَاحَهُ. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ وَأَبُو دَاؤُدَ.

Хонса бинту Хидом ал-Ансория розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Отаси у кишини сўрамай, жувон ҳолида эрга берди. Бу унга ёқмай, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келди. Бас, у зотинг никоҳини бекор қилдилар».

Бухорий ва Абу Довуд ривоят қилганлар.

Демак, жувон аёлни ўзидан сўрамай ёки мажбур қилиб бироннинг никоҳига бериб бўлмайди. Ислом

дими бундай вақтда ўша аёлга қозига арз қилиш ҳуқықини беради. Арз қилинган чоғида эса, қози ундей никоҳни бузиш ҳақида ҳукм чиқаради. Изн сўрамай никоҳланган чоғда иш аёлнинг розилигига боғлиқ бўлиб қолади. У: «Розиман», деса, никоҳ никоҳ бўлади, бўлмаса, бузилади.

وَجَاءَتْ حَارِيَةً يَكْرُرُ إِلَى النَّبِيِّ، فَذَكَرَتْ أَنَّ أَبَاهَا زَوْجَهَا وَهِيَ كَارِهَةٌ فَخَبَرَهَا النَّبِيُّ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدْ وَأَحْمَدْ

«Бир бокира қиз Набий соллаллоҳу алайҳи ватсалламнинг ҳузурларига келиб, отаси уни ёқтираса ҳам эрга берганини зикр қилди. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи ватсаллам ихтиёрни унинг ўзига бердилар».

Абу Довуд ва Аҳмад ривоят қилганлар.

Бундай ҳолатда ўша қиз никоҳда қолишини ирода қилса, никоҳ ақди кучга киради, бўлмаса, йўқ.

Бу иш Исломда аёл-қизларнинг эрки, ҳақ-ҳуқуқлари қанчалик риоя қилинишини кўрсатади. Зотан, шу ҳукмдан бошқаси тўғри ҳам эмас. Чунки никоҳ – умр савдоси, кўнгил масаласи. Кўнглига ёқмаган одам билан бир ёстиққа бош қўйиб, умр бўйи яшаш осон бўлибди-ми? Одатда, эркаклар аввал ўзлари рози, талабгор бўлиб совчи қўйганлари учун уларнинг розилиги ҳақида ривоятлар келмаган. Розилик ҳақида, асосан, аёл-қизлар ҳақидаги ривоятлар келган. Бу ҳаёт тақозосидир.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ فَتَاهَ دَخَلَتْ عَلَيْهَا فَقَالَتْ إِنَّ أَبِي زَوْجِنِي أَبْنَ أَخِيهِ لِيَرْفَعَ بِي تَحْسِيْتَهُ وَأَنَا كَارِهَةٌ، قَالَتْ أَخْلَصِي حَتَّى يَأْتِيَ النَّبِيُّ، فَحَاءَ رَسُولُ اللَّهِ فَأَخْبَرَهُ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا فَدَعَاهُ فَحَعَلَ الْأَمْرُ إِلَيْهَا، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ أَجْزَتْ مَا صَنَعَ أَبِي وَلِكُنْ أَرَدْتُ أَنْ أُغْلِمَ النِّسَاءَ أَنَّ لَيْسَ لِلْأَبْتَاءِ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

Оша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Бир қиз у кишининг олдига келиб:

«Отам мени ўз укасининг ўғлига турмушга берди. Бу билан пастлигини күтармоқчи. Мен буни хуш күрмайман», – деди. У киши:

«То Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам келгунларича ўтириб тур», – дедилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам келгунларидан кейин хабар бердилар. У зот унинг отасига одам юбориб, чақыртириб келдилар. Сүнгра ихтиёрни қизга бердилар. Шунда у:

«Е Расулашто, отам қилган нарсани жоиз қилдим. Лекин аёлларга бу ишда оталарга ҳеч нарса йўқлигини билдириб қўйишни ирода қилган эдим», – деди».

Насаий ривоят қилган.

Демак, ўзларига турмуш ўртоғи танлашда қизларимизнинг ҳақлари бор экан. Уларнинг розилигини сўрашда эса ишбошилар – қизнинг отаси, ака-укаси ёки амаки-тоғаси бўладими, ким бўлса ҳам, албатта, мажбур қилмасдан, ниҳоятда одоб-ахлоқ билан муомала қилишлари керак бўлади. Бу иш ҳадисда келган нарса бўлиб, шариатимизнинг қонунидир! Бизда эса, афсуски, шариатнинг ҳукми бир четда қолиб, одамлар ўзича чиқариб олган урф-одатлар, бидъат-хурофотлар ҳукм сурадиган бўлиб қолган.

Бу борада барча ота-оналар ва ишбошилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўrnak олишлари зарур. Келинг, бунинг учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз қизларига бу борада қандай муомала қилганларини ўрганайлик.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُزُوِّجَ شَيْئًا مِنْ بَنَاتِهِ جَلَسَ إِلَى حَدْرِهَا، فَقَالَ: إِنْ فَلَانًا يَذْكُرُ فُلانَةً، يُسَمِّيَهَا وَيُسَمِّيَ الرَّجُلَ الَّذِي ذَكَرَهَا فَإِنْ هِيَ سَكَنَتْ زُوْجَهَا، وَإِنْ هِيَ كَرِهَتْ نَقْرَبَ السُّتُّرِ، فَإِذَا نَقَرَتْهُ لَمْ يُزُوِّجْهَا. رَوَاهُ أَخْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ.

Оша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қа-
чон қизларидан бирортасини узатмоқи бўлсалар,

унинг пардаси олдига ўтириб, «Фалончи Фалонани зикр қилмоқда», деб, унинг ҳам, уни зикр қилған эркакнинг ҳам исмини айтар әдилар. Агар у сукут сақласа, никоҳлар әдилар. Агар у қиз ёқтирмаса, пардани чертар әди. Қачон қиз пардани чертса, уни никоҳламас әдилар».

Аҳмад ривоят қилған.

Оламларнинг сарвари, Роббул оламийннинг Расули бўлган зотнинг ўз қизлари билан никоҳ, оила қуриш борасида қилған муомалаларига назар солинг. Қандай юксак одоб! Қандай олий маданият! Қизларнинг одобини, ахлоқини кўринг!

Basmala.com.ua

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَمَاءُ رَجُلٌ إِلَيْهِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، عِنْدَنَا يَتِيمَةٌ قَدْ خَطَبَهَا رَجُلٌ مُؤْسِرٌ وَمُغَيْرٌ، هِيَ تَهْوَى الْمُغَيْرِ وَنَحْنُ نَهْوَى الْمُؤْسِرِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَمْ يُرِكَ لِلْمُتَحَايِّنِ مُثُلُ النِّكَاحِ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهِ.

Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бир киши келиб:

«Ё Расулаллоҳ! Бизнинг бир етим қизимизга икки киши – бир бой ва бир камбағал совчилик қилди. У камбағални истаяпти, биз бойни истаяпмиз», – деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Севишганлар учун никоҳга ўхшагани кўрилмаган», – дедилар».

Ибн Можа ривоят қилған.

Бу ҳадиси шарифда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам етим қизнинг кўнглига қанчалик эътибор берганларига қаранг! Ким бўлишидан қатъи назар, инсоннинг кўнгли бор. Унинг риоясини қилиш керак.

Аммо, ушбу ўта мұхим масаланинг иккинчи тарафи ҳам бор. Бунда болаларнинг ота-оналарига қарши чиқишилари нокулай ҳолатга сабаб бўлади.

НИКОХДА ИШБОШИЛАРНИНГ РОЗИЛИГИ

Хозирги пайтда ёш йигит-қизлар ўзлари топишиб олган шахс билан оила қуришни мода қилиб олишга ҳаракат қилишлари күпайиб бораётгандылык маълум. Бу маънода оиласарда келишмовчиликлар чиқаётгандылыки ҳам сир эмас. Ўғил-қизларини оққ қилганлар ёки қилмоқчи бўлаётгандар ҳам оз эмас.

Ота-она болани туғиб, боққан, ювиб-тараган, тарбия қилиб, ўстирган, тунларни бедор ўтказган, турли мashaққатларни чеккан. Бу ишларнинг ҳаммаси катта бўлганда ундан яхшилик кўриш ниятида қилинган. Аммо бола катта бўлиб, вояга етиши билан бирорни ёқтириб қолиб, у билан оила қурмоқчи бўлмоқда ва ўзининг ушбу иши билан ота-онасининг иродасига қарши чиқмоқда, улар билан жанжал қилмоқда, уларнинг «оққ қиламан», деган гапига ҳам эътибор бермоқчи эмас.

Ўз-ўзидан, «Бундай вазиятда шариатнинг ҳукми қандай бўлади?» деган савол пайдо бўлади. Бу саволга жавоб ахтариб динимиз таълимотлари баён этилган асосий манбаъларга қараймиз.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: أَتَسَا امْرَأَةٌ نَكْحَثُ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوَالِيهَا فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ ثَلَاثَ مَرَاتٍ، فَإِنْ دَخَلَ بَهَا فَالْمُهْرُ لَهَا بِمَا أَصَابَ مِنْهَا، فَإِنْ تَشَاجَرُوا فَالسُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ لَا وَلِيَ لَهُ. رَوَاهُ
أَبُو دَاوُدَ وَالترِمِذِيُّ.

Оша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:
«Қайси аёл ўз валийларининг изнисиз никохланса, бас, никоҳи ботилдир», деб уч марта айтдилар. Ва:

«Агар (эр) у билан қовушса, у(аёл)дан ҳузурлангандылыги учун унга маҳр (беради). Агар тортишиб

қолсалар, валийси йўқнинг валийси султондир», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилганлар.

Уламолар жумҳури ушбу ҳадисни дастак қилиб: «Валийсиз ва унинг розилигисиз никоҳ жоиз эмас», — дейдилар. Бунга қўшимча равища яна бир неча оят ва ҳадисларни ҳам далил қилиб келтирадилар.

Ҳанафий мазҳаби уламолари эса: «Никоҳнинг тўғри бўлишига валийнинг иштироки шарт эмас», — дейдилар. Улар ҳам учта оят ва бир нечта ҳадисларни далил қилиб келтирадилар. Ушбу ҳадисни эса, комил никоҳ ҳақида, дейдилар. Яъни валий иштирок этмаса, комил никоҳ бўлмайди, деганидир, дейишади.

Ҳанафий уламолар ўз ижтиҳодларини қувватлаш учун нақлий далилдан ташқари, ақлий далил ҳам келтирадилар. «Шариат — дейишади улар — балоғатга етган қиз болага ўз молу мулкида ўз ихтиёри билан тасарруф қилиш ҳаққини берган, нафс унинг учун молдан кўра яқинроқ ва азизроқ. Қандай қилиб аёл киши ўз нафсида ўз ҳолича тасарруф қила олмайди?!»

Лекин бу тортишув кўпроқ уламолар орасидаги назарий тортишувлар доирасидан нарига ўтмайди. Амалда эса, валий ҳамма жойда бор. Ҳанафийлар ҳам валий кимлигини, уни ихтиёр қилиш қандай бўлишини ва ҳоказо масалаларни батафсил баён қиласидилар.

Валий, кўпинча, ота бўлишини, ота йўқлигида унинг ўрнини босувчи киши бўлишини эътиборга олсан, бу масала яна ҳам ойдинлашади.

Оила қураётган ёш йигит-қизлар ота-онаси-ни, яқин қариндошларини норози қилиб, никоҳдан ўтишларини ҳеч ким маъқулламайди. Чунки ота-она, яқин қариндошлар ўз боласига, яқинига ҳеч қачон ёмонликни рано кўрмайдилар. Улар никоҳ, оила, эр хотинлик масаласида катта билим ва ҳаётий тажрибага эга бўлганликлари учун, ўз фарзандлари ва яқин кишиларига маслаҳат бериш, яхши йўл кўрсатишига ҳаракат қиласидилар.

Ёш йигит-қызлар эса, бошқа турли ишлар каби, никоҳ масаласида ҳам билим ва тажрибалари кам бўлади. Шунинг учун ҳам ота-оналари, яқин қариндошларининг насиҳатларига амал қилишлари лозим бўлади. Ҳамма уламоларимизнинг насиҳатлари — шу.

Валийсиз никоҳ бўлмайди, деган ҳукмга амал қилинганда, мабодо шу хилда никоҳ бўлиб, эр аёл билан қовушмай туриб никоҳлари бузилса, ҳеч гап йўқ. Аммо қовушиб қолган бўлсалар, никоҳи бузилган тақдирда ҳам, эр қовушганлиги сабабли аёлга маҳр беради.

Никоҳ валийсиз бўлмайди, деган ҳукмга амал қилинган чоғда наسابий валийлар топилмаса, султон — ҳоким валий бўлади.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا نِكَاحٌ إِلَّا بِوْلَىٰ.
رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالترْمِذِيُّ وَأَحْمَدُ وَالبَيْهَقِيُّ وَلَفْظُهُمَا: لَا نِكَاحٌ إِلَّا
بِوْلَىٰ وَشَاهِدَيْ عَدْلٍ.

Оша розиялоху анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Валийсиз никоҳ йўқдир», — дедилар».

Абу Довуд, Термизий, Аҳмаг ва Байҳақий ривоят қилганлар.

Аҳмаг ва Байҳақийнинг лафзида:

«**Валийсиз ва икки одил гувоҳсиз никоҳ йўқдир**», — дейилган.

МУАММОНИНГ ЕЧИМИ

Оила қуриш чөғида умр йүлдошини танлаш борасида ота-оналар ва болалар, валий – ишбошилар ва муваллолар – уларнинг қўл остидагилар орасида содир бўладиган келишмовчиликларни ҳал этишнинг энг осон ва тўғри йўли, бошқа барча муаммолардаги каби, шариатни ҳакам қилишдир. Шариатимиз эса, бу масалада икки тарафнинг келишиб иш тутишини амр қилган.

Шариат ота-она ва уларнинг ўрнини босувчи ишбошиларга раҳбарлик ҳаққини бериш билан бирга, қўл остиларидаги ёш йигит-қизларнинг истаги, хоҳишини ҳисобга олишни, хусусан, қизларга нисбатан ўта меҳрибон бўлишни топширган. Улар ўзларининг ҳавойи нафсларига берилиб эмас, шариат таълимотлари асосида иш тутишлари лозим.

Шариат ёш йигит-қизларга умр йүлдошини танлаш ҳуқуқини бериш билан бирга, бу нозик ишда – уларга меҳрибон бўлганлари, ҳаётий тажрибалари мавжуд бўлганлиги учун ота-она ва уларнинг ўрнини босувчи ишбошилар билан маслаҳатлашиб иш тутишни топширган. Бас, ёшлар ҳам ўз ҳавойи нафсларига берилмасдан, шариат таълимотлари асосида иш тутишлари лозим.

Аллоҳ таолога шукрлар бўлсинким, мусулмон халқлар бу масалада қадимдан оқилона йўл тутиб келганлар. Бу нозик масалада бошқаларга ўрнак бўлганлар. Ота-оналар болаларини гўзал тарзда тарбиялаб вояга етказганлар. Болалар ота-оналарига итоатда, уларга яхшилик қилишда, уларнинг розиликларини топишда ҳеч нарсани аямаганлар. Болалар вояга етиб, уларнинг никоҳланиб, оила қуришлари вақти келганда, икки тараф маслаҳат билан шариатимиз таълимотлари асосида иш туттганлар.

Афсуски, диний таълимотлардан узоқлашиш ва бошқалардан таъсирланиш оқибатида кейинги пайт-

ларда бу масалада бир оз келишмөвчиликлар пайдо бўлиб, қўпчиликни ташвишга солмоқда. Бу борада турли муаммолар пайдо бўлиб, ота-оналарни ҳам, болаларни ҳам ўйлантириб, изтиробга солиб қўймоқда.

Бошқа муаммолар қатори, бу муаммони ҳам тўғри ҳал қилиш осон. Бунинг учун динимиз таълимотларини қунт билан ўрганиб, уларга ихлос билан амал қилишимиз керак бўлади. Аввал имкони бўлмаган бўлса, ҳозир бор.

Болаларни ёшлиқдан шу каби ишларга тайёрлаб бориш зарур. Улар ота-оналари ва катталар билан бўладиган муносабатларини эҳтиром ва зъзоз асосида, одоб-ахлоқ билан олиб боришга одатланишлари керак. Айниқса, оила қуриш ва умр йўлдошини танлаш каби нозик ҳамда умр савдоси бўлган ишларда ўзларининг билим ва тажрибалари камлигини ёшлар асло унутмасликлари лозим.

Ота-оналар ҳам болалари катта бўлиб қолганлигини, уларнинг ҳам кўнгил хоҳишилари, ўзларига яраша орзу-истаклари борлигини ҳисобга олишлари керак.

Гапнинг хулосасини айтадиган бўлсак, икки тараф ҳам инсоф билан, шариат таълимотларини ораларидан ҳакам қилган ҳолда иш тутсалар, жуда ҳам яхши бўлади.

Мазкур шаръий таълимотларга амал қилган ҳолда совчилик, қўришиш, унаштириш, келишиш каби ишлар амалга оширилиб бўлгандан кейин никоҳланиш фурсати етади.

НИКОҲЛАНИШ

«Никоҳ» сўзи, аввал ҳам айтиб ўтганимиздек, лутратда «қўшилиш», «жамланиш», «яқинлашиш» маъноларини англатади.

Шариатда эса: **«Никоҳ баҳраланиш эгалигини ҳосил қилувчи боғланишдир».**

Бошқа фиқҳий мазҳаблар таърифида: «Никоҳ эрхотин орасида шаръий йўл билан ҳузурланиш ҳалоллигини ифода қилувчи ва ўша ҳузурланишни мубоҳ қилувчи ақдdir».

Шайх Мұхаммад Абу Захра қуидаги таърифни ихтиёр қилган:

«Никоҳ эркак ва аёл орасидаги яқинликни, иккисининг ўзаро ҳамкорлигини ифода қилувчи ҳамда иккисининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини чегараловчи ақдdir».

Никоҳнинг шариатга киритилиши ҳикматлари:

1. Никоҳдаги шахс ва унинг жуфти ҳалолининг ҳаромдан сақланиши.

2. Инсон сулоласини инқирозга учраб йўқ, бўлиб кетишидан ҳимоя қилиш.

3. Наслу насабнинг боқий қолиши ва муҳофаза қилиниши.

4. Жамият қуришнинг асоси бўлган оилани барпо қилиш.

5. Оила ва жамият аъзолари орасида ўзаро алоқаларни ўрнатиш ва уларни ривожлантириш.

Аллоҳ таоло инсонни табиатан жамоатчиликда яшашга мойил қилиб яратган. Инсон зоти бу дунёда яшар экан, унинг ўзига ўхшаш инсонлар билан алоқа қилишга ҳожати тушади ва бусиз яшаб бўлмайди. Шунинг учун ҳам турли инсоний алоқалар мавжуд ва уларсиз дунё ҳаёти обод бўлмайди.

Аммо барча инсоний алоқалар ичida энг муқаддаси никоҳ алоқасидир. Барча инсоний алоқалар ўз-ўзидан ўрнатилиб ва юритилиб кетаверса ҳам, никоҳ алоқаси

алоқида эътиборга сазовордир. Шунинг учун ҳам Аллоҳ таолонинг охирги ва мукаммал дини, Қиёматтагача боқий қолувчи дини, барча замонлар ва маконларда инсониятга икки дунё саодат йўлини кўрсатиб берувчи дини – Ислом никоҳ алоқасини инсоний алоқалар ичида энг эътиборли ва энг муқаддас алоқага айлантирган. Бу алоқа, Ислом таълимотига биноан, Аллоҳ таолонинг амри билан, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлари билан ва мўмин-мусулмонларнинг гувоҳлиги билан қуриладиган алоқага айлантирилган. Никоҳ алоқаси ҳақида Қуръони Каримда оятлар, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларида кўплаб таълимотлар ҳамда Ислом фикхида қатор ҳукмлар келган.

Мазкур муқаддас алоқанинг моҳиятини, негизини ва асосини ушбу бобда зикри келаётган «никоҳла ниш», бизнинг урфимизда «никоҳ ўқитиш» деб аталадиган маросим ташкил этади. Баъзи одамларнинг билимсизлиги ва бепарвонлиги оқибатида айнан оила қуришнинг жавҳари бўлган мана шу ишни унудиб қўядиганлар ҳам йўқ эмас.

Бундан бир неча йил аввал икки-уч киши муҳим саволлари борлигини айтиб, олдимга келишди. Кириб, бир яқинлари ўғлини уйлантираётгани, ҳамма нарса тайёр бўлганида бола: «Никоҳ ўқилмаса бўлмайди» деб туриб олганини, ота-онаси эса: «Эскича никоҳнинг нима кераги бор?» дегани ва орада келишмовчилик чиққанини айтиб, улардан қай бирлари ҳақ эканини сўрашди.

Кейинроқ, китобларимиз чоп этилиб, кишиларимиз динимизни ўрганишта уриниб турган пайтларда эса бир неча зиёратчилар ўзлари оила қурган пайтларида «никоҳ ўқитишмагани», энди нима қилишни билмай, ҳайрон эканликларини айтишди.

Минг афсуслар бўлсинким, ҳозиргача мусулмонлар орасида никоҳнинг асли бўлган, оиланинг пойдевори бўлган, ҳаромни ҳалол қиладиган, бошқалар учун шунчаки одат бўлган эр-хотинлик алоқасини

ибодат даражасига күтәрадиган асосий омил бўлмиш никоҳ ақдига унчалик аҳамият бермайдиган, унга «эскича одат» деб қарайдиганлар бор.

Бу ўта ноxуш ҳолатта чек қўйишимиз керак. Айнан шаръий никоҳ саодат манбаъи эканини англаб етишимиз ва уни қадрлай билишимиз лозим. Шариатнинг ҳар бир мусулмон учун фарз бўлган ушбу ҳукмини яхшилаб ўрганишимиз зарур.

Келинг, бизда «никоҳ ўқитиш» дейиш одат тусига айланиб қолган «ақди никоҳ»нинг шариатдаги ҳукмларини диққат билан ўрганиб чиқайлик.

Шаръий никоҳнинг тўри бўлиши шартлари:

1. Ийжоб ва қабул.

Никоҳ тугуни ийжоб ва қабул ила боғланади.

Яъни эр-хотинлик алоқаси никоҳланмоқчи бўлган икки тарафдан бирининг никоҳланиш рағбатини билдириши ва иккинчисининг ўша рағбатни қабул қилиши ила юзага чиқади.

«Ийжоб» – ақди никоҳда иштирок этадиган икки томоннинг биридан шу масалада рағбат содир бўлганини англатадиган нарса, «қабул» эса, иккинчи томондан ана шу рағбатни қабул қилганини билдириш учун содир бўлган нарсадир.

Бизнинг воқеълигимизда никоҳ ўқиётган домла келиндан «Фалончига турмушга чиқишига розимисиз?» деб сўраганда келиннинг «Ҳа» ёки «Розиман» дейishi ийжоб бўлади. Домла куёвдан «Фалончини жуфти ҳалолликка қабул қилдингизми?» деб сўраганда куёвнинг «Қабул қилдим» дейиши «қабул» бўлади.

Шунингдек, бир эркак аёл кишига: «Менга хотин бўлишга розимисан?» деса, бу «ийжоб» бўлади. Аёл унга «Розиман», деб жавоб берса, бу «қабул» бўлади. Ёки аксинча бўлиши ҳам мумкин.

Баъзи вақтларда валийлар ёки вакиллар орқали ҳам «ийжоб – қабул» бўлиши мумкин.

Ҳанафий мазҳабида фақат ийжоб ва қабулгина никоҳнинг рукни ҳисобланади.

Дарвиний онлар

Ийжоб ва қабул, яъни рози-ризоликни алоҳида ва жамоатчилик олдида сўрашни жорий қилишда ёшларга ўз эрклари билан оила қураётганликларини яна бир бор намоён қилиш маъноси ҳам бордир. Агар ичкарида одамларнинг хабарисиз қийин-қистов бўлаётган бўлса, яна бир имкон яратиб, очишини эълон қилиш учун йигит ва қизга фурсат берилади.

2. Ийжоб ва қабулда ишлатилган иборалар абадийликни ифода қилиши шарт.

Агар бу иборалар вақтинчаликни ифода қилса, никоҳ боғланмайди. Вақтини тайин қилиб «фалон ойга, фалон йилга никоҳландик» дейилса, никоҳ ботил бўлади. Шунинг учун ҳам муваққат никоҳ ва мутъя никоҳи ҳаром ҳисобланади.

Ийжоб ва қабулнинг лафзи «Никоҳланишга рози бўлдим ва никоҳландим» каби ўтган замон феъли ёки «Менга никоҳлан» деганда «Никоҳландим» дейиш каби буйруқ ва ўтган замон феъли или ифода этилади.

Ёки бир тараф никоҳ рағбатини билдирганда иккинчи тараф «Қабул қилдим», деса ҳам, ийжоб-қабул событ бўлади.

Никоҳ ва уйланиш маънолари Қуръони Каримда келганилиги учун мазкур икки лафзни ишлатиш афзалдир. Одатда «никиоҳ» ва «уйланиш» лафзларининг ишлатилиши ҳаммага маълум ва машҳур.

3. Келин-куёв бир-бирларининг ийжоб ва қабул ҳақидаги лафзларини эшлишилари шарт.

Чунки овози эштилимаган шахс ғойиб шахс билан баробардир.

Шунингдек, куёв-келиннинг ийжоб ва қабул ҳақидаги лафзларини ўша ерда ҳозир бўлган гувоҳлар ҳам эшлишилари шарт.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا نِكَاحٌ إِلَّا بِوْلِيٍّ
وَشَاهِدَيْ عَدْلٍ. رَوَاهُ أَخْمَدُ وَالبَيْهَقِيُّ.

Оша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

**«Набий соллаллоқу алайҳи васаллам:
«Валийсиз ва икки одил гувоҳсиз никоҳ йўқ-
дир», – дедилар».**

Аҳмад ва Байҳақий ривоят қылганлар.

4. Валий бўлиши.

Валийни Ҳанафий мазҳаби «никоҳнинг шартла-ридан бири» деса ҳам, бошқа мазҳаблар «никоҳнинг руқнларидан бири» деганлар. Шунга биноан, «валий» никоҳнинг тўғри бўлиши унга боғлиқ шахс бўлади.

Одатда, ота ёки унинг ўрнига қолган шахс валий бўлади. Валийлар тартиби, ота йўқ бўлса, бобо, туғишиган ака-ука, ота бир ака-ука, она бир ака-ука, амаки бўлиб кетаверади.

Ҳанафий мазҳабида: «Одам ажратишни билмайдиган, алданиб қоладиган киши ҳам валий бўлмайди», – дейилган.

Валий никоҳда ўзининг ўрнига вакил тайин қилиши жоиздир.

5. Иккиadolatli гувоҳ.

Ийжоб ва қабулсиз никоҳ бўлмаганидек, камида икки эр киши ёки бир эр ва икки аёл киши гувоҳлигисиз ҳам никоҳ бўлмайди.

Янги қурилган оила жамиятнинг янги аъзоси бўлади. Шунинг учун ҳам жамиятнинг вакиллари бўлмиш гувоҳлар уларнинг ҳалол-пок оила қураётганларига жамият номидан шоҳид бўладилар.

Шоҳидсиз никоҳ бўлмайди. Ана ўша гувоҳлар икки шахснинг ҳалол-пок йўл, никоҳ йўли билан оилавий турмуш қуришганига шоҳид бўладилар ва буни бошқа кишиларга ҳам етказадилар. Шунингдек, эр-хотин орасида никоҳ масаласида даъволашув бўлиб қолса, қозининг олдида гувоҳлик ҳам берадилар. Ушбу эътибордан никоҳ гувоҳсиз бўлиши мумкин эмас.

Никоҳда гувоҳлар икки эр киши бўлиши керак. Ҳанафий мазҳабида икки эр киши бўлмаса, бир эр киши ва икки аёл киши бўлса ҳам, бўлаверади. Аммо фақат аёл кишиларнинг ёлғиз ўзларининг гувоҳлиги кифоя қилмайди.

Гувоҳларда қуидаги шартлар бўлиши лозим:

1. Ақл. Мажнун киши гувоҳ ҳисобланмайды.
2. Балофатта етганлик. Ёш бола гувоҳ ҳисобланмайды.
3. Ҳур. Қул гувоҳ бўлмайди.
4. Мусулмонлик. Номусулмон киши гувоҳ бўлмайди.
5. Иккала гувоҳ ҳам никоҳланувчи икки томоннинг гапларини эшлишилари керак.
6. Гувоҳ адолатли (диний жиҳатдан тўлиқ, одил одам) бўлса, яхши бўлади. Бўлмаса, адолати суристирилмаган, ёлғончилиги, фосиқлиги маълум бўлмаган киши ҳам бўлаверади. Ҳанафий мазҳабида бу масала бошқа мазҳабларга қараганда бир оз кенгрок олинган.

Никоҳ икки фосиқнинг ҳузурида ҳам тўғри бўлади. Лекин уларнинг гувоҳдилари инг таъсири даъво пайтида ўтмайди.

Фосиқ – шариатга хилоф иш қиласиган одам. Бошқа мазҳабларда фосиқнинг гувоҳлиги ўтмайди. Аммо Ҳанафий мазҳабида юқорида зикр қилинган шарт ила унинг никоҳдаги гувоҳлиги қабул қилинган.

Никоҳ икки тарафнинг икки ўғли ёки бир тарафнинг икки ўғли ҳузурида ҳам тўғри бўлади. Мисол учун, ажрашиб кетган эр хотин ўзларининг икки ўғли гувоҳлигидаги ёки бирларининг икки ўғли ҳузурида қайта ярашсалар бўлади.

Уларнинг гувоҳлиги ўзининг яқини фойдасига қабул қилинмайди. Мисол учун, эрнинг икки ўғли гувоҳлигидаги никоҳ қилинди. Кейин эр хотин орасида низо чиқиб, қозига мурожаат қилинди. Икки ўғилнинг гувоҳлиги отанинг фойдасига қабул қилинмайди. Аммо эрнинг худди ўша ўғилларининг гувоҳлиги хотиннинг фойдасига қабул қилинади. Чунки улар билан хотиннинг орасида қаробат – яқин қариндошлик йўқ.

Никоҳ икки зиммийнинг гувоҳлигидаги тўғри бўлади ва уларнинг гувоҳлиги мусулмоннинг зиддига ўтмайди.

Зиммий — Ислом давлати соясида яшаётган ғайридин шахс. Агар мусулмон одам зиммий аёлга уйла-наётган бўлса, икки зиммий эркакнинг гувоҳлигида қилинган никоҳ тўғри бўлади. Аммо кейинчалик мазкур эр-хотиннинг орасида низо чиқиб қолса ва ишлари маҳкамада кўриладиган бўлса, зиммийларнинг мусулмоннинг зиддига берган гувоҳлиги қабул қилинмайди.

Агар вакил қилувчининг ўзи ҳозир бўлса, унинг вакили гувоҳ бўла олади. Шунингдек, балоғатга етган, ўзига бошқа одам валий қилинган қиз ҳозир бўлса, унинг валийси ҳам гувоҳ бўла олади.

Аммо вакил қилувчи ва валий қилувчи ҳозир бўлмаса, вакил ҳам, валий ҳам гувоҳ бўла олмайди. Чунки бу ҳолатда уларнинг ҳар бири ақди никоҳнинг бир тарафи бўлади. Никоҳдан ўтувчининг ўзи ақд пайтида ҳозир бўлса, унинг ўзи ақднинг бевосита эгаси бўлади ҳамда вакил ва валийнинг гувоҳ бўлишлари имкони туғилади.

Худди шу никоҳ ақдини боғлаш пайтида гувоҳларнинг олдида никоҳнинг асл ва муҳим амалларидан бири — маҳр масаласини кўриш мақсадга мувофиқ, бўлади. Бизнинг ҳозирги шароитимиз шуни тақозо қиласи. Чунки маҳр нималигини билмайдиганларимиз бор. Агар никоҳ ўқиётган олим киши бу масалани тушунтириб, амалга ошириб қўймаса, бу ўта муҳим нарса умуман эсга келмай, шариатнинг ҳукмларидан бири поймол бўлиши, икки тарафнинг гуноҳкор бўлиши ҳеч гап эмас.

Никоҳга оид маълумотларни турли муносабатлар билан одамларга баён қилганимизда, жумладан, маҳр масаласини тушунтирганимизда, «Биз оила қурганимизда бу каби гаплар бўлмаган эди», «Маҳр нималигини билмай, оила қурган эканмиз, энди нима бўлади?» деган одамлар бўлди. Ана шу эътибордан, муҳтарам уламоларимиз никоҳ ўқиши пайтида ушбу масалани ўртага ташлаб, баён қилиб, ҳал этиб қўйишлари жуда яхши иш бўлади.

МАҲР ВА УНИНГ ҲУКМЛАРИ

«Маҳр» ақди никоҳ ёки эр-хотинлик қилиш баробарида аёл ҳақдор бўладиган нарсанинг исмидир.

Маҳр турли номлар билан номланади. Қуръони Каримда унга нисбатан «садоқ», «садақа», «ажр», «фарийза», «ниҳла» исмлари ишлатилган. Бизда маҳрнинг ўрнига «қалин», «сут пули» каби иборалар қўлланади.

Баъзи уламолар: «Маҳрнинг ўнта исми бор», деганлар. Бизда «маҳр» исми машҳур бўлганлиги учун шу исмни қўллашни маъқул кўрдик.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида қўйидагича марҳамат қиласиди:

وَمَا أَنْتُ بِالنِّسَاءِ صَدُّقَتِنَّ بِخَلَةٍ

«Аёлларга маҳрларини кўнгилдан чиқариб беринг» (4-оят).

Ушбу ояти карима эрга маҳр бериш вожиб эканини англатувчи тўртта ояти каримадан биридир. Ақди никоҳ бўлиши билан маҳр бериш вожиб бўлади, агар қовушмай туриб ажрашадиган бўлсалар ҳам.

Берилганда ҳам, қуёв томонидан чин қалдан чиқариб берилиши талаб этилади ва маҳр келиннинг шахсий мулки бўлади. Бу шаръий ҳукм келинларни ҳурматлаш, тақдирлаш ва эркалашнинг муҳим бир кўринишидир.

Маҳр бериш фарз амал ҳисобланади. Ҳатто шундайки, келин-куёв ўзаро келишиб, иккимиз ҳам розимиз, бу ҳукмга амал қилмай қўяверамиз, дейишга ҳам имконлари йўқ. Агар билимсизлик оқибатида ёки бошқа сабабларга кўра маҳр белгиланмай, никоҳданиб кетган бўлсалар ҳам, кейин барибир маҳр берилиши керак. Ҳаттоки, эр маҳрни беришдан олдин вафот этиб қолса ҳам, меросхўрлари маҳрни адо этишлари лозим бўлади.

Ушбу оятда эр ўзига хотин бўлишга рози бўлган аёлга маҳрни оғриниб эмас, чин кўнгилдан чиқариб

бериши лозимлиги уқтирилмоқда ва маҳр келиннинг ўз мулкига айланишига ҳам ишора қилинмоқда.

Аёл маҳрни олганидан кейин нима қилса, ўзи билади. Жумладан, ушбу оятда зикр қилинганидек, эрига қайтариб берса ҳам ўзининг иши.

Агар келин ўз ихтиёри билан рози бўлиб эрининг берган маҳрининг ҳаммасини ёки бир қисмини қайтариб берса, эр уни bemalol олиб, тасарруф қилса бўлаверади.

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: «...فَالْتَّمِسْ وَلَا
خَاتَّا مِنْ حَدِيدٍ...». رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уйланмоқчи бўлган кишига:

«...Агар бир темир узук бўлса ҳам топ...», — деганлар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Набий алайҳиссалом бирор никоҳни маҳрсиз қўймаганлари событдир.

Мусулмонларнинг барчаси никоҳ маҳрсиз бўлмаслигига ижмөт қилганлар.

Маҳрнинг ози ўн дирҳамдир.

Ўн дирҳам бир динорга тенг келади. Бу — нисобга етган молнинг йигирмадан бири деганидир. Ушбу маълумотга суюниб, ҳар бир даврдаги маҳрнинг энг оз миқдорини белгилаш осон бўлади. Бунинг учун ўша даврнинг закот нисоби, мазкур миқдорнинг йигирмадан бири аниқланса, энг оз маҳр миқдори чиқади.

عَنْ حَابِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ قَالَ: لَا مَهْرٌ أَقْلُ مِنْ عَشْرَةِ دَرَاهِمٍ.
رَوَاهُ الدَّارِقُطْنِيُّ وَالْبَهْقَيْ.

Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Үн дирҳамдан оз маҳр йүқ», – дедилар».

Дора Қутний ва Байҳақий ривоят қылғанлар.

Агар үн дирҳам миқдоридан озни айтган бўлса ҳам, ўн дирҳам миқдорини бериш вожиб бўлади.

Маҳр пул бўлиши шарт эмас. Кийим, тақинчоқ ёки шунга ўхшаш мулк бўладиган ва ҳалол нарса бўлса жоиз. Куёв тараф ўн дирҳам ёки унинг қийматидан оз миқдордаги нарсани маҳр деб айтган бўлса, барibir ўн дирҳам ёки унинг қийматидаги нарсани бериши лозим бўлади.

Агар ундан бошқани айтган бўлса, икковларидан бири вафот этганда ёки саҳиҳ хилват бўлганда аталган нарсани бериш вожиб бўлади.

Яъни, эр тараф келинга ўн дирҳамдан оз бўлган маҳрдан бошқани, ўн дирҳам ёки ундан кўпни маҳрга беришни атаган бўлса, бирлари вафот этган чоғида ёки икковлари саҳиҳ хилватда қолганларидан кейин ўшани бериш вожибга айланади.

Саҳиҳ хилват деганда, ақди никоҳдан кейин эру хотин бир жойда холи қолиб, уларни жинсий алоқадан тўсувчи ҳиссий, шаръий ва табиий монеъликлар бўлмаслиги кўзда тутилади.

Холи жой деганда, ҳамма томони яхши тўсилган, икковларининг изнисиз олдиларига бирор кира олмайдиган макон кўзда тутилади.

Ҳиссий монеълик деганда, эр беморлиги туфайли вақтинча жинсий алоқага ярамай турганлиги кўзда тутилади. Шунингдек, аёлнинг фаржида тўсиқ бўлиб, жинсий алоқага монеъ бўлиши ҳам ҳиссий монеъликка киради.

Шаръий монеълик деганда, аёлнинг ҳайзли ёки нифосли бўлиши, иккисидан бири рўзадор ёки эҳромда бўлиши кўзда тутилган.

Табиий монеълик деганда, эр-хотиндан бошқа шахснинг улар билан бирга бўлиши кўзда тутилган.

Ана ўша шартлар тўлиқ бўлиб, саҳиҳ хилват юзага келгандан кейин зрга маҳрни тўлиқ бериш вожиб бўлади, агар хотиннинг айби билан никоҳ бузилса

ҳам. Мисол учун, қовушгандан ёки сақиҳ хилватдан кейин аёл диндан чиқиб, муртад бўлса ҳам, маҳрни тўлиқ олиш ҳаққига эга бўлади.

Шунингдек, аввал ҳам айтиб ўтилганидек, эр-хотиннинг бирининг ўлимни билан ҳам тўлиқ маҳр во-жиб бўлади. Ўлим қовушгандаридан оддин содир бўладими, кейинми, барибир.

Жинсий олатнинг кесилган бўлиши, жинсий заифлик ва бичилганлик ман қилувчи омил эмас.

Бундай ҳолатларда ҳам келин-куёв ёлғиз қолсалар, сақиҳ хилват ҳисобланаверади.

Сақиҳ хилватдан оддинги талоқ аталган маҳрнинг ярмини вожиб қиласди.

Бу ҳукм Куръони Каримда келган.

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида шундай деб марҳамат қиласди:

وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلٍ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فِرِضَةً
فِرِضَةً، مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْقُولُوكُمْ أَوْ يَعْقُولُ الَّذِي يَدِيهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ

«Агар уларга қўл теккизмай туриб талоқ қилсангиз ва маҳрни белгилаб қўйган бўлсангиз, белгиланганинг ярмини берасиз, магар улар афв қилса ёки никоҳ тугуни қўлида бўлган киши афв қилса», (бермайсиз) (237-оят).

Агар маҳр аталмаган бўлса, сақиҳ хилватдан оддинги талоқда «мутъя», ундан кейингида «маҳри мисл» вожиб бўлади.

Бу ҳукм ҳам Куръони Каримда келган.

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида шундай дея марҳамат қиласди:

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ نَفَرَضُوا لَهُنَّ
فِرِضَةً وَمِنْعُوهُنَّ عَلَى الْأَوْسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرُهُ، مَتَّعًا بِالْمَعْرُوفِ
حَقًا عَلَى الْمُحْسِنِينَ

«Агар хотинларни, уларга құл теккизмай туриб ёки улар учун маҳрни белгиламай туриб, талоқ қылсангиз, сизга гуноҳ йүқ. Уларни бой борича, йүқ ҳолика маъруф ила баҳраманд этинг. Яхшилик қилувчилар зиммасига бурч ўлароқ» (236-оят).

Бу оядта никоҳдан кейин, маҳрни аниқламаган ҳолатда, дұхулдан олдин талоқ қилғанда нима бўлиши ҳақида сўз кетмоқда. Аввало, шундай ҳолатда талоқ қилиш гуноҳ эмаслиги баён қилинди.

«Агар хотинларни, уларга құл теккизмай туриб ёки улар учун маҳрни белгиламай туриб, талоқ қылсангиз, сизга гуноҳ йүқ».

Чунки инсонгарчилик юзасидан турли ҳолатлар бўлиб туради. Албатта, бу талоқ келин учун, унинг аҳли учун оғир бўлади. Умид билан никоҳдан ўтиб, орзу-ҳавас билан янги турмушни кўзлаб турганида, оиласи ҳётни бошламай туриб, талоқ бўлиши катта мусибат. Бунинг устига, дўсту душман, ёру биродарларнинг олдида нима деган гап бўлади?! Ана шу ҳолатларни ҳисобга олиб, маҳр ҳали тайин бўлмаганилиги учун бу келинга «мутъя» (фойда) деб номланган молиявий тақдирлаш бериш шариатда ушбу ояти карима асосида жорий қилинган.

Бериладиган мутъанинг миқдори куёв тарафга боғлиқ, имконига қараб, кўпроқ нарса берса, яхши бўлади. Ривоят қилишларича, имом Ҳасан розияллоҳу анҳу мутъя учун ўн минг дирҳам берган эканлар.

Уламоларимиз: «Мутъя ўз давларининг ўлчовида берилади: бой бир хизматчи олиб беради, камбағал уч сидра кийим-бош берсин», деганлар.

Шундай қилинса, келин тарафга енгил бўлади, кўнгиллари таскин топади. Дўст-душманнинг гап-сўзидан ҳам қутуладилар. Чунки шунчалик мол-дунё бериш қизда айб йўқлигининг, йигит тараф уни ҳурмат қилишининг, аммо ноиложликдан ажralаётганинг аломати бўлади. Шу билан бирга, куёв тарафни ҳам қийнаб юбориш керак эмас.

Оядта:

«Уларни бой борича, йўқ ҳолика маъруф ила баҳраманд этинг», дейиляпти.

Күёв тараф «яхшилик ила» ҳаракат қилиши керак, шунингдек, келин тараф ҳам. Оятнинг охирида фойда бериш юқори мақом экани:

«Яхшилик қилувчилар зыммасига бурч ўлароқ»,
деб яна бир бор таъкидланяпти.

«Маҳри мисл» ўша юртда, ўша замонда бошқа келинларга одат бўйича қанча маҳр бериш жорий бўлиб турган бўлса, ўша миқдордаги маҳрdir.

سُلَيْلَ ابْنُ مَسْعُودٍ عَنْ رَجُلٍ تَرَوْجَ امْرَأَهُ وَلَمْ يَفْرِضْ لَهَا صَدَاقًا
وَلَمْ يَدْخُلْ بَهَا حَتَّىٰ مَاتَ، فَقَالَ: لَهَا مُثْلٌ صَدَاقٌ نِسَائِهَا لَا وَكِسَّ وَلَا
شَطَطَ، وَلَهَا الْمِيرَاثُ وَعَلَيْهَا الْعِدَةُ، فَقَامَ مَعْقِلٌ بْنُ سَنَانَ الْأَشْجَعِيُّ
فَقَالَ: قَضَى رَسُولُ اللَّهِ فِي بَرْزَوْعَ بَنْتَ وَاشِقٍ مُثْلَ الَّذِي قَضَيْتَ،
فَفَرَّحَ ابْنُ مَسْعُودٍ. رَوَاهُ أَصْحَابُ الْسُّنْنَ.

Иbn Масъуд розияллоҳу анҳудан бир аёлга уйланиб, унга маҳр тайин этмаган, у билан қовушмай туриб вафот этган киши ҳақида сўралди.

Шунда у киши:

«У аёлга ўз аёллари маҳри мислича маҳр берилади. Кам ҳам эмас, кўп ҳам эмас. Унга мерос ҳам берилади. Унга идда ўтириш вожиб бўлади», дедилар.

Шунда Маъқил ибн Синон ал-Ашжаъий туриб:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Барваъа бинту Вошиқ ҳақида сен чиқарган ҳукмга ўхшаш ҳукм чиқарган здилар» деди.

Ибн Масъуд бундан хурсанд бўлди».

«Сунан» эгалари ривоят қилганлар.

Маҳрни зикр қилмасдан, уни нафий қилиб, мол бўла олмайдиган нарса ила, жинси ёки сифати но маълум нарса ила қилинган никоҳ дурустдир.

Бу жумлада маҳрга боғлиқ беш хил ҳолат ҳақида сўз бормоқда:

1. Маҳрни зикр қилмай, у ҳақда бирор оғиз ҳам гапирмай тузилган никоҳнинг жорий бўлавериши.

Чунки никоқга амр қилинган оятда маҳр зикр қи-
линмаган.

2. Маҳрни нафий қилиб, яъни «орада маҳр йўқ»,
деке келишилган никоҳнинг собит бўлиши.

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида марҳамат қилади:

لَا جَنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فِرِصَةً

**«Агар хотинларни, уларга қўл теккизмай туриб
ёки улар учун маҳрни белгиламай туриб, талоқ
қилсангиз, сизга гуноҳ йўқ» (236-оят).**

Маҳр аталмагандаги талоқ жоиз бўлганидан ке-
йин, маҳр аталмай қилинган никоҳ ҳам жоиз бўлади.
Чунки талоқ фақат саҳиҳ никоҳгагина тушади.

3. Маҳрга мол бўла олмайдиган нарсани атаб қи-
линган никоҳнинг ҳам жоизлиги. Мисол учун, бир
мусулмон бир муслимага уйланәтиб, маҳрга хамр
ёки чўчқа бераман, деган бўлса ҳам никоҳлари ўта-
веради. Улар маҳрга аташ мумкин бўлмаган нарсани
атаганлари учун, бу – худди ҳеч нарса атамаган би-
лан баробар бўлади.

4. Маҳрга жинси номаълум нарсани атаб қилинган
никоҳнинг ҳам жоизлиги. Мисол учун, куёв: «Келин-
нинг маҳрига кийим ёки тақинчоқ бераман», деди.
Қай турдаги кийим ёки тақинчоқлиги номаълум. Бу
ҳам ҳеч нарса атамаганга ўхшаш, бўлаверади.

5. Маҳрга сифати номаълум нарсани атаб қилинган
никоҳнинг ҳам жоизлиги. Мисол учун, куёв: «Маҳрга
сигир бераман», деди-ю, қай сифатдаги сигир бери-
шини айтмади.

Аммо, бундай никоҳлар бўлаверади, дейиш эр маҳр
бермай кетаверади, дегани эмас. Балки, никоҳ боғ-
ланади, ундан кейинги муносабатлар зино бўлмайди,
деганидир. Никоҳ ақди дуруст бўлаверади, аммо аёл-
нинг маҳр ҳаққи поймол бўлмайди, эрга маҳр бериш
фарзлиги ўз ўрнида тураверади. Бу ҳолатларда, аввал
айтиб ўтилганидек, ўша нарсаларнинг ўртачаси ёки
қиймати миқдоридаги «маҳри мисл» вожиб бўлади.

Бунда нарсанинг ўзини ёки қийматини бериш күёвнинг ихтиёрида. Келин унинг берганини олишга мажбур.

Агар эр аёлинни юртидан чиқармаслик шарти билан мингни атаб, никоҳлаб олган бўлса ёки никоҳда «муқим турса, минг берасан, олиб чиқсанг, икки минг» деб шарт қўйилган бўлса, у ҳолда эр айтганига вафо қиласа ёки муқим турса, аёлига мингни бериш вожиб бўлади. Акс ҳолда «маҳри мисл»ни беради. Бу эса, икки мингдан ошмайди ва мингдан кам бўлмайди.

Агар бокираликни шарт қилган бўлса-ю, жувон чиқиб қолса ҳам, маҳрнинг ҳаммасини бериш лозим бўлади. Чунки қизлиги зинодан бошқа сабабларга кўра кетган бўлиши мумкин. Бу ҳолда яхши гумон қилган афзал.

Фосид никоҳда, агар яқинлик қилмаган бўлса, ҳеч нарса вожиб бўлмайди. Агар яқинлик қиласа, яқинлик қилган вақтидан бошлаб, аталгандан зиёда бўлмаган «маҳри мисл» вожиб бўлади, насаб событ бўлади.

Фосид никоҳга опа-сингилга бирданига уйланиш, гувоҳларсиз уйланиш, опасининг иддасида синглисига уйланиш, бошқанинг иддасида ўтирган аёлга уйланиш ва тўртинчи хотиннинг иддасида бешинчисига уйланиш кабилар киради.

Келинга бериладиган «маҳри мисл» унинг ота қавми эътиборидан ёшига, жамолига, молига, ақлига, диёнатига, юртига, замонига, бокиралиги ёки жувонлигига қараб бўлади. Шунингдек, келиннинг одоб ва ахлоқига қараб бўлади.

«Маҳри мисл»ни белгилашда мазкур омилларни ҳисобга олиб, келиннинг маҳри унинг ота юртидаги ўзига энг ўхшаш келинга бериладиган маҳр миқдорида бўлади. Агар уларда — ота тараф қариндошларда бўлмаса, бегоналардан олинади. Яъни «маҳри мисл»и аниқланиши лозим бўлган келинга ўхшаш келин унинг отасининг қариндошлари ичидан топилмаса, онаси тарафдан ва унинг қавмидан эмас, бегоналардан излаб топилади. Агар она отанинг қавмидан бўлмаса.

Бир келинга бериладиган «маҳри мисл»ни аниқлашда унинг қайси келинга тенг эканини белгилаш учун икки эр киши ёки бир эр ва икки аёл киши тайинланади.

Маҳрни бериш муддати (эрта ёки кеч берилиши) ана шу тайинланган кишилар тарафидан белгиланған бўлса, ўшандоқ бўлади, агар улар тайин қилмаган бўлсалар, урфдагига қараб бўлади.

Маҳрни иккига бўлиб тўлаш ҳам мумкин. Дастлабкиси аввал берилади ва «маҳри муъажжал» – «эрта маҳр» деб аталади. Кейингиси кейин берилади ва «маҳри муажжал» – «кечиктирилган маҳр» деб аталади.

Агар икки тараф ақди никоҳ пайтида эрта маҳр қанча ва қачон берилишини, кеч маҳр қанча ва қачон берилишини келишиб олган бўлсалар, ўша келишувга биноан иш тутадилар.

Ақди никоҳ пайтида бундай келишув бўлмаган бўлса, ўз қавмларида мазкур миқдордаги маҳрни ўша аёлга ўхшаш келинларга қай тарзда беришга одатланган бўлсалар, ўша тарзда берилади.

Эрта маҳрни олишдан аввал аёл жинсий яқинликни ва ўзининг сафарга олиб чиқилишини ман қилишга ҳақли. Агар ўз розилиги билан бўлган яқинликдан кейин ман қилса ҳам, жоиз. Бу ҳолатда унинг нафақаси соқит бўлмайди.

Яъни, маҳрини ўз вақтида берилмаганига норози бўлиб, куёвни ўзига яқинлаштирмаётган келиннинг нафақаси эрга вожиб бўлиб тураверади. Эр: «Хотиним мени ўзига яқинлаштиrmаяпти, шунинг учун унинг нафақасини бермайман», дейишга ҳақли эмас.

Шунингдек, у эрнинг изнисиз ҳожат юзасидан сафар қилишга ва ташқарига чиқишга ҳақли. Маҳрни вақтида бермаган эр аёлни бу нарсалардан ман қилишга ҳақли бўлмайди.

Аёл эрта маҳрни олганидан кейин уни бошқа ёқقا олиб кетса, бўлади. Уни сафарга олиб кетмайди, деганлар ҳам бор ва фатво шунга берилган.

Уламолар «Эрта маҳрни ёки тұла маҳрни бергандан кейин эр хотиннинг розилигисиз уни бошқа юрга олиб кетса бўладими, йўқми?» деган масалада турли гапларни айтганлар. «Олиб кетиши мумкин эмас», деганлар кўпроқ замоннинг фасодини эътиборга олганлар. «Олиб кетиши мумкин», деганлар Аллоҳ таолонинг «У (аёл)ларга ўзингиз яшаб турган жойдан имконингиз борича жой беринг», деган қавлини далил қилиб келтирғанлар. Мана шуниси тўғри.

Агар эр унга бир нарса юборган бўлса-ю, хотин уни «ҳадя» деса, эр «маҳр» деса, эрнинг гапи қабул бўлади. Илло, емоқ учун тайёрланган нарсада унинг гапи қабул қилинмайди.

МАҲР ҲАҚИДА МУЛОҲАЗА

Аллоҳ таолонинг эрларга никоҳда маҳр беришни фарз қилгани ва аёлларга маҳр олишни ҳақ қилгани бежиз эмас. Бу амалнинг тўрт оят ва бир неча ҳадислар билан шариатта киритилиши ҳам унинг аҳамияти қанчалик катта эканини кўрсатади. Барча нарсаларни ҳикмат билан қиласидиган Зот – Аллоҳ таолонинг бу иши ҳам, албатта, беҳикмат эмас.

Аллоҳ азза ва жалла маҳрни аёл-қизларнинг қадрларини ошириш, уларнинг ўз ота-оналари, туғилиб ўстган оиласарини ташлаб, ёлғиз ўзи бошқа тарафга бориб, янги оила қуришга кўрсатган жасоратларини тақдирлаб жорий қилган. Ўзига турмуш йўлдоши бўлаётган шахсдан, ҳали бирга бўлмасдан туриб, маълум микдорда мулкни қабул қилиб олган келинда ўзига бўлган эҳтиром туйғулари жўш уради. Ҳам келинда, ҳам унинг яқинларида куёвга нисбатан ишонч кучаяди. Келажакда келиннинг молиявий таъминоти ўз жойида бўлишига никоҳда кўзлари етади. Шу боисдан ҳам, куёв тарафдан ҳимматсизликка йўл қўйилмаслиги учун маҳрнинг ози белгилаб қўйилган. Ўта оз маҳр илиа келиннинг иззат нафсига тегмаслик учун ўн дирҳамдан оз маҳр бўлмаслиги шариатда таъкидланган.

Шу билан бирга, маҳр бераётган эр ҳам ўзининг эрлигини, оиласынг оғирлигини зиммасига олиши лозимлигини, келинга меҳр-муруват кўрсатиши кераклигини, оила қуриш ўз-ўзидан бўлаверадиган нарса эмаслигини англаб етади. Аслини олганда, келинга маҳр бериш орқали куёвга – бўлажак оила раҳбарига ўзининг яхши ниятини, оиласи ва аёлига молу дунё сарфлашдаги ҳимматини намойиш қилишга йўл очилади. Шунинг учун ҳам маҳрнинг кўпи чегараланмаган ва уни чегаралашга бирорвинг ҳаққи ҳам йўқ бўлган.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида қуйидагича марҳамат қилади:

وَمَا أَنْتَ مُكَفِّرٌ بِأَنَّهُنَّ قَنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُهُنَّ شَيْئًا

«Ва уларнинг бирига беҳисоб маҳр берган бўлсангиз ҳам, ундан ҳеч нарсани қайтариб олманг!» (20-оят).

Фақихлар худди шу ояти каримани далил қилиб, маҳрга ҳар қанча кўп мол берса бўлади, дейдилар.

Уламоларимиз бу мавзууда сўз кетганда ҳазрати Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг машҳур қиссаларини эслатадилар.

Хофиз Абу Яъло Шаъбийдан, у киши Масруқдан ривоят қиладилар:

«Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу халифалик даврларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаламнинг минбарларига чиқиб:

«Эй одамлар! Аёлларнинг маҳрини жуда ошириб юбордингиз-ку! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва у кишининг саҳобалари тўрт юз дирҳамдан оширмас эдилар. Ундан ҳам оз бўлар эди. Агар маҳрни зиёда қилиш Аллоҳга тақво ёки карамли иш бўлганида, улардан ўтиб кета олмас эдингиз. Ҳеч кимнинг бир аёлнинг маҳрини тўрт юз дирҳамдан ортиқ қилганини билмайин!» – деди-да, минбардан тушди. Қурайшлик бир аёл унинг йўлига кўндаланг чиқиб:

«Эй мұмынларнинг амири, одамларни аёлларнинг маҳрини түрт юз дирҳамдан ортиқ қилишдан қайтардінгми?» — деди. Умар:

«Ха», — деди. Аёл:

«Аллоҳ Қуръонда туширган ҳукмни эшитмаганмидинг?!» — деди. Умар:

«У қандай ҳукм экан?» — деб сүради. Шунда аёл:

«Аллоҳнинг: «...ва уларнинг бирига ҳаддан зиёд маҳр берган бўлсангиз ҳам..» деган оятини эшитмаганмисан?!» — деди. Умар:

«Роббим, Ўзинг кечир! Одамлар Умардан кўра фажиҳроқдирлар», — деди-да, қайтиб бориб, яна минбарга чиқди ва:

«Эй одамлар, мен сизларга аёлларнинг маҳрини түрт юз дирҳамдан ортиқ қилмасликка амр қилган эдим. Энди ким ўз молидан қанча хоҳласа, бераверсин. Умар хато қилди, аёл тўғри айтди», — деди».

Үйланаётган вақтида озми, кўпми маҳрини бериб кўйиб, ажрашаёттанды уни қайтариб олишга уриниш мусулмон инсонга ҳеч тўғри келмайдиган иш. Ушбу оятда бу ишни очиқ ман этиш билан бирга, унинг ҳикмати ҳам баён қилиниб, эркаклар виждонида нозик ҳиссиётлар қўзғатилмоқда. Қуръоний таъбирга эътибор беринг-а, қандай ҳам ҳассос, қандай ҳам таъсирли!

«Ва қандай ҳам олурсиз?! Ахир, бир-бирингизга қовушдингиз ва улар сиздан мустаҳкам аҳду паймон олганлар-ку?!» (21-оят).

Никоҳ туфайли эр-хотин нафақат жисман, балки ружан ҳам қўшилади. Уларнинг ҳис-туйғулари, орзу-умидлари, виждонлари, сир-асрорлари, дарду ғамлари, бахту саодатлари — барча-барча нарса қўшилади, қовушади. Исломда никоҳ ва оила Аллоҳ таолонинг исми или ва унинг Расулининг суннатлари или қуриладиган муқаддас робита ва ошёндир. Ана ўша қудсият ҳурмати, бирга ўтказган ҳаёт ҳурмати, қовушиб кетган нарсалар ҳурмати, ажрашганда ҳам яхшилик билан ажралмоқ керак. Бир вақтлар рози бўлиб берган маҳрни ўзи билан бир ёстиққа бош қўйиб яшаган

аёлдан қайтариб олишга уриниш мусулмон одамга, қолаверса, эркак зотига ҳеч ярашмайды.

Ояти каримада келган: «...улар сиздан мустақам ахду паймон олғанлар-ку!» жумласидаги «ахду паймон»нинг маъноси ҳақида Суфён Саврий: «Яхшилик билан тутиб туриш ёки яхшилик билан ажрашиш ҳақидаги ахд», — деганлар.

Рабиъ ибн Анас эса: «Бу, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Сиз уларни Аллоҳнинг омонати или олдингиз ва фаржларини Аллоҳнинг қалимаси или ўзингизга ҳалол этдингиз» деган ҳадисларидан ибораттир», — деган.

Демак, маҳр, аввало, никоҳнинг ҳурмати, қолаверса, эркакларнинг аёлларга берган мустақам ахду паймонлари белгисидир.

Шунинг учун ҳам бу ишга алоҳида эътибор бериш керак. Маҳр масаласида шариат кўрсатмасига амал қилмаслик, унда ҳаддан ошиш ёки унга нисбатан бепарво бўлиш яхши оқибатга олиб бормаслигини тажриба кўрсатган.

Бир вақтлар одамлар маҳрни «қалин» деб атаб олиб, қизлари учун катта миқдорда молу дунё талаб қилишган. Ўзлари талаб қилган миқдордан кам молга кўнмаганлар. Бечора қизларнинг бунга дахли ҳам бўлмаган. Уларнинг қўлига бу нарсадан ҳеч қандай улуш берилмаган.

Шариатнинг маҳр борасидаги кўрсатмасини бузиб, ҳаддан ошиш оқибатида оила қуриш кўпчилик учун оғир машаққатга айланган. Вояга етган йигит-қизларнинг оила қуришлари қийинлашган. Жамиятда қари қиз ва қари йигитларнинг сони ортиб бораверган. Бунинг оқибатида жамиятлар ҳам, якка шахслар ҳам зарар кўрган.

Ўша вақтдаги бу нохуш ҳолатни ёқтирамаганлар «қизини сигирни сотгандек сотмоқчи бўляпти» деган ибораларни ишлатишган. Ушбу ношаръий ҳолатни муолажа қилмоқчи бўлган уламолар «Маҳрнинг ози яхши» шиори остида маъruzалар қилганлар, тушунтиришлар олиб борганлар ва бошқа чоралар кўрилган.

Хозирга келиб, юқоридагига тескари ҳолат вужуд-га келди. Одамларнинг кўпчилиги маҳрни билмайди ёки унга аҳамият бермайди. Билгани, аҳамият берганни ҳам бу ишга охирги ўриндаги ишлар каби назарда бўлади. Имом домла ярим соат маҳрнинг аҳамияти ҳақида маъруза қилиб бўлганидан кейин бўлғуси куёвдан: «Келиннинг маҳрига нима атайсиз», деб сўраса, «Узук», деган жавобни эшитади. Баъзида бизларга бошқа миллатлардан мерос бўлиб ўтган ўша «узук»-нинг қиммати энг оз маҳрнинг миқдоридан ҳам кам бўлади. Ҳатто, баъзи тушунмаган шахсларда «маҳр» дегани никоҳ узуги бўлса керак» деган тасаввур пайдо бўлган бўлса, ажаб эмас. Келинлар эса маҳр сўраш Аллоҳ таоло берган шаръий ҳақлари эканини тушумайдилар. Тушунсалар ҳам, сўраш улар учун беодобликка ўхшаб туюлади. Онда-сонда маҳр сўраганларидан эса куёв тараф хафа ҳам бўлади.

Шариатнинг маҳр борасидаги кўрсатмасини бузиб, фарз бўлган бу муҳим нарсага бепарво бўлиш оқибатида кўпгина муаммолар пайдо бўлмоқда. Энг ёмони, эр тарафнинг оиланинг молиявий оғирлигини кўтариш ва бошқа жавобгарликлар борасидаги масъулият ҳисси йўқолмоқда. Нари борса, бир дона никоҳ узугини бериб, бирорнинг 17 – 20 йил боқиб, катта қилган гулдек қизини хотин қилиб олган шахс бўлган-бўлмаган нарса учун уни ҳайдаб, янги уйланиш пайидан бўлмоқда. «Жазоси бир дона никоҳ узуги-да», дейдиганлар йўқ эмас.

Оқибатда, битта-иккита боласи билан талоқ қилинган ёш аёл отасиникига қайтиб боришга мажбур бўлмоқда. У ерда эса, яна янги муаммолар пайдо бўлиши турган гап. Агар ўша ноинсоф эркак тузукроқ маҳр бериб уйланганида эди, яна қайта уйланиш учун етарли миқдорда маҳр бериш кераклигини ҳис қилганида эди, талоқ қилишдан олдин ўйлаб кўрар, ҳисоб-китоб қилар, натижада ўзини тийиб олар эди.

Эҳтимол, шунинг учун бўлса керак, ватанимизнинг аввалги фақиҳлари никоҳ қилишаётганда бирордан

сұрамай-нетмай, күёвга қарата: «Маҳрига бир уй, бир даҳлиз, олдида айвони билан ва бир сигир бузоги билан бериш шарти ила Фалончини тан маҳраммик-ка қабул қылдингизми?» дейишга ўтишган. Улар ўз вақтларидаги шароитни яхши ўрганишган, мабодо аёл киши талоқ қилинадиган бўлса, кўчада қолишининг, тирикчилик ўтказа олмайдиган даражага тушиб қолишининг олдини олишган. Мана шу омил эркакларни ҳам жиловлаб турган. Улар хотинларини талоқ қилишдан олдин хотинининг маҳрига аталган нарсалар – олдида айвони билан бир уй, бир даҳлизни ва бузоги билан бир сигирнинг ҳисобини қилишган.

Биз ҳам бу масалани, бизнинг динимиз барча нарсада мўътадил дин эканини ҳисобга олиб, маҳрнинг ҳам мўътадил равишда жорий бўлишини ўйлаб кўрмомиз зарур. Шариатда маҳрнинг энг ози қанча экани кўрсатилгани билан бирга, кўпининг чегараси йўқлиги ҳам маълум. Аммо келин тарафга маҳрнинг ози яхшилигини уқтириш билан бирга, күёв тарафга ҳимматни баланд қилиш айтилади. Ҳеч ким, ҳеч қачон келинга «Маҳр сўрасанг, уят бўлади», демаган. Шунингдек, күёвга ««Никоҳ, узути»дан ортиқча маҳр берсанг, гуноҳкор бўласан», дейилган ҳам эмас.

НИКОХ ХУТБАСИ

Бизнинг одатимизда маҳр масаласи кўрилиб, келин ва куёвдан рози-ризолик сўраб бўлингандан кейинги домлаларимиз томонидан оҳанг билан ўқиладиган араб тилидаги матнларни шаръий истилоҳда «никоҳ хутбаси» дейилади. Бу хутбани ўқиш суннат амал бўлиб, унда бисмиллаҳ, Аллоҳга ҳамду сано, Расулуллоҳ солаллоҳу алайҳи васалламга саловот ва саломдан кейин никоҳ ҳақидаги бирорта ояти карима ва яна бир ҳадиси шариф, никоҳ ва оиласа оид яхши гаплар ҳамда дуо бўлади.

Сўнгра ақди никоҳ маросимида иштирок этганлар яхши ниятлар билан янги оила, келин-куёв ҳақлари-га дуолар қилишади.

Яна такрорлаб айтамизки, никоҳдаги энг асосий маросим шудир. Бундан бошқа барча нарсалар айнан ушбу ақди никоҳга хизмат қилувчи, ёрдамчи омиллардир.

Ушбу ақди никоҳ, ундаги келишувлар, гувоҳлар, маҳр масаласи, ийжоб ва қабул, хутба ўқишлиардан кейин келин ва куёв шаръий жиҳатдан эр-хотин бўладилар. Уларнинг бирга қолишлари, эр-хотинлик муомаласини қилишлари ҳалол бўлади.

Бундан бошқача иш мумкин эмас. Баъзи қавмлардаги қизни олиб қочиши, ўзаро борди-келди қилиб бўлиб, кейин никоҳ ўқитиш нотўғри иш, ҳаром. Шунингдек, тўйни қилиб, бирга яшаб, бир-икки болали бўлгандан кейин никоҳ ўқитиш ҳам мутлақо жоиз бўлмаган иш. Бу каби ношаръий ишларнинг барчасидан ҳазар қилиш керак, шариатта хилоф иш қилиб, гуноҳкор бўлмаслик лозим.

Дарёйи сарб

КЕЛИННИНГ СЕПИ ВА УЙ АНЖОМЛАРИ

Барча фақиҳлар келин тушадиган уйни жиҳозлаш ва келиннинг сепи күёвнинг зиммасида эканига иттифоқ қылғанлар. Эр келин тушадиган уйни иккөвлари яшашлари учун мувофиқ ва лойиқ равище жиҳозлаши шарт. Ундаги күрпа-түшак, қозон-товоқ, гиламлар – барча нарсалар күёв томонидан олиб берилган келиннинг мулки ҳисобланади. Күёв улардан ўз мулки сифатида фойдаланишга ҳақли эмас.

– Ҳанафий мазҳабида уй жиҳозларини тайёрлаш худди аёлга нафақа ва кийим бериш каби эрга вожибdir.

– «Маҳр» деб берилган нарсанинг сепга ҳеч алоқаси йўқ. Чунки маҳр сеп ва жиҳоз сотиб олиш учун эмас, келиндан ҳузурланиш муқобилига бериладиган нарса.

Бир одам маҳрга минг динор берди. Одатда, бунчалик кўп маҳр олган келин кўп сеп билан келар эди. Аммо бу келин оз сеп билан келди. Шундай ҳолатда эр: «Сен кўп жиҳоз билан келишинг керак эди», дейишга ҳаққи йўқ.

– Келин ўзи билан олиб келган сепига ўзи эга ҳисобланади. Эрнинг у нарсаларда ҳаққи йўқ.

– Агар эр маҳрдан ташқари, жиҳоз олишга алоҳида пул берган бўлса, келин ҳеч нарса олмай келса, эр талаб қилиши мумкин. Аммо маълум муддат индамай юрса, рози бўлган ҳисобланади ва кейин талаб қилишга ҳаққи қолмайди.

– Агар ота, урф-одатга биноан, қизига сеп олиб берган бўлса, кейин уни қайтариб олишга ҳаққи йўқ. Ота вафот эттандан кейин бошқа меросхўрлар ҳам ололмайдилар.

– Ота қизи кичкиналик пайтида унга сеп бўладиган нарсани сотиб олиб берган бўлса, кейинчалик орада низо чиқиб, ота: «Омонатга берган эдим», деса, қиз эса: «Сепга берилган эди», деса, ҳужжат-далилла-

ри бўлмаса, қизнинг гапи ўтади. Агар қиз вафот этганидан кейин низо чиқса, унинг эрининг гапи ўтади.

— Агар она уйдаги нарсалардан баъзисини отадан сўрамай қизига берса, ота индамаса, у нарсалар қизга сеп бўлади, қайтариб олиш мумкин эмас.

— Агар куёв қизнинг валийларига тўйни тезлаштириш учун бирор нарса берса, кейинчалик: «Ўша нарсани қайтариб беринглар», дейишга ҳаққи бор. Чунки у нарса ришва — пора ҳисобланади.

Агар келинга ота-онаси сеп ва уй жиҳозлари тайёрлаб беришни истасалар, бу уларнинг муруввати ҳисобланади, мажбурияти эмас.

عَنْ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: جَهْزْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَاطِمَةَ فِي حَمِيلٍ وَقِرْبَةٍ
وَسَادَةَ حَشُوْهَا إِذْنَرْ . رَوَاهُ النُّسَائِيُّ . وَاللَّهُ أَعْلَمُ وَأَعْلَمُ .

Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Фотимага бир чийдухоба, бир меш ва ичига изхир солинган болишини жиҳоз (сеп) қилиб бердилар».

Насаий ривоят қилган.

Оlamларнинг саййиди бўлмиш зот — Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўз жигаргўшлари, аҳди жаннат аёлларнинг саййидаси Фотимай Захро розияллоҳу анҳога қилиб берган сеплари қанчалик камтарона, қанчалик содда.

Бу ҳолатни билгандан кейин бугунги кунга бир назар солайлик. Бошқаларни қўйиб туриб, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга умматлик даъвосини қилаёттаниларга кўз ташлайлик.

Қиз бола туғилганидан бошлиб емай-ичмай, едирмай-ичирмай сеп тўплаб, бўлган-бўлмаган нарсани йиғиб, жамлаб юрадиганларга нима дейиш мумкин?

Сеп масаласини никоҳнинг асосий ва марказий масаласига айлантирувчиларга нима деймиз?

Келиннинг эпига эмас, сепига қарайдиган қудаларга нима деймиз?

Jewelry.su

Сеп туфайли келиб чиқаётган уриш-жанжаллар-га-чи?

Нима ҳам дер эдик. «Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўрнак олинг, оталар!» – деймиз.

«Фотимаи Заҳродан ўрнак олинг, қизлар!» – деймиз.

«Ҳазрати Али каррамаллоҳу важҳаҳудан ўрнак олинг, күёвлар!» – деймиз.

Сеп масаласида оиласи келишмовчиликлар күп чиқишини кўзда тутиб, уламоларимиз бу масалани батафсил ёритиб берганлар.

Энди бу масалада бугун юз бераётган машмашаларга бир назар ташлайлик, инсоф билан мулоҳаза қилайлик.

Бугунги кунда бу масалада ишлар шариат кўрсатмалари га тамоман тескари. Келинга сеп тайёрлаш ҳамда ёш келин-күёвга аталган уйни (нечта хона бўлса ҳам) жиҳозлаш келин тарафга ҳам «фарз», ҳам «вожиб» қилинган. Агар келин тараф бу масалада бир оз бепарволик қилса, бу дунёда күёв тарафнинг лаънатига учрайди, бечора келин улар «тайёрлаб қўйган дўзах»ига тушади. Бунга ҳамма кўнишиб ҳам қолган. Бирор бу аянчли ҳолатга қарши бирор оғиз гапиришга ҳам журъят қила олмайди.

Имом домлаларимиздан бирларининг айтишларича, бир оиласа келиннинг сепи ва тайёрланган жиҳозлари келтирилган. Қуда хола нарсаларни синчиклаб тафтиш қилган. Тафтиш натижасида бир чойшабнинг Тошкентда тайёрланганлиги, «импортний» эмаслиги аён бўлган. Қуда хола буни ўз оиласи ва ўғлиниң шаънига «ор» деб билган ва қиз тарафга қарши аёвсиз уруш очган. «Мани болам Тошкентда тайёрланган чойшабда ётадиган бўлдими?!» – деб айюҳданос солган. Бу жанжал авж олиб, икки тараф тўйни бекор қилиб, ажралиб кетганлар. Бундан воқиф бўлган имом домла минбардан туриб: «Хотини олиб келган чойшабда ётишни ўзига эп кўрган эркаклар орқамдан намоз ўқимасин!» деб ваъз қилишга мажбур бўлган.

Бунга нима дейиш мүмкін?! Бу каби номаъқул-чиликларни қаердан ўрганишди одамлар?! Наҳотки келин олаёттан она уйни жиҳозлаш ўз оиласининг бурчи эканини тан олиш ўрнига, қуда тарафнинг бир чойшаби ўз ватанининг пойтахтида чиққанлигини айб қилиб, қудалар билан ажрашиб кетса?! Ўзимизда ишлаб чиқарилган маҳсулотлар боласига баҳт келтира олмасмикан?! Ўзганики боласини баҳтли қилиб қўярмикан?!

Инсоф қилиш керак! Ор-номусли бўлиш керак! Оиланинг обрўси келин келтирадиган чойшабда эмаслигини англайдиган бўлиш керак!

Фарғонада туғилиб, ўсиб, Москвага турмушга чиққан татар миллатига мансуб аёл ўша тарафда умумий хожатхонада фаррошлиқ қилаётган аёлларимиздан бирини кўриб, унга ачиниб, нима учун бу ҳолга тушиб қолганини сўрабди. Жавоб ҳар қандай одамини ларзага соладиган даражада бўлибди. «Қизимни турмушга узатишими керак. Мебел ва бошқа керак нарсаларни олгани пулимиз йўқлигидан бегона юртларда шу ҳолга тушиб юрибман», – дебди аёл.

Ўша аёлнинг бу ҳолга тушишига сабаб бўлган бош айби қиз туғиб, қиз боққанидир. Агар онасининг бундай ҳолга тушишига сабаб бўлган ўша фарзанд қиз эмас, ўғил бўлганида онаси келин тарафдан «импортний» мебел ва чойшаб талаб қилган ҳолда уйида гердайиб ўтирган бўлар эди. Агар имконини топса, келин тарафдан ўғлига «маҳр» ҳам талаб қилган бўларди.

Мебел савдоси билан шуғулланадиган усталардан ажабтовур қиссани эшитинг: «Қиз чиқараётган оиласардан бири мебел сотиб олди ва уни ўрнатадиган жойимизни айтди. Айтилган ерга бориб, ишни бошлиётган эдик, қуда хола кириб қолдилар. «Жаноби олиялари» виқор билан биздан мебел қаерники эканини сўрадилар. Биз ўзимизники эканини айтдик. «Тезда ашқол-дашқолингни йиғиштир! Кўтар ўзингнинг мебелингни!» деган фармони олий бўлди».

Баъзи бир «илгор» вилоятларда куёв тараф келинлик уйини жиҳозлаш учун «уй бўшатиш»ни қойил-

латиб бўлишибди. «Уй бўшатиш» – куёв тарафнинг келин тараф тўлдириши учун бир неча хоналарни шип-шийдам қилиб қўйишидир. Баъзи ҳолатларда қуда хола қизиқиб кетиб, ўзи яшайдиган хонани ҳам бўшатиб қўйиши мумкин. Келин тараф ўша «бўшатилган» уйларни тўлдирмаса, энасини кўради!

Улар келин тарафни талон-тарож қилишнинг барча услубларини ўзлаштириб, тўйни, уй анжомларини, ҳатто куёвга ички кийим, дастрўмолгача «импортний» бўлиши кераклигини келин тарафнинг бўйнига осиб бўлишибди. Агар келин тараф қўлга сув қуядиган офтобани эсдан чиқарса ҳам, балога қоладиган бўлиби.

Кейин келин тарафдан яна нима талаб қилиш мумкинлиги ҳақида бутун зеҳну заковатларини, ақлу фаросатларини ишга солиб, ўйлай бошлишибди. Қарашса, келиннинг ўзи билан олиб келган, уйларни тўлдириб юборган нарсалар, сарполар қоринни тўйғазмас экан. Нима, куёв тараф келиннинг уй жиҳозларига, асбоб-анжомларига, қилган сарполарига тикилиб, оч ўтириши керакми?! Бу ҳолатга асло чидаб бўлмайди! «Келин тараф куёв тарафнинг қоринни тўйғазиши фарз!» – дейишибди. Шундай қилиб, келин тарафнинг тўйдан кейин қирқ кунгача куёв тарафни уч маҳал озиқ-овқат билан таъминлаши фарзу вожибга айланиби.

Келин бўлгандан кейин, куёвни ва унинг оила атъоларини боқиши керак-да! Шуни қила олмайдиган келин келинми?! Келиннинг ота-онаси ҳам ўйлаб қўйисин-да! Куёвни, унинг ота-онаси, хеш-акрабосини қирқ кун уч маҳалдан боқа олмаса, қиз туғиб нима қиласди?!

Камина ходимингиз ушбу масалада бир тўйда гапирганимдан кейин танишлардан бири олдимга келиб, ташаккур айтди ва: «Қизимни чиқарганимда қарз бўлиб қолдим. Бунинг устига, қуданикига тўрт ой овқат ташиганимдан сўнг ҳисоб-китоб қилсан, яна олти юз минг сўм кетибди», – деди. «Шуни қилмасангиз бўлмайдими?» – десам, «Унда балога қоламиз. Қуда та-

раф: «Мен қариндошлар, маҳалла-күй орасида нима деган одам бўламан, ҳамма, Фалончининг келининикидан нима келар экан деб, қараб турибди», деб қизимга кун беришмайди-да», — деди маъюс бўлиб.

Қандай кунга қолдик ўзи! Шариатимизда келини боқиш куёвга вожиб бўлса-ю, одамларимиз унинг мутлақо тескарисини қилиб, келиндан куёвни ва унинг оиласини боқишни талаб қилиб турсалар!

Бунинг оқибати нима бўларкин? Шариатта хилоф ишнинг оқибати яхши бўлмаслиги аниқ. Бунинг баъзи аломатлари ҳам кўриниб қолганга ўхшайди.

Куни кеча бир мажлисда шу мавзуда сухбат бўлган эди, кўпчилик бундай ҳолатни танқид қилиб гапирди. Ҳар ким ўзи билган, кўрган ва эшиттан нарсалар билан ҳам ўртоқлашди. Шунда имом домлаларимиздан бирлари қўйидаги гапларни айтдилар. У киши мебел савдоси бўйича иш юритадиган киши билан сухбатлашган эканлар. У одам ачиниш билан қўйидагиларни айтибди:

«Одамларда уят қолмади. Келин тарафдан талаб қилинадиган нарсалар тобора кўпайиб бормоқда. Аввалига мебел талаб қилишди. Кейин мебел чет элники бўлишини талаб қилишга ўтишди. Чет элники бўлмаса, қайтариб юборадиган бўлишди. Сўнгра, чет элники бўлса ҳам, модадан қолганини қайтарадиган бўлишди. Энди эса, куёв тараф ўзи келиб, уялмасдан, бизнинг олдимизда келин тарафга: «Ана ўшанисини олинглар, мана бунисини қўйинглар», деб кўрсатиб берадиган бўлишди. Энг ачинарлиси, ўнта мебелни сотган бўлсак, бир муддатдан сўнг, оилалар бузилганлиги учун, улардан саккизтасини ўзимиз ўрнатган ердан қайтариб олиб келиб, яна савдога қўймоқдамиз».

Менга қолса, бу гапларга, айниқса, оилалар бузилаётганлиги ҳақидаги гапга мутлақо ишонмас эдим. Аммо, афсуски, бу гап, қисман бўлса ҳам, ростта ўхшайди. Ҳозир аввалидан кўра оила бузилиши кўпайганлиги ҳақида бошқа маълумотлар ҳам мавжуд. Албатта, бунга ўхшашиб ижтимоий муаммоларнинг бир канча сабаблари бўлади. Уларни мутахассислар ўргага

Даими ўзига

нишади ва ҳолатни яхшилаш учун ўз таклифлари-ни киритишади. Аммо мутахассис бўлмаган кишиларнинг ҳам яққол кўриниб турган баъзи сабаблар ҳақида бир оз мулоҳаза қилишлари дуруст бўлса керак.

Менимча, оила бузилишига сабаб бўлаётган нарсалар ичида уйланиш ўта осон бўлиб қолганлиги ҳам бор. Ўйлаб кўрайлик-чи, янги оила қуриш учун куёв тараф нима сарф қилмоқда? Баъзи сарполар, маҳрга бир дона узук, сут пулими ёки яна бошқа ном билан бир оз маблағ.

Келин тараф-чи? Деярли барча сарф-харажатлар келин тарафга юкланган. Қиз боққаннинг жазоси – шу! Сарпога ундан кўра қимматроқ қилиб сарпо қайтариш керак. Сут пули ёки тўй пулига ўн баробар қўшиб тўй қилиш керак. Келин тарафнинг тўйдаги бош ташвиши – куёв тараф жамлаб келган кўплаб меҳмонларни яхшилаб кутиб олиш, яқинларига сарпо кийдириш ва куёв тараф «бўшатиб қўйган» хоналарни қимматбаҳо асбоб-анжомлар билан тўлдириш керак.

Юқорида зикр қилинган вилоятга ўхшаш жойларда куёвни қариндош-уруғи билан қирқ кун уч маҳал боқиши ҳам керак...

Арzonнинг қадри бўлмас, деганлариdek, арzonга ва осонга келган келинларнинг ҳам қадри бўлмай қолиши ҳеч гап эмас. Қадри йўқ хотинни ҳайдаб, янги хотин олишдан осони ҳам йўқ. Янги хотин, янги сарпосурук, янги уй жиҳозлари кимга ёқмайди, дейсиз?!

Эҳтимол, шунинг учундир қадимда уламоларимиз ҳеч кимдан сўрамасдан, «Фалончи ўғли Фистончи, бир уй, даҳлизи ва айвони билан, сигир бузоги билан маҳр бериш шарти ила Фалончихон Фистончи қизини тан маҳрамликка қабул қилдингизми?» деб никоҳ қилишни йўлга қўйган бўлсалар керак.

Ҳақиқатда ҳозирги бўлар-бўлмасга хотинини «қўйиб юбораётган» эрлар, келинини ҳайдаётган қайнона ва қайноталар келинга унинг турар жойини ва кундалик ҳаёт кечириш манбасини маҳр қилиб берганларида ҳамда рўзғорга ишлатиладиган барча

асбоб-анжомлар билан таъминлаб қўйғанларида ва улар келиннинг мулкига айланганини, энди уларни қайтариб ололмасликларини билганларида эди, келинни ҳайдашдан оддин обдон бир ўйлаб кўришлари аниқ эди. Янги келин олиш учун яна аввалгича нарса сарф қилиш лозимлигини ўйлаб, бўлар-бўлмасга оиласларни бузишга журъат қила олмас эдилар.

Ҳар бир инсон ушбу айтилган гапларни ўйлаб кўриши керак. Оиланинг сепи, мебели, чойшаби ва молдунёсининг эмас, баҳту саодатининг ташвишини қилиш керак. Оиласда саводсиз қайноналарнинг истаги эмас, шариатнинг кўрсатмалари устун бўлиши лозим.

Ислом шариати бўйича, аёлни уй-жой билан таъминлаш, ўз даражасида боқиш, кийинтириш ҳамда турмуш учун зарурий бўлган буюмлар, асбоб-анжомларни ҳозирлаб бериш, айни чоғда, жуфти ҳалолининг соғлиги учун қайфуриш, унинг таълим олиши, истироҳати ва бошқа шахсий эҳтиёжлари учун нафақа қилиш эрнинг зиммасидаги вожиб амаллардан эканини ҳар бир мусулмон эр ва ҳар бир қайнота-қайноналар яхши билиб олмоқлари зарур. Шу билан бирга, бу талаблар бажарилган тақдирда, уни миннат қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Зоро, зиммасидаги вожиб амални адo этган киши ўз бурчини адo этган бўлади, холос.

Бу масалани ҳал қилишда, тўғри йўлга солишда ҳаммамиз қўлимиздан келганини қилишимиз лозим. Ана шунда оиласларимиз мустаҳкам бўлади, кишиларимизнинг ҳаёти баҳтли, саодатли бўлади, иншааллоҳ.

Келиннинг сепи ва бўлажак оиласига керакли барча нарсалар шариат кўрсатмаси бўйича тайёр ҳам қилинди, дейлик. Энди келин-куёвларнинг ўзларини оиласлар ҳаётга тайёрлашимиз керак. Ҳар бир оила учун ўта муҳим бўлган бу иш ҳақида келаси бобда сұхбат ўтказамиш.

Дарёйа сана

ЁШЛАРНИ ОИЛАВИЙ ҲАЁТГА ТАЙЁРЛАШ

Ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахслар, жамиятдаги етакчи доираларнинг ёш авлодни оиласи қилиш борасидаги бурчлари уларни никоҳлаб қўйиш билан чекланмайди. Балки, келинлик ва күёвликка номзод ёшларга никоҳ, оила, оила аъзоларининг ўзаро муносабатлари, оила тутиш сирлари, эр-хотинлик муносабатлари каби нарсаларни ўргатиш ҳам зарур. Бу борада ҳам қилишимиз лозим бўлган ишларимиз анчагина.

Ҳозирги кузатишлар натижасига қараганда, кўпчилик ота-оналар фарзандларини оиласи қилиш мақсадида мол-дунё ва сеп йигадилар, совчилик, қудачилик борди-кељдиларини қиласидилар ва каттароқ тўй қилиш билан ўз бурчларини адo эттан бўлиб, эркин нафас оладилар. Аммо энг муҳим масалалардан бири бўлган нарса – қизларини келинликка, ўғилларини күёвликка тайёрлаш эсларидан чиқиб қолади. Минг афсуски, кўпчилик ёшлар гўшангага оила, эр-хотинлик ҳаёти, уларнинг ўзаро муносабатлари, ҳақ-хуқуқлари ҳамда бурч ва масъулиятлари ҳақидаги динимиз таълимотларидан бехабар ҳолда кирадилар.

Одатда, тўй вақтида ва оиласи ҳаётнинг бошлинишида келин-куёвнинг яқинлари, күёв жўралар, келин янгалар уларга қандай қилиб бўлса ҳам умр йўлдошини «гаҳ деса, қўлга қўнадиган қилиб олиш» ҳақида ва бошқа бачканна нарсалардан иборат бўлган маслаҳатларни берадилар.

Бундай маслаҳатлар кўпинча маслаҳатгўйнинг ўтатор, тубан тажрибаларига асосланган бўлади. Яъни кўполроқ қилиб айтганда, ўзига енг бўломмаган бошқа бирорга ёқа бўлгиси келади. Бундай «жайдари» маслаҳатларни ўйласанг, уялиб кетасан, киши.

Аслида, «Эр оиласи қандай бўлиши керак?» деган саволларга мазкур маслаҳатлар ҳеч қачон жавоб бера олмайди. Аксинча, улар оиласи алоқаларнинг кескинлашувига сабаб бўлади, холос.

Баъзи танишларнинг айтишларича, айрим доираларда келинлик ва күёвликка номзодлар түй куни ғарбча рақс тушишга бир неча ой давомида катта миқдорда маблағ түплаб, алоҳида дарс олишар ва машқ қилишар экан. Бир неча дақиқалик ҳавас учун анчагина ҳажмдаги пул, вақт, ҳаракат, ақд, заковат сарфлашар экан.

«Улар ана шу пул, вақт, ҳаракат, ақд, заковатни ўзининг оиласи ғарбчи бахти учун керак бўладиган илоҳий таълимотларни ўрганишга сарфлашса бўлмайдими?» деган ҳақли савол пайдо бўлади. Нима учун ушбу ўта аҳамиятли иш ота-оналарнинг эътиборидан четда қолмоқда?

Бу масалага алоҳида эътибор бериш ҳар бир ота-онанинг бурчиdir. Авваллари имкони бўлмаган бўлса, алҳамду лиллаҳ, ҳозир имкони бор. Китоблар чиқиб турибди, маъruzалар қилиниб, овоз ёзув воситалари орқали таралиб турибди. Халқаро ахборот тармори саҳифаларида ҳам кўплаб маълумотлар бор. Билмаганлар сўраб, ўрганишлари мумкин.

Балки, имконини топиб, келин-куёвлар учун ўқув курслари очиш зарур. Бошқа керакли чораларни кўриб, бу аҳамиятли иш бўйича ҳар бир соҳанинг мутахассислари ўз имконларида бор ҳиссани қўшишлари яхши натижаларга олиб боради, иншааллоҳ. Вақтнинг борида мазкур мутахассисликларнинг фаолиятларини мувофиқлаштириш ва самарали бўлишини таъминлаш керак.

Ўғил болаларнинг тарбиясига оталари катта аҳамият бериб, уларда эркакларга хос бўлган олий сифатларнинг шаклланиши учун ўzlаридан талаб қилинадиган барча масъулиятларни шараф билан адo қилишлари, фарзандларини етук кишилар этиб тарбиялаб боришлари лозим.

Шунингдек, қызларнинг алоҳида тарбиялари оналарга топширилади. Уларда етук қиз, келин, уй бекаси, хотин, она бўлиш қобилиятларини оналар тарбиялашлари ва камолга етказишлари талаб этилади.

Маданий меросимизга мурожаат қыладиган бүлсак, ёшларни оиласи тағдидде тайёрлаш борасида күплаб гүзал намуналарни күрамиз.

Мусулмончиликта катталар, хусусан, ота-оналарнинг ёш келин-күёвларга оиласи турмуш ҳақида панд-насиҳат қилишлари, ҳаёттеги тажрибаларни сўзлашлари одат тусига кириб қолган. Айниқса, келинларга қилинган насиҳатлар китобларимизда күплаб сақданиб қолган.

Улкан саҳобий Анас ибн Молик розияллоҳу анху: «Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари янги келинларга эрининг ҳурматини ва хизматини қилишга буюрар эдилар», — деганлар.

Абдуллоҳ ибн Жаъфар ибн Абу Толиб ўз қизларига қўйидаги насиҳатни қилган эканлар:

«Зинҳор раشكчи бўлмагин, у талоқнинг қалитидир. Зинҳор кўп итоб қилгувчи бўлмагин, у кўнгилсизликни келтириб чиқаради. Сурма қўйиб юргин, зийнатларнинг энг афзали шудир».

Амома бинти Ҳорис исмли аёл ўз қизининг келин бўлиб, куёвнинг уйига узатилишидан олдин саодатли оила асосларини баён қилувчи қўйидаги насиҳатларни қилиб, кузатган экан:

«Эй қизгинам! Агар аҳли фазл ва аҳли одобларга насиҳат керак бўлмаганида, сенга ҳам насиҳат қилмасдим. Лекин насиҳат — роғилга эслатма, оқилга ёрдамдир.

Агар қиз бола ота-онасининг камбағаллиги сабаблигина эрга берилиши керак бўлганида, сен ҳеч қачон узатилмаган бўлар эдинг. Чунки отангнинг бойлиги, мартабаси етарлидир. Лекин Аллоҳ белгилаб берган ҳаёт қонунларига кўра, аёллар эркаклар учун ва аксинча, эркаклар аёллар учун яратилганлар.

Қизгинам! Энди сен ўзинг ўсган ҳаводан айрилдинг. Ўзинг яйраб-яшнаган ошёндан чиқдинг ва нотаниш жойга бориб, аввал ўзинг билмаган шерикка учрайсан. У энди сенинг хожанг, дўстинг ва маҳбубингдир.

Сен унга чўри бўлсанг, у сенга қул бўлади. Сен унга ер бўлсанг, у сенга осмон бўлади. Сен унинг учун қўйидаги ўн хислатни адо этсанг, оиласда масъуд ва баҳтиёр ҳаёт кечирасизлар:

1. Қаноат соҳибаси бўл, ундан ҳайиқиб тур. Эринг уйга нима кўтариб келса, хушфеъллик ва одоб-назо-кат билан қабул қилиб ол, ташаккур айт.

2. Эрингга ҳамиша итоатда бўл, амрларини яхши-лаб тингла ва бажар.

3. Эрингнинг назари тушадиган жойларга эътибор қил. У сенда хунуклик кўрмасин. Уй ичи ва ҳовлини ниҳоятда озода ва тартибли тут.

4. Эрингнинг бурнига ҳушёр бўл. Димогига сендан ёмон ҳид кирмасин, фақат хушбўйлик сезсин.

5. Овқатни вақтида тайёrlа, асло кечиктирма. Эринг уйга келиши билан, дастурхон сол.

6. Унинг уйқу вақтини, уйғониш пайтини билиб ол. Чунки очлик ва уйқунинг бузилиши эркаклар-нинг ғазабини қўзғайди.

7. Хожангнинг моли ва ашёсига эътиборли бўл, исроф қилма, авайлаб асра! Чунки унинг мол-дунёси сеникидир.

8. Эрингнинг қариндоши ва яқинларини иззат-хур-мат қил. Бу билан хожангни ҳурмат қилган бўласан.

9. Эрингнинг сирларини бошқаларга айтувчи бўлма, унинг ишончини йўқотасан.

10. Хожангнинг амрига осий бўлма, унинг динга тўғри келадиган барча буйруқларини адо қил. Шуни яхши билиб олки, хожанг хафа бўлганда хурсанд кўринишдан, у қувонган пайтда ғамгин бўлишдан ўзингни эҳтиёт қил!»

Күёвларга насиҳат қилиш ҳам ўз ўрнида бўлган.

Аввало, Қуръони Карим ва Суннатдаги насиҳатларнинг кўпчилиги эркакларга қаратилганини эслатишимиз лозим. Аммо, шу билан бирга, алоҳида уларга қаратилган насиҳатлар ҳам мавжуд. Мазкур насиҳатлардан баъзиларини тақдим этишга ижозат бергайсиз.

Даромади оила

«Сен эр ўлароқ, билки, аёлинг аёл бўлганлиги учун сендан бошқача услугуб билан тафаккур ва тасарруф қилади, унинг нафсониятини фаҳмлашинг ва эҳтиромини қозонишишнг учун қуидаги насиҳатларга амал қилишинг керак бўлади:

1. У ҳам сен каби тасарруф қилиши керак деб ўйлама. Чунки у сендан бошқача яратилган.

2. Уни эътиборсиз қолдирма. Унга муҳаббат, меҳр ва омонлик ҳадя эт. Чунки у аёллик табиати ила мазкур нарсаларга муҳтождир.

3. Унинг шикоятларини эътиборсиз қолдирма. Аёл киши ҳар доим маънавий ва меҳрли қўлловни истайди.

4. Унга совғалар тақдим қилишда баҳил бўлма, чунки аёл зоти баҳил эрни ёқтирамайди.

5. Аҳдини зиёрат қилишига қарши бўлма, агар бунга қарши бўлсанг, унинг муҳаббатини йўқотасан. Аёллар ўз аҳлига кўпроқ боғлиқ бўлади.

6. Гоҳ-гоҳи рашик қилишингни билдириб тур. Бу унинг аёллик иззат-нафсини рози қилиб туради.

7. Унга лутф кўрсат, аёллигини қондириб тур.

8. Унинг айбларини юзига солма. У танқидни ёқтирамайди.

9. Ундан юз ўтирма. Аёл киши ўзига қулоқ тутганни яхши кўради.

10. Унга хиёнат қилма. Аёл учун энг оғир нарса эрининг хиёнат қилишидир.

11. Унинг ўзини ҳам, ҳис-туйгуларини ҳам масхара қилма, чунки у нозик хилқатдир, жароҳатни кўтара олмайди.

12. У сендан талаб қилган нарсани унутма. Акс ҳолда унда «қадр-қийматим йўқ экан» деган тушунча пайдо бўлади.

13. Ундан ёрдамишнгни аяма. Чунки аёл зоти доимо ўзи ишонадиган ва суюнадиган шахсга муҳтождир.

14. Оилавий масъулияtlаринг ва ваъдаларингни зинҳор эътиборсиз қолдирма. Уларга амал қилишинг аёлингга бўлган муҳаббатингни ҳис қилдиради.

15. Унинг иккингизнинг муаммоларингизни ҳал қилиш бўйича таклифларини эътиборсиз қолдирма. Агар ундаи қилсанг, бу унга аҳамият бермаганлингни билдиради.
16. Ундан муаммоларни оқилона ва мантиқий ҳал қилишини талаб қилма. Чунки аёл киши одатда кўпроқ отифага – ҳис-ҳаёжонга берилган бўлади.
17. Уйнинг майда-чўйда ишларига кўп аралашма. Бу борада унга ишон. Бу унга уйнинг ҳақиқий бекаси эканини сездириб туради.
18. Уни мақтаб туришдан ғоғил бўлма. Унинг кийими, зийнати, пиширган нарсаларини, уй тутишини мақтаб тур. Бу унинг аёллик туйғусини рози қиласи.
19. Аёл кишининг ҳомиладорлик, туғиш ва ҳайз каби оғир ҳолатларни бошидан ўтказишини асло унутма. Ўша пайтларда унинг ҳис-туйғуларини яна-да кўпроқ риоя қилиш лозим.
20. Унинг шахсий ҳурриятини кўп чеклама. Хусусан, ижтимоий алоқаларда.

НИКОХ ТҮЙИ

Никоҳни эълон қилиш ва бошқа бир неча хайрли мақсадларда түй қилиш шариатда тавсия қилинган амаллардан ҳисобланади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам оналаримизга уйланғанларида, ўша вақтнинг шароитидан келиб чиқиб, ўзлари оддий ва сода түйлар қилғанликлари маълум ва машхур.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ حَبْرِيْرَةِ الْمَدِيْنَةِ ثَلَاثَةِ يُتْبَعِيْ
عَلَيْهِ بِصَفَيْهِ بَنْتَ حُبَّيْرَةَ، فَدَعَوْتُ النُّسُلَمِيْنَ إِلَى وَلِيمَةٍ، فَمَا كَانَ
فِيهَا مِنْ حُبْرٍ وَلَا لَحْمٍ، أَمْرَ بِالْأَنْطَاعِ فَأَلْقَيْتُ فِيهَا مِنَ التَّمْرِ وَالْأَقْطَطِ
وَالشَّفَنِ، فَكَانَتْ وَلِيمَةً. رَوَاهُ الْخَسْنَةُ إِلَّا أَبَا دَاؤِدَ.

Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Хайбар билан Мадина орасида уч (кун) турдилар ва София бинту Ҳуяйга уйландилар. Мен мусулмонларни валиймага даъват қилиб келдим. Унда нон ҳам, гүшт ҳам йўқ эди. У зот тери дастурхонларни ёзишга амр қилдилар. Уларнинг устига хурмо, қурт ва сарёғ ташланди. У зотнинг валиймалари шундан иборат эди».

Бешовларидан фақат Абу Довуг ривоят қилмаган.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Хайбардан Мадинага қайтаётисб, София онамизга уйланишлари муносабати билан кишиларга валийма берганлар. Бу зиёфат, ривоятда зикр қилинганидек, сода ва оддий бўлган. Нон ва гүшт умуман бўлмаган. Ўша давр камбағалларининг кундалиқ таомлари – хурмо, қурт ва сариёғ теридан қилинган дастурхон устига ташлаб қўйилган, валиймага келган кишилар ана шулардан тановул қилганлар.

وَعَنْهُ قَالَ: مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلَمَ عَلَى أَحَدٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أَوْلَمَ
عَلَى زَيْنَبَ، أَوْلَمَ بِشَاءَ. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

Яна ўша кишидан ривоят құлинады:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўз аёл-ларидан бирортасига Зайнабга валийма қилғандек валийма қилғанларини күрмаганман. Үнга бир қўй ила валийма қилдилар».

Учовлари ривоят қилғанлар.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайнаб бинти Жаҳш онамизга уйланган вақтларида, имкони бўлиб қолиб, бир қўй сўйиб тўй қилган эканлар. Бу тўй у зотнинг энг катта тўйлари ҳисобланганлиги ривоятда қайд қилинмоқда.

Расуллороҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг жи-гаргўшалари Фотимаи Захро розияллоҳу анҳонинг ҳазрати Али розияллоҳу анҳу билан тўйлари қўйида-гича бўлган эди.

Тўй кечаси бўлганида Расуллороҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам куёв бўлмиш Али ибн Абу Толибга:

«Эй Али, келинга бир тўй ҳам қилмоқ керак», — дедилар.

Шунда Саъд ибн Муъз розияллоҳу анҳу:

«Менда бир қўчқор бор!» — деди.

Ансорийлардан бир гуруҳи бир неча соъ жўхори жамлаб келишди. Ана ўша нарсалардан тўй зиёфати уюштирилди.

Зиёфатдан кейин Расуллороҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Али ибн Абу Толибга:

«Менга учрамагунча бир нарса қилмай тур», — дедилар.

Кейин Расуллороҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Фотима розияллоҳу анҳо турган жойга бордилар-да у кишига:

«Менга сув келтир», — дедилар.

Келинликка тайёрланиб олган Фотима розияллоҳу анҳо бир идишда сув келтирдилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам у сувдан Фотима розияллоҳу анҳонинг кўксиларига ва бошларига сепдилар-да:

«Аллоҳим, мен Сендан бунга ва бунинг зурриётларига қувилган шайтоннинг ёмонлигидан паноҳ тилайман», — дедилар.

Сүнгра у зот яна сув келтиришни талаб қылдилар. Бу сафар Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу бориб, ҳалиги идишда сув келтирдилар. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига ҳам худди Фотима розияллоҳу анҳога қылган ишларни ва дуоларни қилдилар ва:

«Аллоҳим, икковларига барака бергин, икковларининг устиларидан барака нозил қылгин ва икковларининг зурриётларини баракали қылгин», — дедилар.

Сүнгра Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам икки муаввизатайнни тиловат қылдилар ва:

«Ўз аҳлинг олдига Аллоҳнинг исми ва баракаси ила киравер», — дедилар.

Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг қариндошлари бу ҳодисани катта хурсандчилик ва маросим билан нишонладилар. Ҳатто куёвнинг амакиси Ҳамза ибн Абдулмуттобиб розияллоҳу анҳу иккита жонлиқ сўйиб, мадиналикларга зиёфат ҳам берди.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларга тўй қилиш тавсиялари ҳақидаги энг машхур ривоят «Абдурроҳман ибн Авфнинг ҳадиси» номи ила машҳур. Унда қуйидагилар айтилади.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ النَّبِيَّ رَأَى عَلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ أَثْرَ صُفْرَةٍ، فَقَالَ: مَا هَذَا؟ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاهٍ مِّنْ ذَهَبٍ، قَالَ: بَارِكْ اللَّهُ لَكَ، أَوْلَمْ وَلَوْ بِشَاهِ رَوَاهَ الْحَمْسَةُ.

Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳуда сариқ (ранг) асарини кўриб:

«Бу нима?» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, бир аёлга данак вазнидағи тилло (маҳр бериб) уйландим», деди у.

«Аллоҳ сенга барака берсин! Бир қўй билан бўлса ҳам валийма қилгин», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдурроҳман ибн Авғ розияллоҳу анҳуда күёвлик белгиси бўлган сариқ ранг аломатини кўриб, нима учун ясанганларини сўрадилар. У киши бир аёлга уйланганлари, маҳрга бир данак вазнида тилла берганларини хабар қилдилар. Бу миқдордаги тилла чорак динор, яъни беш дирҳам кумуш пулга тенг келар эди. Абдурроҳман ибн Авғ розияллоҳу анху тўй қилмай, уйланганлари учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига: «Бир қўй сўйиб бўлса ҳам, тўй қил», — дедилар.

Ушбу зикр қилинган ва бошқа зикр қилинмаган далиллар эътиборидан, уламолар жумҳури: «Никоҳ тўйи қилиш мустаҳабдир», деганлар. Шофеъий мазҳабидаги баъзи уламолар бу ишни «вожиб», деганлар.

Никоҳ тўйининг шариатга киритилишининг бир неча ҳикматлари бор:

1. Никоҳ тўйи одамлар орасида никоҳни эълон қилишдир.

Одатда совчилик ва қудачиликдан кўпчилик ҳабардор бўлмайди. Ақди никоҳ маросимида эса бир неча кишиларгина иштирок этадилар. Одамлар келин-куёвни бирга кўрганларида ҳар хил фикрга бор-масликлари, «булар нимага бирга юрибди экан?» демасликлари учун никоҳ тўй орқали эълон қилинади.

2. Никоҳ тўйи қилишда келин-куёв ва уларнинг яқинлари қалбига қувонч бағиашлаш бордир.

3. Никоҳ тўйи туфайли кишилар орасидаги ижтимоий алоқалар ривожланади, уларнинг орасидаги биродарлик мустаҳкамланади, меҳр ва муруват зиёда бўлади.

4. Никоҳ тўйи орқали мусулмонлар орасидаги ижтимоий тенглик йўлга қўйилади. Тўйга камбағалларни таклиф қилишга алоҳида эътибор берилади.

وَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَقُولُ: شُرُّ الطَّعَامُ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُدْعَى لَهَا
الْأَغْنِيَاءُ وَيُتَرَكُ الْفُقَرَاءُ. وَمَنْ تَرَكَ الدُّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ.
رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу:

«Таомнинг энг ёмона бойлар даъват қилиниб, камбағаллар тарк қилган валийма таомидир. Ким даъватни тарк қылса, батаҳқық, Аллоҳга ва Унинг Расули соллаллоҳу алайҳи васалламга осий бўлибди», – дер эдилар.

Учовлари ривоят қилғанлар.

Исломда валиймалардан, умуман, бирорвга таом бериш маросимларидан асосий мақсад, ҳожатманд кишиларни таомлантириш, уларнинг кўнглини кўтаришдир. Валийма қилган одам муҳтоҷ камбағалга қарамай, бойларнинг эшигига бориб: «Менинг валиймамга бир қадамингиз етиб қолса, баҳтиёр бўлар эдим», деб илатиже қилиши жуда ўринсиз ишдир.

Шунинг учун ҳам ундаи валийманинг таомини «энг ёмон таом» дейилмоқда. Демак, валийма қилувчи киши кимларни чақиришни ҳам билиши керак. Зиёфат дастурхонига камбағал, бева-бечораларни кўпроқ даъват қылса, улар зиёфатдан қорни тўйиб, қайғуси кетиб, кўнгли кўтарилиб кетса, эҳсон ўрнига тушган бўлади.

5. Никоҳ тўйи қилиб, кўпчиликни чорлашдан кўзланган асосий мақсадлардан бири мусулмонлар жамоасининг янги оила ва келин-куёв ҳаққига дуоларидан умидворликдир.

Хадисий сабак

НИКОХ ТҮЙИНИ ҚИЛИШ КИМНИНГ ЗИММАСИДА?

Авваллари бу савол ўртага ташланмаган, чунки никоҳ түйи кимнинг зиммасида эканини ҳамма яхши билган ва унга амал қилған. Ҳозир ҳам күпчилик жамиятларда, ҳатто мусулмон бўлмаган халқларда ҳам түйни эр тараф қиласи. Агар «Никоҳ түйини келин тараф қилиши керак» деган гап айтилса, уларнинг ҳуши бошидан учиб кетиши турган гап. Айниқса, «Ош қиз тарафда бўлади. Куёв тараф, ҳолига қараб, келин тараф қилған тўй ошига икки юз элликтагача, баъзида ундан ҳам кўпроқ одам олиб келади. Агар келин тараф уларни яхшироқ кутиб олмаса, балога қолади», дейилса, мутлақо ишонишмайди. Ҳа, шариат кўрсатмасига амал қиласлик оқибатда инсон табиатига тўғри келмайдиган ана шундай нарсаларни қилишгacha олиб боради.

Аслида, никоҳ түйини қилиш эр тарафнинг вазифаси. Бунга ҳужжат ҳам бор, далил ҳам бор:

1. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам оналаримизга уйланганларида барча ҳолатларда, ўша вактнинг имкониятидан келиб чиқиб, ўзлари никоҳ түйи қилганлар. Бирорта онамизга: «Отангга айт, тўй қилиб берсин», демаганлар. Зотан, ўзини эр билган одамга бу гапни айтиш ордир.

2. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уйланган эркак саҳобаларга никоҳ тўйи қилишни буюрганлар. Бунга юқорида ўтган Абдуурроҳман ибн Авғон розияллоҳу анҳу хусусидаги ҳадис мисол бўлади.

3. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам никоҳ тўйи қилишни, камбағал бўлса ҳам, ўз куёвлари Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳуга топширганлар.

«Эртасига Али ибн Абу Толиб келиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга яқинроқ жойга турди ва у зот эшигадиган қилиб:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қизларига совчилик қилмоқчи бўлган эдим. Ўзимнинг

Даими оила

бирор нарсам ҳам йўқ эди. Аммо яқинлик ва меҳрларидан умидвор бўлиб сўраган эдим», — деди.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам дарҳол буни мулоҳаза қилдилар ва у кишига оғир ботмайдиган қилиб:

«(Маҳрга) бирор нарсанг борми?» — дедилар.

«Йўқ, ё Расулаллоҳ», — деб жавоб берди Али.

«Ҳутамийя совутинг қани?» — дедилар.

«Ўзимда, ё Расулаллоҳ», — деди.

«Бўлмаса ўшани бер», — дедилар.

Али ибн Абу Толиб совутни олиб келди.

Тўй кечаси бўлганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам куёв бўлмиш Али ибн Абу Толибга:

«Эй Али, келинга бир тўй ҳам қилмоқ керак», — дедилар.

Шунда Саъд ибн Муъз розияллоҳу анху:

«Менда бир қўчқор бор!» — деди.

Ансорийлардан бир гурӯҳи бир неча соъ жўхори жамлаб келишди. Ана ўша нарсалардан тўй зиёфати ўюштирилди...».

4. Ислом уммати ва уламолар жумҳурининг ижмоъи.

Нима учун никоҳ тўйи қилиш эркакка юклатилган?

Аввало, эркакка эркак бўлганлиги учун никоҳ тўйи қилиш юклатилган. Зотан, янги қурилган оила унинг номидаги оила бўлади. Мазкур оиласининг бошлифи айнан эркак бўлади. Хотини қилиб берган тўй эркакка шараф эмас, ор-номус бўлади.

Иккинчидан, бир қиз ота-онадан туғилиб, уларнинг тарбиясини кўриб, энди вояга етганда уларни ва бошқа оила аъзоларини ташлаб, бошқа тарафга ёлғиз ўзи бориб, янги оиласа аъзо бўлишга рози бўлишининг ўзи куёв ва унинг оиласи учун шарафдир. Бу билан, куёв ва унинг оиласининг жамиятдаги обрўси ошади. Бунга эса, айнан келин сабабчи бўлади. Шунинг учун ҳам куёв тараф келиннинг шарафига тўй беради.

НИКОХ ЭЪЛОНИ ВА УНДА КҮНГИЛХУШЛИК ҚИЛИШ

Никоҳни эълон қилишнинг ҳикмати аввал ҳам айтиб ўтилди. Ўша эълон қилишда баъзи мусиқа овозлари ҳам ишлатилиши ҳадисларда келган. Шу билан бирга, никоҳ тўйларида шариат кўрсатмалари доирасида күнгилхушлик қилишга рухсат берилган. Бу ҳақиқатларни келгуси ҳадиси шарифлардан ва уларнинг шарҳидан ўрганамиз.

عَنِ الرَّئِيْسِ بْنِ مُعَاوِيَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: جَاءَ النَّبِيُّ ﷺ فَدَخَلَ حِينَ بَيْنِ عَلَيْ، فَجَلَسَ عَلَى فِرَاشِي كَمْحَلِسَكَ هَذَا، فَجَعَلَتْ حُوَيْرِيَاتٍ لَنَا يَضْرِبُنَ بالدُّفْ وَيَنْدِبُنَ مِنْ قُتْلَ مِنْ آبَائِي يَوْمَ يَدْرُ إِذْ قَالَتْ إِحْدَاهُنَّ: وَفِنَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدِ، فَقَالَ: دَعِيَ هَذِهِ وَقُولِي بِالذِّي كَنْتَ تَقُولِينَ. رَوَاهُ التَّخَارِيُّ وَأَبُو ذَاؤدَ وَالْتَّرمِذِيُّ.

Рубайийиъ бинту Муъаввиз розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам тўйимда келиб тўшагимга худди сен ўтирганга ўхшаб ўтириллар. Шунда қизчалар дуф чалиб, Бадр куни қатл қилинган оталарим ҳақида хиргойи қилишди. Шу пайт улардан бири:

«Ичимиизда эртага нима бўлишини билувчи Набий бор», деб қолди.

Бас, у зот:

«Буни қўй, аввал айттаётганингни айт», дедиллар».

Бухорий, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилганлар.

Рубайийиъ розияллоҳу анҳонинг оталари Муъаввиз ҳамда Авф ва Муъоз исмли икки амакилари Бадрда шаҳид бўлган эдилар. Рубайийиъ вояга етиб, Иёс ибн Букайр Лайсийга турмушга чиқади. Тўйига Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам келадилар.

Ичкарига кириб, Рубайийъ розияллоҳу анҳонинг түшакларига ўтирадилар.

Шунда қызлар чилдирма чалиб, Бадрда шаҳид бўлганлар, хусусан, Рубайийъ розияллоҳу анҳонинг оталари (отаси ва икки амакиси) мадҳида айтилган шеърни куйга солиб, оҳанг билан айтадилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам эшитиб ўтирадилар. Қизлар айтиб бориб, «Ичимиизда эртага нима бўлишини биладиган, ғайдан хабардор Набий бор», деган маънодаги байтни ҳам айтадилар. Шунда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Буни айтманглар, олдин айтаётган нарсаларингни айтинглар», деб кўрсатма берадилар.

Ушбу ҳадисда тўйда кўнгилхушлик қилиш жоиз экани баён қилинмоқда. Эркак киши қизларнинг оҳанг билан айтган шижаат, одоб-ахлоқ, сахийлик каби маъноларни ўз ичига олган байтларини эшитиши жоиз экани келиб чиқмоқда.

Уламоларимиз: «Албатта, бу нарса парда ортидан бўлса ҳамда фитна бўлиши хавфи бўлмасагина, жоиз», деганлар.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّهَا رَفَتْ امْرَأَةً إِلَى رَجُلٍ مِّنَ الْأَنْصَارِ،
فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ: يَا عَائِشَةً، مَا كَانَ مَعَكُمْ لَهُوَ؟ فَإِنَّ الْأَنْصَارَ يُعْجِبُهُمُ
اللَّهُوُ. رَوَاهُ البُخَارِيُّ وَأَحْمَدُ.

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«У киши бир аёлни бир ансорий куёвникига узатиб борган эканлар. Шунда Аллоҳнинг Набийси соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Оиша, сизларда дилхушлик бўлдими? Чунки ансорийларга дилхушлик қилиш ёқади», дедилар».

Бухорий ва Аҳмад ривоят қилганлар.

Бу ҳам тўйда шариат чегарасидан чиқмай, ўйинкулги қилиш жоизлигига далилдир.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг маълум қавмларнинг ҳатто ўйин-кулги, кўнгилхуш-

лик қилишни яхши күришларигача инобатта олиб, мұомала қылғанлардың зәтиборга сазовордир. Ансорийлар — Мадина аҳди мусулмонлари табиатида ўйин-кулгига мойиллік борлигини, түйларда күнгил-хушлик қилиш жоизлигини Оиша онамизга эслатишлиари шуны күрсатади.

Бошқа ривоятлардан маълум бўлишича, ушбу ривоятдаги келин Фориҳа бинти Асъад исмли етим қиз бўлган. Оиша онамиз уни тарбия қилиб ўстирганлар. У қиз балофатта етганида Нубайт ибн Жобир ал-Ансорийга узатганлар. Оиша онамиз розияллоҳу анҳо Фориҳа розияллоҳу анҳони күёвникига «келин туширди» қилиб олиб борганлар. У кипши қайтиб келгандаридан кейин Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу ривоятдаги савонни бериб, күнгил-хушлик бўлган-бўлмаганлигини сўраганлар.

Бошқа ривоятда:

«Чилдирма чалиб, кўшиқ айтадиган қиз ҳам юбордингларми?» — деганлар.

Оиша онамиз:

«У қиз нима деб айтади, ё Расулаллоҳ?» — деганлар.

Шунда у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам биздаги «ёр-ёр»га ўхшаш байтларни айтганлар.

Аёл-қизлар ўzlари, эркакларга аралашмасдан, шариат чегарасидан чиқмаган ҳолда, чилдирма чалиб, кўшиқ айтсалар, ўйин-кулги қилсалар, жоиз.

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَاطِبٍ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: فَضْلُ مَا يَتَنَزَّلُ
الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ الدُّفُّ وَالصُّوتُ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَالترْمِذِيُّ وَحَسْنَةُ.

Мұхаммад ибн Ҳотиб розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Никоҳда ҳаром билан ҳалолнинг орасининг ажралиши чилдирма ва овоздир», дедилар».

Насайи ва Термизий ривоят қилдилар. Термизий ҳасан, деган.

Ушбу ривоятдаги «ҳалол» ва «ҳаром» лафзлари никоҳ түғрисидадыр. Одатда, яширин никоҳ — ҳаром никоҳни бирор билмасин деб, овоз чиқармай, чилдирма чалмай, құшиқ айтмай, жимжитлик билан ўтказиб юборилады.

Ҳалол никоҳни эса, иложи борича күпроқ кишига эълон қилинади, билдирилади. Чунки бу катта хурсандчилик ва сууруга боис бўлган нарсадир. Ўша ҳалол қўшилишни эълон қилиш, кўпчиликка билдириш или кўп одамлар гувоҳ қилинади, икки ёшнинг шаръий равишда эр-хотин бўлганларини ҳамма билади ва ҳақларига дуо қиласи. Бу, албатта, жуда матлуб ва маъқул ишлар.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: أَغْلِبُوا هَذَا
النَّكَاحَ وَاجْعَلُوهُ فِي الْمَسَاجِدِ، وَاضْرِبُوا عَلَيْهِ بِالدُّفُوفِ. رَوَاهُ أَخْمَدُ
وَالْتَّرمِذِيُّ وَحَسَنُهُ.

Оша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бу никоҳни эълон қилингиз, уни масжиidlарда ўтказингиз, унинг учун чилдирмалар чалингиз», дедилар».

Аҳмад ва Термизий ривоят қилдилар. Термизий ҳасан, деган.

Ушбу ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам никоҳга оид уч нарсага амр қилмоқдалар.

1. Никоҳни эълон қилиш. Бу зарурий нарса, олдин айтиб ўтилганидек, эълон орқали икки ёшнинг ҳалол-пок равишда, шаръий оила қуриб яшай бошлангарини кўпчиликка билдириб қўйиш бўлади.

2. Никоҳни масжиidlарда ўтказиш. Бунда турли ҳаром ва макруҳ ишлардан четлаш осон бўлади. Яъни никоҳни эълон қилишнинг бир қисмини масжиidlарда ўтказиш яхшидир.

3. Дуфф — чилдирма чалиш. Бу билан хурсандчилик изҳор қилинади, никоҳнинг эълони кўпроқ тарқалади.

عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى قُرْبَةَ بْنِ كَعْبٍ وَأَبِيهِ مَسْعُودَ الْأَصْبَارِيِّ فِي عُرْسٍ وَإِذَا حَوَارَ يُعْنِي، فَقُلْتُ: أَتَنْهَا صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ وَمَنْ أَهْلَ بَدْرٍ يَفْعَلُ هَذَا عِنْدَكُمْ؟ فَقَالُوا: إِجْلِسْ إِنْ شِئْتَ فَاسْمَعْ مَعَنَّا، وَإِنْ شِئْتَ فَادْهَبْ، فَقَدْ رَحْصَ لَنَا فِي النَّهْرِ عِنْدَ الْعُرْسِ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

Омир ибн Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бир никоҳ тўйида Қуроза ибни Каъб ва Абу Масъуд ал-Ансорий розияллоҳу анҳумоларнинг олдиларига кирдим. Қарасам, жориялар қўшиқ айтмоқдалар.

«Икковларингиз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари бўлсангиз, Бадр аҳллардан бўла туриб, ҳузурингизда шундай иш бўлиб туриши нимаси?» дедим.

«Хоҳласанг, бизлар билан ўтириб, эшит. Хоҳласанг, кетавер. Батаҳқиқ, бизга никоҳ тўйида дилхушликка рухсат берилгандир», дедилар икковлари».

Насаий ва Ҳоким ривоят қилдилар. Ҳоким саҳих, деган.

Бу ривоятда никоҳ тўйларида кўнгилхушлик қилиш жоиз экани яна ҳам очикроқ баён қилинмоқда. Бўлаётган кўнгилхушлик қилишга Омир ибн Саъд розияллоҳу анҳу томонидан айтилаётган очик-ойдин эътиroz ҳамда фазл аҳли ва Бадр аҳли эгаларидан бўлган саҳобаларнинг унга рад жавоблари foят ибратлидир. Бадр аҳли бўлиш жуда ҳам улуғ мақом. Бу мақомга эришган кишилар ҳаммага ўрнак бўлганлар. Шунинг учун ҳам Омир розияллоҳу анҳу уларнинг қизлар айтилаётган қўшиқни эшитиб ўтиришларини номуносиб деб билиб, танқид қилмоқчи, уялтирмоқчи

бўладилар. Аммо натижа тамоман аксинча бўлиб чиқади. Икки улуғ саҳобий никоҳ тўйида кўнгилхушлик қилишга рухсат берилганини айтиб, Омир ибн Саъд розияллоҳу анхунинг ўзини уялтириб қўйишади.

Никоҳ тўйини ўтказиш бўйича мулоҳазалар.

Аввалдан таъкидланиб келаётганидек, никоҳ поклик ва ҳалоллик разми ва шиоридир. Авваллари бирга ёлғиз қолишилари ҳам ҳаром бўлган икки жинсдаги шахсларнинг эр-хотин бўлиб яшашлари никоҳ орқали ҳалолга айланади. Никоҳ тўйи ҳам ҳалоллик, поклик, яхши ният, баҳт-саодат шодиёнасига айланиши керак.

Шунинг учун ҳам қадимдан мусулмонларнинг никоҳ тўйларида шариат ман қилган ҳаром-хариш иш ва нарсаларнинг барчасидан алоҳида таъкидланган равишда ҳазар қилиб келинган. Бу борада бошқа қавмларнинг ҳаром-хариш одатлари бизга ўrnак бўлиши керак эмас.

Тўйларда бевақт ва ноўрин шовқин-сурон кўтариб, тўй иштирокчиларига ҳам, атрофда яшовчиларга ҳам озор берадиган даражага бормаслик керак. Мисол учун, никоҳ тўйларида ёшларга, келин-куёвнинг дўст-дугоналарига кўнгилхушлик қилишга рухсат берилган. Аммо бу ишда ҳаддан ошмаслик, айниқса, ўшандай тўйларда қатнашаётган қарияларнинг қулоқларини қоматта келтирмаслик керак. Овоз кучайтиргичларни борича кўтариб, маҳалладаги bemорлар, гўдаклар, кексалар ва бошқаларнинг тинчини бузиб, дуюбадига қолмаслик керак.

Никоҳ тўйлари маст-аластлик, бақир-чақир, урушжанжал ва кўнгилсизлик билан эмас, хурсандчилик ва яхши дуолар билан тугаши лозим.

Шунингдек, бундай йифинларда аёл-эркакнинг аралаш-қуралаш бўлиб иштирок этиши шаръян ножоиздир. Куй ва қўшиқлар ҳам гуноҳга қўзғайдиган, шаҳватни уйғотадиган, бўлмаслиги, балки ибратли, эзгуликка бошлайдиган тарзда бўлмоғи даркор.

КЕЛИН-КҮЁВ ҲАҚҚИГА ДУО ҚИЛИШ

Никоҳ, ва түй ҳақида хабар топған ҳар бир киши-нинг ўша никоҳ, ва түйга сабабчи бўлган келин-куёв-ларнинг қураётган оиласари ва ўзларига баҳт-саодат тилаб дуо қилиши Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи ва-салламнинг суннатлари воситасида барча мусулмон ҳалқлар маданиятининг ажралмас қисмига айланган. Қўйида мазкур маданиятта асос бўлган ривоятлардан баъзиларини ўрганиб чиқамиз.

عَنْ أَبِي هُرَيْثَةَ قَالَ: كَانَ الَّتِي إِذَا رَأَى الْإِنْسَانَ إِذَا تَرَوْجَ،
قَالَ: بَارَكَ اللَّهُ لَكَ، وَبَارَكَ عَلَيْكَ، وَجَمِيعُ يَتَكَبَّرُوا فِي خَيْرٍ. رَوَاهُ
أَخْبَارُ الشُّعْبِ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинади: «Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон инсонни уйланган пайтида табрикласалар, «Аллоҳ сен-га муборак қилсин, барака берсин ва иккингизнинг орангизни хайр ила жам қилсин», дер эдилар».

«Сунан» эгалари ривоят қилганлар.

Келин-куёвни түй билан табриклаш Пайғамбари-миз соллаллоҳу алайҳи васалламдан қолган суннатдир. Бу суннатта биноан, ҳар бир мусулмон келин-куёвнинг түйлари муносабати ила уларни табриклаш пайтида ҳақларига Аллоҳ, таолодан хайр-барака ва баҳти ҳаёт кечиришларини сўраб, дуо қилиши керак.

عَنْ الْحَسْنِ قَالَ: تَرَوْجُ عَقِيلُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ امْرَأَةً مِنْ نِسَيْ
جُنَاحَ، فَقَلَّ لَهُ: بِالرِّفَاءِ وَالْبَيْنِ، قَالَ: قُولُوا كَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ
بَارَكَ اللَّهُ فِيهِمْ، وَبَارَكَ لَكُمْ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

Хисин розияллоҳу анхудан ривоят қилинади: «Ақийл ибн Абу Толиб Бану Жусамлик бир аёлга уйланди. Бас, унга «Муроса ва болалар ила», де-йилди. Шунда у:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айт-
ғанлариңек, «Аллоҳ сизларга муборак қылсинган
барака берсинг», деди».

Насаий ривоят қылган.

Кишилар Ақијл ибн Абу Толиб розияллоҳу анхұны үйланғани муносабати ила муборакбод қилишдә ўзларига одат бўлиб келаётган эски табрик сўзларини айтишган эди, у кишига ёқмади. У киши розияллоҳу анху, Набийимиз алайҳиссалом янги үйланған одамни қандай сўзлар билан табриклаган бўлсалар, мени ҳам шундай табрик қилинглар, деб ўргатдилар.

Ха, мусулмон киши ҳар бир нарсада ўз Пайғамбари соллаллоҳу алайҳи васалламга эргашмоғи лозим. Ҳатто үйланиш муносабати ила айтиладиган табрик сўзларида ҳам.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: تَرَوْجِينِي النَّبِيُّ ﷺ، فَأَتَتَّبَّعُ أُمِّي
فَأَدْخَلَنِي الدَّارَ فَإِذَا نَسْوَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فِي الْبَيْتِ، فَقُلْنَ: عَلَى الْخَيْرِ
وَالْبَرَّ كِه وَعَلَى خَيْرٍ طَائِرٍ. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدُ.

Оиша розияллоҳу анходан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам менга үйланғанларида онам келиб, мени ҳовлига олиб кирдилар. Қарасам, ансорий аёллар үйнинг ичидаганлар. Бас, улар «Хайр ва баракали бўлсин. Энг баҳтили ва насибали бўлсин», дедилар».

Бухорий ва Абу Довуг ривоят қилганлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Оиша онамизнинг тўйлари Мадинаи Мунавварада бўлган. Оиша онамизнинг оналари Умму Руммон бинти Омир ибн Абдушамс розияллоҳу анхонинг ўзлари у кишини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдилариға олиб кирганлар. Ушанда ҳовлида Асмо бинти Язийд розияллоҳу анҳо бошлиқ бир гурӯҳ Мадина аёллари ҳам бўлганлар. Улар келин бўлмиш Оиша онамизни кўрганлари заҳоти у кишининг ҳақларига яхши тиляклар билан дуо қилганлар.

Кейин Умму Руммон розияллоҳу анҳо Оиша она-
мизни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг
олдиларига олиб кириб, ўтқазганлар ва:

«Мана бу — аҳдингиз, ё Расулашто, Аллоҳ сизга
буларни муборак қылсин», — деганлар.

Демак, келин-куёвни кўрган киши дарҳол табрик-
лаб, яхшиликлар тилаб дуо қилиши керак экан.

КУЁВНИНГ КЕЛИН ҲУЗУРИГА ДАСТЛАБКИ КИРИШИ

Тўй тутаб, меҳмонлар тарқалиб кетгандан сўнг,
одатда, күёвнинг алоҳида тайёрланган хонада кутиб
ўтирган келин ҳузурига дастлаб киришига алоҳида
эътибор берилиши турган гап. Албатта, бир умрлик сав-
до бўлмиш никоҳди ҳаётни амалий бошлаш ҳодисаси
алоҳида ҳис-ҳаяжон, орзу-истаклар билан тўлиб-тош-
ган бўлиши муқаррар. Бундай пайтда қилинадиган ҳар
бир иш, босиладиган ҳар бир қадам ва айтиладиган ҳар
бир сўз умр бўйи эсда қоладиган бўлиши ҳам табиий.

Шунинг учун бўлса керак, одамларда бу ҳодисага
алоҳида аҳамият бериш одати бор. Ушбу муносабат
иля келажак ҳаётнинг бахтли бўлишига оид деб ўй-
ланган ирим-сиirimлар ҳам кўпайган. Айниқса, аёл-
лар ичидаги гап-сўзлар, келин-куёвга бериладиган
маслаҳатлар ҳам кўпайиб кетган.

Баъзи жойларда авваллари, келиннинг ризқи ўзи
билан кирсин деб, янги уйга кириб келаётган келин-
нинг бошига нон боғлаб қўйишар, келин билан куёв
ўз хоналарида дастлаб кўришганда ким иккинчисининг
оёғини один босиб олса, оиласда ўшанинг гапи ўтади-
ган бўлади, дейишарди. Яна, келин-куёвга ойнани кўр-
сатиб, қандайдир саволлар беришар ва ўша саволларга
мос жавоб беришни талаб ҳам қилишарди. Ҳатто баъзи
китобларда куёв уйнинг бурчагида оёғини ювиши ва
яна нималардир қилиши кераклиги ҳақида ёзилган ҳам
екан. Одамлар ўша ёзилган нарсаларга амал қилиш ёки
қилмаслик борасида саволлар ҳам беришганди.

Эҳтимол, бундан бошқа гап-сўзлар, бидъат-хуро-
фотлар ҳам бордир. Эҳтимол, кўплари йўқолиб ҳам

кеттандыр. Лекин шаръий түшунчаларда бу ҳақда қандай күрсатмалар борлиги билан ҳар бир мусулмон шахс қизиқиши турған гап. Уламолар күёв келиннинг олдига биринчи бор кирганида нималар қилиши кераклиги ҳақида унча күп гапларни айтмаганлар ва ривоятларни келтирмаганлар. Бу тұғрисида ушбу сатрларни ёзишдан олдин ҳозирги воситалар орқали ҳам қидириб күриб, унчалар күп нарса йүқлигига ишонч ҳосил қилинди. Яғни маълумот күплигидан қай бирини олиш қийинлашадиган даражада эмаслиги аён бўлди. Ўзимиз аввал ёзган баъзи нарсаларга кейин топған маълумотларни кўшиб, тақдим этишга ижозат бергайсиз.

Дастлабки маълумот Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг күёвлари ҳазрати Али розияллоҳу анхунинг Фотимаи Захро розияллоҳу анҳо олдираига тўйдан кейин биринчи киришларидан олдин уларга қилган ишлари ва дуолари ҳақидадир.

«Тўй кечаси бўлганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам күёв бўлмиш Али ибн Абу Толибга:

«Эй Али, келинга бир тўй ҳам қилмоқ керак», — дедилар.

Шунда Саъд ибн Муъз розияллоҳу анҳу:

«Менда бир қўчкор бор!» — деди.

Ансорийлардан бир гуруҳи бир неча соъ жўхори жамлаб келишди. Ана ўша нарсалардан тўй зиёфати уюштирилди. Зиёфатдан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Али ибн Абу Толибга:

«Менга учрамагунча бир нарса қилмай тур», — дедилар.

Кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Фотима розияллоҳу анҳо турған жойга бордиларда, у кишига: «Менга сув келтир», — дедилар.

Келинликка тайёрланиб олган Фотима розияллоҳу анҳо бир идишда сув келтирдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам у сувдан Фотима розияллоҳу анхонинг кўксилларига ва бошларига сепдиларда:

«Аллоҳим, мен Сендан бунга ва бунинг зурриётларига шайтони рожиймнинг ёмонлигидан паноҳ тилайман», — дедилар.

Сүнгра у зот яна сув келтиришни талаб қылдилар. Бу сафар Али ибн Абу Толиб бориб, ҳалиги идишда сув келтирдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига ҳам худди Фотима розияллоҳу ан-хога қылган ишларни ва дуоларни қылдилар ва:

«Аллоҳим, икковларига барака бергин, икковларининг устиларидан барака нозил қылгин ва икковларининг зурриётларини баракали қылгин», – дедилар.

Сүнгра Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам икки муаввизатайнни тиловат қылдилар ва:

«Ўз аҳдинг олдига Аллоҳнинг исми ва баракаси ила киравер», – дедилар».

Ушбу иқтибосдан күёвнинг келин олдига биринчи бор киришидан олдин қавмнинг катталари қыладиган ишлар ва дуолар ҳақида маълумот олишимиз мумкин.

– Куёв келиннинг олдига биринчи бор киришида хурсандлик, очиқ чехра ва мулоиймлик билан кириши кераклиги китобларимизда тавсия қилинган. Чунки келин ҳис-ҳаяжонда, хавфда, хижолат ва ўзгача ҳолатда туради. Куёв «бисмиллаҳ»ни айтib, ўнг оёқ билан салом бериб киради. Сүнгра келиннинг пешонасига қўлини қўйиб туриб, қўйидаги ривоятда келган дуони ўқийди.

عَنْ عَمْرٍو بْنِ شُعَيْبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ النَّبِيِّ قَالَ: إِذَا
تَرَوْجَحَ أَحَدُكُمْ أَمْرَأَةً أَوْ اشْتَرَى حَادِمًا فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا
وَخَيْرَ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَمِنْ شَرِّ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ.
رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

Амр ибн Шуъайбдан, у отасидан, у бобосидан ривоят қилишади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

«Қачонки бирортангиз бирор аёлга уйланса ёки ходим сотиб олса, «Аллоҳумма! Инний асьалука хойроҳа ва хойра маа жабалтаҳа алайҳи ва аъзуу зубика мин шарриҳа ва мин шарри маа жабалтаҳа алайҳи», – десин».

Абу Довуг ва Насаий ривоят қылганлар.

Дуонинг маъноси: «Аллоҳим! Сендан унинг яхшилигини ва Сен унга берган жибилият – ахлоқнинг яхисини сўрайман. Ҳамда сендан унинг шарридан ва Сен унга берган жибилият – ахлоқнинг ёмонидан паноҳ сўрайман».

Келин-куёвга бошқалар дуо қилишлари билан бирга, уларнинг ўзлари ўзларига ва бир-бирларига дуо қилишлари ҳам жуда яхшидир. Албатта, ўшандай баҳтли соатларда Аллоҳ таолодан ўзига ва умр йўлдошига баҳт-саодат тилаб дуо қилмоқ муҳимдир.

Сўнгра икковлари биргалиқда – куёв имом бўлиб, келин орқада иқтидо қилиб – икки ракъат намоз ўқисалар, жуда ҳам яхши бўлади. Ҳар ким ўзи ўқиса ҳам бўлаверади.

عَنْ سُلْطَانٍ قَالَ: إِذَا تَزَوَّجَ أَحَدُكُمْ امْرَأً فَكَانَ لِتَلَةِ الْبَنَاءِ فَلِيُصْلِلْ رَكْعَتَيْنِ، وَلِتَأْمُرْهَا فَلَتُصْلِلْ خَلْفَهُ رَكْعَتَيْنِ، فَإِنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ فِي الْبَيْتِ خَيْرًا. رَوَاهُ التَّبَارَزِيُّ.

Салмон розиямлоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

«Қачон бирингиз бирор аёлга уйланса, қўшилиш кечасида икки ракъат намоз ўқисин, ун(келин)га ҳам ортида икки ракъат намоз ўқишини айтсин. Албатта, Аллоҳ уйда яхшиликни (пайдо) қилувчиdir».

Баззор ривоят қилган.

Албатта, бу каби намозлар хайрга, баракага, яхшиликка сабаб бўлиши турган гап. Мусулмон инсон учун намоз унинг ҳаётидаги энг азиз нарсадир.

Юқорида келтирилган нарсалар куёв ва келинлар учун уларнинг биринчи кечаларида яхши ният ила ихтиёрий қилинадиган ишлар ва дуолардан иборатдир. Яхши умид ила қилса, гўзал иш бўлади. Аммо қилмаса, шаръий жиҳатдан ҳечқиси йўқ. Буларни қилмаганлар «бу ишларни қилмаган эдик, энди нима бўлади?» деган хаёлларга бормасликлари лозим.

ЖИНСИЙ ЯҚИНЛИК ОДОБЛАРИ

Сир әмас, Аллоҳ таоло инсонни яраттанда хоҳ, әркак бўлсин, хоҳ аёл бўлсин, жинсий туйғу ва эҳтиёж билан қўшиб яраттандир. Ўша хоҳиш-эҳтиёжни эса никоҳ йўли билан қондириш керак. Шунинг учун ҳам шариатта никоҳ киритилган. Чунки фақат никоҳ орқалигина ҳар бир инсонда мавжуд ўша жинсий эҳтиёжни ҳалол-пок равища қондириш мумкин. Бу ўта нозик ва ҳиссиятли амалиётнинг ҳам ўзига яраша одоблари, маданияти бор.

Минг афсуслар бўлсинким, ушбу ўта муҳим одоб ҳам мусулмонлар орасида унтуилиб, худди юқорида таъкидланган бошқа ҳолатлардаги каби, ўзга ҳалқларнинг «одоби», яъни одобсизлиги кириб келмоқда. Уларнинг фаҳш фильмлари, нашриётлари, қўлланмалари «одоб» ўргатадиган манбага айланиб бормоқда. Буни бизнинг ҳалқаро маълумотлар тармоғидаги саҳифамизга келаётган саволлардан тушуниб олиш мумкин. Эркак ва аёллар кўпинчча «Ундай қилса бўладими, бундай қилса бўладими?» дея мазкур бошқа маданиятнинг тақдим қилаётган «одоб»лари ҳақида сўрайдилар.

Бунинг бош сабаби бошқа маданиятнинг кишиларимизга таъсири бўлса, ундан кам бўлмайдиган яна бир сабаб ҳам мавжуд, у ҳам бўлса, бу нарсаларни кишиларга ўз маданиятимиз асосида тақдим қилинмаётганидир. Бу гапнинг далили сифатида ҳам ҳалқаро маълумотлар тармоғидаги саҳифамизга мурожаат қиласиз. Бир неча йиллардан буён унинг «энг кўп ўқилган мақолалар» бўлимида биринчи ўринни «Жинсий алоқа одоблари» номли мақола эгаллаб турибди.

Ислом маданиятида жинсий алоқа ўта шахсий ва нозик иш бўлганлигидан, бу нарса ўзига хос одоб билан муолажа қилинади. У ҳақдаги гаплар кўз-кўз қилинмайди, ҳамманинг қулоги қизитилмайди. Ноўрин равища кишиларнинг хаёли бузилмайди. Гуноҳга чақирилмайди. Ушбу юксак одоб барча ҳолатларда ўз ўрнини топган бўлади. Ҳаттоқи, ота-онанинг ётоги

Даимиёт оли

болаларга намоён бўлишининг ҳам олди олинади. У, иложи борича, кўздан четроққа қилинади. Аввалла-ри – тўшак ҳар куни солиб, ҳар куни йифиладиган даврларда ҳам аввал ота-она ўз ётогини йифиб олиб, кейин болаларини уйғотганлар. Худди шу қоидага бошқа ҳолатларда ҳам амал қилинган.

Жинсий яқинлик одоби Қуръони Каримда зикр қилинган одоблардандир. Мана шу омилнинг ўзи ҳам бу борадаги одобларга қанчалик катта аҳамият берилганини кўрсатади.

Аллоҳ субҳаанаҳу ва таоло «Бақара» сурасида марҳамат қиласди:

نَسَاقُكُمْ حَرَثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرَثَكُمْ أَئِ شَتَّمْ وَقَدَّمُوا لَا تُشْكِرُو وَأَنْقُوا
اللَّهُ وَأَعْلَمُو أَنَّكُمْ مُلَفُّو وَبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ
۳۳

«Аёлларингиз экинзорларингиздир. Бас, экинзорингизга хоҳлаган томонингиздан келинг. Ўзингиз учун (яхшилик) тақдим қилинг. Ва Аллоҳга тақво қилинг ҳамда, билингки, албатта, Унга рўбарў келувчисиз. Мўминларга хушхабар бер» (223-оят).

Эр-хотин орасидаги ҳассос ва нозик алоқа Қуръони Карим оятларида ўзига хос одоб ва услугуб билан тасвирланади. Аввалги оятлардан бирида эр-хотинни бир-бирига нисбатан кийим – либос деб таъриф қилинган эди. Бу оядта эса аёллар экинзорга ўхшатиляпти. Экинзорга уруғ ташланса, ҳосил униб чиққанидек, аёлга эркақдан тушган уруғликдан фарзанд униб чиқишига ишорат қилиб:

«Аёлларингиз экинзорларингиздир», дейилмоқда.

Модомики, улар сизнинг экинзор эканлар, **«Бас, экинзорингизга хоҳлаган томонингиздан келинг».**

Яъни, хоҳлаган вақтингизда, хоҳлаган ҳолатингизда жинсий яқинлик қилинг. Айни чорда мақсад, кўзланган роя эсингиздан чиқмасин:

«Ўзингиз учун (яхшилик) тақдим қилинг».

Аллоҳдан қўрқиши, унга тақво қилиш ёдингиздан кўтарилибасин.

«Ва Аллоҳга тақво қилинг ҳамда, билингки, ал-батта, Унга рўбарў келувчисиз».

Демак, эҳтиёт ва ҳушёр бўлиш керак. Оятнинг охирида эса Аллоҳга рўбарў келганда мўминларга яхшилик бўлишини таъкидлаб:

«Мўминларга хушхабар бер», дейиляпти.

عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَتِ الْيَهُودُ تَقُولُ: إِذَا أَتَى الرَّجُلُ امْرَأَهُ مِنْ ذُرْبِهَا فَقُتِلَهَا كَانَ الْوَلَدُ أَخْوَلَ، فَنَزَّلَتْ - نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شَتَّمْ - . رَوَاهُ الْأَرَبِيعَةُ.

Жобир розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Яҳудийлар «Агар эркак хотинига орқа томондан олдига яқинлик қилса, бола ғилай бўлади», дер эдилар. Шунда «Аёлларингиз экинзорларингиздир. Бас, экинзорингизга хоҳлаган томонингиздан келинг», ояти нозил бўлди».

Тўртловлари ривоят қилдилар.

Жинсий тарбия муҳим масалалардан бўлганлиги учун Аллоҳ таоло уни Қуръони Каримда зикр қилган. Доим бўлгани каби, ўша пайтларда ҳам бу нозик ва ўта ҳассос масалада одамлар ичидаги бўлар-бўлмас гаплар чиқиб турар эди. Жумладан, аҳли китоб бўлган, маданият соҳиби саналган яхудийлар ҳам турли дийдиёларни тарқатиб турар эдилар. Улар «Агар эр хотинининг олдига орқа тарафидан туриб яқинлик қилса, боласи ғилай туғилади» деган гапни тарқатган эдилар. Аллоҳ таоло юқорида зикр этилган оятни нозил қилиб, уларнинг гаплари ботил эканини баён этди. Қайси томондан бўлса ҳам, экин – бола бўладиган жойга бўлса, бас. Боланинг қандай бўлишига яқинлик қилиш ҳолати сабаб бўлмайди.

عَنْ أَبْنَى عَبَّاسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْتِي أَهْلَهُ قَالَ: بِاسْمِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ جَنِبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنْبْ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْنَا، فَإِنَّمَا يَعْدُرُ بَيْنَهُمَا وَلَدُّ فِي ذَلِكَ لَمْ يَصْرُهُ شَيْطَانٌ أَنَا. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

*Ибн Аббос розиямлоқу аңұдан ривоят қилинағы:
«Набий соллаллоқу алайҳи васаллам:*

«Агар бирортанғиз үз аҳлиға яқинлик қилишни ирода этган пайтида «Бисмиллахи. Аллоҳумма! Жаннибнаш-шайтона ва жаннибиш-шайтона маа розақтана», деса, албатта, агар үшандан уларға фарзанд бериладиган бўлса, унга шайтон ҳеч қачон зарар етказа олмайди», дедилар».

Бешовлари ривоят қилгилар.

Дуонинг маъноси: «Аллоҳнинг номи билан. Аллоҳим, биздан шайтонни четда қилгин, шайтонни бизни ризқлантирган нарсангдан четда қилгин».

Жуфти ҳалолига жинсий яқинлик қилаёттган киши ушбу дуони ўқиши лозим. Ўшанда шайтоннинг шарридан сақланган бўлади. Мабодо, ўша яқинлиқдан ораларида фарзанд пайдо бўлса, у болага ҳеч қачон шайтон зарар етказа олмайди.

*عَنْ أَبْنَى عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّكُمْ وَالْتَّعْرِيَ، فَإِنَّ
مَعَكُمْ مَنْ لَا يُفَارِقُكُمْ إِلَّا عِنْدَ الْغَائِطِ وَحِينَ يُفَضِّي الرَّجُلُ إِلَى أَهْلِهِ،
فَاسْتَحْيُوهُمْ وَأَكْرِمُوهُمْ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ.*

Ибн Умар розиямлоқу аңұдан ривоят қилинағы:

«Набий соллаллоқу алайҳи васаллам:

«Яланғоч бўлишдан сақланинглар. Чунки сиз билан қазои ҳожат ва эр киши үз аҳлиға қўшилган пайтдан бошқа вақтда ҳеч ажралмайдиганлар бўлади. Бас, улардан ҳаё қилинглар ва уларни икром этинглар», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Бу ривоятдаги «фақат икки ҳолатдан бошқа пайтда одамдан ажралмайдиганлар» деб айтилаёттган нарсалар фаришталардир. Мазкур икки ҳолатдан бири «эр киши үз аҳлиға борган пайт»идир.

Шунинг учун ҳам мўмин-мусулмонлар ўша фаришталарнинг риоясини қилиб юришлари керак. Шариат рухсат бермаган ҳолатларда, фаришталарга озор бўлмаслиги учун, авратларини асло очмасликлари лозим.

عَنْ عَلِيٍّ بْنِ طَلْقٍ قَالَ: أَتَى أَغْرَابِيُّ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الرَّجُلُ مِنَّا يَكُونُ فِي الْفَلَةِ فَكُوْنُ مِنْهُ الرُّؤْيَحَةُ وَيَكُونُ فِي الْمَاءِ قَلْةً، فَقَالَ: إِذَا فَسَأْلَكُمْ فَلْيَتَوَضَّأُ، وَلَا تَأْتُوا النِّسَاءَ فِي أَعْجَازِهِنَّ، فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَشْتَخِبِي مِنَ الْحَقِّ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ وَأَحْمَدُ.

Али ибн Толқ розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:
«Бир аъробий Набий соллаллоҳу алайҳи васал-
ламнинг ҳузурларига келиб:

«Ё Расулаллоҳ, биздан бир киши очиқ жойда бў-
лади. Ундан ҳид чиқади. Сув оз бўлади», – деди.

Шунда у зот: «Қачон бирингиз ҳид чиқарса, та-
ҳорат қилсин, аёлларнинг орқаларига яқинлик қил-
манглар! Албатта, Аллоҳ ҳақдан ҳаё қилмас», – де-
дилар».

Термизий ва Аҳмад ривоят қилганлар.

Аъробийлар саҳро табиатли бўлганниклари учун
Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ҳар қан-
дай нарсани, нима тўғри келса, тортинасадан сўрай-
верар эдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва-
саллам билан доимо бирга бўладиган саҳобийлар ҳам
аъробийлар келиб, бирор нарса сўрашса эди, биз ҳам
фойдаланиб қолар эдик, деб турар эдилар.

Мана, бир аъробий келиб, аъробийчасига савол
сўради. Унинг саволи ҳид чиқарган одам таҳорат
қилмай қўяверса, бўлавермайдими, деган маънода
эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳид
чиқарган одам таҳорат қилиши шарт эканини таъ-
кидлаш билан бирга, бошқа бир муҳим масалани ҳам
айтиб ўтдилар. У ҳам бўлса, аёл кишининг орқасига
яқинлик қилмаслик. Бу муҳим масала, буни эркагу
аёл, ҳар бир шахс билмоғи керак. Чунки бу нарса
ҳалол-ҳаромга, гуноҳга тегишли масала. Бу уят гап,
деб айтмай кетадиган масала эмас. Шунинг учун ҳам
Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам мазкур
гапни айтганларидан кейин: «Албатта, Аллоҳ ҳақдан
ҳаё қилмас», деб илова қилиб қўйдилар.

Худди шу маъно бизнинг тилимизга «Шариатда шарм йўқ» деб таржима қилинган. Ҳалол-ҳаром, гуноҳ-савобга боғлиқ бўлганлиги учун оддий ҳолатларда уятли ҳисобланган баъзи гапларни ҳам гапиришга тўғри келиши шундай изоҳланади.

وَلَا أَضَحَّابُ النَّسْنَ: مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى اِمْرَأَهُ فِي دُبُرِهَا.

«Сунан» эгаларининг ривоятида:
«Ким аёлининг орқасига яқинлик қиласа, малъундир», дейилган.

Хотинининг олдини қўйиб, орқасига яқинлик қилиш катта гуноҳдир. Ундан одам Аллоҳ таолонинг лаънатига учрайди. Чунки бу шаръян ҳаром қилинган ишдир. Шариатда ҳаром қилинган ишни қилган одам эса лаънатга учрайди. Аллоҳнинг раҳматидан қувилади.

Кўп марта такрорланганидек, шариатда «ҳаром», «гуноҳ», «ман қилинган» дейилган нарсаларнинг барчasi инсон зоти учун зарарли бўлади. Жумладан, аёл кишининг орқасига яқинлик қилиш ҳам бузук табиат аломати бўлиши билан бирга, аввало, ўша ишни қилувчиларга катта зарар келтириши турган гап.

عَنْ أَبْنَ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا يَنْظَرُ اللَّهُ إِلَى رَجُلٍ أَتَى رَجُلًا أَوْ اِمْرَأَةً فِي الدُّبُرِ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ وَأَحَمَدُ.

Иbn Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:
«Эркак ёки аёл кишининг орқасига яқинлик қилган кишига Аллоҳ назар қилмас», – дедилар».

Термизий ва Аҳмад ривоят қилганлар.

Ушбу ривоятда зикр қилинган иш энг мункар ишлардан экани, уни инсонлик табиатидан чиқиб кетган малъунларгина қилиши мумкинилиги ҳаммага маълум ва машхур.

وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ: كُلُّ مَا يَلْهُو بِهِ الرَّجُلُ الشَّرِّيْمُ بَاطِلٌ إِلَّا

رَمْبَهُ بِقَوْسِهِ، وَتَأْدِيهُ فَرَسَهُ، وَمُلَاعِبَتَهُ أَهْلَهُ، فَإِنَّهُ مِنَ الْحَقِّ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ وَابْنُ دَاوُدَ.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мусулмон кишининг беҳуда кўнгилхушлик қилиши ботилдир. Камонидан ўқ отса, отини ўргатса ва аҳли билан ўйнашса, мустасно. Бу нарсалар ҳақдандир», – дедилар».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қылганлар.

Камондан ўқ отиш, мерғанликка тайёрланиш ватан, дину диёнат мудофааси учун тайёргарлик кўришдир. Демак, бу борадаги уринишларнинг замонавий кўринишларини ҳам беҳуда уриниш деб бўлмайди.

Отни ўргатиш ҳам, чавандозликни машқ қилиш ҳам ўзи ва жамияти фойдасига тайёргарлик кўришдан иборат. Бу маънодаги уринишлар, албатта, беҳуда ҳисобланмайди.

Хотини билан кўнгилхушлик қилиш ҳам шу тоифага киради. Бу нарса ҳалол, пок. Оиланинг иноқлиги, орадаги муҳаббатнинг бардавомлиги шунга борлиқ. Жумладан, жинсий яқинлик ҳам ушбу доирадаги ишларга киради.

وَقَالَ جَابِرٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: كُنَّا نَغْرِلُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ فَبَلَغَنَا فَلَمْ يَهْنَا. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتَّرمِذِيُّ.

«Жобир розияллоҳу анҳу:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида «азл» қиласар эдик, бу нарса у зотга етганда бизни қайтармаганлар», деди».

Икки шайх ва Термизий ривоят қылдилар.

«Азл» – уруғликни бачадондан ташқарига тўкиш ҳақидаги барча далилларни ўрганган уламоларимиз: «Бу ишни фақат хотиннинг розилиги билан қилиш мумкин. Чунки бу аёл кишининг ҳаққидир», деганлар.

Basmillah ar-Rahman ar-Rahim

Бу иш ўша вақтда бевақт ҳомила бўлиб қолиши-нинг олдини олиш учун қилинадиган ишлардандир. Айни пайтда, у жинсий алоқа одобларига кирадиган ишлардан ҳисобланади. Шунинг учун ҳам муҳаддис-ларимиз ушбу ривоятни мана шу бобда келтиради-лар. Бундан эр-хотиннинг жинсий алоқа бобида ҳам бир-бирларида ҳақлари борлиги билиб олинади.

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ أَشَرَّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ مَنْزَلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ الرَّجُلُ يُفْضِي إِلَى امْرَأَهُ وَتُفْضِي إِلَيْهِ ثُمَّ يَنْتَهُ سِرْهَا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَخْمَدٌ.

Абу Саъид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қиёмат куни Аллоҳнинг наздида мартабаси энг ёмон одам аёлига яқинлик қилиб, аёли унга яқин бўлганидан кейин сирини одамларга ёйиб юрадиган кишидир», дедилар».

Муслим ва Аҳмад ривоят қилганлар.

Эр-хотиннинг орасидаги шариат иши (мубошарат) фақат иккисининг сири бўлиб қолиши керак. Эр ҳам, хотин ҳам жинсий алоқа пайтида бўладиган нарсаларни бошқаларга айтмаслиги лозим. Мазкур сирни бошқаларга айтиб юриш беодоблик, шарму хаёсизлик ва гуноҳ иш ҳисобланади, жамиятда фоҳиша гап-сўз ва ишларнинг кўпайишига сабаб бўлади. Шунинг учун ҳам қуида ўрганиладиган ривоятимизда бу ишни қиладиган киши шайтонга ўхшатилмоқда.

وَلَا صَحَابُ الشَّيْطَانِ: إِنَّمَا مَثَلُ ذَلِكَ مَثَلُ شَيْطَانَةِ لَقِيَتْ شَيْطَانًا فِي السَّكَّةِ فَقَضَى مِنْهَا حَاجَةَهُ وَالنَّاسُ يَنْظَرُونَ إِلَيْهِ.

«Сунан» эгаларининг ривоятида:

«Унинг мисоли урғочи шайтон кўчада эркак шайтонга дуч келиб, одамлар қараб турганда ундан (урғочи шайтондан) ҳожатини қондириб олганга ўхшайди», — дейилган.

Эр-хотинларнинг ўзлари ораларидаги жинсий ҳаёт ҳақида бошқаларга сўзлаб юришлари ана шундай шармандали иш ҳисобланади. Шунинг учун мўмин-мусулмон эркагу аёл ўзаро жинсий сирларини ҳеч кимга айтмасликлари керак.

Оилавий ҳаёт, жинсий муносабат одоблари ҳақида сўз кетар экан, ушбу мавзунинг ажралмас қисми бўлган фусл масаласини ҳам эслаб ўтсак, мақсадга мувофиқ бўлса керак. Билганларга тақрор, билмаганларга илм-маърифат бўлади, иншааллоҳ.

ФУСЛ

«Фусл» сўзи луғатда бирор нарсанинг устидан сув оқизишини англатади.

Шариатда эса, Аллоҳ таолога қурбат ниятида баданинг ҳаммасига сув оқизишига «Фусл» деб айтилади.

Фуслнинг шариатимизда вожиб қилинишининг ҳикматлари қўп.

Аввало, у – ибодат, Аллоҳ таолога қурбат ҳосил қилиш учун зарур нарса.

Иккинчидан, поклик, озодалик ва соглик учун ўта муҳим омил.

Қолаверса, фуслни вожиб қилувчи нарсалар туфайли инсон вужудида пайдо бўладиган баъзи нопокликларни кетказиш, маний кетиши или жисм йўқотган нарсаларни қайта тиклашдир.

Жинсий яқинлик ва эҳтиломдан кейин фусл қилган одамда қон юриш яхшиланади ва тетиклик тикланади.

Шунингдек, ният билан қилинган фусл туфайли гуноҳлар ҳам ювилади.

ФУСЛНИНГ ФАРЗЛАРИ

Бас, фуслнинг фарзи оғзини, бурнини ва бутун баданини ювмоқдир.

Бу жумладан фуслнинг фарзи учта экани англағ олинади:

1. Оғизни чайқаш.

Албатта, оғизни яхшилаб чайқаш ғұслнинг фарз-ларидан бири экани ҳаммага маълум. Бусиз ғұсл бў-лиши мумкин эмас.

2. Бурунни чайқаш.

Бурунни яхшилаб муболага ила чайиш ҳам ғұслнинг фарзи ҳисобланади.

3. Баданнинг барча ерини ювиш.

Бутун танани, бирор туки остини ҳам қўймай, суветказиб ювиш ҳам ғұслнинг фарзидир.

Ғұслнинг фарзлиги «Моида» сурасидаги:

وَإِن كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهِرُوا

«Агар жунуб бўлсаларингиз, покланинглар» (6-оят) оятидан олинган. Бунда ювиш имкони бор барча жойни поклаш маъноси бордир.

Аллоҳ таоло яна «Нисо» сурасида:

وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَارِيٌ سَيِّلَ حَتَّى تَغْتَسِلُوا

«Ва жунуб ҳолингизда ҳам, то ғұсл қилмагунингизча (масжида турманг). Магар йўлдан ўтувчи бўлса, майли», деган (43-оят).

Ушбу икки оятда оғиз, бурун ва баданнинг барчасини ювиш маъноси бор.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: إِنْ تَحْتَ كُلَّ شَعْرَةٍ حَنَابَةً
فَاغْسِلُوا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الْبَشَرَةَ . رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدُ .

Абу Ҳурайра розиямоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, ҳар бир тук толаси остида жунублик бор. Бас, сочни ювинг ва жилдингизни покланг», дедилар».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилғанлар.

Ушбу ҳадиснинг бошқа бир ривоятида:

وَفِي رِوَايَةِ: مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعْرَةٍ مِّنْ حَنَابَةٍ لَمْ يَغْسِلْهَا فَعِلَّ بِهَا

كَذَا وَكَذَا مِنَ النَّارِ قَالَ عَلَيْهِ فَمِنْ ثُمَّ عَادَيْتُ رَأْسِيْ تَلَاثًا وَكَانَ يَجْزُ شِعْرًا.

Ушбу ҳадиснинг бошқа бир ривоятида:

«Ким жунубликдан бир тук ўрнини ювмай қолдирса, дўзахда ундан қилинади, бундай қилинади», дедилар».

«Али:

«Шунинг учун бошимни душман тутдим», деб уч марта айтди. У сочини қирдириб юрар эди», дейилган.

ФУСЛНИНГ СУННАТЛАРИ

Бас, унинг суннатлари икки қўлинни ва фаржини ювмоғи ҳамда нажосатни кетказмоғи. Сўнг тоҳарат қиласди. Аммо икки оёғини ювмайди. Кейин баданига уч марта сув қуяди. Сўнгра оёғини сув тўплангандан бошқа ерда ювади.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْحَنَابَةَ يَنْدَأُ فَيَغْسِلُ بَدْئِهِ، ثُمَّ يُفْرِغُ يَمِينَهُ عَلَى شَمَالِهِ فَيَغْسِلُ فَرَجْحَهُ، ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وَضْوَءَةً لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ يَأْخُذُ الْمَاءَ فَيَدْخُلُ أَصَابِعَهُ فِي أَصْوَلِ الشَّعْرِ حَتَّى إِذَا رَأَى أَنْ قَدْ اسْتَبَرَ حَفْنُ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثَ حَفَنَاتٍ، ثُمَّ أَفَاضَ عَلَى سَاعِرِ حَسِيدَهِ، ثُمَّ غَسَلَ رِحْلَهُ. رَوَاهُمَا الْخَمْسَةُ.

Оша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам жунубликдан фусл қилсалар, аввал икки қўлларини ювишдан бошлар эдилар. Сўнгра ўнг қўллари билан чап қўлларига сув қўйиб, фаржларини ювар эдилар. Кейин эса намозга қиласидиган тоҳаратларини бажаар эдилар. Сўнгра сувни олиб, панжаларини соchlари остига киритар эдилар. Токи, сув яхши етганига ишонганларидан кейин бошлари устидан уч

жовуч сув қуяр әдилар. Кейин қолған танааларига сув қуяр, сүнгра оёқларини ювар әдилар».

Иккала ҳадисни бешовлари ривоят қылғанлар.

عَنْ مَعْمُونَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: وَضَعْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاءً لِلْغَسْلِ فَغَسَلَ بِدِيهِ مَرْجَنْ أَوْ ثَلَاثَةَ أَوْ أَفْرَعَ عَلَى شَمَائِلِهِ فَغَسَلَ مَذَاكِرَةً، ثُمَّ مَسَحَ بِدِيهِ بِالْأَرْضِ، ثُمَّ مَسَحَ سَقْرَ وَسَقْرَ وَجْهَهُ وَبِدِيهِ، ثُمَّ أَفَاصَ عَلَى جَسَدِهِ، ثُمَّ تَحَوَّلَ عَنْ مَكَانِهِ فَغَسَلَ قَدْمَيْهِ. وَفِي رِوَايَةٍ: ثُمَّ غَسَلَ رَأْسَهُ ثَلَاثَةَ وَفِي رِوَايَةٍ: فَاتَّئِتَهُ بِخَرْقَةٍ فَلَمْ يُرْدِهَا فَجَعَلَ يَنْفَضُّ الْمَاءَ بِدِيهِ

Маймуна розияллоҳу аңқодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам учун ғұсл қилғани сув қўйдим. Бас, у зот икки қўлларини икки ёки уч марта ювдилар. Кейин чап қўлларига сув қўйиб туриб, олатларини ювдилар. Сүнгра қўлларини ерга суртдилар. Кейин оғизларини чайқадилар, бурунларига сув олдилар, юзлари ва икки билакларини ювдилар. Сүнгра танааларига сув қўйдилар. Кейин бошқа жойга ўтиб, икки оёқларини ювдилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Сўнгра бошларини уч марта ювдилар», дейилган.

Яна бошқа ривоятда:

«Мен у кишига бир латта келтирган эдим, хоҳламадилар ва сувни қўллари билан сидира бошладилар», дейилган.

Икки ҳадисни бешовлари ривоят қылғанлар.

Сочи ўрилган аёл учун унинг остини ҳўллаши кифоя қиласи.

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي امْرَأَةٌ أَشَدُ ضَفْرَ رَأْسِي أَفَأَنْقُضُهُ لِغَسْلِ الْحَنَابَةِ؟ قَالَ: لَا، إِنَّمَا يَكْفِيكَ أَنْ تَحْشِي عَلَى رَأْسِكَ ثَلَاثَ حَثَّيَاتٍ، ثُمَّ تُعْبِضِينَ عَلَيْكَ الْمَاءَ فَتَطْهَرِينَ. رِوَايَةُ الْحَمَضَةِ إِلَّا الْبَخَارِيُّ.

Умму Салама розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:
«Мен:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен сочимни мустаҳкам
қилиб ўрадиган аёлман. Жунублик ғусли учун уни
ёйморим керакми?» дедим. У зот:

«Йўқ, сен учун бошинг устидан уч ҳовуч сув қуй-
моринг кифоя қилур. Сўнгра устингдан сув қуясан.
Бас, пок бўлурсан», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Барча хужжат ва далилларни синчиклаб ўрганиб
чиққан фуқаҳоларимиз ғуслни аввалидан охиригача
қўйидаги тарзда баён қиласилар:

Дастлаб, ғусл қилувчи шахс тасмия айтади ва ният
қиласи. Кейин икки қўлини ювади. Кейин орқа, олди
фаржини ювади. Баданида нажосат бўлса, ўшани
ювади.

Кейин худди намозга қилгандек тоҳарат қиласи.
Албатта, оғиз-бурунни муболага билан чайқаш бор
гап. Агар турган жойида сув жамланадиган бўлса,
оёқларини ювишни кейинга суради.

Сўнгра бошига сув қўйиб, ишқаб ювади. Баданига
уч марта сув қуяди. Ўнг елкасидан бошлаб сув қуяди.
Кейин чап елкасига. Қўли билан баданини ишқайди.
Икки қулоги, киндиги, қўлтиқ ости каби сув етиши
қийин жойларига алоҳида эътибор беради.

Ғуслнинг охирида бошқа тарафга ўтиб оёқлари-
ни ювади. Сув тўпланмаса, оёқларини ҳам ўша ерда
ювив олаверади.

Ғуслнинг одоблари ҳам худди тоҳаратнинг одобла-
рига ўхшайди. Аммо ғуслда қиблага қараш йўқ.

Ғуслда қўйидаги нарсалар макруҳdir:

1. Сувни исроф қилиш.
2. Сувни ўта оз ишлатиш.
3. Сувни юзига уриш.
4. Одамлар гапини гапириш.
5. Узрсиз бошқадан ёрдам олиш.
6. Дуо қилиш.

ҒУСЛНИ ВОЖИБ ҚИЛУВЧИ НАРСАЛАР

Унинг вожиб қилувчиси: ажралиб чиқаётганда шаҳват билан отилиб келадиган манийни тушириш. Закарнинг боши олд ёки орқа (фарж) ичига ғойиб бўлиши, қилувчига ҳам, қилинувчига ҳам (ғуслни вожиб қиласди). Уйғонган киши маний ёки мазийни кўриши. Ҳайз ва нифоснинг тўхташи. Ҳайвонга яқинлик қилган (маний) туширмаса, (вожиб бўлмайди). Жумъа, икки ийд намози, эҳром ва Арафа учун (ғусл) суннатдир.

Балоғатга етган ҳар бир эркак-аёл ўзига ғусл вожиб бўлган ҳолатнинг «катта бетоҳаратлик» эканини яхши билиб олмоғи лозим. Тоҳаратни вожиб қила-диган ҳолат эса, «кичик бетоҳаратлик» деб аталади. Ғуслни вожиб қиласди омиллар қуидагилар:

1. Ажралиб чиқаётганда шаҳват билан отилиб келадиган манийни тушириш.

Аввало, ушбу бобда тез-тез такрорланиб турадиган баъзи истилоҳларни ўрганиб олайлик.

«Маний» — шаҳват шиддатлашган пайтда отилиб чиқадиган суюқлик.

Эркак кишининг манийси қуюқ ва оқ, аёл кишининг манийси суюқ ва сарғиш бўлади.

«Мазий» — эркак кишининг жинсий аъзосидан жинсий алоқани ўйлаган ёки хотинини қучоқлаган пайтда чиқадиган оқ суюқлик.

«Вадий» — бавл қиласдан кейин баъзида чиқадиган қуюқ оқ суюқлик.

Мазий ёки вадий чиққанидан ғусл қилиш йўқ.

Маний шаҳват билан отилиб чиқса, ғусл вожиб бўлади.

Бунда бошқа жинсдаги шахсга назар солиш, жинсий яқинликни тафаккур қилиш, бевосита қучоқлашиш ва шунга ўхшаш барча омиллар туфайли манийнинг шаҳват билан отилиб чиқиши назарда тутилади.

Аммо, маний шахснинг оғир нарса кўтариши, баланд жойдан йиқилиб тушиши каби омиллар туфайли шаҳвасиз равищда чиқса, ғусл вожиб бўлмайди.

Ханафий мазҳаби ижтиҳодига биноан, эр ва аёл кишидан, хоҳ уйқуда бўлсин, хоҳ уйғоқлиқда бўлсин, маний шаҳват билан отилиб чиққандагина фусл вожиб бўлади.

Бирор мастилик ёки ҳушидан кетишдан сўнг ўзига келганда ҳўлликни кўриб, «маний» деб гумон қилса, фусл вожиб бўлади.

Уламоларимиз манийдан фусл қилиш вожиб бўлишига қуйидаги ривоятни далил қиладилар:

عَنْ عَلَيِّ قَالَ: كُنْتُ رَجُلًا مَذَاءً، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: فِي
الْمَذْيِ الْوُضُوءِ، وَفِي الْمَنَى الْغُشْلِ. رَوَاهُ أَخْمَدُ.

Али розиямлоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Кўп мазийлик киши эдим. Бас, Набий соллалоҳу алайҳи васалламдан сўрадим. Ул зот:

«Мазийда тоҳарат, манийда фусл», – дедилар».

Аҳмад ривоят қилган.

2. Закарнинг боши олд ёки орқа (фарж) ичига ғойиб бўлиши қилувчига ҳам, қилинувчига ҳам (фуслни вожиб қилади).

Бу ҳукмни фуқаҳоларимиз қуйидаги ояти каримава бир қанча ҳадислардан олганлар.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида:

وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَارِيٌ سَبِيلٌ حَتَّى تَقْتَسِلُوا

«Ва жунуб ҳолингизда ҳам, то фусл қилмагунингизча (масжида турманг). Магар йўлдан ўтувчи бўлса, майли», деган (43-оят).

«Жунуб» сўзи луғатда «четда турувчи» маъносини англатади.

Шариатда эса, жинсий яқинлик, уйқуда булғаниш ва бошқа сабабга кўра манийи чиқиб, фусл вожиб бўлган шахсга айтилади. Фусл вожиб бўлган одам намоздан, Қуръондан, масжиддан ва шариат кўрсатган бошқа нарсалардан четда бўлгани учун ҳам «жунуб» номини олган.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: إِذَا جَلَسَ يَئِنْ شَعِيبًا
الْأَرْبَعَ ثُمَّ حَجَدَهَا فَقَدَ وَحَبَ الْغُشْلُ . وَفِي رَوَايَةٍ: وَإِنْ لَمْ يُتَرْكِلْ . وَفِي
أُخْرَى: وَمَسَّ الْحَتَانُ الْخَتَانَ . رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا التَّرْمِذِيُّ .

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачонки у (эр) у(хотин)нинг тўрт мучаси (қўл-
оёғи) орасига ўтирса ва унга яқинлик қилса, батаҳ-
қик, фусл вожиб бўлади», дедилар».

Бошқа ривоятда:

«Агар тўқмаса ҳам», дейилган.

Яна бошқа бир ривоятда:

«Хатна қилинган жой хатна қилинган жойга
теса», деганилар.

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Фусл вожиб бўлиши учун эркакнинг хатна қилинадиган жойига теса,
бўлди. Иссик минтақаларда, хусусан, араб юртларида
қизларни ҳам хатна қилиш одати бор. Унда фаржнинг
ичидаги бир оз ўсиб турадиган қисми хатна қилина-
ди. Уламоларимиз, эркакнинг хатна қилинган жойи
аёлнинг хатна қилинган жойига тегиши учун эркак
аъзосининг бош қисми аёл аъзосига кириши керак,
дейдилар. Ана шу ҳолат юзага келганда, икковларига
ҳам фусл вожиб бўлади.

Кўшимча қилиб айтадиган маълумотлардан яна
бири шуки, уламолар, закар номики асл фаржга кир-
са, фусл вожиб бўлаверади, деганилар.

3. Уйғонганди киши маний ёки мазийни кўриши.

Бу жумлада васф қилинган ҳолатни «Эҳтилом» де-
йилади.

«Эҳтилом» дегани «уйқуда жинсий яқинликни
кўрмоқ», «уйқуда булғанмоқ» деганидир.

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: جَاءَتْ أُمُّ سَلَمَةَ إِلَيَّ النَّبِيِّ قَالَ
فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ فَهَلْ عَلَى الرَّزَأَةِ

مَنْ غُشْلَ إِذَا اخْتَلَمْتُ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَعَمْ، إِذَا رَأَيْتِ النَّاسَ، فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَتَحْكِيمُ الْمَرْأَةِ؟ قَالَ: تَرَبَّتْ يَدَاكِ فِيمَ يُشَبِّهُهَا وَلَدُهَا، رَوَاهُ التَّلَاطِةُ.

Умму Салама розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:
«Умму Сулайм Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келди ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули, албатта, Аллоҳ ҳақдан ҳаё қилмайди. Аёл киши эҳтилом бўлса, фусл қиладими?» деди.

Расууллоро соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ха, сувни кўрса» дедилар.

Бас, Умму Салама:

«Эй Аллоҳнинг Расули, аёл киши ҳам эҳтилом бўладими?» деди.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қўлгинанг қурисин, бўлмаса боласи унга нимадан ўхшар эди?!» дедилар».

Учалали ривоят қилганлар.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: شُغْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجُلِ يَحْدُثُ
الْبَلَلَ وَلَا يَذْكُرُ اخْتَلَاماً، قَالَ: يَغْشِلُ وَعَنِ الرَّجُلِ يَرَى أَنْ قَدْ اخْتَلَمْ
وَلَا يَحْدُثُ الْبَلَلَ، قَالَ: لَا غُشْلَ عَلَيْهِ. فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: الْمَرْأَةُ تَرَى ذَلِكَ
أَعْلَيْهَا غُشْلٌ؟ قَالَ: نَعَمْ، إِنَّمَا النِّسَاءُ شَفَاقَةُ الرِّجَالِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُد
وَالْتَّرمِذِيُّ.

Оша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан ҳўлни кўрган, лекин эҳтиломни эслай олмаган одам ҳақида сўралди. У зот:

«Фусл қиласи», дедилар. (Тушида) эҳтилом бўлганини кўрган, лекин ўнгида ҳўлни кўрмаган одам ҳақида (ҳам сўралдилар) У зот:

«Унга фусл вожиб эмас», дедилар.

Бас, Умму Сулайм:

«Аёл киши ҳам ўшани күради. Үнга ҳам ғұсл вожиб бўладими?» деди. У зот:

«Ҳа, албатта, аёллар эркакларнинг тувишганлариридир», дедилар».

Абу Довуг ва Термизий ривоят қылганлар.

Ушбу ҳадисда баён қилинаётган масала ҳам қўп учраб турадиган, айниқса, ёшларда тез-тез такрорланиб турадиган масаладир.

Бирор тушнада ғұсл вожиб бўладиган бирор нарсани кўрганини эслай олмайди. Лекин баданида, кийимида ёки ётган жойида манийнинг ҳўлини кўради. Нима қилиш керак? Албатта, ғұсл қилиш вожиб, акс ҳолда, гуноҳкори азим бўлади.

Бошқа бирор тушнада жинсий алоқани кўрган, аммо уйғонса, ҳеч қаерда манийнинг ҳўли йўқ. Ундаидамга ғұсл вожиб бўлмайди. Чунки ундан воқеъликда ғұсл вожиб бўладиган нарса чиққан эмас.

Мана шу масалалар ҳақида савол-жавоб бўлиб турган жойда Умму Сулайм розияллоҳу анҳо ҳам бор эканлар. У киши фурсатдан фойдаланиб:

«Аёл киши ҳам ўшани күради. Үнга ҳам ғұсл вожиб бўладими?» — деди.

Яъни, аёл киши ҳам эҳтиломни кўрмайди-ю, ҳўлни кўради. Үнга ҳам ғұсл қилиш вожиб бўладими, дедилар.

Бу саволга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассаллам жавоб бериб:

«Ҳа, албатта, аёллар эркакларнинг тувишганларидир», — дедилар.

Яъни бу «Ҳа, аёл кишига ҳам ғұсл вожиб бўлади. Аёл киши ҳам худди эркак кишига ўхшаш», деганлариидир.

4-5. Ҳайз ва нифоснинг тўхтаси.

«Ҳайз» луғатда «оқиши» маъносини билдиради.

Шариатда эса балоғатга етган аёл жинсининг раҳми ичидан тувишсиз, bemorlikciz муайян муддатда чиқадиган қон ҳайздир.

Одатда, ҳайзнинг ранги қорамтири, ўзи ҳароратли ва оғриқ ила келадиган бўлиб, ҳиди нохуш бўлади.

«Нифос» сўзи «туғиши» ва «қон» маъноларини англатади. Шариатда эса, туғищдан кейин аёл кишининг раҳмидан келган қонга «нифос» деб айтилади.

Ҳайз ва нифос тұхтаганда ғұсл қилиш вожиб бўлишига далиллар:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ فَاطِمَةَ بْنَتِ أَبِي حُبَيْشَ كَانَتْ تُسْتَحْاضُ، فَسَأَلَتِ النَّبِيَّ ﷺ قَوْلًا: ذَلِكُ عَرْقٌ وَلَيْسَتْ بِالْحِيْضَةِ فَإِذَا أُفْبَلَتِ الْحِيْضَةُ فَدَعَى الصَّلَاةَ، وَإِذَا أُدْبِرَتْ فَاغْتَسَلَيْ وَصَلَّى. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ.

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Фотима бинти Аби Ҳубайш, у истиҳоза бўлар эди, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан у ҳақда сўради. Бас, ул зот:

«У томирдан. Ҳайз эмас. Агар ҳайз келса, намозни қўй. Қачонки, ҳайз кетса, ғұсл қил ва намоз ўқи», – дедилар».

Бухорий ва Муслим ривоят қилганлар.

Шунинг учун ҳайдан пок бўлган аёлга ғұсл вожиб бўлади.

Нифос эса янги туққан аёлда тўпланиб қолган ҳайдизdir. Шунинг учун нифосдан пок бўлган аёлга ҳам ғұсл вожиб бўлади.

«Мухтасар»нинг соҳиблари бу ерда зикр қилмаган вожиб ғұсллар ҳам бор. Уларни бошқа уламоларимиз айтиб ўтганлар.

6. Шаҳид бўлмаган мусулмон майитга ҳам ғұсл вожиб бўлади.

Расулуллоҳу соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида ҳаммага шу муомала қилинган.

Имом Бухорий ва имом Муслим Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда уловидан йиқилиб ўлган киши ҳақида Расулуллоҳу соллаллоҳу алайҳи васаллам:

اَغْسِلُوهُ بِسَاءٍ وَسِدْرٍ وَكَفْنُوهُ فِي ثَوَيْنِ.

«Уни сув ва сидр ила ювинглар ва икки кийим ила кафанланглар», деганлар.

7. Номусулмон шахс Исломга кирса.

Бу ҳолатда Моликий ва Ҳанбалий мазҳабларидағы сұл қилиш вожиб бўлади. Бунга бир қанча далиллар бор. Мисол учун:

عَنْ قَيْسِ بْنِ عَاصِمٍ أَنَّهُ أَشْلَمَ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَغْتَسِلَ بِمَاءِ وَسِدْرٍ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ إِلَّا ابْنَ مَاجَةَ.

«Қайс ибн Осим розияллоҳу анҳу мусулмон бўлганида Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини сув ва сидр илағы сұл қилишга амр қилдилар».

Бешовларидан фақат Ибн Можа ривоят қилмаган.

Ҳанафий ва Шофеъий мазҳаблари, агар мусулмон бўлган одам жунуб бўлмаса, сұл мустаҳабдир, деганлар.

Ҳайвонга яқинлик қилган (маний) туширмаса, (вожиб бўлмайди).

Бундан маний туширса, сұл вожиб бўлиши келиб чиқади. Сұл вожиб бўлмайдиган ҳолатлардан яна баъзилари:

1. Мазий чиққандা.
2. Вадий чиққандা.
3. Тушида булғанганда ҳўллик кўрмаганда.
4. Клизма қилдирганда.
5. Бармоқни икки йўлдан бирига киритганда.

СҮННАТ ФУСЛАР

Жумъа, икки ийд намози, эҳром ва Арафа учун (сұл) суннатдир.

Поклик дини бўлган Ислом мусулмонларни фақат вожиб фуслар билан кифояланиб қолмасдан сұл вожиб бўлмаган вақтларда ҳам бу ишни қилиб туришга тарғиб қилган.

1. Жумъа намози учун.

Бу ҳақда кўплаб ҳадислар келган. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Жумъа намози учун

ғұсл қылғанлар, бошқаларни ҳам ғұсл қилишга буюр-
ганлар.

عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ قَالَ: عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: الْفَشْلُ يَوْمُ
الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ. رَوَاهُ الشَّيْخُانِ.

Абу Саъид розияллоғу анхудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоқу алайҳи васаллам:

*«Жумъанинг ғұсли ҳар бир әхтиломға етган учун
вожибдір», – дедилар».*

Икки Шайх ривоят қылғанлар.

Бу маңнодаги ҳадислар күп. Шунинг учун ҳам баъ-
зи мазҳабларда жумъа кунги ғұсл суннати муаккада
дейилган.

Ҳанафий мазҳабида эса, жумъа кунги ғұсл суннат
дейилган.

عَنْ سَمْرَةَ بْنِ جُنْدَبِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ
الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنَعِمْتُ، وَمَنْ اغْتَسَلَ فَالْفَشْلُ أَنْفَضُّ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ.

*Самура ибн Жундаб розияллоғу анхудан ривоят
қилинади:*

«Расулуллоқ соллаллоқу алайҳи васаллам:

*«Ким жумъа куни тоқарат қылса, қандай ҳам
яхши. Ким ғұсл қылса, ғұсл афзал», – дедилар».*

Термизий ривоят қылған.

2. Икки ийд намози учун.

Чунки Пайғамбаримиз соллаллоқу алайҳи васал-
лам шундай қылғанлар ва бу ишга тарғиб қылғанлар.

عَنْ أَبْنَى عَبَّاسِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَغْتَسِلُ يَوْمَ الْفِطْرِ
وَيَوْمَ الْأَضْحَى. رَوَاهُ أَبْنُ مَاجَهْ.

Ибн Аббос розияллоғу анхудан ривоят қилинади:

*«Расулуллоқ соллаллоқу алайҳи васаллам Фитр
куни ва ал-Азҳо куни ғұсл қылар әдилар».*

Ибн Можа ривоят қылған.

3. Ҳаж ёки умра учун әхром боялаганда ғұсл қилиш.

Бу ишни Пайғамбаримиз соллаллоқу алайҳи васаллам қылғанлар ва қилишга тарғиб қылғанлар.

عَنْ حَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابَتٍ، عَنْ أُبَيِّ: أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَحْرِيدَ لِأَهْلَالِهِ وَاغْتَسَلَ رَوَاهُ الدَّارَ قَطْنَيْ وَالتَّرْمِذِيُّ.

Хорижа ибн Зайд ибн Собит отасидан ривоят қиласы:

«У кипши Набий соллаллоқу алайҳи васалламнинг әхром боялаш учун ечиниб, ғұсл қылғанларини күрган».

Термизий ва Дорақутний ривоят қылғанлар.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: نُفَسِّرْتُ أَشْنَاءً بَنْتُ عَمِيْسٍ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بِالشَّجَرَةِ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَحْرِيدَ أَبَا بَكْرٍ يَأْمُرُهَا أَنْ تَغْتَسِلَ وَتَهْلِلَ رَوَاهُ مُسْلِمٍ.

Оиша розияллоқу анҳодан ривоят қилинади:

«Асмо бинти Умайс Мұхаммад ибн Абу Бакрни (Зулхұлайфадаги) дараҳт(ости)да туғиб, нифосли бўлиб қолди. Бас, Расулуллоҳ соллаллоқу алайҳи васаллам Абу Бакрга унга ғұсл қилиб, әхром боялашга амр қилишни буюрдилар».

Муслим ривоят қылган.

4. Арафотда туриш учун ғұсл қилиш.

Бу ҳам Набий алайҳиссаллодан собит бўлган суннатидир.

رَوَى الْبَرَّارُ فِي مُسْنَدِهِ مِنْ حَدِيثِ الْفَاكِهِ بْنِ سَعْدٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَحْرِيدَ كَانَ يَغْتَسِلُ يَوْمَ الْفِطْرِ وَيَوْمَ النُّحْرِ وَيَوْمَ عَرْفَةَ.

Баззор ўз «Мұснаг»ига ал-Фокиҳ ибн Саъд ҳадиси-са ривоят қиласы:

«Расулуллоҳ соллаллоқу алайҳи васаллам Фитр куни, Қурбонлик куни ва Арафа куни ғұсл қиласы Эдилар».

5. Истеңоза (одатдан ташқари қон) күрган аәл учун.

Пайғамбаримиз соллаллоқу алайҳи васаллам Үмму Ҳабиба ва Зайнаб бинти Жаҳш оналаримизга шундай ҳолатларда ғұсл қилишга буюрганлар.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ أُمَّ حَيَّةَ اسْتُحْجِبَتْ سَبْعَ مِنْهُنَّ،
فَسَأَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ ذَلِكَ، فَأَمْرَهَا أَنْ تَعْتَصِلْ فَقَالَ: هَذَا عَرْقٌ.
فَكَانَتْ تَعْتَصِلْ لِكُلِّ صَلَوةٍ. رَوَاهُ البَخَارِيُّ.

Оша розыяллоқу аңқодан ривоят қилинади:

«Умму Ҳабиба етти йил истеңоза бўлди ва Расулуллоҳ соллаллоқу алайҳи васалламдан у ҳақида сўради. Бас, ул зот уни ғұсл қилишга амр қилдилар ва:

«У томирдан», – дедилар.

Бас, у ҳар намозга ғұсл қилар эди».

Бухорий ривоят қилган.

6. Ҳушидан кетган одам ўзига келганды ғұсл қилиши.

Пайғамбаримиз соллаллоқу алайҳи васаллам шундай қилганлар. Уламолар бунга жиннилиқдан тузалган ва мастилиқдан ҳушёр бўлган одамларни ҳам қўшадилар.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَلَلَ الشَّيْءُ ﷺ فَقَالَ: أَصْلَى النَّاسُ؟ قُلْنَا: لَا، هُمْ يَسْتَظِرُونَكَ، قَالَ: ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْمُخْضِبِ، قَالَتْ: فَفَعَلْنَا فَاعْتَسَلَ، فَذَهَبَ لِيَنْوَءَ فَاعْغَمَيَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ: أَصْلَى النَّاسُ؟ قُلْنَا: لَا، هُمْ يَسْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْمُخْضِبِ، فَقَعَدَ فَاعْتَسَلَ ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنْوَءَ فَاعْغَمَيَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ: أَصْلَى النَّاسُ؟ قُلْنَا: لَا، هُمْ يَسْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! فَقَالَ: ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْمُخْضِبِ، فَقَعَدَ فَاعْتَسَلَ. رَوَاهُ البَخَارِيُّ.

Оша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам оғирлашиб қолдилар ва:

«Одамлар намоз ўқишдими?» – дедилар.

«Йўқ, улар сизга интизор бўлиб туришибди», – дедик.

«Мен учун товорага сув қўйинглар», – дедилар.

Биз шундай қилдик. Ул зот ғусл қилдилар. Бас, турмоқчи бўлган эдилар, ҳушларидан кетдилар. Сўнгра ўзларига келдилар ва:

«Одамлар намоз ўқишдими?» – дедилар.

«Йўқ, улар сизга интизор бўлиб туришибди. Ё Расулаллоҳ», – дедик.

«Мен учун товорага сув қўйинглар», – дедилар. Бас, ўтириб ғусл қилдилар. Сўнг турмоқчи бўлган эдилар, ҳушларидан кетдилар. Сўнгра ўзларига келдилар ва:

«Одамлар намоз ўқишдими?» – дедилар.

«Йўқ, улар сизга интизор бўлиб туришибди. Ё Расулаллоҳ», – дедик.

«Мен учун товорага сув қўйинглар», – дедилар. Бас, ўтириб ғусл қилдилар»

Бухорий ривоят қилган.

7. Кўпчилик тўпланиб қилинадиган ибодатларда ноҳуш ҳидларининг тарқалиб кетишининг олдини олиш ниятида ғусл қилиш тавсия қилинади.

Бундай ишларга: Муздалифада тунаш, шайтонга тош отиш, зиёрат ва видо тавофлари, қуёш ва ой тутилгандағи намозлар ва истисқо намозлари киради.

عَنْ عَكْرَمَةَ أَنَّ أَنَاسًا مِنْ أَهْلِ الْعَرَاقِ جَاءُوا فَقَالُوا: يَا ابْنَ عَبَّاسِ، أَتَرِيَ الْعُشْلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبًا؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنَّهُ أَطْهَرٌ وَخَيْرٌ لِمَنْ اعْتَسَلَ، وَمَنْ لَمْ يَعْتَسِلْ فَلَيَسَ عَلَيْهِ بِوَاجِبٍ، وَسَأَخْبِرُكُمْ كَيْفَ يَدْءُو الْعُشْلَ، كَانَ النَّاسُ مَحْهُودِينَ يَلْبِسُونَ الصُّوفَ وَيَعْمَلُونَ عَلَى ظُهُورِهِمْ، وَكَانَ مَسْجِدُهُمْ ضَيْقًا مُقَارِبَ السَّقْفِ إِنَّمَا هُوَ عَرَبِشُ، فَخَرَجَ رَسُولُ

الله ﷺ في يوم حارٌ، وَعَرَقَ النَّاسُ فِي ذَلِكَ الصُّوفِ، حَتَّىٰ نَارُهُ مِنْهُمْ رِيَاحٌ، آذَى بِذَلِكَ بَعْضَهُمْ بَعْضًا، فَلِمَّا وَجَدَ رَسُولُ الله ﷺ تِلْكَ الرِّيحَ قَالَ: أَئُهَا النَّاسُ، إِذَا كَانَ هَذَا الْيَوْمَ فَاغْتَسِلُوا، وَلَيْسَ أَحَدُكُمْ أَفْضَلُ مَا يَحْدُثُ مِنْ دُهْنِهِ وَطِيهِ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ثُمَّ جَاءَ اللَّهُ بِالْخَيْرِ وَلَيْسُوا غَيْرُ الصُّوفِ، وَكُفُوا عَنِ الْعَمَلِ وَوُسْعُ مَسْجِدِهِمْ، وَذَهَبَ بَعْضُ الَّذِي كَانَ يُؤْذِي بَعْضَهُمْ بَعْضًا مِنْ الْعَرَقِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

Икримадан ривоят қилинади:

«Ахли Ироқдан бир түп кишилар келиб:

«Эй Ибн Аббос! Сен жумъа куни ғусл қилиш возможи деб биласанми?» – дейиши. У:

«Йүқ. Лекин у ғусл қилувчи учун покроқ ва яхшироқдир. Ким ғусл қилмаса, унинг учун возможи эмас. Сизга ғуслнинг бошланиши қандай бўлганлигини айтиб бераман. Одамлар қийинчиликда бўлиб, жун кийим кийишар ва орқаларида юк кўтариб ишлашарди. Масжидлари тор ва шифти паст, сўриток каби эди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам иссиқ кунда чиқдилар ва одамлар ўша жунда терлаб, ҳид анқигани учун бир-бирларига озор берганини кўрдилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша ҳидни сезганларида:

«Эй одамлар! Агар шу кун бўлса, ғусл қилинглар ва ҳар бирингиз ўзининг энг афзал мойи ва хушбуйидан суртсин», – дедилар.

Ибн Аббос:

«Кейин Аллоҳ яхшиликинни келтирди ва одамлар жундан бошқа нарсани кийдилар. Ишдан кифояландилар ва масжидлари кенгайтирилиб, бир-бирларига озор беришларига сабаб бўлган тер ҳиданинг баъзиси ҳам кетди», – деди».

Абу Довуг ривоят қилган.

ХОМИЛАДОР ВА ЭМИЗИКЛИАРГА ЖИНСИЙ ЯҚИНЛИК ЖОИЗ

Ушбу масалада ҳам кишилар орасида күпгина тушунмовчиликлар бор. Баъзи эркак ва аёллар ушбу ҳолатларда жинсий яқинлик қилиб бўлмайди, деган тушунчага бориб қолганлар. Эҳтимол, шунинг учундир, муҳаддислар бу масалага алоҳида сарлавҳа қўядилар.

عَنْ جُدَامَةَ بْنِ وَهْبٍ الْأَسْدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ قَالَ:
لَقَدْ هَمَّتْ أَنْ أَنْهَى عَنِ الْغَيْلَةِ حَتَّى ذَكَرْتُ أَنَّ الرُّومَ وَفَارَسَ يَضْطَعُونَ
ذَلِكَ فَلَا يَضُرُّ أَوْلَادُهُمْ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

Жудома бинту Вахб ал-Асадийя розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Батаҳқиқ, эмизикли аёлга яқинлик қилишдан наҳий қилмоқчи бўлган эдим, лекин Рум ва Форслар буни қилишларини ва болаларига зарар етказмаслигини эслаб қолдим», дедилар».

Муслим ривоят қилган.

Эмизикли аёл боласи туфайли заифлашиб, унинг күпгина куч-қуввати боласига кетадиган бўлиб қолади. Шунинг учун ундей аёлга жинсий яқинлик қилиш болага зарар қилмасмикан, деган мулоҳаза пайдо бўлади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламда шу мулоҳаза бўлган экан. Лекин у зот бошқа халқларнинг тажрибасидан фойдаланиб, эмизикли аёлга жинсий яқинлик қилиш болага зарар етказмайди, деган хulosага келганлар ва уларга жинсий яқинлик қилишдан ман қилмаганлар. Лекин уламоларимиз: «Барibir, ўшандоқ аёлнинг ҳолини эътиборга олиб, оддий ҳолатдаги аёлга қилган муомаладан бошқача муомала қилиш керак бўлади, яъни оддий ҳолатдагидан кўра оз яқинлик қилиш керак», – дейдилар.

ЭР-ХОТИНЛИК ҲУҚУҚЛАРИ ҲАҚИДА

Албатта, эр-хотин орасидаги алоқа фақат жинсий алоқадан иборат әмас, балки кенг мәннодаги инсоний алоқадир. Инсоний алоқалар ичида әнг муқаддаси никоҳ алоқаси, эр-хотин орасидаги алоқа экани қадим-қадимдан маълум. Бу ҳақда Исломнинг асл манбаларида қайта-қайта таъкидлаб ўтилғанлиги ҳам бежиз әмас.

Оилавий ҳаёт эр-хотин орасидаги шериклик ҳаёти-дир. Улар никоҳ орқали фақат жисмлари яқинлашиши билан кифояланмайдилар, балки уларнинг қалблари, ҳис-туйғулари, отифалари ва бутун вужудлари бирлашади. Бас, шундай экан, улар бир-бирлари билан доимий муомалада бўладилар ва албатта, ушбу муомалаларни чиройли тартибга солиш керак бўлади.

Никоҳ ўқилиб, тўй бўлиши билан, келин-куёв бир оиласда яшашни бошлайдилар. Икки кишидан ташкил топган янги кичик жамият юзага келади. Бу жамиятдаги кишиларнинг алоқалари әнг муқаддас инсоний алоқа эканини аввал ҳам айтиб ўтган эдик. Инсон қай ҳолатда яшамасин, ўзгалар билан муомала қилиши, алоқада бўлиши турган гап. Хўш, катта инсоний жамиятнинг ҳужайраси ҳисобланган бу оиласдаги эр-хотиннинг ўзаро муносабатлари қандай бўлмоғи керак?

Эр ким, унинг қандай мажбуриятлари бор?

Хотин ким, унинг мажбуриятлари қандай ва қанча?

Икковларининг оилавий ҳуқуқлари қандай?

Бир-бирларига муносабатлари қай тарзда бўлиши лозим?

Шариатимизда ушбу ва шунга ўхшаш саволларнинг барчасига жавоб берилган. Бошқаларга ўхшаб, «ўзингиз келишиб оласиз» ёки «икковингиз ҳам тенг ҳуқуқлisisiz» деб, уруш-жанжал, келишмовчилик эшиги кенг очиб қўйилган әмас.

Ушбу алоқаларнинг мукаммал тартиби Ислом шариати тақдим қилган тизимдир. Аллоҳ таоло инсониятни эркак ва аёлдан иборат қилиб яратган. Эр-

Дарнишор сан. 100

какка әркаклик, аёлга аёллик хусусиятларини берган, икковлари қўшилиб, бир оиласда яшашларини ирода қилган. Шу билан бирга, У Зот Ўз шариати орқали оиласнинг ва унинг аъзоларининг мукаммал баҳтигининг кафолатини берувчи тизимни ҳам тақдим қилган. Бунда эркакка әркакликка мос, аёлга аёлликка мос вазифалар юклатилган. Уларнинг ҳар бирига ўзига хос оиласвий мажбуриятлар юклатилиши билан бирга, ҳақ-ҳукуқлар ҳам берилган.

Ҳар бир мусулмон эр ва аёл ушбу таълимотларни жону дили билан яхшилаб ўрганиши, қабул қилиши ва уларга ихлос билан амал қилиши ҳамда ўзи ва оиласи учун саодат манбаси эканини англаб етиши лозим. Шунда бошқалар учун одат бўлган оила ҳаётти улар учун ибодат даражасига кўтарилади. Мисол учун, эр «Аёлимнинг нафақаси шариат бўйича менга вожиб экан, шуни бажаришим керак» деб, ҳалол қасб билан аёлига нафақа топиш учун ишлаб юрар экан, вожиб ибодатни адо этаётган киши сифатида ажр ва савоб олади. Шунингдек, аёл киши ҳам ўзининг аёллик бурчларини «шариатнинг амри» дея адо этар экан, ажр ва савобга эга бўлади.

Шу билан бирга, бу борада яхши билиб олиш лозим бўлган ўта муҳим масала бор. Ҳақ ёки бурч деганда, эр ёки аёл талаб қилган ҳақ ёки юклаган бурч англанмаслиги керак. Бу борада Ислом шариатида келган барча ҳақлар Аллоҳ таоло берган ҳақлардир ҳамда барча бурч ва мажбуриятлар Аллоҳ таоло юклаган бурч ва мажбуриятлардир.

Оила раҳбарлиги масаласи.

Ҳар бир жамиятда раҳбар бўлиши керак бўлганидек, оила деб номланган кичик жамиятда ҳам раҳбар бўлиши лозим. Бу масалани бошқалар қандай ечганига назар соладиган бўлсак, турли ҳалқлар турлича муносабатда бўлғанларини кўрамиз. Кўпчилик инсонлар оила раҳбари эркак бўлиши кераклигини таъкидлашган. Тарихда, озчилик бўлса ҳам, оиласда аёл киши раҳбар бўлиши керак, деганлар бўлган. Бугунги куни мизда тенгҳуқуқлилик кўпроқ илгари сурilmоқда.

Исломда эса, оила раҳбарлиги, масъулият сифатыда, айнан эркакка юклатилған. Бу, албатта, Аллоҳ таолонинг амири ила бўлган.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида шундай деб марҳамат қиласиди:

الرِّجَالُ قَوْمٌ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ
وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ

«Аллоҳ баъзиларини баъзиларидан устун қилгани ва молларидан сарфлаганлари учун, эркаклар аёлларга раҳбардирлар» (34-оят).

Ҳар бир жамиятга раҳбар лозим. Раҳбари бўлмаган жамиятда тартиб-интизом, тинчлик-омонлик ва хайр-барака бўлмайди. Ислом таълимоти бўйича, оила энг муҳим жамият бўлиб, катта жамиятнинг асосий фишти ҳисобланади. Фиштлари пишиқ иморат мустаҳкам бўлганидек, оилалари аҳил, мустаҳкам бўлган жамият ҳам бақувват бўлади. Шундай муҳим муассаса бўлган оиланинг раҳбари бўлмаслиги мумкин эмас. Нима учун Исломда оила раҳбарлиги эркакка берилган? Бу саволга ушбу ояти каримада шундай жавоб берилади:

«Аллоҳ баъзиларини баъзиларидан устун қилгани ва молларидан сарфлаганлари учун эркаклар аёлларга раҳбардирлар».

Демак, оила раҳбарлиги бобида Аллоҳ таоло эркакни аёлдан афзал қилиб яратибди. Дарҳақиқат, эркак киши ўзининг жисмоний тузилиши, ички ва ташқи қиёфаси, асабий, руҳий нафсоний ва бошқа жихатларидан оила раҳбари бўлишга мос қилиб яратиленади. Бунинг устига, оилани қуриш ва уни тутиб туриш, бу йўлдаги барча сарф-харажатлар ҳам эркак киши зиммасида. У катта меҳнат эвазига топилган молу мулкининг беҳуда кетмаслиги лозимлигини ўйлади, оилани мустаҳкам ҳолда тутиб туришнинг чорта-тадбирларини кўришга мажбур бўлади.

Аллоҳ таоло ҳеч бир ишни беҳикмат құлмайды. Жумладан, әркак киши оила раҳбари бўлса ва у ўз раҳбарлигини шариатда кўрсатилгандек адо этса, бундай оиласлар баҳт-саодатта соҳиб бўлмоқда.

Афсуски, кўп одамлар ояти каримада кўзда тутилган раҳбарликни қаҳр, жабр ва зулм ўтказишнинг имкони деб тушунадилар. Аслида, бу раҳбарлик масъулиятдир. Масъулият бўлганида ҳам, улкан масъулиятдир. Ушбу масъулиятга биноан, әркак киши оиласнинг, жумладан, аёлга ҳомийликни, уни боқишини, муҳофаза қилишни адо этмоғи лозим.

Эркак айнан эркак бўлганлиги учун ҳам оила раҳбари қилинган. У оиласнинг ҳимояси йўлида кепрак бўлса, ўзини қурбон ҳам қилади, эркакларга хос бўлган барча оғирликларни кўтаради, оиласи нафақа билан таъминлайди, оила аъзоларига меҳр ва раҳм-шафқат кўрсатади. Уларга жабр-ситам ва зулм қилишга ҳаққи йўқ.

Таққослаш учун мисол келтириб ўтишга ижозат бергайсиз. Европада ҳам эркак оила раҳбари ҳисобланган. Унинг оила аъзолари устидаги ҳаққи шу дарражага етганки, у раҳбар сифатида хотини ва болаларини сотиб юбориш ҳаққига ҳам эга бўлган. Англияда хотинини сотиш ҳаққи фақатгина 1805 йилда бекор қилинган. Аммо, инглизлар бу қонунга амал қилмай, хотинларини сотишни давом эттираверганлар. Масалан, 1931 йили бир инглиз ўз хотинини 500 фунтга соттан. Ушбу ва шунга ўхшаш ҳодисалар таъсири остида БМТ 1948 йили 14 декабрь куни инсон ҳуқуқлари баёнотини эълон қилди. Бу гаплар ҳаводан олингани йўқ, истаганлар В.Л.Дюрантнинг «Дунё тарихи» номли китобининг 21-бетига назар солиши мумкин.

Европада эркак билан тенг ишлаган аёл эркаклар оладиган иш ҳаққининг ярмини оларди. Аёл киши ўзи топган маблағни ўз ихтиёри билан сарфлаш ҳаққига эга эмас эди. Фақатгина 1942 йилга келиб, Францияда аёл эрининг ҳаққи аралашмаган молини ўзи ишлатиши мумкинлиги ҳақида қонун чиқди.

Шунинг учун ҳам ўша ерларда тенг ҳуқуқлилик ҳақида талаблар күчайди. Бу талаблар Америкага ҳам етиб борғандагина аёлга эркак оладиган иш ҳаққининг 57% ини олиш ҳаққи берилди.

Шундан кейин тенг ҳуқуқлилик ҳақидағи талаблар аёлнинг зиддига айланиб кетди. АҚШ конгресси давлат дастурига «Эркак ва аёл барча нарсада баробар» деган ўзgartириш киритишни талаб қилиб чиқди. Бунда миршаблик, аскарлық ва қамоқ каби ма-салаларда ҳам аёллар эркаклар билан тенг бўлиши кераклигини билган аёллар жамиятлари намойишлар ўюштирганидан кейингина бу иш тўхтатилди.

Исломда эса, тенг ҳуқуқлилик керак бўлган жойда тенг ҳуқуқлилик жорий қилинган. Эркакка эркакларга мос ҳуқуқлар берилган ва мажбуриятлар юклатилган, аёлга аёлларга мос ҳуқуқлар берилган ва мажбуриятлар юклатилган.

Энди шариатнинг эр-хотинлик ҳуқуқлари ва мажбуриятлари ҳақидағи таълимотлари билан қўлдан келганича танишиб чиқайлик.

ОИЛА ДОИРАСИДАГИ ҲУҚУҚЛАР

Исломда оилага унинг эр-хотин, ота-она ва болалардан иборатлиги асосида қаралади. Оиладаги муомалалар ўзаро ҳамкорлик, меҳр-муҳаббат асосида ўрнатилади ва олиб борилади. Бунда, аввало, инсонийлик одоб ва ахлоқларига ҳамда ижтимоий вазифани ўташга амал қилишга эътибор берилади. Умуминсоний нарсаларда эркак ва аёлга бирдек қаралади. Яратилиши, жисмоний ва нафсоний тузилишига оид нарсаларда эса, эркакка ўзига хос, аёлга ўзига хос муомала қилинади.

1. Умумоилавий ишларда масъулият тенглиги.

Оилада эркак раҳбар бўлса ҳам, аёл оилани бошқариш ва унинг мустаҳкамлигини таъминлашда баробар жавобгарликни кўтаради. Улар бу борада маслаҳатлашиб, шўро асосида иш олиб борадилар.

عَنْ أَبِي عُمَرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنْ النَّبِيِّ قَالَ: أَلَا كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيهِ، فَالإِمَامُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيهِ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَوَلَدِهِ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ ... رَوَاهُ الْحَمْسَةُ.

Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Огоҳ бўлинглар. Барчангиз раҳбарсизлар ва ўзқўл остидагиларингиздан сўралурсизлар. Одамлар устидан турган имом раҳбардир ва у ўз қўл остидагидан сўралур. Эр киши ўз аҳли байтида раҳбардир ва у ўз қўл остидагидан сўралур. Аёл киши эри ва (эрининг) ўғли уйида раҳбардир ва у ўз қўл остидагидан сўралур» – дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Ушбу ҳадиси шарифдан оила борасида эр ҳам, аёл ҳам масъул экани күриниб турибди.

«Эр қиши ўз аҳли байтида раҳбардир ва у ўз қўл остидагидан сўралур».

Исломда оила бошлиги бўлиш улкан шараф ҳи-собланиши билан бир вақтда, буюк масъулият ҳамдир. Эркак қиши ўз оиласидаги барча аҳли байтга масъулдир. Масъул бўлганда ҳам, моддий-маънавий, руҳий-тарбиявий, дунёвий-ухровий – ҳамма-ҳамма томонлама масъулдир. У ўз аҳли байтини: хотини, бола-чақасини тўйдириб, кийдириш, уй-жой билан таъминлаш, таълим-тарбияли қилиш, ахлоқли-одобли қилиш, Аллоҳнинг йўлида юрадиган инсон қилиш, тинч-омонликларини таъминлаш ва шунга ўхшаш барча ишларда масъулдир.

«Аёл қиши эрининг уйида раҳбардир ва у ўз қўл остидагидан сўралур».

Исломда оила бекалиги буюк шараф бўлиши билан бирга, улкан масъулият ҳамдир. Оиланинг бекаси бўлганидан кейин, унинг ички ишларининг ҳаммаси ўша беканинг қўлида, ихтиёрида бўлади. Оиланинг иқтисоди беканинг тежамкорлигига, ўзига ишониб топширилган тирикчилик воситаларига хиёнат қил-маслигига ва исроф қилмаслигига боғлиқ бўлади. Энг улкан масъулияtlардан бири эса, фарзандни туғиб, чиройли боқиш, етук инсон қилиб тарбиялашдир. Бу масъулияtnи муслима аёллар доимо шараф билан адо этиб келганлар. Хулоса қилиб айтилганда, муслима аёлнинг оиладаги масъулияти бекиёсdir. Эрнинг ишлари муваффақиятли бўлишида аёлнинг тутадиган ўрнини ҳеч ким инкор қила олмайди. «Эрни эр қила-диган ҳам хотин, ер қиладиган ҳам хотин» деб бежиз айтилмаган. Гап ҳар бир муслима аёл ўз масъулияти-ни тўла тушуниб етишида қолган, холос.

2. Ажрашишдаги тенглик.

Ислом оилани бузища талоқ ҳаққини эркак қишига берган. Чунки эркак қиши оила раҳбари ҳи-собланади. Оиланинг обрўси унинг обрўси билан чамбарчас боғлиқ бўлади. Шунинг учун ҳам эркак

киши оиланы бузищдан олдин күп үйлайды. Болалар ҳам отанинг номида бўладилар, бу омил ҳам эркакни иложи борича оиланы сақлаб қолишга ундайди. Оила қуриш учун барча ҳаракатларни ва сарф-харажатларни ҳам эркак қиласди. Хотинга маҳр беради, уйжой ҳозирлайди, тўй қиласди ва ҳоказо.

Аммо бу гап, аёл киши истасаса-истамаса, оиласда яшаши мажбурий, унинг ажрашишга ҳаққи йўқ, дегани эмас. Исломда аёл киши ҳам ажрашиш ҳуқуқига эга. У бу ишни «хулуъ» йўли билан қиласди. «Хулуъ» сўзи лугатда, кўпроқ, «кийим ечиш» маъносида ишлатилади. Шариатда эса, хотин кишининг арз қилиш орқали эри билан ажрашишига «хулуъ» дейилади. Яъни аёл эри билан ажрашмоқчи бўлса, қозихонага ариза бериб, ажрашиш ҳуқуқига эга.

3. Итоатдаги тенглик.

Ислом шариатидаги оиласлар итоатдаги тенглик нинг моҳиятини тўлиқ англаб этиш учун бу масала бошқаларда қандай йўлга қўйилганини билиб олишимиз зарур.

Европада эр-хотин орасидаги итоатнинг қулчиликдан фарқи бўлмаган. Улардаги хотиннинг эрига итоат қилиши савдо шартномасига ўхшаш бўлган. Эр ўз хотинини сотиши, сотиб олиши, ижарага бериши ёки вақтингчаликка бериб туриши жорий одат бўлган. Франция инқилобидан кейингина, 1791 йили чиқарилган қонун бўйича, бу қоида бекор қилинди. Янги қонуннинг 213-моддасига биноан, хотин эрига итоат қилиши ва у турган жойда туриши лозим, дейилди. Мазкур қонуннинг 1388-моддасига биноан, итоат вожиблигига хилоф бўлган ҳар қандай шартни бекор, дейилди. 1804 йилдаги «Франция гражданлик кодекси» чиққунча, эр хато қиласган хотинини қамаш ва ходимга ўхшаш муомала қилиш ҳуқуқига эга эди.

Франциядан бошқа давлатлардаги қонунларнинг барчасида ҳам, эркак оила бошлиғи бўлганлиги учун, аёл унга итоат қиласар эди.

Ислом шариати бўйича, оиласдаги итоат Аллоҳ таоло жорий қиласган низомга итоатдир. Эркак киши, Ал-

лоҳ таолонинг низомига итоат қилиб, оиласа бошлиқ бўллади ва ўша бошлиқликни Аллоҳнинг низоми ила олиб боради. Аллоҳ таолонинг низомига биноан, аёл ҳам эрга итоат қилади. Аллоҳнинг низомига тескари бўлган нарсада аёл эрга итоат қилмайди.

عَنْ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا طَاعَةٌ فِي مُعْصِيَةٍ إِلَّا مُنْتَهٰى الطَّاعَةِ فِي التَّعْرُوفِ مُنْتَهٰى عَلَيْهِ.

Али розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:
«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам деди-лар:

«Маъсиятда итоат йўқ. Албатта, итоат маъруф-да, холос».

Бухорий ва Муслим ривоят қилганлар.

Бас, шундай экан, эрига шариатта мувофиқ тарзда итоат қилган аёл, аслида, эрнинг шахсига эмас, Аллоҳ таолонинг амрига итоат қилади. Аллоҳга гуноҳ бўладиган ишларда эса, ҳеч кимга итоат қилмайди.

Шу билан бирга, эр ҳам аёлидан Аллоҳнинг амридан ташқари нарсага итоат қилишни талаб қила олмайди.

4. Меросхўрликдаги тенглик.

Дунёда аёл киши мерос олиш ҳақида ўйлаши ҳам мумкин бўлмаган даврда, балки, батъзи жойларда аёл чорва молларига қўшилиб, «мерос» сифатида тақсимланадиган бир пайтда Куръони Карим меросхўрликда аёл ва эркак орасидаги тентликини эълон қилди.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида шундай деб марҳамат қилди:

لِلرِجَالِ نَصِيبٌ مَمَارِكُ الْوَالَدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مَمَارِكُ الْوَالَدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِنَهُ أَوْ كُلُّ نَصِيبٍ مَمْفُوضًا

«Эркаклар учун ота-она ва қариндошлар қолдирган нарсадан насиба бор. Аёллар учун ҳам ота-она ва қариндошлар қолдирган нарсадан насиба бор. Озидан ҳам, кўпидан ҳам. Фарз қилинган насиба ўлароқ» (7-оят).

Исломдан олдинги тузумларда, жумладан, Арабистон ярим оролидаги жоқилюй тузумда ёш болалар ва аёллар мерос олиш ҳаққыдан маҳрум зди. Жоқилюй араблар ҳұкми бўйича, фақат силоҳ олиб, душманга қарши уруша оладиган, яъни вояга етган эр кишиларгина меросга ҳақли здилар, холос. Қолганлар, жумладан, ёш болалар ва аёллар бунга лойиқ змас здилар. Ислом эса меросни «қариндошлиқ ҳаққи» деб зълон қилди. Эркагу аёл, катта-ю кичик қариндошлар меросдан ҳақдор бўлди. Улар меросни қариндошлиқ мартабаларига қараб, шариат ҳұкми бўйича кимга қанча кўрсатилган бўлса, ўшанчадан бўлиб олишади.

ЭР-ХОТИН ОРАСИДАГИ МУШТАРАК ҲҰҚУҚЛАР

Ушбу турдаги ҳақлар эрга ҳам, хотинга ҳам бир тарафдан ҳақ бўлса, иккинчи тарафдан мажбурият ҳисобланадиган нарсалардир. Икки тараф ҳам мазкур ҳақдан баҳраманд бўлиш билан бирга, худди ўша нарсани умр йўлдошининг ҳаққи сифатида адо этиши ҳам зарурдир.

1. Эр-хотиннинг ўзаро яхшилик билан яшамоқлари.

Оилада бирга яшар эканлар, эр-хотин бир-бirlарига нисбатан фақат яхшиликни раво кўриб, кўлларидан келган барча мурувватларни қилиб яшашлари икковаларининг орасидаги муштарак ҳақлардан биридир. Бундай баҳтиёр ҳаёт тарзини Аллоҳ таоло-нинг Ўзи уларга амр этган.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида бундай деб марҳамат қиласиди:

وَعَاشُرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهُتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوْا شَيْئًا
وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

«...ва улар ила яхшиликда яшанг. Агар уларни ёқтирамасангиз, ажаб эмаски, Аллоҳ сиз ёқтиргмаган нарсада кўпгина яхшиликларни қилса» (19-оят).

Ислом таълимотларига биноан, әр-хотин орасидағи алоқа муҳаббат, севги, раҳм-шафқат ва унсу үлфат алоқаси бўлиши лозим. Шунинг учун ҳам орага тушган баъзи ноқулай ҳолат туфайли, дарҳол бир-бирига зулм қилишга ўтиш керак эмас. Ҳазрати Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу хотинига муҳаббати йўқ бўлиб қолганлиги учун уни талоқ қилмоқчи бўлган одамга: «Шўринг қурсин! Оилалар муҳаббат учун қурилмаганми, ахир?! Риоя қани?! Масъулият қани?!» — деганлар.

Оятдаги «ва улар ила яхшиликда яшанг» жумласининг тафсирида аллома Ибн Касийр раҳимаҳуллоҳ:

«Яъни, уларга шириңсұхандық қилинг, яхши мұомалада бўлинг, иложи борича кўринишингизни гўзал қилинг», — деган.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Сизларнинг яхшиларингиз аҳлу аёлига яхши бўлганларингиздир. Мен аҳдига энг яхшингиздирман», — деганлар.

Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ўzlари аёлларига нисбатан гўзал мұомалали бўлиб, доимо хурсандликда, уларни эркалаган, лутф кўрсатган, нафақаларини кўпайтирган ҳолда ҳаёт кечирганлар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам, ўрни келганда, аёллари билан ҳазиллашар, кулишар ҳам эдилар. Ҳаттоки, Оиша онамизнинг кўнгиллари учун, у киши билан югуришда мусобақа ҳам қилганлар.

Мұҳаддисларимиз бу ҳақда Оиша онамизнинг ўзларидан куйидаги ривоятни келтирадилар:

«Семирмасимдан аввал Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан югуришда мусобақа қилиб, ўзиб кетдим. Семирганимдан кейин яна югуришган эдик, у киши ўзиб кетдилар ва:

«Буниси билан аввалигиси биру бир бўлди», — дедилар». Бунга ўхшаш ривоятлар кўп.

2. Эр-хотинлик ҳаёти ҳалол бўлиши, ҳар икки тараф бир-биридан лаззат ва ором топиши.

Эр ўз аёлидан қанчалик жинсий ва ҳиссий лаззатланиш ҳаққига эга бўлса, аёл ҳам худди шундай ҳаққа эга. Аёл эрининг бу борадаги ҳожатини қонди-

Дарниң сабаки

ришга қанча мажбуриятли бўлса, эрнинг зиммасида ҳам шунча мажбурият бор.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبْتَأْتُ أَنْ تَحْيِي لَعْنَتَهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُضْبَحَ . رَوَاهُ الثَّلاَثَةُ .

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон эр ўз хотинини тўшагига чақирса-ю, у келишдан бош тортса, фаришталар тонг отгунча уни лаънатлаб чиқурлар», – дедилар».

Учовлари ривоят қилганлар.

Зотан, оила қуриб, эр-хотин бўлиб яшашнинг асосий имтиёзларидан бири ҳам шу. Эрдир, аёлдир, хоҳлаган вақтида ўзининг жуфти ҳалоли билан, оила доирасида, шаръий никоҳда, ҳалол-пок йўл билан жинсий эҳтиёжларини қондириш имконига эгадир.

Мұҳаддис имомлар Абу Ҳузайфа розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Салмон розияллоҳу анҳу билан Абу Дардо розияллоҳу анҳуни биродар қилиб қўйдилар. Бас, Салмон Абу Дардони зиёрат қилгани борди ва Умму Дардони бир аҳволда кўриб:

«Сенга нима бўлди?» – деди.

«Биродаринг Абу Дардонинг дунёга ҳожати йўқ», – деди.

Абу Дардо келиб, унинг олдига таом қўйди ва:
«Егин, мен рўзаман», – деди.
«Сен емагунингча мен ҳам емайман!» – деди
(Салмон розияллоҳу анҳу).

Шунда у ҳам еди. Кечаси бўлганда Абу Дардо розияллоҳу анҳу туриб, намоз ўқий бошлади. Бас, Салмон:

«Ухла», – деди. У ухлади. Сўнгра яна туриб, намоз ўқий бошлади. Салмон:

«Ухла», – деди. У ухлади. Кеча охирлаб қолганда Салмон:

«Энди тур», — деди. Икковлари намоз ўқидилар. Кейин Салмон унга:

«Албатта, Роббингнинг сенда ҳаққи бордир, нафсингнинг сенда ҳаққи бордир ва аҳлингнинг сенда ҳаққи бордир. Ҳар бир ҳақдорнинг ҳаққини бергін!» — деди.

У Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб, ҳалиги гапни зикр қилди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Салмон түғри айтибди», — дедилар».

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анху халифалик даврларида, кечаси бировга билдириласдан, шаҳарни айланиб, одамларнинг ҳолларидан хабар олиб юрар әдилар. Кунлардан бир кун бир ҳовлида аёл кишининг ҳижрон ҳақыда байт айтаёттганини эшитиб қоладилар. Суриштирсалар, у аёлнинг эри Ислом лашкарлари билан урушга кетган экан.

Ҳазрати Умар одам юбориб, Ҳафса онамиздан: «Аёл киши эрсиз қанча сабр қила олади?» деб сүратибдилар. У киши: «Түрт ой», — деб жавоб беридилар. Шундан кейин ҳазрати Умар аскарликда ҳеч кимни түрт ойдан күп ушлаб турмасликка фармон берган эканлар.

3. Қуда-андалик ҳурматлари жорий қилинади.

Қудачилик алоқалари ҳам худди насаб алоқалари каби бўлади. Насаб бўйича ҳурматлар бўлгани каби, қудачилик бўйича ҳам ҳурматлар бўлади.

Хотин эрининг баъзи қариндошларига, эр эса хотинининг айрим қариндошларига, никоҳ нуқтаи назаридан, ҳаром бўлади. Бошқача қилиб айтганда, қудачилик асосида эрга нисбатан ҳам, хотинга нисбатан ҳам никоҳи ҳаром бўлган шахслар вужудга келади.

Бу нарсанинг баёни Қуръони Каримда келган.

Қудачилик асосида никоҳи ҳаром қилинган аёллар ҳақыда Аллоҳ азза ва жалла айтади:

«...хотинларингизнинг оналари, ўзингиз қовушган хотинларингизнинг қарамогингиздаги қизлари – agar у(хотин)лар билан қовушмаган бўлсангиз, сизга гуноҳ йўқ – ва пуштингиздан бўлган ўрилларингизнинг хотинлари ҳамда опа-сингилини жамла-

Захарија сала

морингиз ҳаром қилинди. Аввал ўтгани мустасно. Албатта, Аллоҳ Faфур ва Роҳиймдир» («Нисо» сураси 23-оят).

Аллоҳ таоло бошқа ояти каримада шундай дейди:

«Оталарингиз никоҳлаб олган аёлларни никоҳлаб олманғ! Аввал ўтгани мустасно» («Нисо» сураси, 22-оят).

Ушбу ояти карима нозил бўлгандан кейин отанинг никоҳида бўлган аёлга ўғилнинг никоҳланиши тамоман ҳаром этилди.

4. Эр-хотин бир-бирларига меросхўр бўладилар.

Оила қуриб, эр-хотин бўлиб яшаш уларнинг ораларида бир-бирларидан мерос олиш ҳаққини ҳам событ қиласди.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида шундай деб марҳамат қиласди:

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِن لَّوْ يَكُن لَّهُمْ
وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَمْ يَرْبِعْ مِمَّا تَرَكُنَّ مِنْ بَعْدِ
وَصِيَّةٍ يُوصِّيَنَّ بِهَا أَوْ دِينٍ وَلَهُنَّ أَرْبَعُ مِمَّا تَرَكُنَّ إِن
لَمْ يَكُنْ لَّهُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ السُّبْعُ مِمَّا
تَرَكُنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصَّى بِهَا أَوْ دِينٍ

«Сизларга хотинларингиз қолдирган нарсанинг – агар уларнинг боласи бўлмаса – ярмидир. Агар уларнинг боласи бўлса, сизга улар қолдирган нарсанинг чораги. Улар қилган васият ёки қарз (адо этилган)дан сўнг. Уларга – агар болангиз бўлмаса – сиз қолдирган нарсанинг чораги. Агар болангиз бўлса, уларга сиз қолдирган нарсанинг саккиздан бири. Сиз қилган васият ёки қарз (адо этилган)дан сўнг» (12-оят).

Ушбу ояти карима эр-хотинларнинг меросдаги хукмини ойдинлаштиради ва албатта, ҳар бир эр ёки аёл учун икки ҳолат мавжудлигини баён қиласди.

Эрнинг мерос олишдаги ҳукми:

Агар хотин вафот топиб, ўзидан меросхўр қолдирмаса, эрнинг насибаси қолдирилган молнинг ярми бўлади.

Агар вафот топган хотин ўзидан меросхўр қолдирса, эрнинг насибаси молнинг тўртдан биридир.

Хотин ёки хотинларнинг мерос олишдаги ҳукми:

Агар эр вафот топиб, ўзидан меросхўр қолдирмаса, хотин ёки хотинларнинг насибаси қолдирилган молнинг тўртдан биридир.

Агар эр вафот топиб, ўзидан меросхўр қолдирган бўлса, хотин ёки хотинларнинг насибаси молнинг саккиздан биридир.

5. Улардан фарзанд туғилса, насаб сабит бўлади.

Бошқача қилиб айтганда, эр-хотин ўз фарзандларига ҳақдор бўлишда баробардирлар. Улардан туғилган фарзандларнинг насаби икковларидан бўлади.

6. Эр-хотинлик сирларини фош қилмаслик.

Оилавий ҳаётнинг ўзига яраша муқаддаслиги, ҳурмати ва иззати бор. Албатта, эр-хотинлар, ўзларига яраша, бирор билиши мумкин бўлмаган сирларга соҳиб бўладилар. Энди мазкур сирларни бошқаларга фош қилмаслик ҳам эрнинг, ҳам хотиннинг ўз жуфтти ҳалолидаги ҳаққидир ҳамда эр-хотиннинг бир-бirlарига нисбатан мажбуриятлариdir.

7. Ота-оналарга яхшилик ва қариндошларга силаи раҳм қилиш.

Муқаллас ҳисобланган никоҳ робитаси шарофаидан эр-хотиннинг ҳар бирининг ота-онаси ва қариндошлари иккинчисига ҳам ота-она ва қариндошга айланади. Шу боис, қайнона ва қайнотага яхшилик қилиш эр учун ҳам, хотин учун ҳам худди ўз ота-онасига яхшилик қилишдек бурчга айланади. Хотиннинг қариндошларига силаи раҳм қилиш эрга қанчалик лозим бўлса, эрнинг қариндошларига силаи раҳм қилиш ҳам хотинга шунчалик лозим бўлади.

ХОТИННИНГ БУРЧЛАРИ

Оилада аёлларнинг ўз эрлари олдида бир неча бурчлари борлиги шариатда Қуръони Карим ва Суннат асосида баён қилинган. Аёлларнинг бу бурчларини эркаклар әмас, балки Аллоҳ таолонинг шариати белгилагандир.

1. Хотиннинг эрга итоат қымасы.

Исломда аёлнинг эрига итоат қилиши шариатта итоат қилишидир. Шунинг учун ҳам шариатга хилоф ишларда аёлнинг ўз эрига итоат қымасликка тўла ҳаққи бор.

Маълумки, ҳар бир жамиятнинг ўз раҳбари бўлади. Раҳбари бўлмаган жамиятнинг жамиятлиги қолмайди. Оила ҳам кичик бир жамият. Унда жамиятнинг барча белгилари митти кўринишда мавжуддир.

Оила ҳаётида бошлиқ вазифасини эр адo этишини бутунги кунда барча халқлар бир овоздан тасдиқламоқдалар. Исломда эрнинг оиладаги бу раҳбарлиги «масъулият» деб қаралади. Лекин «оила бошлиғи» дегани, баъзилар хаёл қилганидек, оиланинг бошқа аъзоларига жабр-зулм ўтказиш, «айтганим-айтган, деганим-деган» йўсинада «ҳокими мутлақ» бўлиш әмас. Балки бу эрнинг ўз оиласининг ҳамма тарафдан баркамол бўлиб, саодатли, тинч-омон яшашига оила бошлиғи сифатида масъул бўлишидир.

Оила кичик бир жамият. Унинг раҳбари эркакдир. Бинобарин, оиланинг саодатли бўлишининг шартларидан бири эрга итоатдир.

Баъзи эркаклар буни мутлақ ҳокимлик деб англайдилар. «Мен нимани хоҳласам, шу бўлиши керак» деб, шаръий ҳукуқларини суиистеъмол қиладилар, ҳатто аёлларга зулм қилиш даражасигача етадилар ва буни, ўзларича, «шариат ҳукми» деб талқин қиладилар.

Баъзи аёллар эса, аксинча, эрга итоат қилишни хору зорлик, ўзини пастга уриш, мутелик деб тушунадиларда, уни тан олмайдилар. Ана шундай саркашликлар натижасида орада тушунмовчиликлар келиб чиқади.

Аслида эса ундей әмас. Аввало, бу итоат чекланған, чунки шариат қоидаси бүйича, Аллоҳ гуноҳ деб ҳиссоблаган ишларда бандага итоат қилиб бўлмайди.

Масалан, ота-онами, эрми, бошлиқми, ким бўлмасин, ҳаром, гуноҳ ишга буюрса, унга ҳеч ким бўйсунмайди. Қолаверса, оиласидаги итоат эрнинг оила раҳбари сифатидаги ҳурмати юзасидан бўладиган итоатдир. Шунинг учун бу савобли иш оиласидаги ҳаёт доирасида ва ақд-идрок билан адo этилиши шарт.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида, эрига итоаткор аёлларнинг мақтоворида қуйидагиларни айтади:

فَالْمُصْلِحُتْ قَرَبَتْ حَفْظَنَتْ لِلْغَيْبِ بِسْكَاحَفَظَ اللَّهُ

«Солиҳа аёллар – итоаткор ва Аллоҳнинг ҳифзи-ҳимояси бўйича ғойиб(эр)ларнинг муҳофазасини қилувчилардир» (34-оят).

Яъни мўмина, солиҳа аёлларнинг табиатида эрига итоаткорлик бордир. Биз «итоаткор» деб таржима қилаётган сўз ояти каримада «қонитаатун» лафзи ила келган. Бу сўз ўз иродаси, рафбати ва муҳаббати ила давомий итоат қилиш маъносини англатади. Демак, мўмина, солиҳа аёлнинг ўз эрига итоат қилиши қўрқ-қанидан, мажбурлиқдан ёки бошқа бирор боисдан әмас, балки ўз масъулиятини тушунганилигидан келиб чиқсан бўлади. Бу итоат ўзини тушунган, ҳаётдаги ўрнини, вазифаси ва масъулиятини ҳис этган оқил инсоннинг итоатидир.

Мўмина, солиҳа аёлларнинг ажойиб табиатларидан яна бири, улар:

«Аллоҳнинг ҳифзи-ҳимояси бўйича ғойиб(эр)ларнинг муҳофазасини қилувчилардир».

Яъни, эрлари ёnlарида турган пайтлардагина әмас, бирор сабаб билан оиласидан узоқда бўлган човларида ҳам уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини, обрў-эътиборларини, мол-мулкларини муҳофаза қиласидилар. Муҳофаза қилишлари ҳавои нафсга мувофиқ ёки ўз фикрларича ёхуд эрларининг талабига биноан бўлмайди. Балки, бу борада ягона ҳоким, ҳуқуқ ва бурчларни энг тўғри бел-

Даимиён олими

гилаб берувчи олий ҳакам – Аллоҳ таоло бор. Шунинг учун ҳам оятда «**Аллоҳнинг ҳифзит-ҳимояси бўйича**», дейилмоқда. Бундай аёллар Аллоҳ таоло ҳифз қилинишини амр қилган нарсаларни муҳофаза қиладилар.

Имом Ибн Жарир Табарий ва Ибн Абу Ҳотим раҳимаҳуллоҳлар Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Аёлларнинг яхшиси – назар солсанг, хурсанд қиладиган, амр қилсанг, итоат этадиган ва ғойиб бўлсанг, ўз нафсида ва молингда сени муҳофаза қиладиганидир», – деганлар.

Имом Аҳмад Абдурроҳман ибн Авғ розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Агар қайси бир аёл беш вақт намозини ўқиса, бир ой рўзасини тутса, фаржини сақласа ва эрига итоат қилса, унга: «Жаннатнинг қайси эшигидан хоҳласанг, киравер», дейилади», – деганлар.

عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أَتَيْتُ الْحِرَةَ فَرَأَيْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لِمَرْزُبَانِ لَهُمْ، فَقُلْتُ: رَسُولُ اللَّهِ أَحُقُّ بِذَلِكَ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ فَقُلْتُ لَهُ ذَلِكَ، فَقَالَ: أَرَأَيْتُ لَوْ مَرْزُبَتْ بِقَبْرِ أَكْنَتْ تَسْجُدُ لَهُ؟ فَقُلْتُ: لَا، قَالَ: فَلَا تَفْعَلُوا، لَوْ كُنْتُ آمِرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لِأَمْرِتُ النِّسَاءَ أَنْ يَسْجُدْ لِأَزْوَاجِهِنَّ لِمَا جَعَلَ اللَّهُ لَهُمْ عَلَيْهِنَّ مِنَ الْحَقِّ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدُ وَالْحَاكِمُ التَّرمِذِيُّ وَلَفْطَهُ: لَوْ كُنْتُ آمِرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لِأَمْرِتُ الْمَرْءَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا.

Қайс ибн Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Хийрога бориб, уларнинг Марзубонларига сажда қилаётганларини кўрдим. (Ўзимча) бунга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақлироқлар, дедим.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдилирига келиб, буни у зотга айтдим. Шунда у зот:

«Айт-чи, бир қабрнинг олдидан ўтсанг, унга сажда қиласмидинг?» дедилар.

«Йўқ», дедим.

«Ундаі қилманглар!

**Агар бирорни бирорға сажда қилишга амр қи-
лувчи бўлсан, Аллоҳ уларга (эрларга) улар (хотин-
лар) устидан берган ҳақнинг сабабидан аёлларни
эрларига сажда қилишларига амр қилган бўлар
эдим», дедилар.**

Абу Довуғ, Ҳоким ва Термизий ривоят қилганлар.

Термизийнинг лафзида:

**«Агар бирорни бирорға сажда қилишга амр қи-
лувчи бўлсан, хотинни эрига сажда қилишига амр
қилган бўлур эдим», дейилган.**

Эр – оиласининг раҳбари. Агар аёл эрнинг итоатида бўлса, фарзандлар ҳам отага итоат қиладиган бўла-
ди. Оқибатда оиласда дўстлик, муҳаббат ҳукм суради,
оила мустаҳкамланади, кут-баракали бўлади.

Аёлнинг эрига итоатсизлиги эса, оиласининг бузи-
лишига, бошқа кўплаб ноқулайликларга сабаб бўла-
ди. Ушбу ҳақиқатни ҳар бир мусулмон оиласининг ҳар
бир аъзоси яхшилаб тушуниб олмоғи зарур. Шу би-
лан бирга, Аллоҳ таолога гуноҳ бўладиган ишларда
эрга ҳам, ундан бошқага ҳам итоат қилиш йўқлиги
умумий қоида эканини ҳам доимо ёдда тутиш керак.

**2. Ҳузурида эри бор вақтда аёл киши эрнинг
руҳсатисиз нафл рўза тутмаслиги лозим.**

Аёлнинг ўз эри олдидағи ушбу бурчи Расулул-
лоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларидан
олинган.

*عَنْ أَبِي هُرَيْثَةَ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا يَحْلُّ لِامْرَأَةٍ أَنْ تَصُومَ
وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلَّا يَأْذُنَهُ، وَلَا تَأْذَنَ فِي بَيْتِهِ إِلَّا يَأْذُنَهُ.
رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.*

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

**«Аёл киши учун эрининг ҳузурида унинг изни-
сиз рўза тутиши ва унинг изнисиз уйига бирорни
киритиши ҳалол эмас», дедилар».**

Тўртвлари ривоят қилганлар.

Деканийн сабаби

Аёл кишининг фарз рўза тутиши учун ҳеч кимнинг изни керак эмас, лекин ҳузурида эри бор вақтда эрнинг рухсатисиз нафл рўза тутмаслиги лозим. Эр фойиблигига тутса, бўлаверади. Чунки ҳар қандай пайтда эри у билан бирга бўлишга рафбат қилиб қолиши мумкин. Нафл рўза эса, бу ишга тўсиқ бўлади. Аёл киши эрининг изнисиз нафл рўза тутиб олган бўлса, эр бундан бехабар, аёли билан бирга бўлиш истагида ёнса-ю, мақсадга эриша олмаса, орада келишмовчилик, уруш-жанжал чиқиши мумкин. Бу нарсанинг бир неча марта такрорланиши эса, ёмон оқибатларга олиб бориши турган гап.

Қаранг, Исломда турмуш ўртоғининг шаръий ҳаққи нафл ибодатдан устун қўйилмоқда! Бу ҳақиқатни мусулмонлар жуда яхши тушуниб етмоқлари ва унга оғишмай амал қилмоқлари лозим.

3. Аёл киши эрининг рухсатисиз бегона одамни уйига киритмаслиги шарт.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ أَنْ تَصُومَ وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلَّا يَإِذْنُهُ، وَلَا تَأْذَنَ فِي بَيْتِهِ إِلَّا يَإِذْنُهُ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:
«Аёл киши учун эрининг ҳузурида унинг изнисиз рўза тутиши ва унинг изнисиз уйига бирорни киритиши ҳалол эмас», дедилар».

Тўртловлари ривоят қилганлар.

Аёл кишининг бегона одамни эрининг рухсатисиз уйига киритмаслиги ҳам эрнинг аёлдаги ҳақларидан биридир. Чунки эри йўқлигига унинг уйига кирган одам туфайли оиласа катта заарлар етиши мумкин. Ўша одам ёмон одам бўлса, ёлғиз аёлга ёмон кўз билан қараши ёки тажовуз қилиши, оиласинг сирларини ташқарига олиб чиқиши ёхуд ўша одам эрига мутлақо ёқмайдиган, унга душман одам бўлиши мумкин.

Ўзини билган ҳар қандай муассаса ва ташкилот ҳам бошлигининг изнисиз ўзининг ҳурматли жой-

ларига ҳар кимни киритавермайды. Оиланинг муҳтарам маскани бўлмиш хонадонга, оила бошлиғининг изнисиз, тўғри келган одамни киритавериш ҳам эрга нисбатан ҳурматсизлик бўлади.

**4. Аёл киши эри хоҳлаган вақтда, шаръий узр бўл-
маса, унинг жинсий эҳтиёжини қондириши керак.**

*عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى
فِرَاسَةٍ فَأَبْثَتْ أَنْ تَحِيَّهُ لَعْنَتَهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ . رَوَاهُ التَّلَاطَةُ.*

*Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:*

*«Қачон эр ўз хотинини тўшагига чақирса-ю, у
келишдан бош тортса, фаришталар тонг отгунча
уни лаънатлаб чиқурлар», – дедилар».*

Учовлари ривоят қилганлар.

«Шаръий узр» дейилганда, фарз рўза тутган, ҳайз ёки нифос кўрган ҳолатга ўхшаш, динда жинсий алоқа ман қилинган ҳолатлар кўзда тутилади. Эрдир, аёлдир, хоҳлаган вақтида ўз жуфти ҳалоли билан, оила доирасида, шаръий никоҳда, ҳалол-пок йўл билан жинсий эҳтиёжларини қондириш имкониятига эга бўлиши лозим. Зотан, эр-хотин бўлиб, оила қуриб яшашнинг имтиёзларидан бири ҳам шудир.

Аёл киши эри уни тўшакка чақирган пайтда бош тортса, ана ўша асосий мақсадлардан бирини бажаришдан бош тортган бўлади. Бу эса, аста-секин соғлиқ, меҳр-муҳаббат, ижтимоий ва бошқа тарафлардан зарарлар етишига, бора-бора оиласда келишмовчилик келтириб чиқариши, ҳатто унинг бузилишига олиб бориши ҳам мумкин.

Шунинг учун ҳам бу иш Ислом шариатида ўта муҳим аҳамиятга эга бўлган иш сифатида баҳоланганд. Бу маънени ҳозирги замонда тибшунос, руҳшунос ва жамиятшунос мутахассислар ҳам тасдиқламоқда.

**5. Аёл киши эри ёмон кўрадиган кишиларни уйга
киритмаслиги ва унинг тўшагига ўтиргизмаслиги
керак.**

عَنْ عُمَرِ بْنِ الْأَخْوَصِ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا إِنْ كُنْتُ عَلَى نِسَائِكُمْ
حَقًا وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًا، فَإِنَّمَا حُقْكُمُ عَلَى نِسَائِكُمْ فَلَا يُوطَّنُ فَرْشَكُمْ
مِّنْ تَكْرُهٖ، وَلَا يَأْذِنُ فِي بُيُوتِكُمْ مِّنْ تَكْرُهٖ، لَا وَحْقَهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ
تَحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ وَضَعَّفَهُ

Амр ибн Ахъвас розиямлоху анхудан ривоят қилинады:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Огоҳ бўлинглар! Албатта, сизнинг хотинларингизда ҳаққингиз бордир ва хотинларингизнинг сизда ҳақлари бордир. Тўшагингизни сиз ёқтиргмаган кишиларга бостирмасликлари ва сиз ёқтиргмайдиган кишиларнинг уйингизга киришига изн бермасликлари хотинингиздаги ҳаққларингиздандир.

Огоҳ бўлинглар! Уларнинг сиздаги ҳақлари: уларнинг кийимларини ва таомларини яхшилаб қўйишингиздир», дедилар».

Термизий ривоят қилган ва саҳих, деган.

Бу ишларнинг алоҳида таъкидланишининг боиси, кўпчилик наздида арзимас бўлиб кўринган мазкур нарсалар оиласда уруш-жанжаллар келиб чиқишига, оиласнинг бузилиб кетишига сабаб бўлиб келганлигиdir.

Бирорни ёмон кўриб қолиш — кўнгил иши. Эркак одам жуфти ҳалоли, ёстиқдоши томонидан ўзи ёмон кўрган одамга илтифот кўрсатилишидан ранжиши, буни кўнглидан чиқара олмаслиги турган гап. Шунинг учун ҳам Ислом шариати аёлларга бу масалани алоҳида таъкидлаб уқтиради. Бу нарсани эрнинг энг муҳим ҳақларидан бири, деб тушунтиради.

6. Эрга нисбатан барча ишларда яхши муюмала-да бўлмоқ.

عَنْ مَعَاذِ بْنِ جَبَلِ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا تُؤْذِي امْرَأَةً زَوْجَهَا
فِي الدُّنْيَا إِلَّا قَالَتْ زَوْجُهُهُ مِنَ الْحُورِ الْعَيْنِ: لَا تُؤْذِيهِ قَاتِلُكَ اللَّهُ، فَإِنَّمَا
هُوَ عِنْدَكَ دَخِيلٌ يُوشِّكُ أَنْ يُفَارِقَكَ إِلَيْهَا. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ وَحَسَّنَهُ.

Мұғыз ибн Жабал розияллоху аңхудан ривоят құлинады:

«Набий соллаллоқу алайқи васаллам:

«Қай бир хотин бу дүнёда эрига озор берса, албатта, унинг «ҳури ийн»дан бўлган хотини «Унга озор берма! Аллоҳ сени ҳалок қилсан! У сенинг олдингда қўноқ бўлиб турибди, холос. Яқинда сени тарк этиб, биз томон жўнайди», дейдилар», деганлар».

Термизий ривоят қилган ва ҳасан, деган.

Ушбу ҳадиси шариф ҳам аёл киши ўз эри билан доимо яхши муомалада бўлиши кераклигига, эри ундан озор тортмаслик ҳаққига эга эканига далиллар. Ушбу ҳақни яхшилаб тушуниб олиш ва уни поймол қилмасликка ҳаракат қилиш жуда ҳам зарурдир.

7. Эри учун ўзини сақлаши.

Бунда аёл кишининг эрига итоатда бўлиш ва унинг ғазабини чиқармаслик учун ўзини турли нарсалардан сақлаб туриши кўзда тутилади.

Аллоҳ таоло «Аҳзоб» сурасида марҳамат қиласиди:

وَقَرَنَ فِي بُيُوتِكُنْ وَلَا تَرْجِحْ تَبْرُجَ الْجَهِيلِيَّةِ الْأُولَىٰ

«Үйингизда қарор топинг. Илгариги жоҳилиятнинг очиқ-сочиқлиги каби очиқ-сочиқ юрманг» (33-оят).

Албатта, ҳар бир муслима ўз уйида қарор топмоғи лозим. Шунинг учун уларга виқорларини сақлаб, уйларида ўтириш амр қилинмоқда. Бундан «Аёллар уйдан чиқишлари мумкин эмас экан» деган фикр тушунилмайди. Ушбу ояти карималар нозил бўлганидан кейин ҳам муслима аёллар уйларидан чиққанлар. Нанафақат уйдан чиққанлар, балки узоқ-узоқ сафарларга ҳам борганлар. Бу оятда аёл кишининг асосий жойи унинг уйи бўлиши кераклигига ишора қилинмоқда.

«Илгариги жоҳилиятнинг очиқ-сочиқлиги каби очиқ-сочиқ юрманг».

Жоҳилият вақтида аёллар очилиб-сочилиб, ясан-тусан қилиб, эркакларнинг эътиборини ўзига тортишга интилар эдилар. Ўзларини бозорга солиб, таналари ва зебу зийнатларини кўз-кўз қилар эдилар.

Дарназъ оғза

Бундай очилиб-сочилиб юриш «табарруж» дейилади. Аллоҳ таоло муслима аёлларни жоҳилият тузумининг аёллари каби очиқ-сочиқ юрмасликка амр этмоқда. Бу амр ҳар бир муслима аёлга тегишилидир.

8. Шофеъий ва Моликий мазҳабларида ҳайз, ниғос ва жунубликдан кейин фусл қилиш хотиннинг бурчларидандир.

Хотин ҳайз ва ниғосдан кейин фусл қилмаса, эр унга яқинлашиши мумкин эмас. Шунинг учун у хотинини фусл қилишга мажбурашга ҳаққи бор. Жунуб аёл эса тезроқ фусл қилиб, намоз ўқиши лозим.

9. Эр маҳри муъажжални адо қилган бўлса, хотинини ўзи билан сафар қилишга таклиф қилса, у билан сафар қилиш хотиннинг бурчиdir.

Яъни, аввал беришга келишилган маҳрни хотинга бериш билан эрнинг уни ўзи билан сафарга олиб кетиш ҳаққи ҳам собит бўлади.

10. Хотин ҳар бир нарсани эридан сўраб қилиши зарур.

Ҳар жойда ҳам раҳбардан изн сўраш керак бўлгани каби, шариатда аёл учун эрнинг ҳаққи улуғлигидан, у ҳар бир нарсани эридан изн олиб қилиши лозимдир. Эр оиласининг раҳбариdir, шунинг учун аёл бир иш қилмоқчи бўлса, аввал эрга изҳор қилиб, сўнг ишга қўл уриши икки тарафга ҳам яхшилик келтиради. Зотан, эр-хотин учун энг ҳаққи улуғ инсон хисобланади.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ: أَيُّ النَّاسِ أَعْظَمُ حَقًا عَلَى الْمَرْأَةِ؟ قَالَ: زَوْجُهَا. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

Оша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан:
«Одамларнинг аёл кишида ҳаққи энг улуғи қайси?» – деб сўрадим.

«Эрининг», – дедилар».

Насаий ривоят қилган.

Аввал ўтган баъзи ҳадисларда аёлнинг эридан изн сўрайдиган нарсалари ичida нафл рўза тутиш ҳам борлигини кўрдик. Аллоҳга ибодат қилишда ҳам,

батьзи ҳолатларда, эрдан изн сұраш кераклиги шундан күриниб туриби.

Аллоҳ таоло әркак ва аёл бандаларидан имкон топғанларига умрида бир марта ҳаж қилишни фарз қилған, нафл ҳаж қиласидиган аёлга эса эрининг рухсати ҳам шарт қилинган. Шунингдек, аёл киши садақа қилишінде, уйдан чиқишида ва шунга үхшаш нарсаларда эридан рухсат сұраши лозим.

Фақат соғ-саломатлик ҳолатида ота-онанинг зиे-ратига бир ҳафтада бир марта эр рухсат бермаса ҳам боришта, агар улар бемор бўлсалар, керагича боришга аёлнинг шаръий ҳаққи бор.

11. Эрга ёрдам бериш ва унинг риоясини қилиш.

Солиҳа аёл оила ишларининг барчасида эрига ёрдамчи бўлиши, унинг хизматини қилиши, унинг молини, обрўисини ва болаларини муҳофаза қилиши лозим. Ҳаётнинг иссиқ-совуқларида эрига ҳамдард ва ёрдамчи бўлиши матлубдир.

عَنْ عَلَيِّ صَلَّى اللَّهُ تَسْكُنُ إِلَيْهِ مَا تَلْقَى فِي يَدِهَا مِنَ الرِّحْمَى، وَبَلَغَهَا أَنَّهُ جَاءَهُ رَقِيقٌ فَلَمْ تُصَادِفْهُ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لِعَائِشَةَ، فَلَمَّا جَاءَ أَخْبَرَتْهُ قَالَ: فَجَاءَنَا وَقَدْ أَخْدَنَا مَضَاجِعَنَا، فَذَهَبْنَا نَوْمًا، فَقَالَ: عَلَى مَكَانَكُمَا، فَقَعَدَ بَيْتِي وَبَيْتَهَا حَتَّى وَجَدْتُ بَرَدَ قَدَمَهُ عَلَى بَطْنِي، فَقَالَ: أَلَا أَذْكُرُكُمَا عَلَى حِبْرِ مَتَّا سَأَلْتُمَا، إِذَا أَخْدَنَّا مَضَاجِعَكُمَا فَسَبِّحَا ثَلَاثًا وَثَلَاثَيْنَ، وَاحْمَدَا ثَلَاثًا وَثَلَاثَيْنَ، وَكَبَرَا أَرْبَعًا وَثَلَاثَيْنَ، فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمَا مِنْ خَادِمٍ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

Али розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Фотима алайҳассалом Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб, қўлига қўл тегирмонидан етадиган қийинчиликдан шикоят қилди. Унга у зот ҳузурига қуллар келганлиги ҳақида хабар етган эди. Бас, унга улардан бирортаси тегмади. У буни Оишага зикр қилди. У зот келганларида Оиша бу хабарни етказди. Биз уйқуга ён-

бошлаганимизда у зот олдимизга келдилар. Үрни-
миздан тура бошлаган әдик:

«Ўрнингиздан қимириламанг», дедилар-да, мен
билин у(Фотима)нинг орасига ўтиридилар. Ҳаттоки
қорнимда оёқларининг совуини ҳис этдим.

Шунда у зот: «Сизларни сўраган нарсангиздан
кўра яхшироқ нарсага далолат қиласми? Қачон
ёнбошларингизни олсангиз, ўттиз уч марта тасбех
айтинг, ўттиз уч марта ҳамд айтинг ва ўттиз тўрт
марта такбир айтинг. Ана ўша сизлар учун ходим-
дан кўра яхшироқдир», дедилар».

Тўртловлари ривоят қилдилар.

Фотима Заҳро розияллоҳу анҳо ким эканликлари
сир эмас. У зот Набийимиз алайҳиссаломнинг жигаргў-
шалари, бутун оламлар аёлларининг саййидаси, Али
каррамаллоҳу важҳаҳунинг жуфти ҳалоллари. У киши
ўз уйларида хизматларни ўзлари қилар эдилар.

Бошқа ривоятларда келганидек, уй супуриб кийим-
лари чанг бўлган, сув ташиб бўйинларига мешқобнинг
ипи ботган, қозонга ўт ёқиб вужудларини тутун бос-
ган, қўл тегирмонда ун тортиб қўллари қаварган эди.
Уй ишлари машаққатидан қийналиб кетган Фотима
розияллоҳу анҳо бир куни оталари Набийимиз алай-
ҳиссаломга қуллар келгани, уларни кишиларга хизмат-
чи қилиб бўлиб бераётганларини эшитиб қолдилар.

Бошқалар хизматчи тутганда, бизда ҳам хизматчи
бўлса нима қилибди, деган фикр билан оталарининг
ҳузурларига тегирмон тортавериб қўллари қавариб
кеттанидан шикоят қилгани бордилар. У зот уйда йўқ
эканлар, шикоятларини Оиша онамизга айтаётиб, Наб-
ийимиз алайҳиссаломга қуллар келганлигини эшит-
ганларини ҳам эслатиб қўйдилар. Сўнгра яна уй хиз-
мати билан машғул бўлиш учун ортларига қайтдилар.

Набий алайҳиссалам уйга қайтиб келганла-
рида Оиша онамиз бўлиб ўтган гап у зотга етказ-
дилар. У зот кеч бўлишига қарамай, қизларининг
уий томон йўл олдилар. Кеч бўлиб қолгани учун
икковлари жойларини солиб, ётиб олишган эди.

Улар Набий алайхиссаломнинг келгандарини билиб, ўринларидан тура бошлаган эдилар, у зот қўймадилар. «Жойингизда ётаверинг», деб, ораларига келиб ўтиридалар ва бирдан мақсадга ўтдила:

«Сизларга икковингиз сўраган ходимдан кўра яхшироқ нарсани айтайми? Ҳар кеч ўрнингизга ётганингизда ўттиз уч марта «Субҳаналлоҳ», ўттиз уч марта «Алҳамдуллаҳ» ва ўттиз тўрт марта «Аллоҳу акбар» десангиз, ана ўша сиз учун ходимдан кўра яхшироқ», – дедилар.

Ушбу ҳадисни ҳужжат қилиб олган баъзи уламоларимиз «Аёл киши уй хизматларини қилиши вожиб-дир», дейдилар. Бошқа бирлари эса «Эрининг имкони бўлса, хизматчи олиб берса ҳам бўлади», дейдилар.

Имом Бухорий ва имом Муслимроҳматуллоҳи алайхилар қилган ривоятда Абу Бакр Сиддиқнинг қизлари Асмо розияллоҳу анҳо қўйидагиларни айтадилар:

«Зубайр менга уйланганида унинг моли ҳам, қули ҳам ёки бирор нарсаси ҳам йўқ эди. Фақаттина мирадиган оти ва сув тортиб чиқарадиган ҳайвони бор эди. Мен унинг отига ем берар ва унга керакли бошқа ишларни ҳам қиласи эдим. Шунингдек, сув тортадиган ҳайвонига ҳам ем-сув бериб, бошқа ишларни қиласи, жумладан, хамир ҳам қорар эдим. Уч фарсаҳлик ма-софадан бошимда шоҳ-шабба кўтариб келардим. Абу Бакр менга бир чўри юборди. У отта қарашга кифоя қилди. Мен худди чўрилиқдан озод бўлгандек бўлдим».

Адолат юзасидан айтишимиз лозимки, бу борада ҳаддидан ошганлар ҳам йўқ эмас. Хотинни чўри ўрнида кўрадиганлар ҳам талайгина. Баъзи қайноналарнинг келинларга қаратади: «Менга чўри бўлсанг юрасан, бўлмаса кетасан», деганлари ҳам сир эмас. Албаттада, бу даражага етиб бориш мутлақо ножоиздир.

Баъзи ханафий уламолар «Хотин эрининг хизматини қилиши вожиб», ҳам деганлар. Демак, бу масалада аёл ҳам, эркак ҳам ўзи ташаббус кўрсатиши лозим. Бир-бирига ёрдам бериб, ўзаро ҳамкорликда рўзгор тебратишлари керак бўлади.

12. Эрининг оила аъзоларига яхшилик қилиш.

Хотиннинг ўз эрига яхшилик қилиши сирасига унинг ота-онасига ва бошқа қариндошларига яхшилик қилиши ҳам киради. Зотан, эрнинг уларга яхшилик қилиши шариатнинг талабидир. Ота-онага яхшилик қилиш ва қариндошларга силаи раҳм қилиш қанчалик аҳамиятга эга эканини ҳар бир мусулмон яхши билади.

Юқорида зикр қилинган ишлар хотиннинг ўз эри олдиғаги шаръий бурчларидир. Бу бурчларни адо этиш ҳар бир муслима аёл учун шараф ва савобдир.

Аёлнинг эрига нисбатан риоя қиладиган одоблары:

1. Муслима аёл Аллоҳ таолога маъсият бўлмаган барча нарсада эрини рози қилишга ҳаракат қиласди.

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: أَيْمَّا امْرَأَةٌ مَاتَتْ وَرَزَقْهَا عَنْهَا رَاضِيَ دَخَلَتِ الْجَنَّةَ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ وَالْحَاكِمُ.

Умму Салама розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: «Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Қай бир хотин ўлса-ю, эри ундан рози бўлса, жаннатга киради», дедилар».

Термизий ва Ҳоким ривоят қилганлар.

2. Ҳаётдаги энг гўзал фазийлат қаноатдир. Рисоладаги хотин ўзини бу фазийлат билан зийнатламоғи даркор. Турли ҳою ҳавас деб, зеб-зийнат талаб қилиб, эрни қийин аҳволга солиш яхши эмас.

Аввалги момоларимиз ризқ-рўз топиш учун жўнаб кетаётган эрларига: «Ҳаром касб қилманг. Аллоҳдан кўрқинг. Биз очлик-ночорликка чидаймиз, лекин дўзахнинг азобига чидай олмаймиз», дер эканлар.

3. Эрга ихлос билан хизмат қилиш ҳам аёлларнинг юксак одобларидан биридир.

Улуғ имомлардан бири Жаъфар Содиқ раҳимаҳуллоҳ: «Бир солиҳа аёл эрига етти кун хизмат қилса, Аллоҳ унинг қаршисидаги дўзахнинг етти эшигини ёпиб, жаннатнинг саккиз эшигини очади», – деганлар.

4. Хотин оиласи чиройли амалларга одатланмоғи лозим. Қуръон ўқиши, китоб мутолаа қилиш, ахбо-

ротлардан хабардор бўлиш, ҳақиқатни ҳимоя қилиш шулар жумласидандир. Чунки оқила ва маърифатли аёл ҳамиша эъзозда, эътиборда бўлади.

5. Уйнинг сода, саранжом-саришта бўлиши ҳам асосан хотин кишига боғлиқ. Уйнинг зийнати нақш-нигору аёлларда эмас, балки саришталик, тотувлик ва меҳр-муҳаббатда эканини ҳеч қачон унугтаслик керак.

6. Хотин киши эрининг виждонига айланиб, уни гуноҳдан, ёмон ишлардан қайтаради, савобга, яхши ишларга ундаб туради.

Бундай аёллар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва-саллам: «Мўмин банда Аллоҳга бўлган иймондан сўнг эришган энг яхши нарса солиҳа хотиндир, унга қараса, хурсанд қиласи ва Аллоҳнинг амрини бажаришда ёрдам беради», деб мақтаган аёллар қаторига кирадилар.

7. Солиҳа хотин енгиллик пайтида ҳам, оғирчилик пайтида ҳам эри учун энг яқин киши, дардкаш, маслаҳатчи бўлади. Уни сабр-чидамга даъват қиласи, тушкун кунларида кўнглини чўқтирумай, доимо олдинга интилишга ундейди.

8. Солиҳа аёл эрининг яқин ёрдамчиси, ишончли кишиси бўлиб, ҳамма нарсаларни тартибга солиб туради. Унинг қилмоқчи бўлган ишларига ҳурмат билан қараб, ваъда ва учрашувларини ўз вақтида ўтказишига ёрдам бериб боради. Бу ҳолат, албатт, эрни уйга боғлайди. Чунки у бу ерда роҳат-фароғат, ҳузур-ҳаловат топади.

9. Аёл киши эри хузурида шириңсухан, хушмуомала бўлиш билан бирга, тоза, чиройли кийинган, зийнатланган ҳолда бўлиши керак. Чунки бу нарса эр қалбига хурсандчилик, руҳига сокинлик киритади, қалбига қувонч бағишлади.

10. Рисоладаги хотин эрининг олдида ҳам, ортидан ҳам обрўсини, молини сақлайди, шарафини муҳофаза қиласи.

Ҳадис

ЭРНИНГ АЁЛИ ОЛДИДАГИ БУРЧЛАРИ

Уламоларимиз эрнинг хотини олдидағи бурчлари түғрисида келган барча ҳужжат ва далилларни ўрганиб чиқиб, қуидаги хulosага келгандар.

Эрнинг хотини олдидағи бурчлари икки қисмга бўлинади:

1. Молиявий бурчлар.
2. Муомалавий бурчлар.

Молиявий бурчлар маҳр, нафақа ва тўйдан иборат.

I. Маҳр бурчи.

«Маҳр» ақди никоҳ ёки эр-хотин бўлиш баробарида эр зиммасига юкландиган ва хотинга бериш лозим бўлган молдир.

Аллоҳ, таоло «Нисо» сурасида шундай деб марҳамат қилади:

وَمَا نَهَا النِّسَاءَ صَدْقَتِينَ بِخَلَةٍ فَإِنْ طَبِنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ وَمِنْهُ فَسَا فَكُلُوهُ
هَذِهِ كَامَرَاتٍ

«Аёлларга маҳрларини кўнгилдан чиқариб беринг. Агар улар ундан бирор нарсани чин кўнгилдан тутсалар, бас, уни енглар. Ош бўлсин, оғият бўлсин» (4-оят).

Ушбу ояти карима маҳр бериш эрга вожиб эканини англатувчи тўртта оятдан биридир. Ақди никоҳ бўлиши билан, гарчи қовушмай туриб ажрашадиган бўлсалар ҳам, эрга маҳр бериш вожиб бўлади. Лекин маҳр бериш никоҳнинг шарт ёки рукнларидан эмас. Усиз ҳам никоҳ боғланаверади, олди-берди кейинроқ бўлса ҳам, зарари йўқ.

Аллоҳ, таоло «Нисо» сурасида бундай дейди:

فَمَا أَسْتَكْثَرْتُمْ بِهِ مِنْهُ فَتَأْتُو هُنَّ أَجُوزَهُنَّ فَرِيقَةٌ

«Улардан баҳраланишингиз ҳисобига фарз қилинган маҳрларини уларга беринг» (24-оят).

Маҳр келиннинг турмуш қуришга рози бўлгани, хотин бўлиб, бир ёстиққа бош қўяёттанини тақдирлаш сифатида берилади. Маҳр бериш фарзdir. Бусиз никоҳ никоҳ бўлмайди. Одинми, кейинми, озми, кўпми, барибир маҳр бериш керак.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида шундай деб марҳамат қиласади:

فَإِنْ كَحُوْهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَإِنْ تُوْهُنَّ أَجُورُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

«Уларни аҳлларининг изни ила маҳрларини маъруф ила бериб, никоҳингизга олинг» (25-оят).

Жўнгина «маҳрларини беринг», деб қўймасдан, «маъруф ила»нинг қўшиб айтилиши ҳам мухим ҳикмат аҳамият касб этади.

Маҳр тўғрисидаги маълумотларни аввал зикр қилганимиз.

II. Нафақа бурчи.

Никоҳдан сўнг хотиннинг нафақаси эрга вожиб бўлади. «Нафақа» сўзи луғатда «яхшиликка маблағ чиқариш» маъносини англатади. Шариатда эса, ўз қарамогидаги шахсни етарли кийим, таом ва маскан билан таъминлашдир.

Нафақанинг эрга вожиб бўлиши Қуръон, суннат, ижмоъ ва ақд ила собит бўлган.

Қуръондан далиллар:

Аллоҳ таоло «Талоқ» сурасида шундай деб марҳамат қиласади:

لِسْنَقْ دُوْسَعَةٍ مِنْ سَعْيَهِ وَمَنْ قُدْرَ عَلَيْهِ رِزْقٌ فَلَا يُنْسِقُ مِمَّا أَنْهَا هُنَّ لِلَّهِ الْحَمْدُ
لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْقَةً إِلَّا مَا أَتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ سَرْكَارٌ

«Ризқи кенг кенглигидан нафақа қилсин. Кимнинг ризқи тор қилинган бўлса, унга Аллоҳ берганидан нафақа қилсин. Аллоҳ ҳеч бир жонга Ўзи берганидан ортиқчани юкламас. Аллоҳ қийинчиликдан сўнг тезда осонликни берур» (7-оят).

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида бундай дейди:

وَعَلِ الْمُولُود لَمْ رَزَفْهُنْ وَكَسَوْهُنْ بِالْمَعْرُوفِ

«У(она)ларни маъруф ила едириб, кийинтириш отанинг зиммасидадир» (233-оят).

Аллоҳ таоло «Талоқ» сурасида бундай деб марҳа-мат қиласы:

أَشِكْنُوهُنْ مِنْ حَيْثُ سَكَنُتُمْ قَنْ وَجِدْكُمْ

«У (аёл)ларга ўзингиз яшаб турган жойдан имко-нингиз борича жой беринг» (6-оят).

Суннатда келган далиллар:

عَنْ حَابِيرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ: ... فَانْتَقَوا
اللَّهُ فِي النِّسَاءِ. فَإِنْكُمْ أَحَدَنُوهُنْ بِأَمَانِ اللَّهِ، وَاسْتَخْلِلُوهُنْ فُرُوجَهُنْ
بِكَلْمَةِ اللَّهِ. وَلَكُمْ عَلَيْهِنْ أَنْ لَا يُوْطِقُنْ فَرِشَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُوهُنَّهُنَّ
فَإِنْ فَعَلْنَ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنْ ضَرْبًا غَيْرَ مُبِرْحٍ. وَلَهُنْ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّهُنَّ
وَكَسَوْهُنْ بِالْمَعْرُوفِ... رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدْ وَمَالِكٌ.

Жобир розиямлоқу анхудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам видо-лашув ҳажида дедилар:

«...Бас, аёллар ҳаққида Аллоҳдан құрқинглар! Чунки сиз уларни Аллоҳнинг омонати ила олган-сизлар. Уларнинг фаржларини Аллоҳнинг калимаси ила ҳалол қилиб олгансизлар. Сизлар учун уларнинг зиммасида сиз ёмон күрган бирор кишига тұшакла-рингизни бостирымаслик мажбурияти бор. Агар ўша-ни қылсалар, уларни ачитмайдиган қилиб уринглар. Улар учун сизнинг зиммангизда маъруф йўл билан ризқлари ва кийимларининг мажбурияти бор...».

Муслим, Абу Довуд ва Молик ривоят қилғанлар.

عَنْ حَكِيمِ بْنِ مَعَاوِيَةِ الْقُشَيْرِيِّ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا
حُقُّ زَوْجَةِ أَحَدِنَا عَلَيْهِ؟ قَالَ: أَنْ تُطْعِنَهَا إِذَا طَعِنْتَ وَتُكْسُوْهَا إِذَا

اَكْسِيْتُ اَوْ اَكْبِتُ، وَلَا تُضْرِبِ الْوِجْهَ وَلَا تُقْبِحَ وَلَا تَهْجُزِ اَلْبَيْتُ.
رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

Ҳаким ибн Муовия Күшайрий розиямлоху анҳудан ривоят қилинади:

«Эй Аллоҳнинг Расули, биримизнинг хотинининг унда нима ҳаққи бор?» – дедим.

«Қачон таомлансанг, уни ҳам таомлантирасан. Қачон кийим кийсанг, (ёки мол қасб қилсанг) уни ҳам кийинтирасан. Юзга урмайсан. Ҳақоратламайсан ва уйдан бошқа жойда ҳижрон қилмайсан», – дедилар у зот».

Абу Довуд ва Насаий ривоят қилғанлар.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ هَذَا بَنْتُ عُتْبَةَ قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أَبَا سُفِيَّانَ رَجُلٌ شَحِيقٌ وَلَيْسَ يُعْطِينِي مَا يَكْفِيَنِي وَوَلَدِي إِلَّا مَا أَخْدُثُ مِنْهُ وَهُوَ لَا يَعْلَمُ، فَقَالَ: حَذِّرِي مَا يَكْفِيَكَ وَوَلَدَكَ بِالْمَعْرُوفِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

Оиша розиямлоху анҳодан ривоят қилинади:

«Хинд бинту Утба:

«Эй Аллоҳнинг Расули, Абу Суфён ўта бахил одам, унга билдирилган олганимдан бошқа менга ва боламга кифоя қиладиган ҳеч нарса бермайди», деди.

«Ўзингга ва болангта етарлисими тўғриликча ол», дедилар у зот.

Икки шайх ривоят қилғанлар.

Барча уламолар аёлларнинг нафақаси эрларига вожиб бўлишига иттифоқ қилғанлар. Аёл киши эрнинг хизматларини қилганидан кейин, унинг измида бўлганидан кейин, албатта, унинг нафақаси эрга вожиб бўлади.

Нафақа ҳақида қўйидаги масалаларни билиб олиш ва уларга ихлос билан амал қилиш оила ва унинг аъзолари учун ўта муҳимдир:

1. Нафақанинг миқдори иккисининг ҳолига қараб бўлади. Ҳар иккиси бой бўлса, бойликка яраша,

камбағал бўлса, камбағалликка яраша бўлади. Эрбой, хотин камбағал ёки аксинча бўлса, икки ҳолнинг ўртасида бўлади. Агар хотин отасининг уйида бўлса ҳам ёки эрнинг уйида бемор бўлса ҳам.

Ҳар бир оила ўзининг иқтисодий ҳолидан келиб чиқиб, хотиннинг нафақасини белгилаши керак. Эрлар мумсиклик қимасликлари, хотинлар талабни ҳаддан ташқари кучайтирмасликлари лозим.

Ҳозирги кунимизда эркакларнинг кўпчилиги аёлларини нафақа билан таъминлаш борасидаги бурчларини шараф билан адо этаётганлари қувончли ҳолат. Лекин баъзи ҳолатларда хотинларга нафақа масаласида зулм бўлаётганлиги ҳақида шикоятлар ҳам кўп. Яна айрим эркаклар, хотинини нафақа билан таъминламаётгани етмагандек, «Бошқаларнинг хотини ишлаб пул топаётибди, сен ҳам мени боқасан», деб телевизор кўриб ётишибди. Бу эса чидаб бўлмайдиган ҳолдир.

Фақиҳ уламолардан нақл қилинган «Агар хотин отасининг уйида бўлса ҳам ёки эрнинг уйида бемор бўлса ҳам» деган жумла ҳам бутунги кунимизда алоҳида эътиборга лойиқ бўлиб қолди. Кўпчилик хонадонларда келин бемор бўлиб қолса, отасиникига олиб бориб кўйишни фарз ёки вожиб деб англаётганлар ҳам йўқ эмас. Ота-она, қариндошлар ёки таниш-билишлар хотини бемор бўлган эркакка: «Аёлинг бемор бўлибди, отасиникига олиб бор», дейишади. Яна келин тузалган куннинг ўзидаёқ уни қайтариб олиб келишга амр қилишдан хижолат ҳам бўлишмайди. Чунки бу нарса одатга айланиб қолди. Аслида, бетоб бўлган келинни отасиникига олиб бориб ташлаш ўзини билган ҳар бир шахс учун ор, номус бўлиши керак. Балки, мабодо, келин отасиникида бемор бўлиб қолса ҳам, эр уни ўз уйига олиб келиб, даволаши лозим.

Эр зиммасидаги хотин учун вожиб нафақалар беш қисмдир:

A. Таом.

Бунга озиқ-овқат, ичимлик ва таомга қўшиб ейиладиган (сирка, ёғ ва шунга ўхшаш) нарсалар ҳамда таом пишириш учун кетадиган барча маҳсулот-

лар киради. Таомнинг миқдори етарли бўлиши керак, мазкур миқдор эрнинг бой-камбағаллигига қараб белгиланади.

Б. Кийим.

Етарли даражада, бир сидирға кийим-бош доимо бўлиши керак. Ҳанафий ва Шофеъий мазҳабларида: «Ҳар олти ойда бир сидирға янги кийим олиб берилади», дейилган.

В. Маскан.

Эр ўз хотинини маскан — турар жой билан таъминлаши вожиб. Маскан эрнинг молиявий имконияти даражасида бўлади. Шу билан бирга, маскан тўлиқ жихозланган, унда яшаш учун керакли ҳар бир нарса бўлиши лозим.

Г. Агар хотин хизматкор ишлатиб юрадиган тоифадан бўлса, хизматкор солиб бериш ҳам унинг нафақасига киради.

Д. Тозалик асбоб-анжомлари ва уйнинг керакли матоҳлари.

2. Агар эр моли бўла туриб, аёлига нафақа қиласа, қози уни қамашга ҳукм чиқаради. Аёл талаб қилса, эрнинг бошқа мулклари сотилиб, унинг нафақаси берилади. Эр ноиложликдан нафақа бера олмаса, қамалмайди.

3. Ўзбошимчалик билан уйидан чиқиб кетган, қарз учун ҳибсга олинган, күёвнинг уйига касаллиги туфайли келтирилмаган, мажбурланган (олиб қочилган) ва эрисиз ҳаж қилган аёлга нафақа йўқ.

Аёл агар эри билан бирга ҳаж қилса, шунда ҳам сафар ва киранинг нафақасига эмас, муқимлик ҳолатида оладиган нафақасига ҳақлидир.

4. Бой эрга хотин учун бир ходимнинг нафақаси ҳам вожиб бўлади. Саҳиҳ қавлга биноан, камбағал эрга бу нарса вожиб бўлмайди.

5. Эрнинг нафақадан ожизлиги учун оралари ажратилмайди. Аёлга эрнинг ҳисобидан қарз олиш амр қилинади.

Эр нафақа беришга ожиз бўлса ҳам хотинидан ажратилмаслигининг ҳужжати қуйидагича.

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида марҳамат қиласы:

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرْهُ إِلَى مَيْسِرٍ

«Агар ночор бўлса, бойигунча кутишдир» (280-оят).

Демак, ночор одамнинг бойишини кутиш керак. Ночорлиги учун бошқа чора кўриш дуруст эмас.

Аллоҳ таоло «Нур» сурасида шундай деб марҳамат қиласы:

وَإِنْ كَحُوا الْأَيْمَنَ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَامَيْكُمْ إِنْ يَكُونُوا
فَقَرَاءَةً يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَسِعٌ عَلَيْهِ

٣٣

«Ораларингиздаги никоҳсизларни ва қулу чўриларингиздан солиҳларини никоҳлаб қўйинг. Агар фақир бўлсалар, Аллоҳ уларни йўз фазлидан бой қилур. Аллоҳ Восиъ ва Алиймдир» (32-оят).

Оятда фақирлик никоҳга тўсиқ бўла олмаслиги таъкидланмоқда.

6. Кимга камбағаллигига қараб нафақа юкланган бўлса-ю, кейин бойиса, агар хотин талаб қиласа, бойлигига мос нафақа ила тўлатилади.

Аксинча, бойлигига нафақа белгиланса-ю, кейин камбағал бўлиб қолса, камбағаллик даражасига қараб нафақа қисқартирилади.

7. Ўтган муддатнинг нафақаси соқит бўлади.

Эр маълум муддат нафақа бермай юрган бўлса, кейин уни тўлаши лозим бўлмайди.

8. Илло, қози тайинлаган ёки икковлари бир нарсага келишган бўлсалар, ўтган муддатникини ҳам бериш вожиб бўлади. Бунда икковлари ҳам тирик бўлиши шарт. Агар бири вафот этган ёки аёлни нафақани олишидан аввал талоқ қилган бўлса, тайинланган нарса соқит бўлади. Бироқ, аёл қозининг амри ила қарз олган бўлса, соқит бўлмайди.

9. Муддатидан олдин берилган нафақа, икковларидан бири муддатдан олдин вафот этса, қайтариб олинмайди.

Мисол учун, бир киши хотинининг бир йиллик нафақасини олдиндан бериб қўйди. Аммо бир йил ўтмасдан, икковларидан бири вафот этди. Шунда нафақа қайтариб олинмайди.

10. Хотиннинг маскани эрнинг аҳлидан бирор киши бўлмаган уйда бўлиши шарти ила эрга вожиб бўлади. Ҳатточи, эрнинг бошқа хотинидан бўлган боласи ҳам бўлмаслиги керак. Илло, аёл рози бўлса, майли.

Агар эр хотинни ҳеч ким йўқ уйга жойлаган бўлса-ю, хотин эр ураётгани ва озор берәётгани ҳақида қозига шикоят қиласа ва ўзининг солиҳ қавмлар орасида жойлаштирилишида ёрдам сўраса, қози хотиннинг гапи тўғрилигига амин бўлса, эрни зажр қиласи ва хотинга тажовуз қилишдан қайтаради. Аммо, эрнинг хотинга озор бермаётганига гувоҳлар бўлса, тек қўяди. Агар атрофда ишончли кишилар бўлмаса ёки улар эрга тарафдор бўлсалар, қози хотинни солиҳ қавмлар орасига кўчиришни эрга мажбурий амр қиласи.

11. Эрнинг ҳовлисидағи алоҳида, қулфланадиган уй аёлга кифоя қиласи.

Яъни, бир ҳовлида бошқа уйлар ва кишилар бўлса ҳам, алоҳида яшаш учун лозим қулагайликлари бор уй бўлса, етади.

12. Эр хотиннинг олдига у(хотин)нинг ота-онаси-ни ва бошқа эрдан бўлган боласини киритмаслик-ка ҳақли.

Чунки уй уники ва у ўз уйини ўзи хоҳлаганича тасарруф қилиш ҳаққига эга.

13. Хотинга истаган пайтларида назар солиш-ларидан ва гапиришларидан (қариндошларни) ман қилишга (эрнинг) ҳаққи йўқ.

Чунки силаи раҳмни кесишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ.

14. «Эр аёлни ҳафтада бир марта ўз ота-онаси-ни олдига чиқишидан ва уларни аёлнинг олдига киришларидан ман қила олмайди» деган гап бор. Ота-онадан бошқа маҳрамлар йилига бир марта. Ва шуниси тўғри.

Маҳрамларнинг зиёратига оид сўз айтган машоийхлар ичида «мазкур муддат бир ойдан ошмаслиги лозим», деган уламолар ҳам, «бир ҳафтадан ошмаслиги лозим», деган уламолар ҳам бор.

15. Фойибнинг хотинининг, боласининг ва ота-онасининг нафақаси унинг молидан фақат уларнинг ҳаққи бўлган жинсдан тайин қилинади.

Фойиб – йўқолиб қолган одам. Унинг молидан фақат хотини, боласи ва ота-онасининг нафақасини қози белгилаб беради. Бошқа қариndoшларнинг нафақаси соқит бўлади. «Уларнинг ҳаққи бўлган жинсдан» дегани «уларга зарур бўлган нарсалардан» деганидир. «Мана буни сотиб, ишлатарсизлар», деб бошқа нарсаларни бериб бўлмайди.

16. Бунда мол омонатга қўйилган, музорабада қатнашган бўлмаслиги ёки қарзга олган кишининг ҳузурида бўлиши ва у(эр) буни эътироф қилиши шарт. Шунингдек, никоҳнинг эътирофи ҳам бўлиши ёки қози буларни билиши лозим.

Яъни, қози мол, никоҳ ва насабни билса, нафақа ҳақидаги ҳукмни чиқараверади. Чунки қозининг билими ҳам ҳужжат ҳисобланади ва у ўз ўрнида бу билан ҳукм чиқариш ҳаққига эга.

17. Қози аёлга эр унинг нафақасини бермаганлиги ҳақида қасам ичтиради ва ундан кафолат талаб қиласди.

Аёлнинг қасам ичирилиши эр фойиб бўлишидан олдин унга нафақасини берган бўлиши ва аёл қозини алдаётган бўлиши эҳтимоли борлиги учундир. Кафил эса, мабодо, эр келиб, аёлга нафақасини кераклигича қолдириб кетганини исбот қилиб қолса, тўлаб бериши учун талаб қилинади.

18. Фойибга нафақани юклаш учун ҳужжат келтиришни талаб қилмайди ва аёлга эр номидан қарз олишни амр қиласди. Никоҳ ҳақида ҳукм чиқармайди. Имом Зуфар: «Нафақа ҳақида ҳукм чиқаради, никоҳ ҳақида чиқармайди», – деган. Бугунги кунда қозилар эҳтиёж юзасидан шунга амал қиласдилар.

Чунки бунда одамларга енгиллик бор.

19. Ражъий вә боин талоқ қилинган, озод бүлгандаги вә балоғатта еттандаги каби маъсиятсиз хиёр туфайли ёки қуфув бўлмагани учун ажрашган аёлга нафақа вә маскан берилади.

Бу ҳукмга қуйидаги далиллар мавжуд:

Аллоҳ таоло «Талоқ» сурасида шундай деб марҳамат қиласи:

أَنِكْتُوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنُتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ

«У (аёл)ларга ўзингиз яшаб турган жойдан имконингиз борича жой беринг» (б-оят).

Қуйидаги ҳадис ҳам шу маънода келган:

عَنْ أَبِي إِسْحَاقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ جَالِسًا مَعَ الْأَشْوَدِ بْنِ يَزِيدَ فِي الْمَسْجِدِ
الْأَعْظَمِ وَمَعَنَا الشَّغْفُ فَحَدَّثَنَا الشَّغْفُ بِحَدِيثٍ قَاتِلَةً بَنْتَ قَيْسِ أَنَّ
رَسُولَ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَمْ يُجْعَلْ لَهَا سُكْنَى وَلَا نَفَقَةً فَأَخَذَ الْأَشْوَدُ كُفَّاً مِنْ
حُصْنِي فَحَصَّنَهُ بِهِ وَقَالَ وَيْلَكَ تُخَدِّثُ بَمْثُلَ هَذَا؟! قَالَ عَمْرُ بْنُ
الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَا تَرْكُ كِتَابَ اللَّهِ وَمُنْتَهَى بَيْنَنَا لِقَوْلِ امْرَأَهُ لَا نَدْرِي
لَعْلَهَا حَفِظَتْ أَوْ نَسِيَتْ لَهَا السُّكْنَى وَالنَّفَقَةَ قَالَ عَزَّ وَجَلَّ - لَا
يُخْرِجُوكُمْ مِنْ مُوْتَهَنَّ وَلَا يُخْرِجُوكُمْ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَحْشَةٍ
مُبَيِّنَةٍ - رَوَاهُ الْخَنْسَاءُ إِلَّا الْبَخَارِيُّ

Абу Исҳоқ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Асвад ибн Язийд билан катта масжида ўтирган эдим. Биз билан Шаъбий ҳам бирга эди. Шаъбий Фотима бинту Қайснинг ҳадисини айтиб, «Расуллоро соллаллоҳу алайҳи васаллам унга маскан ҳам, нафақа ҳам буюрмаганлар», деди.

Шунда Асвад бир кафт майда тошни олиб, уларни унга отди-да:

«Шўринг қурисин! Шундай гапни ҳам айтасанми?! Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу: «Ёд олгани

ёки унугтганини билмаганимиз бир аёлнинг гапи деб, Аллоҳнинг Китобини ва Набийимизнинг суннатини тарқ қилмаймиз. Ундаи аёлга маскан ҳам, нафақа ҳам берилади. Аллоҳ азза ва жалла «Уларни уйларидан чиқарманг ва ўзлари ҳам чиқмасинлар. Магар очиқ-ойдин фоҳиша иш келтирсалар», деган», деди», деб айтди».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

20. Вафотдан, ридда (муртадлик) ҳамда эрнинг ўғлини ўпиш каби маъсият туфайли ажрашишдан кейин идда сақловчига нафақа берилмайди.

Чунки вафотдан кейинги идда эрнинг ҳаққи учун эмас, балки шариатнинг ҳаққи учундир. Маъсият қилганда эса, айб хотинда бўлганлиги учун унга яхшилик қилинмайди.

21. Уч талоқ қилинганинг муртад бўлиши нафақани соқит қиласи, эрнинг ўғлига имкон бериши эмас.

Чунки муртад бўлган аёл тавба қилиши учун қамалади. Қамалган аёлга нафақа берилмайди. Эрининг ўғлига ўзига яқинлашишга имкон беришда эса бу ҳолат йўқ.

III. Хотиннинг шарафига тўй қилиш.

Эрнинг ўз жуфти ҳалолининг шарафига тўй қилиб бериши хотин олдидаги учинчи молиявий бурчидир. Бу иш мустаҳабдир. Бу ҳақда аввал батафсил кўриб, таҳдил қилиб ўтганмиз. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари уйланганларида тўй қилганлари ва эркак саҳобаларни ҳам тўй қилишга буюрганларини далил қилиб келтиргандариз.

Мулоҳаза:

Ҳар бир мусулмон эр ўзининг аёли олдидаги молиявий бурчлари ҳақидаги ушбу таълимотларни жону дили билан, яхшилаб ўрганиши, қабул қилиши ва уларга ихлос билан амал қилиш ўзи учун саодат манбай эканини англаб етиши лозим. Шунда бошқалар учун одат бўлган оила ҳаёти унинг учун ибодат даражасига кўтарилади. Мисол учун, эр «аёлимнинг

нафақаси шариат бүйича менга вожиб зди, шуни бажаришим керак» деб, аёлига нафақа топиш учун ҳалол касб билан ишлаб юрар экан, вожиб ибодатни адо этаёттан киши сифатида ажр ва савоб олади.

عَنْ عَامِرٍ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَيْمَهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ: إِنَّكَ مَهْمَا
أَنْفَقْتَ عَلَى أَهْلِكَ مِنْ نَفْقَةٍ فَإِنَّكَ بُوْجَرٌ فِيهَا، حَتَّىٰ الْلُّقْمَةَ تَرْفَعُهَا إِلَى
فِي امْرَاتِكَ. رَوَاهُ أَحْمَدُ.

Омир ибн Саъддан, у отасидан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

«Албатта, сен аҳлингга ҳар қандай нафақа қилсанг, унга ажр оласан. Ҳаттоки, аёлингнинг оғзига туттан луқмада ҳам».

Имом Аҳмад ривоят қилган.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: دِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ، وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي رَقَبَهِ، وَدِينَارٌ تَصَدَّقْتُ بِهِ عَلَىٰ مِسْكِينٍ،
وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ عَلَىٰ أَهْلِكَ، أَعْظَمُهُمَا أَجْرًا الَّذِي أَنْفَقْتَهُ عَلَىٰ أَهْلِكَ. رَوَاهُ
أَحْمَدُ وَمُسْلِمٌ .

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

«Бир динорни Аллоҳнинг йўлида нафақа қилдинг. Бир динорни қул озод қилишга нафақа қилдинг. Бир динорни мискинга нафақа қилдинг. Бир динорни аҳлингга нафақа қилдинг. Энг ажри улуғи аҳлингга нафақа қилганингdir».

Аҳмад ва Муслим ривоят қилганлар.

Ушбу ҳадисдан аҳлу аёлни нафақа билан таъминлаш қанчалик шарафли ва савобли иш эканини англаб олиш қийин эмас.

ЭРНИНГ ХОТИНИ ОЛДИДАГИ МУОМАЛАВИЙ БУРЧЛАРИ

Эр ўз хотини олдидаги молиявий бурчларини адо этиш билан бирга, муомалавий бурчларини ҳам шараптап билан адо этиш пайдан бўлиши лозим. Улар қуидагилардан иборат:

1. Эр хотинига яхши муомалада бўлиши ва унинг озорларига чидаши лозим.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида бундай деб марҳамат қиласди:

وَعَاشُرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

«Ва улар ила яхшилиқда яшанг» (19-оят).

Ислом таълимотларига биноан, эр-хотин орасидағи муносабат севги-муҳаббат, раҳм-шафқат ва унсуулфат алоқаси бўлиши лозим.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу хотинига муҳаббати йўқ бўлиб қолганлиги учун уни талоқ қилмоқчи бўлган одамга: «Шўринг қурсин! Оилалар муҳаббат учун қурилмаганми, ахир?! Риоя қани?! Масъулият қани?!» — деганлар.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида яна шундай дейди:

وَأَخَذَتْ وَكَيْ مَيْتَنَقَاعِلِيَظَا

«Ва улар сиздан мустаҳкам аҳду паймон олгар-ку?!» (21-оят).

Никоҳ туфайли эр-хотин нафақат жисман, балки рухан ҳам қўшилади. Уларниг ҳис-туйгулари, орзуумидлари, виждонлари, сир-асрорлари, дарду ғамлари, баҳт-саодатлари — барча-барчаси қўшилади, қовушади. Исломда никоҳ ва оила Аллоҳ таолонинг исми ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлари ила қуриладиган муқаддас робита ва ошёндир.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمَ

الآخر فلَا يُؤذى حَارَهُ، وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا، فَإِنَّهُنَّ حُلْقَنَ مِنْ
ضَلَعٍ، وَإِنْ أَغْوَجْ شَيْءٌ فِي الضَّلَعِ أَعْلَاهُ، فَإِنْ ذَهَبَتْ تَقْيِيمَةُ كَسْرَتِهِ
وَإِنْ تَرَكْتُهُ لَمْ يَزَلْ أَغْوَجَ، فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا. رَوَاهُ الشِّيْخُ حَانَ
وَالثَّرْمَدِيُّ وَفِي رِوَايَةٍ: إِنَّ الْمَرْأَهُ حَلَقَتْ مِنْ ضَلَعٍ لَنْ تَسْتَقِمْ لَكَ
عَلَى طَرِيقَهَا، فَإِنْ اسْتَنْعَتْ بِهَا اسْتَمْتَعَتْ بِهَا وَبِهَا عَوْجٌ، وَإِنْ ذَهَبَتْ
تَقْيِيمُهَا كَسْرَتِهَا وَكَسْرُهَا طَلَاقُهَا.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинағы:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирған бўлса, қўшнисига озор бермасин ва аёлларга доимо яхшилик қилинг! Чунки улар қовурғадан яратилгандирлар. Албатта, қовурғанинг энг эгри жойи юқори қисмидир. Агар уни тўғрилайман деб уринсанг, синдирасан. Агар уни тек қўйсанг, эгрилиги бўйича қолур. Бас, аёлларга доимо яхшилик қилинг!» дедилар».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилганлар.

Бошқа бир ривоятда:

«Албатта, аёл киши қовурғадан яратилгандир. У сен учун бир йўлда мустақим турмас. Агар сен ундан эгрилигича ҳузурлансанг, ҳузурланиб қолдинг. Агар уни тўғрилайман десанг, синдирасан. Унинг синиши талоридир», дейилган.

Айбсиз инсон, жумладан, хато қилмайдиган аёл киши ҳам йўқ. Беайб ёлиз Аллоҳ таолонинг Ўзи. Аёл кишини Аллоҳ таоло ўзига хос табиат билан яратган. У хотин бўлиши, она бўлиши ва бу вазифаларга тегишли масъулиятларни адо этиши лозим. Шунинг учун ҳам аёл кишида тез ва таъсирли меҳр кўрсатиш қобилияти бўлиши зарур. Бунинг акси ўлароқ, унда тез аччиқ чиқиши ва оғир нарсани кўтара олмаслик сифати ҳам юзага келган. Аёл киши ўз жинсига мос келадиган маشاққатлардан эркак киши кўтара олмайдиган юз

ва ундан ҳам ортиқ нарсаны құтариши мүмкін, аммо ўзига хос бўлмаган қийинчилик, салгина қўпол муюмала, бир оғиз ноқулай сўзни қўтара олмаслиги аниқ. Эр киши, ушбу ҳолатларнинг ҳаммасини ҳисобга олган ҳолда, хотинига яхши муомалада бўлиши лозим.

Шунинг учун ҳам Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу ҳадисда:

«Аёлларга доимо яхшилик қилинг!» — демоқдалар.

Халқимизда ушбу маъно «аёл киши яхши сўзнинг гадоси» деган ҳикматли ибора билан ифода қилинган. Бундан аёл кишига нисбатан унинг муомаласига қараб эмас, балки доимо яхши муносабатда бўлиш кераклиги келиб чиқади. Чунки аёл кишининг яратилиш фитрати шуни тақозо қиласи. Аллоҳ таоло аёл кишини, аввал айтиб ўтилган ҳикматларга биноан, шундай қилиб яратган.

Шу боисдан, аёлдан содир бўладиган ҳар бир нарсанни тафтиш қилиб, унинг бошқача бўлиши учун уриниш маслаҳат берилмайди. Балки, аёл табиатига хос бўлган нарсаларни ўз ҳолида қолдириб, сабр қилиш афзал бўлади. Ана ўшанда уриш-жанжаллар озаяди, оиланинг бузилиш хавфи йўқолади. Акс ҳолда, **«уни тўғрилайман деб уринсанг, синдирасан»**. Аёл кишидан содир бўлган ҳар бир эгриликни тўғрилашга уриниши яхши натижага эмас, балки оила бузилишига олиб келиши мумкин.

Демак, аёл кишидан содир бўладиган камчиликларга сабр қилиб, у билан яхши яшашга уриниши эрнинг вазифасидир.

Аёл кишининг эридаги ҳақларидан энг муҳими бўлмиш — яхши яшаш, унга гўзал муомала қилиш ҳақида шариатимизнинг тавсиялари жуда ҳам кўпdir.

2. Эр ҳазил-мутойиба ва кўнгилхушлик қилиш билан аёлинни эркалатиб туради.

Набий алайҳиссаломнинг ўзлари аёлларига гўзал муносабатда, доимо хурсандликда, уларни эркалаган, лутф кўрсатган ва нафақаларини кўпайтирган ҳолда яшаганлар.

Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам аёллари билан қазиллашиб, кулишар, улар билан самимий муюмала-да бўлар эдилар.

Оиша онамиз розияллоҳу анҳо: «У киши аёллари билан холи қолганларида энг мулоим, карамли, серкулги ва сертабассум киши бўлар эдилар», — деб айтганлар.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: تَسَبَّقْتُ أَنَا وَرَسُولُ اللَّهِ فَتَسَبَّقْتَهُ، فَلَمَّا حَتَّى إِذَا أَرْهَقْتَ النَّحْمَ سَابَقْتَهُ فَسَبَقْتَهُ، فَقَالَ: هَذِهِ بِتْلُكَ. رَوَاهُ أَخْمَدُ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ وَابْنُ حَمَّانَ

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан мусобақалашдим. Мен у зотдан ўзиб кетдим. Бир муддатдан сўнг менинг гўштим оғирлашганда, яна мен билан мусобақалашиб, мендан ўзиб кетдилар ва:

«Ҳалиги билан биру бир», — дедилар».

Аҳмад, Абу Довуд Насаий ва Ибн Ҳиббон ривоят қўлганлар.

Қаранг, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам аёллари Оиша онамиз розияллоҳу анҳо билан югуриш мусобақаси ўтказган эканлар. Бу югуриш мусобақаси пайтида Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёшлари эллик учдан ўтган эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Оиша онамиздан ўзиб кетган кейинги югуриш мусобақасида эса у зотнинг ёшлари ундан ҳам катта бўлган.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: وَكَانَ يَوْمَ عَبْدٍ يَلْعَبُ فِي الشَّرْدَانَ بِالدَّرْقِ وَالْجَرَابِ، فَإِمَّا سَأَلَتُ النَّبِيَّ وَامَّا قَالَ: تَشْتَهِي نَظَرَيْنِ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ. فَأَقَامَتِي وَرَاءَهُ، خَدِي عَلَى خَدِّهِ، وَهُوَ يَقُولُ: دُونَكُمْ يَا بَنِي أَرْفَدَهُ، حَتَّى إِذَا مَلَّتُ قَالَ: حَتَّبِكِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَاذْهَبِي. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمُ وَالنَّسَائِيُّ.

Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Ийд куни зди. Қоралар қалқон ва найзаларни ўйнашар зди. Ё мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўрадим ёки у зот:

«Томоша қилишни хоҳлайсанми?» – дедилар.

«Ҳа», – дедим.

У киши мени орқаларига турғиздилар. Ёнорим у кишининг ёноқларига тегиб турарди. У зот:

«Эй Бану Арғифалар, давом этаверинглар», – дер эдилар.

Бу ҳол то мен малол олгунимча давом этди. Кейин:

«Бўлдингми?» – дедилар.

«Ҳа», – дедим.

«Кетавер», – дедилар.

Бухорий, Муслим ва Насаий ривоят қилганлар.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ جَالِسًا فَسَمِعَنَا لَغْطًا وَصَوْتًا صَيْانًا. فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ فَإِذَا حَبْشِيَّةٌ تَرْفَنُ وَالصَّيْانُ حَوْلَهَا، فَقَالَ: يَا عَائِشَةَ تَعَالَى فَانْظُرْي. فَجَعَلَتْ فَوْضَعَتْ لَحْيَتِي عَلَى مَنْكِبِ رَسُولِ اللَّهِ، فَجَعَلَتْ أَنْظَرُ إِلَيْهَا مَا يَئِنَ الْمُنْكَبُ إِلَى رَأْسِهِ، فَقَالَ لَيْ: أَمَا شَبَّعْتَ أَمَا شَبَّعْتِ؟ قَالَتْ: فَجَعَلَتْ أَقُولُ لَا، لَأَنْظَرْ مُنْزَلِتِي عَنْهُ إِذْ طَلَعَ عُمْرُ، قَالَتْ: فَانْفَضَ النَّاسُ عَنْهَا، قَالَتْ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ: إِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى شَيَاطِينِ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ قَدْ فَرُوا مِنْ عُمْرِ. قَالَتْ: فَرَجَعْتُ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ.

Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўтирган эдилар. Шовқин ва болаларнинг овозини эшигдик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам турдилар. Қарасак, бир ҳабашия чилдирма чалиб, ўйин тушмоқда, атрофида болалар.

«Эй Оиша, бу ёққа кел, қарагин», – дедилар у зот.

Бориб, жағимни Расулуллоҳнинг елкасига құйиб, у(хабашия)га томоша қила бошладим. У зот: «Тўймадингми? Тўймадингми?» – дер эдилар.

Мен у зотнинг ҳузурларида ўз манзиламни билиш учун «Йўқ», дер эдим.

Бирдан Умар пайдо бўлди. Одамлар у(хабашия)нинг атрофидан қочиб кетишиди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мен инсу жиннинг шайтонлари Умардан қочганларини кўрмоқдаман», – дедилар.

Бас, мен қайтдим».

Термизий ривоят қўлган.

Савда бинти Замъя онамиз розияллоҳу анҳо кези келганда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни кулдириб турар эдилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга у кишининг бу сифатлари маъқул келар эди.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Савда бинти Замъя онамиз розияллоҳу анҳонинг ҳазил-мутойибалирига ўзига яраша лутф ила муомала қиласар эдилар.

Ибн Саъд «Тобақот» номли машҳур китобларида бу борада қуидаги ривоятни келтирадилар:

«Савда розияллоҳу анҳо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Ё Расулаттаги, кеча ортингиздан намоз ўқидим. Шунчалар рукуъ қилдингизки, қон оқиб кетмасин, деб бурнимни ушлаб турдим», – деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кулдилар. У ахён-ахёнда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни кулдириб турар эди».

عن أبي سلمة قال: قالت عائشة رضي الله عنها: زارتنا سودة يوماً، فجلس رسول الله بيني وبينها، أحدي رجاله في حجرى والأخرى في حجرها، فعملت لها حزيرة أو قال: حزيرة، فقلت: كلى. فابت، فقلت: لتأكلى أو لالطعن ونجهك. فابت، فأخذت من

الْقَصْعَةُ شَيْئًا فَلَطَحَتْ بِهِ وَجْهَهَا، فَرَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ رَجْلَهُ مِنْ حَجْرِهَا
فَأَخَذَتْ مِنِ الْقَصْعَةِ شَيْئًا فَلَطَحَتْ بِهِ وَجْهِهِي وَرَسُولُ
الله يضحك. رواه النسائي.

Абу Салама розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Оиша розияллоҳу анҳо:

«Бир куни Савда бизникига зиёратта келди. Расулллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мен билан унинг ўртамиизда ўтиридилар. Ул зот бир оёқларини менинг қўйнимга, иккинчи оёқларини унинг қўйнига ташлаб ўтирас эдилар. Мен ҳарийра пишириб келдим ва Савдага:

«Егин», – дедим.

У кўнмади.

«Агар емасанг, юзингга суртаман», – дедим.

У яна кўнмади. Мен лагандан бир оз нарсани олдим-да, унинг юзига суртдим. Расулллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кулдилар. Расулллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам оёқларини унинг қўйнидан олдилар. Унга мендан ўч олишга шароит яратдилар ва:

«Сен ҳам унинг юзига сурт!» – дедилар.

У лагандан бир оз нарса олиб, менинг юзимга суртди. Расулллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кулар эдилар»

Насайи ривоят қилган.

3. Ҳазил-мутойиба ва кўнгилхушлик қилишга ўхшаш ишларда мўътадиллик бўлиш шарт.

Бу масалада аёлларга жуда ҳам эрк бериб, одоб доисидан чиқиб кетишларига, шариатта хилоф ва мункар ишларга зинҳор рухсат берилмайди. Улардан нотўғри гап ёки иш содир бўлса, уни тўғрилаш лозим. Расулллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай қилар эдилар.

عَنْ أَبِي مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: مَرِضَ النَّبِيُّ فَأَشَدَّ مَرَضُهُ، فَقَالَ:

مُرِّوْا أَبَا بَكْرٍ فَلَيُصْلِّ بِالنَّاسِ، قَالَتْ عَائِشَةُ: إِنَّهُ رَجُلٌ رَقِيقٌ، إِذَا قَامَ مَقَامَكَ لَمْ يُسْتَطِعْ أَنْ يُصَلِّ بِالنَّاسِ، قَالَ: مُرِّوْا أَبَا بَكْرٍ فَلَيُصْلِّ بِالنَّاسِ، فَعَادَتْ، فَقَالَ: مُرِّي أَبَا بَكْرٍ فَلَيُصْلِّ بِالنَّاسِ، فَإِنَّكُنْ صَوَاحِبُ يُوسُفَ، فَاتَّاهُ الرَّسُولُ، فَصَلَّى بِالنَّاسِ فِي حَيَاةِ النَّبِيِّ ﷺ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَالْتَّرمِذِيُّ.

Абу Мусо розияллоҳу аңхудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бемор бўлиб, оғирлашиб қолдилар. Бас, у зот:

«Абу Бакрга амр қилинглар, одамларга намозга ўтсин», дедилар. Оиша:

«У (кўнгли) юмшоқ одам, агар сизнинг мақомингизга турса, одамларга намоз ўқиб бера олмайди», деди. У зот:

«Абу Бакрга амр қилинглар, одамларга намозга ўтсин», дедилар. У (Оиша) яна гапини қайтарди. Бас, у зот (унга):

«Абу Бакрга айт. Одамларга намоз ўқиб берсин. Албатта, сиз(аёл)лар Юсуфнинг соҳибаларисиз», дедилар. Бас, ун(Абу Бакр)га хабарчи келди ва у Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаётликларида одамларга намозга ўтди».

Бухорий, Муслим ва Термизий ривоят қилганлар.

4. Рашқ қилишда мўътадил бўлиш лозим. Эр хотинини беҳудага ра什қ қилмаслиги керак.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَغْارِبُ وَالْمُؤْمِنُ يَغَارِبُ
وَغَيْرَهُ اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ الْمُؤْمِنُ مَا حِرْمَهُ اللَّهُ رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ الْبُخَارِيُّ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу аңхудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, Аллоҳ рашқ қиласди. Мўмин ҳам рашқ қиласди. Аллоҳнинг рашки – мўминнинг Аллоҳ ҳаром қилган нарсасини қилмоғидир», дедилар».

Термизий ва Бухорий ривоят қилганлар.

«Рашк», аслида, ҳақ әгасининг шерикчилик мүмкін бўлмаган нарсасига бирорнинг шерикчилик қилишидан ғазабланишини англатади. Одатда эса, эрхотиннинг бир-бирини бошқалардан қизғаниши «рашк» деб ўрганилган.

Ушбу ҳадиси шарифда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам рашк Аллоҳ таолога ҳам мос нарса эканини айтиш билан бирга, мўмин кишида рашк бўлиши зарурлигини таъкидламоқдалар. Аллоҳнинг рашки йўзи қимасликни амр этган ҳаром ишларнинг мўмин киши томонидан қилиниши туфайли келиши ҳам баён қилинмоқда. Яъни Аллоҳ таоло учун тарк қилиниши лозим бўлган ишнинг содир қилиниши, Аллоҳ таолонинг эмас, бошқанинг амри бажарилиши Аллоҳ азза ва жалланинг рашкини, яъни ғазабини келтириши турган гаплиги айтилмоқда. Ожиз инсон ўзига тобе бўлган шахс бошқанинг айтганини қилса, қанчалар аччиғи чиқади. Аммо ўша инсон ҳамма нарсага Қодир Аллоҳ таолонинг айтганини қилмай, бошқанинг айтганини қилишни ўзига эп кўради.

Аллоҳ таоло рашк қилганидан кейин, мўмин киши ҳам рашк қилмоғи лозим. Мўътадил, васваса даражасига ўтмаган рашк яхши сифатдир.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, мўътадил рашк – яхши нарса. Бу сифат Аллоҳнинг, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ва ҳақиқий мўмин-мусулмонларнинг сифатидир.

5. Нафақада мўътадил бўлиши зарур. Жуда қисиб-қимтимайди ҳам, исрофга йўл қўймайди ҳам.

Аллоҳ таоло «Аъроф» сурасида шундай дейди:

وَكُلُوا وَاشْرِبُوا وَلَا سُرِفُوا

«Еб-ичинг ва исроф қилманг» (31-оят).

Аллоҳ таоло «Исро» сурасида бундай деб марҳамат қиласиди:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْنُولَةً إِلَى عُنْقَكَ وَلَا تَسْتَطِعْ كُلَّ الْبَسْطِ

«Қўлингни бўйнингга боғлаб олма. Уни бир йўла ёзиб ҳам юборма» (29-оят).

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْعَى لَحْلَ بَنِي النَّضِيرِ وَيَخْبِسُ لِأَهْلِهِ قُوَّتَ سَتَّهُمْ. رَوَاهُ التَّخَارِيُّ.

Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Бану Назирнинг хурмосидан сотиб, ўз аҳлларига бир йиллик емишларини сақлаб қўяр эдилар».

Бухорий ривоят қилган.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يَخْبِسَ عَمْنَ يَمْلِكُ قُوَّتَهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالنَّسَائِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَلَفْظُهُ: كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضْيَغَ مَنْ يَقُولُ.

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бир одамга гуноҳ ўлароқ ўзи молик бўлган одамларнинг қутини тутиб туриши етарлидир», дедилар».

Муслим, Насаий ва Абу Довуд ривоят қилганлар.

Абу Довуднинг лафзида:

«Бир одамга гуноҳ ўлароқ ўзи қутини берадиган кишини зое қилмоғи етарли», дейилган.

«Кут» сўзи инсоннинг вужудини ушлаб туриш учун керак бўладиган барча озуқа, овқат-озифни ўз ичига олади.

Мусулмон одам ўз қарамоғидаги шахсларнинг турмушки учун зарур бўлган озуқани етарли миқдорда ўз вақтида етказиб бериши лозим. Агар бу мажбуриятни ўз вақтида адо қилмаса, бошқа гуноҳ қилмаса ҳам, шу ишнинг ўзи гуноҳкорликка кифоя қиласи. Яъни мазкур камчилик етарли гуноҳ ҳисобланиб, унга йўл қўйган одам дунё-ю охират азобини тортади.

Шунинг учун ҳар қандай мусулмон, гуноңкор бүлмай деса, ўз қарамоғидаги кишиларни вақтида таъминлаб турмоги, бу ишни ҳеч кечга қолдирмаслиги, беларволикка йўл қўймаслиги лозим.

عَنْ أَبِي هُرَيْثَةَ ، قَالَ: أَمْرَ النَّبِيِّ بِالصَّدَقَةِ، فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ عَنْدِي دِينَارٌ. فَقَالَ: تَصْدِقُ بِهِ عَلَى نَفْسِكَ . قَالَ: عَنْدِي آخَرُ . قَالَ: تَصْدِقُ بِهِ عَلَى زَوْجِكَ، أَوْ قَالَ زَوْجَكَ . قَالَ: عَنْدِي آخَرُ . قَالَ تَصْدِقُ بِهِ عَلَى حَادِمِكَ . قَالَ: عَنْدِي آخَرُ . قَالَ: أَنْتَ أَبْصَرُ . رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَصَحَّحَهُ ابْنُ حِيَّانَ وَالْحَاكِمُ .

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам садақа қилишга амр қилдилар. Шунда, бир одам:

«Ё Расулаллоҳ, менда динор бор», – деди.

«Ўзингга нафақа қил», – дедилар.

«Менда яна бошқа ҳам бор», – деди.

«Болангга нафақа қил», – дедилар.

«Менда яна бошқа ҳам бор», – деди.

«Хотинингга нафақа қил», – дедилар.

«Менда яна бошқа ҳам бор», – деди.

«Хизматкорингга нафақа қил», – дедилар.

«Менда яна бошқа ҳам бор», – деди.

«Ўзинг биласан», – дедилар».

Абу Довуд, Насаий, Ибн Ҳиббон ва Ҳоким ривоят қилганлар.

Энг муҳими, нафақанинг ҳалоддан бўлишини таъминлашдир. Эр ортиб қолган ва тез бузилиб қоладиган таомларни бошқаларга садақа қилиб туришни аёлига амр қиласди. Бу, албатта, эҳсоннинг энг паст даражасидир. Бу каби ишларни аёл, эри буюрмаса ҳам, қилавериши керак. Эр алоҳида ўзи учун, аҳлу аёлидан айри ҳолда, яхши таомни ихтиёр қилмаслиги лозим. Оила аъзоларининг жам бўлиб таом тановул қилишлари яхшидир.

6. Эр ҳайз, нифос ва истиҳозага ўхшаш нарсаларнинг шаръий ҳукмларини ва бошқа диний илмларни ўзи ўрганиб, аёлига ҳам ўргатиши керак.

Аллоҳ таоло «Таҳрим» сурасида шундай деб марҳамат қиласы:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا فَوْأَنفُسَكُمْ وَأَهْلِكُمْ نَارًا وَقُوْدُهَا أَنَّاسٌ وَالْحِجَارَةُ

«Эй иймон келтирганлар! Ўзингизни ва аҳлу аёлингизни ёқилриси одамлару тошдан бўлган ўтдан сақланг» (6-оят).

Аҳлу аёлини, фарзандларини диндор қилиб тарбиялаш оила бошлигининг Аллоҳ таолонинг олдидағи бурчи эканига юқоридаги ояти карима ёрқин далилларидир. Одамлар орасида «Ўзингни бил, ўзгани қўй» деган номаъқул гап юради. Лекин шариат бўйича эр хотин учун, ота болалар учун масъул бўлиб, Қиёматда Аллоҳ таолонинг ҳузурида жавоб беради.

Хотинига диний таълим бериш ва одоб ўргатиш ҳам эрнинг энг муҳим вазифаларидан биридир. Агар хотиндан баъзи одобсизликлар ўтса, эр яхшилик билан уни тарбия қиласы ва одоб чораларини қўлладайди.

Эр хотинига аҳли сунна ва жамоа мазҳаби ақийдасида яхшилаб таълим беради. Унинг қалбидаги бидъят ва хурофотларни кетказади. Ибодатларни ўз вақтида ихлос билан адо этишга одатлантиради. Ҳайз, нифос ва истиҳоза каби аёлларга хос бўлган масалаларни пухта ўрганиб олишини таъминлайди.

7. Эр хотини билан бўладиган жинсий алоқанинг барча ҳукм ва одбларини яхшилаб ўрганиб, уларга амал қилиши керак.

Жинсий тарбия муҳим масалалардан бўлганлиги учун Аллоҳ таоло уни Куръонда зикр қилган. Расуллурроҳ соллалуроҳу алайҳи васаллам ўз ҳадисларида бу тарбияга аҳамият берганлар. Ўша таълимотларни мукаммал ўрганиб уларга амал қилиш, керак бўлса, аёлга ҳам бу масалаларни ўргатиш эрнинг бурчидир.

8. Эр хотинига нисбатан кечиримли бўлиши керак.

Darmiyev.com

Хотиндан баъзи хатолар ўтганда эр уни кечиради. Хотинга мұхаббат, ҳурмат, одоб-ахлоқ асосида мұомала қиласы, шириңсұхан, очик чөхра, күнгли кенг бўлади. Эр ўз хотинининг айбларини беркитувчи бўлади.

Аллоҳ таоло «Шууро» сурасида шундай деб марҳамат қиласы:

فَمَنْ عَفَّ أَوْ أَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ

«Ким афв этиб, ислоҳ қиласа, унинг ажри Аллоҳнинг зиммасидадир» (40-оят).

Афв этиш, тажовузкорни жазолаш имконига эга бўла туриб, бағрикентлик билан уни кечириб юборишдир. Ким аёлдан ўч олишга қодир бўла туриб, уни афв этса, сўнгра ишни ислоҳ қилишга уринса, унга Аллоҳ таолонинг ҳузурида ажру савоблар бўлади.

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида бундай деб марҳамат қиласы:

وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ يُمَدِّدُ بِالْعَمَلِ
وَأَنْ تَعْمَلُوا بِصَبَرٍ

«Ва афв қилишингиз тақвога яқиндир. Орангиз-даги фазилатни унутманг. Албатта, Аллоҳ қилаётган амалларингизни кўриб турувчиидир» (237-оят).

Мусулмонлар, айниқса, эр-хотинлар ҳар қандай ҳолатга тушганларида ҳам, ўз ораларидағи фазлни унтиб қўймасликлари лозим.

Эр хотинига нисбатан кечиримли бўлиши керак-лиги ҳақида сўз кетганда доимо ҳазрати Умар розияллоҳу анхуга хотинидан шикоят қилиб келган одам ҳақидаги ривоят эсга келади. Уни кишиларга кўп марта айтиб берганман. Ҳозир эса уни «Муаммосиз оила» номли китобдан таржима қилиб бермоқчиман:

«Бир киши Умар ибн Хаттобникига ўз жуфти ҳалолининг бадхулқлигидан шикоят қилиб келди. Унингдорвозаси олдидачиқишини кутибтурди. Бирдан ичкаридан Умарнинг хотини унга тил чўзаётганини,

унга қаттиқ-қуруқ гаплар айтаётганини эшишиб қолди. Умар сукут сақлар, аёлга гап қайтармас зди. Ҳалиги киши ортига қайтди. Ичидә: «Мұмынларнинг амири бўла туриб, шиддат ва салобатда донг таратган бўла туриб, Умарнинг ҳоли шу бўлса, мен хафа бўлмасам ҳам бўлаверар экан», — деди. Умар чиқиб, унинг қайтиб кетаётганини кўрди ва олдига чақирди-да:

«Менда нима ишинг бор зди?» — деди.

«Эй мўминларнинг амири! Мен сизга жуфти ҳалолимнинг бадхулқлигидан, тилининг ёмонлигидан шикоят қилгани келган здим. Сизнинг жуфти ҳалолингиз ҳам ўшандай эканини билиб, «мўминлар амирининг ўз аёли билан ҳоли шу бўлса, менга нима бўлибди», деб ортга қайтдим», — деди.

Шунда Умар розияллоҳу анҳу унга қараб шундай деди:

«Хой биродар! Мен унинг менда ҳаққи борлиги учун чидайман. У менинг таомимни пиширувчи, нонимни ёпувчи, кийимларимни юувучи, болаларимни эмизувчиdir. У билан қалбим ҳаромдан сокинлик топади. Шунинг учун унинг гапларига ва қилмишларига чидайман».

«Эй мўминларнинг амири! Менинг жуфти ҳалолим ҳам шундай», — деди ҳалиги киши.

«Бас, унга нисбатан чидамли бўл, эй биродар, бу қисқа муддатdir», — деди Умар розияллоҳу анҳу».

9. Эр хотинининг оила аъзоларига яхшилик қилиши лозим.

Эрнинг ўз хотинига яхшилик қилиши сирасига унинг ота-онасига ва бошқа қариндошларига яхшилик қилиши ҳам киради. Зотан, эрнинг уларга яхшилик қилиши шариатнинг талаби. Отa-онага яхшилик қилиш ва қариндошларга силаи раҳм қилиш қанчалик аҳамиятта эга эканини ҳар бир мусулмон яхши билади. Келин учун эрининг отаси ота ўрнида, онаси она ўрнида бўлганидек, куёв учун ҳам аёлининг отаси ота ўрнида, онаси она ўрнида бўлади. Шунингдек, бошқа қариндошлар, амакилар, аммалар, тоғалар, холалар ва ҳоказолар ҳам.

ИККИ МАҚОЛА

Юқоридаги сатрларда эр ва хотиннинг бир-бирларидаги ҳақлари ёки бошқача қилиб айтганда, бир-бирларига нисбатан бурчлари түғрисида бир оз фиқхий услугуда сўз юритдик. Ҳар бир ҳақ ёки бурчга Қуръони Карим ва ҳадиси шарифдан ҳужжат вә далил келтиришга ҳаракат қилдик. Баъзи ўринларда воқеълиқдаги ҳолатларга ҳам тўхталиб ўтдик.

Шу билан бирга, мазкур сатрларни ёзиш давомида айни шу мавзуда бундан бир қанча йиллар олдин ёзган икки мақолам доимий равишда ёдимдан ўтиб турди. Бу икки мақола ўша пайтдаги шароитдан келиб чиқиб ҳамда кўпчиликнинг талаби или ёзилган ва «Ўзбекистон маданияти ва санъати» ҳафталигида нашр қилинган бўлиб, кўпчиликнинг таҳсинига сазовор ҳам бўлди. Кейинроқ улар «Шоядки, тақводор бўлсак» номли китобимиздаги мақолалар орасидан ҳам жой олди. Охири «Исломий оила – фароғат қасри» деб аталган китобга қўшилди. Аммо муаллифнинг доимо ёдида турадиган мақолалар ичида қўйидаги икки мақола ҳам бор зди.

Яқинда, турмуш қурганига энди икки ой бўлган келинчак куёв билан ҳар куни жанжал бўлаётганидан, нима қилишни билмаётганидан зорланиб, маслаҳат сўраб, мактуб ёзди. Дарҳол ўша икки мақоладан бири – «Рисоладаги хотин»ни мазкура келинчакка юбордим. Ўшандан кейин кишиларда ана шунга ўшаган мақолаларга эҳтиёж борлиги ҳақидаги түйғу яна жонланди.

Ушбу китобни ёзишни бошлагандан бўён «Мазкур икки мақолани унга киритиш керакми ёки йўқми?» деган савол хаёлимда кўп такрорланди. Эр-хотиннинг бир-биридаги ҳақлари ва бир-бирларига нисбатан бурчлари түғрисидаги бобни тутатганимдан кейин узоқ ўландидим: «Бу икки мақолани қўшсам, такрор бўлиб қолмасмикан?» деган фикр хаёлимни чулғаб олган эди. Нихоят, мақолаларни яна бир бор қайта ўқиб чиқиб, кейин қарор қабул қилиш керак, деган фикрда тўхтадим. Уларни ўқиб бўлгач, китобга қўшишга қарор қилдим. Баъзи такрорлар бўлса ҳам, услубининг бошқалиги, мақолаларнинг аввалги муваффақиятлари жиҳатидан «табарруқ»лиги уларнинг бу китобга қўшилишига сабаб бўлди. Айрим такрорлар учун азиз китобхонлардан узр сўраймиз.

РИСОЛАДАГИ ЭР

Жамият ҳаётининг равнақы, даражаси, сифати күп ҳолларда оиласынг қай даражада ҳаётта қобиљигида намоён бўлади. Жамият оиласаларнинг мажмуудир. Шунинг учун жамиятнинг аҳволи билан оиласынг ҳоли бир-бираига чамбарчас боғлиқ. Шунга кўра жамиятдаги норасоликлар тўғридан-тўғри оиласа ёхуд оиласаги иллатлар тўғридан-тўғри жамиятга ўз таъсирини ўтказади. Ҳар бир ажралиш, ҳар бир заҳил ранг, кўзи маъюс бола, ҳар бир ёлғиз эркак, ҳар бир кўзи ёшли аёл жамиятнинг гардишидир. Оила илдизлар бўлмайди. Ўзбек оиласаларнинг ўз қадим анъана, удум, илдизлари – ўзига хосликлари мавжуд. Бу илдизлар ҳозирга келиб, қирқилиб кетмаяптими? Нега ажралишлар тобора кўпайиб боряпти? Булар ҳақида ўйламай, илож ўйқ. Редакцияга келаётган ташвиши хатларнинг ярмидан кўпи ҳам оиласий талафотлар ҳақидаидир. Инсон бўлиш бир санъат бўлганидек, оиласи юритиш ҳам санъатидир. Кўйига Муфтий Мұхаммад Содиқ Мұхаммад Юсуфнинг оила ва унда эрнинг вазифаларига оид фикрини эътиборингизга ҳавола қиласиз.

Джамият оиласи

Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм

Ҳозирги кунда ҳаётнинг – умргузаронликнинг кўп соҳаларида инсоний алоқалар ниҳоятда издан чиқиб кетган ва бу нарса озайиш ўрнига тобора кўпайиб бораётганлиги ҳақида матбуот, телевидения, радио, анжуманлар, умуман, оддий одамлар ўртасида кўп гаплар айтилиб турибди. Ушбу маънавий таназзулнинг сабаби нимада? Унинг олдини олиш мумкинми?

Инсоний алоқалар ичида энг муқаддаси никоҳ алоқаси – эр-хотин орасидаги алоқа экани қадим замонлардан буён маълум. Бу ҳақда Исломнинг асл манбаларида қайта-қайта таъкидлаб айтилганлиги бежиз эмас. Жамоатчилик гувоҳ қилиб ўрнатилган алоқа, албатта, муқаддас бўлади-да.

Бу алоқанинг баракаси келин-куёвнинг яқын кишилари, қавму қардошлари бир-бирлари билан қариндош-уруг бўлишлари ва қолаверса, янги насл шажарасига асос солиниши билан янада зиёда бўлади.

Никоҳ билан қурилган оиланинг саодати ва бардавомлиги эса, ҳам эр, ҳам хотин тарафидан бўладиган тасарруфлар ва уларнинг бир-бирларига муносабати, одоби, ахлоқи, шахсий хусусиятларига чамбарчас боғлиқдир.

Ҳозирги пайтда «Никоҳ ва оила қандай бўлиши керак, унда эрнинг ўрни қандай-у, аёлнинг вазифаси нималардан иборат?» деган саволлар устида кишилар кўп ўйланмоқдалар. Хусусан, сайловчилар билан бўлаётган ҳисобот учрашувларида ҳам мазкур мавзу ўртага тез-тез ташланиб, масаланинг чигал томонларини ечиш борасида турли саволлар берилмоқда. Бу, аввало, ечилмаган оиласий масалалар кўпайиб, кўпчиликни ташвишга солаётганидан далолат берса, иккинчидан, оддий кишиларимиз ҳам бу муаммоларни ҳал қилишга йўл ахтараётгандарини кўрсатади.

Ана шуларнинг барибир бўлди-ю, каминани қўлга қалам олишга ундади. Менимча, бирор киши бу масалани муҳокама қилишга қарши бўлмаса керак.

Бугунги кундаги оиласий можаролар, ажralишлар ва бошқа кўплаб турмуш муаммоларининг турли сабаблари бор. Фикри ожизимча, бош сабаблардан бири – икки тараф ҳам ўз ҳадди, ўз чегарасини билмаганилиги ва ўз бурчини сидқидилдан адо этмаганлигидир. Кўпдан бери оиласий келишмовчиликлар ҳақида кераклича айтилмоқда, ёзилмоқда, лекин рисоладаги эр ва хотин қандай сифату ҳислатларга эга бўлиши кераклиги ҳақида ҳамма ҳам етарлича тасаввурга эга, деб айтиш қийин. Кишилар онгида эса бу масалада турли қарама-қарши, бир-бирига зид фикрлар ўрнашиб қолган. Тўй вақтида ва оиласий ҳаётнинг бошлинишида келин-куёвга яқинлари қандай қилиб бўлса ҳам умр йўлдошини «гаҳ деса қўлга қўнадиган қилиб олиш кераклиги» ҳақида маслаҳатлар беришади. Бун-

дай маслағатлар күпинча маслағаттүйнинг ўта тор, бачканы тажрибаларига асосланған бўлади. Яъни қў-полроқ қилиб айтганда, ўзига енг бўлолмаган бошқа бирорвга эн бўлгиси келади. Ундан «жайдари» маслағатларни ўйласанг, уялиб кетасан. «Аслида эр оила-да қандай бўлиши керак?» деган саволга мазкур «маслағатлар» ҳеч қачон жавоб бўла олмайди. Аксинча, оиласда алоқаларнинг кескинлашувига сабаб бўлади.

Оила алоқалари асрлар давомида катта тажрибалар асосида қарор топади, узоқ давр мобайнида шакланади. Ҳар бир миллатнинг тарихан шакланган ўз оила ҳаёти бор.

Оилавий алоқаларнинг кўнгилдагидек кечишида эрнинг ўрни, ҳалқимизнинг қарашларида, «бош ўрин» эканини эътиборга олиб, рисоладаги эрнинг сифатлари ҳақида маданий-маърифий дурданалардан фойдаланган ҳолда фикр юритмоқчимиз.

Таъкидлаб айтиш лозимки, диний гаплар ёки диндорларнинг сўзи кони зарар, деган эскича гапларни қўйиб, ҳурфиклик, сўз эркинлиги ва инсон фойдаси учун ҳамкорлик даври – қайта қуриш даврида бизга ҳам бемалол фикрлашишга имкон берилганлигидан хурсандмиз. Ўз фикримизни ҳеч кимга мажбурий тарзда сингдирмоқчи эмасмиз. Ҳар бир киши ҳур, тури мақом, тури даражадаги фикрлар билан танишсин, ўзи ҳам фикрини айтсин, хоҳлаганини қабул қилсин.

Ислом манбаларида таъкидланадики, эрнинг муҳим сифатларидан бири оила бошлиғи эканидир.

Маълумки, ҳар бир жамиятнинг раҳбари бўлади. Раҳбари бўлмаган жамиятнинг жамиятлиги қолмайди. Оила ҳам кичик бир жамият. Унда жамиятнинг барча белгилари кичкина кўринишда мавжуд. Оила ҳаётида бошлиқ вазифасини эр адo этиши кераклигини ҳозирги кунда барча ҳалқлар бир овоздан тасдиқлайдилар.

Исломда эрнинг оиласида бу раҳбарлигига «масъулият» деб қаралади. Лекин оила бошлиғи дегани, баъзилар хаёл қилганидек, оиласининг бошқа аъзоларига жабр-зулм ўтказиш, «деганим деган» йўсунидан «ҳокими мутлақ» бўлиш эмас. Оила бошлиғи си-

фатида, унинг ҳамма тарафдан баркамол, саодатли, тинч-омон бўлишига эр масъулдир.

Ҳадиси шарифда айтилганидек:

كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْؤُلٌ عَنْ رِعْيَتِهِ.

**«Барчангиз раҳбарсиз ва барчангиз ўз қўл ости-
дагиларга масъулдир».**

Оиладаги эрнинг вазифаларидан яна бир энг муҳими — хотиннинг ҳақларини тўла адо қилишdir. Хотиннинг эрдаги ҳаққи эса анчагина. Шулардан бири уни доим етарли ризқ-рўз билан таъминлашdir. Бу иш эрнинг кундалик вазифаси бўлиши билан бирга, маънавий жиҳатдан энг хайрли ва кони савоб ишлар қаторига киради.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадисда:

وَإِنْ أَكْلَ امْرَأَتَكَ مِنْ طَعَامِكَ صَدَقَةٌ، وَإِنْ نَفَقْتَكَ عَلَىٰ أَهْلَكَ صَدَقَةٌ.

«...ва хотинингнинг таомингдан егани ҳам садақадир ва аҳлингта қилган нафақанг ҳам садақадир», дейилган.

Бошқа бир ривоятда эса:

فَإِنَّكَ تُؤْخِرُ فِيهَا حَتَّىٰ اللَّقْمَةَ تَرْفَعُهَا إِلَىٰ فِي امْرَأَتِكَ.

«Хотинингнинг оғзига тутган луқмада ҳам сен учун савоб бор», дейилади.

Энг муҳими, бу таомлар ҳалолдан топилган бўлмоғи даркор. Биронинг ҳаққи, пора, кazzоблик, ўтирилик ва бошқа ҳаром-ҳариш йўллардан топилган таъминот оилада бўлмаслиги шарт. Ҳаром ейиш ҳаром юриш билан баробардир.

Авваллари момоларимиз ризқ-рўз топиш учун жўнаб кетаётган эрларига: «Ҳаром касб қилманг. Аллоҳдан қўрқинг. Биз очлик-ночорликка чидаймиз, лекин дўзахнинг азобига чидай олмаймиз», — дер эканлар.

Эр ўзи еган овқатдан хотинига ҳам едиради. Буни алоҳида таъкидлаб айтишга тўғри келади. Баъзи эрлар ўзлари ошхўрликларда овқатнинг сарасини еб,

үйга кекириб кирадилар. Оиланинг еб-ичиши билан ишлари бўлмайди. Эҳтимол, бу майда гап бўлиб туюлар. Лекин «Тенг еганни тенг суйибди» деган сўз оила учун ҳам айтилгандир. Тўғри, бутун оиланинг таъминоти эр бошида бўлгач, у сарф қилган куч-қувватига яраша ўзини тиклаши ҳам, албатта, зарур. Аёллар бунга алоҳида эътибор беришлари лозим, лекин бу худбинлик билан бўлмаслиги керак.

Хотинни кийинтириш ҳам таъминотнинг муҳим бир қисми ва у ҳам Исломга кўра, эрнинг вазифасидир. Ҳар бир ақли расо эр, ўз имкониятига қараб, ҳаддан ташқари ошириб ёки камитиб қўймай, хотинни кийим-кечак билан таъминлаши шарт.

Агар эр муттасил баҳиллик қилса, хотин унинг рухсатисиз ўзига керагини олса бўлади. Бир мисол:

Хинд исмли аёл Пайғамбар алайҳиссаломга зри Абу Суфёндан шикоят қилиб: «Эрим Абу Суфён баҳил одам, менга ва боламга етарли нарса бермайди», — деганда, у зоти бобаракот: «**Ўзингга ва болаларга етарлисини инсоф билан олавер**», — деганлар.

Бунга Қодирийнинг «Мехробдан чаён» романида ҳам ибратли мисоллар бор.

Хотинга одоб-ахлоқ ўргатиш ҳам эрнинг муҳим вазифасидир. Агар хотиндан баъзи одобсизликлар ўтса, эр яхшилик билан тарбия қилади ва адаб чораларини қўллади.

Ақли расо, виждонли эр ўз хотини билан тотувликда, иноқликда яхши яшайди. Оилавий ҳаёт эр-хотин орасидаги шериклик ҳаётидир. Агар икки тараф ҳам бир-бирига яхши муносабатда бўлмаса, бу шерикликка путур етиши, оила бузилиши мумкин.

Қуръони Каримнинг «Нисо» сурасида шундай деийлади:

وَعَاشُرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهُتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكُرَهُوْ أَشَيَّبُهُمْ
وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

«ва улар ила яхшиликда яшанды. Агар уларни ёқ-тирмасанғиз, ажаб әмаски, Аллоҳ сиз ёқтирмаган нарасада күпгина яхшиликтарни қылса» (19-оят).

Рисоладаги зер, ўз хотинидан баъзи хатолар ўтганда, уни кечиради. Хотини билан мұхаббат, ҳурмат, одоб, ахлоқ асосида муомала қылады, шириңсұхан, очиқ чехра, күнгли кенг бўлади. Эр ўз хотинининг айбларини беркитувчи бўлади. Шунингдек, хотин ҳам ўз эрининг айбларини беркитувчи бўлади.

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида шундай деб марҳамат қылади:

هُنَّ لِيَسْ لَكُمْ وَأَنْتَ لِيَسْ لَهُنَّ

«Улар (хотинлар) сизга либосдирлар, сиз уларга либосдирсиз» (187-оят).

Қадимги ривоятлардан бирида хотини билан ноилож ажрашишга мажбур бўлган эрдан хотинининг айбини сўрашганда: «Бироннинг айбини сўраб нима қиласизлар? Агар мен у билан қайта ярашиб кетсанам, ўз хотинимнинг айбини биронларга фош қилган бўламан, ярашмасам, бегона бир аёлнинг айбини фош қилган бўламан. У ҳам, бу ҳам одобдан эмас», — деган экан.

Кўрдингизми, ажрашган тақдирда ҳам, бир-бирининг айбини фош қилмаслик керак, бунинг учун эса, кўнгилни ниҳоятда кенг тутиш, ҳеч қачон ўзининг инсон эканини унутмаслик керак.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

أَكْلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَخْسَبَهُمْ خُلْقًا، وَخَيْرٌ كُمْ حِيَارٌ كُمْ لِنْسَايَهُمْ.

«Мўминларнинг иймони энг комили уларнинг энг хулқи гўзалидир ва яхшиларингиз аёлларига яхшиларингиздир», — деганлар.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: خَيْرٌ كُمْ خَيْرٌ كُمْ لِأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرٌ كُمْ لِأَهْلِي. رَوَاهُ التَّرْمِذِيُّ.

Оша розияллоқу анҳодан ривоят қилинади:
«Расулуллоқ соллаллоқу алайхі васаллам деділар:

«Яхшиларингиз аҳлига яхшиларингиздир ва мен аҳлига яхшингизман».

Термизий ривоят қылган.

Хотинига яхши муюмалада бўлиш ақли расо эрнинг асосий сифатларидан бири экан.

Демак, эр манман бўлмаслиги, саодатни фақат ўзи учун ахтармаслиги, балки хотинига – умр йўлдошига, оиласига ҳам раво кўрмоғи даркор бўлади.

Маданий меросимизда хотинга яхшилик қилишнинг турларидан бири имкон топилганда унга совғалар тақдим этиб туриш, дейилган. Совға муҳаббатнинг рамзиdir ва у қалбдаги баъзи гиналарни ҳам чиқариб юборади.

Ҳадиси шарифлардан бирида бу ҳақда:

تَهَادُوا فِي الْهَدِيَّةِ تُذَهِّبُ وَغَرَ الصَّدْرِ.

«Бир-бирларингизга ҳадя бериб туринг, чунки у қалбга муҳаббат солади ва гиналарни кетказади», дейилган.

Маълумки, инсон доим гўзалликни ёқтиради, шу жумладан, аёллар ҳам. Ақли расо эр хотинига кўркам кўринишга уринади. Чунки ўзи ҳам доим аёлининг гўзал, саронжом-саришта бўлишини ёқтиради. Буюк саҳобийлардан бири Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу: «Хотиним мен учун ўзини зийнатлагандек, мен ҳам хотиним учун ўзимни зийнатлайман», – деганлар.

Бир куни халифа Умар розияллоҳу анҳунинг ҳузурига бир аёл ўзининг исқирит ҳолдаги эри билан кириб келди-да, шикоят қилиб: «Мени бундан халос этинг, эй мўминларнинг амири», – деди. Халифа хотиннинг ғазаби сабабини тушунди ва эрни ҳаммомга тушиб, сочу тирноқларини олиб, ўзини ростлаб келишга буюрди. У қайтиб келганда, хотини танимасдан,

Хотиним мен

қочди. Сүнг таниб, дағыосидан қайтиб, ярашиб кетди. Шунда халифа Үмар розияллоҳу анхұ: «Аёлларга нисбатан доимо шундай қилинглар! Аллоҳға қасамки, улар сизни зийнатланған ҳолда күришни яхши күрадилар. Сизлар ҳам аёлларингизни зийнатли ҳолда күришни яхши күрасизлар-ку?» — деганлар.

Албатта, зийнатнинг ҳам чегараси, меъёри бор, ундан чиқиб кетилса ҳам бўлмайди. Ясанишга ортиқча берилиш қалб иллатидандир.

Рисоладаги эр хотинни ҳеч вақт эътиборсиз қолдирмайди. Баъзилар ишга, ўзи қизиққан нарсаларга ҳаддан ташқари берилиб кетиб, аёлларини эсдан чиқариб қўядилар. Бу яхши эмас. Оиласвий келишмовчиликларнинг аксари эр-хотинлик алоқалари жойида эмаслигидан келиб чиқишини ҳеч унутмаслик қерак.

Кунларнинг бирида машҳур саҳобий Салмон Форсий розияллоҳу анху ўз биродари Абу Дардо розияллоҳу анхунинг қошига борсалар, уй эгасининг хотини — Умму Дардони ўзига қарамаган, паришон ҳолда кўрибди. Аёлдан: «Сенга нима бўлди?» — деб сўрабди. Аёл: «Дўстинг Абу Дардонинг дунё билан иши йўқ», — деб жавоб берибди. Абу Дардо келиб, дўстини меҳмон қилмоқ мақсадида олдига таом қўйибди-да:

«Марҳамат қил! Мен нафл рўза тутганман», — дебди. Шунда Салмон:

«Ўзинг емагунингча мен ҳам емайман», — деб боштортибди. Абу Дардо рўзасини очишга мажбур бўлибди. У кечаси туриб, нафл намоз ўқимоқчи бўлган экан, Салмон:

«Ёт, ухла», — дебди. Анча вақт ўтгандан кейин яна намозга турмоқчи бўлган экан, яна «Ёт, ухла», деган буйруқни эшишибди. Тун охирлаганда Салмон ўзи туриб, уй эгаси билан намозни адо қилибди-да:

«Албатта, сенда Роббингнинг ҳаққи бор, ўз нафсингнинг ҳам ҳаққи бор, аҳлу аёлингнинг ҳам ҳаққи бор, ҳар бир ҳақ эгасининг ҳаққини адо этгин», — дебди.

Абу Дардо Набий алайҳиссаломнинг ҳузурларига бориб, бўлган гапни айтиб берганда, У киши:

«Салмон тўғри айтибди», — деган эканлар.

Хотинига бўлган мұхабbatни сездириш учун эр мулойим бўлиб, унинг сўзларига эътибор билан қулоқ осиб, ҳамфикр эканини изҳор қилиб турмоғи керак. Агар аёл киши овқат пиширган бўлса, янги кийим кийса, бирор хабар ёки қиссани айтса, эр бу нарсаларга эътибор билан муносабатда бўлиб, ўз хурсанд-лигини, муносабатини баён қилиши даркор. Аёлига уй ишларида ёрдам бериб, бу соҳада ҳам унинг оғирини енгил қилиб туриши керак. Пайғамбар алай-ҳиссалом ҳам аҳллари хизматида бўлиб, уй супуриб, ўз кийимларини ямаб, қўйларни соққанлар ва умматларига ҳам шундай қилишни буюрганлар.

Рисоладаги эр хотинига лутф билан муомала қилиб, уни энг чиройли исмлар билан чақиради ва камчиликларини кечиради.

Ишончим комилки, мен зикр қилган нарсаларда жамиятимиз ва инсонлар учун зарарли нарсалар мутлақо йўқ. Аксинча, уларнинг ҳаммаси фойдалидир. Буларнинг барчаси тажрибадан ўтган бўлиб, доимо яхшиликка, оиласвий алоқаларни мустаҳкамлашта хизмат қилган. Биз оиласдаги эр кишининг вазифаларига қисмантина тўхтадик. Томчилардан дарё ҳосил бўлганидек, оиласда қут-барака, яхшилик, мустаҳкам асос тўғри муомаладан туғилади.

Агар сиз азизларга маъқул бўлса, биз бу мавзуни давом эттириб, «Рисоладаги хотин», «Рисоладаги ота-она», «Рисоладаги фарзанд», «Рисоладаги оила» ва шу каби мавзуларда ҳам мақолалар ёзишни давом эттишимиз мумкин.

Бу каби фикрлашувлардан халқимиз оз бўлса-да, маънавий манфаат топса, биз учун катта баҳт бўлар эди.

«Ўзбекистон агадиёти ва санъати»
1990 йил, 5 январ.

РИСОЛАДАГИ ХОТИН

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм

Она тилимизда ҳали чуқур луғавий-илмий ишлар олиб борилмаганligиданми, баъзи истилоҳларда ўйланиб қоладиган ҳолатлар бор. Мисол учун «Хотин» сўзи турли жойларда ишлатилади, лекин, менимча, «хотин» — эри билан оиласвий ҳаёт кечириб турган «аёл», дейиш маъқул. Бошқа ҳолатларда эса, аёл зотидан бўлган шахсларга нисбатан ўзига яраша атаманомлар бор, улар барчага маълум.

Оиладаги хотин деганимизда эса, бутун бошли катта оиласи эмас, балки эру хотиндан иборат оиласи кўзда тутмоқчимиз. Чунки бу мақоламизда аёлнинг эрга бўладиган муносабатини, муомаласини, ўзини тутишини ва ҳоказоларни баён қиласиз.

Аввало, хотин ўзининг аёллиги билан фахрланмоғи лозим. Аллоҳ таоло бежиз уни аёл қилиб яратмаган.

Аллоҳ таоло «Аъроф» сурасида шундай деб марҳамат қиласиди:

هُوَ اللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تَقْسِيرٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا
لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا

«У сизларни бир жондан яратган ва сокинлик топсин учун ундан жуфтини яратган Зотдир» (189-оят).

Яъни «жуфт» — сокинлик, осойишталик, ором, латофат, меҳр-муҳаббат рамзиdir. Буни ҳар бир аёлнинг ўзи яхши тушунив етмоғи зарурдир.

Турмушга чиққан ҳар бир келин оиласвий ҳаёт Аллоҳнинг суннати, улкан баҳт эканини, бу икки шахснинг фақат жисмоний эмас, балки руҳий ҳам қўшилишлари бўлиб, мақсад ўткинчи лаззат эмас, балки башарият камолоти ва ҳаётнинг бардавомлиги эканини тушунмоғи зарур.

Рисоладаги хотин оилада катта ўрин тутади. Шунинг учун ҳам ўзбек халқи орасида «Эрни эр қи-

ладиган ҳам хотин, ер қиладиган ҳам хотин» деган, арабларда эса «Ҳар бир улкан шахснинг ортида хотин бор» деган мақоллар бор.

Одатда янги уйланган йигитта: «Энди ола хуржун бўйинингга тушди», дейишади. Аслида хуржуннинг кўзи иккита бўлиб, бири эрга, иккинчиси хотинга аталган, яъни унинг оғирлигини эр-хотин тенг кўтармоқлари лозим.

Оилавий ҳаётнинг бардавомлиги икковларининг бир муқаддас мақсад учун муштарак интилишларига боғлиқdir. Чунки ҳақиқий муҳабbat бир-бирининг кўзига боқища эмас, балки икковларининг бир мақсадга интилишларида намоён бўлади. Хотиннинг эрига ёрдам бериши, ҳамдард бўлиши оилавий ҳаётнинг жамолига жамол кўшади.

Хотин оилада чиройли амалларга одатланмоғи лозим. Жумладан, Куръон ўқиши, китоб кўриши, ахборотлардан хабардор бўлиш, ҳақиқатни ҳимоя қилиш ва ҳоказолар. Оқила ва маърифатли аёл намунавий орзуимизнинг марказидадир.

Үйнинг содда, саранжом-саришта бўлиши ҳам хотин кишига боғлиқ. Үйнинг зийнати нақш-нигору ашёларда эмас, балки меҳр-муҳабbatда эканини ҳеч қачон унутмаслик лозим.

Хотин киши ўз эрининг виждонига айланиб, уни гуноҳлардан, ёмон ишлардан қайтариб, савобли, яхши ишларга ундан туриши лозимлигини Пайғамбаримиз Мұхаммад алайхиссалом ўз ҳадиси шарифларида бундай сифатлайдилар:

عَنْ أَبِي أُمَّامَةَ، عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَا اسْتَفَادَ الْمُؤْمِنُ
بَعْدَ تَقْوَى اللَّهِ خَيْرًا لَهُ مِنْ زَوْجَةٍ صَالِحةٍ، إِنْ أَمْرَهَا أَطَاعَتْهُ، وَإِنْ نَظَرَ
إِلَيْهَا سَرَّتْهُ، وَإِنْ أَقْسَمَ عَلَيْهَا أَبْرَئَتْهُ، وَإِنْ غَابَ عَنْهَا نَصَحَّتْهُ فِي نَفْسِهَا
وَمَالَهُ. رَوَاهُ أَبْنُ مَاجَةَ.

Абу Умомадан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мүмин банда Аллоҳға бўлган иймондан сўнг эришган энг яхши нарса солиҳа хотин бўлиб, унга амр қилса, итоат қилади, қараса, хурсанд қилади, қасам ичса, уни оқлайди ва ғойиб бўлса, ўз нафсида ва молида унга яхшиликда бўлади», – дер эдилар».

Ибн Можа ривоят қилган.

Пайғамбаримизнинг мақтovлariга сазовор бўлган бундай аёл ўз эрига осонлик пайтида ҳам, қийинчилик онларида ҳам энг яқин киши, дардқаш, маслаҳатчи бўлиб, уни сабр-чиdamга даъват қилиб, тушкунликка тушмасдан, доимо олдинга интилишга ундейди. Бу ҳақда унга аввал ўтган момоларимиз ўрнак бўладилар. Ҳадийжа онамиз Пайғамбаримиз алайҳиссаломга нисбатан худди юқорида зикр қилинганидек хотин бўлғанлар, шунинг учун вафотларидан сўнг ҳам Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини ҳурмат ва эъзоз билан эслаб, кўплаб ҳадислар айтганлар. Улардан бирини эслаб ўтсак, мақсадга мувофиқ бўлади.

فَدْ أَمْنَتْ بِي إِذْ كَفَرَ بِي النَّاسُ، وَصَدَقْتُنِي إِذْ كَذَبَنِي النَّاسُ،
وَوَاسَّتْنِي بِمَا لَهَا إِذْ أَخْرَجْتُنِي النَّاسُ.

«Батаҳқиқ, одамлар менга куфр келтирганда, у менга иймон келтирди, одамлар мени ёғончи қилганда, у мени тасдиқлади, одамлар мени чиқаргандарида, у менга моли ила ёрдам берди».

Аёл ўз эрининг энг яқин ёрдамчиси – ишончли кишиси бўлиб, ҳамма нарсаларини тартибга солиб, унинг қилмоқчи бўлган ишларига ҳурмат билан қараб, ваъда ва учрашувларини ўз вақтида ўказишига ёрдам бериб турса, бу ҳолат доимо эрни уйга боғлайди. Чунки у мана шу ерда роҳат топади, хузур кўради.

Лекин ҳар бир катта-кичик, арзиган-арзимаган нарсаларга ҳам аралашавериш яхши эмас. Ҳар бир инсоннинг ўз эрки ва фақат ўзига хос иши бўлгани каби, ҳар бир эрнинг ҳам эрки ва иши бор.

Эр билан ақиллик оиласын ҳаётни мустаҳкамлов-чи улуғ бир инсоний фазилат бўлиб, Аллоҳнинг ҳу-зурода бу иши учун аёл кишига улкан савоблар бор. Улуғ имомлардан бири Жаъфари Содиқ: «Битта со-лиҳа аёл ўз эрига етти кун хизмат қилса, Аллоҳ унинг қаршисидаги дўзахнинг етти эшигини ёпди ва жан-натнинг саккиз эшигини очади», — деган эдилар.

Рисоладаги хотин ўз эрининг яхши фазилатлари-ни топиб, уларни ривожлантиришга ҳаракат қилади. Эрини масъулиятли ишларни амалга оширишга чор-лайди, у билан умидворлик ва муваффақиятли ишлар ҳақида сұхбат олиб боради. Чунки хотиннинг чорло-ви ҳар қандай чорловдан устун туради. Эрнинг жа-миятда қолдирадиган таъсири, хотиннинг унда қол-дирган таъсирининг аксиdir, буни ҳеч қачон унут-маслик лозим.

Агар хотин ўз эрига қобилиятли, шижиоатли, му-ваффақиятли, мўмин, садоқатли шахс, деб муомала қилса, эр худди шундай бўлади, иншааллоҳ.

Шу билан бирга, эридан ўзи билмаган нарсаларни ўрганади, тажрибаларидан фойдаланади.

Ҳаётдаги энг гўзал фазийлат қаноатдир. Рисолада-ги хотин ўзини фазийлат билан зийнатламоги даркор. Турли ҳой-ҳавас, зеб-зийнат талаб қилиб, эрни қи-йин аҳволга солиш яхши эмас. Ҳозирги кунимизда-ги оиласын келишмовчиликлар ёки эрлар томонидан ҳаромдан мол топишга уринишларнинг баъзилари хотинларнинг қаноатсизлигидан келиб чиқаётганли-ги ҳеч кимга сир эмас. Қаноат — бу ожизлик эмас, камчилик ҳам эмас, балки, қаноат юксак инсоний сифат бўлиб, ўз згасини доимо юксакларга кўтара-ди. Буни ҳеч қачон унутмаслик лозим. Биз ҳар қанча фахрлансак, арзидиган момоларимиз қаноатда ҳам-мага ўрнак бўлганлар, дарс берганлар.

Имом Али розияллоҳу анхунинг хотинлари, Пай-ғамбар алайҳиссаломнинг қизлари бўлмиш Фотимай Захрони ранглари оқарган, ҳолдан тойган ҳолда кў-риб:

Джамиъ ас-Саб

«Сенга нима бўлди, Фотима?» — деб сўрадилар.
Фотима онамиз:

«Уч кундан буён уйда егулик нарса топилмайди», —
дедилар. Ином Али:

«Шундай экан, айтсанг бўлмасмиди?» — десалар:

«Тўйимиз куни отам — Аллоҳнинг Расули алай-
хиссалом «Ҳой Фотима! Агар Али бирор нарса топиб
келса, егин, бўлмаса, сўрамагин», — деган эдилар», —
деб жавоб бердилар.

Баъзи пайтда эр киши имкони бўлиб туриб ҳам,
зарур нарсани ўз вақтида таъмин қила олмай қолади.
Шундай пайтда у кўчадан кириши билан: «Яна лал-
лайиб, қуруқ келяпсизми?!» деб бошланадиган таъ-
налардан кўра, сабр-қаноат, ширин сўз билан сабаби
суриштирилса, муаммони тезроқ ҳал қилиш йўлини
топиш осонроқ кечади.

Табиийки, оиласи ҳаётда турли ҳолатлар, шу
жумладан, эр-хотин ўртасида келишмовчиликлар
ҳам содир бўлиб туради. Шундай пайларда аёл киши
ўзини оқилона тутмоғи, тезда ўзини ўнглаб, сулҳга
ўтиб, эрига бу борада эсдан чиқмайдиган дарс бери-
ши лозим.

Шошқалоқлик, тезда аччиқланиш, талашиб-тор-
тишиш, тирноқ остидан кир ахтариш ва ўзидан бош-
қаларга ўхшаш ҳаёт ўтказишни талаб қилиш каби
ишлар хотинга ҳеч қачон обрў келтирмаган, келтир-
майди ҳам. Бундай ишлар оиласи ҳаётни бузишга,
уни ёруғ дунёдаги жаҳаннамга айлантиришга хизмат
қиласи, холос.

Шунинг учун ўрни келганда ғазабни ютиш, ёқмаса
ҳам, оиласи ҳаёт ҳурмати, баъзи ёқмаган нарсалар-
га чидашга одатланиш керак бўлади.

Эр ҳузурида ширинсухан, хушмуомала бўлиш би-
лан бирга, яхши — чиройли кийинган, зийнатланган
ҳолда бўлиш керак. Чунки бу нарса эр қалбига хур-
сандчилик, руҳига сокинлик киритиб, қалбига қувонч
бағишлади.

Афсуски, бизда бу нарсага ҳар доим ҳам етарли эътибор берилмайди. Күпгина аёллар күчага чиққанда имкони борми, йўқми, пардоз-андозни ўрнита қўядилару, оиласда ўзларига эътибор бермайдилар. Аслида, аксинча бўлмоғи керак. Барча зебу зийнат оила учун бўлиб, күчага зарурат билан чиққанида камтарона, содда ва кишилар эътиборини тортмайдиган бўлиб кийиниш зарур. Бундай камтарлик ҳам фазилат саналади.

Юқорида зикр қилинган нарсалар эр-хотин орасидаги муомалани яхшилашда керак бўладиган қўшимча маслаҳат, насиҳатлардир.

Бу нарсаларни ўз ўрнида тушуниш учун «Эр – оила бошлиғи» деган қоидани яхшилаб фикрга ўрнаштириб олмоқ зарур. Оила кичик бир жамият ва унинг раҳбари эр бўлса, оиланинг саодатли бўлишининг шартларидан бири эрга итоатдир. Айримлар буни эски гап, деб кулиб, итоатни турлича тушунадилар. Эркаклар буни мутлақ ҳокимлик деб англайдилар. «Мен нимани хоҳласам, шу бўлиши керак» деб, муомала-муносабатларни суиистеъмол қиласидилар, ҳаттоки, аёлларга зулм қилиш даражасигача етадилар ва буни гўё шариат ҳукми деб талқин қиласидилар. Баъзи аёллар бўлса, аксинча, эрга итоат қилишни хору зорлик, ўзини пастта уриш деб тушунадиларда, эрнинг ҳаққини тан олмайдилар. Бундай саркашликлардан орада тушунмовчиликлар келиб чиқади.

Аслида, ундай эмас. Аввало, бу итоат чекланган, чунки шариат қоидаси бўйича, Аллоҳ гуноҳ ҳисоблаган ишларда бандага итоат қилиб бўлмайди. Масалан, ота-онами, эрми, бошлиқми, ким бўлса бўлсин, гуноҳ ишга буюрса, унга ҳеч ким бўйсунмайди. Қолаверса, оиласдаги бу итоат эрнинг «оила раҳбари» сифатидаги ҳурмати юзасидан бўладиган итоатдир. Бу иш савобли иш бўлиши билан бирга, эр-хотинлик ишлари доирасида бўлиши ва ақл-идрок билан адo этилиши ҳам шарт. Мисол учун, хотиннинг шахсий жамғарма-

си бўлса, унда эрнинг ҳеч қандай ҳаққи йўқ ва қандай сарф қилишга буйруқ ҳам бера олмайди. Шунинг билан бирга, эр ҳам ўзининг эрлик бурчларини адо этиб қўйган бўлиши керак.

Рисоладаги хотин эрининг олдида ҳам, ортидан ҳам обрўсини сақлади, молини асрайди, ўз шарафини муҳофаза қиласди.

Зоҳиран қараганда, кимдир: «хотин бечорага бунча кўп вазифа юклатилган экан», дейиши мумкин. Лекин ҳақиқатда эса, худди шу нарсалар эрнинг ҳам вазифаси ва қолаверса, ўзаро алоқада бўлган ҳар бир ёру дўст, дугоналарнинг ҳам бир-бирига нисбатан вазифалариридир. Ўзингиз ўйлаб кўринг, икки ёш яхши умидда бир ёстиқقا бош қўйсалару, бир-бirlарининг обрўсини ҳимоя қилмаса, топганини бехуда сарфласа, эрига (ёки хотинига) нодўст киши билан дўст бўлиб, уйига таклиф қилса! Шу тўғри иш бўладими?! Йўқ, асло!

Маданий меросимизда яна бир ҳукм борки, уни эшитганда ёки ўқиганда, дастлаб, ғалати кўринади, лекин чуқурроқ таҳдил қилинса, ҳақиқат аён бўлади: бу қоиданинг пурҳикматлиги намоён бўлади. «Хотин киши эрининг рухсатисиз уйдан кўчага чиқмайди», дейилган унда. Бу – оила тартибига киради.

Оиладаги сирни, ўзаро гапларни кўчага олиб чиқиш ҳам яхшиликка олиб келмайди. Бундай нарсалар эр-хотин орасида қолиши керак.

Албатта, бир мақолада ҳамма нарсани баён қилиб ҳам, ҳаммани рози қилиб ҳам бўлмайди. Лекин аёлларимиз, келинларимиз, афсуски, ҳозиргача бу масалада узук-юлуқ насиҳатлар, янгаларининг тажриба, ўгитлари, дугоналарининг маслаҳатларидан ўзга тузукроқ маълумотга эга эмаслар. Баъзилари ўз ҳақлари поймол бўлаётганини умуман тушунмай юрган бўлсалар, баъзилари ўз бурч-вазифаларини адо этмай юрибдилар. Ўлаймизки, барча маърифатли, маданиятли халқлар қатори, бизда ҳам оилавий маса-

лалар илмий-инсоний, юқори ахлоқ-одоб даражасында ёритилған адабиётлар, құлланмалар чиқарылады. Қызыларимизга мактабларда, үқув юртларида, корхоналарда, қолаверса, бевосита турмушға чиқышларидан олдин ва оиласи ҳаётнинг бошланғич даврида сұхбатлар, махсус дарслар уюштирилады. Бу эса фойдадан холи әмас.

Ваъз, насиҳат құлувчилар учун жуда қийин. Улар ўз вазифаси юзасидан ҳақиқатни айтмоқлари лозим. Эшигүвчилар эса турлиға қабул қыладылар. Яхши гап бўлса, эшитиб кетишаверади. Лекин, Аллоҳ кўрсатмасин, танқид ёки ёқмайдиган гап бўлса, ҳар бир одам: «Фақат мени кўзлаб айтган, ўзи ким бўлибди?» деб машмаша бошлайди.

Севимли «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталигида «Рисоладаги эр» мақоласи чиққанда маълум бўлишича, эркаклар ҳам, аёллар ҳам бирдек қабул қылдилар, айниқса эркаклар хурсанд бўлишди.

«Рисоладаги хотин»ни ёзиш давомида ўйланиб қолдим: аёлларимиз қандай қабул қылар эканлар?

Охири қариндош аёллар ўқиб, фикр билдирганларидан сўнг таҳрир ҳайъатига юборишга журъат этдик. Ўйлаймизки, иншааллоҳ, бу мақола ҳам ўқувчиларимизга манзур бўлади. Чунки бу маънолар ёлғиз муаллифнинг әмас, балки эътиқодимиз таълимотларидан ва ҳаётий тажрибалардан келиб чиққан фикрлардир. Халқ тажрибасига суюниб иш кўриш оила кўрғонини мустаҳкам қилишига шубҳа йўқ.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»
1990 йил, 23 феврал.

Даимијү олима

ОИЛАВИЙ ҲАЁТ СОКИНЛИКДИР

Оилавий ҳаётнинг ва эр-хотиннинг бир-бирлари-га нисбатан бўладиган муносабатларини сифатлашда Қуръони Каримда келган баёнотлар айни мўъжиза-дир. Бу борадаги бир-икки оятни яхшилаб ўрганиш-нинг ўзи бу улкан ҳақиқатни тушуниб етишга кифоя қиласди, деб ўйлайман.

Аллоҳ таоло «Рум» сурасида шундай деб марҳамат қиласди:

وَمِنْ أَيْنَتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا
وَجَعَلَ بَيْتَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَنْفَكِرُونَ
⑯

«Ва Унинг оят-белгиларидан сизларга сокинлик топишингиз учун ўзингиздан жуфтлар яратганилиги ва ораларингизда меҳру муҳаббат ва марҳаматни солиб қўйганидир. Албатта, бунда тафаккур қила-диган қавмлар учун оят-белгилар бордир» (21-оят).

Инсонни эркак-аёлга ажратиб, жуфт яратишнинг ўзи Аллоҳнинг биру борлиги, баркамол сифатлар соҳи-би эканининг ёрқин далилидир. Инсон ҳар доим кўзи тушиб турган нарсаларга кўнишиб, эътибор бермай қўяди, аммо эътибор билан, ақл-заковат билан тафак-кур қилиб кўрилса, инсоннинг эркак ва аёл қилиб, ўзи-га хос сифатлар билан яратилиши улкан мўъжизадир.

Тўғри, «инсон» деб аталмиш бу икки жинснинг ташқи кўринишида бир-бирига ўхшашлик бор. Иккиси ҳам «инсон» ёки «одам» деб аталади. Кўп аъзолари сиртдан бир-бириникига ўхшайди. Аммо ўша сиртдан бир-бирига ўхшаш эркак ва аёлнинг жисми алоҳида таҳдил қилиб кўриладиган бўлса, турли ажойиботлар намоён бўлади.

Эркакнинг танаси, суяги, эти, гўшти, пайи, мияси, ақли, ҳис-туйгулари ва ҳаттоқи ҳужайралари ҳам аёлницидан фарқ қиласди. Унинг бутун вужуди куч-

құвват, сабр-бардош, оғирликни құтариш, мاشаққаттарға чидаш каби әркакларға хос ишларни адо этиши, умуман, әркакликка хизмат қилиши учун мосланган.

Худди шунингдек, аёлнинг танаси, суяги, эти, гүшти, пайи, мияси, ақли, ҳис-түйгулари ва ҳаттоқи ҳужайралари ҳам әркакникидан фарқ қиласы. Унинг бутун вужуди латофат, юмшоқлық, меҳрибонлик, оғирликни құтара олмаслик, тез ҳаяжонланиш, она ва хотин бўлиш каби аёлларға хос ишларни адо этиши, аёлликка хизмат қилиши учун мосланган.

Чунки аёл киши хотин, она бўлиши керак бўлганлиги учун, унга алоҳида латиф тана, малоҳатли тузилиш, ўзига хос жисм ва аъзолар керак. Ҳатто баданидаги тўқималар, ҳужайралар ҳам әркакникидан ўзгача, нафис, юмшоқ, нозик бўлади.

Әркак ва аёлдаги ўзига хосликларни таҳлил қилиб кўрган ҳар қандай илмли киши улардаги Аллоҳнинг қудрати ва ҳикматини кўриб, Аллоҳнинг оят-белгиларига тан бермай, иложи йўқ. Бу ҳақиқатни англаб этишимиз учун биргина илмий таҳлил тўғрисидаги маълумот билан танишиб чиқайлик.

ЭРКАК ВА АЁЛ АҚЛИДАГИ ФАРҚ НИМАДА?

Әркак ва аёлнинг фикрлашлари орасидаги фарқни аниқдаш бўйича янги илмий иш олиб борган, миява-зифаларини ўрганиш бўйича мутахассис жарроҳлар ўзлари эришган янги натижаларни эълон қилдилар.

Уларнинг таъқидлашларича, аёл кишининг мияси әркак кишининг миясига қараганда ўн олти фоизга кичик экан. Чунки аёл кишининг ҳажми ҳам әркак кишининг ҳажмидан худди шунча ҳажмда кичикдир. Шунингдек, икковларининг мияси бир хил вазифани бажарганда ҳам турли услубда бажарар экан.

Мазкур илмий кашфиётларнинг бошқа хуносала-ри қуйидагилардан иборат:

1. MRA (магнит-резонанс таҳлил) номли мияни суратга олиш жиҳозида аён бўлишича, әркак киши

Болашақ

Фикр юритганда унинг миясининг муайян қисмигина ишлар экан. Бу жараён муайян қисмда магнит нурлари бўлиб кўринар экан.

Аёл кишининг фикр юритганда эса, магнит нурлари миянинг ҳаммасида кўринар экан. Бу ҳолат, ўз навбатида, эркак киши аёл кишига нисбатан фикрни жамлашга қудратли эканининг далилидир.

Эркак киши аёл кишига нисбатан кўнгилчанликда таъсирсизроқ экани ҳам илмий равища событ бўлди. Кўнгилчанлик зоҳир бўлиш пайтида аёл кишининг мияси эркак кишининг миясига қараганда саккиз марта кўп ҳаракат қилишини асбоблар кўрсатди.

Соҳанинг мутахассис табибларидан бири шундай дейди: «Мен руҳий ҳолатлар табиби сифатида, эркак кишининг кўнгилчанлиги аёл кишиникига нисбатан оз эканини яхши билар эдим, аммо бу нарса биринчи бор илмий равища событ бўлди. Фақат бугина эмас, балки, бошқа илмий текширишларнинг натижасига қараганда, эркак киши аёл кишининг кўнгилчанликка оид ҳолатларини мулоҳаза ва таҳдил қилишида ҳам, аёл киши эркак кишининг кўнгилчанликка оид ҳолатларини мулоҳаза ва таҳдил қилишидаги қувватига тенг кела олмаслиги событ бўлди.

Бу соҳада эркакларнинг биргина устунлиги бўлиши мумкин, у ҳам бўлса, кўнгилга оид изтиробларга ва хасталикларга оз чалинишлари, холос.

Шунингдек, эркак киши ғазабланганда қўполликка ўтиши, аёл киши эса гапиришга ўтиши, яъни сўз билан орани ислоҳ қилишга ўтиши ҳам событ бўлди.

Магнит тўлқинлари ўқувчи йигитлар ўқиш ва ёзиш даврида миянинг чап тарафини, ўқувчи қизлар эса ҳам ўнг, ҳам чап тарафини ишлатишларини аён қилди. Миянинг чап тарафи мантиқ, ўнг тарафи кўнгилчанлик тарафи экани маълум ва машҳур.

Тажрибанинг исбот қилишича, эркак кишининг мияси томонларни, масофаларни ва миқдорларни ҳисоблашга мос ва кучли экан.

Ёргуллик ва овозни қабул қилиб оладиган миянинг маҳсус бўлаклари фаолияти таққослаб чиқилганда,

мазкур икки нарсани қабул қилиб олишда әркак кишининг мияси аёл кишининг миясига қараганда се-кин ишлар экан. Шунинг учун әркак киши жуда паст овозни эшитмас, аёл киши эса эшитар экан. Ёруғликка нисбатан ҳам худди шундай экан. Әркак кишининг мияси мантиқ ва ҳисоб билан машғул бўлганлиги учун, ёруғликни қабул қилиб олишга унчалик аҳамият бермайди. Шунинг учун әркак киши қорон-филиқда аёл кишига нисбатан кўпроқ қоқилади. У қадамларни санаш, томонларни аниқлашга уринади. Аёл киши бўлса, қоронфилиқда әркак кишига нисбатан яхшироқ кўради.

Ёш улғайиши билан әркак кишининг мияси аёл кишиникига қараганда кўпроқ кичраяди. Йигирма ёшда әркак кишининг мияси аёл кишиникидан катта бўлади. Қирқ ёшда эса, икковларининг миялари тенглашади. Олтмиш ёшда аёл кишининг мияси әркак кишининг миясидан катта бўлиб қолади. Нима учун? Мутахассислар таққослаб кўрсалар, әркак кишининг ёши улғайиши билан унинг мияси кўпроқ қувват сарфлар экан ва шу туфайли кичрайиб кетар экан.

Аёл киши ўзининг аёллик хусусияти или әркаклар қодир бўлмайдиган иш – ҳомила ва чақалоқнинг шикоятини англаб, уни таҳлил қилишга уста бўлади. Шунингдек, уларнинг баъзи маҳфий нарсаларни ҳис қилиш, уларни мулоҳаза ва таҳлил қилишга қобиляйтлари ўткир бўлади.

Эркак кишининг эса, хавф-хатарни даф қилиш, қийинчиликларни енгиш, ишларни тартибга солиш ва шунга ўхшаш нарсаларга қобилияти кучли бўлади».

Агар олимлар әркак билан аёлнинг ҳар бир аъзосини ёки ҳужайрасини юқоридаги каби таҳлил қилиб чиқсалар, худди шунга ўхшаш ҳикматларни топишларида ҳеч шубҳа йўқ. Буларнинг барчаси Аллоҳ таолонинг Биру Борлигини, Қодиру Холиқлигини, Ҳакийму Хобийрлигини ва бошқа барча баркамол сифатларини тасдиқловчи белгилардир.

Аллоқ таоло инсоннинг ўзидан унга жуфт яратиб беришидаги ҳикматни «**СОКИНЛИК ТОПИШИНГИЗ УЧУН**» деб баён қилмоқда. Дарҳақиқат, эркак фақат аёлдангина сокинлик, ором, осойишталиқ ва тинчлик топади. Шунингдек, аёл ҳам ўзига керак бўлган сокинликни, ором, осойишталиқ ва тинчликни эркакдан топади.

Бу ҳақиқатни англаб етишимиз учун бир хаёл отига миниб, тасаввур қилиб кўрайлик.

Дунёдаги барча инсон зоти аёллардан иборат, деб тасаввур қилайлик. Битта ҳам эркак йўқ. Унда нима бўлади? Дунёда инсон зоти учун сокинлик, ором, осойишталиқ ва тинчлик бўлмайди. Дунё хароб бўлади. Бир авлоддан сўнг инсон зоти инқирозга учрайди.

Энди, аксинча ҳолатни олиб кўрайлик. Дунёдаги барча инсон зоти эркаклардан иборат, деб кўрайлик. Битта ҳам аёл йўқ. Унда нима бўлади? Дунёда инсон зоти учун сокинлик, ором, осойишталиқ ва тинчлик бўлмайди. Дунё хароб бўлади. Бир авлоддан сўнг инсон зоти инқирозга учрайди.

Демак, Қуръони Карим таълимотлари асосида қуриладиган, тутиладиган оила сокинлик, ором, осойишталиқ ва тинчлик оиласи бўлиши керак. Инсон учун зарур бўлган мазкур улуғ неъматларга зид бўлган тўполон, оромсизлик, ташвиш ва уриш-жанжаллар Қуръони Карим таълимотлари асосида қурилган ва тутилган оилаларда мутлақо бўлмаслиги керак.

Қуръони Карим таълимотларига асосланган оила аъзолари орасидаги муносабатлар қандай бўлиши кераклигини ояти кариманинг кейинги жумласи баён қилади.

«...ва ораларингизда севги ва марҳаматни солиб қўйгани...»

Қуръони Карим таълимотлари асосида қурилган ва уларга амал қилиб яшаётган оилада ўзаро севги ҳукм суриши керак. Бир-бирини ёқтираслик, ёмон кўриш бундай оилага мутлақо тўғри келмайди.

Қуръони Карим таълимотлари асосида қурилган ва уларга амал қилиб яшаётган оилада ўзаро раҳм-

шафқат, меҳр-муруват ҳукм суради. Бир-бирига нисбатан раҳмсиз, шафқатсиз бўлиш бундай оиласда бўлиши мумкин эмас.

Аллоҳ таолонинг Ўзи эр билан хотиннинг орасига севги, меҳр-муҳаббат, раҳм-шафқат солмаса, улар бир-бирларининг баъзи камчиликларини, қийинчиликларни кўтара олармидалар? Чидаб, бирга яшармидалар?

Эркакнинг танасини, аъзоларини, руҳиятини, ҳаттоки, энг кичик ҳужайраларигача ўзига хос қилиб яратган ким? Аёлнинг танасини, аъзоларини, руҳиятини, ҳаттоки, кичик ҳужайраларигача ўзига хос қилиб яратган ким? Ҳа, уларни бир-бирига сокинлик баҳш этувчи, меҳр-муҳаббатли, ўзаро келишиб дунёни обод қиладиган этиб яратган зот қудратли Аллоҳ таолодир.

«Албатта, бунда тафаккур қиладиган қавмлар учун оят-белгилар бордир».

Ҳа, албатта, бунинг учун тафаккур қилиш керак. Агар инсонлар, эркак ва аёллар ўзларининг тузишлилари, бир-бирларининг ораларидағи фарқлари ҳақида керагича тафаккур қылсалар, улар бир-бирларидан сокинлик топишлари учун яратилганларини англаб етар ва оиласарида ором ила яшашга ҳаракат қиласа эдилар.

Агар инсонлар — эркак ва аёллар ўзларининг ораларига Аллоҳ таоло томонидан муҳаббат ва раҳм-шафқат солиб қўйилганини тафаккур ила англаб етганларида, бир-бирларини ёмон кўрмас ва бир-бирларига нисбатан шафқатсиз бўлмас эдилар.

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида шундай деб марҳамат қиласи:

هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْسُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ

«Улар (хотинлар) сизга либосдирлар, сиз уларга либосдирсиз» (187-оят).

Узун оятнинг ичидаги келган ушбу қисқагина жумла билан Аллоҳ таоло олам-олам маъноларни баён қилган. Қуръони Каримнинг ҳақиқий илоҳий китоб эканига,

Джамиъет сабаба

бошқаларни ожиз қолдирувчи китоб эканига ёлғиз шу жумланинг ўзини тафаккур қилиш ҳам етарлидир.

Одатда либос – кийим бир неча мұхым мақсаддар учун ишлатилади. Агар кийим бўлмаса, ўша мақсадларга эришилмайди ва инсоннинг ҳайвондан фарқи ҳам қолмайди. Келинг, ўша кийимдан кўзланган мақсадлар ва эр-хотин орасидаги муносабатнинг унга ўхшатилиши ҳақида тафаккур қилиб кўрайлик.

Биринчидан, либос – кийим ўзини кийган шахснинг айбини беркитиб туради. Қуръони Карим эр-хотинни бир-бирига «либос» деганидан кейин, улар ҳам бир-бирларининг айбларини беркитиб туришлари керак. Эр-хотинларнинг бир-бирининг айбини очиши Қуръони Карим таълимоти асосида қурилган ва ҳаёт кечираётган оиласа мутлақо тўғри келмайди.

Иккинчидан, либос ўзини кийган шахсни зийнатлаб туради. Қуръони Карим эр-хотинни бир-бирига «либос» деганидан кейин, улар ҳам бир-бирларини зийнатлаб туришлари керак. Эр-хотинларнинг бир-бирини зийнатламаслиги Қуръони Карим таълимоти асосида қурилган ва ҳаёт кечираётган оиласа мутлақо тўғри келмайди.

Учинчидан, либос ўзини кийган шахсни ёзда иссиқдан, қищда совуқдан сақлаб туради. Қуръони Карим эр-хотинни бир-бирига «либос» деганидан кейин, улар ҳам бир-бирларини ҳаётнинг иссиқ-совуқларидан сақлаб туришлари лозим. Эр-хотинларнинг бир-бирини ҳаётнинг иссиқ-совуқларидан сақламаслиги Қуръони Карим таълимоти асосида қурилган ва ҳаёт кечираётган оиласа мутлақо тўғри келмайди.

Тўртинчидан, либос ўзини кийган шахста энг яқин нарса бўлади. У билан уни киовчи шахс орасида ҳеч нарса бўлмайди. Қуръони Карим эр-хотинни бир-бирига «либос» деганидан кейин, улар ҳам бир-бирларига энг яқин шахслар бўлишлари ва ораларида ҳеч нарса бўлмаслиги керак. Эр-хотинларнинг бир-бирига яқин бўлмаслиги Қуръони Карим таълимоти асосида қурилган ва ҳаёт кечираётган оиласа мутлақо тўғри келмайди.

Бешинчидан, либос ўзини кийган шахсга турли нохуш нарсалар, ҳатто чанг ҳам юқмаслиги учун хизмат қилади. Қуръони Карим эр-хотинни бир-бирига «либос» деганидан кейин, улар ҳам бир-бирларига турли нохуш нарсалар, ҳатто чанг юқтирумасликка ҳаракат қилишлари лозим. Эр-хотинларнинг бир-бирига нохушлик етказиши, чанг юқтириши Қуръони Карим таълимоти асосида қурилган ва ҳаёт кечираётган оиласа мутлақо түғри келмайди.

Қуръони Каримда эр-хотин муносабатлари түғрисида келган бир оят ва бошқа бир оятнинг бир жумласидан қисқача чиқарилган хулосалар шулардан иборат. Мана шуларнинг ўзида бир олам маънолар борлигини тушуниб олиш қийин эмас. Шу билан бирга, ушбу маъноларни ҳаётга татбиқ қилиш ҳар биримизнинг бурчимиз, балки, аввало баҳту саодатимиз эканини ҳам англашимиз зарур.

ҚУДАЧИЛИК АЛОҚАЛАРИ ҲАҚИДА

«Никоҳ» деб аталған муқаддас алоқа фақат келин ва күёвнинг икковлари ўртасидаги робитадангина иборат эмас. Балки бу робита уларнинг ортида турған ота-оналари, оила аъзолари ва қавму қариндошларини ҳам ўз ичига олади. Никоҳнинг жамият аъзолари орасидаги алоқаларни мустаҳкамлашға қиласынан катта хизмати ҳам ана шунда. Келин ва күёв сабабидан уларнинг оила аъзолари, уруғлари ва қариндошлари ҳам қудачилик асосида яқынлашадилар. Шунинг учун ҳам Исломда қудачилик алоқаларига алоҳида зәтибор берилған ва унинг аҳамияти қайта-қайта таъкидланған ҳамда бу ҳақда шариатта керак-ли ҳукмлар киритилған.

Аллоҳ, таоло «Фурқон» сурасида шундай деб марҳамат қилади:

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ أَنْسَابًا وَصَهْرًا وَكَانَ رَبِّكَ قَدِيرًا

Дарниң өса

«У, сувдан башар яратган ва уни насл-насаб, қуда-андың қилиб қўйган Зотдир. Роббинг қодирдир» (54-оят).

Араб тилига хос бўлган хусусиятлар боис, тағсирчи уламоларимиз ояти каримадаги «насл-насаб»-га «ўғил», «қуда-анд»га «қиз» деб маъно берганлар. Чунки бир уруғ ёки оиланинг насаби сақданишига ўғил бола сабаб бўлса, бошқалар билан қуда бўлишига қиз бола сабаб бўлади. Шунда:

«У, сувдан башар яратган ва уни насл-насаб, қуда-андың қилиб қўйган Зотдир» жумласининг маъноси «Аллоҳ нутфадан одам яратган ва ўша одамни эркак-аёл қилиб, эркакни насаб орқали ва аёлни қудачилик орқали инсон зотининг тарқалишига сабаб қилиб қўйган зотдир», бўлади.

Бундан инсоний алоқаларнинг энг яқини насаб алоқаси бўлса, бошқаси қудачилик алоқаси бўлиши англанади. Аллоҳ таоло инсон зотининг айнан шу воситалар орқали боғланиб туришларини ирова қилган. Шунинг учун ҳам Исломда насаб алоқасига қандай қаралса, қудачилик алоқасига ҳам шундай қаралади.

Ушбу ҳақиқатни Расулуллоҳ алайҳиссаламнинг ҳадиси шарифларида ҳам мулоҳаза қиласиз.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: كُلُّ نَسَبٍ وَصَهْرٍ مُنْقَطِعٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا نَسِيٍّ وَصَهْرِيٍّ. رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ.

Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

«Қиёмат куни менинг насабим ва қудачилигимдан бошқа ҳар бир насаб ва қудачилик кесилувчиdir».

Тобароний ривоят қиласиз.

Ушбу ҳадиси шарифда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз насабларидан кейин қудачиликлигининг Қиёмат куни кесилмай қолишини, ўша Кунда насаб орқали у зотга боғланганларга қанчалик фой-

далари тегса, қудачилик орқали бояланғанларга ҳам шунчалик фойдалари тегишини таъкидламоқдалар.

Агар Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларидағи ривоятларга назар соладиган бўлсак, у киши билан қудачилик робитаси ила уланган кишиларга бу бояланыш фахр ва азизлик боиси бўлганини кўрамиз.

عَنْ الْمُقَدَّامِ بْنِ مَعْدِيٍّ كَرْبَ قَالَ: لَمَّا أَصَبَّتْهُ عُمُرٌ دَخَلَتْ إِلَيْهِ حَفْصَةُ فَقَالَتْ: يَا صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ، وَيَا صَهْرِ رَسُولِ اللَّهِ، وَيَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ... رَوَاهُ أَبْنُ سَعْدٍ.

Миқдом ибн Маъдийкариб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Умар мусийбатга учтраганда унинг олдига Ҳафса кирди ва: «Эй Расууллоҳнинг соҳиби! Эй Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қайнотаси! Эй мўминларнинг амири!» – деди».

Ибн Саъд ривоят қилган.

Ушбу ривоятда мўминларнинг онаси, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг жуфти ҳалоллари, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг қизлари – Ҳафса онамиз ўз оталарининг шарафли сифатлари ичидаги Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга қайнота бўлганларини алоҳида зикр қилмоқдалар.

Шунингдек, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга куёв бўлиш ҳам шараф мақомида зикр қилинган ҳолатлар жуда кўп.

عَنْ عَيْنِ اللَّهِ بْنِ عَدَىٰ بْنِ حِيَّارَ قَالَ: دَخَلَتْ عَلَى عَطْمَانَ فَتَشَهَّدَ ثُمَّ قَالَ: أَمَا بَعْدُ، فَإِنَّ اللَّهَ بَعَثَ مُحَمَّدًا بِالْحَقِّ، وَكُنْتُ مِنْ اسْتَحَابَ اللَّهَ وَلِرَسُولِهِ، وَأَمَّا بُعْثَتْ يَهُ مُحَمَّدًا، ثُمَّ هَاجَرْتُ هَجْرَتِيْنِ، وَنَلَّتْ صَهْرِ رَسُولِ اللَّهِ وَبَايْعَتْهُ، فَوَاللَّهِ مَا عَصَيْتَهُ وَلَا غَشَّيْتَهُ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ. رَوَاهُ الْبَحْرَارِيُّ.

Убайдуллоҳ ибн Адий ибн Хиёрдан ривоят қилинади:

«Усмоннинг олдига кирдим. У шаҳодат калималарини айтди ва сўнгра деди:

«Аммо баъд:

Албатта, Аллоҳ Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳақ ила юборди. Бас, мен Аллоҳга ва Унинг Расулига ижобат қилганлардан, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ила юборилган нарсага иймон келтирганлардан бўлдим. Сўнгра икки марта ҳижрат қилдим. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга куёв бўлиш шарафига эришдим. У зотга байъат қилдим. Аллоҳга қасамки, Аллоҳ у зотни вафот эттиргунича у зотга осий бўлмадим, у зотни алдамадим».

Бухорий ривоят қилган.

Ушбу ривоятда ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу ўзларининг умрлари бўйи эришган энг аҳамиятли ва шарафли мақомлари ичida Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга куёв бўлганларини ҳам таъкидламоқдалар.

عَنْ عُمَرَ بْنِ بَزِيعَ قَالَ: سَمِعْتُ عَلَيْ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسَ وَأَنَا أَرِيدُ أَنْ أَسْبُ مَعَاوِيَةَ فَقَالَ لِي: مَهْلَأً، لَا تَسْبِّه؛ فَإِنَّهُ صَهْرُ رَسُولِ اللَّهِ رَوَاهُ أَبُو بَكْرٍ بْنُ حِلَالٍ.

Умар ибн Базийъдан ривоят қилинади:

«Мен Муовияни сўкмоқчи бўлганимда Али ибн Абдуллоҳ ибн Аббос: «Шошма! Уни сўкма! Чунки у Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қайноғаси» – деди».

Абу Бакр ибн Хилол ривоят қилган.

Бундан қайноғаларнинг ва уларга ўхшаш қуда тараф вакилларининг ҳам ўзига яраша ҳурмати борлиги келиб чиқади.

Құдачилик алоқалари бутун бошли халқларга шараф ва ҳурмат боиси бўлишини эса, қуйидагилардан билиб оламиз.

عَنْ أَبِي ذِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنْكُمْ سَتَفْتَحُونَ مِصْرَ وَهِيَ أَرْضٌ يُسْمَى فِيهَا الْقِرَاطُ، فَإِذَا فَتَحْتُمُوهَا فَأَخْسِنُوهَا إِلَى أَهْلِهَا، فَإِنَّ لَهُمْ ذَمَّةً وَرَحْمًا أَوْ قَالَ ذَمَّةً وَصَهْرًا... رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

Абу Зарр розияллоҳу аңхудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сизлар, албатта, Мисрни фатҳ қилурсизлар. У қийрот зикр қилинадиган ердир. Қачон уни фатҳ қилсангиз, ахлига яхшилик қилингиз. Уларнинг зимма ва қариндошлиқ ҳақлари бор ёки зимма ва қудачилик ҳақлари бор...» дедилар.

Муслим ривоят қилган.

Ушбу ҳадиси шариф Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сон-саноқсиз мұъжизаларидан биридир. У зот унда келажакда бўладиган ҳодисалар ҳақида хабар бермоқдалар. Шу билан бирга, ўша ҳодиса юзага чиққанда қилиниши лозим бўлган иш тўғрисида кўрсатма ҳам бермоқдалар. Дарҳақиқат, бу гаплар юзага чиқди ва саҳобалар бу ҳадисдаги Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўрсатмаларига амал ҳам қилдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларга берган кўрсатмалари қудачилик ҳурматидан бутун бошли бир ҳалқقا яхшилик қилиш эди.

Уламоларимиз ушбу ҳадиси шарифнинг охиридаги «Чунки уларнинг ҳурмат-ҳақлари ва қариндошликлари бор ёки ҳурмат-ҳақлари ва қудачиликлари бор» жумласига алоҳида эътибор берадилар.

Бир гурӯҳ уламолар, ҳадисдаги «қариндошлиқ» ҳурматидан Иброҳим алайҳиссаломнинг кичик аёллари Биби Ҳожар онамизнинг ҳурматлари ирова қилинган, дейдилар. Биби Ҳожир онамизнинг қиссалари қуйидагича:

Аллоҳ таолонинг улул-азм Пайғамбарларидан бўлмиш Иброҳим алайҳиссалом жуфти ҳалоллари Сора онамиз билан узоқ ҳаёт кечирдилар. Уларнинг ҳаёти

Аллоҳ таоло ва дин йўлида кураш билан ўтди. Фарзанд кўрмадилар. Қариб қолганларига қарамай, коғири қавмлар у зотни тинч қўймаганликлари сабабли, она ватанлари Фаластиинни тарк этиб, аёллари билан бирга Мисрга кетишга мажбур бўлдилар. Ўша вақтдаги Миср подшоҳи у зот ҳақида турли гаплар борлигини эшитиб, ҳузурига чорлатди.

Иброҳим алайҳиссалом Сора онамиз билан подшоҳ ҳузурига келдилар. Подшоҳ Иброҳим алайҳиссалом билан сухбатлашаётганда Сора онамизга назари тушиб, ҳуснига маҳлиё бўлди ва кўнгли бузилди. Золим подшоҳ дарҳол бу гўзал мусофири аёл билан ёлғиз қолиш чораларини кўрди. Улар танҳо қолдилар. Аммо не ажабки, подшоҳ ёмон ният билан Сора онамиз томон қадам ташлаши билан қўл-оёғи ишламай қолди. Ёмон ниятидан қайтган эди, соғ ҳолига қайтди. Яна ёмон ният қилган эди, яна қўл-оёғи ишламай қолди. Бу ҳолат бир неча бор такрорланди.

Шунда подшоҳ меҳмонлар оддий одамлар эмаслигини тушуниб етиб, уларни рози қилиш пайига тушди. Иброҳим алайҳиссаломни яна ҳузурига чорлаб, ҳадялар тақдим этди. Ўша вақтнинг таомилига кўра, Ҳожар исмли бир қизни ҳам у зотга тортиқ қилди.

Иброҳим алайҳиссалом совғаларни қабул қилиб, яна ўз юртларига қайтиб кетдилар. Ҳожарга уйланиб, Аллоҳнинг иродаси или тўқсон ёшларида ундан бир ўғил фарзанд кўрдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бир неча минг йил олдин ўтган қудачиликнинг ҳурматини қилишни ўз саҳобаларига топширганлари алоҳида эътиборга сазовордир.

Бошқа уламоларимиз: «Ушбу ҳадисдаги «қудачилик»дан мурод, Мория онамиз орқали бўлган боғланишдир», дейдилар.

Ҳудайбия сулҳи тузилиб, тинчлик ҳукм сура бошлагач, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дунёдаги подшоҳлар ва араб амирларига мактуб ёзиб, уларни Аллоҳнинг динига чақиришга қарор қилди-

лар. Бу мұхим табдир олтинчи ҳижрий сананинг охири, еттинчи сананинг бошларида амалға оширилди.

Үша пайтларда Мисрга подшоҳлик қилған киши «Муқавқис» деб аталған. Қадимдан Миср Византия империясига қарам бўлиб келган. Миср ҳокими Византия императорининг ноиби ҳисобланган. Үша вақтдаги Муқавқис Мисрнинг ерлик аҳолиси – қибтийлардан чиққан бўлиб, асл исми Журайж бўлган. Шу билан бирга, Византияning Мисрга таъсир кучи қолмай, у деярли мустақил бўлиб қолган эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Муқавқисга Ҳотиб ибн Абу Балтаъа розияллоҳу анхүни мактуб билан юбордилар. Муқавқис Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламининг мактубларини катта эҳтиром билан кутиб оди. У зотга ҳадялар юборди. Иккита жория ҳам юборди. Улардан бири Мория Қибтия бўлиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Ибрөҳим исмли ўғилларини ўша кишидан кўрганлар.

Ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз саҳобаларига ўzlари куёв бўлган юртнинг барча аҳолисини хурмат қилишни топширмоқдалар. Саҳобаи киромлар эса, ўз вақтида бунга қойилмақом қилиб амал қилганлар. Мисрлик биродарларимиз ҳозиргача ушбу ҳадиси шарифни ўzlари учун – Миср аҳли учун буюк шараф, деб биладилар.

Ислом тарихида битта қудачилик алоқаси бутун бошли бир ҳалқа ёки қабилага барака ва яхшилик келтирган, уларнинг асирилиқдан озод бўлишига сабаб бўлган ҳолатлар бор. Бунга биргина мисол келтиришга ижозат бергайсиз.

Бану Мусталақ урушида мусулмонлар қўлига тушган асира аёллар ичиде Бану Мусталақ қавмининг сардори Ҳорис ибн Абу Зирорнинг қизи Барра ҳам бор эди. У қабила бошлигининг қизи сифатида ўша даврнинг олий тарбиясини кўрган, ҳамма нарсадан хабардор қиз бўлиб вояга етган эди. У ёшлик чоғидаёқ Ҳузоъянинг машҳур йигитларидан бўлган Мусуфөй ибн Сафвонга турмушга берилган эди. Мусул-

Джами'е

монлар билан бўлган жангда ўлган ўн кишидан бири ўша Мусофеъ ибн Сафвон бўлган эди.

Саҳобаларга асиirlар ва ўлжаларни тақсимлаш бошланди. Барра бинти Ҳорис саҳобалардан Собит ибн Қайс ибн Шаммос розияллоҳу анҳунинг чекига тушди. Катта оиласи ўсиб, улғайган Барра бинти Ҳорис ақли расо ва уддабурон ҳам эди. У Собит ибн Қайс ибн Шаммос розияллоҳу анҳу билан музокара олиб бориб, тўққиз увқия тилла бериб, ўзини озод қилишга шартнома тузди.

Барра бинти Ҳорис бу шартномадан кейин ўша келишилган миқдордаги тиллани топиш пайига тушди. Бу мақсадга эришиш учун нима қилиш кераклигини у яхши билар эди. Шунинг учун ҳам ҳеч иккиланмасдан, тўғри Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келди ва:

«Ё Расууллоҳ, мен муслима аёлман, «Лаа илааха иллааллоҳ» деб ва сизни Аллоҳнинг Расули деб шаҳодат келтирганман. Мен ўз қавмининг саййиди – Ҳориснинг қизиман. Бошимга сизга махфий бўлмаган бало тушди. Мен Собит ибн Қайс ибн Шаммоснинг чекига тушдим. У мен билан тоқатим ҳам, қўлим ҳам, қудратим ҳам етмайдиган нарсага аҳднома тузди. У тўққиз увқия тилладан иборатdir. Менинг ўшанга рози бўлишим сиздан умид қилганим учун бўлди. Аллоҳ сизга саловот юборсин. Сизнинг ҳузурингизга тузган шартномамни адо этишда ёрдам сўраб келдим», – деди.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сенга бундан кўра яхшироқ бўлишини хоҳлайсанми?» – дедилар.

«У нима, ё Расууллоҳ?» – деди у.

«Сенинг шартномангни адо қилиб, ўзингта уйланман», – дедилар У зот.

«Хўп! Ё Расууллоҳ!» – деди у.

«Ўшандоқ қилганим бўлсин», – дедилар у зот.

Буниси қандай бўлди, дейиш мумкин. Ҳақиқатда бундай бўлишига ақд бовар қилмайди. Бу гап-сўзлар кечагина қирғин-барот уруш қилган икки тарафнинг икки вакили ўртасида бўлиб ўтмоқда. Қандай аёл

кеча ўз эрини қатл қылган томоннинг бошлигининг бир оғиз сўзи ила унга хотин бўлишга рози бўлиши мумкин?!

Яна қавмининг тирик қолган барча аъзолари асир қилиб, тақсимлаб олинган бўлса?

Яна ўша аёл ўз қавмининг улуғининг қизи — аслзода бўлса?

Барра бинти Ҳориснинг бундай қилишига сабаб бор эди. Бу сабабни ундан бошқа фақат Яратганинг Ўзи билар эди.

Бу сабабни билиш учун имом Байҳақий у кишининг ўзидан қылган ривоятни келтирамиз:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг келишларидан уч кеча олдин тушимда Ясрибдан бир ой келиб, қучоғимга тушганини кўрдим. Буни бирорга айтишини истамадим. Асирга тушганимизда тушим ўнгидан келишини орзу қилдим. Бас, у зот мени озод қилиб, никоҳларига олдилар».

Ҳа, гап бу ёқда экан. Ҳамма нарса олдиндан аён бўлган экан. Шунинг учун ҳам Барра бинти Ҳорис Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга дастлаб мурожаат қилганда:

«Ё Расулаллоҳ, мен муслима аёлман, «Лаа илаҳа иллаллоҳ» деб ва сизни Аллоҳнинг Расули деб шаҳодат келтирғанман», — деган экан.

Энди Барра бинти Ҳориснинг тутган иши тушунарли бўлди. Аммо, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тутган ишларини қандай тушуниш мумкин? У зот дунёдаги энг карамли зот эдилар. Бир асира аёл ёрдам сўраб келса, ёрдам беришлари турган гап эди. Шарт қўймай, пулни бериб юбораверсалар бўлмас эдими? Нима учун шартномадаги мабларни тўлаш билан бирга уйланишни ҳам айтдилар экан?

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳам бундай қилишларига сабаб бор эди. Бу сабабни у зотдан бошқа фақат Яратганинг Ўзи билар эди.

Бу сабабни билиш учун имом Бухорий Оиша онамиз розияллоҳу анҳодан қылган ривоятни ўрганиш керак:

«Үша хабар одамларга тарқауди. Улар, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қуда тарафларини қул қилиб бўлар эканми, деб, қўлларидағи барча Мусталақда тушган асиirlарни озод қилиб юборишиди. Уларнинг сони юзта аҳди байтта етган эди. Бу у зот уйланганлари учун бўлди. Мен ундан кўра ўз қавмига баракаси кўпроқ бўлган аёлни билмайман. Бу иш у зотнинг Мурайсиъ фазотидан қайтганларида бўлган».

Ҳа, энди тушунарли бўлди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Бану Мусталақнинг улуғининг қизига уйланиш орқали ўша қавмнинг барчасини қуллиқдан озод қилишни ирова қилган эканлар. У зот бутун бошли бир қавмнинг зоелиқдан борликка, асириқдан озодликка, куфрдан иймонга қайтариши ирова қилган эканлар. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бошқа уйланишлари каби бу уйланишлари ҳам кони ҳикмат бўлиб чиқди.

У зотнинг Барра бинти Ҳорисга уйланганлари ҳақидаги хабар тарқалиши билан, саҳобалар буйруқ билан эмас, балки ўз ихтиёрлари билан бутун бошли бир қавмни қуллиқдан озод қилиб юборишиди.

У зотнинг Барра бинти Ҳорисга уйланганликлари туфайли қуллиқдан озод бўлган бутун бошли бир қавм Исломни қабул қилди. У зотнинг бу уйланишлари яхшилик устига яхшилик, барака устига барака келтирди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам янги онамизнинг исмларини Баррадан Жувайрияга ўзгартирдилар.

Ушбу юқорида зикр қилинган ҳужжат-далиллар ҳамда улардан бошқаларини ҳам синчиклаб ўргангандар, таҳдил қилган уламоларимиз мўмин-мусулмонлар қудачилик алоқаларига алоҳида эътибор беришлари лозимлигини таъкидлаганлар.

Ҳанафий уламолардан Бадруддин Айний роҳматуллоҳи алайҳи имом Бухорийнинг «Саҳиҳ»ига ёзган шарҳи – «Умдатул Қорий» номли китобида силай раҳмни қўйидагича таърифлайди:

«Сила насабдош қариндошларга ҳамда қуда-андаларга яхшилик қилишдан иборатдир. Бу уларга гарчи

узоқ бўлсалар ва ёмонлик қилсалар ҳам, лутф кўрсатиш, меҳрибонлик қилиш ҳамда ҳолларидан хабар олиш ила бўлади».

Катта уламолардан бири Ибн Асир айтади:

«Силаи раҳм насаб ва қудачилик орқали яқин бўлганларга яхшилик қилиш, уларга меҳр кўрсатиш, уларга юмшоқлик қилиш ва аҳволларидан хабар олишдир. Агар улар узоқлашган ва ёмонлик қилган бўлсалар ҳам. Силаи раҳмни кесиш эса, буларнинг барчасининг зиддидир. «Силаи раҳмини боғлади» деган гап бор. Бунда уларга яхшилик қилиш ила ўзи билан улар орасида қариндошлиқ ва қудачилик алоқаларини боғлаш тушунилади».

Бу ерда қуда-андалар ҳам қариндошлар билан баробар зикр қилинаётганига алоҳида эътибор беришимиз керак. Бизда қуда-андаларга қилинадиган яхшиликларни «силаи раҳм» дея тушуниш деярли учрамайди.

Аввал билмаган бўлсак, энди билдик. Энди билганимизга амал қилишимиз лозим. Қудаларни, қудачилик асосида бизга боғланган қишиларни «қариндош» деб, уларга ҳам силаи раҳм қилишни ўз масъулиятимиз деб билишимиз зарур.

Келин-куёвлар ҳам бир-бирларининг ота-оналарини ва қариндошларини худди ўз ота-оналари ва қариндошлари каби кўришлари, хурматларини жойига қўйишлари ва уларнинг розиликларини топишга файрат қилишлари лозим. Шунингдек, қайнона ва қайноталар ҳам ўзларининг келин ва куёвларини худди ўзларининг фарзандлариdek кўришлари зарур. Албаттa, уларга тегишли бўлган барча қариндошларнинг бир-бирлари билан бўладиган муносабатлари ҳам шунга қараб олиб борилиши керак.

Ана шунда никоҳдан кўзланган энг катта манфаатлардан бири – жамиятдаги уруғлар, қабилалар ва қавмларни қариндошларга айлантириш орқали жамият аъзолари орасидаги ўзаро жисплик ва ҳамкорликни зиёда қилишга эришилади.

Джамият олими

ФАРЗАНД

Аллоҳ таоло биринчи инсон Одам отани лойдан яратди. Бу ҳақда У Зотнинг Ўзи «Мұттынун» сурасида шундай деб марҳамат қиласы:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَنَ مِنْ سُلَّمَةٍ مِنْ طِينٍ
﴿١﴾

«Қасамки, батаңқық, инсонни лой зұбдасидан яратдик» (12-оят).

У кишидан жуфти — момо Ҳаввони яратди. Сүнг-
را үшкөвларидан үшлаб аның да әйлардың таратады.

يَأَيُّهَا النَّاسُ أَنْفَوْرِبُكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تَقْسٍ وَجَهَّةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زُوْجَهَا

وَبَثَ مِنْهَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً

وَبَثَ مِنْهَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً

«Эй одамлар! Сизларни бир жондан яратган ва ундан унинг жуфтини яратиб, икковларидан күп-лаб эркагу аёллар таратган Роббингиздан қўрқинглар!» (1-оят).

Ушбу оятдаги улкан ҳақиқатлардан бири «...ва ундан унинг жуфтини яратиб» жумласида ўз аксини топғандир. Яъни бундан «Ўша жондан унинг жуфтини — хотинини яратган», деган маъно келиб чиқади.

«...ва икковларидан», яъни ўша «бир жон» бўлмиш Одам ва унинг жуфти — Ҳавводан

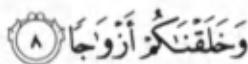
«кўплаб эркагу аёлларни таратган»и ҳам мұхим бир ҳақиқатdir. Аллоҳ таоло агар хоҳласа, бирданига хилма-хил, сон-саноқсиз эркагу аёлларни яратишга ҳам қодир эди. Аммо У Зот бундай қилишни хоҳдамади. Ер юзидағи турли инсонларнинг қариндошлиқ алоқалари, оила ришталари илиа ўзаро боғлиқ бўлишларини ирода қилди. Исломда оилани мустаҳкамлашга катта эътибор берилишининг сири ҳам шунда.

Шунинг учун ҳам янги оила қурган ҳар бир эр-хотин қўшилишлари билан орада фарзанд бўлиши масаласи ҳам юзага чиқади. Зотан, оила қуришдан соғ

табиатли инсон күзлайдиган бош мақсадлардан бири ҳам фарзанд күришдір.

Аллоҳ таоло дунёдаги ҳамма жонзотларни, нарсаларни, ҳайвонларни бир-бирига боғлық, бир-бирига мос, бир-биридан манфаат оладиган қилиб яратған. Шу жумладан, инсонларда жинсий алоқа масаласыні эркак ва аёлга боғлаб қўйған. Ҳақиқий жинсий алоқа, лаззат, ундан келадиган самара — фарзанд ана ўша табиий алоқа орқали вужудга келади. Аллоҳ таолонинг инсон зотини жуфт қилиб яратишидаги ҳикмат ҳам ана шунда.

Аллоҳ таоло «Набаъ» сурасида бундай деб марҳамат қиласы:

«Ва сизларни жуфт қилиб яратдик» (8-оят).

Яъни, эркак ва аёл қилиб.

Ҳа, Аллоҳ таоло одам зотини жуфт қилиб, эркак-аёл қилиб яратишининг ўзи улкан мўъжизадир. Аввало, эркак ва аёлнинг тузилиши ва эркаклигу аёллик хусусиятлари улкан мўъжизалардир. Бу ишни Аллоҳ таолодан бошқа ҳеч ким қила олмайди. Бу ишга фақатгина Аллоҳ таолонинг ёлғиз Ўзи қодирдир.

Қолаверса, ҳар бир жуфтнинг ҳар икки томонига ўзидан насл қолдиришга чексиз муҳабbat бериб қўйилгандир. Ҳаттоки, улар ўзидан насл қолдириш йўлида жон беришга ҳам тайёр даражага етадилар. Кўп аёллар ўлимни бўйнига олиб, фарзанд кўришга қарор қиласидилар. Умуман олганда эса, ҳар бир ҳомиладор аёлда бу журъат бордир. Туғилган фарзандни тарбиялаб, ўстириш машаққат, оғир ва тинимсиз меҳнатдан иборат. Хўш, ушбу омилни ҳар бир инсон табиатига ким солиб қўйған? Нима учун бу нарса миллионлаб йиллардан буён давом этиб, инсон наслининг ер юзида бардавом қолиши воситаси бўлиб келмоқда? Албатта, буларни фақатгина Аллоҳ таолонинг ёлғиз Ўзигина қилиши мумкин.

Джами‘ат

Одамлар Аллоҳ жорий этган табиий қоидаларга одатланиб қолғанлар. Шу боис, бу ҳодисаларнинг ҳар лаҳзада содир бўлиб туришини қонуний ёки мажбурий нарсалар, деб биладилар. Бу қоидалар уларнинг кўз ўнгида кўп такрорланаверганидан, шу қарорга келгандар. Бироқ, ушбу қоидаларни жорий этган Аллоҳ учун айрим ҳолларни истисно этиш ҳам ҳеч гап эмас.

Эркак ва аёлнинг жинсий унсиятидан фарзанд пайдо бўлишини Аллоҳ таоло умумий қоида қилиб қўйган. Аслида, эркак ва аёл қўшилган тақдирда ҳам, Аллоҳнинг хоҳиши бўлсагина, фарзанд яралади. Бу ҳақиқатни кўпчилик унутиб қўяди. Унутиладиган ҳақиқатларни бандаларнинг ёдига солиб туриш учун, Аллоҳ таоло ҳар-ҳар замонда мазкур умумий қоидаларга хилоф ҳолларни ҳам юзага келтиради. Баъзи бир эр ва аёлларга фарзанд бермайди. Агар бола яралишининг асосий омили эркак ва аёлнинг қўшилишигина бўлса, нима сабабдан ҳамма ҳам фарзандли бўлавермайди? Шунингдек, қартайиб қолган кишилардан фарзанд бўлмаслиги ҳам одамлар учун табиий қоида, аммо Аллоҳ хоҳласа, Закариё алайҳиссаломга берганидек, кекса жуфтларга ҳам фарзанд ато қиласверади. Аллоҳ ҳар бир нарсага қодир, чунончи, хотини бўлмаса ҳам Одам Атодан Момо Ҳавони яратганидек, эркакнинг ўзидан аёл пайдо қиласди. Аксинча, Биби Марямдан Ийсо алайҳиссаломни яратгани каби, эркак бўлмаса ҳам аёлнинг бир ўзидан фарзанд яратиши мумкин. Шунингдек, Одам Атони йўқдан бор қилганидек, на эр ва на аёлсиз ҳам турфа маҳлукларни ҳаёт саҳнига келтира олади.

Мулоҳаза қилсак, мазкур ҳодисаларнинг барчасида ҳам Аллоҳ таоло Ўзи яратган сабабчи омилларни ишга солади. Чунки У Зот бу дунёни шу асосда яратган. Аслида, биргина «Бўл!» деса, Одам Ато бино бўларди. Аммо бундай қилмади. Даставвал уни Ўз қўли билан лойдан одам шаклида ясади, бир муддатдан кейин унинг ичига жонни киритди.

Шунга ўхшаб, Закариё алайҳиссаломга ҳам тайёр ўғилни шундай тутқазиб қўймади. Пуштсиз кампипи билан қўшилганидан кейин аёл ҳомиладор бўлди.

Хомила пайдо бўлганининг белгиси сифатида Аллоҳ, таоло Закариё алайҳиссаломни уч кун тилсиз қилиб қўйди. Ниҳоят, фарзанд одатдагидек, табиий йўсинда дунёга келди.

Шунингдек, Одам Атодан Момо Ҳавони яратишда ҳам ўзига хос бир қанча тадбирлар амалга оширилган.

Бокира Марямдан эркак иштирокисиз бола пайдо қилиш жараёни қандай кечганига келсак, биз ўрганайётган ояtlарда айтилганидек, фаришта Жаброил алайҳиссалом Марямнинг олдига келиб, унинг кўйлаги ёқасидан пуфлаган ва Марям онамиз Исо алайҳиссаломга ҳомиладор бўлганлар.

Худди шунингдек, Аллоҳ таоло эркак ва аёл, агар фарзанд истасалар, бунинг учун, бирга никоҳланиб яшашларини ва жинсий қўшилишларини шарт қилиб қўйди. Аллоҳ таоло дунёда жорий қилган сабабият қонуни асосида ўша қўшилиш бўлсагина, фарзанд бўлишини ирова қилди.

Ҳа, Аллоҳ таоло инсонни эркак ва аёл жинсида яратди. Ҳар бирига ўзига хос аъзолар ва хусусиятлар берди. Жумладан, инсон наслини бардавом этиш учун ҳар бирини ўзига хос таносил аъзолари билан яратди. Инсон наслини эркак ва аёлнинг қўшилиши натижасида пайдо бўладиган қилди. Бу қўшилишдан икковлари ҳам табиий лаззат оладиган бўлдилар. Бунинг учун уларда зарур аъзолар – ҳис-туйғу, ҳужайралар ва шу каби анвойи моддаларни халқ қилди. Ушбу қўшилишдан ҳосил бўладиган лаззат ва рагбатга нисбатан бўлган қизиқишни фарзанднинг гоят қаттиқ азоб билан туғилиши, унинг тарбияси каби мешаққатларни ҳам унутадиган даражада құдратли айлади. Аллоҳ таоло инсон зотининг жинсий яқинлик йўли билан, яъни никоҳланган эркак ва аёлнинг қўшилиши орқали покиза йўл билан кўпайиб туришини ирова қилди ва буни ҳаётий заруратга айлантирди.

Шу нуқтаи назардан айтиш мумкинки, айрим оиласларда, барча шарт-шароитлар мужассам бўлишига қарамай, фарзанд бўлмаслиги Холиқ Аллоҳ таолонинг Ўзи экани, оила қуриш, жинсий муносабат ва бошқа фар-

Джами'ят онла

занд күриш учун керак бўладиган омиллар фақатгина оддий сабаблар экани, ҳамма нарса Аллоҳ таолонинг қудрати билангина юзага келишини намоён қиласди.

Оила қуриб яшаётган кишилар ушбу ҳақиқатларни англаб етишлари лозим. Улар фарзандни Аллоҳ таолонинг Ўзигина ато қилиши мумкинлигини, эр хотин бу борада сабабдан бошқа нарса эмасликларини бирлаҳза ҳам унутмасликлари керак. Шу билан бирга, ўзларининг бўлажак фарзандлари олдидағи бурчларини англаб етиб, ўша шарафли бурчларни адо этиш пайдан бўлишлари лозим.

ОТА-ОННИНГ ФАРЗАНД ОЛДИДАГИ БУРЧЛАРИ

Исломда фарзандларнинг ҳуқуқлари қатъий риоя қилинган бўлиб, булар уларнинг ота-оналари ёки яқин қариндошлари, яшаётган жамиятларига вазифа қилиб юклатилгандир. Бу ҳақларни адо этиш вожиб бўлиб, унга амал қилиш мажбурийдир.

Ота-онанинг фарзандлар олдидағи бурчлари улар пайдо бўлмасдан олдинги, ҳомила ҳолларидаги ва туғилганларидан кейинги қисмларга тақсимланади:

Ота-онанинг фарзанд пайдо бўлмасдан олдинги мажбуриятлари:

1. Фарзандга муносиб ота ва она танлаш мажбурияти.

Шариат таълимотлари бўйича, ота-онанинг фарзанд олдидағи бурчлари оила қуришдан аввал – умр йўлдошини танлаш пайтида бошланади. Ҳар бир шахс ўзининг бўлажак фарзанди учун муносиб ота ва она танлаш мажбуриятидадир.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَحْيِرُوا لُطْفَكُمْ، وَأَنْكِحُوا الْأَكْفَاءَ وَأَنْكِحُوا إِلَيْهِمْ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ.

Оша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

«Уругларингизга ихтиёрни яхши қилинг. Тенгни никоқингизга олинг ва ўшаларга никоқланг».

Ибн Можа ривоят қылган.

Ушбу ҳадисда Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи вас-саллам бўлажак ота ва оналарга мурожаат қилиб, ўзларининг бўлажак фарзандларига муносиб ота ва муносиб она танлашта амр қилмоқдалар. Бундан, мусулмон инсон оила қураёттандан фақат ўзининг фойдасини ўйламасдан, бўлажак фарзандини ҳам ўйлаб, унга муносиб ота ёки она танлаши кераклиги келиб чиқади. Ҳар бир инсон оила қуриш чоғида ўзидан ва жуфти ҳалолидан пайдо бўладиган фарзанднинг ғамини емоғи лозим бўлади. Чунки ота ва онанинг сифатлари ва хусусиятлари болага ирсият йўли билан ўтиши бор. Шунинг учун болага ҳам маънавий, ҳам жисмоний тарафдан етук ота ва она танлаш керак бўлади. Токи фарзанд эсини танигандан отаси ва онаси билан, уларнинг ҳар тарафлама етук сифатлари билан фахрланиб юрадиган бўлсин.

2. Аллоҳ таолодан солиҳ фарзанд тилаб, дуода бўлиш.

Бу ишни Аллоҳ таолонинг набийлари қилгандир.

Аллоҳ таоло «Оли Имрон» сурасида шундай деб марҳамат қиласди:

**هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَا رَبَّهُ قَالَ رَبِّيْ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ دُرْيَةً طَيْبَةً
إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ**

«Шу чоғда Закариё Роббига дуо қилиб: «Роббим, менга ўз ҳузурингдан покиза зурриёт бергин. Албатта, Сен дуони эшичувчисан», – деди» (38-оят).

Шунинг учун келин-куёвлар доимо Аллоҳ таолодан солиҳ фарзанд сўраб, давомли равишда дуо қилиб туришлари керак. Бу жуда муҳимдир.

Фарзанднинг ҳомила ҳолидаги ҳақлари.

3. Аллоҳ таолодан солиҳ фарзанд тилаб, дуода бўлишни давом эттириш.

Аллоҳ таоло лутфи қарам кўрсатиб, бола ҳомила шаклида пайдо бўлгандан кейин ҳам ота-онаси унинг

солиҳ фарзанд бўлиши ҳақидаги дуоларини давом эттиришлари зарур. Зотан, бу иш Одам ота ва момо Ҳавводан мерос бўлиб қолгандир.

Аллоҳ таоло «Аъроф» сурасида бундай деб марҳамат қиласди:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ
إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّهَا حَمَلَتْ حَمْلًا حَقِيقِيًّا فَمَرَّ بِهِ فَلَمَّا آتَيْنَاهُ دَعَوْا
اللَّهَ أَللَّهَ رَبَّهُمَا لِيَنْهَا أَتَيْنَا صَلِحًا لِنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

«У сизларни бир жондан яратган ва сокинлик топсин учун ундан жуфтини яратган Зотдир. Вақтики у (жуфтини) ўраганида енгил ҳомиладор бўлди. Бас, у билан юрди. У оғирлашганда эса, икковлон Роббилари Аллоҳга: «Агар бизга солиҳ (фарзанд) берсанг, албатта, шукр келтирувчилардан бўлажакмиз», – деб дуо қиласди (189-оят).

Вақт ўтган сари ҳомила катталашиб бориб, она оғирлашади, туғиш вақти яқинлашади. Ана шу пайтда отада ҳам, онада ҳам фитрий-табиий ҳис-туйгулар ошади, уларда орзу-умид пайдо бўлиб, фарзандларининг соғ-саломат, тўла-тўқис ва аҳли солиҳлардан бўлишини орзу қиласидар. Шунингдек, уларда онанинг эсон-омон қутулиб олиши ҳақида ҳадиклари ҳам бор. Ҳар қандай орзу-умид паллаларида инсон Аллоҳга илтижо қиласди. Ота-онада эса ҳам орзу-умид, ҳам ҳадик бор. Улар шунинг учун ҳам: «Агар бизга солиҳ, фарзанд берсанг, албатта, шукр келтирувчилардан бўламиз», деб дуо қилишлари матлубдир.

Ҳомила муддати ва ундан аввалги даврдаги ота-онанинг Аллоҳ таолога қиласиган бундай илтижолари ва дуоларининг фойдаси ниҳоятда кўп ва зарур эканини замонавий илм ҳам тасдиқлади.

Ирсиятни ўрганувчи олимлар, нима учун одамлар борган сари беоқибат, бераҳм бўлиб кетаётгани, оила аъзолари орасида ўзаро ҳурмат ва эъзоз йўқолиб бораётганинг сабабини топганларини эълон қилишди. Уларнинг айтишларича, мазкур ноҳушликларнинг

асосий сабаби ота-оналари томонидан исталмаган равища түғилган фарзандлар экан.

Бу дегани, асосан, зинодан ва фарзанд күришни истамаган ҳолда фарзанд күришнинг натижасида беоқибат инсонлар дунёга келади, деганидир. Ота-онанинг фарзанд күришни истамай тургандаги руҳий ҳолати улардан пайдо бўлган ҳомилага ўтиши турган гап. Ота-онаси истамаган фарзанд онасининг қорнида туриб, уларнинг салбий руҳиятидан салбий таъсир олиши ҳам муқаррар.

Шунинг учун ҳам динимиз таълимотларида келин-куёвлар доимо Аллоҳ таолодан солиҳ фарзанд сўраб, давомли равища дуо қилиб туришлари таъкидланади.

4. Ҳомиланинг жисмоний ва руҳий толиқишиларсиз, яхши ривожланиб боришини таъминлаш.

Ҳомила ҳар тарафлама яхши ўсиб бориши учун унинг онасини жисмоний ва руҳий жиҳатдан толиқтириб қўймасликка шариатда катта эътибор берилган. Бу эътибор шу даражага етганки, ҳатто Аллоҳ фарз қилган ва Исломнинг рукнларидан бири бўлган рўзани ҳомиладор аёллар тутмасдан, кейин қазосини тутиб бериши жоизлиги шариатта киритилган. Чунки ҳомиладор аёл рўза тутса, унинг толиқиши орқали ҳомиласининг ҳам толиқиши бор. Шунинг учун ҳомилани толиқтирмаслик мақсадида унинг онасига рўза тутмасликка рухсат берилган.

عنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ الْكَعْبِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ وَضَعَ عَنِ الْمُسَافِرِ الصَّوْمَ وَشَطَرَ الصَّلَاةِ، وَعَنِ الْجُبْلَى وَالْمُرْضِعِ الصَّوْمَ.
رَوَاهُ الْخَمْسَةُ

*Анас ибн Молик Каъбиидан ривоят қилинади:
«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи вассаллам дедилар:*

«Албатта, Аллоҳ мусофиридан рўзани ва намознинг ярмини кечди. Ҳомиладор ва эмизиклидан рўзани».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Маълумки, Исломда инсонни тоқатидан ташқари ишга таклиф қилиш йўқ. Жумладан, рўза масаласида ҳам. Шу маънода, Аллоҳ таоло ўта қарип қолғанлари туфайли рўза тутса, қийналиб қоладиган чол ва кампирларга рўза тутмасликка рухсат берган.

Бу ҳадисда мусоғирга ва ҳомиладор аёлларга, агар улар ҳомилалари соғлиғига зарар етишидан кўрқсалар, рўза тутмасдан, оғизларини очиб юришлари мумкинлиги ҳақида сўз кетмоқда.

Ҳанафий мазҳаби бўйича, мазкур тоифадаги аёллар рўззанинг қазосини тутадилар. Ҳомиладор аёллар вақтингчалик bemorga ўхшайдилар. Ҳомилани туғиб, болани кўкракдан ажратгандан сўнг яна рўзани тутиш имконига эга бўладилар.

Ислом шариатида ҳомилага қарши қилинган жиноят тўла-тўқис инсонга қарши қилинган жиноят каби эътибор қилинган.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَضَى رَسُولُ اللَّهِ فِي جَنِينَ امْرَأَةً مِنْ بَنِي لَحْيَانَ سَقَطَتْ مِنْهَا بَغْرَةٌ عَبْدٌ أَوْ أُمَّةٌ، ثُمَّ إِنَّ الْمَرْأَةَ الَّتِي قَضَى عَلَيْهَا بِالْفُرْجِ تُؤْفَقُتْ، فَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ بَأْنَ مِرْأَتَهَا لِبِيَهَا وَرَوْجَهَا، وَإِنَّ الْعُقْلَ عَلَى عَصَبَهَا. رواه الشیخان والتزمدی.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Бану Лаҳёнлик бир аёлнинг тушиб қолган ҳомиласи учун бир қул ёки чўрининг баҳоси берилишига ҳукм қилдилар. Сўнгра ўша (қул ёки чўри)нинг баҳоси берилишига ҳукм қилинган аёл вафот этди. Бас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг мероси болаларига ва эрига бўлиши, дия эса унинг асабаси (эркак қариндошлари) зиммасига бўлиши ҳақида ҳукм чиқардилар».

Икки Шайх ва Термизий ривоят қилганлар.

وَعَنْهُ قَالَ: اُفْتَلَتِ امْرَأَاتٍ مِنْ هُذِيلٍ، فَرَمَّتْ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى

بَعْدَ فَقْتَلَهَا وَمَا فِي بَطْنِهَا، فَأَخْتَصَّمُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ فَقَضَى
أَنْ دِيَةَ جَنِينَهَا عُرَّةُ عَدْدٌ أَوْ وَلِيدَةُ، وَقَضَى بِدِيَةِ الْمَرْأَةِ عَلَى عَاقِلَتِهَا،
وَوَرَثَتِهَا وَلَدَهَا وَمَنْ مَعَهُمْ، فَقَالَ حَمْلُ بْنُ التَّابِغَةِ الْهُذَلِيِّ: يَا رَسُولَ
اللَّهِ، كَيْفَ أَغْرِمُ مَنْ لَا شَرَبَ وَلَا أَكْلَ وَلَا نَطَقَ وَلَا اسْتَهَلَ فَمُثْلُ
ذَلِكَ يُطْلُلُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ: إِنَّمَا هَذَا مِنْ إِخْرَاجِ الْكُهَانِ مِنْ أَجْلِ
سَجْعِهِ الَّذِي سَجَعَ. رَوَاهُمَا الْحَمْسَةُ.

Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Хузайллик икки аёл уришдилар. Улардан бири иккинчисини тош билан уриб, ўзини ҳам, қорнидаги боласини ҳам ўлдириб қўйди. Сўнг Набий солаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига хусуматлашиб келишди. Шунда у зот ҳомиланинг хуни бир эркак ёки аёл қул экани ва аёлнинг ўзининг хуни жиноятчи аёлнинг ота томонидаги эркак қариндошларига бўлиши ҳақида ҳукм қилдилар. Ўлган аёлнинг мероси боласига ва бошқа меросхўрларига бўлишини айтдилар.

Ҳамал ибн Нобиға ал-Хузалий:

«Ё Расулаллоҳ, қандай қилиб ичмаган-емаган, нутқ қилмаган ва овоз чиқармаган жонзотнинг хунини тўлайман? Бунга ўхшашларнинг қони тўкила-веради», – деди.

Шунда Набий солаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, манави коҳинларнинг биродарлари-дандир», – дедилар. Қоғияли гапиргани учун».

Иккисини бешовлари ривоят қилганлар.

Шариатимизда ҳомилани олдириб ташлаш мутлақо мумкин эмаслиги ҳаммага маълум. Чунки ҳомилага тўла-тўқис инсондек қаралади. Бу иш, яъни ҳомилани олдириш жоҳилият давридаги қизларни тириклай кўмишга tenglashтирилади. Фақат истисно қилинган ҳолатлардагина ҳомилани олдиришга рухсат берилган.

РОБИТАТУЛ ОЛАМИЛ ИСЛОМИЙ ҲҰЗУРИДАГИ ИСЛОМ ФИҚХИ АКАДЕМИЯСИ ҚАРОРИ

АЙБЛИ ҲОЛДАГИ ҲОМИЛАНЫ ТУШИРИБ ЮБОРИШ ҲАҚИДА

Аллоҳнинг Ўзига ҳамдлар бўлсин!

Ортларидан Набий йўқ зотга саловотлар бўлсин!

Ислом Фиқхи Академияси Маккаи Мукаррамада, Робитанинг биносида ҳижрий 1410 йил 15 – 22 Ражаб (милодий 1990 йил, 10 – 17 феврал) кунлари бўлиб ўтган ўн иккинчи мажлисида айбли ҳолдаги ҳомилани тушириб юбориш ҳақидаги масалани кўриб чиқди.

Муноқаша ва фикр алмашувлардан кейин Ислом Фиқхи Академияси бир овоздан қўйидаги қарорларни қабул қилди:

Агар ҳомила бир юз йигирма қунлик бўлган бўлса, уни тушириб юбориш жоиз эмас. Тиббий ташхис унинг айбли яралганини қайд этган бўлса ҳам.

Фақатгина ишончли мутахассис табиблардан ташкил топган тиббий гурӯҳ ҳомиланинг қолишида она-нинг ҳаётига муқаррар ҳатар борлигига қарор қиласагина уни тушириб юбориш жоиз. Бунда икки зарардан каттасини даф қилиш бор.

Агар ишончли мутахассис табиблардан ташкил топган тиббий гурӯҳ жиҳозлар ва таҳдил йўллари ила ҳомиланинг ҳатарли айблари борлигини, уни даволаб бўлмаслигини, у ўз вақтида туғилса, ҳаёти ёмон бўлиши ўзига ҳам, ота-онасига ҳам дарду аlam бўлишини аниқласагина, ота-онанинг талаби асосида, уни тушириб юбориш жоиз бўлади. Бироқ, бунда ҳомила ҳали бир юз йигирма кунга етмаган бўлиши шарт.

Мажлис бу қарорни қабул қилар экан, табиб ва отоналарга бу масалада Аллоҳга тақво қилишни ва бу ишда аниқдик билан ҳаракат қилишни тавсия қилади.

Тавфиқ берувчи Аллоҳнинг Ўзири.

Шариатда ҳомилага тўла-тўқис инсон сифатида қаралишига яна бир далил унга мерос ҳаққи бери-

лишидир. Агар қориндаги бола тұла-тұқис бўлганда, меросидан ҳомила ҳақдор бўладиган шахс вафот этиб қолса, унинг мероси ҳомила туғилгунча тақсимланмай туради. Ҳомила туғилганидан кейин ўғил ёки қизлигига қараб, мерос тақсимланади.

Авваллари мусулмон оламида ҳомиладор аёлларга аталган вақфлар бўлган. Уларда ҳомиланинг хурматидан уларнинг оналарига керакли озиқ-овқатлар бепул тарқатилиб турилган. Умуман, ҳомиладор аёлларнинг толиқиб қолмасликлари учун ҳар тарафлама чоралар кўрилган.

Ҳомиладор аёл ўз ҳомиласининг соғ-саломат ўсиб бориши учун керак бўлган барча чора ва тадбирларни кўриб бориш ўзининг бурчи эканини бир зум ҳам унутмаслиги керак. Доимий равища ва ўз вақтида тиббий кўриклардан ўтиб туриши, ўзига ва ҳомиласига фойда берадиган озуқаларни тановул қилиб бориши зарур. Унинг эри ва оила аъзолари у учун керакли барча нарсаларни тайёрлаб беришлари керак.

ФАРЗАНДНИНГ ТУҒИЛГАНДАН КЕЙИНГИ ҲАҚЛАРИ

5. Насл-насад.

Бола туғилиши билан унинг бирмунча ҳақлари ҳам бирга туғилади. Ўша ҳақларнинг энг асосийларидан бири покнасаб бўлиш ҳаққидир.

Никоҳнинг асл мақсадларидан бири ҳам насл-насадни сақлашдир. Бусиз оила ҳам, ота-оналик ҳам, болалик ҳам, қариндош-уруғчилик ҳам, жамият ҳам бўлмайди. Фарзанднинг ота-онаси никоҳдан ўтган, ҳалол-пок яшагандагина насади аниқ ва пок бўлади.

«Насаб» сўзи луғатда «нисбат бериш», «мансублик» маъноларини англатади.

Шаръий истилоҳда эса, «Яқинлик — икки инсоннинг туғилишда муштараклик сабабидан боғланиши»-дир. Насаб ота ёки она тарафидан бўлиши мумкин.

Насаб энг муҳим ва ўта нозик ижтимоий ҳукмлардан биридир. Зотан, инсон айнан насад орқали ота-онасини, бобо-момосини, амаки-тогасини,amma-ho-

Джамиъет ослоб

ласини ва бошқа қариндошларини танийди ва улар билан алоқада бўлади.

Ислом шариатида насабга алоҳида эътибор берилиши унга боғлиқ ўта муҳим ҳақлар борлиги учундир:

а) насабни яхши аниқлаш келажакда маҳрамлар орасида никоҳданишдек катта гуноҳнинг олдини олади. Агар бу иш бўлмаса, одам билмасдан, ўзининг қариндоши билан оила қуриб қўйиши ва бунинг оқибатида кўплаб зарар тортиши ва гуноҳга қолиши бор;

б) насабнинг событ бўлиши ота-она ҳақларининг ҳам событ бўлишига хизмат қилади. Агар насаб аниқланмаса, баъзи ҳолатларда инсон учун энг муҳим ишлардан бўлган ота-она ҳақларининг поймол бўлиши турган гап;

в) насабга эътибор бериш қариндош-уруғларга эътибор бериш ва уларга силаи раҳм қилишни йўлга қўйиш деганидир.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: تَعْلَمُوا مِنْ أَنْسَابِكُمْ مَا تَصْلُونَ بِهِ أَزْحَامَكُمْ، فَإِنَّ حِلَةَ الرَّحْمِ مَحَبَّةٌ فِي الْأَهْلِ، وَمَثَرَةٌ فِي الْمَالِ، وَمَنْسَأَةٌ فِي الْأَكْرَبِ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ.

Абу Ҳурайра розиямлоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Насабларингизни ўрганинг, у билан силаи раҳм қиласиз. Зотан, силаи раҳм аҳлга муҳаббат, молнинг зиёдаси ва асарини ортдан қолдиришдир», – дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Ҳар бир киши насабини, яъни аждодлари, қариндош-уруғларини яхши таниб олиши лозим. Бу нарса силаи раҳм қилиш учун керак. Бир киши бошқа бир кишининг ўзининг қариндоши эканини билмай, шу туфайли унга силаи раҳм қилмай юрган бўлса, гуноҳкор бўлади. Шунинг учун қариндош-уруғларни яхши билиш, қариндошлик алоқаларини ўрганиш мусулмон кишининг бурчи ҳисобланади.

Силаи раҳм қариндошлар ўртасида меҳр-муҳаббат уйғотади: қариндош-уруғлар борди-келди қылсалар, бир-бирларини зиёрат қылсалар, бойлари ҳожат-мандларига ёрдам қылсалар, ҳол-аҳволларидан хабар олсалар, касал бўлганда бориб кўрсалар, оғирини енгил қылсалар, мушкулларини осон қылсалар, ўз-ўзидан орада меҳр-муҳаббат, унсу улфат пайдо бўлади.

Қариндош-уруғларга нафақа қилиш, бошқаларни ўзидан устун кўриш каби ишларни ҳам силаи раҳм йўлга кўяди. Уларни «Фалончи менга яхшилик қилган эди, касал бўлганимда кўргани келган эди, қийналганимда ёрдам берган эди», деб, вафот этганларидан кейин ҳам эслаб юрадилар.

Бу нарса ўғил-қизларга, набираларга ҳам одат бўлиб қолади. Орадан йиллар ўтиб кетса ҳам «Бувам айтар эдилар, қийналиб ўтирганимизда амакимиз келиб, катта ёрдам бериб кетган эканлар», деб эслаб юрадилар.

Силаи раҳм шу қадар катта аҳамиятга молик амал экан. Қариндошларга яхшилик қилиш, уларга молдунё сарфлаш каби амаллар кишининг охиратини обод қилиши билан бирга, ортидан яхши ном қолишига ҳам сабаб бўлади.

Шунинг учун шариатда силаи раҳмга, қариндошлик алоқаларини маҳкам боғлашга ва уларни ҳеч қачон узмай юришга қаттиқ тарғиб қилинган.

г) насабга аҳамият бериш фарзандларнинг молиявий ҳақларини ҳимоя қилиш деганидир. Албатта, болаларнинг нафақаси, мерос олиши, уларга ҳомий бўлиш каби ҳақларининг барчаси насабга боғлиқдир.

6. Эмизиш.

Эмизиш – ота-онанинг бурчи, боланинг ҳаққи. Түғилган фарзанд аввало эмизишга муҳтож. Бу эса онасининг вазифаси. Онани нафақа билан таъминлаб туриш эса, отанинг вазифаси. Шаръий узр сабабли она эмиза олмаса, эмизувчи топиш ва уни рози қилиш ҳам отанинг иши ҳисобланади.

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида шундай деб марҳамат қиласиди:

Даимиён олия

وَالْوَلَدَتُ مِرْضِعَنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنَ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتَمَّمَ الرَّضَاعَةُ

«Оналар фарзандларини түлиқ, икки йил эмизурлар. (Бу) эмизишни батамом қилмоқчи бўлган киши учундир» (233-оят).

Гўдакнинг ҳақларидан бири ва оналарнинг энг мўътабар вазифаси фарзандни икки йил эмизишdir. Янги туғилган гўдакнинг жисми ва руҳининг ўсибулғайишига онасининг сутидан афзал озуқа йўқ. Боланинг суюги онанинг сути билан шаклланади, шунингдек, унинг бошқа тарафлари, руҳий ривожланишига ҳам она сути зарур озуқа ҳисобланади.

Ушбу озуқанинг муддати тўлиқ икки йил бўлиши керак. Бу қуръоний ҳақиқатни адашган инсоният минг тўрт юз йилдан кейингина тушуниб етди. Ҳозирги пайтда, илмий текширишлардан сўнг, «Гўдак бола учун энг яхши озуқа онанинг сути ва уни тўлиқ икки йил эмизиш керак» деган гапни айтишмоқда.

Тарихдан маълумки, дунёга довруғ соглан аксар буюк алломаларга, фозилу уламоларга болалик пайтларида оталари бирор луқма ҳам ҳаром касб билан топилган таом едирмаган, оналари уларни бетоҳарат эмизишмаган.

ФАРЗАНДГА ИСМ ҚЎЙИШ

7. Муносиб исм танлаш.

Боланинг ота-онадаги ҳақларидан, ота-онанинг фарзанд олдидағи вазифаларидан бири оиланинг янги аъзосига маънодор, чиройли исм қўйишdir. Бу ишнинг аҳамиятини англаб етишимиз учун биргина иқтибос келтиришга ижозат бергайсиз.

Ҳусайн ибн Ҳасан Марвазий «Китобул бирри вас-сила»да Абул Мўътамирдан келтирган ривоятда ёзди:

«Умар ибн Абдулазизнинг ҳузурида масалаларни музокара қилишибди. Шунда, бир киши айтди:

«Менга етиб келган хабарга кўра, туғилган болага исм қўймай туриб, ўлган бўлса, Қиёмат куни отасига: «Мени исмсиз тарқ қилдинг-ку!» – дейди».

Шунинг учун ҳам ҳар бир мусулмон ота-она бу мұхим ишга алоқида эътибор или ёндашмоги лозидир. Ўзи билмаса, биладиганлардан сүраб, ўрганиб, ўғыл бўлсин, қиз бўлсин, боласига гўзал исм қўйиши керак. Қўйган исмида орзу-умид, яхши ният, гўзаллик, хайр-барака ўз ифодасини топсин. Фарзанд катта бўлиб, оқ-қорани танигандан ўз исмидан уяладиган бўлмасин. Балки исми унга зийнат бўлиб турсин.

Исломда ҳар бир нарсанинг гўзал бўлишига алоҳида аҳамият берилади. Бунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қуидаги ҳадиси шарифлари асос бўлади:

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ اللَّهَ حَمِيلٌ يُحِبُّ
الْحَمَالَ. رَوَاهُ أَخْمَدُ وَمُسْلِمٌ .

*Ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:*

«Албатта, Аллоҳ гўзалдир. Гўзалликни севадир».

Аҳмад ва Муслим ривоят қилганлар.

Бинобарин, мусулмон инсон барча нарсада гўзаликни кўзлаши керак. Жумладан, болаларга исм қўйишда ҳам.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам болаларга исм қўйишта алоҳида эътибор берганлар. Бу ўта мұхим ишнинг Қиёмат кунига ҳам боғлиқ жойи борлигини ҳам айтганлар.

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنْ كُمْ تُدْعُونَ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ، فَأَخْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدُ
وَابْنُ حِبَّانَ وَالطَّبَرَانِيُّ وَالْبَيْهَقِيُّ .

*Абу Дардо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:*

«Албатта, Қиёмат куни ўз исмларингиз ва отала-
рингизниң исми ила чақирилурсиз. Бас, исмла-
рингизни гўзал қилинг».

Абу Довуд, Ибн Ҳиббон, Тобароний ва Байҳақий
ривоят қилганлар.

Исмнинг чиройли бўлиши Қиёмат куни ҳам керак
бўлар экан. Чунки барча халойиқ йигилган жойда
бировнинг исми айтиб чақирилганда исми гўзал бўл-
са, хурсанд бўлиши, аксинча бўлса, хижолат бўлиши
табиий. Бу ҳолат ушбу ёруғ дунёда ҳам бор. Исми
ноқулайлигидан хижолат бўлиб юрадиганлар оз эмас,
исмини ўзгартирганлар ҳам кўп. Аммо, ўша нарса ав-
вал бошда, бола янги туғилган пайтда бир йўла яхши-
лаб йўлга қўйилса, мақсадга мувофиқ бўлади. Унинг
мусулмон фарзанди эканини дунёю охиратда исми
ҳам намоён қилиб туради.

Кўпчилик саҳобалар ўзларининг янги туғилган
фарзандларини Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васал-
ламнинг ҳузурларига олиб борар эдилар. У зот алай-
ҳиссалом ёш болаларни кўрсалар, хурсанд бўлиб ке-
тар эдилар. Янги туғилган болаларга гўзал исмларни
қўйиб берар эдилар.

عَنْ أَبِي مُوسَىٰ قَالَ: وُلْدٌ لِيْ غُلَامٌ فَأَتَيْتُ بِهِ النَّبِيَّ فَسَمَّاهُ إِبْرَاهِيمَ، فَحَنَّكَهُ بِتَمَرَّةٍ وَدَعَاهُ لَهُ بِالْبَرَّ كَهْ وَدَفَعَهُ إِلَيْهِ، وَكَانَ أَكْبَرُ أُولَادِيْ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

Абу Мусо розияллоҳу анхудан ривоят қилинади.

«Ўғил кўрдим. уни Набий соллаллоҳу алайҳи ва-
салламнинг ҳузурларига олиб бордим. У зот уни
Иброҳим деб номладилар, хурмо ила танглайнини
кўтардилар ва унга барака тилаб, дуо қилиб, менга
тутқаздилар. У болаларимнинг каттаси эди».

Икки Шайх ривоят қилганлар.

Мана, Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анху ҳам ўз
ҳаётларида ёрқин из қолдирган бу ҳодисани шавқу
завқ ила ҳикоя қилиб бермоқдалар:

«Үғил күрдим. Уни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб бордим».

Ана шу ишга тақлид қилиб, янги туғилган фарзандни аҳли солиҳ кишилар ҳузурига олиб бориш мусулмонлар ичида доимий одатта айланган.

«У зот уни Иброҳим деб номладилар».

Демак, аҳли фазл, олим ва пешво кишилар томонидан янги туғилган фарзандларга исм танланиши ҳам яхши иш. Чунки ундаи кишилар бунга ўхшаш ишларга боғлиқ масалаларни, шаръий ҳукмларни яхши биладилар ва түғри иш кўрадилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Абу Мусо розияллоҳу анхунинг ўғилларига Иброҳим исмини қўйганлари ҳам бунинг бир мисолидир.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам боласига нотўғри исм қўйган отага танбеҳ бериб, ундаи исмни ўзгартирганлари ва яхши исмларни қўйиб берган ҳолатлари ҳам бор.

عَنْ سَبِّرَةَ بْنِ أَبِي سَبِّرَةَ: أَنَّ أَبَاهُ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: مَا وَلَدْكَ؟
فَقَالَ: عَبْدُ الْعَزِيزِ، وَسَبِّرَةُ، وَالْحَارِثُ، فَقَالَ: لَا تُسْمِ عَبْدَ الْعَزِيزِ،
فَسَمِّهُ عَبْدَ اللَّهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ خَيْرَ الْأَسْمَاءِ عَبْدُ اللَّهِ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ،
وَدَعَالَهُ وَلَوْلَدِهِ، قَلْمَنْ يَزَّالُوا فِي شَرَفٍ إِلَى الْيَوْمِ. رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ.

Сабра ибн Абу Сабрадан ривоят қилинади:

«Унинг отаси Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига боргандা:

«Болаларинг кимлар?», – дедилар.

«Абдул Уззо, Сабрата ва Ҳорис», – деди.

«Абдул Уззо деб исм қўйма», – дедилар ва уни Абдуллоҳ деб номладилар. Сўнгра:

«Албатта, исмларнинг яхшиси Абдуллоҳдир, Абдурроҳмандин», – дедилар ҳамда уни ва боласини дуо қилдилар. Бас, бугунгача шараф улар биландир».

Тобароний ривоят қилган.

Набий алайҳиссалом яхши исмлардан хушхабар кутганлар ва ёмон исмлардан шумланганлар.

عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لِلْفَحْةِ تَحْلُبُ
مَنْ يَحْلُبُ هَذِهِ؟ فَقَامَ رَجُلٌ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَشْمَكَ؟ فَقَالَ
لَهُ الرَّجُلُ: مُرْءَةً. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اجْلِسْ. ثُمَّ قَالَ: مَنْ يَحْلُبُ
هَذِهِ؟ فَقَامَ رَجُلٌ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَشْمَكَ؟ فَقَالَ: حَرْبٌ.
فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اجْلِسْ. ثُمَّ قَالَ: مَنْ يَحْلُبُ هَذِهِ؟ فَقَامَ رَجُلٌ،
فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَشْمَكَ؟ فَقَالَ: يَعْيَشُ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اخْلُبْ. رَوَاهُ مَالِكٌ.

Яхя ибн Саъид розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам соғиладиган туяни күрсатиб:

«Ким буни соғади?» – дедилар.

Бир киши турди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Исминг нима?» – дедилар.

«Мурра» (Аччик), – деди у.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Ўтири!» – дедилар. Сўнгра яна:

«Ким буни соғади?» – дедилар.

Бир киши турди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Исминг нима?» – дедилар.

«Ҳарб» (Уруш), – деди у.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Ўтири!» – дедилар. Сўнгра яна:

«Ким буни соғади?» – дедилар.

Бир киши турди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Исминг нима?» – дедилар.

«Яъийш» (Яшар), – деди у.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Сөғ!» – дедилар».

Молик ривоят қылган.

Ушбу ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам түяни соғишига нокулай исмли кишиларнираво күрмадилар, уларнинг исмларидан шумландилар. Учинчи саҳобийнинг исмларидан яхшилик, хушхабар умид қилиб түя соғишига ўша инсоннираво күрдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам жоҳилият одатига биноан қўйилган нокулай исмларни ўзгартириб қўйгандар маълум ва машҳур.

عَنْ أُمِّ رَاطِلَةَ بَنْتِ مُسْلِمٍ، عَنْ أَيْمَهَا قَالَ: شَهَدْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ
حُنِينًا فَقَالَ لَيْ: مَا اسْمُكَ؟ قَلَّتْ: غُرَابٌ. قَالَ: لَا، بَلْ اسْمُكَ مُسْلِمٌ.
رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

Умму Роита бинти Муслимдан, у отасидан ривоят қилинади:

«Мен Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга Ҳунайн ғазотида иштирок этдим. У зот менга:

«Исминг нима?» – дедилар.

«Ғуроб» (Қарға), – дедим.

«Йўқ, балки сенинг исминг Муслим», – дедилар».

Бухорий ривоят қылган.

Ҳунайн ғазоти Маккай Мукаррама фатҳидан кейин бўлган машҳур ғазотдир. Ровий шу ғазотда иштирок этган эканлар. Исмлари Ғуроб, яъни Қарға экан, чунки ўша пайтда фарзанд кўрган ота-она уйдан ҳовлига чиқиб, кўзига нима кўринса, ўшани фарзандига исм қилиб қўйиш одати бор экан. Ҳаттоқи, Тезак, Ит каби исмлар ҳам учраб турар экан. Ровийнинг оталари ҳам шу одат бўйича, қарғани кўриб қолиб, шундай исм қўйган бўлсалар керак.

Демак, Муслим деган исм ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобалардан бирига қўйган исмлардан экан. Буни ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу

алайҳи васаллам танлаган исм сифатида яхши күриб, ўғилларимизга қўйишимиз мумкин экан. Қизларга эса, Муслима исмими қўйиши одатта айланганлиги мақтovга сазовордир.

عَنْ شُرَيْحِ بْنِ هَانِئٍ قَالَ: حَدَّثَنِي هَانِئُ بْنُ يَزِيدٍ أَنَّهُ لَمَّا وَفَدَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ قَوْمِهِ، فَسَمِعَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُمْ يُكَتُّونَهُ بِأَبِي الْحَكَمِ، فَدَعَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْحُكْمُ، وَإِلَيْهِ الْحُكْمُ، فَلَمَّا تَكَبَّتَ بِأَبِي الْحَكَمِ؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنْ قَوْمِي إِذَا اخْتَلَفُوا فِي شَيْءٍ أَتَوْنِي فَحَكَمْتُ بِمَا يَعْلَمُنِّي، فَرَضَيْتُ كِلَا الفَرِيقَيْنَ. قَالَ: مَا أَحْسَنَ هَذَا! ثُمَّ قَالَ: مَا لَكَ مِنْ مَنَ الْوَلَدِ؟ قُلْتُ: لِي شُرَيْحٌ وَعَبْدُ اللَّهِ وَمُسْلِمٌ بْنُو هَانِئٍ. قَالَ: فَمَنْ أَكْبَرُهُمْ؟ قُلْتُ: شُرَيْحٌ. قَالَ: فَأَنْتَ أَبُو شُرَيْحٍ، وَدَعَا لَهُ وَلَوْلَدِهِ. وَسَمِعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَمُّونَ رَجُلًا مِنْهُمْ عَبْدَ الْحَجَرَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا اسْمُك؟ قَالَ قَالَ: عَبْدُ الْحَجَرَ. قَالَ: لَا، أَنْتَ عَبْدُ اللَّهِ. قَالَ شُرَيْحٌ: وَإِنْ هَانِئًا لَمَّا حَضَرَ رَجُوعُهُ إِلَى بَلَادِهِ أَتَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَخْبِرْنِي بِأَيِّ شَيْءٍ يُؤْجِبُ لِي لِي الْجَنَّةَ؟ قَالَ: عَلَيْكَ بِحُسْنِ الْكَلَامِ، وَبَذْلِ الطَّعَامِ. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ.

Шурайх ибн Ҳониъдан ривоят қилинади:
«Ҳониъ ибн Язийд менга қуйидагиларни айтиб берди:

У ўз қавмининг гуруҳи билан Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига борганида Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам уни Абулҳакам, деб чақиришаётганини эшитдилар. Шунда уни ҳузурларига чорлаб:

«Ҳакам Аллоҳдир. Ва ҳукм фақат Уникидир. Нима учун Абулҳакам деган куняни олгансан?» – дедилар.

«Мен олмаганман, қавмим бир нарсада ихтилоф қилиб қолишиша, менинг олдимга келишади, мен уларнинг ўртасида ҳукм чиқараман. Шунда икки томон ҳам рози бўлади», – деди.

«Бу қандай ҳам яхши! Нечта болант бор?» – дедилар.

«Шурайх, Абдуллох, Муслим бор, ҳаммалари Ҳониънинг ўғиллари», – дедим.

«Каттаси қай бири?» – дедилар.

«Шурайх», – дедим.

«Унда сен Абу Шурайҳсан», – дедилар. Унинг ва болаларининг ҳаққига дуо қилдилар.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг ўзларидан бир кишини Абдулҳажар (Тош бандаси) деяётганини эшлитиб қолдилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Исминг нима?» – деб сўрадилар. У киши:

«Абдулҳажар», – деди. Шунда у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўқ, сен Абдуллоҳсан», – дедилар».

Шурайх айтади:

«(Отам) Ҳониъ юртларига қайтадиган пайт келганида Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб:

«Қайси нарса билан мен учун жаннат вожиб бўлишини менга айтинг», – деган». Шунда у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сен гўзал каломни ва одамларга таом улашишни ўзингга лозим тут», – деганлар».

Бухорий ривоят қилган.

Ушбу ҳадисдан маълум бўляптики, мўмин-мусулмонлар ўзларига ёки болаларига турли хил бўлмағур исмларни қўявермасликлари керак. Баъзан бу нарса ҳаддан ошишга олиб келар экан. Масалан, бирорни Ҳакам деб, уни Аллоҳнинг сифати билан сифатлаб қўйиш мумкин экан. У кишига, ҳукм чиқаришини эътиборга олиб, шундай куня берилганлиги Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ёқмаган. Шунинг учун тўнгич ўғилларининг исмини куня қилиб олишни тавсия қилганлар. Абдулҳажар (Тошнинг бандаси) исмли кишининг ҳам исмини Абдуллоҳ (Аллоҳнинг бандаси) деб ўзгартирганлар.

Жамиъет ослоб

عَنْ بَشِيرِ بْنِ مَعْبُدِ الشَّدُوْسِيِّ، وَكَانَ اسْمُهُ زَحْمٌ بْنُ مَعْبُدٍ، فَهَاجَرَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: مَا اسْمُكَ؟ قَالَ: زَحْمٌ. قَالَ: بَلْ أَنْتَ بَشِيرٌ. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ.

Башийр ибн Маъбад Судусийдан ривоят қилинади:
«Унинг асл исми Заҳм ибн Маъбад эди. Ҳижрат қилиб, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келди. Шунда у зот унга:

«Исминг нима?» – дедилар.

«Заҳм», – деди.

«Йўқ, сенинг исминг Башийрдир», – дедилар».

Бухорий ривоят қилган.

Бу ҳадисда айтилишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам номаъқул исмни эшишиб, уни маъқул исмга, хунук исмни чиройли исмга, ёмон маъноли исмни гўзал маъноли исмга алмаштириб қўйибдилар.

«Заҳм» сўзи «тиқилинч» деган маънони билдиради. «Башийр» сўзи эса, «башорат», «севинч» маъносини англатади.

Келаси ривоятда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ноҳуш маъноли исмдан шумланиб, уни ўзгартиришни таклиф қилганларида у одам қабул қилмаганининг оқибати нима бўлганлиги баён қилинади.

عَنْ سَعِيدِ بْنِ السَّبِّيْبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: مَا اسْمُكَ؟ قَالَ: حَزْنٌ. قَالَ: أَنْتَ سَهْلٌ. قَالَ: لَا أُعْبُرُ اسْمًا سَمَانِيَّهُ أَبِي. قَالَ أَبُنُ النَّبِيِّ: فَمَا زَالَتِ الْحَزُونَةُ فِينَا بَعْدُ. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ

Саъид ибн Мусайябдан, у отасидан, у бобосидан ривоят қилинади:

«У Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига борганида:

«Исминг нима?» – дедилар.

«Ҳазн» (Қўполлик), – деди.

«Сен Саҳлсан», (енгиллик, мулојимлик) – дедилар.

«Отам қўйган исмни ўзгартирмайман», – деди у».

Ибн Мусайяб айтади:

«Шундан бери бизда қўполлик давом этади».

Бухорий ривоят қиласан.

Яъни, бобом Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг назарларидан қолганларидан буён ҳозиргача бизнинг оиласида қўполлик давом этиб келяпти.

Нотўғри, номаъқул исмни яхшиликка ишора қилувчи исмга ўзгартирганинг оқибатида бу оиласида ана шундай ҳолат кузатилган экан. Бундан Аллоҳ таоло сақласин. Ровийнинг боболари янги исмни эшишиб, ташаккур айтсалар, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сўзларини қабул қиссалар, эҳтимол, оиласида яхшилик, енгиллик, хурсандчилик бўлар эди.

Аксинча, Ҳудайбия ҳодисасида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша пайтда душманларнинг раҳбарларидан бири бўлган мушрикнинг исмидан башорат топганлар ва оқибатда ишлар осонлашиб, Ислом тарихидаги энг катта ғалабалардан бири юзага чиққан.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир минг тўрт юз нафар саҳобий билан умрани ният қилиб Мадинадан чиқдилар. Маккай Мукаррамага яқинлашиб, Ҳудайбияга тушдилар. Мушриклар йўлни тўсдилар. Улар уруш чиқариб, эҳромда турган мусулмонларни қириб ташлаш пайидан бўлдилар. Орада ҳайъатлар юбориб, музокаралар бошланди. Бир неча ҳайъатлар алмашса ҳам, иш юришмади.

Охири Қурайш Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларига Сұҳайл ибн Амрни юборди. Унга:

«Сен бориб, Мұхаммад билан сулҳ туз. Сулҳда, албатта, бу йил бизнинг устимизга (Маккага) кирмай кетиши бўлсин, яна араблар, бизнинг устимизга куч ишлатиб кирди, деб гапиришмасин», – дедилар.

Пайғамбар алайҳиссалом Сұҳайл ибн Амрнинг келёттанини кўрганларида:

«Аллоҳ ишимизни енгиллаштирадиганга ўхшайди», – дедилар. («Сұҳайл» «осонлик», «енгиллик» дегани). Яна:

Джамиъә сабаб

«Улар бу одамни юборишларидан сұлҳ тузиши мөңчи шекилли», — дедилар.

Сұхайл Расули акрамнинг ҳузурларига келиб, узоқ гаплашды, улар тортишдилар ва охири сұлҳ тузиди. Бу сұлҳ Ислом уммат тарихидаги энг қувочли, энг башоратлы ҳодисага айланды.

Шунинг учун Аллоҳ таолога бандалик маъносини англатувчи «Абдуллоҳ», «Абдурроҳман», «Абдуссаттор» ва Аллоҳ таолога ҳамд маъносини англатувчи «Ҳами-дуллоҳ» каби исмлар яхши исмлар ҳисобланади.

Шунингдек, Набийларнинг, саҳобаларнинг ва ўтган солиҳ аждодларимизнинг исмлари ҳам яхши исмлар ҳисобланади.

Қизларга ҳам ўтган аҳди иймон момоларимизнинг, саҳobia аёлларнинг исмларини ва эзгулик маъносини англатувчи исмларни қўймоқ матлубдир.

БОЛАНИНГ ҚУЛОФИГА АЗОН ВА ТАКБИР АЙТИШ

8. Янги туғилган боланинг қулогига аzon ва такбир айтиш ота-онанинг бурчи, боланинг ҳаққидир.

Аzon илохий мадҳия экани барчага маълум. Бу ишнинг фазли қанчалар улуғлигини ҳамма яхши билади. Аzon айтилган жойда барака бўлади, аzon айтилган жойдан шайтон қочади. Шунинг учун ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам янги туғилган болаларнинг ўнг қулогига аzon, чап қулогига такбир айтганлар ва умматларига шундай қилишни тавсия қилгандар. Янги туғилган боланинг қулогига аzonу такбир айтишда гўзал рамз ва маъно бор. Унда, бу бола янги туғилди, ҳали қулогига ҳеч қандай овоз киргани йўқ. Унинг қулогига дастлаб кирадиган овоз «Аллоҳу Акбар!» бўлсин, илохий мадҳия бўлсин, токи бу бола доимо яхши овозларни, улуғ сўзларни эшлиб юрсин, деган орзу-умид бор.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Ўзлари болаларнинг қулогига аzon айтилганлар.

عَنْ أَبِي رَافِعٍ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ أَذْنَ بِالصَّلَاةِ فِي أَذْنِ
الْحَسَنِ بْنِ عَلَىٰ حِينَ وَلَدَتْهُ فَاطِمَةُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدُ وَالْتَّرمِذِيُّ.

Абу Рофеъ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади.
«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг
Фотима розияллоҳу анҳо Ҳасан ибн Алини туққа-
нида унинг қулоғига намознинг азонини айтаёт-
гандарини кўрдим».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилганлар.

Ушбу ҳадиси шариғфа биноан, янги туғилган
фарзанднинг ўнг қулоғига аzon, чап қулоғига иқома
айтмоқ мандубдир. Янги туғилган боланинг қулоғи-
га кирган биринчи нарса Аллоҳнинг зикри бўлиши
қандай ҳам яхши. Албатта, бу улуғ нарсанинг ўзига
яраша баракаси бўлади.

Бундан ташқари, боланинг қулоғига аzon ва иқома
айтишнинг яна бир ҳикмати бор.

عَنْ حُسَيْنِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: مَنْ وَلَدَ لَهُ وَلَدٌ أَذْنَ فِي أَذْنِهِ
الْيُمْنَى، وَأَقَامَ فِي أَذْنِهِ الْيُسْرَى، لَمْ تَضُرْهُ أُمُّ الصَّبَّيْنَ. رَوَاهُ أَبُو يَعْلَىٰ.

Джами'е тоғыз

Ҳусайндан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Кимнинг боласи туғилса-ю, унинг ўнг қулоғига
азон, чап қулоғига иқома айтса, унга Умму Сибён
зарар етказа олмас», – дедилар».

Абу Яъло ривоят қилган.

«Умму Сибён» болаларга зиён етказадиган жин
тоифасидир. Унинг қиласидан иши гўдакларга зарар
етказишдан иборат. Аммо боланинг қулоғига аzon
ва такбир айтиб қўйилса, мазкур жин болага зарар
етказа олмай қолади. Бунинг устига, аzon ва такбир
боланинг қалбига, бутун вужудига яхши таъсир қи-
лишидан умидворлик ҳам бор.

БОЛАНИНГ ТАНГЛАЙИНИ КҮТАРИШ

9. Янги туғилған боланинг танглайини күтариш ҳам ота-онанинг бурчи ва болаларнинг ҳаққидир.

Күпчилік саҳобалар ўзларининг янги туғилған фарзандларини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб борар здилар. Ул зот алайҳиссалом ёш болаларни кўрсалар, жуда хурсанд бўлар здилар. Уларга исм қўйиш билан бирга, танглайларини күтариб ҳам қўяр здилар.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يُؤْتِي
بِالصَّيْبَانِ فَيَحْكُمُهُمْ وَيُرِكُ عَلَيْهِمْ. رَوَاهُ أَخْمَدُ.

Оиша розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга гўдаклар келтирилар зди. Бас, у зот уларнинг танглайларини кўтарар ва уларга барака тилаб, дуо қиласар здилар».

Аҳмад ривоят қилган.

Ёш боланинг танглайини кўтариш — катта одам бир нарсани олдин ўзи чайнаб туриб, боланинг оғзига қўли билан солиб, танглайига теккизиб қўйишидир. Бу нарса мева бўлгани афзалдир. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам деярли доимо болаларнинг танглайини хурмо билан кўтарганлар. Бу ҳам яхши ният аломати бўлиб, бу ишни аҳди солих, фазийлатли кишилар қилишлари марғубдир.

Баъзида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари болаларни олдириб келиб, танглайини кўтариб қўйган ҳолатлари ҳам бўлган. Бунга Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан қилинган қўйидаги ривоят мисолдир.

Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Анас, онангнинг олдига бориб: «Ўғлингнинг киндигини кестанингдан кейин унга ҳеч нарса татит-

май туриб, менга юбор», — дедилар», дегин» — дедилар.

У(онам) болани икки қўлимга қўйди. Мен уни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келтириб қўйдим. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Менга учта Ажва хурмоси келтир», — дедилар.

Мен келтиридим. У зот уларнинг данагини олиб ташлаб, оғизларига солиб, чайнадилар ва боланинг оғзини очиб, солдилар, бола тамшана бошлади. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ансорий-да, хурмони яхши кўради!» — дедилар. Сўнгра:

«Онангта бориб, «Аллоҳ сенга бундан барака берсин ва уни яхши ҳамда тақводор қилсин», — деб айт», — дедилар».

Аҳли солиҳ, дуогўй кишиларнинг янги туғилган болаларнинг танглайини кўтаришлари ва улар учун дуо қилишлари, айниқса, барака тилаб, дуои хайрлар қилишлари жуда ҳам яхши ишдир. Барча ота-оналар бунга катта эътибор бермоқлари керак.

Боланинг танглайини кўтаришда ҳам гўзал рамз ва маъно бор: Бола янги туғилди. Ҳали унинг томсифидан турли озуқалар ўтгани йўқ. Унинг оғзига кирадиган ва танглайига тегадиган биринчи нарса, тақводор, ибодатли ва дуогўй одам томонидан тақдим қилинадиган ширин ва ҳалол-пок озуқа бўлсин. Токи бу бола умри бўйи ширин ва ҳалол-пок озуқаларни та-новул қилиб юрсин, тақводор, ибодатли бўлсин.

Дармади оғизи

БОЛАГА АҚИЙҚА ҚИЛИШ

10. Ақиийқа қилиш ҳам ота-онанинг бурчи ва болаларнинг ҳақлариданdir.

Фарзанд неъмати Аллоҳ таолонинг бандаларига берадиган сон-саноқсиз неъматлари ичидаги энг улуғ неъматлардан биридир. Бу неъматнинг улуғлигини, уни Аллоҳ таолодан бошқа зот бера олмаслигини түлиқ англаб етиш учун бефарзандларнинг ҳолига назар солиш керак. Ана шунда инсон фарзанд неъмати қанчалар улуғ неъмат эканини тушунади.

Катта-кичик ҳар бир неъмат етганда неъмат берувчига шукrona келтириш инсоннинг соф табиатида мавжуд ҳақиқатдир. Шукр эса, икки қисмдан иборатдир.

Биринчиси маънавий шукр бўлиб, неъмат берувчининг шаънига мақтov сўзларини айтишдир.

Иккинчиси амалий шукр бўлиб, неъматни неъмат берувчини рози қиладиган тарзда тасарруф қилишдир.

Фарзанд неъматига маънавий шукр қилиш уни берган Аллоҳ таолога ҳамд ва шукр сўзларини тил билан айтиб, дил билан тасдиқлашдан иборатдир.

Фарзанд неъматига амалий шукр қилиш ўша фарзандни уни берган Аллоҳ таолога иймон келтирадиган, ибодат қиладиган солих банда қилиб ўстиришдан иборатдир. Бунинг учун эса, энг аввало, Исломда ота-онанинг фарзанд олдидаги бурчлари сифатида белгиланган амалларни ихлос билан амалга ошириш керак.

Фарзанд туғилиши муносабати ила ақиийқа қилиш ҳам ўша бурчлардан бири эканини аввал айтиб ўтдик. Энди эса, ҳар бир ота-она уларга фарзандни Аллоҳ таолодан бошқа ҳеч қандай зот бера олмаслигини чуқур ҳис қилишлари зарур эканини таъкидламоқчимиз. Бир боланинг соф-саломат туғилиши бутун инсоният учун Аллоҳнинг тенгсиз лутфу карами, инъоми ва марҳамати эканини англаб етишимиз

учун Қуръони Каримга бир назар солишимизнинг ўзи етарли.

Аллоҳ таоло «Шууро» сурасида шундай деб марҳамат қиласы:

اللَّهُ مَلِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهْبِطُ لِمَن يَشَاءُ
 إِنَّ شَاءَ وَيَهْبِطُ لِمَن يَشَاءُ الَّذِي كَوَدَ ١٩ أَوْ بِزَوْجِهِمْ ذَكْرًا نَوْلَانَشَا وَيَعْجَلُ
 مَن يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ فَقِيرٌ ٢٠

«Осмонлару ернинг мулки Аллоҳницидир. (У зот) хоҳлаган нарсасини яратур. (У зот) хоҳлаган кишига қизлар ҳадя этур ва хоҳлаган кишига ўғиллар ҳадя этур.

Ёки уларни жуфтлаб – ўғил-қиз қилиб берур ва хоҳлаган кишисини түрмас қилур. Албатта, У Алийм ва Қодийрдир» (49–50-оятлар).

Инсонга ҳамма нарсаны фақатгина Аллоҳ таолонинг Ўзи беришининг ёрқин намунаси фарзанд масаласида кўринади. Айни шу масалада инсон ўзининг ожизлигини ҳис этади. Ўз хоҳишига кўра бирон нарсани бор қила олмаслигини, балки доимо Аллоҳ таолонинг мадади ва иноятига муҳтоҷ бўлиб туришини англаб етади.

«Осмонлару ернинг мулки Аллоҳницидир».

Осмонларда ва ерда нимаики бўлса, ҳамма-ҳаммаси Аллоҳ таолонинг мулкидир.

«(У Зот) хоҳлаган нарсасини яратур».

Бу ишда У Зотнинг хоҳишига ҳеч ким тўсик бўла олмайди. Бутун борлиқнинг молики – эгаси ва мутлақ холиқи бўлган ўша Зот ўз мулкидан хоҳлаган бандасига хоҳлаган нарсасини беради. Жумладан, фарзанд бериш масаласида ҳам:

«(У Зот) хоҳлаган кимсага қизлар ҳадя этур».

Агар ўғил ёки қиз фарзанд кўриш ота-она хоҳишига кўра бўлганида, ўзлари билиб, хоҳишларига биноан, истаган пайтларида, истаган фарзандни кўриб олар эдилар. Ҳолбуки, баъзилар фақат қиз фарзандлар кўришади, ўғил фарзандга зор бўлиб юришади.

«...ва хоҳлаган кимсага ўғиллар ҳадя этур».

Фақат ўғил фарзандлар кўриб, Аллоҳдан қиз сўраб юрган одамлар ҳам оз эмас. Бу ҳолатлар фарзанд фақат Аллоҳнинг хоҳиши билангина ўғил ёки қиз бўлишини билдиради.

«Ёки уларни жуфтлаб – ўғил-қиз қилиб берур».

Аралаш фарзандлар кўриш одамлар ичидан кўп тарқалган ҳолатдир.

«...ва хоҳлаган кишисини туғмас қилур».

Бундайлар озчилик бўлиб, Аллоҳ таоло ибрат учун, фарзанд одамларнинг хоҳиши билан эмас, Аллоҳнинг хоҳиши билан бўлишини кўрсатиш учун шундай қилиб қўйган.

«Албатта, У Алийм ва Қодийрдир».

Ҳамма нарсани билиб қиласи. Жумладан, кимга қиз, кимга ўғил, кимга ўғил-қиз беришни ёки кимни туғмас қилишни Ўзи билади. Бу ишларга фақатгина Унинг қудрати етади, холос.

«Инсон» сўзи арабча «нисён» – унутиш сўзидан олинганилиги учунми, унда унутиб қўйиш одати бор. Айниқса, унинг кўз ўнгида такрорланиб турадиган нарсаларнинг ҳақиқий яратувчисини унутиб қўйиши мавжуд. Ҳар куни, ҳар дамда болалар туғилгани ҳақидаги хабарларни эшитиб, кўраверганимиз учун «Ота-она бирга яшаб, эр-хотинлик қилганидан кейин бола туғилади-да» деган хаёлга бориб қоламиз. Ҳар бир боланинг Холиқи Аллоҳ таоло эканини, ота-она эса оддий сабаб эканини эсдан чиқариб қўямиз.

Ўша буюк ҳақиқатни одамзод эсдан чиқармаслиги учун Аллоҳ таоло уларнинг ичидан баъзиларини туғмас қилиб қўяди. Агар эр-хотин бола туғилишининг асосий сабаби бўлса, ораларида туғмаслар бўлмаслиги керак эди. Аммо, қанчадан-қанча эр-хотинлар тирноққа зор бўлиб, турли мутахассисларга кўриниб, кўпчиликдан фарзанд кўриш борасида дуо сўраб юрибдилар.

Аллоҳ таоло фарзанд кўришга қобилиятли қилиб қўйган эр-хотинларнинг ихтиёри ҳам ўзида эмас. Аввало, улар ўзларига қачон фарзанд берилишини

білмайдилар. Ҳатто ҳомиладор бўлган аёлнинг ўзи ҳам ҳеч нарсани билмай юраверади. Ҳомила каттариб, унинг жисмига ва ҳиссига таъсир кўрсатганда-гина, мутахассиснинг ҳузурига боради. У текшириб кўриб, ҳомиланг фалон ҳафталик бўлибди, дегандан сўнг ўзининг ҳомиладор бўлганига ишонади.

Аммо, ўзининг ҳомиладор бўлганига ишонганда ҳам, нима қила оларди? Кутишдан бошқа иложи йўқ.

Биз, ожиз ва унугувчи бандалар ҳомила билинди, иш битди, фарзандли бўлдим, демаслигимиз учун, Аллоҳ таоло ибрат бўлсин дея, гоҳида баъзи ҳомилалардан иноятини бир лаҳза бурса, ҳомила тушиб кетади. Демак, ҳомилани керакли тарзда ривожлантириб борувчи ҳам Аллоҳ таолонинг Ўзи.

Аммо, ҳомиланинг туғилиш давригача соғ-саломат етиб келиши билан мақсад ҳосил бўлади, дейиш ҳам катта гумроҳлик бўлади. Чунки оддий инсоний ақл билан қараганда, маълум ҳажмдаги боланинг онасишининг қорнидан соғ-саломат ерга тушиши мумкин эмас. Бунга фақатгина Аллоҳ таолонинг Ўзи ёрдам бермаса, бошқа иложи йўқ. Худди шу улкан ҳақиқатни бизга эслатиб туриш учун, Аллоҳ таоло айрим туғаётган аёллардан Ўз иноятини бир лаҳза четта буриб қўяди. Бу ҳолатда бола ёки она ёхуд ҳар иккиси ҳам ҳалок бўлиши ҳеч гап эмас.

Демак, бир боланинг соғ-саломат туғилиши, уни туққан онасишининг соғ қолиши бутун инсоният учун Аллоҳ таолонинг чексиз инояти ва лутфи-карамидир. Ҳар бир туғилган фарзанд инсоният учун Аллоҳ таолонинг катта неъматидир.

Шунинг учун ҳам туғилган ҳар бир фарзанд учун Аллоҳ таолонинг Ўзига шукр қилиш керак бўлади. Ўз-ўзидан «Фарзанднинг туғилиши муносабати или Аллоҳ таолога шукр қилиш қандай бўлади?» деган савол юзага келади.

Ҳар ким ўзи билиб шукр қиласи, дейилиши мумкин. Ҳамма ўз билганича шукр қиласиган бўлса, шукр қиласман, деб, куфрға ўтиб кетиш ҳам ҳеч гап эмас. Энг оддий мисол. Авваллари бола туғилиши муноса-

Jamiyat.uz

бати билан «ювиш» деган маросим қиладиганлар бор эди. «Ювиш»да келгандарга түйганича ароқ ичириларди. Энди ўзимиз ўйлаб күрайлик. Аллоҳ таоло бирорға фарзанд неъматини ато этди, катта баҳт берди. Энди бу кимса ўша неъматнинг қувончини нишонламоқчи. Шукронаси эса, неъматни берган Зот – Аллоҳ таоло ҳаром қилган нарсани ичиб, Аллоҳга катта гуноҳ келтиришдан иборат. Бу ақлга түғри келадими? Ундан ташқари, бола туғилиши муносабати билан турли бидъят ва хурофтдан иборат ишларни қиладиганлар ҳам бор эди.

Аллоҳга түғри шукр келтиришни Аллоҳ, таолонинг Ўзининг таълимотлар тўпламидан – Исломдан олиш түғри бўлади. Ислом шариатида эса, оиласда бола туғилиб, орага янги бош келиб қўшилганини, Аллоҳ таолонинг Ўзи мусулмон бандаларига ҳалол қилган ҳайвонлардан бирининг бошини кесиб, нишонланади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларига мувофиқ, боланинг соғ туғилганига ва уни тукқан онасининг соғ қолганига шукrona келтирилади.

Ўйлаб кўрадиган бўлсак, Аллоҳ учун қўй сўйиш, шукrona қилишни даъво қилсак ҳам, бу маросимдан ўзимиз фойдаланамиз. Таомланамиз, ижтимоий алоқаларимизни мустаҳкамлаймиз ва ҳоказо. Сўйилган қўйнинг гўшти ҳам, ёғи ҳам ва бошқа қисмларидан бирор зарраси ҳам Аллоҳ таолога етиб бормайди. У ҳолда нега энди, Аллоҳ учун қилдим, дейилади? Бу ҳақли савоннинг жавобини Куръони Каримдан топамиз.

Аллоҳ таоло «Ҳаж» сурасида шундай деб марҳамат қиласди:

لَن يَنَالَ اللَّهُ لُؤْمَهَا وَلَا يَمَأْوِهَا وَلَنْ كَيْنَ يَنَالَهُ النَّقَوْيُ مِنْكُمْ كَذَلِكَ
سَخَرَهَا الْكُوْرُشِكَرُ وَاللَّهُ عَلَىٰ مَا هَدَنَكُمْ وَنَسِّرَ الْمُحْسِنِينَ

«Уларнинг гўштлари ҳам, қонлари ҳам зинҳор Аллоҳга етмас. Лекин Үнга сиздан тақво етадир.

Шундай қилиб, сизни ҳидоят қилгани әвазига Аллоҳға тақбир айтишингиз учун уларни сизга бўйсундириб қўйди. Яхшилик қилгувчиларга башорат бер» (37-оят).

Шукрона учун сўйилган ҳайвонларнинг гўштларини ҳам, қонларини ҳам Аллоҳ таоло олмайди. У Зот уларга мұхтож эмас. Ният билан ҳайвон сўйищдан мақсад, банданинг Аллоҳ амрига итоатини, тақвосини намоён этишидир. Банда ихлос билан Аллоҳнинг йўлида ҳайвон сўймоқдами, демак, ўша банданинг Аллоҳ таолога тақвоси бор экан. Аллоҳнинг розилиги учун борини қурбон қилишга тайёр экан. Шу билан бирга, бундай амални қилиш банда учун Аллоҳни улуғлашга бир фурсатдир.

«Шундай қилиб, сизни ҳидоят қилгани әвазига Аллоҳға тақбир айтишингиз учун уларни сизга бўйсундириб қўйди».

Банда Аллоҳни қанча улуғласа, шунча кам. Биргина ҳидоятга бошлаб қўйганлиги учун қанча тақбир айтса, оз. Ҳайвон сўйиш ҳам, Аллоҳнинг йўлида ҳар қандай қурбонлик беришга тайёр эканини кўрсатиш ҳам ўша ҳидоят учун Аллоҳ таолони улуғлашдир.

«Яхшилик қилувчиларга башорат бер».

Яъни тасаввурни, эътиқодни, амални, ибодатни ўнглаган ва бошқа бурчларни яхши адо этадиганларга хушхабар бер.

Демак, ниятни ва амални Аллоҳнинг динига тўғри қилганлиги учун инсон ақийқа қилиш билан шукронани тўғри келтиради ва бу иши учун ажру савоб ҳам олади.

Ақийқа қилишда шукрона билан бирга, бола туғилиши муносабати ила шодиёна қилиш ва қувончни намойиш этиб, фарзанд туғилганини нишонлаш ҳам бор. Ушбу муносабат ила яна бир мұхим нарсани эслатиб ўтиш керак бўлади.

ТУФИЛГАН ФАРЗАНД ҚИЗ БҮЛСА

Бизнинг динимизда туғилган фарзанд қиз бўлса, қувончни бўртгириброк қилиш тавсия этилади. Одатда, ўғил туғилганда хурсандчилик каттароқ бўлади. Аммо, шариатда айнан қиз туғилганда хурсандчиликни каттароқ қилишнинг тавсия этилиши жоҳилият амалига қарши иш юритиш учундир. Чунки жоҳилият даврида оиласда қиз фарзанд туғилса, мотам тутилар, хафа бўлинар ва ҳатто қизларни тириклай кўмиб юборишгача борилар эди. Ана ўша, аёл зотини хорлашдек инсониятга ор бўлган тубан ишга том маънода тескари иш олиб бориш мусулмонларга топширилди.

Аллоҳ таоло ер юзига Ислом нурини юбора бошлигидан вақтда бутун дунё жаҳолат ботқоғига ботган эди. Чор атрофда жоҳиллик, адолатсизлик, зулм ва жабру ситам ҳукм сурарди. Айниқса, аёлларга тегишили масалаларда бу салбий ишлар авж олиб, энг чўққига чиққан эди. Аёл киши барча инсоний ҳақлардан маҳрум қилинган эди. Ҳатто аёлни одам ўрнида кўрмайдиган тоифалар бор эди.

Фарбга, насоролар оламига назар соладиган бўлсак, уларда алоҳида «илмий» йиғилиш ўтказилиб, ўша вақтдаги раҳнамолар томонидан «Аёл эркакни йўлдан уриш учун яратилган шайтонdir, унга кўзи тушган одам ҳам гуноҳкор бўлади. Аёл ҳавони булғатмаслиги учун оғзига тўсиқ тутиб юриши керак» деган қарорлар қабул қилинганини кўрамиз. Аҳди китоб бўлмиш насоролардан келгани шу бўлганидан кейин, бошқа тоифаларни қўяверинг.

Шарққа назар соладиган бўлсак, ундаги энг қадимги маданият соҳиби дейилган Ҳиндистонда ўлган эркакнинг насийбаси ўзи билан кетиши учун тирик хотинини унга қўшиб, куйдирилганинининг гувоҳи бўламиз.

Арабистондаги жоҳилият тузумида эса, аёлга дунёнинг матоҳи сифатида қараларди. У эркак кишига матоҳ эди, гўё. Аёл киши эркак кишининг шаҳвати учун керак эди. Жинсий алоқаларда ким нима-

ни хоҳласа, шуни қиласы. Оила масаласи жуда оғир ахводда эди. Аёл кишини молу мулкка қўшиб, мерос қилиб олиш оддий ҳол эди. Аёлга қилинган паст муносабатлар, унга етказилган турли зулмлар мисоли бир қанча сурга ва оялларда келган.

Ислом дини мукаммал илоҳий тузум ўлароқ, дунёдаги мавжуд барча нуқсонларни, жумладан, инсониятнинг нафис қисми саналмиш аёлларга бўлган муносабатдаги мавжуд нуқсонларни ҳам тузатишга киришди. Бунинг учун жоҳилиятнинг аёл зотига нисбатан бўлган муносабати қаттиқ қораланди.

Жоҳилият даврида қиз фарзанд ор-номус ҳисобланар эди. Шунинг учун мушриклардан ҳеч ким қиз фарзанд кўришни хоҳламас эди. Куръони Карим ушбу ҳолатни қаттиқ танқид қилди.

Аллоҳ таоло «Наҳл» сурасида шундай дейди:

وَإِذَا بَشَرَ أَحَدُهُمْ بِالذِّنْقِ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًا وَهُوَ كَظِيمٌ
“58”

«Қачонки улардан бирига қизнинг хушхабари берилса, ғам-аламга тўлиб, юзи қорайиб кетур» (58-оят).

Мушрикларнинг бирортасига оиласида қиз бола туғилгани ҳақида хушхабар берилса, хафа бўлганидан, ғам-аламга тўлганидан юзи қорайиб кетар эди.

يَتَوَرَى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بَشِّرَ يَهُوَ أَيْمَسِكُهُ عَلَى هُونٍ أَمْ يَدْسُهُ فِي
الْأَرْضِ أَلَا سَاءَ مَا يَعْكُمُونَ
“59”

«Унга берилган хушхабарнинг ёмонлигидан (уялиб) қавмидан беркинур. У(қиз)ни хорлик-ла олиб қолсамикин ёки тупроққа кўмсамикин? Огоҳ бўлинг! Қилаётган ҳукмлари нақадар ёмон» (59-оят).

Мушрикларнинг гумроҳлиги шу даражада эдики, улардан бирортаси ўз оиласида қиз фарзанд туғилганини эшитса, бу хабарнинг «ёмон»лигидан уялиб, одамлар кўзидан беркиниб юрган. Одамларга кўринишни хоҳламаган. Қиз қўрибсан, деб уни мазаммат қилишларидан қўрқсан. Ўша беркиниб юрган ҳолида

у, бу қизни нима қылсам экан, деб ўйлайди. Үзимга ор-номус қилиб, олиб юраверсаммикан ёки ерга күміб юборсаммикан, деб хаёл суради.

«Огоҳ бўлинг! Қилаётган ҳукмлари нақадар ёмон».

Эй одамлар, огоҳ бўлинглар! Мушрикларнинг қиз бола ҳақидаги ҳукмлари нақадар ёмон.

Куръони Карим жоҳилият аҳлиниңг аёл зотига нисбатан адолатсизлигини танқид қилиш билан кифояланиб қолмади, балки уларнинг бу ишларидан Қиёматда сўралажаклари, қилмишларининг жазосини тортишлари ҳақида хабар берди.

Аллоҳ таоло «Таквир» сурасида шундай деб марҳамат қиласди:

**«Ва вақтики, тириклай кўмилган қиздан сўралса.
У нима гуноҳ учун ўлдирилган?» (8–9-оятлар).**

Исломдан аввалги жоҳилият даврида, юқорида таъкидланганидек, арабларнинг кўплаб ноинсоний, ваҳшиёна урф-одатлари бор эди. Жумладан, уларда қиз болани таҳқирлаш ҳаддан зиёд эди. Ҳаттоқи, катта бўлса, урушларда қатнаша олмайди, қайтага, асир тушиб, бизга шармандалик келтиради, деб, қиз болаларни тириклай кўміб юборар эдилар. Ушбу икки оятда мушрикларнинг бу иши қаттиқ қораламмоқда ва Қиёмат куни бу ҳақда савол-жавоб бўлиши таъкидланмоқда.

Табиийки, Қиёмат куни фақат шу мазкур нарса ҳақидагина савол-жавоб бўлмайди. Балки заррача, мисқолча амал ҳақида ҳам савол-жавоб бўлади. Аммо, нима учун айнан қиз болани тириклай кўміб юбориш иши ҳақида алоҳида таъкидланмоқда? Бу, аввало, ушбу ояти карималар нозил бўлаётган давр талаби шу эканининг далолатидир. Ушбу оятлар Исломнинг дастлабки даврида нозил бўлган. Ўша вактда нозил бўлаётган оятлар калимаи тавҳидга, соғ иймон ва эътиқодга чақириб, ширк, куфр ва бузук эътиқодлардан қайтариш билан бирга, мўминлик фазилатларига даъ-

ват қилиб, коғирлик разолатларидан қайтарар зди. Ўша пайт жоҳилиятининг кўзга кўринган разолатларидан бири эса, аёл жинсини паст санаш, одам ўрнида кўрмаслик ва ўша тасаввурнинг самараси ўларок, қизларни тириклай кўмиб юбориш одати зди.

Энг мұхими эса, бу оят Ислом дини, дунёда биринчи бўлиб, аёл жинсини улуғлаш борасида ёлғиз ўзи кураш бошлаганининг далолатидир. Ҳа, ўша даврда аёлларнинг инсонлик хуқуқдарини ҳимоя қиладиган Исломдан бошқа томон йўқ зди. Ана шундай бир пайтда Ислом аёл жинси ҳам тўлақонли одам сифатида, Аллоҳ таоло мукаррам этган инсон сифатида ўз ҳаққини олиши учун кураш бошлади. Ўша пайтда нозил бўлган ояти карималар аёл ҳақидаги Исломий таълимотларни баён қилиш билан бирга, аёл жинсини ерга урувчи жоҳилий урф-одатлар ва қонун-қоидаларни чилпарчин қилиб ташлар зди. Ана ўша нарсалардан энг кўзга кўрингани, қизларни тириклиайн кўмиб юбориб, у келтирадиган ор-номусдан қутулдим, деб, фуур билан гердайиб юриш зди. Ўша вақт одамларининг гувоҳлик беришларича, қиз бола 4—5 ёшларга етганда, ота уни кўмиб ташламоқчи бўлса, онасига: «Қизимизни ясантириб бер, ўйнатиб келай!», дер зди. Бечора она «ўйнатиб келиш» нима эканини яхши билса ҳам, жоҳилият қонунига қарши чиқа олмас зди. У юрак-бағри тилка-пора бўлган ҳолда, қон ютиб, ўз жигартгўшасини бешафқат эрига ясантириб берарди. «Ота» номидаги махлук бўлса, қизни овлоқроқ бир жойга олиб борар, унга ўйинчоқ бериб, ўйнатиб қўйиб, ўзи чуқур қазир зди. Чуқур тайёр бўлганда қизни ўшанга тушиб ўйнашга амр этар ва чуқурда ўйнаб турган гўдакни ўйини, ўйинчоги билан шафқатсизларча кўмиб ташлар зди. Инсон номига доф бўлган бу иш жоҳилиятининг қинғир тарозисида «юқори даража» деб тортилар, бу ишга ҳеч ким қарши чиқа олмас зди. Ўша ноинсоний одатга биринчи бўлиб, Ислом қарши чиқди.

«Таквир» сурасининг аввалидан бошлаб, Қиёмат кўрқинчлари васф қилинган. Бу ояtlарни ўқиган,

эшитган инсон қўрқинчдан даҳшатга тушади. «Ўшандай кунда одамларнинг ҳоли нима бўлар экан?» деган савол пайдо бўлади. Ана шундай изтиробли бир ҳолатда турган инсонга, биринчи бўлиб, тириклайнинг кўмиб ташланган қизларнинг нима гуноҳи учун кўмилганлари сабаби уларни кўмганлар ва кўмишга ҳукм чиқаргандардан сўралиши таъкидлаб айтилмоқда.

Дарҳақиқат, жажжи қизчалар қайси гуноҳлари учун бунчалик бешафқатлик билан ўлдирилар эди? У осуда гўдакларнинг нима гуноҳи бор эди? Ҳали улар гуноҳ қилиш ёшига етмаган норасида эдилар-ку?! Ҳа,adolat, ҳақиқат назари билан қараладиган бўлса, у қизчаларнинг заррача ҳам гуноҳлари йўқ эди. Аммо, жоҳилият назарида уларнинг айблари жуда ҳам катта – «қиз» бўлиб туғилганлари эди.

Куръони Карим мазкура ҳимоясиз қизларга ҳомий бўлди. Уларнинг ҳаёт кечириш ҳақларини ҳимоя қилди. Қиз болаларни тириклай кўмганлар Қиёмат куни энг аввал шундан сўралишлари асрлар давомида, Қиёматгача ибодат учун ўқиладиган ояtlарга битиб қўйилди.

Аллоҳнинг охирги ва мукаммал дини бўлмиш Ислом аёлга тўлақонли инсон сифатида қараш масаласини ўргага қўйди. Аёлларга қилинаётган зулм, жабр ва ситамни кесишга кириши.

Ислом биринчи бўлиб, аёл киши ҳам худди эркак кишидек, тўлақонли инсон эканини эълон қилди. Бу маъно Куръони Каримнинг бир қанча ояtlарида қайта-қайта баён этилди.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида шундай деб марҳамат қилади:

يَأَيُّهَا أَنَاسُ اتَّقُوا رِبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّنْ تَقْسٍ وَجَهَقٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا
وَبَثَّ مِنْهُمَا بِجَالٍ كَثِيرًا وَنِسَاءً

«Эй одамлар! Сизларни бир жондан яратган ва ундан унинг жуфтини яратиб, икковларидан кўп-лаб эркагу аёллар тараттан Роббингиздан қўрқинглар!» (1-оят).

Демак, одамлиқда, инсонлиқда әркак ва аёл тенг, әркакнинг аёлдан устунлиги йўқ.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам аёллар ҳам әркаклар каби инсон эканини эълон қилдилар.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ مَعْنَاهَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ النِّسَاءَ شَقَائِقُ الرِّجَالِ. رَوَاهُ التَّرْمِذِيُّ.

Оша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:
«Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:
«Албатта, аёллар әркакларнинг тувишганлари-
дир», дедилар.

Термизий ривоят қилган.

Шу билан бирга, бизнинг динимиз исломий қонун-қоидаларни, ахлоқ-одобларни, тасаввур ва маданиятни жорий қила бошлади. Ўша вақтда аёлларга етказилган зулм кўп бўлганлиги учун Исломда уларга эътибор ҳам кўп бўлди.

Куръони Каримнинг узун сураларидан бири «Нисо» («Аёллар») деб аталди. Бошқа бир сурा «Мујодала» («Тортишувчи аёл») номини олди. Шунингдек, «Талоқ» сурасини ҳам «Кичик Нисо» дейишади. Куръони Каримнинг бошқа сураларида ҳам аёллар масаласига алоҳида эътибор билан қаралади. «Нур» ва «Аҳзоб» суралари бунинг ёрқин мисолидир.

Аёлларга бўлган эътиборнинг тасдиғи ўлароқ, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мусулмон умматига қилган оммавий ваъз-насиҳатларидан ташқари, яна аёллар учун алоҳида мажлислар ҳам ўтказиб турар эдилар.

Исломдан олдин арабларда «зиҳор» деган нарса бор эди. Бунда эр хотинига «Сен менга онамнинг белидек ҳаромсан», деса, абадий ярашиб бўлмайдиган талоқ тушар эди. Хотин эр учун унинг онасидек ҳисобланиб қолар эди.

Кунларнинг бирида Хавла бинти Саълаба исмли аёлни унинг эри Абс ибн Сомит зиҳор қилди. Сўнгра, Абс аччиғидан тушгач, надомат қилди ва хотинига:

Даимиён олий

«Энди сен менга ҳаром бўлсанг керак», — деди. Хавла бўлса:

«Аллоҳга қасамки, бу талоқ эмас», — деди-да, қўшни аёлнинг қийимини қарзга олиб, бу масала ҳукмини ойдинлаштириш учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига йўл олди. У зотнинг олдиларига келиб:

«Ё Расулаттаги, эрим Абс ибн Сомит ёш, бой ва ақл-хушли пайтимда менга уйланди. Молимни еб битирди, ёшлигимни барбод қилди, ақлимни сустлатди ва ёшим улуг бўлган бир дамда мени зиҳор қилди. Энди ўзи бу зиҳордан афсус-надоматда. Бизларнинг яна қайта қўшилишимизга бирор йўл борми?» — деди.

«Унга ҳаром бўлибсан», — дедилар Набий алайхиссалом.

«Сизга Қуръонни туширган Зотга қасамки, у талоқни зикр қилгани йўқ. У менинг боламнинг отаси, энг севимли кишим-ку, ахир?!» — деди Хавла.

«Унга ҳаром бўлибсан», — дедилар Набий алайхиссалом.

«Мушкулимни ва ёлғизлигимни Аллоҳнинг Ўзига шикоят қиласман, мен эрим билан узоқ ҳаёт кечирдим, ундан фарзандлар кўрдим», — деди Хавла.

«Унга ҳаром бўлибсан, — дедилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва «Сенинг тўғрингда бирор амр келгани йўқ», — деб қўшиб қўйдилар.

Хавла бинти Саълаба розияллоҳу анҳо бўлса, тинмай Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан тортишаверди. Қачон У зот алайхиссалом: «Сен унга ҳаром бўлибсан», десалар, Хавла: «Мушкулимни, ёлғизлигимни ва ҳолимнинг оғирлигини Аллоҳнинг Ўзига шикоят қиласман», — дер эди.

Ушбу тортишув чоғида Хавла бинти Саълаба:

«Ахир менинг ёш болаларим бор, мен билан бўлсалар, оч қоладилар, у билан бўлсалар, зоеъ бўладилар», — дер ва бошини осмонга кўтариб:

«Аллоҳим! Ўзингга ёлвораман. Аллоҳим! Пайғамбарнинг тилига менинг мушкулимни осон қилувчи нарсани тушир», — дер эди.

Бирдан Набий алайхиссалом жим бўлиб қолдилар. Ваҳий тушгандан бўладиган ҳолат юзага келди. Бир муддатдан кейин у киши муборак бошларини кўтардилар-да:

«Аллоҳ таоло сен ва сенинг эринг ҳақида оят туширди», — дедилар ва қуидагича бошланадиган оятларни тиљорат килядилари.

قد سِمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تَجَدَّدُ لَكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ
حَمَارُكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِعَ بِصَرِيرٍ

«Албатта, Аллоҳ сен билан ўз эри ҳақида тортишаётган ва Аллоҳга шикоят қилаётган(аёл)нинг сўзини эшитди. Ҳа, Аллоҳ икковингизнинг гаплашувингизни эшитмоқда. Албатта, Аллоҳ эшитувчи ва кўрувчиидир» («Мужодала» сураси, 1-оят).

Бу оятларда жоҳилиятнинг зиҳор ҳукми ботил қилинган, зиҳор қилган эр каффорат бериб, хотини билан ярашиши мумкинлиги баён қилинган эди. Мана, ўн тўрт асрки, ўша оятлар Қуръон сифатида ўқилмоқда, уларга шариат — қонун сифатида амал қилинмоқда. Қиёматгача шундай бўлиши шубҳасиз. Оддий бир аёлнинг нидоси Аллоҳ таолога етиб бориши, унинг фикрига, талабига мос Қуръон оятлари тушиши аёл зотининг хурмати, эътибори эмасми? Қайси тузумда, қайси дастурда шунга ўхшаш нарса бор? «Зар қадрини заргар билади», деганлариdek, Хавла бинти Саълаба розияллоҳу анҳонинг қадрини ҳам ҳамасрлари яхши билганлар.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу ўз халифалик даврларида бир гурӯҳ кишилар билан кетаётган эканлар, бир аёл у кишини узоқ тўхтатиб қолибди. Ваъз, насиҳат қилибди:

«Эй Умар, — дебди аёл, — яқиндагина Умарча деб аталардинг, улғайганингдан сўнг «Эй Умар», деб аталаидиган бўлдинг. Энди эса, «Эй амирал мўминин», деб атамоқдасан. Аллоҳдан қўрққин, эй Умар! Ким ўлимга ишонса, умрини бекорга ўтказишдан қўрқа-

ди, ким ҳисоб-китобга ишонса, азобдан қүрқади», деб яна сўзини давом эттираверибди аёл.

Ҳазрати Умар бўлсалар, жим қулоқ солиб тураверидилар. Атрофдагилар у кишига:

«Эй мўминларнинг амири! Бир кампирга ҳам шунчалик тўхтаб турасизми?» – дейишганда, ҳазрати Умар уларга жавобан:

«Аллоҳга қасамки, у агар куннинг аввалидан охиригача ушлаб турса ҳам, фарз намоз вақтидан бошқа вақтда туравераман. Бу кампирнинг кимлигини биласизларми ўзи? Бу Хавла бинти Саълаба. Унинг сўзини Аллоҳ таоло етти осмоннинг устидан эшитган. Оламларнинг Робби унинг сўзини эшитади-ю, Умар эшитмасмиди?!» – деганлар.

Ҳа, ўз сўзини Аллоҳ таоло етти осмоннинг устидан туриб эшитадиган, фикрини қабул қилиб, истагини шариат қилиб, Қиёматгача юритиб қўядиган аёлларни фақат Исломгина етиштира олади. Оламга донғи кетган, ҳар қандай ботир ҳам номини эшитганда титроққа тушадиган забардаст халифани кўчада тўхтаби олиб, хоҳлаганича насиҳат қила оладиган аёлни ҳам фақат Ислом етиштиради, холос.

Бунга ўхшашиб аёлнинг шаънини улуглаш маъносидаги гаплар жуда ҳам кўп. Бошқа китобларимизда бу ҳақда батафсил сўз юритганмиз. Ушбу мақомда гапни қисқа қилишга ҳаракат қиласиз.

Исломда аёлларни туғилганларидан умрларининг охиригача керакли маишат билан таъминлаш эркаклар зиммасига юклатилганлиги, шунингдек, жамият учун керакли оғир ишларни бажариш ҳам эркакларга юклатилганлиги учун, аёлларни ҳурматлаб, уларга ишлаш масъулияти юклатилмаган.

Исломда аёл зоти ўзининг ҳаёт кечириши учун керакли нарсаларни топищдан ҳам озод қилинган. уни нафақа билан таъминлаш эркакларга юклатилган. Нафақа деганда, турар жой, кийим, таом, дам олиш, таълим олиш ва даволаниш каби ҳаётий тақозоларни таъминот этиш кўзда тутилади.

Исломда аёл зоти қиз бўлса, нафақаси отасига во-

жиб бўлади. У қизини нафақа билан таъминласа, во-жиб ибодатни адо этган шахс сифатида савоб олади. Аммо қизнинг нафақасида нуқсонга йўл қўйса ёки ундан бош тортса, вожиб ибодатдан бош тортган ёки унда нуқсонга йўл қўйган шахс сифатида Аллоҳнинг олдида гуноҳкор, қизининг олдида жиноятчи бўла-ди. Жамият маҳкамама орқали, куч ила қизнинг ҳаққи-ни олиб беради. Шунингдек, аёл зотининг нафақаси сингил бўлса, акасига, опа бўлса укасига, хотин бўл-са, эрига, она бўлса, ўғлига юклатилади. Ҳеч кими бўлмаса, уни жамият қарамоғига олади.

Шунингдек, жоҳилият одатига хилоф ўлароқ, қиз туғилганда хурсандликни бўрттириб изҳор қилиш тавсия қилинади. Ҳатто ҳадя улашишда ҳам, кўнгил-лари нозиклиги эътиборидан, аввал қизлардан бош-ланади. Қиз туққан келинлар баракали келинлар си-фатида эъзозланади. Қизларнинг ўзлари ҳам «барака рамзлари» дея эркаланади. Қиз боққанларга турли мақомлар ваъда қилинади.

Худори маддати
Букети № 1

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: مَنْ كَانَ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ فَصَبَرَ عَلَى لَا وَائِهِنَّ وَضَرَّاهُنَّ وَسَرَّاهُنَّ أَذْخَلَهُ اللَّهُ الْحَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُنَّ، فَقَالَ رَجُلٌ: أَوْ شَتَانٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: أَوْ شَتَانٌ. فَقَالَ رَجُلٌ: أَوْ وَاحِدَةٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: أَوْ وَاحِدَةٌ. رَوَاهُ أَحْمَدُ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:
«Кимнинг учта қизи бўлса, уларнинг хархаша-лари, оғирликлари ва енгилликларига сабр қилса, Аллоҳ уларга кўрсатган раҳмати туфайли уни жаннатга киритур», – дедилар. Бир киши:

«Иккита бўлса-чи, ё Расулаллоҳ?» – деди.

«Иккита бўлса ҳам», – дедилар. Бир киши:

«Битта бўлса-чи, ё Расулаллоҳ?» – деди.

«Битта бўлса ҳам», – дедилар.

Аҳмаг ривоят қилган.

Шундай қилиб, биттами, иккитами ёки учтами, қизни туғиши, уларни боқиб, тарбиялаб, катта қилиш отона учун жаннатта ҳақдор бўлиш омилларидан бирига айлантирилди. Мусулмонлар қадимдан қизларга фақат яхши назар билан қараб келдилар ва келмоқдалар.

Аммо, минг афсуслар бўлсинким, кейинги пайтларда диний таълимотлардан бехабар айрим кишилар бу масалада хатога йўл қўйиб, бошқалар томонидан динимизга таъна тошлари отилишига сабаб бўлмоқдалар. Баъзи «мусулмонман» деб юрганларнинг аёлларга бўлган салбий муносабатларини тушунмаганлар бу ноҳушликни Исломнинг айби, дея жар солмоқдалар.

Бу борада ҳам гапни чўзмасдан, биргина мисол келтириш, яъни шахсан ўзим, радиода эшитган гапни айтиш билан кифояланмоқчиман. Вилоятлардан бирида бир аёл тўртта қиз кўрибди. Ҳар сафар фарзанд туғилганда оиласда жанжал бўлибди. Келинга: «Нега ўғил туғмай, қиз туғасан?!» деган дашномлар берилиди. Охири «Сен қиз халтаси экансан, яна қиз туғсанг, туғруқхонадан отангникуга кетаверасан», деган таҳдид бўлибди. Аёл яна ҳомиладор бўлибди. Ўзига айтилган таҳдидлар ёдига тушибди. Беш қиз билан отасиникуга қайтиб бориш кўзига кўринибди. Шайтоннинг васвасасига учиб, ҳомиласини олдирибди. Қараса, олинган ҳомила ўғил экан. Буни эшитиб, эр ўзини осибди. Уни эшитиб, хотин ўзига ўт қўйибди...

Боланинг ўғил ёки қиз бўлишига аёлнинг нима алоқаси бор? Аввало, мутлақо алоқаси йўқ. Агар фараз қилиб, алоқаси бор десак, эркакнинг алоқасичалик бўлиши мумкин. Лекин нима учун эркакка эмас, фақат аёлга қиз туққанлиги учун дашном берилади. Ахир бундай қилиш Аллоҳнинг иродасига қарши туриш эмасми?

Ушбу ҳақиқатларни ҳар ким англаб этиши керак. Қиз туққан келинларни ва қизларни барака рамзи деб билиш, уларнинг эъзозини қилиш лозим.

Оиласида фарзанд кутаётган ва кўрган ҳар бир шахс бир оз чўзилган ушбу муқаддимада айтилган маъноларни ўзидан ўтказиши, шу билан бирга, уларга ихлос билан амал қилиши зарур.

АҚИЙҚА МАРОСИМИ

«Ақийқа» лугатда «ёрмоқ» маъносини англатиб, аслида янги туғилған боланинг сочига нисбатан қўлланган. Шаръий истилоҳда эса: «Ақийқа – ният ва маҳсус шартлар билан, Аллоҳ таолога шукр сифатида, фарзанд номидан сўйилған жонлиқдир».

Шариат таълимотларида, таваллудининг еттинчи куни боланинг сочини олиб, ўша соч оғирлигига қумуш садақа қилмоқ тавсия қилинади.

Соч бошдан ажратиб олинганлиги учун бу маросим «ақийқа» дейилади.

Ўша муносабат ила сўйиладиган қўй ҳам «ақийқа» дейилади.

Истеъмолда шу маъно кўп ишлатилганлиги учун «ақийқа» деганда фақат янги фарзанд туғилиши муносабати ила сўйиладиган қўй ва ташкил этиладиган маросим тушуниладиган бўлиб қолган.

Ақийқани Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари қилганлар.

عَنْ أَبْنَى عَنْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَاٰلَهُ وَسَلَّمَ عَنْ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَبَشَا كَبَشًا. رَوَاهُ أَصْحَابُ الشَّيْنِ.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади.

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳасан ва Ҳусайн розияллоҳу анҳумоларга биттадан қўчқор сўйиб, ақийқа қилдилар».

«Сунан» эгалари ривоят қилганлар.

Имом Ҳасан билан укалари имом Ҳусайннинг ораларида ўн бир ой фарқ бўлган.

Ушбу ҳадиси шарифдан ўғил болага албатта иккита қўй сўйиб, ақийқа қилиш шарт эмаслиги, битта қўй сўйса ҳам бўлавериши келиб чиқмоқда. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўз набирала-рига биттадан қўчқор сўйганлари шуни кўрсатади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам умматларига ақийқа қилишни тавсия қилганлар.

عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَامِرٍ الْقَشْتَيِّ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: مَعَ الْعَلَامِ عَقِيقَةً، فَاهْرِيقُوا عَنْهُ دَمًا وَأَمْبَطُوا عَنْهُ الْأَذَى. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا مُسْلِمًا.

Салмон ибн Омир аз-Зоббий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади.

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Гулом ақийқаси биландир. Бас, унинг учун қон оқизинг ва ундаги нопокликни кетказинг», дедилар».

Бешовларидан фақат Муслим ривоят қилмаган.

Ушбу ҳадисдаги «гулом ақийқаси биландир» жумласи «янги туғилган боланинг ақийқаси ўзи билан», деб тушунилади. Яъни ҳар бир янги туғилган болага ақийқа лозим, деганидир.

«Бас, унинг учун қон чиқаринг».

Яъни «Янги фарзанд туғилгани шарафига жонлиқ сўйинг».

«...ва ундаги нопокликни кетказинг».

Туғилган боладаги нопоклик деганда, туғилган пайтида унга ёпишиб тушган қон, соч ва баъзи шунга ўхшаш нарсалар тушунилади.

عَنْ سَمْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: كُلُّ عَلَامٍ رَهِينَةٌ بِعَقِيقَتِهِ تُذْبَحُ عَنْهُ يَوْمَ سَابِعِهِ وَيُحَلَّقُ وَيُسَمَّىٰ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنْنِ

Самура розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади.

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳар бир гулом ақийқаси гаровидир. Унинг учун еттинчи куни сўйилур, сочи олинур ва исм қўйилур», дедилар».

«Сунан» эгалари ривоят қилганлар.

Ушбу ҳадиси шарифда янги туғилган фарзандга оид бир неча нарсалар зикр қилинмоқда:

1. «Ҳар бир гулом ақийқаси гаровидир».

Демак, ҳар бир янги туғилган фарзанднинг баъзи бир ишлари унга ақийқа қилишга боғлиқ бўлиб турар экан. Агар ақийқа қилинса, ўша ишлар юзага чиқади, бўлмаса, худди гаровга олингандай, юзага чиқмай тураверади.

Баъзи уламоларимиз, жумладан, имом Аҳмад ибн Ҳанбал ва Ато Хуресонийлар айтишадики, гўдаклигига ўлган фарзанднинг ўз ота-онасига шафоатчи бўлиши унинг ақийқасига боғлиқдир. Агар унга ақийқа қилинган бўлса, Киёматда жаннат эркаторларидан бўлади ва: «Агар жаннатга олдин ота-онам кирмаса, мен кирмайман», деб туриб олади. Шундай қилиб, у ўз шафоати ила ота-онасининг жаннатга киришига сабаб бўлади.

Имом Лайс, Довуд Зоҳирий ва бошқалар эса янги туғилган фарзанднинг яхши униб-ўсиб, баҳтли-саодатли бўлиши унинг ақийқасига боғлиқдир, шунинг учун ақийқа қилиш вожибдир», – деганлар.

Лекин жумҳури уламо: «Ақийқа қилиш суннати муаккада», – деганлар.

Ҳанафийларнинг наздида ақийқа мубоҳ амал бўлиб, садақа қилгандан сўнг гўдакнинг етти кунлигига қилинади ва ўша куни сочи олиниб, садақаси қилинади.

«Унинг учун еттинчи куни сўйилур».

Ақийқа фарзанд туғилганининг еттинчи куни қилинади. Агар еттинчи куни имкони бўлмаса, ўн тўртинчи ёки йигирма биринчи куни қилинади.

Айнан еттинчи куннинг тайин қилиниши ҳикмати тўғрисида сўз юритган уламолар: «Шунда дунёning кунларида бир кундан яшаб ўтган бўлади», – деганлар.

Имом Байҳақий ривоят қилган ҳадиси шарифда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам: «**Ақийқа еттинчи, ўн тўртинчи ва йигирма биринчи куни сўйилур**», – деганлар. Агар у кунлари қилишнинг имкони бўлмаса, имкони топилганда қилинаверади.

Янги, туғилган фарзандга ақийқа қилиш отанинг фарзанд олдидағи бурчицидир.

Бахтиёр сабаб

«...сочи олинур»

Бу иш ҳам фарзанд туғилганининг еттинчи куни амалга оширилади. Табиийки, бу сочга нифос қони теккан бўлади. Шунинг учун ҳам у боладан кетказилиши лозим бўлган нопок, озор берувчи нарсалар қаторига қўшилган. Ўша еттинчи куни олинган соч вазнида кумуш ёки унинг қиймати садақа қилиниши ҳам мазкур озордан холос бўлганлик шукронаси бўлса, ажаб эмас.

«...ва исм қўйилур».

Янги туғилган фарзандга исм қўйиш ҳам еттинчи куни қилинадиган ишлардан бири. Ҳар бир янги туғилган фарзандга яхши исм қўйиш ота-онанинг фарзанд олдидағи бурчидир.

عَنْ أُمِّ كُورَزِ الْكَعْبِيَّةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: عَنِ الْغَلَامِ شَاتَانٌ مُكَافِتَانٌ، وَعَنِ الْجَارِيَّةِ شَاهٌ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ وَأَحْمَدُ.

Умму Курз ал-Каъбийя розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади.

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:
«Ўғил болага икки бир-бирига ўхшаш қўй, қиз болага бир қўй», дедилар».

Тўртловлари ва Аҳмад ривоят қилганлар.

Албатта, бир фарзанднинг дунёга келиши катта бир ҳодиса. Фақат, доимий тақрорланиб турғанлиги учун унча аҳамият берилмайди, холос. Бўлмаса, бир боланинг эсон-омон, онаси ҳам соғ-саломат қолиб, туғилиши буюк ҳодиса. Мусулмонлар орасига янги бир аъзонинг қўшилиши, унинг онасининг соғ қолиши шарафига Аллоҳ таолога ҳар қанча шукр қилинса, ҳар қанча хайр-садақа қилинса, шунча оз.

Баъзи ҳолатларда одамлар бу муносабат ила ҳаддан ошиб, дабдабага йўл қўймасликлари ёки аксинча ҳолатлар ҳам бўлмаслиги учун шариатда ақийқага нима қилиниши ва қай миқдорда бўлиши ҳам кўрсатиб қўйилган.

«Үғил болага икки бир-бирига ўхшаш қўй».

Яъни янги туғилган фарзанд үғил бола бўлса, унинг ақийқасига бир-бирига ўхшаш икки қўй сўймоқ керак бўлади.

«...қиз болага бир қўй».

Уламоларимиз: «Қиз болага бир қўй сўйиб, ақийқа қилиш қизнинг шаънини пастлатиш учун эмас, балки келажакда ота-онаси унга сеп ва бўлажак оиласи учун жиҳозлар қилиб бериши ҳисобга олингани учундир», – дейдилар.

Шу билан бирга, үғил болага ҳам битта қўй сўйиш кўпроқ жорий бўлган. Аввал кўриб ўтганимиздек, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари ҳам набиралари имом Ҳасан ва имом Ҳусайн розияллоҳу анҳуларга биттадан қўй сўйганлар. Шунинг учун үғил болага битта қўй сўйганлар бу ҳадис билан танишиб, ҳайрон бўлмасликлари керак.

Баъзи олимлар: «Боланинг соғ-саломат бўлиши, синди-чикдиларга йўлиқмаслиги ҳақида яхши ният рамзи сифатида унинг учун ақийқага сўйилган ҳайвоннинг суюги синдирилмаса, яхши бўлади», деганлар. Аммо синдирилса ҳам ҳеч нарса бўлмайди.

Ақийқага сўйилган ҳайвоннинг гўшти фақир-мискинларга тарқатиб берилса, мақсадга мувофиқ бўлади. Шунингдек, у гўштдан қўни-қўшни ва дояга ҳам берилса, яхши бўлади. Пишириб, одамларни чорлаб, уларга зиёфат бериш ҳам яхши.

Дармиён сабак

ҮФИЛ БОЛАРНИ ХАТНА ҚИЛДИРИШ

11. Үғил болаларни хатна қилдириш отанинг бурчи ва боланинг ҳаққыдир.

Хатна сўзи лугатда «кесиш» маъносини англатади.

Фақиҳлар таърифида эса «Махсус аъзонинг махсус бўллагини кесиш хатнадир».

Үғил болаларни хатна қилдириш суннатdir. Суннат бўлганда ҳам, Исломнинг шиорларидан, хусусиятларидан бири саналган суннатdir. Үғил болаларни кичиклик чоғида хатна қилдириш мусулмон халқларнинг тарқ қилмайдиган одатига айланганлиги яхши ишдир. Қолаверса, бу ишнинг инсон соғлиғи учун қанчалик фойдали амал эканини бугунги замон илми ҳам исботлади. Шунинг ўзи Ислом шариатида буюрилган амалларнинг ҳеч бири беҳикмат эмаслигини тасдиқлайди.

Хатнада закарнинг уч қисмини қоплаб турган юмшоқ тери кесилади. Бу тери арабчада «қалафа» дейилади.

Ҳанафий мазҳаби бўйича, хатна боланинг ҳолига қараб, соғлиғи кўтарадиган бўлганда қилинади. Етти кунилик ёки ундан каттароқ гўдакни хатна қилиш шарт эмас.

Шунингдек, заифлиги учун хатнага чидай олмайдиган каттароқ ёшдаги болалар ҳам хатна қилинмайди.

Хатна қилинмаган одам вафот этса, у хатна қилинмайди.

Хатна ҳолида туғилган шахс ҳам хатна қилинмайди. Агар хатна қилиниши лозим бўлган жойда баъзи бир тери бўлса, уни олиб ташлаш лозим бўлади.

Хатначининг айби билан хатна қилинган шахсга талафот етса, у товон тўлайди.

Хатна муносабати билан маросим қилиш машруъдир. Үғил болаларнинг хатнасини изҳор қилиш суннат амаллардан ҳисобланади.

Ёшлигига хатна қилдирилмаганларни шариат ҳукмларини бузмаган ҳолда, кейинроқ бўлса ҳам, хатна қилдириш уламоларимиз томонидан тавсия қилинади.

Катта ёшдаги киши мусулмон бўлса ва хатна унга зарар келтириши хавфи бўлса, тарк қилинади.

Бир одам катта ёшда мусулмон бўлганлиги узри учун хатна қилинмаган бўлса,adolatli бўлади ва шаҳодати қабул қилинади. Узрсиз хатна қилинмаган одамнинг гувоҳлиги қабул қилинмайди.

Хатна Шофеъийлар ва Ҳанбалийлар наздида во-жиб, Ҳанафийлар ва Моликийлар наздида суннатdir. «Бола туғилганидан етти кун ўтгандан бошлаб, хатна қилинса бўлаверади», деган уламолар ҳам бор. Баъзилар: «Етти ёшдан ўн ёшгача хатна қилинса, яхши бўлади», деганлар.

Хатначининг катта одамни ёки ўсмирни хатна қилиш учун авратига назар солиши жоиздир.

Бу ишнинг қанчалик фойдали эканини мусулмон бўлмаган халқлар ҳам энди-энди англаб етмоқдалар.

ХАТНА МАРОСИМИ

Sunnatcisi.com

عَنْ سَالِمَ قَالَ: حَتَّىٰ إِنْ عُمِرَ أَنَا، وَتَعِيمًا فَذَبَحَ عَلَيْنَا كَبْشًا.
فَلَقَدْ رَأَيْنَا وَإِنَا لَنَحْدُلُ بِهِ عَلَى الصَّيْبَانِ أَنْ ذَبَحَ عَنَا كَبْشًا. رَوَاهُ
الْبَخَارِيُّ.

Солимдан ривоят қилинади:

«Ибн Умар мени ва Нуъаймни хатна қилдирди. У биз учун қўчкор сўйди. Биз болалар орасида ўзимиз учун қўчкор сўйилганидан мақтаниб юрар эдик».

Бухорий ривоят қилган.

Демак, хатна муносабати билан жонлиқ сўйиб, зиёфат уюштириш саҳобалардан собит бўлган амал экан.

Солим – Абдуллоҳ ибн Умарнинг ўғиллари. Нуъайм – Абдуллоҳнинг укаси. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларига оғишмай амал қиласиган олим саҳоба бўлганлар. У кишининг қилган ишлари ҳам далил ва ҳужжат бўлганлиги учун имом Бухорий ушбу ривоятни зикр қилганлар.

Арабларда Исломдан аввал ҳам хатна қилдиришнинг қадри бўлган. Ислом дини эса бу ишни тасдиқлаган.

ХАТНАДА КҮНГИЛХУШЛИК ҚИЛИШ

عَنْ أُمِّ عَلْقَمَةَ: أَنَّ بَنَاتِ أَعِي عَائِشَةَ حُتَّى، فَقِيلَ لِعَائِشَةَ: أَلَا نَدْعُو
لَهُنَّ مَنْ يُلْهِيهِنَّ؟ قَالَتْ: بَلِي. فَأَرْسَلَتْ إِلَيَّ عَدِيٌّ فَأَتَاهُنَّ. فَمَرَّتْ
عَائِشَةُ فِي الْبَيْتِ فَرَأَتْهُ يَتَعَفَّنُ وَيَحْرُكُ رَأْسَهُ طَرَبًا - وَكَانَ ذَا شَغْرِ
كَثِيرٍ - فَقَالَتْ: أَفْ، شَيْطَانٌ. أَخْرِجُوهُ، أَخْرِجُوهُ. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ فِي
الْأَدَبِ وَالْبَيْهَقِيِّ.

Умму Алқамадан ривоят қилинади:

«Оишанинг акасининг қизлари хатна қилинди.

Шунда Оишага:

«Уларни овутишга бирор кишини чақирайликми?» – дейилди.

«Шундай!» – деди.

Бас, Адийга одам юборди. У аларнинг ҳузурига келди. Оиша уйдан ўтди ва унинг ҳузур ила бошини қимирлатиб, қўшиқ айтаётганини кўрди. Унинг сочи қалин эди. Бас, у:

«Уфф! Шайтон! Буни чиқаринглар! Буни чиқаринглар!» – деди».

Бухорий «Адаб»да ва Байҳақий ривоят қилганлар.

Оиша онамиз розияллоҳу анҳо хатна чоғида күнгилхушлик қилишга рози бўлганликлари учун Адий деган одамни чақириб келишибди. У кишининг күнгилхушлик қилиш учун қўшиқ айтиб, ўзининг қўшиғига берилиб, бошини чайқатиб турганини Оиша онамиз розияллоҳу анҳо кўриб қолибдилар. У кишининг чиройли, катта сочи бор экан. Оиша онамиз розияллоҳу анҳо «Уфф, бу шайтон-ку, уни чиқаринглар», – дебдилар.

Аёлларнинг ўртасида чиройли бир эркак кишининг қўшиқ айтаётгани онамизга ёқмабди. Ҳолбуки, умумий тарзда унинг келишига розилик берган эканлар.

Демак, юқоридаги каби маросимларда күнгилхушлик қилишга умумий рухсат бор, бироқ әркак-аёларнинг аралашиши ман қилинган экан.

Бу борада уламоларимиз қуидагиларни айтади-лар:

«Барча күнгилхушлик қилиш ҳам ҳаром эмас. Фис-қу фасод аралашган күнгилхушлик қилиш ҳаромдир. Тўғри ният ила қилинган күнгилхушлик қилишга шариатда рухсат берилгандир. Аёли билан күнгилхушлик қилишга ўхшаш».

عَنْ أَبْنِ سَيْرِينَ: أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ كَانَ إِذَا سَمِعَ صَوْتًا أَوْ دُفْقًا قَالَ: مَا هَذَا؟ فَإِنْ قَالُوا عَرْسٌ أَوْ حَتَّانٌ صَمَّتْ. رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ.

Ибн Сайрийндан ривоят қилинади:

«Умар розияллоҳу анҳу қачон овоз ёки дуфф (доира)ни эшитса: «Бу нима?!» – дер эди. Агар «Келин тушди» ёки «Хатна», дейишса, индамас эди».

Байҳақий ривоят қилган.

Агар бу иш шариатда рухсати бор иш бўлмаганида, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу сукут сақламас эдилар.

БОЛАНИ ҚАРАМОФИГА ОЛИШ

12. Болани қарамофига олиш ҳам ота-она ёки яқин қариндошларнинг иши, болаларнинг ҳаққидир.

Бу иш араб тилида «хизона» дейилиб, «қучоfigа олиш» маъносини билдиради. Шариат истилоҳида эса ота ва она ажрашгандан кейин гўдак болани ўз қарамофига олиш ва тарбия қилишга айтилади.

Онага мажбурламасдан берилади. Талоқ қилинганми ёки бошқача бўлганми, барибир.

Яъни, ота-онанинг нима сабабдан ва қандай ҳолатда ажрашганларидан қатъи назар, онаси истаб турса, бола унга берилади.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي
هَذَا كَانَ بِطْنِي لَهُ وَعَاءٌ، وَنَدْبِي لَهُ سَقَاءٌ، وَحَجْرِي لَهُ حَوَاءٌ، وَإِنِّي
طَلَقْنِي وَأَرَادَ أَنْ يَتَزَرَّعَ مِنِّي، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنْتِ أَحَقُّ
بِهِ مَا لَمْ تَكُنِي. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدُ وَأَحْمَدُ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

Абдуллоҳ ибн Амр розиямлоқу анхудан ривоят қилинады:

«Бир аёл:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мана бу ўғлим учун қорним жой бўлган эди, икки кўкрагим сувидиш эди, қучогим муҳофазачи бўлган эди. Энди эса отаси мени талоқ қилиб, уни мендан тортиб олмоқчи», деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоқу алайҳи васаллам унга:

«Модомики турмуш қилмасанг, сен унга ҳақлироқсан», дедилар».

Абу Довуг, Аҳмаг ва Ҳоким ривоят қилганлар. Ҳоким саҳих, деган.

رَوَى أَبْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي «مُصَفَّفِهِ» عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَبِّبِ: أَنَّ عُمَرَ
طَلَقَ أُمَّ عَاصِمَ، ثُمَّ أَتَى عَلَيْهَا فِي حَجْرِهَا عَاصِمٌ، وَأَرَادَ أَنْ يَأْخُذَهُ
مِنْهَا، فَتَحَاجَزَ بَاهَ يَتَهْمَهَا حَتَّى بَكَى الْغَلَامُ، فَانطَلَقَ إِلَيْهِ أَبُو بَكَرُ، فَقَالَ
لَهُ أَبُو بَكَرٍ: مَسْحُهَا وَحَجْرُهَا وَرِيحُهَا خَيْرٌ لَهُ مِنْكُ، حَتَّى يَشَبَّ
الصَّبِيُّ فِيَخْتَارِ لِنَفْسِهِ.

Иbn Абу Шайба ўзининг «Мусаннаф» номли китобига Саъийд ибн Мусайябдан ривоят қиласы:

«Умар Умму Осимни талоқ қилди. Кейин унинг олдига борди. Осим унинг қучогида турган эди. Болани ундан тортиб олмоқчи бўлди. Икковлари уни тортишиб кетди. Бола йиғлаб юборди. Икковлари Абу Бакрнинг ҳузурига борди. Бас, Абу Бакр унга:

«Аёлнинг силаси, қучори ва ҳиди унинг учун сендан кўра яхшироқ. Бола улрайса, ўзи танлаб олади», – деди».

Агар аёл болани олишни истамаса, у мажбурланмайди. Илло, ундан бошқа шахс бўлмаса ёки бола ундан ўзгага кўнмаса, мажбурланади.

Болани қарамоғига олишга ҳақдорларнинг онадан кейинги тартиби қуидагича:

Сўнг онанинг онаси, агар юқориласа ҳам. Кейин отасининг онаси, ота ва она бир опаси, она бир опаси, ота бир опаси. Сўнгра шу тартибда холаси ва аммаси. Улар ҳур бўлишлари шарти ила.

Бу хукмга далил ушбу ҳадисдир:

عَنْ عَلَيِّ قَالَ: خَرَجَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ إِلَى مَكَّةَ فَقَدِمَ يَابْنَةَ حَمْزَةَ،
فَقَالَ حَمْزَةَ: أَنَا أَحَقُّ بِهَا ابْنَةُ عَمِّيْ وَعِنْدِي حَالَتَهَا، وَإِنَّمَا
الخَالَةَ أَمْ. فَقَالَ عَلَيِّ: أَنَا أَحَقُّ بِهَا ابْنَةُ عَمِّيْ وَعِنْدِي ابْنَةُ رَسُولِ اللَّهِ
وَهِيَ أَحَقُّ بِهَا. فَقَالَ زَيْدٌ: أَنَا أَحَقُّ بِهَا أَنَا خَرَجْتُ إِلَيْهَا وَسَافَرْتُ
وَقَدِمْتُ بِهَا. فَخَرَجَ النَّبِيُّ عَلَيْهِمْ فَقَضَى بِهَا لِجَعْفَرٍ وَقَالَ: تَكُونُ
مَعَ حَالَتَهَا وَإِنَّمَا الْخَالَةَ أَمْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالشِّيْخَانَ.

Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Зайд ибн Ҳориса Маккага бориб, Ҳамзанинг қизини олиб келди.

Шунда Жаъфар:

«Уни мен (қарамоғимга) оламан. Унга мен ҳақлиман. Чунки у амакимнинг қизи. Унинг холаси меннинг қўлимда. Хола она (ўрнида)дир», деди.

Али эса:

«Унга мен ҳақлироқман. У амакимнинг қизи. Ра- сууллороқ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қизла- ри менинг қўлимда. У бу қизга ҳақлироқ», деди.

Зайд эса:

«Унга мен ҳақлиман. Уни олиб келгани мен бор- дим, мен сафар қилдим ва уни ўзим олиб келдим», деди.

Сўнг Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг олдига чиқдилар да, уни Жаъфарга беришга ҳукм қилдилар ва:

«У холаси билан бўлади. Хола она (ўрнида)дир», дедилар».

Абу Довуд ва икки шайх ривоят қилганлар.

Шаҳидларнинг саййиди Ҳамза ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анхунинг Иммора исмли қизи Маккада қолиб кетган эди.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қиз Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анхунинг қарамоғига берилиши ҳақида ҳукм чиқардилар. Чунки Жаъфар розияллоҳу анхунинг хотини қизнинг холаси эди. Хола эса она ўрнидадир.

Демак, кичкина болаларни қарамоққа олишда аёл кишиларга қаралар экан.

Бу эса то бола дин жиҳатидан ақлини танигунича бўлади.

Уни мусулмон қилиб тарбиялаш керак. Имом Шофеъий, Аҳмад ва Молик раҳимаҳуллоҳдар: «Зиммияга қарамоғига олиш ҳаққи берилмайди», — деганлар.

Болага маҳрам бўлмаганга никоҳланиши ила аёлнинг ҳаққи соқит бўлади.

Чунки бу ҳолатда болага зарар етиши муқаррар бўлиб қолади. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам юқорида келтирилган ҳадисда аёлга: «Модомики никоҳланмассанг, сен унга ҳақлироқсан», — дедилар.

Боланинг онаси амакисига ёки бувиси бобосига никоҳлангани каби маҳрамга бўлса, соқит бўлмайди.

Агар болани қарамоғига олган аёл болага маҳрам бўлган кишига зрга тегса, ўша одам ҳам қариндошлик юзасидан болага меҳр кўрсатишининг эътиборидан аёлнинг қарамоққа олиш ҳаққи соқит бўлмайди. Мисол учун, болани онаси қарамоғига олиб туриб, унинг амакисига никоҳланиши ёки онадан бўлган момоси қарамоғига олиб туриб, отадан бўлган бобосига никоҳланиши каби.

**Қарамоққа олиш ҳаққи уни соқит қилған ни-
коңнинг зоил бўлиши билан қайтади.**

Мисол учун, онаси бегона кишига эрга тегиши билан болани қарамоғига олиш ҳаққидан маҳрум бўлади. Аммо, она ўша эрдан ажрашса, қарамоққа олиш ҳаққи яна унга қайтади.

**Кейин асабалар ўз тартибларига қараб, ҳақли
бўладилар.**

«Асаба» сўзи «яқин турган», «ёпишган» деган маъноларни англатади. Киши бошини маҳкам боғлаб олишга ишлатадиган боғичга ҳам шу сўз ишлатида-ди.

Шу мъянода кишининг яқин эркак қариндошлари ҳам «асаба» дейилади. Чунки унга нисбатан бирор хавф-хатар туғилганда, ўша қариндошлар келиб, уни ўраб туриб, ҳимоя қиладилар. Ўзларининг ҳаётларини хавф остига қўйиб, ундан душманни даф қиладилар. Шунингдек, молиявий тўловларга ожиз бўлиб қолса ҳам, ўшалар тўлайдилар. Шунинг учун ҳам улар меросга ҳақли бўлганлар.

Асабага ота, бобо, ўғил, ўғилнинг ўғли, туғишиган ака-ука, ота бир ака-ука, туғишиган ака-уканинг ўғиллари, туғишиган амакилар, уларнинг ўғиллари ва бошқалар киради. Ана ўшалар қариндош аёллар орасидан қарамоққа оладиган шахс топилмагандা, болани ўз қарамоғига олишга ҳақлидирлар. Уларнинг ҳақлилиги мазкур тартиб асосида бўлади.

**Лекин қиз бола озод қилиш туфайли мавло бўл-
ган ва амакининг ўғли каби маҳрам бўлмаган аса-
бага ва шармсиз фосиққа берилмайди.**

Улар қиз болани ўз қарамоғига олсалар, фитна бўлиши мумкинligини ҳисобга олиб, уларга бу ҳуқуқ берилмайди.

Дармиён сабак

Х У Л О С А

Ёш болани қарамоғига олиш уни заарлы нарсалардан муҳофаза қилиш, уни тозалаб, едириб-ичириб, кийинтириб, роҳати учун керакли нарсалар ила таъминлаб, тарбиялашдан иборатдир.

Ёш гүдакни ўз қарамоғига олишга энг ҳақли шахс, бошқа зрга тегмаслик шарти ила, онаси эканини ва ундан кейин кимлар бўлишини юқорида ўргандик.

Лекин ким бўлса ҳам, болани ўз қарамоғига олувчи шахсада бир неча шартлар бўлиши қатъиян талаб қилинади:

1. Оқил бўлиши керак.
2. Балоғатта етган бўлиши керак.
3. Диндан чиққан, муртад бўлмаслиги керак.
4. Фосиқ, ишончсиз бўлмаслиги керак. Баъзи фисқу фужур ишларни қиласидиган, ўғри, бетайин, раққоса кабилар ёш болаларни ўз қарамоғига олишга ҳақли эмаслар.

5. Болани қаровсиз қолдирмаслиги керак. Агар қаровсиз қолдирадиган бўлса, қарамоғига олиш ҳаққидан маҳрум қилинади.

6. Ота камбағал бўлиб, она ажрсиз тарбия қилишдан бош тортса, ажрсиз тарбия қилишни хоҳлаган яқин қариндош аёл болани ўз қарамоғига олади.

Ёш болага ихтиёр ҳаққи берилмайди.

Яъни, кичик ёшдаги болага: «Сен ким билан бўласан, ўзинг танлаб ол», дейилмайди.

То бола ўзи еб-ичадиган ва истинжо қиласидиган бўлгунча онаси ва момоси унга ҳақлидир. Қиз болага то ҳайз кўргунча. Имом Мұхаммад раҳимаҳуллоҳ «Хоҳиш қилинадиган бўлгунча», деган. Замоннинг фасоди туфайли шу гап мўътабардир. Икковларидан бошқалар «То хоҳиш қилинадиган бўлгунча», деганлар.

Гўдак болани отаси ва онаси талашиб қолса, онасиға берилади.

Үзи еб-ичадиган ва истинжо қыладиган бўлган ўғил бола отасига берилади. Чунки у эркакларга хос нарсаларни отасидан ўрганиши зарур.

Қиз болалар эса, ҳайз кўрадиган бўлгунча оналари билан қоладилар. Чунки улар аёлларга хос нарсаларни оналаридан ўрганишлари лозим.

Қизлар балоғатта етганларидан кейин, уларни асрашга ва турмушга чиқаришга оталар қодир бўлганликлари учун, вақти етганда оталари қарамоғига ўтадилар.

Талоқ қилинган аёл ўзи никоҳдан ўтган ватанидан бошқа ерга боласи билан сафар қилмайди. Бу фақат онага хосдир.

Онадан бошқа болани қарамоғига олган шахслар ҳеч қаерга сафар қилмайдилар. Чунки бу нарса болага зарар келтиради.

БОЛАГА ВАЛИЙЛИК ҚИЛИШ

13. Валийлик ота-она ва қариндошларнинг бурчи ва ёш болаларнинг ҳаққидир.

Етти ўшдан балоғат ёшига етгунча бўлган болалар валийга, ўзидан катта раҳбарга муҳтождирлар. Бу ҳам, агар ота-она бўлмаса, яқин қариндошларига юклатилади.

«Валийлик» араб тилидаги «валюн» сўзидан олинган бўлиб, «яқин бўлиш», «ишини қилиш» ва «ҳимоясига олиш» маъноларини билдиради.

Шариат истилоҳида эса «валийлик» баъзи кишиларга шариат берган ҳақ бўлиб, унинг эгаси у ила ўзгага гапини ўтказади. Бунда мазкур ўзганинг розилиги шарт эмас.

Мусулмон фарзандга ҳурлик, мукаллафлик ва мусулмонлик шарти ила асабалар ўз тартибларига биноан валий бўладилар.

«Асаба» сўзи «яқин турган», «ёпишган» деган маъноларни англатишини юқорида айтган эдик.

Шу маънода кишининг яқин эркак қариндошлари ҳам «асаба» дейилади. Чунки унга нисбатан бирор хавф-хатар туғилганда, ўша қариндошлар келиб, уни ўраб туриб, ҳимоя қиладилар. Ўзларининг ҳаётларини

Барнир ола

хавф остига қўйиб, ундан душманни даф қиладилар. Шунингдек, молиявий тўловларга ожиз бўлиб қолса ҳам, ўшалар тўлайдилар. Шунинг учун ҳам улар меростга ҳақли бўлганлар.

Асабага ота, бобо, ўғил, ўғилнинг ўғли, тувишган ака-ука, ота бир ака-ука, тувишган ака-уканинг ўғиллари, тувишган амакилар, уларнинг ўғиллари ва бошқалар киради.

Асабалар уч хил бўлади:

1. Ўзи асаба.

Кишига аёл воситасисиз насиби қўшилган шахс.

2. Бошқанинг сабабидан асаба.

3. Бошқа билан бирга асаба.

Ўзи асаба бўлганлар тўрт жиҳатдан бўлади:

1. Ўғиллик жиҳатидан.

Бунга шахснинг ўғиллари ва ўғилларининг ўғиллари киради.

2. Оталик жиҳатидан.

Бунга шахснинг отаси ва отасининг отаси киради.

3. Ака-укалик жиҳатидан.

Бунга тувишган ака-укалар, ота бир ака-укалар, тувишган ака-укаларнинг ўғиллари, ота бир ака-укаларнинг ўғиллари киради.

Она бир ака-укалар ва уларнинг ўғиллари асабага кирмайди. Чунки улар она томондан улашгандирлар.

4. Амакилик жиҳатидан.

Бунга амаки, ота бир амаки, ўз амакисининг ўғли ва ота бир амакининг ўғиллари киради.

Ўзи асаба бўлганлар юқорида зикр қилинган тартибда валийликка даъвогар бўладилар.

Агар шахснинг ўзи асаба бўлган бир нечта қариндошлари бўлса, уларнинг бир-биридан устунлигини ажратишнинг ўзига хос услуби бор.

Шахста асабалик жиҳатидан устунлигини аниқлаш:

Бунда олдин ўғиллик, кейин оталик, ундан сўнг ака-укалик ва ниҳоят амакилик жиҳатлари туради.

Никоҳда ўғил бўлсин, қиз бўлсин, мусулмон фарзандга валий бўладиган шахсга бир неча шартлар қўйилади:

1. Ҳурлик.

Қул одам валий бўла олмайди.

2. Мукаллафлик.

Яъни, балоғатга етган ва оқил бўлиши.

3. Мусулмонлик.

Мусулмонмас одам мусулмон шахсга валий бўла олмайди.

Агар асабалардан валий бўлмаса,

Сўнгра она бўлади.

Онанинг никоҳда асабалардан кейин валий бўлиши имом Абу Ҳанифа роҳматуллоҳи алайҳининг қавллари-дир. Ибн Аббос розияллоҳу анху ўз хотинларига бошқа эридан бўлган қизига валий бўлишига изн берганлар.

Сўнгра она томонидан бўлган қариндошлар яқинликлари тартибида бўладилар.

Бунда аввал қиз, кейин ўғилнинг қизи, қизнинг қизи, ўғилнинг ўслининг қизи, ота бир, она бир опа-сингил, ота бир опа-сингил, она бир опа-сингил бў-либ кетаверади.

Валийнинг қўл остида балоғатга етмаган ёш болалар, эси пастлар, жиннилар ва ақлида нуқсони борлар бўлади.

Валийлик уч хил бўлади:

1. Жонга валийлик.

Бунга моли йўқ ёш бола мисол бўлади. Бунда валий унга таълим беради, одоб беради ва вояга етганда никоҳлаб, оиласи қилиб қўяди.

Ота-она ва бошқа валийларнинг балоғатга етганларни, агар уларнинг ўзлари истамаса, никоҳга, талоққа мажбурлашга ва молини олишга ҳақлари йўқ.

2. Молга валийлик.

Бунда молни тасарруф қилишни билмайдиганларнинг молига қараб туриш учун валий бўлади.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида шундай деб марҳамат қиласи:

وَلَا تُؤْتُوا السَّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيمًا وَأَنْزَفُوهُمْ فِيهَا
وَأَكْسُوْهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا

«Аллоҳ сизларга (ҳаёт) тиргаги қилиб қўйган молларингизни эси пастларга берманг. Уларни ўшандан ризқлантиринг, кийинтиринг ва уларга маъруф сўз айтинг» (5-оят).

«Эси пастлар» мол-мулқни яхши тасаррuf қила олмайдиган кишилар ва етимлардир.

Биз «эси паст» деб таржима қилаётган ибора арабчада «сафиҳ» дейилади. Кўплиги «суфаҳаау» бўлади. Бу сўз аслида енгиллик маъносини англатади. Шундан келиб чиқиб, эси пастларни «мол-мулк тасарруфига енгилтакларча муносабатда бўлувчилар» дейишимишиз мумкин. Оятда зикр қилинаётган мол, аслида, ўша эси пастларнинг мулки, отасидан етим қолгандарнинг ҳаққи. Аммо, улар мол тасарруфида эси паст бўлганлари, ундан оқилона фойдалана олмаганлари боисидан, етимларга валий бўлган шахсларга молни уларга бермаслик амр қилинмоқда.

«Аллоҳ сизларга (ҳаёт) тиргаги қилиб қўйган молларингизни эси пастларга берманг».

Бу амрнинг баёнида «молларини» демасдан, «молларингизни» деб хитоб қилинишида ҳам катта ҳикмат бор. Қуръони Карим эси пастларнинг шахсий – хусусий молларига ҳам жамоатнинг моли деб қарамоқда. Демак, мусулмонлар қўлидаги мол-мулк айни вақтда мусулмон жамоасининг ҳам мол-мулки ҳисобланади. Ўша мол бекордан-бекорга совурилмаслигига жамоат ҳам жавобгардир. Чунки мол-мулк якка шахсларнинг ҳам, жамоаларнинг ҳам ҳаётida улкан қийматга эга. Шунинг учун ҳам уни Аллоҳ таоло ояти каримада «**Аллоҳ сизларга (ҳаёт) тиргаги қилиб қўйган**», деб таърифляяпти.

Ҳа, бу дунёда мол-мулкка Ислом шундай назар билан қарайди. Ҳар бир мусулмон қўлидаги молнинг муҳофазасини таъминлайди. Агар эси пастларга топшириб қўйса, ўзимнинг молимни сарф қиляпманку, деб жамоатчиликни ҳам кўпгина яхшиликлардан маҳрум қилиши мумкин.

Ушбу ояти каримага амал қилиб, уламоларимиз «ҳажр» деб аталган қоидани ишлаб чиққанлар. Бу сўз

лугавий жиҳатдан «қотириш» маъносини англатади. Амалда эса, эси пастларга, яъни молни яхши тасар-руф қилишни билмайдиганларга ўз ҳолича молу мулк ишлатишни ман этишдир.

Ҳажр турли ҳолларда жорий қилинади. Мисол учун, етимнинг ёши кичик бўлса, унга ҳажр жорий қилинади. Чунки кичкина болалар ўзига мерос сифатида қолган молларни мустақил тасарруф қила олмайдилар, ҳаётни билмаслик оқибатида молни нотўғри сарф қилиб, ундан ажралиб қолишлари мумкин. Шунинг учун унинг моли уни оталиққа олган шахсга топширилади. Оталиққа олган киши эса, бу молни омонат билан сақлаб, етим вояга етганда – «эси пастлик»дан чиққанда ўзига қайтариб беради.

Шунингдек, мажнунилк туфайли ҳам ҳажр қилинади. Ўз-ўзидан маълумки, мажнун одам мол-мулкини зое қиласди. Унинг моли ҳам омонат сифатида унга яқин кишилардан бирига топширилади. Аллоҳ шифо бериб, тузалиб қолса, яна ўзига қайтарилаади.

Молни ҳажр қилишнинг сабабларидан яна бири уни ноўрин сарфлашдир. Ақлида ва динида нуқсони бор кишилар молни ноўрин сарфлайдиган бўлсалар, уларнинг моли ҳам ҳажр қилинади. Чунки улар ўзларининг «эси паст»ликлари билан нафақат ўз шахсларига, балки мусулмон жамоасига ҳам катта зарар келтирадилар.

Шариатимизда касодга учраганларнинг молини ҳажр қилиш ҳам бор. Бир одам бир қанча шахслардан қарз олган, уни қайтариб бермаяпти. Иложи йўқ. Қарз берувчилар қозига арз қилсалар, қози қарздорнинг молини ҳажр қиласди, яъни молини ўзича сарфлашни унга ман қилиб қўяди. Унинг ҳисобига тушган молни қарз бергандарга бўлиб бериб туришни жорий қиласди.

Табиийки, ҳажр туфайли молларини олиб қўйиш мол эгаларига қаттиқ, ботади. Бу ҳолни эътиборга олиб, оятнинг иккинчи ярмида:

«Уларни ўшандан ризқлантириинг, кийинтириинг ва уларга маъруф сўз айтинг», дейилмоқда.

Шунга биноан, «эси пастлар»га уларнинг ҳажр қилинган молларидан еби-ичиш ва кийинишига, яъни

кундалик ҳаётига сарфлаб турилади. Уларга яхши сүзлар айтилади, яъни тушунтириш олиб борилади. Ҳажр унга зулм эмас, кони фойда эканлиги баён қилинади.

3. Жонга ва молга валийлик.

Бунга етим ва бой болага валий бўлиш мисол бўлади. Бунда валий етимни тарбиялаб, ўстириш билан бирга, унинг молини муҳофаза қилишга ҳам мастьул бўлади.

БОЛАЛАР НАФАҚАСИ

14. Нафақа отанинг бурчи, болаларниң ҳаққидир.

Болаларниң нафақаси, уларни озиқ-овқат, кийим кечак, тураг-жой билан таъмин этиш отанинг бурчидир. Бу нарсалар ҳалол-пок бўлиши матлубдир. Ҳаром қасб билан топилган таомни еган мурғак вужуднинг келажакда ҳалол, одобли киши бўлиб етишганини ҳали ҳеч ким кўрмаган. Фарзандларида ахлоқсизлик, одобсизлик, қонун бузишлар илдизини уларниң ҳалқуми бузилганлигидан излаш керак бўлади. Агар ҳалқумингиз покланмас экан, бор меҳрингизни, топган-тутганингизни сарфлаб, тарбиялаган болангиз ота-онага бемеҳр, оқладар, осий бўлиб улғаяди.

عَنْ أَبْنَى عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: تَلَيَّتُ الْأَيَّةُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: ۝بِتَائِيْهَا
النَّاسُ كُلُّهُمْ مَقَاتِلُ الْأَرْضِ حَلَّا لَا طَيْبًا ۝ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَاصٍ
فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مُسْتَحْبَ الدُّعْوَةِ، فَقَالَ
رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَا سَعْدُ، أَطْبُ مَطْعَمَكَ تَكُنْ مُسْتَحْبَ الدُّعْوَةِ،
وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ يَبْدِئُ إِنَّ الْعَبْدَ لَيَقْدِفُ الْلُّقْمَةَ الْحَرَامَ فِي جَوْفِهِ مَا
يُتَقْبَلُ مِنْهُ عَمَلُ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، وَإِمَّا عَبْدٌ نَبَتَ لَحْمُهُ مِنْ سُخْتٍ فَالنَّارُ
أُولَئِي بِهِ، رَوَاهُ الطَّبرَانِيُّ.

Ибн Аббос розиямлоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламининг ҳузурларида «Эй иймон келтирғанлар, ер юзидағи

нарсалардан ҳалол-покларини енглар» ояты тило-
ват қилинди. Шунда Саъд ибн Абу Ваққос туриб:

«Ё Расулаллоҳ, Аллоҳга дуо қилинг, мени дуоси
қабул бўладиганлардан қилсин», – деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Саъд, таомингни пок қилгин, дуоси қабул
бўладиганлардан бўласан. Мұхаммаднинг жони қў-
лида бўлган зотга қасамки, албатта, банда бир луқ-
мани қорнига ташлайди ва ундан қирқ кун амал
қабул қилинмайди. Қай банданинг гўшти ҳаромдан
ўсган бўлса, олов унга лойиқроқдир», – дедилар».

Тобароний ривоят қилган.

Ҳар ким ўзи хулоса чиқариб олаверсин. Ўзи нима
тановул қилаётганига, аҳлу аёлига нима бераётгани-
га, мурғак гўдакларини нима билан таомлантираётга-
нига бир назар солсин.

**Фақир ёш боланинг нафақаси отасига вожиб бў-
лади.**

Бу ҳукмнинг далили Қуръони Каримдан олинган.

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида бундай деб марҳа-
мат қилади:

وَعَلَى الْمَوْلَدِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكَسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

«У(она)ларни маъруф ила едириб, кийинтириш
отанинг зиммасидадир» (233-оят).

Боланинг сабабидан онага нафақа бериш вожиб
бўлганидан кейин, боланинг ўзига нафақа бериш во-
жиб бўлишида ҳеч шубҳа қолмайди.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ هُنْدًا بَنْتَ عُتْبَةَ قَالَتْ: يَا رَسُولَ
اللَّهِ، إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيقٌ وَلَيْسَ يَعْطِينِي مَا يَكْفِيَنِي وَوَلَدِي
إِلَّا مَا أَخَذْتُ مِنْهُ وَهُوَ لَا يَعْلَمُ، فَقَالَ: خُذِي مَا يَكْفِيكَ وَوَلَدَكَ
بِالْمَعْرُوفِ. رَوَاهُ الشَّيْخُانُ.

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:
«Хинд бинту Утба:

«Эй Аллоҳнинг Расули, Абу Суфён ўта бахил одам, унга билдирилмай олганимдан бошқа менга ва боламга киғоя қиласидиган ҳеч нарса бермайди», деди.

«Ўзингга ва болангга етарлисими тўғриликча ол», дедилар у зот.

Икки шайх ривоят қилганлар.

Унга бу ишда худди ота-онаси ва хотиннинг нафақасидаги каби, бирор киши шерик бўлмайди.

Яъни, боланинг нафақаси фақат отага, ота-оналинг нафақаси фақат ўғилга ва хотиннинг нафақаси фақат эрга вожиб бўлади. Унга бу нафақада ҳеч ким шерик бўлмайди.

Онасига уни эмизиш вожиб бўлмайди. Илло, ундан бошқа бўлмаса, бўлади.

Яъни, онасидан бошқа эмизадиган топилмаган чоғдагина болани эмизиш унга вожиб бўлади. Чунки болани эмизиш нафақадир. Нафақа эса отага вожибdir.

Ота болани эмизишга бирорни ёллаши онанинг олдида бўлади. Агар ота эмизиш учун онани ўзига никоҳланган ёки ўзи қўйган ражъий талоқдан иdda ўтирган ҳолида ёлласа, жоиз эмас. Боин талоқ қилинган она ҳақида икки хил ривоят бор. Агар болани эмизиш учун она иддадан кейин ёлланса, тўғри бўлади. У ажнабиядан кўра ҳақлироқдир. Аммо, она кўп ҳақ талаб қилса, ҳақли бўла олмайди.

Балоғатга етган қизнинг ва майиб ўйилнинг нафақаси отанинг зиммасига хос бўлади. Фатво шунга берилган.

Балоғатга етган қизнинг эри бўлмаса, нафақаси отасига вожиб бўлади. Кўзи ожиз, ақли йўқ, толиби илм бўлган ўғиллар фақир бўлсалар, уларнинг нафақаси ҳам отага вожиб бўлади. Турмуши бузилиб, қайтиб келган қизнинг нафақаси ҳам отага вожиб бўлади.

عَنْ سُرَاقَةَ بْنِ جُعْشَمَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: يَا سُرَاقَةً، أَلَا أَذْلُكَ عَلَى أَعْظَمِ الصَّدَقَةِ – أَوْ قَالَ: مَنْ أَعْظَمُ الصَّدَقَةِ؟ – قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ بْلَى. قَالَ: أَنْ تُكْرِمَ مَرْتَوَدَةً إِلَيْكَ لَيْسَ لَهَا كَاسِبٌ غَيْرِكَ

Суроқа ибн Жуъшумдан ривоят қилинади:

«Расулллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Суроқа, сенга энг улуғ садақанинг ёки садақадан ҳам улууроқ нарсанинг далолатини берайми?» – дедилар.

«Ха, ё Расулаллоҳ», – деди.

«Хузурингга қайтиб келган ва сендан бопқа таъминотчиси бўлмаган аёл зотига икром кўрсатмопинг», – дедилар».

Яъни қизми, сингилми, турмуши бўлмай, оиласи бузилиб, қайтиб келган бўлса-ю, унга сендан бошқа қаровчи, бокувчи бўлмаса ва сен ҳалол касб ила топганингдан уни нафақа билан таъминласанг, икром қилсанг, жаннатга кирасан.

БОЛАГА МЕҲРИБОНЛИК

15. Болага меҳрибонлик кўрсатиш ота-онанинг вазифаси ва боланинг ҳаққидир.

Инсон зоти доимо меҳр-муҳаббатга эҳтиёжли бўлади. Айниқса, болалар бу нарсага жуда ҳам муҳтоҷлар. Аслида, меҳр-муҳаббат дини бўлмиш Ислом, шунинг учун ҳам ғолаларга меҳр-муҳаббат кўрсатишни ота-оналарга вазифа этиб юклаган.

عن أبي هريرة قال: قَبْلَ رَسُولِ اللَّهِ الْحَسَنَ بْنَ عَلَيْ
وَعِنْدَهُ الْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسَ التَّمِيمِيُّ جَالِسًا، فَقَالَ الْأَقْرَعُ: إِنَّ لِي عَشْرَةً
مِنَ الْوَلَدِ مَا قَبَلْتُ مِنْهُمْ أَحَدًا. فَنَظَرَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ: مَنْ
لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالْتَّرمِذِيُّ.

Абу Ҳурайра розиямлоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Расулллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳузурларида Ақраъ ибн Ҳобис Таймий ўтирганда Ҳасан ибн Алини ўпдилар. Шунда Ақраъ:

«Менинг ўнта болам бор. Улардан бирортасини ўпганим йўқ», – деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга назар солдилар-да, сүнг:

«Раҳм қилмаганга раҳм қилинмас», – дедилар».

Бухорий, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилғанлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўта болажон зот эдилар. Ул зот болалар ичида набиралари Ҳасан ва Ҳусайнни жуда ҳам яхши күрар ва уларга меҳрибонлик кўрсатар эдилар.

Ушбу ривоятда у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Ҳасан розияллоҳу анҳуга кўрсатган меҳрлари, саҳобалардан бирининг бунга бўлган муносабатлари ва бу муносабатнинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан баҳоланиши ҳақида сўз кетмоқда.

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْخُذُنِي فَيُقْعِدُنِي عَلَى فَحْذِهِ وَيَقْعِدُ الْحَسَنَ عَلَى فَحْذِهِ الْأُخْرَى ثُمَّ يَضْطَبِئُهُ ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُمَّ ارْحَمْهُمَا فَإِنِّي أَرْحَمُهُمَا. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ.

Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мени олиб, сонларига ўтқазар эдилар. Ҳасани эса бошқа сонларига ўтқазар эдилар. Сўнгра сонларини бир-бирига қўшиб туриб:

«Аллоҳим! Иккисини раҳм қилгин, мен уларга раҳм қилурман», – дер эдилар».

Бухорий ривоят қилган.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: جَاءَ أَغْرَابِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَنْتُقْبِلُونَ الصَّيْتَانَ إِذَا نَعْبَثُهُمْ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَوْ أَمْلَكُ لَكَ أَنْ تَرَعَ اللَّهُ مِنْ قَلْبِكَ الرَّحْمَةَ. رَوَاهُ الشَّيْخَانَ.

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Бир аъробий Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келди ва:

«Сизлар болаларни үпасизларми? Биз уларни үпмаймиз», – деди.

Шунда Набий соллаллоқу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ қалбингдан раҳматни суғуриб олган бўлса, мен нима ҳам қила олар эдим», – дедилар».

Икки Шайх ривоят қилганлар.

عَن الشَّعْبِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ لَيُؤْجَرُ فِي مَسْحِ بَدَهٖ عَلَى رَأْسِ وَلَدِهِ، وَفِي إِتْبَانِهِ امْرَأَتَهُ۔ رَوَاهُ حُسَينُ الْمَرْوَزِيُّ

Шаъбийдан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоқу алайҳи васаллам:

«Албатта, киши боласининг бошини силаганига ва аёлига яқинлик қилганига ҳам ажр олади», – дедилар».

Хусайн Марвазий ривоят қилган.

Мусулмон одам ўз боласига меҳр кўрсатиб, унинг бошини силаб, кўнглини овутиб, тарбия маъносида қилган ҳаракатларига ҳам албатта ажр олади.

Демак, бола тарбияси учун қилинадиган ҳар бир ҳаракат ажрсиз, савобсиз қолмас экан. Боланинг бошини силашда одамнинг ўзи роҳат топади. Лекин шу нарса болага ҳам яхши таъсир қилганидан, Аллоҳ таоло бунинг учун ота-онага ажр-савоб берар экан. Ота-она боласининг бошини силагани учун ҳам ажр олар экан, уни едириб-ичиргани, кийдиргани, ўқитгани, Қуръон ёдлатгани, одоб-ахлоқдан тарбия бериб қийналгани учун оладиган савоблари қанча бўлиши ни ўзингиз тасаввур қилаверинг.

Демак, ота-онанинг бола учун қиладиган ҳеч бир ҳаракати савобсиз, ажрсиз кетмас, дунёю охиратнинг баҳту саодатига сабаб бўлмай қолмас экан.

Қизларга алоҳида ҳурмат ва меҳр билан муноса-батда бўлиш ҳақида Расулуллоҳ соллаллоқу алайҳи васалламнинг кўрсатмалари ҳам бор. Чунки қизлар меҳрга муҳтоҷ, ўzlари ожиза бўлишади. Шу боис улар тарбиясида эътибор, меҳр-муруват ва эҳтиёт-корлик кўпроқ зарур бўлади.

БОЛАЛАР ОРАСИДА АДОЛАТ ҚИЛИШ

16. Болалар орасида адолат қилиш ҳам ота-она-нинг вазифаси ва болаларниң ҳаққидири.

Ислом адолат динидир. У доимо барча нарсада, барча ерда, барча учун адолат бўлишининг тарафдоридир. Айниқса, ёш болалар учун. Шунинг учун ҳам ота-оналардан болалари орасида адолатли бўлишлари талаб қилинган. Бу болаларниң тарбиясига ҳам, шахсиятига ҳам катта таъсир кўрсатади.

عَن النَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: أَنْطَلَقَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَشَهَدُ أَنِّي قَدْ نَحْلَتُ النَّعْمَانَ كَذَّا وَكَذَّا مِنْ مَالِيِّ، فَقَالَ: أَكْلَ بَنِيكَ قَدْ نَحْلَتَ مِثْلَ هَذَا؟ قَالَ: لَا، قَالَ: فَأَشْهُدُ عَلَى هَذَا غَيْرِيِّ، ثُمَّ قَالَ: أَيْشُرُوكَ أَنْ يَكُونُوا إِلَيْكَ فِي الْبَرِّ سَوَاءً؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: فَلَا إِذَا. وَفِي رِوَايَةِ أَتَقُوا اللهُ وَاعْدِلُوا فِي أُولَادِكُمْ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

Нұғын ибн Башир розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Отам мени күтариб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алай-хи васалламнинг ҳузурларига олиб бордилар ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули, гувоҳ бўлинг, мен Нұғынга ўз молимдан буни, буни бердим», деди.

«Ҳамма ўғилларингга шунга ўхшашибердингми?» дедилар у зот.

«Йўқ», деди.

«Бунга мендан бошқани гувоҳ қил, – дедилар ва сўнгра: – Уларнинг барчаси сенга бирдек яхшилик қилиши сени хурсанд қиласидими?» дедилар.

«Ҳа», деди.

«Ундей бўлса, йўқ!» дедилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Аллоҳга тақво қилинглар ва фарзандларингиз орасида адолатли бўлинглар», дейилган.

Бешовлари ривоят қилганлар.

Ушбу ҳадисста биноан, мусулмон инсон молиявий масалаларда ўз фарзандларининг барчасини баробар кўриши керак бўлади. Агар тенг имкониятли фарзандларнинг бирига мол бериб, бошқасига бермаса ёки бирига оз, иккинчисига кўп берса, адолатсизлик бўлади. Болалари орасида ҳикду ҳасад, фитна кучаяди.

Агар шаръий сабаб бўлса, ота-она ўз болаларидан бирига кўпроқ, бошқасига озроқ мол берса, бўлади.

Мисол учун, бири бемор, иккинчиси соғ, бири камбарад, иккинчиси бой, бирининг болалари кўп, иккинчисиники оз.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: كَانُوا يَسْتَحْبُونَ أَنْ يَعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِهِمْ حَتَّى
فِي الْقَتْلَةِ. رَوَاهُ حُسَيْنُ الْمَرْوَزِيُّ.

Иброҳимдан ривоят қилинади:

«Одамлар болалари орасида, ҳатто ўпишда бўлса ҳам, адолат қилишни яхши кўрар эдилар».

Хусайн Марвазий ривоят қилган.

Ўтган солиҳлар ҳатто болаларини ўпишда ҳам бир хил ўпишга ҳаракат қилишар эди. Адолатсизлик бўлиб қолмасин, биттасини кўпроқ ёки яхшироқ ўшиб қўйиб, иккинчисининг кўнгли синмасин, деган маънода ота-оналар болаларига ниҳоятда эҳтиёткорлик билан муомала қиласи эдилар.

Саҳобалар ва тобеъинларнинг одатлари шундай бўлган экан. Болаларга нисбатан адолатли, ҳаммаларига бир хил муносабатда бўлиш, ҳаммаларини бир хил кўриш зарурлигини яхши англаган мусулмонларнинг дастлабки авлодлари, ҳаттоки, болаларини ўпишда ҳам адолат бўлиши учун ҳаракат қилишар экан.

عَنْ الْحَسَنِ قَالَ: كَانَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَحَاجَهَ أَبْنَى لَهُ فَاقْعَدَهُ
عَلَى فَحْذِهِ الْيَمْنَى، ثُمَّ جَاءَ أَبْنَى لَهُ آخَرُ أَوْ ابْنَةً لَهُ، فَاقْعَدَهُ عَلَى
الْأَرْضِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَوْ كُنْتَ سَوِيًّا بَيْتَهُمَا، فَاقْعَدَهُ عَلَى فَحْذِهِ.
رَوَاهُ حُسَيْنُ الْمَرْوَزِيُّ.

Джамиъати сабаб

Ҳасандан ривоят қилинады:

«Бир киши Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан ўтирган зди. Унинг бир ўғли келди ва у уни ўңг сонига ўтиргизди. Кейин бошқа ўғли ёки қизи келди, уни ерга ўтиргизди.

Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Икковига тенг муомала қилганингда зди», – дедилар.

У унисини ҳам сонига ўтиргизди».

Ҳусайн Марвазий ривоят қилган.

Болаларнинг муомаласидаги адолат қанчалик бўлиши кераклиги ушбу ривоятда очик кўриниб турибди.

Болаларидан бирини қучогига олиб, бошқасини ерга ўтқазиш адолат бузилганинг аломати эканидан, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам отага насиҳат қилдилар. Саҳобий розияллоҳу анҳу дарҳол ана шу амрни бажо келтириб, иккинчи болани ҳам қучогига олди.

Мана бу ҳақиқатларни ҳам жуда яхши англаб олишимиз керак. Болаларимизга қиласидиган катта-кичик муомалаларимизда адолатли бўлишимиз, ҳаттоқи, уларни ўпиш ёки қучогимизга олишда ҳам бу ҳақиқатни унутмаслигимиз лозим.

عَنْ الْحَسِنِ قَالَ: يَبْيَنُّ النَّبِيُّ ﷺ جَالِسٌ إِذْ جَاءَ صَبَّيْ حَتَّىٰ اَنْتَهَىٰ
إِلَىٰ اَنْيَهٗ فِي نَاحِيَةِ الْقَوْمِ فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأَقْعَدَهُ عَلَىٰ فِخْدَهِ الْيَمَنِيِّ،
فَلَبِثَ سَاعَةً ثُمَّ جَاءَتْ اُبَّةٌ لَهُ حَتَّىٰ اَنْتَهَىٰ إِلَيْهِ فَمَسَحَ بِرَأْسِهَا وَأَقْعَدَهَا
بِالْأَرْضِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: فَهَلَا عَلَىٰ فَحِذْكَ الْآخِرِيِّ. فَأَقْعَدَهَا عَلَىٰ
فِخْدَهِ الْآخِرِيِّ، فَقَالَ: الْآنَ. رَوَاهُ حُسَيْنُ الْمَرْوَزِيُّ.

Ҳасандан ривоят қилинады:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўтирган эдилар. Бир болача келди ва қавмнинг бир чеккасида ўтирган отасининг олдига борди. Ота унинг бошини силади ва ўңг сонига ўтиргизди. Бир муддат ўтди ва унинг қизчаси келиб, олдига борди. У унинг бошини силаб, ерга ўтиргизди.

Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:
«Уни нариги сонингта ўтқазганингда эди», – дедилар».

Бас, у қизни бошқа сонига ўтириғизди. Ул зот:
«Энди яхши бўлди», – дедилар».

Хусайн Марвазий ривоят қилган.

Бу ҳадис аввалги ривоятнинг бир оз кенгроқ баёни экан. Бу ерда ота ўз ҳузурига келган иккала фарзандининг ҳам бошини силагани ҳақида сўз кетмоқда, яъни иккисига бир хил меҳр кўрсатган. Фақат уларни ўтқазишида орада фарқ содир бўлган. Ана ўша нарса ҳам Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг эътиборларидан четда қолмаган.

عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ: كَانَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ
 الْعَزِيزِ لَهُ اتْنِيْنِ مِنْ امْرَأَةٍ مِنْ كُفَّارٍ، وَكَانَ يُحِبُّهُ وَيَنْهَا مَعَهُ فِي إِيمَانِهِ قَالَ:
 فَتَعَرَّضَتْ لَهُ لَيْلَةٌ، فَقَالَ: أَعْبُدُ الْعَزِيزَ؟ قَلَّتْ: نَعَمْ، فَقَالَ: شَرِّ مَا جَاءَ
 بِكَ، أَدْخُلْ. فَدَخَلَتْ، فَخَلَقَتْ عِنْدَ شَادَّ كَوْبِيَّةٍ وَهُوَ يُصْلِي فَانْتَهَى
 كَانَهُ مَصْهُ مِنْ لَدُنْ ظَفْرَهُ إِلَى شَغْرَهُ، فَظَنَّتْ أَنَّهُ مِنْ رَأْيِهِ لَمْ رَكَعَ،
 فَاتَّابَيْ فَقَالَ: مَا لَكَ؟ فَقَلَّتْ لَهُ: الرِّجْلُ وَإِنَّكَ لَتَصْنَعُ بَيْنَ الْحَارِيَّةِ
 مَا لَا تَصْنَعُ بِنَا، وَلَسْتُ آمِنُ أَنْ يُقَالَ هَذَا مِنْ شَيْءٍ يَرَاهُ عَنْدَهُ وَلَا
 يَرَاهُ عَنْدَهُمْ، فَقَالَ: أَعْلَمُكَ هَذَا أَحَدٌ؟ فَقَلَّتْ: لَا، فَاعْدَادُ عَلَيِّ فَأَعْدَدْتُ
 عَلَيْهِ، فَقَالَ: ارْجِعْ إِلَى مَسْتِكَ، فَرَجَعَتْ، فَكَتَبَتْ أَيْتُ أَنَا وَإِبْرَاهِيمُ
 وَعَاصِمٌ وَعَنْدَ اللَّهِ جَمِيعًا، فَإِذَا تَحْنُ بِفَرَاشِ يَحْمِلُ بَيْنَ الْحَارِيَّةِ،
 فَقَلَّنَا: مَا شَانَكَ؟ قَالَ: شَانِي مَا صَعَّبَتْ لِي. قَالَ لَعِيْمَ: كَانَهُ حَسْنِي
 أَنْ يَكُونَ خَوْرَاءً، قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ: فَكَانَ عُمَرُ قَلْ مَا يُفَارِقُ الدَّارَ إِلَّا
 مَا شَاءَ اللَّهُ يَهُ. رَوَاهُ حَسْيَنُ التَّرْوِيَّ.

Абдулазиз ибн Умар ибн Абдулазиздан ривоят қилинади:

«Умар ибн Абдулазизнинг Каъб қабиласилик хотинидан ўғли бор эди. У ўша ўғлини яхши кўрар ва ўзи билан бирга уйида олиб ётар эди. Бир кеча унинг олдига бордим.

«Абдулазизмисан?» – деди у.

«Ҳа», – дедим.

«Сени қайси ёмонлик келтирди? Кир!» – деди.

Кириб, Шозкуния олдига ўтиридим. У намоз ўқиётган экан. Қаттиқ титраб кетди. Худди тирноғининг учидан сочигача титради. Мен, бирор оятни ўқиб ўтди шекилли, дедим. Кейин рукуъ қилди. Олдимга келиб:

«Сенга нима бўлди?» – деди. Мен унга:

«Ҳой киши! Ҳорисиянинг ўвлига бизга қилмаган нарсаларни қиляпсиз», – дедим.

Шу билан бирга, бу унда кўраётган ва уларда кўрмаётган нарса учун шундай бўлмоқда, дейилишидан эмин эмас эдим.

«Буни сенга бирор ўргатдими?» – деди.

«Йўқ», – дедим.

Яна қайтариб сўради. Мен ҳам гапимни қайтардим.

«Ётогингга қайт», – деди.

Мен қайтиб кетдим. Мен, Иброҳим, Осим ва Абдуллоҳ бир ётоқхонада ётар эдик. Шу пайт бирор кўрпа-тўшак кўтариб келаётганини кўриб қолдик. Қарасак, Ҳорисиянинг ўғли экан.

«Сенга нима бўлди?» – дедик.

«Сен нима қилган бўлсанг, шу бўлди!» – деди.

Нуъайм:

«Унга жабр бўлишидан қўрқди», – деди.

Абдулазиз:

«Умар ҳовлидан узоққа чиқмас эди. Илло, Аллоҳ истаганича», – деди».

Ҳусайн Марвазий ривоят қилган.

Бу ривоят болаларининг орасидаги адолат, эркинлик ва ҳаммаларининг бир хил вазиятда ўсиб боришларини таъминлаш муҳимлигини кўрсатади.

Баъзи ҳолатларда Умар ибн Абдулазиздек улуғ зотларда ҳам, турли сабабларга кўра, ушбу ривоят-дагига ўхшашиб нуқсонлар содир бўлиб туради. Аммо улуғларнинг улуғлиги ўзидағи нуқсонни англаб етиши билан дарҳол уни тузатишлариридир. Умар ибн Абдулазизро ҳоматуллоҳи алайҳи кичик ёшдаги ўғлидан ўзининг фарзандлари орасидаги муомаласида адолатсизликка йўл қўйгани ҳақида танбех ва шикоят эшиитди. Аммо, болага: «Бор, йўқол! Сен зумраша нимани билар эдинг», демади. Аксинча, дарҳол нуқсонни тўғрилади.

Бундай улуғвор ишлар барчамизга ўрнак ва намуна бўлиши, барчамиз уларга амал қилишимиз лозим.

ФАРЗАНД ТАРБИЯСИ

17. Тарбия ҳам ота-оналарнинг бурчи ва фарзандларнинг ҳаққидир.

«Тарбия» сўзи арабча «робба» феълидан олинган бўлиб, ўстирди, зиёда қилди, риоясига олди, раҳбарлик қилди ва ислоҳ қилди маъноларини билдиради.

Мусулмон уламолар «тарбия»ни бир неча хил таъриф қилганлар.

Жумладан, имом Байзовий қўйидагича таърифлайди:

«Тарбия бир нарсани аста-секин камолига етказишидир».

Роғиб Асфиҳоний тарбияни қўйидагича таъриф қиласиди:

«Тарбия бир нарсани бир ҳолдан иккинчи ҳолга ўтказа бориб, батамомлик нуқтасига етказишидир. Тарбиянинг маъноларидан бири, инсоннинг диний, фикрий ва ахлоқий қувватларини уйғунлик ҳамда мувозанат илиа ўстиришидир».

Исломда болалар тарбияси ота-онанинг энг масъулиятли ва узоқ давом этадиган бурчлариридир. Бошқа бурчлар баъзи ишларни қилиш ёки мулкни сарфлаш билан охирига етади. Аммо тарбия масъулияти бардавом бўлади. Зотан, ота-онанинг фарзанд неъматига

ҳақиқий шукрлари ҳам айнан тарбия масъулиятыни шараф билан адо этиш орқали юзага чиқади. Амалий шукр – берилған неъматни неъмат берувчи зотни рози қиладиган тарзда тасарруф қилиш билан бұла-ди. Бинобарин, фарзанд неъматига амалий шукр қи-лиш ўша фарзандни Аллоҳ таолога итоат қиладиган банда қилиб тарбиялаш билан юзага чиқади. Фарзанд тарбиясида ота-онанинг ўрни қанчалар катта экани-ни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қу-йидаги ҳадиси шарифларидан билиб оламиз.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَإِبْرَاهِيمَ أَوْ يُوسُفَ أَوْ يُحَمَّسَانَهُ أَوْ يُنَصَّارَانَهُ أَوْ يُمَحْسِنَانَهُ كَمَا تُقْتَصَعُ الْبَهِيمَةُ بِهِيمَةٍ جَمِيعَاءِ هَلْ تُحِسِّنُونَ فِيهَا مِنْ جَدْعَاءِ؟ ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ: وَأَفْرَغُوا إِنْ شِئْتُمْ ॥ فَطَرَ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا نَبْدِلُ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الَّذِينَ أَفْلَمُ الْفَلَمَّ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинады: «Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳар бир туғилған бола фақат фитрат (соғ та-биат) ила туғилади. Бас, ота-онаси уни яхудий ёки насроний ёки мажусий қилади. Бу худди ҳайвон-нинг бус-бутун ҳайвон туғишига ўхшайды. Сиз унда қулоқ-бурни кесилганини ҳис қилғанмисиз?» деди-лар.

Сүнгра Абу Ҳурайра «Агар хоҳласанғиз: «(Бу) Аллоҳ одамларни яратған асл фитратдир. Аллоҳ-нинг яратганини ўзgartириб бўлмас. Ушбу тўғри диндир», деган оятни ўқинг», дер эди».

Тўртвлари ривоят қилишган.

Ушбу ҳадиси шарифда Аллоҳ таоло инсонларни яратиш пайтида соғ табиат билан яратса ҳам, кейин-чалик инсонлар, хусусан, ота-она тарбияси сабабли бу софликка футур етиши, унинг бузилиши ҳақида сўз кетмоқда. «Фитрат» соғ табиат, динни тўғри қа-бул қилишга бўлган қобилият деганидир.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам дунёда туғила-диган ҳар бир бола соғ табиат билан, Аллоҳ таолонинг динини қабул қилиш қобилияти билан туғилиши ҳақида хабар бермоқдалар.

Демак, Аллоҳ таоло ҳеч кимни аввалдан сен яхудий бўласан, сен насроний бўласан, сен мажусий бўласан, деб мажбур қилмайди. Одамларнинг турли динга мансуб бўлишига сабаб бор:

«Бас, ота-онаси уни яхудий, насроний ёки мажусий қиласди».

Яъни, ота-оналар болаларини ўз динларида тарбиялашлари оқибатида болаларнинг соғ табиати бузилиб, яхудий, насроний ва мажусий бўлиб қоладилар.

Шу жойда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу маънони тўлиқроқ тушунтириш мақсадида саҳобаи киромларга ҳиссий бир мисол келтирмоқдалар.

«Бу худди ҳайвоннинг бус-бутун ҳайвон тувишига ўхшайди. Сиз унда қулоқ-бурни кесилганини ҳис қилганимисиз?»

Яъни ҳар бир ҳайвон боласи онасидан бус-бутун туғилади. Бирортасининг қулоғи ёки бурни кесилмаган бўлади. Аммо, эгалари белги қўйиш мақсадида ва яна бошқа ниятда уларнинг қулоқларини, бурунларини кесадилар ва ҳоказо. Шунга ўхшаб, инсон ҳам онадан соғ табиат билан туғилади, у яхудий, насроний ёки мажусий бўлиб туғилмайди. Ота-онасининг тарбияси туфайли яхудий, насроний ёки мажусий бўлади.

Аллоҳ таоло бу дунёдаги нарсаларни сабабият қонуни или бир-бирига боғлаб қўйган. Оч инсон таом емаса, қорни тўймайди. Ота-она қўшилмаса, бола туғилмайди. Худди шунингдек, тарбия бўлмаса, инсон тарбия кўрган бўлиб вояга етмайди. Шунинг учун ҳам Исломда бола тарбиясига алоҳида эътибор берилади. Бола тарбияси бўйича мутахассисларимиз: «Боланинг тарбиясини туғилиши билан бошлаш керак», дейишади.

1. Тарбиянинг бир қисми болага одоб ўргатишадир.

Бизнинг тилимизда «одоб» тарзида талаффуз қилинишга одатланиб қолинган арабча «адаб» сўзи, аслида,

Дармиён оли

«маъдаба» ўзагидан олинган. «Маъдаба» сўзи одамлар даъват қилинган зиёфатни англатади. Одоб ҳам одамлар доимо даъват қилинадиган маънавий «маъдаба» – зиёфат бўлганлиги учун шу номни олган.

Абу Мұхаммад «Китобул Воҳий» номли асарларида: «Одоб одамларни мақталган нарсаларга чақиргани учун «одоб» деб номланган», – дейдилар.

Абу Зайдроҳматуллоҳи алайҳи: «Одоб фазилатлардан бирига элтувчи яхши уринишга ишлатиладиган исмдир», – деганлар.

Одобнинг таърифида қуйидагига ўхшашиб гаплар ҳам келган:

«Мақтовга сазовор сўз ва амални қилиш одобдир».

«Қарамли ахлоқларни ушлаш одобдир».

«Ўзингдан каттани улуғлаб, ўзингдан кичикка меҳр кўрсатишинг одобдир».

Бу ва шунга ўхшашиб таърифлар тўпланганда Исломда кўзланган «одоб» таърифи юзага келади.

Ҳозирги кунда гарб маданияти таъсирида «одоб»-ни маданият дейиш ҳам жорий бўлган. Мисол учун, «овқатланиш одоби» дейиш ўрнига «овқатланиш маданияти» дейилади.

Одоб масаласини инсоният тарихида тўлақонли равишда Ислом бошлиган, десак муболага қилмаган бўламиз. Исломда кишининг ҳаётидаги ҳар бир нарсанинг ўз одоби бор. Дунёдаги одобга бағишлиланган асарларнинг асосини ва кўпчилигини Ислом халқлари вакиллари томонидан ёзилган асарлар ташкил қиласиди, деган гапда заррача муболага йўқ.

Аввало тарбия ва одоб масаласида ота-онанинг ўзи болаларга яхши намуна бўлиши керак.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: دَعَتْنِي أُمِّيْ يَوْمًا وَرَسُولُ اللَّهِ قَاعِدٌ فِي بَيْتِنَا فَقَالَتْ: هَذَا تَعَالَى أَعْطِيْكَ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ: مَا أَرَدْتَ أَنْ تُعْطِيَهُ؟ قَالَتْ: أَرَدْتُ أَنْ أَعْطِيَهُ تَمَراً، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ: إِنَّكِ لَوْلَمْ تُعْطِيَهُ شَيْئاً كُتُبْتُ عَلَيْكَ كِذْبَةً. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدُ وَالْبَيْهَقِيُّ

Абдуллоҳ ибн Омир розияллоҳу анхудан ривоят құлинады:

«Бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уйимизда ўтирганларида онам мени чақириб:

«Бери кел, бир нарса бераман», – деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга: «Нима бермоқчисан?», – дедилар.

«Мен унга хурмо бермоқчи эдим», – деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга: «Аммо, агар унга ҳеч нарса бермаганингда, сенга ёлғон ёзилар эди», – дедилар».

Абу Довуг ва Байқаңый ривоят қылғанлар.

Ушбу ҳадиси шарифда онанинг бир оғиз гапида ҳам бола тарбиясига катта таъсир қиласынан омил борлиги үқтирилмоқда. Одатда оналар болаларини гапларига киргизе олмаслар, алдашта ўтадилар. Би-рор нарса бериш ваъдаси или алдаб, ушлаб олиб, калтаклашта тушадилар. Аслида эса, шу ишлари билан болаларининг тарбиясига зарар етказаётган, уларга ёмон намуна кўрсатаётган бўладилар. Ҳар бир бола учун унинг ота-онаси дунёдаги энг улуғ кишилар бўлади. Бола ота-онасига тақлид қиласи ва улардан ўрнак олади. Ана ўша боланинг назаридағи энг улуғ ва ўрнак олишга сазовор инсон уни алдагандан кейин, болада, мен ҳам шундай қилсан бўлар экан, деган ту-шунча пайдо бўлиши табиий.

Шунинг учун ҳам ота-она болаларига доимо яхши ва гўзал ўрнак бўлишлари лозим. Барча яхши сифатларни намойиш қилиб, барча ёмон сифатлардан узоқда бўлишлари керак. Отa-ona болаларига шахсий намуна кўрсатишлари билан бирга, уларга одобларни қунт билан, зерикмасдан ўргатиб боришлари зарур. Чунки отa-онанинг болаларга берадиган нарсалари ичида энг қимматлиси ва зарурийси одобдир.

عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: مَا نَحْلٌ وَالَّذِي
وَلَدَّا مِنْ نَحْلٍ أَفْضَلُ مِنْ أَدْبَرِ حَسَنٍ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ.

Саъийд ибн Осс розияллоҳу аңхудан ривоят қилинди:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Хеч бир ота ўз фарзандига яхши одоб ўргатишидан ортиқ ҳадя қила олмайди», – дедилар.

Термизий ривоят қилган.

عَنْ حَابِيرَ بْنِ سَمْرَةَ قَالَ: لَا نَبُوَّدُ الرَّجُلَ وَلَدَهُ
أَوْ أَحْدُكُمْ وَلَدَهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَتَصَدِّقَ كُلُّ يَوْمٍ بِنَصْفِ صَاعٍ. رَوَاهُ
الترمذِيُّ وَأَخْمَدُ.

Жабир ибн Самура розияллоҳу аңхудан ривоят қилинди:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Киши фарзандини одобли этиб тарбиялаши унинг учун ҳар куни ярим соъ садақа қилишидан яхшироқдир», – дедилар».

Термизий ва Аҳмад ривоят қилганлар.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: عَنْ رَسُولِ اللَّهِ قَالَ: أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ
وَأَحْسِنُوا أَدَبَهُمْ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

Анас ибн Молик розияллоҳу аңхудан ривоят қилинди:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Фарзандларингизни ҳурматланг ва уларнинг одобини гўзал қилинг», – дедилар».

Ибн Можа ривоят қилган.

Бола ота-онаси ҳузуридаги омонат бўлиб, унинг қалби покиза гавҳардир. У ҳар қандай нақшни қабул қиласверади. Агар яхшиликка ўргатилса, ўшандай ўсади. Унинг савобига ота-онаси ва мураббийси шерик бўлади. Агар ёмонликка ўргатилса, ўшандай ўсади. Унинг гуноҳига ота-онаси ва мураббийси шерик бўлади. Валий уни сақлаши, таълим-тарбия бермоғи лозим. Унга яхши ахлоқларни ўргатсан, уни ёмон болалардан сақласин, ўткинчи лаззатларга қизиқишига

одатлантиrmасин, уни зебу зийнатта ружуъ қўйишга қизиқтиrmасин. Токи катта бўлганда зебу зийнат ортидан юриб, умрини зое қилmasин.

Ота-она болани кичиклигидан, умрининг аввалини кунларидан эҳтиёткорлик билан кузатиб бориши керак. Уни фақаттина диндор ва ҳалол ейдиган аёлга эмиздирсин. Ҳаромдан ҳосил бўлган сутда барака бўлмайди.

Болада пайдо бўладиган сифатларнинг аввалиси таомга ўчлик бўлади. Шунинг учун ота-она унга овқатланиш одобларидан таълим берсин. Баъзи вақтларда фақат нон ейишга одатлантиrsин. Токи, нонга бошқа нарсани қўшиб ейиш лозим, деган хаёлга бормасин. Ота-она боласига кўп овқат ейишнинг ёмонлигини сингдиради. Кўп таом емоқ ҳайвонлар иши эканини тушунтиради.

Ўғил болаларга оқ рангли кийимлар кийиш яхши экани, рангдор ва ипак кийимларнинг аёлларга хос экани тушунтирилади. Болани сернеъмат ҳаёт кечиришга одатланган болаларга қўшмаслик керак бўлади.

Вақти келганда мактабга бериб, барча керакли илмларни ўргатиш, жумладан, Куръон, ҳадис ва яхшиларнинг қиссаларидан таълим бериш бошланади. Шу тариқа унинг қалбига аҳли солиҳларнинг муҳаббати солинади. Беҳуда, енгил-елли куй-қўшиқларни тинглашига йўл қўйилмайди.

Боладан яхши хулқ ва мақтовга сазовор иш содир бўлса, уни тақдирлаш ва хурсанд бўладиган нарса или мукофотлаш ҳамда одамлар ҳузурида мақташ лозим.

Баъзи ҳолатларда мазкур ишларга хилоф нарсани содир қилса, ўзини билмаганга солиб, унинг айбини ошкор қилмаслик керак. Агар ўша номаъқул нарсани яна қайтадан қилса, ҳеч кимга билдиrmай, жазолаш ва одамлар билиб қолса, уят қилишларини уқтириш лозим.

Аммо, жазо қўпайтириб юборилмасин. Чунки бу нарса боланинг бетини қотириб қўяди. Кейин уялмай, ҳар нарсани қилишга одатланиб қолади. Ота боласининг ҳузурида ўз ҳайбатини сақлаб туриши керак.

Она боласини отаси или огоҳлантириб турсин.

Кундузи ва бевақт ухлашга болани одатлантири-
маслик керак. Бунда у дангасаликка ўрганиб қолади.
Кечаси ухлаш ман қилинмайди. Ётар жойи юмшоқ
бўлмагани яхши.

Бола ётоқ, кийим ва таомда дағалликка одатлансин.

Бола дангаса бўлиб қолмаслиги учун пиёда юришга,
кўп ҳаракат қилишга ва бадантарбияга одатлансан.

Бола ота-онасининг бойлиги, таоми ва кийими или
тенгдошлари олдида фахрланишга одатланмасин.

Бола ўзи билан бирга яшайдиганларга нисбатан
тавозуъли бўлишга ва уларни ҳурматлашга одатла-
ниши лозим.

Боланинг ўзига ўхшаган болаларнинг нарсасини
тортиб олишига йўл қўйилмайди. Унга бировнинг
нарсасини олиш пасткашлик экани уқтирилади.

Болага тилла ва кумушга муҳаббат қўйиш ёмонли-
гини тушунтириш лозим.

Болага ўтирган жойида туфламаслик, бурнини то-
зalamаслик, бировнинг олдида эснамаслик, бир оёғи-
нинг устига иккинчисини қўймаслик ва кўп гапир-
маслик каби одоблар ўргатилиш керак.

Болага камгап бўлиш, бошқаларнинг гапини дик-
қат билан тинглаш, ўзидан катталарни ҳурмат қилиш,
улар келганда ўрнидан туриб кутиб олиш ва одоб билан
ўтириш каби нарсалар ўргатилади.

Бола уят сўзларни гапиришдан ва уят сўзларни га-
пирадиганларга қўшилишдан ман қилинади. Зотан,
болани муҳофаза қилиш уни ёмон улфатлардан сақ-
лашдан иборатдир.

Мактабдан қайтиб келганидан кейин болага чи-
ройли ўйинлар ўйнашга шароит яратиб бериш керак.
Бу билан у ўқищдаги чарчофини ёзади.

Боланинг ота-онасига ва устозига итоат қилишга
одатланиши жуда ҳам зарурдир.

Бола балогатга етганида намоз ўқишига буюрилади.
Ўрганиши учун тоҳаратсиз юрмасликка одатланти-
рилади. Уни ёлғон ва хиёнатга яқин келмасликка ча-
қирилади. Ўсмирилик чоги яқинлашганида ундан ўша
пайтда керакли бўладиган нарсалар талаб қилинади.

Хар бир мураббий билиб олиши лозим бўлган нарсалардан бири, боланинг ёшлигидан солиҳ бўлиб ўсишига аҳамият бериш кераклигиdir. Агар бу иш амалга ошса, яхшилик боланинг қалбida собит бўлиб қолади.

Бунда ўтган салафи солиҳларимиздан ўрнак бўладиган тажрибалар кўп қолган.

Саҳл ибн Абдуллоҳ қуйидагиларни айтади:

«Чамаси уч ёшли бола эдим. Кечаси уйғониб, тоғам Мұхаммад ибн Сиворнинг намоз ўқишига назар солиб тураг эдим. Бир куни тоғам менга:

«Сени яраттан Аллоҳни зикр қиласанми?» – деди.

«Уни қандай зикр қиласан?» – дедим.

«Тилингни қимирлатмасдан, қалбингда уч марта: «Аллоҳ мен билан, Аллоҳ менга назар солиб турибди, Аллоҳ менинг гувоҳим», дейсан», – деди.

Мен у сўзларни бир неча кеча айтдим ва тоғамга хабарини бердим. У менга:

«Энди уларни ҳар кеча ўн бир мартадан айт», – деди.

Мен уни ҳам қилдим. Бир муддатдан сўнг қалбимда унинг ҳаловатини сездим. Бир муддат ўтгандан кейин тоғам менга:

«Мен сенга ўргатган нарсани ёдлаб олгин-да, тоқабрга киргунингча уни давом қил», – деди.

Мен у ишни йиллар давомида узлуксиз қилиб юрдим. Уларнинг ҳаловатини ичимда топдим. Сўнгра тоғам менга:

«Эй Саҳл! Аллоҳ у билан бирга бўлган, унга назар солиб турган ва унинг устидан гувоҳ бўлган одам У Зотга осий бўладими? Маъсиятдан эҳтиёт бўл!» – деди.

Кейин мактабга бориб, олти-етти ёшимда Куръонни ёд олдим. Сўнг нафл рўзани кўп тутадиган бўлдим. Ейдиган таомим арпа нони бўлди. Ундан кейин кечаларни бедор бўлиб, ибодат-ла ўтказадиган бўлдим».

Саҳл ибн Абдуллоҳдан келтирилган бу қисса боланинг тарбиясига, хусусан, руҳий тарбиясига кичиклигидан аҳамият бериш унинг яхши одам бўлиб етишишида қанчалар мұхим эканини яққол кўрсатиб турибди.

2. Тарбиянинг иккинчи қисми болага таълим беришдир.

«Таълим» арабча «аллама» феълидан олинган масдар бўлиб, бир нарсанинг ҳақиқатини батафсил ва яхшилаб билдириш маъносини англатади. Илм эса бир нарсани воқеъликда қандай бўлса, ишонч ила ўшандай идрок қилиндири. Илм ўрганиш ҳар бир мусулмон учун фарзdir.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ وَأَحْمَدُ.

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Илм талаб қилиш ҳар бир мусулмон зиммасига фарздир», – дедилар».

Имом Аҳмад ва ибн Можалар ривоят қилганлар.

Демак, ҳар бир мусулмон илм талаб қилишни ўзи учун фарз, деб билиши керак. Исломда илм талаб қилиш бешикдан то қабргача фарз қилинган. Келинг, ушбу маънени кенгроқ тушунишга ҳаракат қилайлик.

Фарз Аллоҳ таолонинг қатъий амри бўлиб, уни бажарип ҳар бир мўмин учун мажбурийдир. Фарз амални бажармаган одам катта гуноҳ иш қилган бўлади, охиратда иқобга учрайди.

Фарз икки қисмга бўлинади: фарзи айн ва фарзи кифоя.

«Фарзи айн» ҳар бир мусулмон шахсан бажариши лозим бўлган ишдир. Уни бирор учун бошқа одам адo эттани билан, фарз бажарилган бўлмайди. Бунга намозни мисол қилиш мумкин. Балоғатта етган ҳар бир мўмин инсон беш вақт намозни ўқиши фарзи айн. Ўқимаган одам қаттиқ гуноҳкор бўлади.

«Фарзи кифоя» эса баъзи бир мусулмонлар адo этса, бошқалар учун кифоя қиласидиган ишдир. Бунга жаноза намозини мисол қилиш мумкин. Бир мусулмон вафот этса, уни ювиб-тараб, жанозасини ўқиб,

күмиш ҳамма мусулмонлар учун фарз бўлади. Аммо, фарзи кифоя бўлганлиги учун, бир инсоннинг жанозасини баъзи мусулмонларнинг ўқигани кифоя қилади. Бошқалардан фарз соқит бўлади.

Илм талаб қилиш борасида фарзниң иккала қисми ҳам иштирок этади.

Ҳар бир мусулмон учун ўзига керак нарсани, ҳаёти учун зарур илмни, дину диёнатни, ҳалол-ҳаромни билиб олишда зарур бўлган ҳар бир нарсани ўрганиш фарзи айнdir. Ҳар бир мусулмон бу ишни қилиши шарт. Қилмаган одам гуноҳкор бўлади.

Мусулмонлар жамоаси учун керакли бўлган ҳунар ва илмларни талаб қилиш эса, фарзи кифоядир. Ҳаётнинг ҳар бир соҳасида етарли мутахассисларни тайёрлаб чиқариш Ислом жамиятининг барча аъзоларига фарзи кифоя бўлади. Эҳтиёжни қондирадиган дараҷада ва ададда мутахассис тайёрлаган жамият аъзолари бўйнидан мазкур умумий масъулият соқит бўлади.

Бу фарз энди ўша мутахассислар зиммасига ўтади. Агар жамиятда уларнинг соҳаси бўйича камчилик юзага келса, гуноҳи ўша мутахассисларга бўлади.

Шунинг учун ҳам ота-онага фарзандларига таълим бериш вазифа этиб юкланган.

Аллоҳ таоло «Таҳрим» сурасида шундай деб марҳамат қиласиди:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوَّا أَنفُسَكُو وَأَهْلِبِكُو نَارًا وَقُوَّدُهَا أَنَّاسٌ
وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا مَأْرِفُهُمْ
وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمِرُونَ

«Эй иймон келтирғанлар! Ўзингизни ва аҳлу аёлингизни ёқилғиси одамлару тошлардан бўлган ўтдан сақланг. Унинг тепасида қўпол, дарғазаб фаришталар бўлиб, улар Аллоҳнинг амрига исён қилмаслар ва нимага буюрилсалар, шуни қиласидар» (б-оят).

Фарзандларига таълим бериш оила бошлигининг Аллоҳ таолонинг олдидағи бурчи эканига юқорида-

ги ояты карима ёрқин далилдир. Одамлар орасида «Ўзингни бил, ўзгани қўй» деган номаъқул гап юради. Лекин шариат бўйича, эр хотин учун, ота-она болалар учун масъулдир. Қиёматда Аллоҳ таолонинг хузурида жавоб беради.

Юқорида зикр қилинган ояти кариманинг маъноси ҳақида сўралғанларида ҳазрати Али розияллоҳу анҳу: «Уларга таълим беринглар ва уларга одоб беринглар», дегани», — деб айтганлар.

Фақихлар: «Ота-оналар ва уларнинг ўрнини бо-сувчи валийлар кичкина болаларга балоғатга етганларида керак бўладиган илмларни ўргатишлари лозимдир», дейишган.

3. Тарбиянинг учинчи қисми болага жисмоний тарбия беришдир.

Ҳозирги кунимизда соғлиқни сақлаш, хасталикка чалинмаслик учун бадантарбия қанчалик аҳамиятли эканини ҳамма тушуниб етган. Каттаю кичик, иложи борича, бадантарбияяга эътибор беришга ҳаракат қилади. Бу нарсага, айниқса, ривожланган давлатларнинг ҳалқлари жуда ҳам берилгандар. Ҳамманинг кучли, бақувват, эпчил, соғ-саломат ва хасталикларга чидамли бўлгиси келади. Бунинг учун эса, бадантарбия билан шуғулланиш лозим. Шунинг учун ҳам ота-оналарга болаларини жисмоний тарбиясига алоҳида эътибор бериш вазифаси юклатилган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу ҳақдаги баъзи ҳадиси шарифларини ўргансак, ма-салани тўғри тушунишимизга ёрдам бўлади.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ёш авлоднинг соғлом бўлиб ўсишини таъминлаш борасида ота-оналарни фарзандларини бадантарбия билан шуғуллантиришга тарғиб қилганлар.

عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ قَالَ: رَأَيْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، وَجَابِرَ بْنَ عُمَيْرَ الْأَنْصَارِيِّينَ يَرْمِيَانِ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ: كُلُّ شَيْءٍ لَيْسَ فِيهِ ذِكْرُ اللَّهِ فَهُوَ لَهُ وَلَعَلَّ إِلَّا أَرْبَعُ

مُلَاعِبُ الرَّجُلِ امْرَأَةُ، وَتَأْدِيبُ الرَّجُلِ فَرَسَةُ، وَمَشْيُهُ بَيْنَ الْغَرَضَيْنِ،
وَتَعْلِيمُ الرَّجُلِ السَّبَاحَةُ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

Ато ибн Абу Рабоҳдан ривоят қилинади:

«Жобир ибн Абдуллоҳ ва Жобир ибн Умайр Ансорийнинг камондан ўқ отаётганларини күрдим. Улардан бири иккинчисига:

«Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: «Аллоҳнинг зикри бўлмаган ҳар бир нарса беҳудадир, ўйиндир. Фақат тўрт нарса мустасно: эркакнинг аёли или кўнгилхушлик қилиши, кишининг отини ўргатиши, унинг икки мўлжал орасида юриши ва кишининг сузишни ўргатиши», деганларини эшитдим», – деди».

Насаий ривоят қилган.

Ушбу ҳадиси шарифдаги «отни ўргатиш»дан мурод, чавандозлик спортидир. «Икки мўлжал орасида юриш» эса камондан ўқ отиб, мерганлик спорти билан машғул бўлишдир. Демак, чавандозлик, мерганлик ва сузишга тарғиб қилинмоқда.

Имом Аҳмад ва имом Абу Довуг Оиша розияллоҳу анҳодан келтирган ривоятга қўйидагилар айтилади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам мен билан мусобақалашган эдилар, мен у зотдан ўзиб кетдим. Бир муддатдан сўнг, менинг гўштим оғирлашганда яна мен билан мусобақалашиб, мендан ўзиб кетдилар ва:

«Ҳалиги билан биру бир», – дедилар».

Қаранг, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам хотинлари Оиша онамиз розияллоҳу анҳо билан югуриш мусобақаси ўтказган эканлар. Биринчи югуриш мусобақаси ўтказилган пайтда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёшлари эллик учдан ўтган эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Оиша онамиздан ўзиб кетган кейинги югуриш мусобақасида эса у зотнинг ёшлари ундан ҳам катта бўлган. Бу оиласирави югуришда бадантарбия билан шуғулланишдир.

Демак, чавандозлик

Қадимги уламоларимиз ушбу ҳадиси шарифни шарқ қиласы эканлар, бир неча маңноларга урғу бергандар. Улар, Оишанинг ҳадисида оёқда югуриб, мусобақа қилишга, маҳрам эркак аёллар орасида мусобақа ўтказишга, бу иш виқорга, шараф, илм, фазл ва ёшнинг улуглигига номуносиб эмаслигига далил бор, дейдилар.

Минг афсуслар бўлсинки, кўпчилик мусулмонлар, хусусан, Пайғамбаримиз соллалоҳу алайҳи васалламнинг суннатларига амал қилишни даъво қилувчилар мана бу маңнолардан йироқдалар. Улар бадантарбия билан шуғулланиш виқор, шараф, илм, фазл ва ёшнинг улуглигига номуносиб деб биладилар.

Имом Муслим ва имом Аҳмад келтирган ривоятда саҳобалардан Салама ибн Акваб розияллоҳу анҳу қуидагиларни айтадилар:

«Биз йўлда юриб борар эдик. Ансорийлардан мусобақада ҳеч енгилмаган бир киши:

«Мадинагача мусобақалашувчи борми? Қани, ким мусобақа қила олади?» – дея бошлади.

«Ҳурматли кишини ҳурматини, шарафлининг шарифини риоя қилмайсанми?» – дедим.

«Фақатгина Расулуллоҳ соллалоҳу алайҳи васалламни» – деди.

«Ё Расулаллоҳ, ота-онам сизга фидо бўлсин! Қўйламни» – деди. «Илан мусобақалашай», – дея.

«Ё Расулаллоҳ, ота-ийиб беринг, шу одамйли», – дедилар у зот. Мадинага ундан ўзиб етиб бордим».

Ушбу ривоятдан Пайғамбаримиз соллалоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари ичидаги доимий равища спорт мусобақалари бўлиб турганини билиб оламиз. Салама ибн Акваб розияллоҳу анҳунинг «ансорийлардан мусобақада ҳеч енгилмаган бир киши», деяйишлари шу маънога далолат қиласи. Яъни саҳобалар ичидаги мусобақаларда доимий равища биринчи бўлганлари ҳам бор экан. Пайғамбаримиз соллалоҳу алайҳи васаллам эса, худди Салама ибн Акваб

розияллоқу анхуни спорт мусобақасыга рағбатлантирганлариңек, ҳаммани рағбатлантириб турғанлар.

Имом Абу Довуд Мұхаммад ибн Али ибн Руконадан қылған ривоятда қуидагилар айтилади:

«Рукона Набий соллаллоқу алайҳи васаллам билан кураш тушиди. Бас, Набий соллаллоқу алайҳи васаллам уни йиқитдилар».

Уламоларимиз ушбу кураш мусобақаси ҳақидағи ҳадиси шарифнинг ўзига хос қиссасини ҳам ривоят қыладилар.

Имом Абу Довуднинг ривоятида бу қисса қуидағыча баён этилади:

«Набий соллаллоқу алайҳи васаллам Батхода эдилар. У зотнинг ҳузурларига Рукона ибн Язийд қўй-эчкиларини ҳайдаб келди ва:

«Эй Мұхаммад, мен билан курашга тушасанми?!» — деди.

«Совринга нима қўясан?» — дедилар.

«Қўйларимдан бирини», — деди. Шунда Пайғамбаримиз соллаллоқу алайҳи васаллам у билан курашга тушдилар ва уни йиқитдилар. Кейин эса қўйни одилар. Рукона:

«Яна қайта тушасанми?» — деди. Бу ҳол бир неча марта такрорланди. Охири у:

«Эй Мұхаммад! Аллоҳга қасамки, ҳеч ким ёнимни ерга теккиза олмаган эди. Мени йиқитган сен эмассан!» — деди-да, Исломга кирди. Пайғамбаримиз соллаллоқу алайҳи васаллам унга қўйларини қайтариб бердилар.

Бундан мусулмон кишининг мусулмон бўлмаган киши билан ҳам мусобақа ўтказиши мумкинлиги аён бўлади. Шунингдек, спорт орқали яхшиликларни тарқатиш, кишиларни Исломга киритиш ҳам мумкинлиги тасдиқланади. Яна, Руконага ўхшаб, баъзи ҳовлиқ-қанлар бўлса, попутини пасайтириб қўйиш ҳам мумкин бўлади. Бунинг учун эса мусулмонлар доимий равищда бадантарбия билан шугулланиб, соғ-саломат ҳолда тайёргарлик қўриб юришлари лозим бўлади.

Бошқа ривоятларда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларни кураштириб, мусобақалар ўтказишга ўзлари бош бўлганлари ҳам айтилди. Уҳуд ва бошқа батъзи урушлар бошланишидан олдин ўспирин мусулмон йигитлар келиб, ўзларининг аскарликка қабул қилинишларни талаб қилганлар. Ўшанда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни кураштириб, ғолиб келганларни қабул қилганлар.

Имом Бухорий ва имом Мұслимлар Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадиси шарифда:

«Ҳабашийлар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларида «ҳироб» ўйнашаётган эди. Умар кириб қолди-да, эгилиб тош олиб, уларга ота бошлади. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Умар, тек қўй уларни!» – дедилар».

«Ҳироб» – қурол ушлаб, чапдастлик намуналарини кўрсатадиган ҳарбий спорт ўйини. Мазкур ҳабашийларнинг бу ўйини Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг масжидларида бўлган. Бу ҳол ҳам бадантарбияга аҳамият беришнинг бир намунасиdir.

Имом Бухорий ва имом Аҳмад Салама ибн Аквавъ розияллоҳу анҳудан ривоят қиласидилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бозорда камон отиш мусобақаси ўтказаётган асламлик кишилар хузуридан ўтиб қолдилар ва:

«Эй Бану Исмоил! Отинглар! Отангиз мерган эди. Отинглар! Мен Бану Фулон биланман!» – дедилар. Шунда тарафлардан бири қўлларини тиёдилар. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сизларга нима бўлди? Отмай қўйдинглар?» – дедилар. Улар:

«Сиз улар билан бўлсангиз, қандай қилиб ҳам отар эдик?!» – дейишиди. Шунда у зот:

«Отинглар! Мен ҳаммангиз биланман!» – дедилар».

БАЛОФАТТА ЕТГАН БОЛАЛАРНИНГ НИКОХИ

18. Балофатта етган фарзандни оилали қилиб қўйиш ота-онанинг бурчи ва болаларнинг ҳаққидир.

Бу иш ҳақида китобимизнинг аввалида батағсил тўхталиб ўтганмиз. Такрорлаб ўтиришнинг ҳожати йўқ.

ОТА-ОНАНИНГ ҲАҚЛАРИ

Ота-онани ҳурматлаш, эъзозлаш масаласида ҳеч бир тузум ёки тарбия воситаси Исломга тенг ҳам, яқин ҳам кела олмайди. Ота-онанинг ҳурмати, фарзанд устидаги ҳаққи тўғрисидаги оялар, ҳадислар, исломий ҳикматлар, мусулмонлар ҳаётидаги тажрибалар дунё тарихида бу борада мисли кўрилмаган олиймақом нарсалар экани маълум ва машҳурдир.

Ислом фарзандларнинг зиммасида ота-оналарнинг бир қанча ҳақ-хуқуқлари борлигини таъкидлайди. Бу масала Қуръони Каримда, суннати набавияда ва Ислом тарбияси ҳақидаги китобларда алоҳида баён қилинган.

Фарзандлар ўз ота-оналарига яхши муомала қилишлари, шириңсухан бўлишлари, уларга меҳрибонлик кўрсатишлари, доимий эҳтиром билан уларни тақдирлаб туришлари, Аллоҳ таолонинг шариатига зид бўлмаган барча буйруқ, талаб-истакларини бажармоқлари лозим.

Ота-онага яхшилик қилиш диний адабиётларимизда «Биррул волидайн» дейилади. Аввал «Биррул волидайнни» – «Ота-онага яхшилик қилиш» бирикмасининг тўлиқ маъносини тушуниб олайлик.

«Бирр» сўзи бизнинг тилимизга «яхшилик» дея таржима қилиниб, «фазийлат», «садиклик», «тоат» ва «солиҳлик» маъноларини ифода этади.

Уламолар истилоҳида «Бирр» юмшоқ ва латофатли сўз ила яхшилик қилиш ва нафратга сабаб бўлувчи қўпол сўздан четда бўлишдир. Айни пайтда, «бирр» бир-бирига шафқат, меҳр-муҳаббат асосида молиявий амаллар ила яхшилик қилишдир.

Батнијр ола

«Волидайни» — ота-она. Бу сүз бобо ва момоларни ҳам ўз ичига олади.

Энди ушбу маънени ифода қиладиган баъзи оят ва ҳадисларни умумий тарзда ўрганишга киришайлик.

Аллоҳ таоло «Исрө» сурасида шундай деб марҳамат қилади:

وَقَضَى رَبُّكَ أَلَا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَنَا إِمَّا يُبَلِّغُنَ
عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَّاهُمَا فَلَا تُنَقِّلْ لَهُمَا أَفَ وَلَا تَنْهَرُهُمَا
وَقُلْ لَهُمَا قُوَّلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الْذَلِيلِ مِنَ
الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ أَرْجُهُمَا كَارِبَيَافَ صَغِيرًا ﴿٤١﴾

Роббинг фақат Унинг Ўзигагина ибодат қилишингни ва ота-онага яхшилик қилишингни амр этди. Агар ҳузурингда уларнинг бирлари ёки иккоквлари ҳам кексаликка етсалар, бас, уларга «уфф» дема, уларга озор берма ва уларга яхши сүз айт!

Икковларига меҳрибонлик ила хокисорлик қанотингни паслат ва «Роббим, алар мени кичиклигда тарбия қилганлариdek, уларга раҳм қилгин», деб айт» (23–24-оятлар).

Бу ояти каримада Аллоҳ таолонинг Ўзигагина ибодат қилишга амр этилгандан сўнг, бевосита, ота-онага яхшилик қилиш буюрилмоқда.

«Роббинг фақат Унинг Ўзигагина ибодат қилишингни ва ота-онага яхшилик қилишни амр этди».

Бу амал бандаларнинг ихтиёрига ташлаб қўйилган иш эмас, балки Аллоҳнинг бандаларига амри, буйруғи, фармонидир. Хоҳласа қилиб, хоҳдамаса қилмайдиган ҳаваскорлик ҳам эмас. Қариб, ҳеч нарсага ярамай қолганда юзланиладиган кўнгилхуши ҳам эмас. Бу амр Аллоҳ таолонинг қатъий ва ўзгармас буйруғи бўлиб, уни бажариш ҳар бир банданинг бурчидир.

Аллоҳнинг ибодатидан кейинги келадиган иш ота-онага яхшилик қилишdir. Бу ҳам Аллоҳнинг амри. Аллоҳ таоло Ўзига ибодат қилишга чақирган амрдан кейин, шу жумланинг давомида ота-онага яхшилик

қилишни таъкидламоқда. Бу икки ҳукмнинг бир оятдағы ягона жумлада баён қилинишининг ўзиёқ Исломда ота-онанинг ҳаққи қанчалик улур эканини күрсатади.

«Агар ҳузурингда уларнинг бирлари ёки икковлари ҳам кексаликка етсалар, бас, уларга «уфф» дема».

Бу жумланинг «уфф» сўзига боғлиқ икки хил маъноси бор. Бир маъноси – ота-онага ёмон сўз айтиб, беҳурмат қилма, дегани бўлса, иккинчи маъноси – ота-онанг олдида «уфф» дема, улар «Болам оғир ҳолга тушибди», деб озорланадилар, деганидир.

«... уларга озор берма ва уларга яхши сўз айт!»

Ота-онангга ҳеч бир озорнираво кўрма! Қандай яхши сўз бўлса, ўшани ота-онанггараво кўр!

«Икковларига меҳрибонлик ила хокисорлик қанотингни паслат ва «Роббим, алар мени кичикликда тарбия қилганларидек, уларга раҳм қилгин», деб айт».

Фарзанд ота-онанинг ҳузурида ўзини қанчалик хокисор тутса, шунчалик яхши. У бутун меҳрини хокисорлик ила ота-онасига пояндоз қилса ҳам оз. Шу билан бирга, доимо уларга Аллоҳ таолодан раҳм-шафқат тилаб, дуо қилиб туриши лозим.

Ота-онанинг ҳурмати, фарзанд устидаги ҳаққи тўғрисидаги оялар ва ҳадислар бу борада дунё тарихида мисли кўрилмаган олиймақом таълимотлар экани маълум ва машҳурдир. Хусусан, бу оят ва ҳадисларни, илоҳий кўрсатмалар ҳамда исломий ҳикматларни ҳаётга татбиқ қилган мусулмонларнинг ота-оналарига кўрсатган юксак эҳтиромлари ва фидойиларига тарих шоҳиддир.

Аллоҳ таоло «Луқмон» сурасида шундай дейли:

وَصَّيْنَا لِإِنْسَنَ بِوَلَدِهِ حَمْلَتُهُ أُمُّهُ، وَهَنَّا عَلَىٰ وَهُنَّ وَفَصَّلُهُ فِي
عَامَيْنِ أَنْ أَشْكُرْ لِي وَلِوَالِيَّكَ إِلَى الْمَصِيرِ ۝

«Биз инсонга ота-онаси ҳақида тавсия қилдик: онаси уни заифлик устига заифлик билан кўтар-

ди; уни сутдан ажратиш икки йил ичиладир: «Менга ва ота-онанға шукр қылғын. Ва қайтиш фақат Менгадир» (14-оят).

Қуръони Каримда фарзандларга ота-онани ҳурмат қилиш, уларни эъзозлаш ҳақида қайта-қайта насиҳат берилади. Чунки Ислом ота-онанинг ҳаққини юқори қўяди. Ушбу оятда эса, ота-онани ҳурмат қилиш ҳар бир фарзанд учун Аллоҳнинг амри экани баён этилмоқда.

«Биз инсонга ота-онаси ҳақида тавсия қилдик».

Оятдаги «тавсия», кўпчилик тушунганидек, ихтиёрий иш эмас, балки Аллоҳнинг амридир. Ўша амр нимадан иборат эканини айтишдан олдин ота-онани ҳурмат қилишнинг сабаби айтиб ўтилади.

«Онаси уни заифлик устига заифлик билан кўтарди».

Яъни ҳомиладорлик пайтида онаси уни қорнида заифхол бўлиб кўтаради. Борган сари заифлик устига заифлик ортиб боради. Бу ҳол бола туғилгунича давом этади.

«Уни сутдан ажратиш икки йилдадир».

Яъни қорнида заифлик устига заифлик билан олиб юрган она қийналиб туққан бу арзандасини кейин яна икки йил давомида эмизади.

Уламоларимиз шаръий эмизиш муддати икки йил экани ҳақидаги ҳукмни шу жумладан олганлар. Бола икки ёшга етгунича бирор аёлни эмса, сут орқали насаб собит бўлади, ва ўша эмизишга боғлиқ ҳукмлар жорий қилинади. Мисол учун, уни эмизган аёл унга эмизикли она, унинг эри ота, болалари ака-ука, опа-сингил бўладилар. Маҳрамлик ва никоҳ масалаларидағи ҳукмлар ҳам шунга мувофиқ куралиди.

Хуллас, она ҳам ҳомиладорлик даврида, ҳам эмизиш даврида бола туфайли катта қийинчилликларни бошидан ўтказади. Шунинг учун ҳам фарзандда она-нинг ҳаққи отаникидан кўп бўлади.

Оятнинг давомида тавсиянинг нимадан иборат экани айтилади:

«Менга ва ота-онанға шукр қылғын».

«Эй инсон фарзанди, аввало Менга – яраттан Роббингга, кейин ота-онаннга – сенинг дунёга келишингга сабаб бўлган зотларга шукр қилгин. Бу ишлар сенинг энг олий бурчингдир».

«Ва қайтиш фақат Менгадир».

«Билиб қўй, ана ўша қайтиш бўлганида бу ҳақда Ўзим ҳисоб-китоб қиласман».

عَنْ أَبِي هُرَيْثَةَ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا يَجْزِي وَلَدٌ وَالِدَةُ إِلَّا
أَنْ يَحْدُهُ مَمْلُوكًا فَيَشْرِيْهُ فَيَغْتَفِّهُ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا الْبَخَارِيُّ.

Абу Ҳурайра розияммоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Фарзанд ўз волидини қул ҳолида кўриб, сотиб олиб, озод қилсагина уни (ҳаққини) адо этган бўлади», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Ота-онанинг фарзанд учун қилган меҳнатларини мукофотлаш, уларнинг ҳаққини адо қилиш жуда қийин иш эканини ушбу ҳадиси шарифдан билиб оламиз. Фарзанд бу дунёда ҳар қанча уринса ҳам, бу ишни бажариб, охирига етказа олиши қийин.

Мабодо, ота ёки она бироннинг қўлида қул ёки чўри бўлиб турган бўлса-ю, фарзанд уларни эгасидан сотиб олиб, қулликдан озод қилсагина, мазкур ҳақни адо қилди, дейиш жоиз экан.

Қуръони Карим ва Суннатдан ота-онага яхшилик қилиш борасидаги баъзи далилларни умумий тарзда келтирганимиздан кейин фарзанднинг ота-онага қилиши лозим бўлган яхшиликлари ҳақида алоҳида тарзда ҳам қисқача сўз юритамиз.

Ота-онага яхшилик қилиш борасидаги ҳужжат ва далилларни жамлаб, таҳлил қилган уламоларимиз бу амал, жумладан, қуйидагилар ила юзага келишини айтганлар:

1. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан бири уларга берган неъматлари учун Аллоҳ таолога шукр қилишдир.

Аллоҳ таоло «Аҳқоф» сурасида марҳамат қиласми:

وَوَصَّيْنَا إِلَيْكُنَ بِوَالدِّيَهِ أَخْسَنَا حَلَتْهُ أَمْهُ، كَرْهًا وَوَضْعَتْهُ كُرْهًا
وَحَمْلُهُ، وَفَصَلَّهُ، ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَسْدَمَ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً
قَالَ رَبِّ أَوْزَعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَّ وَلَدَيَ وَأَنَّ
أَعْمَلَ صَلَحاً تَرْضَهُ وَأَصْلَحَ لِي فِي دُرْبِيْقِ إِنِّي بَتُّ إِلَيْكَ وَلَمْ يَكُنْ مِنْ

الْمُسْلِمِينَ 10

«Биз инсонни ота-онасига яхшилик қилишга буюрдик. Онаси унга қийналиб ҳомиладор бўлди ва уни қийналиб туғди. Ва унинг ҳомиласи ва кўк-ракдан ажратиши ўттиз ойдир. Токи у вояга етиб, қирқ ёшга кирганида: «Роббим, Ўзинг менга ва ота-онамга берган неъматларингга шукр қилишимга ва Сен рози бўладиган солиҳ амал қилишимга илҳом бергин. Ва менинг зурриётларимни ҳам солиҳлардан қилгин. Албатта, мен тавба қилдим ва албатта, мен мусулмонларданман», – деди» (15-оյат).

Ҳар бир инсон учун унга Аллоҳ таоло берган неъматларга шукр қилиш энг муҳим ишдир. Бу ояти қаримада «Роббим, Ўзинг менга ва ота-онамга берган неъматларингга шукр қилишимга ва Сен рози бўладиган солиҳ(иш)ни қилишимга илҳом бергин» деган жумлага биноан, банда ўзига берилган неъматлар билан бирга, ота-онасига берилган неъматларга ҳам шукр қилиб туриши ота-онасига қиласидан яхшиликларидан бири экани англаради.

2. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиш турларидан бири уларнинг кўрсатган иноятларига шукр қилишдир.

Аллоҳ таоло «Луқмон» сурасида шундай деб марҳамат қиласиди:

أَنْ أَشْكُرْ لِي وَلِوَلَدِيَكَ إِلَى التَّعْصِيرِ

«Менга ва ота-онангга шукр қиласиди ва қайтиш фақат Менгадир» (14-оят).

Фарзанд ота-онасига уни түкқани, боққанлари, таълим ва тарбия бергандар ҳамда бошқа яхшилик-лари учун ташаккурда бўлиши зарур.

3. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан бири ота-онани жеркимаслик ва уларга «уфф» ҳам демаслиқдир.

Аллоҳ таоло шундай дейди:

فَلَا تَنْقُلْ لِمَعَافِ وَلَا تَنْهَرْ هُمَا وَقُلْ لَهُمَا قُوَّلَّا كَرِيمًا

«...уларга «уфф» дема, уларни жеркима ва уларга яхши сўз айт!» («Исрө» 23-оят)

Фарзанд ога-онасига бирор оғиз ёқимсиз сўз айтмаслиги керак. Ота-онага озор етмаслиги йўлида уларнинг олдида ўзининг ғами борлигини билдирувчи «уфф» деган овозни ҳам чиқармаслиги керак. Ота-онага қўпол ҳаракат ҳам қилмаслик лозим. Уларнинг юзларига тик қараб ҳам бўлмайди. Уларга фарзанд доимо мулоиймлик билан ширин сўзларни айтиши вожибdir.

4. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан бири уларга тавозуз кўрсатиб, меҳрибонлик қилишдир.

Аллоҳ таоло айтади:

وَأَخْفِضْ لِهُمَا جَنَاحَ الَّذِلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ

«Уларга меҳрибонлик ила хокисорлик қанотини пастлат» («Исрө» 24-оят).

5. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан бири уларнинг олдига изн сўраб киришдир.

Аллоҳ таоло «Нур» сурасида шундай деб марҳамат қиласи:

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمُ فَلِيَسْتَدِّثُوا كَمَا أَسْتَدَّنَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ

«Қачон сизнинг ёш болаларингиз балонатга етсалар, улардан олдингилар изн сўраганидек, изн сўрасинлар» (59-оят).

Балоғатта етган ўғил-қизлар, улардан олдин изн сүраб юрган катта кишилар каби, ота-оналари ва бошқалар ҳузурига изнисиз киришлари мумкин эмас.

Ривоятларда келадики, саҳобаи киромлардан бири ушбу оят нозил бўлганидан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга мурожаат қилиб:

«Ё Расулуллоҳ, менинг онам қариб қолган, мен унинг хизматини қилиб турман, ҳар кирганимда рухсат сўрашим керакми?» — деганида Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Нима, бўлмаса онангни кийимсиз ҳолда кўрмоқ-чимисан?!» — деганлар.

Айнан шу мулоҳаза туфайли, балоғатта етган болалар, бир оила аъзолари бўлсалар ҳам, бир-бирларининг ҳузурларига киришдан олдин изн сўрашлари жорий қилинган.

6. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан бири улар келганда ўрнидан туриб, кутиб олишdir.

Абу Довуд, Термизий ва бошқалар келтирган ривоятда Оиша онамиз розияллоҳу анҳо қуидагиларни айтадилар:

«Кўринишда, ҳайбатда, ўзини тутишда, ўтириш ва туришда Фотимачалик Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ўхшаш одамни кўрмадим. Агар у Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кирса, у зот ўринларидан туриб, ўпид кутиб олар ва ўз ўринларига ўтқазар эдилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг олдига кириб қосалар, у туриб, у зотни ўпид кутиб олар ва ўз ўрнига ўтқазар эди».

7. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан бири — уларни исми билан атамаслик, улардан олдин юрмаслик ва ўтирмаслик.

عَنْ هِشَامَ بْنِ عَزْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَبْصَرَ رَجُلَيْنِ فَقَالَ
لِأَحَدِهِمَا: مَا هَذَا مِنْكَ؟ فَقَالَ: أَبِي. فَقَالَ: لَا تُسْمِهِ بِاسْمِهِ، وَلَا
تَمْسِ أَمَامَهُ، وَلَا تَخْلِسْ قَبْلَهُ. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ.

Ҳишом ибн Урвадан, у отасидан ривоят қилинағы: «Абу Ҳурайра икки кишини күрди ва улардан бирига:

«Бу киминг бўлади?» – деди.

«Отам бўлади», – деди у.

«Ундаи бўлса, уни исмини айтиб чақирма, олдига тушиб юрма ва ундан олдин ўтирма», – деди».

Бухорий «Агад»га ривоят қилган.

Фарзанд ота-онасига, ҳурмат билан, «отажон», «онажон» дея ёки бошқа эҳтиром маъносидаги сўзлар ила мурожаат қилиши лозим. Ота-онасининг исмини бошқаларнинг исмини айтгандек айтиш мусулмончилик одобига тўгри келмайди.

Шунингдек, йўлда юрилганда ҳам ота-онадан кейин юриш керак, олдинга ўтиш мумкин эмас. Бир ерга ўтироқчи бўлсалар, аввал ота-она, кейин бола ўтириши лозим.

8. Фарзанднинг ота-онага яхшилиқ қилиши турларидан бири – олдиларига киргандага ва чиққандага уларга салом бериш.

عن أبي مُرْرَةَ مَوْلَى عُقِيلٍ: أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ كَانَ يَسْتَخْلِفُهُ مَرْوَانُ، وَكَانَ عَنْ أَبِيهِ مُرْرَةَ مَوْلَى عُقِيلٍ: أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ كَانَ يَسْتَخْلِفُهُ مَرْوَانُ، وَكَانَ أَدْ يُكُونُ بِذِي الْحُلَيْفَةِ، فَكَانَتْ أُمُّهُ فِي بَيْتٍ وَهُوَ فِي آخِرٍ، قَالَ: إِذَا أَرَادَ أَدْ يُخْرُجُ وَقَفَ عَلَى بَاهِمَا فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمَّةَهُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، فَتَقُولُ: وَعَلَيْكَ يَا بُنَيَّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ فَيَقُولُ: رَحْمَكَ اللَّهُ كَمَا رَبَّيْتِنِي بِصَغِيرٍ، فَتَقُولُ: رَحْمَكَ اللَّهُ كَمَا بَرَرَنِي كَبِيرًا، ثُمَّ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ صَنَعَ مِثْلُهُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ

эди. Унинг уйи Зулхулайфада эди. Онаси бир уйда, у бир уйда яшар эди. У уйидан чиқмоқчи бўлса, онасининг эшиги олдига бориб:

«Ассалому алайкум, онажон ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳу!» – дер эди. Онаси ҳам:

«Ва алайка, ўғилгинам ва роҳматуллоҳи ва баро-
катуҳу!» – дер эди.

«Кичиклигимда тарбиялаганингиз учун сизга
Ҳаллоҳнинг раҳмати бўлсин!» – дер эди.

«Катталигимда яхшилик қилганинг учун сенга
ҳам Аллоҳнинг раҳмати бўлсин!» – дер эди онаси.

Кейин уйга кирмоқчи бўлса ҳам шундай қиласар
эди».

Бухорий «Агад»да ривоят қилган.

Мадинанинг ҳокими бўлган Марвон ибн Ҳакам
исмли одам бирор ёқса кетса, ўзининг ўрнига Абу
Ҳурайра розияллоҳу анҳуни ҳоким қилиб қўйиб ке-
тар эди. Мана шу ҳолатнинг ўзи ҳам Ислом оламида
Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳунинг тутган ўринлари
қанчалар улуғ эканини яққол кўрсатиб туради.

Энди ўша улуғ саҳобий, катта обрў згаси бўлган,
амирлар унинг олдида таъзим қиладиган зот онаси-
нинг олдида ўзини қандай тутишини кўриб қўйинг!

Уйидан ҳар чиқишида онасининг остонасига бош
уриб, салом бериб, ташаккур айтиб, ижозат сўраб,
кўчага чиқар эди.

Уйига ҳар киришида онасининг остонасига бош
уриб, салом бериб, ташаккур айтиб, ижозат сўраб
кўчадан келганининг хабарини берар эди.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳунинг бу гўзал иши
асрлар оша кўплаб мусулмон фарзандларнинг одати-
га айланганлиги фахримиз боисидир. Бу ишни фақат
мусулмон фарзандлар, «мадрасаи Мұхаммадия»нинг
талабалари қилишлари мумкин, холос.

9. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши тур-
ларидан бири – уларни энг ёқимли лафзлар ила ча-
кириш.

10. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши тур-
ларидан яна бири – уларга динлари ва дунёларида
манфаат берадиган гапларни айтиш.

11. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши тур-
ларидан яна бири – динда улар билмайдиган нарса-
ларини ўргатиш.

12. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан яна бири – иккисининг барча вожиб ва мандуб амрларига итоат қилиш.

13. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан яна бири – иккиси тарқ қилишга амр қилган нарсалардан ўзига зарар келтирмайдиганларини тарқ қилиш.

14. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан яна бири – ота-онанинг оддига кирғанда фақат уларнинг изни билангина ўтириш.

15. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан яна бири – ота-она билан ўтирганда уларнинг рухсатисиз чиқиб кетмаслик.

16. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан яна бири – ота-онадан содир бўлган нарсани, агар улардан bemорлик ёки қариллик туфайли бавл қилиб юборишга ўхшаш ишлар бўлса ҳам, қабиҳ санамаслик.

17. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан яна бири – ота-онанинг мұхаббатини қозонган кишиларнинг ҳурматини қилиш.

18. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан яна бири уларнинг нафақасини яхшилаш, ҳадялар бериб туриш, уларни сўрашга муҳтож қilmай ёки миннат қilmай, иззат кўрсатишdir.

Ота-оналари заифлашган, қартайган вақтларида фарзандлари уларнинг ҳаққини адo қилишларини Ислом биринчи ўринга қўяди.

Аллоҳ, таоло «Бақара» сурасида шундай деб марҳамат қилади:

يَسْأَلُنَّكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الْدِيْنُ
وَالْأَقْرَبُينَ وَالْيَتَّمَّى وَالْمَسْكِينُ وَابْنُ السَّكِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ
يَعْلَمُ عَلَيْهِمْ

۲۱۰

«Сендан нимани нафақа қилишни сўрарлар. «Нафақа қилган яхшилигинги ота-онага, яқин қарин-дошларга, етимларга, мискинларга ва йўқсил йўл-

Джемалдунов

чига бўлсин. Нимаики яхшилик қилсангиз, албатта, Аллоҳ уни билувчиdir», – деб айт» (215-оят).

Савол нимани нафақа қилиш ҳақида бўлган эди: «**Сендан нимани нафақа қилишни сўрарлар**».

Жавоб эса кимларга нафақа қилишни ҳам баён этяпти: «**Нафақа қилган яхшилигингиз ота-онага, яқин қариндошларга, етимларга, мискинларга ва йўқсил йўлчига бўлсин**».

Демак, яхшилик нафақа қилинар экан. Араб тилида яхшиликка сарфланадиган молнинг ўзи ҳам яхшилик дейилади. Яхшиликка мол сарфлаш ҳам нафақа дейилади.

Қуръони Каримда хайр – яхшилик сўзи кўпинча мол-дунё маъносида ишлатилган. Бу жойда ҳам худди шу маънони англатмоқда.

Нафақага лойик инсонлар ичида ота-она бекорга биринчи зикр қилинаёттани йўқ. Инсон табиати ўзи шуни тақозо қиласди. Инсоннинг молига ўзидан кейинги биринчи ҳақдор шахс унинг ота-онаси бўлади. Ота-онасини муҳтож қўйиб, улардан бошқаларга нафақа қилишдан нима фойда бор? Шунингдек, яқин кишилар, қариндошлар ҳақдорлик жиҳатидан бошқалардан устунлар ва ҳоказо.

Нафақа қилиш худди шу тартибда бўлиши лозимилиги Набий алайҳиссаломнинг ҳадисларида ҳам зикр қилинган.

Имом Муслим Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қиласдиларки, Пайғамбаримиз алайҳиссалом бир кишига:

«Садақа қилишни ўзингдан бошла, ортиб қолса, аҳлингга қил, агар аҳлингдан ҳам ортиб қолса, қариндошларингга қил, агар қариндошларингдан ҳам ортиб қолса, улардан бошқаларга ва ҳоказо», – деган эканлар.

Нафақа қилиш бандадан, унинг савобини бериш, тақдирлаш Аллоҳдан. Чунки

«Нимаики яхшилик қилсангиз, албатта, Аллоҳ уни билувчиdir».

Ислом шариати қодир фарзандларни ожиз бўлган ота-оналар ҳаққини кафолатта олишга ҳукм этади. Ишни уларнинг ўзларига топширмайди, балки бу кафолат фарздирки, агар вақтида вафо қилмаса ҳам, кейинчалик қазоси вожиб бўлади.

Ота ўғлининг нафақаси учун унинг кўчар мулкини сотади, кўчмас мулкини сотмайди. Ўғ-лидаги бундан бошқа қарзи учун сотмайди.

Она ўз нафақаси учун ўғлининг мулкини сотмайди.

Агар ўғилнинг молини омонат сақлаб турган одам қозининг амрисиз уни ота-онаси нафақасига сарфлаган бўлса, тўлаб беради.

Чунки бирорнинг молини унинг изнисиз тасарруф қилиб бўлмайди. Қозининг умумий валийлиги бор бўлганлиги учун изн беришга ҳаққи бор.

Ота-она унинг ўз ҳузурларидағи молини нафакага олсалар, тўлаб бермайдилар.

Чунки икковларининг нафақаси ўғилнинг зиммасидаги вожиб. Бинобарин, улар ўз ҳақларини олган бўладилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир йигитга: «Сен ҳам, молинг ҳам отангники», — деганлар.

Агар қози хотиннинг нафақасидан бошқага ҳукм чиқарган бўлса ва муддат ўтса, соқит бўлади.

Қози бир кишининг боласи, ота-онаси ёки яқин қариндошларига маълум муддат нафақа бериб туриши ҳақида ҳукм чиқарган бўлса, ўша муддат ўтиши билан мазкур нафақани бериш тўхтайди.

Илло, қози қарз олишга изн берса, соқит бўлмайди.

Нафақа берувчи гойиб бўлгани учун қози унинг нафақахўрларига унинг номидан қарз олиб, ишлатиб тураверишга изн берган бўлса, муддат ўтиши билан ҳам уларга берилган ваколат соқит бўлмайди.

Бола ота-онасига қанчалик эҳсон қилмасин, қанчалик ўзидан ортиқ кўрмасин, ўзининг дунёга келишига сабаб бўлганлари мукофотини қайтара олмайди.

Даими ола

Абу Бурда айтади:

«Абдуллоҳ ибн Умар яманлик бир кишининг ўз онасини елкасига опичлаб, хонаи Каъбани тавоғ қилдириб юрганини кўрибди. У одам тинмай қуидаги байтни ўқиб юрар экан:

«Онаизори учун бўйинини эгган теваман,

Тева мингандан она ҳориса-да, мен ҳоримасман».

У буни ўқир экан, Абдуллоҳга қараб:

«Эй Абдуллоҳ ибн Умар, мана шу хизматим билан мен онамнинг ҳаққини адо қила олдимми?» — деб сўрабди.

Абдуллоҳ ибн Умар:

«Йўқ, бу хизматинг онангнинг сени тувиш пайтида бошидан кечирган тўлғоқларнинг биттасига ҳам тенг бўйолмайди», — дебдилар».

Бухорий ривоят қилган.

19. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан яна бири — фарзанд ота-она хизматида доимо шай туриши, ҳатто мушрик бўлсалар ҳам, уларнинг розилигини топиши лозимлиги.

عَنْ أَسْمَاءَ بْنِتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: أَتَنْبَئُ أُمِّي رَاغِبَةً فِي عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ، فَسَأَلَتُ النَّبِيَّ ﷺ أَفَأَصْلُهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ أَبْنُ عَيْنَيَةَ: فَأَنْزَلَ فِيهَا ﴿لَا يَنْهَا كُمُّ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقْنَطُوكُمْ فِي الَّذِينَ﴾. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ.

Асмо өинти Абу йакр розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Онам Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида рағбат қилган ҳолида ҳузуримга келди. Бас, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан:

«Унга силаи раҳм қилайми?» — деб сўрадим.

«Ҳа», — дедилар».

Ибн Уяйна:

«Бас, бу ҳақда Аллоҳ азза ва жалла «Аллоҳ сизларга дин борасида уруш қилмаганларга... (яхши-

лик ваadolat қилишдан) сизларни қайтармас», оятини нозил қылди», – деган».

Бухорий «Адаб»да ривоят қылган.

Хазрати Абу Бакр розияллоҳу анхунинг катта қизлари Асмо розияллоҳу анҳо мусулмон бўлиб, Мадинаи Мунавварага ҳижрат қилиб кетган, мушрика оналари Маккада қолган эди. Мазкура онанинг номи Қийла бинти Абдулъуззо бўлган.

Замон ўтиб, ҳалиги мушрика она – Қийла бинти Абдулъуззо, қизимни кўрай, деб, унинг яхшилигидан умидвор бўлиб келган. Шунда Асмо бинти Абу Бакр розияллоҳу анҳо мушрика она билан муслима қиз ўртасида муносабат қандай бўлиши кераклигини сўраб билиш учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келган. «Мушрика онамга силаи раҳм қиласерайми?» деб сўраганида Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ҳа, қиласер», деганлар.

Демак, ота-она мушрик бўлса ҳам, фарзанд унга силаи раҳм қилиши, дунёвий ишларда яхшилик қилиб, иқтисодий ёрдам бериб, яхши гапириб, хурмат-эҳтиромини жойига қўйиши керак.

20. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан яна бири – уларнинг обрўсини ҳимоя қилиш ва обрўсизланишларига йўл қўймаслик.

عنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مِنْ الْكَبَارِ أَنْ يَسْتَشْمَعُ الرَّجُلُ وَالَّذِيْهِ. فَقَالُوا: كَيْفَ يَسْتَشْمَعُ؟ قَالَ: يَسْتَشْمَعُ الرَّجُلُ فَيَسْتَشْمَعُ أَبَاهُ وَأُمَّهُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ.

Абдуллоҳ ибн Амран ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бир киши ота-онасини сўкиши гуноҳи кабийралардандир», – дедилар.

«Қандай қилиб сўкади?» – дейишиди.

«Бир одамни сўкади. У эса унинг ота-онасини сўкади», – дедилар.

Бухорий «Адаб»да ривоят қылган.

Албатта, ҳар қандай ёмон одам ҳам ота-онасини түғридан-түгри сўкмайди. Саҳобалар ҳам шу мулоҳазани қилиб: «Киши ота-онасини қандай қилиб сўкади?» деб сўрашганида Расулуллоҳ sollаллоҳу алайҳи васаллам бу ишнинг қандай ҳосил бўлишини тушунтириб бердилар.

Бирор бир одамни сўкади, сўкиш эшитган одам «отангта фалон», «онангта фалон» деб, унинг ота-онасини сўкади.

Демак, ўз ота-онасини бошқа одамнинг сўкишига сабабчи бўлган кимса ўз ота-онасини сўккан бўлар экан. Бу иш эса, гуноҳи кабийралардан саналади. Шунинг учун фарзанд ота-онасига лаънат келтиришга эмас, балки уларнинг атрофдагилардан, халқдан раҳмат, ташаккур олишларига ҳаракат қилмоғи керак.

Фарзанд бир ёмон ишни қилса, бирорвга ёмон мумала қилса, «отант фалон», «онанг фалон» бўлсин каби сўкишларга сабаб бўлса, бу нарса ота-онаси учун ниҳоятда ёмон бир иш ва ушбу ҳадиси шарифнинг таъбири или айтганда, ота-онасини сўккан, гуноҳи кабийра содир қилган кишиларнинг қаторида бўлади.

21. Фарзанднинг ота-онага яхшилик қилиши турларидан бири – уларни хурсанд қилишнинг чораларини кўриш.

Бу иш ота-онага уларни хурсанд қиладиган совғалар тақдим қилиш ва шунга ўхшаш кўпгина нарсалар билан бўлиши мумкин. Фарзанд бу ишларни ота-онасининг хурсандчилиги учун қилиб туриши зарур. Жумладан, бундай ишларга қўйидагилар киради:

- Ота-онанинг молу мулкларини ва керакли нарсаларини муҳофаза қилиш.
- Ота-онанинг рухсатисиз бирор нарса олмаслик.
- Ота-онага роҳатбахш нарсаларни ҳозир қилиш.
- Ота-она ухлаётганларида уларни безовта қиласлик.
- Ота-онанинг хоналарига уларнинг изнисиз кирмаслик.

- Ота-онадан олдин таомга қўл узатмаслик.
- Яхши нарсаларни ўзидан олдин ота-онага тақдим қилиш.
- Ота-онанинг олдиларида ёнбошламаслик.
- Ота-онанинг олдиларида оёғини узатмаслик.
- Ота-онадан юқорига ўтирмаслик.
- Ота-онадан барча ишларда маслаҳат сўраш.
- Ота-онанинг фикрлари ва тажрибаларидан фойдаланиш.
- Ота-онанинг насиҳатларини жону дил ила қабул қилиш.
- Ота-она ҳақларига дуода бўлиш ва ҳоказолар.

Чунки ҳар бир фарзанд учун ота-онани рози қилиш ўта муҳим нарса ҳисобланади.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو هَذِهِ، عَنْ النَّبِيِّ قَالَ: رِضَا الرَّبِّ فِي
رِضَا الْوَالِدِ، وَسُخْطُ الرَّبِّ فِي سُخْطِ الْوَالِدِ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ.

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Роббнинг розилиги ота-онанинг розилигидадир. Роббнинг норозилиги ота-онанинг норозилигидадир», – дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шунинг учун Аллоҳ таолони рози қиласман, деган киши ота-онасини Аллоҳ таоло чизган чегарада рози қилишга ҳаракат қилмоғи лозим.

Бизда «Ота рози – Худо рози» деган гап бор. Худди шу халқ сўзи биз ўрганаётган ҳадиснинг таржимасидир. Роббнинг розилиги волид – ота-онанинг розилигидадир. Робб, яъни Аллоҳ таолонинг норозилиги – ота-онанинг норозилигидадир.

Демак, ким Аллоҳ таолони рози этаман, деган бўлса, ота-онани рози қилишга, ким Аллоҳ таоло мендан норози бўлмасин, деса, ота-онасини норози қилмасликка тиришмоғи, ҳаракат қилмоғи керак экан.

عَنْ أَبْنَى عَبَّاسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ لَهُ وَالدَّان
مُسْلِمٌ إِلَيْهِمَا مُحْتَسِبٌ إِلَّا فَطَعَ لَهُ اللَّهُ بَاتِئِنْ يَعْنِي الْجَنَّةَ، وَإِنْ
كَانَ وَاحِدٌ فَوَاحِدٌ، وَإِنْ أَعْصَبَ أَخْدَهُمَا لَمْ يَرْضِ اللَّهُ عَنْهُ حَتَّى يَرْضِي
عَنْهُ، قَبْلَ وَإِنْ طَلَمَاهُ؟ قَالَ: وَإِنْ طَلَمَاهُ. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ فِي الْأَدْبِ.

Ибн Аббос розиямлоҳу анҳумодан ривоят қилинади:
«У киши:

«Бир мўмин-мусулмон инсоннинг мусулмон ота-онаси бўлса, уларга яхшилик қилиб, унинг савобини кутган ҳолда тонг оттирган бўлса, Аллоҳ субъаанаҳу ва таоло унга жаннатнинг икки эшигини очади. Агар фақат бири бўлса, битта эшик очади.

Агар фарзанд ота-онадан бирининг ғазабини чиқарган бўлса, ундан ўша шахс рози бўлмагунича, Аллоҳ рози бўлмайди», — деди.

«Ота-она унга зулм қилган бўлсалар ҳамми?» — дейилди.

«Зулм қилган бўлсалар ҳам», — деди».

Бухорий «Адаб»да ривоят қилган.

Бу ривоятда ҳам ота-онага яхшилик қилишининг фазли ҳақида сўз бормоқда. Унда бу ишнинг охиратда берадиган самараси баён қилинмоқда.

Ота-онасига савоб умидида яхшилик қилиб, тонг оттирган мусулмонга Аллоҳ таоло жаннатнинг икки эшигини очиб қўйиши таъкидланмоқда. Онасига яхшилик қилгани учун бир эшикни ва отасига яхшилик қилгани учун яна бир эшикни очиши эслатилмоқда.

Ота-онанинг иккиси бўлмай, фақат биттаси қолган бўлса ва фарзанд ўша қолганига савоб умидида яхшилик қилиб, тонг оттирса, Аллоҳ таоло унга жаннатдан бир эшик очсан.

Фарзанд зинҳор ота-онанинг ғазабини чиқармаслиги керак. Чунки:

«Агар фарзанд ота-онадан бирининг ғазабини чиқарган бўлса, ундан ўша шахс рози бўлмагунича, Аллоҳ рози бўлмайди».

Демак, Аллоҳ таолонинг розилиги ота-онанинг розилигига боғлиқ. Бу ҳақиқатни ҳеч қачон унутмаслигимиз лозим.

Ҳаттаки, ота-она фарзандга зулм қилиб турса ҳам, фарзанд уларнинг ғазабига сабаб бўладиган гап-сўз, ҳаракат ва ишларни қилмаслиги керак.

Ота-она зулм қилиб турибди, лекин агар фарзанд ўша зулм қилган ота-онанинг ғазабини чиқарган бўлса, Аллоҳ таоло ундан ғазабланар экан. Менга зулм қиляпти, деб ота-онасини норози қилса, Аллоҳ таоло ҳам ўша бандадан норози бўлар экан.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу:

«Қайси бир мусулмон фарзанди савоб умиди билан эрталаб ота-онасини зиёрат қилса, Аллоҳ таоло унга жаннатнинг икки эшигини очади. Агар улардан бирини зиёрат қилса, унга жаннатнинг бир эшигини очади. Бола ота-онасидан қайси бирини хафа қилгудай бўлса, уни рози қилмагунича Аллоҳ таоло ундан рози бўлмайди», — дедилар.

Шунда бир киши: «Агар ота-оналар болага зулм кўрсатган бўлса-чи?» — деб сўради.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу:

«Агар улар боласига зулм кўрсатган бўлсалар ҳам, фарзанд уларни ранжитмаслиги керак», — деб жавоб бердилар.

Аммо, ота-онанинг розилиги ва норозилиги Аллоҳ таолонинг ҳукмидан ташқарига чиқмаслиги шарт. яъни Аллоҳнинг амрига мувофиқ ишлардагина ота-онага итоат қилинади. Бироқ, ота-онанинг гапи Аллоҳнинг амрига хилоф бўлса, уларга итоат қилиш во-жиб бўлмайди.

ОТА-ОНАГА ИТОАТНИНГ ЧЕГАРАСИ

Ота-онанинг итоати ҳақидаги биз юқорида ўрганиб ва эслаб ўтган таълимотлар, яна бошқа қўшимча маълумотларни баъзи тарафларнинг суиистеъмол қилиш ҳолатлари ҳам учраб туради. Баъзи ота-оналар болаларининг гуноҳ ишларда ҳам уларга итоат қилишларини

Джамиъе сийах

истайдилар. Ҳатто Аллоҳнинг амрига, У Зотнинг динига хилоф бўлган ишларда ҳам, менинг айтганим бўлиши керак, дейдиган ота-оналар йўқ эмас. Бу ҳақдаги можаролар, низолар, саволлар тез-тез учраб туради.

Аммо, инсоннинг ва унга тегишли нарсаларнинг барчалини чегараланган нарсалар эканини унутмаслик лозим. Жумладан, ота-онага итоатнинг ҳам чегараси бор. Бу ҳақиқатни ота-онага итоат қилишни амр қилган Аллоҳ, таолонинг Ўзи Қуръони Каримда баён қилган.

Аллоҳ, таоло «Луқмон» сурасида шундай деб марҳамат қиласди:

وَلَنْ جَهَدَكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطْعِهَا
وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفٌ وَاتَّبَعَ سَبِيلَ مِنْ أَذَابٍ إِلَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ
مَرْجَعُكُمْ فَإِنَّكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ⑯

«Агар икковлари сени ўзинг билмаган нарсанни Менга ширк келтиришга зўрласалар, бас, уларга итоат этма! Ва дунёда икковларига яхшилик қил ҳамда Менга қайтганларнинг йўлига эргаш. Сўнгра қайтишингиз фақат Менгадир. Бас, Мен сизга нима амал қилганингиз хабарини берурман» (15-оят).

Ҳа, ота-онанинг фарзандда ҳаққи кўп. Фарзандлари уларни ҳар қанча эъзозласа, уларга ҳар қанча шукр қилса, итоат этса, оз. Аммо Аллоҳ, таолонинг ҳаққи ундан ҳам юқори. Чунки ота-она фарзанднинг дунёга келишига, униб-ўсишига сабабчи бўлсалар, Аллоҳ, таоло ҳақиқий яратувчи ва ризқ берувчиидир. Шунинг учун Аллоҳ, таолонинг ҳаққи ота-онанинг ҳаққидан устундир. Бу оятда ана шу ҳақиқат баён этилмоқда.

«Агар икковлари сени ўзинг билмаган нарсанни Менга ширк келтиришга зўрласалар, бас, уларга итоат этма!»

Агар ота-она ўз қадрини ўзи туширса, ота-оналий бурчини адo этиш, Луқмони Ҳаким каби боласини ширқдан қайтариш ўрнига уни Аллоҳ, таолога ширк келтиришга зўрласалар, нотўғри қиласди, гуноҳкор бўладилар. Унда фарзанд уларга итоат этмайди. Гуноҳ,

ишда ота-онағаки итоат этилмаганидан кейин, улардан бошқасига итоат этмаслик турған гап. Мұмін-мусулмон кимса нафақат Аллохға ширк келтиришда, балки умуман, У Зотта маъсият бұладиган ишларда ҳеч кимга итоат этмайди.

Лекин бу «Бошқа зәтиқодда бўлгани учун ота-онаңдан бутунлай воз кеч», дегани эмас.

«Ва дунёда икковларига яхшилик қил»

Мусулмон фарзанд коғир ота-онасиға зәтиқоддину диёнат масаласида итоат этмагани билан, уларга шириң мұомалада бўлади, дунёвий эҳтиёжларини қондиради. Ушбу ояти карималар нозил бўлмаган вақтларда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Саъд ибн Абу Ваққос, Саъд ибн Молик каби ота-онаси мушрик бўлган саҳобийларга ота-оналарини ҳурматлашни, уларга яхшилик қилишни буюрганлар.

«...ҳамда Менга қайтганиларнинг йўлига эргаш».

Яъни, менинг йўлимни тутган мўмин-мусулмонларнинг изидан юр.

«Сўнгра қайтишингиз фақат Менгadir».

Мендан бошқага эмас. Қиёматда ҳаммангиз менга қайтасиз.

«Бас, Мен сизга нима амал қилганингиз хабари-ни берурман».

Ва ҳар ким қилган яхши амалига яраша мукофот, ношуқр бўлганлар нонкўрлигига яраша жазоларини оладилар.

Бу борадаги умумий қоидани Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳадиси шарифларидан бирида баён қилганлар.

عَنْ الْحَسِنِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: لَا طَاعَةَ لِمُخْلُوقٍ فِي
مَعْصِيَةِ الْخَالقِ. رَوَاهُ أَبْنُ أَبِي شَيْبَةَ.

Ҳасандан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Холиқнинг маъсиятида махлуққа итоат йўқ» – дедилар».

Ибн Абу Шайба ривоят қилган.

Яъни, бандани рози қиласынан, деб, Аллоҳ таолони норози қиласынан қилиб бўлмайди.

Мусулмон фарзанд ота-онасини рози қилиш учун барча яхшиликларни қилиши матлуб. Аммо бу ишлар шариат кўрсатмаларидан заррача ҳам четта чиқмаслиги лозим. Акс ҳолда, банда Аллоҳ таолонинг олдида гуноҳкор бўлиб қолади.

Ота-она зулм қиласалар ҳам, уларга яхшилик қилиш ҳақидаги гап борасидаги ҳужжат ва далилларни чуқур таҳдил қиласынан фуқаҳолар бундан истисно қилинадиган нарсаларни ҳам аниқлаганлар.

Машҳур Ҳанафий олимлардан Мулло Али Қори:

«Бу (ота-она зулм қиласа ҳам, уларга итоат қилиш) айни камоддир. Аммо, жоизликнинг асли эътиборидан хотини билан ажрашиб ҳақида амр бўлса, уни талоқ қилиш лозим бўлмайди. Агар ота-она қаттиқ озор топсалар ҳам», — деган.

Имом Таҳовий:

«Фарзанд мубоҳ нарсаларда бўйсунади, наҳий қилинган нарсаларда эмас», — деган.

Тоҳир Фатаний:

«Агар икковлари дунёвий ишларда унга зулм қиласалар, кўнади ва бўйсунади, охират ишларида эмас», — деган.

Иzzуддин Абдуллаҳом:

«Фарзандга иккисининг итоати ҳар бир амрда ва ҳар бир наҳийда вожиб бўлмаслигига уламолар иттифоқ қиласлар», — деган.

Имом Фаззолий:

«Кўпчилик уламолар ота-онанинг итоати шубҳали нарсаларда вожиблигини айтганлар. Тўлиқ ҳаромда вожиб бўлмайди. Чунки шубҳани тарқ қилиш вараѓга киради. Ота-онанинг итоати эса мажбурийдир», — деганлар.

Уламолар яна қўйидагиларни айтадилар:

«Агар ота-онанинг ҳаққига баробарига риоя қилиш мумкин бўлмай қолса, улуғлаш ва эҳтиром маъносида ота устун қўйилади. Чунки насаб ундандир. Хизмат ва инъом юзасидан онанинг ҳаққи устун қўйилади.

Мисол учун, ота-она ташқаридан кириб келганды ота учун ўриндан турилади. Фарзанд бирор нарса ҳадя қиладиган бўлса, онасидан бошлайди. Фарзанд ота-онадан фақат биттасига нафақа беришга қодир бўлса, онасига беради».

عَنْ بَهْرَ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ أَبْرَئَ؟ قَالَ: أَمْكَ، قُلْتُ: مَنْ أَبْرَئَ؟ قَالَ: أَمْكَ، قُلْتُ: مَنْ أَبْرَئَ؟ قَالَ: أَمْكَ، قُلْتُ: أَبَاكَ ثُمَّ الْأَقْرَبَ فَالْأَقْرَبَ. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ.

Баҳз ибн Ҳакиймдан, у отасидан, у бобосидан ривоят қилинади:

«Эй Аллоҳнинг Расули, кимга яхшилик қилай?» – дедим.

«Онангга», – дедилар.

«Кимга яхшилик қилай?» – дедим.

«Онангга», – дедилар.

«Кимга яхшилик қилай?» – дедим.

«Онангга», – дедилар.

«Кимга яхшилик қилай?» – дедим.

«Отангга, сўнгра энг яқинларга, кейин ундан кейнинг яқинларга ва ҳоказо», – дедилар».

Бухорий «Адаб»да ривоят қилган.

Мана шу ҳадисдан уламолар «Онанинг ҳаққи отанинг ҳаққига кўра уч баробар кўп» деган хulosани ҳам чиқаргандар. Ота-она албатта, ҳар бир фарзанд учун улуғ зотлар. Лекин онанинг тутган ўрни алоҳида таъкидланади. Чунки она фарзандга ҳомиладор бўлганидан бошлаб, унинг машаққатини тортади. Тўққиз ой давомида қорнида кўтариб юради. Ҳомиладорликнинг қанчалик қийин кечишини ҳар бир ақлли одам яхши билади. Фақат фарзанд учун фидокорлиги туфайлигина она ўша машаққатларни кўтаради. Шунинг учун онанинг фарзанддаги ҳаққи алоҳида улуғ бўлади.

Қолаверса, ҳар бир фарзанднинг туғилиши қанчалик оғир машаққат эканини ҳам ҳамма яхши билади.

Даримири оқиби

Туғиши дарди ўлимни бўйинга олиш билан баробар эканини, айниқса, аёллар яхши биладилар. Шунинг учун ҳам онанинг фарзанддаги ҳаққи алоҳида улуғ бўлади.

Кейин уни эмизиб, ювиб-тараб, тўғри тарбия бериб, катта қилиш қанчалик улкан меҳнат эканини ҳам ҳамма яхши билади. Бу машаққатли меҳнатни ҳам фақат онагина яхшилаб адо эта олади. Шунинг учун онанинг фарзанддаги ҳаққи буюкроқ бўлади.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам, ана шу эътибордан, уч марта «онангга яхшилик қил» деганларидан сўнггина, тўртинчи мартада «отангга» деб жавоб бердилар ва улардан кейингина яқинларга – бошқа қариндошларга яхшилик қилиш кераклигини таъкидладилар.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ: أَيُّ النَّاسِ أَعْظَمُ حَقًا عَلَى الْمَرْأَةِ؟ قَالَ: رَوْجُهَهَا، قُلْتُ: فَإِيُّ النَّاسِ أَعْظَمُ حَقًا عَلَى الرَّجُلِ؟ قَالَ: أُمُّهُ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

Оша розијамлоҳу анҳодан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан:
«Одамларнинг қай бирининг аёл кишида ҳаққи энг улув?» – деб сўрадим.
«Эрининг», – дедилар».
«Одамларнинг қай бирининг эр кишида ҳаққи энг улув?» – дедим.
«Онасининг», – дедилар».
Насаий ривоят қилган.
Демак, эркак кишилар учун уларда ҳаққи энг улув одам оналари бўлади.

ОТА-ОНАГА ОҚҚ БҮЛИШ ҲАҚИДА

Арабча «оққ» сўзи луватда «ёриш» ва «кесиш» маъноларини билдиради ҳамда озор бериш, осий булиш ва қарши чиқишини ифода қиласи. Бир сўз билан айтганда, «оққ» сўзи «бирр»нинг тескарисидир.

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ أَلَا أَنْتُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَارِ ثَلَاثَةً، قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: الْإِشْرَاعُ بِاللَّهِ، وَعَقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، - وَجَلَسَ وَكَانَ مُتَكَبِّرًا - أَلَا وَقُولُ الزُّورِ. مَا زَالَ يَكْرِرُهَا حَتَّى قُلْتَ: لِيَتَهُ سَكَتَ. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ.

Абдурроҳман ибн Абу Бакрадан, у отаси розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уч марта:

«Сизларга гуноҳларнинг каттасининг хабарини берайми?» – дедилар.

«Ха, ё Расулаллоҳ!» – дейишди.

«Аллоҳга ширк келтириш. Ота-онага оққ булиш», – дедилар ва ёнбошлаб ётган эдилар, ўтириб олдилар-да:

«Огоҳ бўлинглар, ёлғон гап!» – дедилар.

Ана шу гапни такрорлайвердилар, такрорлайвердилар, ҳаттоки, сукут сақласайдилар, дедим».

Бухорий «Агад»да ривоят қилган.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ҳадисда энг катта гуноҳлар ҳақида хабар бермоқдалар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳга ширк келтиришдек буюк, дунёдаги энг катта гуноҳдан кейинги, иккинчи ўринда турадига катта гуноҳ, ота-онага оққ булиш эканини айтяптилар.

Демак, инсон Аллоҳга ширк келтиришдан қанчалик кўрқса, ота-онага оққ булишдан ҳам шунчак

Джамиъи он на

лик қүрқиши ва ёлғон гап, түқима бўхтонлардан ҳам шунчалик эҳтиёт бўлиши лозим экан.

فَدْ رُوِيَ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: يُرَاخُ رِيحُ الْجَنَّةِ مِنْ مَسِيرَةِ خَمْسِينَةِ عَامٍ، وَلَا يَحْدُدُ رِيحَهَا مَنَانٌ بِعَمَلِهِ، وَلَا عَاقٌ، وَلَا مُدْمِنٌ حَمْرٌ. رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ.

Набий солмаллоҳу алаиҳи васалламдан ривоят қилинади.

«Ул зот айтдиларки:

«Жаннатнинг ҳиди беш юз йиллик масофадан сезилади. Унинг ҳидини амалини миннат қилувчи, оққ бўлган ва сурункали хамр ичганлар топа олмайдилар».

Тобароний ривоят қилган.

Аслини олганда, ота-онага яхшилик қилиш деб ҳисобланган ишларнинг зиддини қилган ва унинг натижасида ота-онасининг ранжишларига сабаб бўлган, уларнинг кўнглига озор берган фарзанд оққ бўлган ҳисобланади.

Аммо, ота-онага оққ бўлиш борасидаги ҳужжат ва далилларни жамлаб, таҳлил қилган уламоларимиз бу амал жумладан, қуйидагилар илиа юзага келишини айтганлар:

1. Ота-онага қилиш лозим бўлган яхшиликни қилмаслик «оққ бўлиш» деб аталади. Ўша вазифалардан бирортасини қилмаслик ота-онага ўша соҳада оққ бўлишдир.

2. Ота-она боласи ҳақида қасам ичсаю, бола унга амал қилмаса.

3. Ота-она боласидан бирор нарсани сўраса, бола имкони бўла туриб, бермаса.

4. Ота-онанинг омонатига хиёнат қилиш.

5. Боланинг ота-онаси унинг ҳақида Аллоҳ таолога шикоят қиладиган иш қилиши.

6. Ота-онага оққ бўлиш амалий ва каломий қисмларга бўлинади. Ота-онага гап-сўз билан озор ет-

казғанлар уларга қаломий оққ бўладилар. Ота-онага бирор қилмиши ила озор берганлар амалий оққ бўладилар.

Буларга ота-онани малол олиш, уларга дўқ қилиш, ғазаб кўрсатиш, тик қараш каби нарсалар киради.

7. Ота-онага оққ бўлишнинг умумий ўлчови шуки, агар бегонага нисбатан қилинса, кичик гуноҳ бўладиган нарса ота-онага қилинса, катта гуноҳга айланади.

Ушбу масалада ҳам одамлар орасида тушунмовчиликлар, беларовлик ва ҳаддан ошишлар мавжуд.

Баъзи фарзандлар беларвонликлари туфайли ота-оналарига салбий оққ бўлишга олиб борадиган муомалаларни ўзларига эп кўрадилар.

Баъзи ота-оналар бўлар-бўлмасга ўз фарзандларини оққ қилишга шошиладилар. Яна бошқалари Аллоҳ таолонинг иродасига қарши бўлган ишларда болалари узр айтсалар ҳам, оққ қиласман, деган дўқ-пўписаларни қилишдан тап тортмайдилар. Бунга мисол тариқасида, «хотинингни талоқ қиласанг, оққ қиласман», «ароқ ичмасанг, оққ бўласан», дейишлар киради. Баъзан ота-оналар орасидаги низоларда фарзандлар зулмга қоладилар. Ота: «онангдан кечмасанг, розимасман», деса, она: «отангдан юз ўтирамасанг, оққ қиласман», деб туриб олади. Бунда улар фарзандларини гуноҳга ундаш билан, ўзлари ҳам гуноҳкор бўладилар.

Бас, ҳар ким ўз чегарасини билиши ва ўша чегара-да туриши лозим. Бунинг учун эса, албатта, динимиз таълимотларини пухта ўрганиб бориш керак.

Дармиён сабак

ОТА-ОНАГА ВАФОТЛАРИДАН КЕЙИН ЯХШИЛИК ҚИЛИШ

Ота-онанинг фарзанддаги ҳақлари улуғ бўлганлигидан у уларнинг вафотларидан кейин ҳам давом этади. Бу ҳақларнинг бизларгача событ етиб келишига ота-оналаридан ажраб қолган саҳобаи киромларнинг саволлари сабаб бўлган.

Ота-онанинг фарзанддаги ҳақлари тўғрисида юқорида ўрганиб ўтилган диний таълимотлар ҳар бир виждони бор фарзандга қаттиқ таъсир қилиши муқаррар. Хусусан, фарзанд катта бўлиб, билими ва тажрибаси етарли савияга етганидан сўнг ота-онага яхшилик қилишга астойдил киришади. Аммо, бу ҳақиқат юзага чиқиб, фарзанд ихлос билан ота-онасига яхшилик қилишни ўрнига қўйиб, ўзидан хурсанд бўлиб турганида ота-она вафот қилиб қолади. Сўнгра фарзанднинг афсус-надомати бошланади. Шундай ҳолатга тушган баъзи саҳобийлар Расулуллоҳ солаллоҳу алайҳи васалламдан ота-онага вафотларидан кейин ҳам яхшилик қилиш мумкинми ёки йўқми экани тўғрисида саволлар берганлар.

عَنْ أَبِي أَسْيَدْ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ يَقْرَئُ مِنْ بَرِّ أَبْوَيٍ شَيْءًا بَعْدَ مَوْتِهِمَا أَبْرَقْهُمَا؟ قَالَ: نَعَمْ، حَصَالٌ أَرْبَعَ: الدُّعَاءُ لَهُمَا، وَالْأَسْعَفَارُ لَهُمَا، وَإِنْفَادُ عَهْدِهِمَا، وَإِكْرَامُ صَدِيقِهِمَا، وَصَلَةُ الرَّحْمِ الَّتِي لَا رَحْمَ لَكَ إِلَّا مِنْ قَبْلِهِمَا.
رَوَاهُ البَخارِيُّ فِي الْأَدَبِ.

Абу Усаиддан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида эдик. Бир одам:

«Ё Расулаллоҳ! Мен учун ота-онамга улар дунёдан ўтганларидан кейин қиладиган яхшилик қолдими?» – деб сўради.

У зот: «Ха! Тұрт хислат қолди: уларга дуо қилиш; Улар учун мағфират сұраш; Уларнинг аҳдига вафо қилиш; Уларнинг дүстларини ва сенга уларсиз силаи раҳм бўлмайдиган кишиларни икром қилиш», – Дедилар».

Бухорий «Агад»га ривоят қилган.

Аслида, вафот этган одамнинг бу дунёда қилган амаллари асосида охиратдаги мақоми белгиланади. Унинг заррача яхшилиги ёки ёмонлиги бўлса ҳам, ҳи-собга олинади. Аммо, Аллоҳ таоло уммати Мұхаммад алайҳиссаломга раҳм кўрсатиб, уларга ўлимларидан кейин ҳам ортларидан савоб етишига ва уларнинг охиратдаги мақому даражаларининг ортиб боришига йўл очиб қўйган.

Фарзанд ота-онаси тириклигига уларнинг хизматини қилиб, розилигини олиб, яхшиликлар қилиб ўтишга тарғиб қилинади. Лекин ота-она вафот этганидан кейин ҳам, ушбу ҳадисда келган таълимотга биноан, уларга тўрт хил яхшилик қилса бўлар экан.

1. Дуо қилиш.

Ота-оналарнинг ҳаққига Аллоҳ таолодан яхшиликлар – жаннат, хайр-баракалар сўраб, дуо қилиш фарзанднинг ота-онасига уларнинг вафотларидан кейин қиласиган яхшиликлариданdir. Бу дуолар ота-онага бориб, уларнинг яхши амалларига қўшилиб туради. Худди уларга тириклик чоғларида яхшилик қилгандек бўлади.

عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبْطَابِ يَقُولُ: إِنَّ الرَّحْمَلَ لَيَرْفَعُ بَدْعَاءَ وَلَدَهُ بَعْدَهُ
وَقَالَ: بِيَدِيهِ هَكَذَا، فَرَفَعَهُمَا.

Саъид ибн Мусайябдан ривоят қилинади:

«У киши: «Албатта, киши ўзидан кейин боласининг қилган дуоси ила кўтарилади», – деди ва: «Мана бундай», – деб, икки қўлинин кўтардиги».

Саъид ибн Мусайяб: «Бир одам ўлиб кетганидан кейин орқасидан фарзандининг қилган дуоси туфайли мартабаси мана бундай бўлиб кўтарилади», деб,

Джами'е сабак

икки құлларини күтариб күрсатған эканлар. Яъни бу ривоят вафотларидан кейин ҳам ота-онаға фарзанд-нинг қиласынан яхшилиги уларнинг ҳақларига дуо қилиши билан бўлишига мисолдир.

Фарзанд ота-онасиға, уларнинг вафотларидан кейин ҳам яхшилик қиласы, деган умидда бўлса, уларнинг ҳаққига дуо қилиб, мағфират сўраса, ана ўша иши яхшилик бўлар экан. Фарзандларининг дуоси туфайли ота-оналарнинг охиратдаги мақомлари юқори бўлар экан.

2. Истиғфор айтиш.

Аллоҳ таолодан ота-онасининг гунохини кечишини сўраб, истиғфор айтиш. Фарзанд ўтиб кетган ота-онасиға Аллоҳ таолодан мағфират сўраб турса, уларга вафотларидан кейин ҳам яхшилик қилиб турган бўлади.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: تُرْفَعُ لِلْمَيِّتِ بَعْدَ مَوْتِهِ دَرَجَتُهُ، فَيَقُولُ:
أَيُّ رَبٌّ، أَيُّ شَيْءٍ هَذِهِ؟ فَيَقَالُ: وَلَدُكَ اسْتَغْفِرَ لَكَ. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ
فِي الْأَدَبِ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Маййит ўлганидан кейин унинг даражаси кўтарилади. Бас, у:

«Эй Роббим, бу нима?» – дейди.

«Боланг сенга истиғфор айтди», – дейилади.

Бухорий «Агад»да ривоят қилган.

Албатта, инсоннинг ўзи вафотидан сўнг амал қилиш имконидан маҳрум бўлади. У ҳеч нарса қила олмайдиган, кутиб туришдан бошқа нарсага ярамайдиган ҳолга тушади.

Аммо, ўлганидан кейин бир кишининг даражаси кўтарилади. Бундан ўша банданинг ўзи ҳам ҳайрон. Қандай қилиб ўлимидан кейин унинг даражаси кўтарилиши мумкин? Бу ажабланиш уни Аллоҳ таолога савол беришга ундейди. У:

«Эй Роббим, бу нима?» – дейди».

Унинг ажабланиш ила берган бу саволининг жавобига:

«Боланг сенга истиғфор айтди», – дейилади».

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳұнинг бу гапларидан боланинг истиғфори – мағфират сўраши туфайли унинг вафот этиб кетган ота-онасининг охиратдаги даражаси кўтарилиши билиб олинади.

Шунинг учун ота-онасининг ўлимидан кейин уларга яхшилик қилмоқчи, уларнинг ортидан савоб етказмоқчи ва охиратдаги мақомининг яхшиланиши, даражасининг кўтарилишини истаган фарзанд уларга мағфират сўраб, дуода бўлиши лозим.

Ўтиб кетган ота-онасига мағфират сўрайдиганларнинг энг яхшиси намозхонлардир. Намозхон ҳар намозининг охира, дуо қабул бўладиган бир мақомда, салом беришдан олдинги дуосида ота-онасига мағфират сўрайди.

3. Отa-онанинг аҳдига вафо қилиш.

Отa-она ким биландир аҳд тузган бўлса, берган ваъдаси, мажбуриятлари бўлса – шуларнинг ҳаммасини ўрнига қўйиб, васиятларини бажариш ҳам отa-онанинг орқасидан қилинадиган яхшиликлар қаторига кирап экан. Худди уларга тириклик чоғларида яхшилик қилгандек бўлар экан.

- Отa-онанинг аҳдига вафо қилишнинг бир тури уларнинг қарзини узишdir.

- Отa-онанинг аҳдига вафо қилишнинг бир тури уларнинг назрини адо қилишdir.

- Отa-онанинг аҳдига вафо қилишнинг бир тури уларнинг васиятларини бажаришdir.

4. Отa-онанинг дўстлари, яқин кишилари ва қариндошларини икром қилиш.

Шу йўл билан фарзанд отa-онасига улар ўтиб кетганларидан кейин ҳам яхшилик қилиши, орқаларидан савоб етказиб туриши мумкин. Бу билан худди уларга тириклик чоғларида яхшилик қилгандек бўлади.

Отa-онанинг дўст ва дутоналарига уларнинг вафотларидан кейин яхшилик қилинса, отa-онанинг руҳи шод бўлади, боласи уларга ўлимларидан кейин яхшилик қилган бўлади.

عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ حَزْمٍ، عَنْ رَجُلٍ مِّنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ قَالَ: كَفَيْتُكَ
أَنْ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: إِنَّ الْوَدَ تِوَارِثٌ. رواه البخاري في الأدب.

Абу Бакр ибн Ҳазмдан, у киши Набий соллаллоҳу алаїҳи васалламнинг саҳобаларининг биридан ривоят қиласи:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алаїҳи васаллам:
«Дўстлик мерос қолдирилади», – дедилар».
Бухорий «Адаб»да ривоят қилган.

Ота-она ким билан дўст бўлса, дўстлик алоқалари-ни сақласа, улар ўтгандан кейин ана шу дўстлик ало-қаси фарзандларга мерос бўлиб қолади. Фарзандлар мазкур меросни давом эттиришлари керак бўлади.

Бу ишни саҳобаи киромлар қойиллатганлар.

عَنْ أَبِي عَمْرٍ أَنَّ رَجُلًا مِّنَ الْأَغْرَابِ لَقِيَهُ بِطَرِيقِ مَكَّةَ، فَسَلَمَ
عَلَيْهِ أَبْنُ عَمْرٍ وَحَمَلَهُ عَلَى حَمَارٍ كَانَ يَرْكَبُهُ، وَأَعْطَاهُ عَمَّامَةً كَاتَ
عَلَى رَأْسِهِ، فَقَالَ أَبْنُ دِينَارٍ: أَصْلَحْكَ اللَّهُ، إِنَّهُمُ الْأَغْرَابُ، وَهُمْ يَرْضُونَ
بِالْيَسِيرِ، فَقَالَ عِنْدَ اللَّهِ: إِنِّي أَبَا هَذَا كَانَ وَدًا لِعَمْرَ بْنِ الْحَطَابِ، وَإِنِّي
سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ: إِنَّ أَبَرَّ الْبَرِّ صَلَةُ الْوَلَدِ أَهْلَ وَدِ أَبِيهِ. رواه
مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاؤِدَ وَالترْمِذِيِّ.

Ибн Умар розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Бир аъробий Макканинг йўлида у кишига учраб қолди. Ибн Умар унга салом берди ва уни ўз эшагига миндириди. Кейин унга бошидаги салласини берди. Шунда ибн Динор унга:

«Аллоҳ сенинг ишингни ўнгласин. Булар аъробий, оз нарсага ҳам рози бўлаверадилар», – деди.

«Бунинг отаси Умар ибн Хаттобнинг оғайниси эди. Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алаїҳи васалламнинг: «Албатта, яхшиликларнинг яхшилиги бола отасининг оғайнисига сила қилишидир», деганларини эшитган эдим», – деди».

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилганлар.

Бизлар ҳам бу нарсага амал қилишимиз лозим. Отамизнинг дўстлари, онамизнинг дутоналарига яхшилик қилсак, уларни зиёрат қилиб, ҳолидан хабар олсак, оғирини енгил қилсак, дуосини олсак, ота-онамизга уларнинг вафотларидан кейин яхшилик қилган бўламиз.

Ушбу ҳадисда ота-онага уларнинг вафотларидан кейин яхшилик қилиш доирасида қариндошларга силаи раҳм қилиш ҳам айтилган.

عَنْ ثَابِتِ الْبَيْنَانِ قَالَ: بَلَغَنَا أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قَالَ: مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَصِلَّ أَبَاهُ فِي قَبْرِهِ فَلَيَصِلْ إِلَحْوَانَ أَبِيهِ بَعْدَهُ، رَوَاهُ حُسَيْنُ التَّرْوِيُّ.

Собит Бунонийдан ривоят қилинади:

«Бизга Умар ибн Хаттобнинг «Ким отасига унинг қабрида силаи раҳм қилишни истаса, отасининг ака-укаларига силаи раҳм қиласин», дегани етиб келган».

Хусайн Марвазий ривоят қилган.

Қаранг, ота-онанинг ҳаққи фарзандларда улар дунёдан ўтиб кетгандаридан кейин ҳам қолар экан. Фарзанд қабрида ётган отасига ҳам яхшилик қилиши мумкин экан. Бунинг учун у отасининг ака-укаларига яхшилик қилиши етарли экан.

Фарзанднинг ота-онага уларнинг вафотларидан кейин яхшилик бўладиган, ортларидан савоб етказидиган ва руҳларини шод қиладиган ишлардан яна бири уларга атаб садақа қилишдир.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: إِذَا مَاتَ الْعَبْدُ انْقْطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَ: صَدَقَةٌ جَارِيَّةٌ، أَوْ عِلْمٌ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ، رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ فِي الْأَذْبِ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Агар банда вафот этса, унинг амаллари кесилади. Лекин садақаи жория, манфаат олинадиган

илем ва унга дуо қиладиган солиҳ фарзанддан кесилмайди», — дедилар».

Бухорий «Адаб»га ривоят қылган.

Яғни, садақаи жория (оқиб турувчи садақа) — Аллоҳ ризолиги учун қурилган, күпчилликка хизмат қилувчи масжид, мадраса, кўприк, йўл каби нарсалар, жамият манфаати учун ёзиб қолдирилган илмий асарлар ва ўзидан кейин хайр-дуода бўлувчи солиҳ фарзанд қолдириган бўлса, ана шулар воситасидаги савоб инсоннинг вафотидан кейин ҳам давом этади.

عَنْ أَبْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: تُوْفِيْتُ أُمّ سَعْدٍ بْنَ عَبَادَةَ وَهُوَ غَايْبٌ عَنْهَا، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أُمّيَ تُوْفِيْتَ وَأَنَا غَايْبٌ عَنْهَا، أَيْنَفَعُهَا شَيْءٌ إِنْ تَصْدِفَ بِهِ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَإِنِّي أُشَهِّدُكَ أَنَّ حَائِطِي الْمَحْرَافَ صَدَقَةٌ عَنْهَا. رَوَاهُ البَخَارِيُّ وَالترِمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

Иbn Аbbос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Саъд ибн Убоданинг онаси у ғойиблигида вафот этди. Бас, у: «Эй Аллоҳнинг Расули, онам менинг ғойиблигимда вафот этди. Агар унинг номидан бирор нарса садақа қилсан, унга манфаати бўладими?» деди.

«Ха», дедилар у зот.

«Сизни гувоҳ қилиб айтаманки, мевали боғим унга садақа бўлсин», деди».

Бухорий, Термизий, Насаий ривоят қилганлар.

Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳу ўзларининг мевали боғларини оналарига садақа сифатида вақф қилиб қўйдилар. Ўша боғнинг меваси ёки ундан тушган фойда муҳтоҷ кишиларга бериладиган, савоб эса Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳунинг оналарига бориб турадиган бўлди. Мусулмонлар шунга ўхшаш ишлари или дунёда шуҳрат топганлар. Кейинчалик, ўтганларга атаб тирикларга фойда бериб турадиган вақфлар қилиш кенг тарзда йўлга қўйилган. Борабора ҳайвонларга аталган вақфлар ҳам тарқалган. Ўша вақфлардан тирик жон борки, фойда олса, савоби ўлганлардан кимга аталса, ўшанга бориб турган.

Хозирги мусулмонлар ҳам бу ишни қилишда да-
вом этмоқдалар. Бизда ҳам қариндош-уруг, таниш-
билиш, маҳалла-күйга, мұхтожларга фойда беради-
ган турар жойни яхшилаш, кийим бошни бут қилиш,
баъзи тұловларни тұлашда ёрдам каби садақаи жория
бўладиган ишларни қиладиганлар кўпайиб бормоқда.
Бу ишни яна ҳам ривожлантириб боришимиз лозим.

عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبَادَةَ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أَمَّ سَعْدَ مَاتَتْ،
فَأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: الْمَاءُ، قَالَ: فَحَفِرْ بَقْرًا وَقَالَ هَذِهِ لَأُمُّ سَعْدٍ.
رواه أبو داود وأحمد والنسائي وزاد: فتلىك سقاية سعد بالمدينة

Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳудан ривоят қили-
нади:

«У Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Эй Аллоҳнинг Расули, Саъднинг онаси вафот
этди. Қайси садақа афзал?» деги.

«Сув», дедилар.

У бир қудук қазиди ва:

«Мана шу Саъднинг онаси учун», деди».

Абу Довуд, Аҳмаг ва Насаий ривоят қилғанлар.

Насаий:

«Ўша Саъднинг Мадинадаги сувхонасиdir» жум-
ласини зиёда қилган.

Демак, кўпчилик мусулмонларга доимий равишда
манфаат бериб турадиган хайрли ишлар энг яхши са-
дақа ҳисобланар экан.

Афсуски, баъзи юртларда садақа деганда фақат қо-
зон осиб, таом пишириш тушуниладиган бўлиб қол-
ган. Бу очликдан қийналлаётган кишилар бор жойда
бир марта бўлса ҳам, қорнини тўйдира олмай юрган-
лар учун яхши садақа бўлади. Аммо, шароитта қаралса,
оддий, ночор, ёрдамга мұхтож мусулмонларга кўпроқ
манфаат берадиган амал қилинса, садақанинг савоби
кўп бўлади. Буни ҳал қилишнинг энг яхши йўли Саъд
ибн Убода розияллоҳу анҳунинг тутган йўллариdir.

Аҳли сунна ва жамоа уламолари жумҳури: «Май-
йит ўзидан бошқанинг амалидан манфаат олади», де-
гандар. Улар қуидагиларни айтадилар:

«Ким: «Инсон фақат ўзининг амалидангина манфаат олади», деса, ижмоъни бузган бўлади. Бу гап бир неча вожхдан ботилдир:

1. Инсон ўзидан бошқанинг дуосидан манфаат олади. Дуо ҳам бошқанинг амалидир.

2. Пайғамбар алайҳиссалом маҳшар аҳлига – аҳли жаннатга жаннатга киришларига, гуноҳи кабира аҳлига дўзахдан чиқиб, жаннатга киришларига шафоат берадилар.

3. Фаришталар ер аҳлига дуо қиласидилар ва истиффор айтадилар.

4. Мўминларнинг болалари ота-оналарининг амалари ила жаннатга кирадилар.

5. Икки етим бола отасининг амалидан манфаат олган. Қуръонда: «оталари солиҳ бўлган эди», дейилган.

6. Маййитнинг садақа ва қул озод қилишдан манфаат олиши суннат ва ижмоъ билан событ бўлган.

7. Маййит қарздор бўлса, ўлганидан кейин унинг қарзи берилса, қарзи узилади. Бу валийсининг амалидир.

8. Набий алайҳиссалом Нажошийга намоз ўқиганлар.

Бу масаладаги тортишувда, асосан, таассуф устун келади. Зотан, барча тортишувларда ҳам шундай бўлади ва натижада икки томон ҳам асл мақсаддан узоқлашиб кетади. Аслида эса, тушунса бўладиган иш.

Маййитнинг ортидан қилинадиган хайр-эҳсон, дуо ва бошқа ишлар шариатнинг асосини ташкил этмайди. Аксинча, булар бир қўшимча нарсалар бўлиб, асосини ҳар бир одамнинг ўзи қилган амали ташкил этади.

Шунинг учун ўлгандан кейин бошқанинг амалидан манфаат тегар экан, деган ўй билан бу дунёда шариатта амал қилмай юравериш мутлақо нотўридир. Ҳатто баъзи жойларда йилига бир марта худойи қилиб қўйишини «дин» деб тушунадиганлар ҳам бор.

Жумҳур уламолар «Маййитга ўзганинг амали манфаат беради», деган хукмни хаёлан топиб айтган эмаслар, балки оят ва ҳадисларга суюниб, уларни ҳужжат қилиб айтганлар. Шунинг учун бу нарсани тўғри тушуниш ва унга тўғри амал қилиш керак».

ОТА-ОНАНИ ЙҮҚЛАБ ТАОМ УЛАШИБ, ЭХСОН ҚИЛИШ

Бизда турли омиллар сабабли ўтган яқинларни, хусусан, ота-онани йүқлаб, уларга ортларидан савоб юбориш ниятида таом пишириб, одамларни чорлаш кенг тарқалған. Ҳатто күпчилик ўтганларга савоб бағишилаш, деганда айнан мана шу ишни тушунадиган бўлиб қолган.

Диндан узоқдашиш ва яна бошқа турли сабабларга кўра, ўтганларга атаб, «уч», «йигирма», «қирқ», «йил» ва бошқа номлар билан аталадиган маросимлар ўтказиш одатга айланған. Бу каби маросимларни ўтказишнинг ўзига хос «қоида»лари ҳам шаклланған. Уларга биноан, кун санашнинг ҳам услуби бор – маросимни тоқ кунларда қилиш шарт эмиш. Қилинадиган таомларнинг тури ҳам аниқлаб, тайинлаб қўйилған. Яна шунга ўхшаш бидъат-хурофотлар анчагина. Бу ишларда, асосан, аёллар ва маҳаллалардаги маросимчиларнинг гапи гап бўлади. Баъзи жойларда майитнинг дафни куни жонлиқ сўйиб, таом пиширишга киришиб кетилади. Юқорида номи айтилған маросимларнинг қилинмаслиги марҳумни хорлаш билан баробар кўрилади. Хуллас, бу борада шариатга тўғри келмайдиган гаплар ва ишлар анчагина бор.

Шунинг учун ҳам ушбу мақомда бу масалани қисқача ёритиб ўтишни маъқул топдик.

Аввало, мусийбатга учраганлар дафиңдан кейинги уч кун ичида бошқаларга таом қилиб беришлари макруҳdir. Мусийбатзадаларга уларнинг яқинлари ва қўшнилари таом тақдим қилишлари мустаҳабдир. Меросхўрларнинг ичида балоғатта етмаган болалар бўлса, бошқаларга таом қилиб бериш ҳаромдир.

Мазкур уч кундан кейин майит аҳли таом қилиб, улашса, дурустлиги юзага чиқади. Аммо, шариатда «уч», «йигирма», «қирқ», «йил» ва бошқа номлар билан аталадиган маросимлар йўқ. Катта китобларда

Дарниён олия

ҳам, кичикларида ҳам, арабчасида ҳам, ажамчасида ҳам бу номларнинг бирортасини топиб бўлмайди.

Китобларда «Мотам муносабати ила қилинадиган таом «вазийма» дейилади» деган гап бор, холос.

Ўша вазийманинг куни, ҳажми, унга пишириладиган таомнинг тури ва бошқа нарсалари белгиланган эмас. Бундай эҳсонни киши ўзидан, оиласидан, қарамоғидагилардан орттирганда, балоғатта етмаган болаларнинг ҳаққини аралаштирмасдан, кўнгли истаган пайтда қилиши мукин. Бунда турли бидъат-хурофотларни аралаштирмаслик шарт.

Фақиҳлар бу борадаги ҳужжат ва далилларни таҳлил қилиб, жумладан, қуйидаги хulosага келганлар:

Майиттга савоби етадиган нарсалар:

Барча уламолар майиттнинг дуо, истиғфор, садақа ва ҳаж каби баданий-молиявий ибодатлардан манфаат олишига иттифоқ қилганлар.

Уламолар намоз ва Қуръон қироати каби баданий ибодатлардан майит фойда олиши ҳақида бир оз ихтилоф қилганлар.

Ҳанафийларнинг ихтиёр қилган қавллари бўйича, қорилар қабрнинг олдида ўтириб, қироат қилсалар, бўлади. Бошқа ерлардаги қироатнинг ҳам савоби етиши ҳақида шубҳа йўқ. Чунки Қуръон қироати бўлган ерга раҳмат ва барака нозил бўлади. Қуръон қироатидан кейинги дуонинг қабул бўлиши осон.

Ҳанбалийлар: «Қабр олдида қироат қилса бўлади», деганлар ва унга «Йаасийн»ни ўлганларга ўқиш ҳақидағи ҳадисларни далил қилганлар.

Моликийлар: «Майиттга унинг ўлимидан кейин ва қабр олдида қироат қилиш макрух, чунки аввалгилар бундай қилмаган», деганлар. Аммо, уларнинг кейинги уламолари: «Қуръон қироати ва зикр қилиб, савобини майиттга бағишлиш мумкин ва бағишлишчиға ҳам ажр бўлади», дейишган.

Аввалги Шофеъийлар: «Майиттга ўзининг амалидан бошқа амал манфаат бермайди», деганлар. Аммо, бу мазҳабнинг кейинги уламолари масалани ўрга-

ниб, таҳқиқ қилиб чиққач: «Үлгандарга «Фотиҳа» ва бошқа сураларнинг қироати савоби етади», деганлар. Одамлар шунга амал қилғанлар.

Шундай қилиб, түрт мазҳабнинг барчаси Қуръон қироатининг савоби ўтганларга етишига иттифоқ қилғанлар.

Ўтганларни, хусусан, ота-оналарни йўқлаш, руҳларини шод қилиш ва ортларидан савоб юбориш ҳақида сўз юритилар экан, қуйидаги ҳадиси шарифни ёдга олиш зарур бўлади.

أَخْمَدُ
عَمِّنْ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكَ يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِنَّ أَعْمَالَكُمْ تُعَرَّضُ
عَلَى أَقْارَبِكُمْ وَعَشَائِرِكُمْ مِنَ الْأَمْوَاتِ، فَإِنْ كَانَ خَيْرًا اسْتَبْشِرُوا بِهِ
وَإِنْ كَانَ غَيْرَ ذَلِكَ قَالُوا اللَّهُمَّ لَا تُمْتَهِنْهُمْ حَتَّى تَهْدِيهِمْ كَمَا هَدَيْتَنَا. رَوَاهُ
أَخْمَدُ.

Анас ибн Моликдан эшиштган кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

«Албатта, амалларингиз ўлган яқинларингиз ва қариндошларингизга кўрсатилур. Агар яхши бўлса, улар башорат олурлар. Агар бошқача бўлса: «Аллоҳим, бизни ҳидоят қилғанинг каби ҳам ҳидоят қilmай туриб уларни ўлдирмагин», – дейишади».

Аҳмад ривоят қилган.

Демак, вафот этган ота-онамиз ва яқинларимизни ёдлашимиз йилда бир ёки икки марта ёзиладиган дастурхон пайтидагина эмас, ҳар лаҳзада бўлиши лозим.

Аллоҳ таоло барча фарзандларга ота-оналарига тириклик чоғида барча яхшиликларни қилиб, розиликларини топиб, дуоларини олишни насиб этсин. Ўтганларидан кейинги ҳақларини ҳам шараф билан адo этишга муюссар қилсин!

ҚАРИНДОШЛАРГА СИЛАИ РАҲМ ҚИЛИШ

Албатта, катта оила доирасидаги алоқалар эр-хотин, ота-она, бола-чаңа орасидаги алоқа билан чегараланиб қолмай, балки қариндош-уруғлар билан қилинадиган алоқаларни ҳам ўз ичига олади. Исломда ушбу алоқага ҳам жуда катта аҳамият берилган.

Ислом адабиётида ва халқ орасидаги диний сўзлашувда ҳам «силаи раҳм» истилоҳи ишлатиб келинади. Аслида, бу бобдаги «раҳм» сўзи биздаги «бачадон» сўзининг ўринида ишлатилади. «Сила» сўзи эса «боғлаш», «улаш» маъноларини англатади.

«Силаи раҳм» бирикмаси «бачадондошлиқ алоқасини боғлаш» деган маънони билдиради. Бунинг ўрнига бизда «қариндошлиқ алоқаси» истилоҳи ишлатилади. Қариндошлар кимлар экани ҳаммага маълум.

Аёл кишининг ҳомиладор бўлганида бола сақланиб турадиган аъзоси араб тилида «раҳм» дейилади. Бизда эса «қорин» дейилади, яъни қариндошлар – «бир қориндан туғилганлар» дегани.

Силаи раҳм ўша қариндошларга боғланиш, уларга раҳм-шафқат кўрсатиш, яхшилик қилиш, мұжтохларига ёрдам бериш, қариндош-уруғчилик вазифаларини адо этиш маъноларини билдиради. Бу нарса динимизда вожибdir.

Ҳа, Исломда қариндошлиқ алоқаларини боғлаб туриш ҳар бир мусулмон учун фарзу вожиб қилинган. Бу алоқани узиш эса ҳаромдир.

Қачон ушбу эҳсон яқинлар ва қариндошларга хос бўлса, «силаи раҳм» дейилади.

Ибн Асир айтади: «Бирр яхшилиқдир. Биррул во лидайн ота-онага ва яқинларга қилинса, оққликнинг зидди. Оққлик эса уларга ёмонлик қилиш, ҳаққларини зое қилишдан иборатдир».

Яна айтади: «Силаи раҳм наасаб ва қудачилик орқали яқин бўлганларга яхшилик қилиш, уларга меҳр кўрсатишга, уларга юмшоқлик қилиш ва аҳволларидан хабар олишга ишорадир. Агар улар узоклашган

ва ёмонлик қылган бўлсалар ҳам. Раҳмни кесиш эса буларнинг барчасининг зиддиидир. «Раҳмини боғлади», дейилади. Бунда худди уларга яхшилик қилиш ила ўзи билан улар орасида қариндошлиқ ва қудачилик алоқаларини боғлаган бўлади».

Бадриддин Айний имом Бухорийнинг «Саҳиҳ» латига шарҳ сифатида ёзган «Умдатул Қорий» номли китобида: «Сила силаи раҳмдир. У насабдош ва қудачилик асосидаги қариндошларга яхшилик қилиш, уларга меҳр-мурувват кўрсатиб, ҳолларидан хабар олишдан иборатдир», – деган.

Бу таърифда қудачилик асосидаги қариндошларга яхшилик қилиш ҳам силаи раҳмдан саналганлиги алоҳида эътиборга сазовордир. Бу ҳақиқатни кўпчилик англаб етмайди.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда мўмин-мусулмон бандаларини «сила»га амр қылган, унга амал қылганларни мақтаб, амал қылмаганларни қоралаган.

Аллоҳ таоло «Раъд» сурасида шундай деб марҳамат қиласди:

وَالَّذِينَ يَصْلُوْنَ مَا أَمْرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوَصَّلَ وَيَخْشُوْنَ رَبَّهِمْ وَيَخَافُوْنَ سُوءَ
الْحَسَابِ

«Улар Аллоҳ боғланишига амр этган нарсани боғларлар, Роббиларидан қўрқарлар ва ёмон ҳисбдан хавфдалар» (21-оят).

Яъни «силаи раҳм» – қариндошлиқ алоқаларини боғлаш, уларга яхшилик қилишни йўлга қўядилар. Шунингдек, бева-бечора, етим-есир ва барча муҳтоҷларга, қўйингки, бутун мавжудотга яхшилик қилиш мусулмон инсонга вазифа қилиб юклатилгандир.

Аллоҳ таоло «Мұхаммад» сурасида бундай дейди:

فَهَلْ عَسِيْتُمْ إِنْ تَوَلَّتُمْ أَنْ تُقْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقْطِعُوا أَرْحَامَكُمْ
أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعْنَهُمُ اللَّهُ فَاصْمَهُوا وَاعْنَمُ أَبْصَرَهُمْ

«Эҳтимол, (иймондан) юз ўтирангиз, ер юзида фасод қилиб, қардошлиқ ришталарини узарсиз!?

Ана ўшаларни Аллоҳ лаънатлади, уларни карқилди ва кўзларини кўр қилди» (22–23-оатлар).

Бу оатларда иймондан юз ўтириб, жоҳилиятта қайтишдан бу дунёда келадиган заарлар эслатилмоқда.

Аввало, ер юзида фасод қилиш бўлади. Чунки иймонсиз кишилардан доимо ушбу ёмонлик келиб чиқкан.

Шу билан бирга, иймондан қайтганлар ўз қариндош-уруглари, ёру дўстларидан қардошлиқ ришталарини узадилар. Бу ҳам улкан зарар ҳисобланади.

Аммо иймондан юз ўтиришнинг заарлари бу билан тугаб қолмайди, балки асосий зарари ҳали олдинда – Аллоҳнинг лаънатлаши Ўз раҳматидан ва ҳидоятидан узоқ қилиши бор. Кўр ва кар қилиши ҳам ҳиссий эмас, балки маънавий бўлади. Кўзи соғ-саломат ишлаб туради, лекин кўрган нарсаларидан ўзига ибрат олмайди. Қулоги ҳам соғ-саломат бўлади, лекин ўзи эшитган нарсаларидан ибрат олмайди.

Аллоҳ таоло «Исрө» сурасида бундай деб марҳамат қиласи:

وَمَا تِذَا الْقُرْنَ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا يَنْدَرِي بِهِ

«Қариндошга ҳаққини бер! Мискинга ва йўқсил йўлчига ҳам. Исрофгарчиликка мутлақо йўл қўйма» (26-оат).

Куръони Карим ота-онанинг фарзанддаги ҳаққини баён қилибгина қолмай, қариндошларнинг ҳам бирбирларида ҳақлари борлигини билдирамоқда. Имкони бор, ўзига тўқ қишида noctor, ёрдамга мухтож қариндошларнинг ҳаққи бор. Бу ҳақ уларга Аллоҳ томонидан берилган. Бой-бадавлат киши ўз қариндошларига ёрдам берганида миннат ёки фазлини кўрсатиш учун эмас, балки Аллоҳнинг амрини адо этиш, Аллоҳ белгилаган ҳақни бериш учун иш қилган бўлади. Шунингдек, noctor қариндош ўзининг бой-бадавлат қариндошидан бирор нарса олганда унинг олдида хору зор бўлиб эмас, Аллоҳ унга белгилаган ҳақни олаётганини тушуниб, ўзини эркин тутиб, олади. Шунингдек:

«Мискинга ва йўқсил йўлчи»нинг ҳаққини ҳам адо эт.

«Мискин» — ҳаёт ўтказища моддий жиҳатдан қийналиб қолган камбағал одам.

«Йўқсил йўлчи» — ўз юртида бой-бадавлат бўлса ҳам, сафарда турли сабабларга кўра ночор иқтисодий ҳолга тушиб қолган шахс. Мана шу тоифадаги кишиларнинг ҳам бой-бадавлат мусулмоннинг молу мулкида Аллоҳ тайин қилган ҳаққи бор. Қуръони Карим бой-бадавлат кишиларга ота-она, қариндош, мискин ва кўчада қолганларга қўлларидағи молу мулқдан сарфлашни амр қилиш билан бирга:

«Исрофгарчиликка мутлақо йўл қўйма», демокда.

Ислом нуқтаи назарида исрофгарчилик ноҳақ, ҳаром-хариш йўлларга мол-дунё сарфлашдир. Агар инсон бору йўғини ҳақ йўлда сарф қилиб битирса ҳам, исрофга йўл қўйган ҳисобланмайди. Аммо ноҳақ ишга, ҳаром-харишга арзимаган пул сарфласа ҳам, исрофгарчиликка йўл қўйган бўлади.

إِنَّ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِلَيْهَا أَخْوَانَ الشَّيْطَانِ وَكَانَ أَلَّا يَعْلَمُنَ لِرَبِّهِمْ كَفُورًا

«Албатта, исрофчилар шайтонларнинг биродарлари бўлганлар. Шайтон эса Роббига ўта ношукр бўлгандир» («Исро» сураси, 27-оят).

Исрофчилар неъматнинг қадрига етмайди, унга шукр этмайди. Агар шукр этса, уни исроф қилмасдан, неъматни берган Зотнинг розилиги йўлида сарф этган бўларди. Исрофчилар ношукр бўлганлари учун ўзларига берилган неъматни ботилга, ноҳаққа, ҳаром-харишга, маъсият ва ёмонликка сарф қиладилар. Улар бу борада шайтонга биродар бўладилар. Шайтон эса ношукрликда донғи кетгандир. Албатта, шайтонга биродар бўлган исрофчиларнинг бошига ҳам ўз биродарлари шайтони лаъиннинг бошига тушган бало-оғатлар тушиши турган гап.

وَإِمَّا تُعِرِضُنَّ عَنْهُمْ أَبْيَاعَةً رَحْمَةً مَنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا

Джамиъи сурас

«Агар Роббингдан умид қилаётганинг раҳматни талаб қилған ҳолда улардан юз ўтирадиган бўлсанг, бас, уларга мулоийим сўз айтгин» (28-оят).

Яъни, қўлингда берадиган нарсанг бўлмаса, отона, қариндош, мискин ва йўлда қолганларга моддий ёрдам бера олмай, юз ўтирадиган бўлсанг, Роббингдан келажакда сенга ҳам ризқ-рўз – раҳмат талаб қилған ҳолда уларга ширин сўз айт. «Ўзимда ҳеч вақо йўқ-ку, сенларга нимани берар эдим! Бошимни айлантириб келаверасанларми?!» каби қўпол сўзларни айтиш яхши эмас. «Кечирасизлар, ҳозир бир оз қўлим қисқароқ бўлиб турувди, Аллоҳнинг раҳматидан умидвормиз. Бизга ҳам неъматидан бериб қолса, иншааллоҳ, сизларга берамиз», каби ширин сўзлар айтиш керак.

Силаи раҳмга Набий алайҳиссаломнинг суннатла-рида ҳам алоҳида аҳамият берилган.

عَنْ أَبِي أَيُوبَ الْأَنْصَارِيِّ: أَنَّ أَعْرَابِيَا عَرَضَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فِي مَسِيرَةٍ فَقَالَ: أَخْبِرْنِي مَا يُقْرَبُنِي مِنَ الْحَجَّةِ وَيُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ، قَالَ: تَعْبُدُ اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا، وَتَقِيمُ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَصِلُ الرِّحْمَةَ. رَوَاهُ البَخَارِيُّ فِي الْأَذْبِ.

Абу Айюб Ансорийдан ривоят қилинади:

«Бир аъробий Набий соллаллоҳу алайҳи васал-ламнинг йўлларини тўсиб:

«Менга жаннатга яқинлаштирадиган ва дўзахдан узоқлаштирадиган амалнинг хабарини бе-ринг», – деди.

«Аллоҳга ибодат қиласан. Унга ҳеч нарсани ширк келтирмайсан. Намозни адo қиласан. Закотни берасан. Силаи раҳм қиласан», – дедилар».

Бухорий «Агад»га ривоят қилган.

Бу ҳадиси шарифда силаи раҳм қилиш – қариндошлик алоқаларини яхшилаш иймон, намоз ва закот каби Ислом рукнлари билан бир даражага қўйилмоқда.

Бу амал кишини жаннатга киритадиган ва дўзахдан кутқарарадиган амаллар рўйхатига киритилмоқда.

Силаи раҳм қанчалар аҳамиятли амал эканини шундан ҳам тушуниб олсак бўлаверади.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْهُ قَامَتِ الرُّحْمُ، فَقَالَ: مَهْ؟ قَالَ: هَذَا مَقَامُ الْعَائِدِ بِكَ مِنَ الْفَطْعَةِ، قَالَ: أَلَا تَرْضِيَنَّ أَنْ أَصْلِ مِنْ وَصْلِكَ، وَأَقْطَعَ مِنْ قَطْعِكَ، قَالَ: بَلَى يَا رَبَّ، قَالَ: فَذَلِكَ لَكَ. ثُمَّ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: افْرُوا إِنْ شَتَّمْتُ {فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقْطِعُوا أَرْحَامَكُمْ}. رَوَاهُ التَّخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
 «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:
 «Аллоҳ азза ва жалла маҳлуқотларни халқ қилди.
 Бас, ундан фориғ бўлганида раҳм ўрнидан турди.

«Тўхта!» – деди У Зот.

«Бу – кесилишдан Сендан паноҳ сўровчининг мақомидир», – деди (раҳм).

«Сени боғлаганини боғлаб, кесганни кесишимдан рози бўласанми?» – деди У Зот.

«Ха, эй Роббим!» – деди у.

«Ана шу сенга бўлсин!» – деди У Зот».

Сўнгра Абу Ҳурайра:

«Агар истасангиз, «Эҳтимол, (иймондан) юз ўгирсангиз, ер юзида фасод қилиб, қариндошлик ришталарини узарсиз?!»ни ўқинг», – деди».

Бухорий «Адаб»га ривоят қилган.

Бу ҳадиси шарифдан қариндошлик ҳаққи қанчалар улуғ эканини билиб оламиз. Бу ҳақ Аллоҳ таоло Ўз маҳлуқотларини яратиб бўлиши билан собит бўлган ҳақлардан экан.

Аллоҳ таоло Ўзининг холиқлик сифати ила барча маҳлуқотларни яратган чоғдаёқ раҳм дарҳол ўрнидан туриб, қариндошлик алоқалари кесилишидан паноҳ сўраган экан. Ўшанда Аллоҳ таоло қариндошлик алоқасини боғлаганлар ила алоқа боғлашга ва уни кесганлардан алоқасини кесишига ваъда қилиб, уни рози эттан экан.

Аллоҳ таолонинг ваъдаси ҳақ эканига заррача шубҳа йўқ. Бас, ҳар бир мўмин-мусулмон банда қариндошлиқ алоқасини яхшилаб боғлаб боришга ҳаракат қилиши лозим.

Ҳадисни ривоят қилувчи улуғ саҳобий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу бу ҳадис маъносининг тасдиғи Қуръони Каримда ҳам борлигини таъкидлаб, «Мұхаммад» сурасидаги оятни ўқиб кўришни тавсия қилган эканлар.

عَنْ أَبِي هُرَيْثَةَ قَالَ: أَتَيْ رَجُلٌ إِلَيَّ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ لِي قَرَابَةً أَصْلُهُمْ وَيَقْطَعُونِي، وَأَحْبَبُ إِلَيْهِمْ وَيُسْبِغُونَ إِلَيَّ، وَأَخْلُمُ عَنْهُمْ وَيَجْهَلُونَ عَلَيَّ، قَالَ: لَفِينَ كَانَ كَمَا تَقُولُ كَانَمَا شَفَعْتُهُمْ الْمُلْ، وَلَا يَزَالُ مَعَكَ مِنَ اللَّهِ ظَاهِرٌ عَلَيْهِمْ مَا دُمْتَ عَلَى ذَلِكَ.
رواه
الْبَخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдилариға бир киши келиб:

«Ё Расулаллоҳ! Менинг қариндошларим бор. Мен уларга силаи раҳм қиласман, улар мендан алоқаларини кесадилар. Мен уларга яхшилик қиласман, улар менга ёмонлик қиласадилар. Мен уларга ҳалиймлик қиласман, улар менга жоҳиллик қиласадилар», – деди.

«Агар ҳол сен айтгандек бўлса, уларга қизиган кул таом бўлади. Ўз ҳолингда бардавом бўлсанг, уларнинг зиддига сен билан Аллоҳдан бир ёрдамчи доим бирга бўлади», – дедилар».

Бухорий «Адаб»да ривоят қилган.

Бу ҳадисда қариндошлар ёмонлик қиласа ҳам, уларга яхшилик қилишни давом эттиравериш кераклигига ургу берилмоқда. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаларидан бирига – қариндошларининг ёмонликларидан шикоят қилиб келган кишига тасалли бериб, уларга яхшилик қилишда бардавом бўлишга чорла-

моқдалар. Агар у мазкур хайрли ишида давомли бўлса, унга осонлик яратилишини ваъда қилмоқдалар.

Аллоҳ таоло сенга доимий бир ёрдамчи туширади, яъни фаришталарни сенга нусрат, суюнчиқ қилиб қўяди. Агар сен шу ишингда давом этсанг, яъни қариндошларинг яхшилик қилмаса ҳам, сен уларга силаи раҳм қилиб турсанг, улар ёмонлик қилса ҳам, сен яхшилик қилиб турсанг, улар жоҳиллик қилса ҳам, сен ҳалийм бўлиб, уларни кечириб турсанг, Аллоҳ субҳаанаҳу ва таоло сенга бир ёрдамчими бериб қўяди. Қилаётган яхшиликларинг туфайли у доим сенинг ёнингда бўлади, демоқдалар.

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: قَالَ أَنَا الرَّحْمَنُ، وَأَنَا خَلَقْتُ الرَّحْمَمَ، وَأَشْفَقْتُ لَهَا مِنْ أَسْمِيِّ، فَمَنْ وَصَلَهَا وَصَلَتْهُ وَمَنْ قَطَعَهَا بَثَثَهُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الْأَذْبِ.

Дармиён сабак

Абдуурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қуидагиларни айтганларини эшитган эканлар:

«Аллоҳ азза ва жалла:

«Мен Роҳманман. Раҳмни Мен яратганиман ва унга Ўз исмимдан исм қўйганиман. Ким уни бояласа, боғлайман. Ким уни кесса, кесаман», – деган».

Бухорий «Агад»да ривоят қилган.

Бу ҳадиси құдсийда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қариндошлиқ алоқаларини боғлаш ва кесиш оқибатлари ҳақида Аллоҳ таоло айтган сўзларни баён қилиб бермоқдалар.

Аллоҳ таоло раҳмни Ўзи яратганини таъкидамоқда. Демак, қариндошлиқ алоқалари ана шу құдсият асосида бўлиши лозим.

Иккинчидан, Аллоҳ таоло раҳмнинг исмини Ўз исмидан олганига алоҳида ургу бермоқда. Аллоҳ таолонинг Роҳман, Роҳийм исмлари ва «раҳм» сўзи бир ўзакдан эканини эслатмоқда. «Ким уни боғла-

са, яъни силаи раҳм қылса, Мен ҳам уни боғлайман, яъни Ўзимга яқин тутаман, раҳматимга сазовор қиласман. Ким уни кесса, Мен ҳам уни кесаман, яъни уни Ўзимдан йироқ қиласман, ундан раҳматимни узиб қўяман», демоқда Аллоҳ таоло.

Силаи раҳм ана шундай фазийлатли нарса экан.

Ҳар бир мўмин-мусулмон ана шу фазлдан умиదвор бўлиб, бу ишда бардавом бўлиши лозим.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُسْطَلِّهُ فِي رِزْقِهِ وَأَنْ يُنْسَأَ لَهُ فِي أُثْرِهِ فَلَيُصِلْ رَحْمَةً. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ فِي الْأَدْبِ.

Анас ибн Моликдан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким ризқининг кенг бўлишини ва орқасидан асари кўп қолишини яхши кўрса, силаи раҳм қилсин», – дедилар».

Бухорий «Агад»да ривоят қилган.

Демак, силаи раҳм қилган, қариндош-уругларига яхшилик қилган, ёрдам берган, хайр-эҳсон қилган одамнинг ризқини Аллоҳ таоло кенгайтириб, бойлигини зиёда қилиб қўяр экан. Шу билан бирга, ундан яхши хотира, эсадалик қолишини таъминлар экан. Ушбу ҳол силаи раҳмнинг бу дунёда ҳам фойда беришини кўрсатади.

Четдан қараганда, силаи раҳм қилинса, қариндошига ёрдам берса, моли ёки пули камайиб қолгандек кўринади. Лекин Аллоҳ таоло бунинг эвазига унинг молини кўпайтириб берар экан ҳамда у банданинг яхшилик билан эсланиб юришини таъминлар экан.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ: مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُسْطَلِّهُ فِي رِزْقِهِ وَأَنْ يُنْسَأَ لَهُ فِي أُثْرِهِ فَلَيُصِلْ رَحْمَةً. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ فِي الْأَدْبِ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Ким ризқининг кенг бўлишидан, орқасидан аса-

ри күп қолишидан хурсанд бўлса, силаи раҳм қил-
син», деганларини эшитдим».

Бухорий «Адаб»да ривоят қилган.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أُوْفَىٰ يَقُولُ: عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: إِنَّ الرَّحْمَةَ
لَا تَنْزَلُ عَلَىٰ قَوْمٍ فَاطَّعُ رَحْمَمْ رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ

Абдуллоҳ ибн Абу Авфо розиямлоҳу анҳудан ривоят
қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, ичида қариндошлиқ алоқасини узув-
чи бор қавмга раҳмат тушмайди», – дедилар».

Бухорий «Адаб»да ривоят қилган.

Бир одамнинг сабабидан бошқалар ҳам Аллоҳ тао-
лонинг раҳматидан маҳрум бўлиб қолишилари мумкин.

Масалан, беш-олтита ака-ука, опа-сингиллардан
фақат биттаси, нимабаҳонаёки сабаб бўлишидан қатъи
назар, силаи раҳмни узиб юрган бўлса, қолган барча-
лари ҳам Аллоҳ таолонинг раҳматидан маҳрум бўлиб
қолишилари мумкин. Аслида, силаи раҳмни узишга ҳеч
бир нарса сабаб, баҳона бўла олмайди. Кимдир мерос
талашиб ёки бошқа сабаб билан акасининг ёки ука-
сининг ёҳуд опа-синглисинг ҳаққига хиёнат қилган
бўлса, кўнглига оғир ботадиган гап айтган бўлса ёки
жоҳиллик қилиб, яқинлари билан муштлашган бўлса
ҳам, охиратда, Аллоҳ таолонинг хузурида жавобини
ўзи беради. Агар у бу дунёда қилган гуноҳлари учун
тавба қилиб, уларни такрорламаса, солиҳ амаллар
қи-либ, истигфор айтиб юрса ва энг асосийси, силаи
раҳм қилишда давом этса, Аллоҳ таолонинг раҳма-
тидан ҳар қанча умид қилса, ҳақли бўлади. Чунки
Аллоҳ таолонинг Узи: «Ким уни боғласа, боғлайман»
деб, силаи раҳм қилувчи бандасини Ўзига яқин оли-
шини айтган ва унга кўп яхшиликлар ваъда қилган.

Аммо, юқорида айтилган сабаблар билан бўлса ҳам,
силаи раҳмни узиб юрган кимса охиратда, Аллоҳ тао-
лонинг хузурида жуда оғир аҳволга тушиб қолади.
Чунки унинг биронта ҳам яхши амали қабул бўлмай-
ди. Барча қилган яхшиликлари, ҳаттоки, Ҳаж ва умра

қилган бўлса, уларнинг ҳам савоби бекор бўлади. Энг оғири, энг фожиалиси шуки, бундай банда Аллоҳ таолонинг раҳматидан буткул бенасийб бўлади. Зоро, Аллоҳ таоло «Ким уни кесса, кесаман» деб, аниқ қилиб айтиб қўйган. Лекин энг ёмон тарафи шундаки, бундай кимсанинг касри уриб, унинг барча яқинлари, қавму қариндошлари ва маҳалладошлари ҳам Аллоҳ таолонинг раҳматидан маҳрум бўлиб қолишлари мумкин.

Шунинг учун ҳар бир жамоа, ҳар бир қавм доим бир-бирларидан хабардор бўлиб, ичимизда шундайлар пайдо бўлиб қолмасин, ҳаммамиз унинг сабабидан балога қолмайлик, деб, бир-бирларини ўзаро силаи раҳмга ундан туришлари керак. Силаи раҳмни узмасликка мустаҳкамлик билан тарғиб қилиб, ундан қилма, бу иш яхши эмас, сен сабаб бўлиб, биз ҳам Аллоҳ таолонинг раҳматидан маҳрум бўлиб қоламиз, деб насиҳат қилиш билан бирга, қаттиқ талаб ҳам қилишлари лозим.

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُبَيْرٍ بْنِ مُطْعِمٍ أَنَّ حُبَيْرَ بْنَ مُطْعِمٍ أَخْبَرَهُ اللَّهُ أَكَبَرُ
سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِطُ رَحْمَةٍ. رَوَاهُ
الْبَخَارِيُّ فِي الْأَدْبِ.

Мұхаммаг ибн Жубайр ибн Мутъимдан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қариндошлиқ алоқасини узган одам жаннатта кирмайди», – дедилар».

Бухорий «Адаб»да ривоят қилган.

Силаи раҳмни узиш инсоннинг жаннатта кирмай қолишига сабаб бўладиган катта гуноҳ ишлардандир. Аллоҳ таоло бундан Ўз паноҳида асрасин.

عَنِ الْأَعْمَشِ وَالْحَسَنِ بْنِ عَمْرٍ وَفَطَرٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَيْسَ
الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِيِّ، وَلَكِنَّ الْوَاصِلَ الَّذِي إِذَا قُطِعَتْ رَحْمُهُ وَصَلَهَا.
رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ.

Аъмаш, Ҳасан ибн Амр ва Фитрдан ривоят қилинади.

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қилганига яраша қайтарған силаи раҳм қилувчи әмас. Аммо силаи раҳм қилувчи қариндошлари алоқаны кесганда боеовчидир», – дедилар».

Бухорий ривоят қилған.

Яъни бошқалар ундан қариндошлиқ алоқасини узса ҳам у силаи раҳм қилаверади. «Сиздан угина, биздан бугина» деган ниятда бўлса, «У қилса, мен ҳам қиламан» деса, мукофот учун қилган бўлади. Бундай одам силаи раҳм қилган ҳисобланмайди. Бундай муомала бегоналарга ҳам қилинади.

Қариндоши ёмонлик қилса ҳам, силаи раҳм қилаверган одам ҳақиқий силаи раҳм қилувчи бўлади. Бу ерда жуда катта гап бор. Ҳозирги кунда қариндошлиқ алоқаларининг бузилишига кўпинча ана шу омил, яъни «У қилса, мен ҳам қиламан, у қилмаса, мен ҳам қилмайман» деган тушунча сабаб бўлмоқда.

Лекин ушбу ҳадиси шарифга амал қилинса, «Мали, бошқалар қилмаса қилмасин, лекин бу менинг бурчим, қилавераман», деб силаи раҳм қилаверса, биринки марталик ҳаракатдан кейин нариги тараф ҳам «Бу қиляпти, мен ҳам қилмасам, уят бўлади» деб, икки томондан ҳам алоқалар йўлга кўйилиб кетади.

Мусулмонлик бурчини англаб етган кимса бу ишни аввалроқ қилишга уринади. Натижада қариндошлиқ, дўстлик, биродарлик алоқалари ҳеч қачон узилмайди.

عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعَمٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابَ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبُرِ:
تَعْلَمُوا أَنْسَابَكُمْ أَمْ صَلَوَا أَرْحَامَكُمْ، وَاللَّهُ إِنَّهُ لَيَكُونُ بَيْنَ الرِّجُلِ وَبَيْنَ
أَخِيهِ الشَّيْءٌ وَلَوْ يَعْلَمُ الَّذِي بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ مِنْ دَاخِلَةِ الرَّحْمِ لَاَوْزَعَهُ ذَلِكَ
عَنِ اتْنَهَاكِهِ. رَوَاهُ البُخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ

Жубайр ибн Мутъим розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу минбарда туриб, дедилар:

«Насабларингизни ўрганинг, сўнгра қариндошлар билан силаи раҳм қилинг. Аллоҳга қасамки, бир одам билан иккинчи одам ўртасида нарсалар (турли муносабатлар) бўлади. Агар улар ораларидағи қариндошлик омилини билганларида, уни поймол қилишдан сақланган бўлар эдилар», – деди».

Бухорий «Агад»га ривоят қилган.

Яъни бир одам бошқа бир одамга қариндош эканини билмай туриб, бирор ёмонлик қилиб қўйиши мумкин. Лекин «қариндош» деган тушунча бўлса, қариндошим экан, деб, ёмонлик қилмайди. Шунинг учун қариндошларни аниқлаб, билиб олиш лозим.

Аслида, Исломда ҳеч кимга ёмонлик қилишга тартиб йўқ. Лекин банданинг одати шу – қариндошга бошқачароқ, иликроқ муносабатда бўлади. Шунинг учун насиби қаерга бориб тақалади, ким қандай қариндош бўлади – буларни аниқ билиб олса, жуда яхши бўлади. Бу нарса ҳатто оддий инсоний муносабатларга – юшиш гапириш, илиқ муомалага ҳам таъсир қиласр экан.

Ҳар бир киши ўз насабини ва у орқали қавм-қариндошини яхшилаб ўрганиб бориши яхши иш хисобланади. Кўпгина мусулмон халқлар айнан қариндошларини яхши таниб, уларга силаи раҳм қилиш ниятида авлодлари тарихини ўрганиб келганлар. Уларнинг бу борада авлоддан авлодга ўтиб келаётган силсилали ҳам бор.

Бошқалар ҳам бу ишта аҳамият берсалар, ушбу ривоятда кўтарилган масалага амал қилинган бўлади.

عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: بَلَغَنَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: الْعَمُ أَبٌ إِذَا لَمْ يَكُنْ دُونَهُ أَبٌ، وَالْحَالَةُ وَالِدَةُ إِذَا لَمْ تَكُنْ دُونَهَا أُمٌّ. رَوَاهُ حُسَيْنٌ التَّرْوِيُّ.

Зуҳрийдан ривоят қилинади:

«Бизга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Отаси йўқнинг отаси амакисидир. Она-

си йўқнинг онаси холасидир», – деганлари етиб келди».

Ҳусайн Марвазий ривоят қилган.

Демак, ота йўқ пайтида отанинг ўрнида амаки қолиши, она йўқ пайтида онанинг ўрнида хола қолиши бор экан. Шунинг учун амакиларни, холаларни эҳтиром қилиш, дуосини олиш, уларга яхши эҳсонлар, силаи раҳм қилиш худди отага, онага қилган яхшиликлар, итоатлар ўрнига ўтар экан.

عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْرُوْنِ الْعَاصِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: حَقٌّ كَبِيرٌ
الْأُخْرَوَةِ عَلَىٰ صَغِيرِهِمْ حَقُّ الْوَالِدَيْهِ وَلَدَيْهِ. رَوَاهُ حُسَيْنُ التَّمِيزِيُّ.

Саъид ибн Амр ибн Оссдан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ака-укаларнинг каттасининг кичигидаги ҳаққи отанинг боласидаги ҳаққичадир», – дедилар».

Ҳусайн Марвазий ривоят қилган.

Катта аканинг укаларидаги ҳаққи отанинг боласига бўлган ҳаққи кабидир. Шунинг учун оиласда ота вафот этиб кетса, катта ўғил бошлиқ бўлиб қолади. Бошқа фарзандлар – унинг укалари, сингиллари, ким бўлса ҳам, отага қандай итоат қилган бўлсалар, катта акага шундай итоат қилишлари керак.

Чунки буни Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам айтиб турибдилар. Катта аканинг ҳаққи отанинг болага бўлган ҳаққи каби эканини яхши билишимиз зарур.

Бинобарин, отага оққ бўлишдан сақлангандек, катта аканинг ҳам дилини оғритиб қўйищдан эҳтиёт бўлиш, унинг иззат-ҳурматини ўрнига қўйиш укаларга, сингилларга лозимдир.

Мусулмонларда бу ҳадиси шарифга яхши амал қилиб келинган. Оилаларда отадан кейин катта ака бошлиқ бўлиб қолган. Уни укалари отанинг ўрнида ҳурматлаганлар ва унга итоатда бўлганлар.

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ ﷺ: قَالَ: جَاءَتْ إِلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ ظَفَرَةُ الْئَيْ

Джамиъати

أَرْضَعْتُهُ، فَبَسَطَ لَهَا رِدَاءَهُ ثُمَّ قَالَ: مَرْحَبًا بِأُمِّيِّ، ثُمَّ أَجْلَسَهَا عَلَى رِدَائِهِ. رَوَاهُ حُسْنِيُّ الْمَرْوَزِيُّ.

Мұхаммад ибн ал-Мунқадир розияллоҳу аңқудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига у зотни эмизган аёл келди. Шунда у зот ридоларини ерга ёзиб:

«Марҳабо, онажон!» деб, уни ридолари устига ўтиргиздилар».

Хусайн Марвазий ривоят қилған.

Демак, аёл фақат эмизган бўлса ҳам, ўша эмизган онасининг ҳаққи түқдан онанинг ҳаққидек бўлар экан. Расули Ақрам соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларини эмизган аёлни «онам» деб атаганлари, келгандарида ўринларидан туриб, ҳурмат-иззат қилганлари, ўзларининг кийимлари – ридоларини тўшаб, ўшанинг устига ўтқазиб, ҳурмат кўрсатганлари мана шунга далолат қиласди.

عَنْ كُلَيْبِ بْنِ مَنْفَعَةَ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ أَبْرَعُ؟
قَالَ: أُمُّكَ، وَأَبَاكَ، وَأَخْتَكَ، وَأَخْاكَ، وَمَوْلَاكَ الَّذِي يَلِي، ذَاكَ حَقٌّ
وَاجِبٌ وَرَحْمٌ مَوْصُولَةٌ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ.

Кулайб ибн Манфаъадан ривоят қилинади:

«Бобом:

«Ё Расулаллоҳ, кимга яхшилик қиласи?» – деди.

«Онангта, отангта, опа-синглингта, ака-укангта ва улардан кейин келадиган яқинларингта, вожиб ҳақдир ва силаи раҳмдир», – дедилар».

Бухорий «Агад»га ривоят қилған.

Демак, онага, отага, ака-ука, опа-сингилларга, бошқа қариндошларга силаи раҳм, яхшилик қилиш, муҳтож бўлса, ёрдам бериш, ҳожатини чиқариш, нафака бериш ҳар бир мўмин-мусулмон учун вожиб амал ҳисобланади, буни қилмоғи лозим ва лобуддир.

Ушбу бобдаги силаи раҳмга оид саноқли ривоятларни оладиган бўлсак ҳам, оламга татийдиган таълимотларга эга бўламиз. Чунки оламнинг ҳеч қаерида қариндошлиқ алоқалари ҳақида динимиз таълимочилик бирорта таълимот учратмадик ва учратган одамнинг хабарини ҳам эшитмадик.

Эҳтимол, керакли таълимотларнинг йўқлиги ёки етишмаслигидан бўлса керак, дунёда қариндошлиқ ҳақларининг шафқатсиз равишда поймол қилинишига гувоҳ бўлмоқдамиз. Баъзилар силаи раҳм ўрнига қариндошларига душманлик қилишни ўзларигараво кўрмоқдалар. Ака-ука, опа-сингил, амма-хола, амаки-тоғалар ўртасида бир-бирига меҳрибонлик ўрнини шафқатсизлик эгаллаб олмоқда.

Инсоният номига доғ, шаънига ор бўлаётган бу каби шармандаликларни тутатиш учун Аллоҳ, таолонинг дини – Ислом таълимотларини пухта ўрганиб, уларга амал қилишга ўтиш зарурдир.

Фақат Ислом бу масалани ўз ўрнига қўйган ва мақомига етказган. Қариндошлиқ ҳаққини инсон ҳуқуқларининг юқори поғонасига кўтарган. Ҳақиқатдан ҳам, қариндошининг ҳаққини адо қилмаган кимса бошқаларнинг ҳаққини адо қилмаслиги турган гап.

Аллоҳнинг мукаммал ва боқий дини – Исломда қариндошлиқ алоқасини ўз ўрнига қўйиш орқали бошқа инсонларнинг ҳам ҳаққини адо этиш даражасига ўтилади.

Бошқа масалалар қатори, бу масалада ҳам дунё ва охират ёнма-ён қўйилган. Қариндошлиқ алоқасини жойига қўйган банда дунёю охират саодатига мушарраф бўлади. Аксинча, қариндошлиқ алоқаларида нуқсонга йўл қўйган одам дунёю охират баҳтсизлигига йўлиқади.

Инсоният баҳтини таъминловчи Ислом таълимотидан баҳраманд бўлишга ҳаракат қиласлилик. Ислом маданиятигининг дурдоналаридан бўлган қариндошурӯғчилик алоқаларини мустаҳкамлайлик, динимиз бизга берган имтиёздан унумли фойдаланайлик.

Даимијр сабак

ОИЛАДА КЕЛИШМОВЧИЛИК ЧИҚСА

Албатта, ҳар бир оиласында эр-хотин тинч-тотув, ақыл-иноқ равишида, бағыт нашидасини суриб яшаши айни муддаодир. Бунинг учун ҳамма ҳаракат қилади. Аллоҳ таоло барчага ана шундай бағытни ато этсин!

Аммо, жон бор жойда жанжал бор, деганларидек, кишилар истамасалар ҳам, оила аъзолари – эр-хотин орасида тушунмовчиликлар, келишмовчиликлар ва уриш-жанжаллар чиқиб туриши бор. Ушбу ҳолатни түғри ҳал қилиш ҳам оиласынинг ва унинг аъзоларининг саодатига хизмат қиладиган мұхим омиллардан бириди.

Бу масалада икки тараф ҳам бир-бирини яхши тушуниши, аёл әрнинг, эр аёлнинг риоясинаң қилиши лозим. Икковлари бир-бирларининг одатларини, нимадан хафа ва нимадан хурсанд бўлишларини, руҳий кечинмаларида ва кайфиятларида бўладиган ўзгаришларни яхши тушуниб етишлари зарур. Сўнгра бир-бирларини хафа қиладиган нарсалардан йироқ бўлиб, хурсанд қиладиган нарсаларга яқин бўлишга ҳаракат қилишлари керак.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оиласында ана шу ҳолат ҳукм сурган.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ: إِنِّي لَأَعْلَمُ إِذَا كُنْتَ عَنِي رَاضِيَةً وَإِذَا كُنْتَ عَلَيِّ عَصِبِيَّ، فَقُلْتُ: وَمِنْ أَئِنْ مَعْلُومٌ؟ تَعْرَفُ ذَلِكَ؟ قَالَ: أَمَا إِذَا كُنْتَ عَنِي رَاضِيَةً فَإِنَّكَ تَقُولِينَ لَا وَرَبِّ مُحَمَّدٍ، وَإِذَا كُنْتَ عَصِبِيَّ قُلْتَ لَا وَرَبِّ إِبْرَاهِيمَ، قَلْتُ: أَجَلُ، وَاللهُ يَا رَسُولَ اللهِ مَا أَهْجُرُ إِلَّا اسْمَكَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:
«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга:
«Албатта, сен мендан қачон рози бўлсанг ҳам биламан. Мендан қачон аччиқланган бўлсанг ҳам биламан», дедилар.

«Уни қаердан биласиз?» дедим.

«Қачон мендан рози бўлсанг, «Муҳаммаднинг Робби ила қасамки, ундай эмас!» дейсан. Қачон аччиқланган бўлсанг, «Иброҳимнинг Робби ила қасамки, ундай эмас!» дейсан», дедилар.

«Тўғри! Аллоҳга қасамки, эй Аллоҳнинг Расули, исмингиздан бошқани ҳижрон этмайман», – дедим».

Муслим ривоят қилган.

Мана шу ҳадиси шарифда икки тарафнинг бирбirlарига нозик қарашлари ва илтифотлари очиқ баён этилмоқда. Оддий ҳолатдаги сўзлашув билан бошқа ҳолатдаги сўзлашувда ўрни алмашиб қоладиган биргина сўзнинг фарқига бориш ҳам мулоҳаза қилинмоқда.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Оиша онамиз розияллоҳу анҳонинг гапларидаги бир оғиз сўзнинг ўзгаришидан у кишининг руҳиятидаги ўзгаришни англаганлар.

Оиша онамиз розияллоҳу анҳо бўлсалар ўзларидаги ана ўша ўзгаришни жуда нозиклик билан юзага чиқарганлар. Бақир-чақир, йиғлаш, қовоқ солиш, зарда қилиш, гапирмай қўйиш, заҳарханда қилиш кабиларнинг бирортасининг ҳиди ҳам йўқ. Оддий ҳолатдагидан бошқа пайт фақат бир сўзнинг ўрнига бошқасини ишлатиш бор.

Икки тараф бир бўлганда эса, ҳар бирлари ўз кечинмаларини бир-бирларига очиқ айтганлар. Бир тарафнинг аччиғи чиққан, аммо бу жанжалга айланмаган, ҳар икки тараф керакли чорани кўрган ва иш яхшилик билан охирига етган.

Биз ҳам оиласаримизда худди шундай бўлишига ҳаракат қилишимиз керак. Эр-хотинлар бир-бирларини яхши тушунишлари, бир-бирларига нисбатан кечиримли бўлишлари ва турли нохушликларнинг олдини биргалиқда олишлари лозим.

Мусулмон мутахассислар эр-хотин орасидаги хилофни ҳал қилиш учун ўз тавсияларини қуидагича тақдим қиладилар:

Эр-хотин орасидаги хилофни ҳал қилиш услубида гап кўп. Айнан ўша услуб орадаги хилофни йўққа чи-

Даими оила

қариши ҳам мүмкін ёки авж олдириб юбориши ҳам мүкін. Шунинг учун бу масалада эр-хотин воқеъликдан келиб чиққан ҳолларида ёндашишлари ва уни ҳал қилиш учун муносиб услубни ишга солишлари керак.

Аччиқ сўз, қўпоплик ва дўқ-пўписа дард устига чипқон бўлиши, ярани газак олдириши ҳамда ярашиб олгандан кейин ҳам қалб жароҳати шаклида туриши борлигини ҳар ким яхши англаши лозим.

Шунингдек, жим туриш, бир-бирини индамасдан «енгиш» ҳам вақтингчалик ечим бўлиб, мазкур ноҳушликларнинг жамланиб бориши, бир пайти келгандা портлаб, ҳаммаси бирданига юзага чиқиши ҳам яхшиликка олиб бормайди.

Эр-хотин орасидаги хилофни бартараф қилишда масхара, инкор, бош тортиш ва «меники тўғри»да маҳкам туриб олиб, бир томон иккинчисини енгиши услуби ҳам тўғри эмас. Бунда хилоф янада чуқурлашиши мүмкин.

Эр-хотин орасидаги хилофни бартараф қилишда насаб, мол, жамол ва унвонларни ишга солиш ҳам яхшиликка олиб бормаслигини унутмаслик зарур.

Эр-хотин орасидаги хилофни бартараф қилишда қўйидагиларга эътибор бериш тавсия қилинади:

1. Аввало муаммо ҳақиқатда ҳам хилоф даражасига бориб етганми ёки фақатгина тушунмовчиликдан иборатми, шуни аниқлаб олиш керак. Чунки кўпинча орадаги оддий тушунмовчилик муаммо түғдирган бўлади. Агар ўша англаб етилса ва икки тараф бирбирини тушунса, иш осон кўчади.

2. Дастлаб ҳар ким ўзига назар солсин, ўзини ўзи тергасин, камчиликларини ўйласин, Аллоҳ кўриб, билиб турганини ёдга олсин. Шунда ҳар ким ўзига келади ва шеригининг ўзига нисбатан йўл қўйган хатосини арзимас санайди.

3. Ҳар ким, банданинг бошига бало бехудага тушмаслигини, оиласидаги жанжал ҳам бало эканини, ўзи содир этган гуноҳ сабабидан шу ҳолга тушиб турган бўлиши мумкинлигини ўйласин. Улуғ тобеъийн Мұхаммад ибн Сийрийн: «Хотиним ва уловимнинг

хулақидан ўзим маъсият содир этганимни биламан», — деганлар.

4. Икки тараф ҳам хилоф авж олиб, ўзларидан бошқаларга ҳам етиб бормаслиги түғрисида чора күришлари зарур. Акс ҳолда, орага ота-она ва қариндошлар ҳам құшилиб, иш жиғдийлашиши, ажрашиб кетишгача бориши мумкин.

5. Низо нима ҳақыда эканини аниклаш ва ўша нарсани бартараф этишдаги олдинги тажрибаларни ишга солиш катта фойда беради.

6. Эр-хотиннинг ҳар бири муаммо ҳақидаги ўз түшунчасини очиқ айтиши, гапим түғри, бошқаси нотұғри, деган фикрдан йироқ бўлиши ва иккинчи тарафни ҳам эътибор билан тинглаши ишни осонлаштиради.

7. Сұхбатнинг аввалида икковлари ораларидаги яхшиликларни эслашлари мақсаддага мувофиқ. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда: «Ораларингиздаги фазлни унұтманғ» — деган. Албатта, эр-хотиннинг ўз ораларидаги фазлни эслашлари шайтонни қувади ва ўрталарини ислоҳ қилишга ёрдам беради.

8. Ҳар ким ўз ҳаққинингина ўйлаши, мазкур ҳақни катталаштириб юбориши ҳам орани ислоҳ қилишга ёрдам бермайди.

9. Эр-хотин орасидаги хилофни бартараф қилишда кимнинг хатоси аникланса, ўшанинг ўз хатосини тан олиши катта жасоратдир.

Шунинг учун икки тараф ҳам ушбу жасоратни күрсатишта тайёр туриши даркор. Мазкур жасорат содир бўлганда эса, иккинчи тараф биринчи тарафнинг хатосини эътироф этганига ташаккур билдириши ва раҳмат айтиши лозим. Зотан, хатони эътироф этиш ботилда бардавом бўлишдан миллион марта афзалдир. Хатони эътироф этиш түғри йўлдир.

10. Эр-хотин орасидаги хилофни бартараф қилишда икки тараф ҳам бир-бирининг асл табиатида бор нарсаларга сабр қилиши керак. Мисол учун, эр аёлларнинг асли табиатида бор бўлган рашқ сифатини доимо ҳисобга олиши ва ундей нарса содир бўлганда сабр қилиши зарур.

Абу Довуд ва бошқалар Анас розияллоҳу анхудан ривоят қиласылар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам аёлларидан бирининг ҳузурида әдилар. Мўминларнинг оналаридан бирлари бир идишга таом солиб, ўз ходимларидан юбордилар. Бас, у (аёл) идишни қўли билан уриб, синдириди.

Набий алайҳиссалом идишнинг икки бўллагини бир-бирига қўшиб жамлаб, унга таомни йиға бошлидилар ва: «Онангиз рашқ қилди, енглар», – дедилар.

Улар то у (аёл)нинг идиши келгунча әдилар. У зот: «Енглар», деб, хизматчини ҳам, идишни ҳам тутиб турдилар. Токи улар (таом емоқдан) фориф бўлганларида бутун идишни хизматчига бердилар».

Ушбу ривоятда исмлари айтилмаётган, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларида бўлган завжай мutoҳҳаралари Оиша онамиздир. Бўлиб ўтган ҳодисани ровийлар мақтовга сазовор эмас, деб тушуниб, у кишининг исмларини очиқ айтмай, учинчи шахс сийғасида, у аёл, деб гап юритишган.

Бошқа бир ривоятда эса, бу ҳодисани Оиша онамизниң ўzlари айтиб берганлар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишининг уйларида бир тўп кишилар билан ўтирганларида София онамиз таом пишириб, ходимлари орқали юборадилар. Идиш ҳам, таом ҳам Оиша онамизниқида яхши бўлади.

Шунда Оиша онамизни титроқ босиб, София онамизниң идишларини уриб, синдирадилар. Идиш иккига бўлинниб, таом тўклилади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам идишнинг бўлакларини йиғишириб, ушлаб туриб, таомни унга тўплайдилар ва ўтирган кишиларга: «Онангизнинг ра什ки келди, сизлар (ҳеч хижолат бўлмай) таомни енглар», – дейдилар.

Бошқа ривоятда айтилишича, Оиша онамиз:

«Ё Аллоҳнинг Расули, қилган ишимиңнинг каффороти нима?» – дейдилар. У зот:

«Идишга ўхшаш идиш, таомга ўхшаш таом», – дейдилар.

Оиша онамиз розияллоқу анҳо София онамизнинг синган идишларига ўхшаш идиш олиб келишга кетадилар.

Пайғамбаримиз соллаллоқу алайҳи васаллам эса одамларга таомни едириб, таом олиб келган хизматчими кетказмай турадилар. Таом еб бўлинганидан кейин бутун идишни хизматчига берадилар.

11. Эр-хотин орасидаги хилофни бартараф қилишда Аллоҳ таолонинг қисматига тан бериш ҳам катта ёрдам беради. Аёл киши эридан яхшилик кўрса, шукр қилсин. Агар бошқа нарсани кўрса, «Ҳамма эркаклар ҳам шундай», десин. Эр ҳам «Бу кўргулик ҳамманинг бошида ҳам бор, ёлиз менга бўлаётганий йўқ», десин.

12. Хилофни бартараф қилишни аччиғи чиқиб турганда ҳал қилишга киришмаслик керак. Вақт ўтиб, ғазаб босилиб, ақлу хуши жойига тушганда масалани хотиржамлик билан кўрса, яхши бўлади.

13. Эр-хотин орасидаги хилофни бартараф қилишда ҳар икки тараф ҳам бир поғана паст тушишга тайёр туришлари керак бўлади. Чунки ҳар ким айтганида туриб олса, муаммони ҳал қилиш чигаллашади.

14. Эр-хотин орасидаги хилофни бартараф қилишда икки тараф ҳам шошилмаслиги зарур.

Шошилиш шайтондандир. Ўзлари учун умр савдоси ҳисобланган мұхим масала ҳал бўлаётганини эсда тутиб, хотиржамлик билан иш олиб бориш мұхимдир.

15. Эр-хотин орасидаги хилофни бартараф қилишда эр ҳам, хотин ҳам баҳт-саодат молу дунёда, ҳовли жойда ёки бошқа моддий бойликларда эмаслигини бир зум ҳам эсдан чиқармасинлар. Балки, баҳт-саодат фаровон турмушда, аҳил-иноқлиқда ва меҳр-муҳаббатда эканини билсинглар.

16. Бир-бирларининг хатоларини, қоқилиш ва туртинишларини афв этишга доимо тайёр туриш ҳам эр-хотин орасидаги хилофнинг олдини олади.

БОШ КҮТАРИШ СОДИР БҮЛГАНДА

Эр-хотин орасидаги ўзаро муомалаларда содир бўладиган тушунмовчиликлар ва майда жанжаллар «Эр-хотиннинг уриши – дока рўмолнинг қуриши» сифатида ўтиб кетавериши мумкин. Аммо, иш жиддийлашиб, икки тарафдан бирининг бош кўтариши, яъни оиласда ўзига юклатилган вазифаларни бажармаслик ҳолати юз берса, оиласинг бирлигига ҳақиқий таҳдид солинган бўлади. Энди жиддий чоралар кўриш зарур бўлиб қолади.

Ушбу ҳолат, ҳақиқатда ҳам, жиддий бўлганлиги учун уни Аллоҳ таолонинг Ўзи Қуръони Каримда муолажа қилган.

1. Аёл томонидан бош кўтариш содир бўлгандағи ҳолатнинг муолажаси.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида шундай деб марҳамат қиласди:

وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُرَهُنَّ فَعَظُوهُنَّ وَأَهْجُرُوهُنَّ فِي
الْمَضَاجِعِ وَأَضْرَبُوهُنَّ فَإِنْ أَطْعَنَكُمْ فَلَا يَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَيِّلًا إِنَّ
اللَّهَ كَانَ عَلَيْهَا كَبِيرًا

«Беписандликларидан хавф қилинган(аёл)ларга ваъз-насиҳат қилинг, ётоқларида ҳижрон қилинг ва уринг. Агар сизга итоат қилсалар, уларга қарши бошқа йўл ахтарманг. Албатта, Аллоҳ Алий ва Ка-бийрдир» (34-оят).

Беш қўйл баробар эмас, баъзи аёллар солиҳалик мақомига лойиқ бўла олмайдилар. Ҳаддиларида турмай, эрларига қарши бош кўтариб, беодоблик, итоатсизлик кўрсатадилар. Шундай ҳолларда нима қилиш керак?

Уларга ҳолатларига қараб, муомала қилинади.

Биринчи босқичда, итоатсизлик аломатлари кўриниб, эрни беҳурмат қила бошлаганида унга ваъз-насиҳат қилинади. Ваъз-насиҳат самара бериб, муносабатлар изга тушиб кетса, айни муддао. Агар фойда

бермаса, хотиннинг итоатсизлиги, исёни давом эта-
верса, бошқа чора күрилади.

Иккинчи босқич ҳижрон, бирга ётмаслик, гаплаш-
маслиқдир. Албатта, ҳижрон ваъз-насиҳатдан кўра
анча таъсирлидир. Чунки бу масалада аёллар жуда
ҳассос бўладилар. Эрларининг уларга эътиборсизли-
ги, гаплашмай қўйиши кўзларини каттароқ очишига
мажбур этади. Ҳали инсофларини йўқотмаган бўл-
салар, ўзларига келишларига, хатоларини тузатишла-
рига сабаб бўлади. Аммо, бу чора ҳам таъсир қилма-
са, аёл буткул инсофини ютиб, итоатсизлиқда, исёнда
давом этаверса, бу унинг яхшилик билан йўлга кир-
маслигининг аломатидир. Энди унга нисбатан янада
таъсирчанроқ чора – ўзини билмаганларга қилина-
диган муомала қўлланилади.

**«Беписандликларидан ҳавф қилинган(аёл)ларга
ваъз-насиҳат қилинг, ётоқларида ҳижрон қилинг
ва уринг».**

Аммо, уриш деганда, қаттиқ қалтаклаш, аъзола-
рини синдириш ёки бошқа жароҳатлар етказиш ту-
шунилмайди. Ўтган аҳли солиҳ уламоларнинг бирла-
ридан ушбу ояти каримада изн берилган уришнинг
маъноси сўралганида: «Мисвок ёки бирор бармоги
билан туртиш», – деганлар.

Ҳадис китобларида ривоят қилинишича, Муовия
ибн Ҳайра ал-Қушайрий розияллоҳу анҳу:

«Ё Расулаллоҳ, хотинларимизнинг биздаги ҳақла-
ри нима?» деб сўраганида, Набий алайҳиссалом:

«Агар таом есанг, унга ҳам едирасан, кийим кий-
санг, унга ҳам кийдирасан, юзига урма, ёмон сўкма,
ташқарида ҳижрон қилма», – деганлар.

Бошқа бир ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи
васаллам:

«Аллоҳнинг чўриларини урманглар!» – деганлар.

Бунга ўхшаш ҳадислар кўп. Кўриниб турибдики, ояти
каримадаги уришга берилган изн фақат сиёsat учун,
ўзини билмаган аёлларга таъсир ўтказиш учундир.

Аёл киши табиатан аччиғи тез чиқадиган, таъсир-
чан, шошқалоқ бўлади. Сал нарса баҳонасида эрига нис-

батан итоатсизлик ва беодоблик қилиб қўйиши мумкин. Аммо, кейин ўзига келиб, итоатга қайтса, уларга қарши чора қўришга зарурат қолмайди, юқорида санаалган чора-тадбирларни ҳам қўллаш шарт бўлмайди.

«Агар сизга итоат қилсалар, уларга қарши бошқа йўл ахтарманг».

Бу нарса оилани мустаҳкамлашга омил бўладиган ишпидир. Чунки бир-бирига нисбатан кечиримли бўлиш доимо яхшилик омилидир. Агар ким бу кўрсатмаларга юрмаса, ўзидан кўрсин. Чунки:

«Албатта, Аллоҳ Алий ва Кабийрдир».

Ушбу ояти карима охирги пайтларда кўпгина тортишувларга сабаб бўлди. Бу тортишувлар мусулмонлар билан мусулмонлар ўртасида ҳам, мусулмонлар билан бошқалар ўртасида ҳам бўлди.

Баъзи чаласовод кишилар ғарбда яшаб туриб, аёлларни уриб туриш керак, деб, ушбу оятни далил қилиб келтирдилар. Ҳаттоти, уришни қандай амалга ошириш йўлларини баён қилганлари ҳам бўлди.

Бу гапдан хабардор бўлган ғарбдаги инсон хуқуқини ҳимоя қилиш фаоллари Исломга ва Қуръони Каrimга қарши норозилик билдира бошладилар ҳамда ўз жамиятларига аёлларга «душман» бўлган «зулм»га қарши чора-тадбирлар кўриш чақириклари билан чиқдилар.

Уларда Исломда аёл кишини аёл бўлганлиги учун вақти-вақти билан калтаклаб туриш керак, деганга ўхшаш тушунча пайдо бўлган эди. Аммо ояти каримадаги ҳақиқий маъно ва унга воқеълиқда қандай амал қилиниши суриштирилмас эди.

Аввало, бу оятдаги «уриш» фарз ҳам эмас, вожиб ҳам, суннат ҳам, мундуб ҳам, мустаҳаб ҳам эмас. Бу «уриш» дўйқ-пўписа маъносида, холос. Амалда эса, деярли йўқ.

Иккинчидан, бу ерда эр-хотин орасидаги мазкур нокулай ҳолатни бартараф қилиш учун уришдан бошқа чора кўриш мумкин эмас, деган гап йўқ. Айттайлик, эр ўзига қарши бош кўтартган, беодоблик қилган аёлига насиҳат қилди, жойини бошқа қилиб олиб, ҳиж-

рон ҳам қилди. Бас, шундан кейин хотинини уришни истамаса, гуноқкор бўладими? Албатта, гуноқкор бўлмайди. Агар у аёлни калтаклашдан бошқа ярашиш чорасини кўрса, гуноқкор бўладими? Мисол учун, аёлининг бошини силаб, яхши гаплар айтиб, ярашиб олса, Қуръони Каримга қарши чиққан бўладими?

Авлал таъкидланганидек, уламоларимиз бу оятдаги уришни «Мисвок билан ёки кўрсаткич бармоқ билан туртиш», деб таъвил қилганлар. Кўпчилик эса: «Берилган ушбу изндан фойдалангандан кўра фойдаланмаган яхшироқ», деганлар. Бунинг устига, кўплаб ҳадисларда эрларга аёлларини урмаслик таъкид билан тайинланган.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَمْعَةَ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا يَحْلُّ أَحَدُكُمْ امْرَأَهُ
جَلَّ الْعَبْدِ ثُمَّ يُحَامِغُهَا فِي آخِرِ الْيَوْمِ . رَوَاهُ البَخَارِيُّ وَالْتَّرمِذِيُّ .

Абдуллоҳ ибн Замъа розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бирортангиз ўз аёлини қулни калтаклагандек калтакламасин. Кейин (ўша) куннинг охирида яқинлик қил(гиси келиб қол)иши ҳам бор», дедилар».

Бухорий ва Термизий ривоят қилганлар.

Ушбу ҳадиси шариф юқорида ўрганган оятимиздаги «уриш»дан мурод, қаттиқ уриш эмаслигига улкан далилдир. Агар оятда қаттиқ уриш қасд қилинганида, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бундай демас эдилар. Бу ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эр ўз хотинини калтакламаслиги кераклигини уқтирумокдалар. Хотинга ўзига яраша муомала қилиш лозим. Уни уриб-калтаклашдан один, кейинги бўладиган алоқа ва муомалаларни ҳам бир ўйлаб қўйиш керак. Хотин қул эмаски, уни хоҳдаган вақтда калтаклаб, хоҳлаган вақтда ишлатаверилса. Ҳатто қулни ҳам калтаклаш яхши эмас. Хотинни калтаклашдан один уни қўйнида олиб ётишини ҳам, кўзи-кўзига тушишини ҳам бир ўйлаб қўйиш лозим

бўлади. Уламоларимиз «Хотинни қаттиқ қалтаклаш ҳаромдир» деган ҳукмни мана шу ҳадисдан олганлар.

Мазкур чораларни кўллаш билан оилавий муаммолар батамом ҳал бўлиб қолмайди. Баъзида булар ҳам наф бермаслиги мумкин. Үндай ҳолатда нима қилиш кераклигини кейинги оят баён қиласди:

وَإِنْ خَفَتَ شَقَاقَ بَيْنَهُمَا فَابْعُثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلَهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوقِنُ اللَّهُ بِينَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْهِمَا خَبِيرًا
25

«Агар икковларининг оралари бузилишидан қўрқсангиз, у(эр)нинг аҳлидан бир ҳакам ва бу (хотин)нинг аҳлидан бир ҳакам юборинг. Агар ислоҳни ирода қилсалар, Аллоҳ у(эр-хотин)ларнинг орасини мувофиқлаштирур. Албатта, Аллоҳ Алийм ва Хобийрдир» (*«Нисо» сураси, 35-оят*).

Бу ояти каримада келишмовчилик ҳам эр, ҳам хотин томонидан чиққан пайтда кўриладиган чора ҳақида гап кетмоқда. Бу ҳолатда оиланинг сирини ташқарига чиқармасдан ҳал этишнинг иложи қолмаган бўлади. Энди, бошқалар аралашиб бўлса ҳам, оилани сақлаб қолишга уринилади.

«Агар икковларининг оралари бузилишидан қўрқсангиз, у(эр)нинг аҳлидан бир ҳакам ва бу(хотин)нинг аҳлидан бир ҳакам юборинг».

Эр ўзи рози бўлган қариндошини, хотин ҳам ўзи рози бўлган бир қариндошини ҳакамликка тайин қиласдилар. Розилик кейинчалик ҳакамлар чиқартган ҳукмга ҳам рози бўлишлари учун керак бўлади. Албатта, ҳакамлар ақлли, тажрибали, турмушнинг пасту баландидан хабардор қишилар бўлиши лозим. Табиийки, икковлари ҳам Аллоҳдан қўрқкан ҳолда, адолатли ҳукм чиқаришга ҳаракат қилишлари керак. Ҳакамларнинг асосий вазифаси эр-хотин орасини ислоҳ қилишдир. Шунинг учун ҳам ояти каримада:

«Агар ислоҳни ирода қилсалар, Аллоҳ у(эр-хотин)ларнинг орасини мувофиқлаштирур» деб, ҳа-

камларга ислоҳчилик нисбати берилмоқда. Худди шу тушунчадан келиб чиқиб, баъзи уламолар: «Ҳакамларга фақат яраштириш, ислоҳ қилиш ҳуқуқи берилган», дейдилар. Бошқалари эса: «Ҳолатни ўргангач, ислоҳ қилишнинг иложи йўқлигига амин бўлишса, эру хотинни ажратиб қўйишга ҳам ҳақлари бор, шунингдек, уларга тегишли жазо чораларини, мол-мулкка оид масалаларни ҳам ҳал қилишади», дейдилар.

Ҳазрати Усмон ибн Аффон Зиннурайн розиялло-ху анҳунинг ўз халифалик вақтларида худди шу ояти каримага амал қилиб иш юритилганиги тафсир китобларимизда нақл қилинади:

Ақийл ибн Толиб деган киши Фотима бинти Утба ибн Робийъага уйланган эди. Аёл:

«Сен менга сабр қилсанг, мен сенга нафақа бераман», — деган эди. Эри кўчадан келса:

«Утба ибн Робийъа ва Шайба ибн Робийъалар қаерда?» — деб сўрарди. Бир куни эри:

«Дўзахга кирсанг, сенинг чап томонингда бўлишади», — деб жавоб қилди. Хотин кийимларини кийиб, халифа — ҳазрати Усмон ҳузурига бориб, бўлган воқеани айтди. Ҳазрати Усмон кулдилар-да, Абдуллоҳ ибн Аббос билан Муовия ибн Абу Суфёнларни чақириб, ҳакам этиб тайинладилар ва уларга:

«Агар яраштиришни истасангиз, яраштиринг, ажратишни истасангиз, ажратинглар», — дедилар.

Албатта, ҳакамлар ўзларининг инсоний чекланган илмлари ва имконлари доирасида ҳукм чиқарадилар. Қолгани эса, ҳар бир нарсани ўзининг чексиз илми или билувчи ва ҳар бир ишдан хабардор Аллоҳ таолонинг ўзига ҳавола.

وَجَاءَ رَجُلٌ وَامْرَأةً إِلَى عَلَيِّ هُنَّا وَمَعَ كُلٍّ وَاحِدٍ مِتْهِمًا فَهُنَّا مِنَ النَّاسِ، فَأَمْرَرُهُمْ عَلَيَّ فَبَعْثَرُوا حَكْمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكْمًا مِنْ أَهْلِهَا، ثُمَّ قَالَ لِلْحَكَمَيْنِ: تَدْرِيَانَ مَا عَلَيْكُمَا؟ إِنْ رَأَيْتُمَا أَنْ تَحْمِلَا فَافْعَلَا، وَإِنْ رَأَيْتُمَا التَّفْرِيقَ فَافْعَلَا. قَالَتِ الْمُرْأَةُ: رَضِيَتِي بِكِتَابِ اللَّهِ بِمَا عَلَيَّ فِيهِ

وَمَا لِي. وَقَالَ الرَّجُلُ: أَمَا الْفُرْقَةُ فَلَا، فَقَالَ عَلَيْهِ كَذَبَتْ وَاللهُ
حَتَّى تُقْرِئَ بِمَا أَقْرَأْتُ بِهِ رَوَاهُ الْإِنْسَانُ الشَّافِعِيُّ تَعَظِّي.

«Бир эр ва хотин Али розияллоҳу анҳунинг олдиларига келишди. Икковларининг ҳар бири билан бирга бир тўпдан одам бор эди. Бас, Али уларга эрнинг аҳлидан бир ҳакам, хотиннинг аҳлидан бир ҳакам чиқаришга амр қилди. Кейин ҳакамларга:

«Икковингиз вазифангиз нима эканини биласизми? Агар жамлашнираво кўрсангиз, қилинг. Агар ажратишнираво кўрсангиз, қилинг», – деди. Аёл:

«Зараримга бўлса ҳам, фойдамга бўлса ҳам Аллоҳнинг ҳукмига розиман», – деди. Эр эса:

«Ажратиш бўлса, рози эмасман», – деди. Шунда Али розияллоҳу анҳу:

«Ёлрон айтибсан! Аллоҳга қасамки, ҳатто у (аёл) иқрор бўлган нарсага иқрор бўлмасанг, бўлмайди!» – деди!»

Имом Шофеъий ривоят қилган.

Демак, ҳакамлар иш бошлашидан олдин эр-хотин ўз розиликларини тўлиқ изҳор этишлари керак. Ҳакамлар эр-хотин орасини ажратиш ҳаққига ҳам эгалар.

Лекин ҳакамлар кўпинча эр-хотинни яраштириб кўйишга ҳаракат қиласидилар. Албатта, бу иш таъсирли чиқади. Чунки ҳакамлар қариндошлардан бўладилар. Улардан ҳар бири ўз қариндошининг оиласи бузилишини истамайди. Фақат ночор ҳолатлардагина ажратишга қарор қилишлари мумкин.

Хозирги воқеълигимизда маҳалла қўмиталарининг ҳакамлик қилишлари одат бўлган. Бу ҳам яхши иш. Улар ҳам оиласарнинг бузилишидан кўра ярашиб кетишининг ташвишини қиласидилар. Шунингдек, маҳкамалар ҳам. Буларнинг ҳаммаси эр-хотинни яраштириб кўйиш чораларини кўрганлари яхши.

2. Эр томонидан бош кўтариш содир бўлгандаги ҳолатнинг муолажаси.

وَإِنْ أَمْرَأٌ هُنَّا خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلحًا وَالصُّلُحُ خَيْرٌ وَأَخْبَرَتِ الْأَنْفُسُ الشَّرُّ وَإِنْ
تُحِسِّنُوا وَتَسْقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَيْرًا

١٢٨

«Агар аёл киши ўз эридан зуғум ва юз ўгириш содир бўлишидан қўрқса, икковлари ўзаро сулҳга келишишларида уларга гуноҳ йўқ. Сулҳ яхшидир. Нафсларга қизғаниш ўрнаштирилгандир. Агар яхшилик ва тақво қиласангиз, албатта, Аллоҳ нима қилаётганингиздан хабардордир» («Нисо» сураси, 128-оят).

Аввал ўрганилган оятларда агар оилада аёл киши томонидан эрига нафрат – бош кўтариш ҳолати юзага келганда нима қилиш кераклиги муолажа қилинган эди. Бу оядда эса, унинг акси муолажа қилинмоқда. Оилавий ҳаётда, турли сабабларга кўра, эрда хотинига нисбатан нафрат пайдо бўлиши мумкин. Натижада эр хотинидан ажралмоқчи ёки ундан юз ўгириб, талоқ ҳам қилмай, муомала ҳам қилмай, ташлаб қўймоқчи. Хотин эридан ажрашни хоҳламаса, ярашишга уринади.

«Агар аёл киши ўз эридан зуғум ва юз ўгириш содир бўлишидан қўрқса, икковлари ўзаро сулҳга келишишларида уларга гуноҳ йўқ».

У ўз эрининг нафратига ёки юз ўгиришига сабаб бўлган ишларни бартараф этиш билан уни рози қилиб, ажралмай қолишга ҳаракат қиласи.

Мисол учун, ҳатто ўз қонуний ҳаққи бўлмиш маҳрининг ҳаммасидан ёки бир қисмидан воз кечиб юбориши мумкин. Нафақа бермасанг ҳам майли ёки озроқ нафақа берсанг ҳам, талоқ қилмасанг бўлди, дейиши мумкин. Шунга ўхшаш ҳолатга қараб, турли таклиф ва муросалар билан сулҳ тузиб, ажралмай қолища гуноҳ йўқ экан. Шунинг учун ҳам оятнинг давомида:

«Сулҳ яхшидир», дейилмоқда.

Исломда турли усулларни қўллаб, оилани сақлаб қолишга ҳаракат қилинади. Ушбу чоралар ҳам мазкур рағбатдан келиб чиқсан. Оятнинг давомида:

«Нафсларга қизғаниш ўрнаштирилгандир», дейилмоқда.

Яъни, инсон нафсида қизғаниш табиати бор. Молмulkни қизғанади, чиройли нарсаларни қизғанади, мансаб ёки яхши ҳолатларни қизғанади. Ана шу табиий ҳолни эътиборга олганда, шояд, хотин томондан таклиф қилинганды мол-мулк ва баъзи қулайликлар эрдаги қизғаниш табиатини қўзғаб, ажралмай қолишга рози бўлса. Лекин инсоний алоқалар фақат мол-мулк ёки баъзи манфаатлар асосидагина қурилмайди, балки яхшилик, савоб ишлар қилиш ва бошқа ҳолатлар ҳам кўп. Исломда шунга кўпроқ тарғиб қилинади:

«Агар яхшилик ва тақво қилсангиз, албатта, Аллоҳ нима қилаёттанингиздан хабардордир».

Жумладан, хотинидан нафратланиб, уни талоқ қилмоқчи бўлган ёки юз ўтириб, тек ташлаб қўймоқчи бўлган эркак ўша хотиннинг ажрашиш истаги йўқдигини билгач, унга яхшилик қилиб, тақво юзасидан ўзи билан олиб қолса, яхши бўлади. Аллоҳ унга ажр ва савоб беради.

وَكَانَتْ عِنْدَ رَافِعَ بْنَ حَدِيْحٍ بُنْتُ مُحَمَّدٍ بْنَ مَسْلَمَةَ، فَكَرِهَ مِنْهَا
أَمْرًا إِمَّا كَبِرًا أَوْ غَيْرَهُ فَارَادَ طَلاقَهَا، فَقَالَتْ: لَا تُطْلَقْنِي وَأَمْسِكْنِي
وَاقْسِمْ لِي مَا بَدَأَ لَكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿وَإِنْ أَمْرَأٌ^۱ إِلَّا بِآيَةٍ﴾ الْآيَةَ. رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ
فِي الْمُسْنَدِ.

«Мұхаммад ибн Масламанинг қизи Рофеъ ибн Хадийжнинг хотини эди. Бас, унга бир иши – кибрими ёки бошқа нарсами ёқмай қолиб, уни талоқ қилишни ирода қилди. Шунда аёл: «Мени талоқ қилма, ўзинг билан олиб қол. Менга ўзинг хоҳлаганингча тақсим қил», – деди. Шунда Аллоҳ «Агар бир аёл» оятини туширди».

Шофеъий «Муснаг»да ривоят қилган.

Демак, ушбу ояти кариманинг нозил бўлишига ҳаётий ҳодиса сабаб бўлган. Ислом ҳукмларининг

хәёлий змас, ҳәётій экани ҳам шундан. Бинобарин, ушбу биз ўрганаётган масала ҳам ҳәётій масаладир.

Ушбу тарзда оиланы сақлаб қолиш ва унинг мустаҳкамлигини таъминлаш учун барча чора ва тадбирлар күрилади.

ОИЛА БУЗИЛИШИННИГ ОЛДИНИ ОЛИШ

Юқоридаги «Бош күтариш содир бўлганда» деб аталган сарлавҳа остида битилган сатрларда эр-хотиннинг ўзаро муносабатларидан пайдо бўладиган муаммолар ва уларни бартараф қилиш ҳақида сўз кетди. Аммо, ҳар бир жамиятдаги оила бузилиши ва шунга ўхшаш муаммоларнинг келиб чиқиши бир неча омилларга боғлиқ бўлади. Ўша муаммоларни ҳал қилиш учун, аввало, мазкур сабабчи омилларни атрофлича ўрганиб чиқиши, таҳдил этиши ва уларни бартараф қилиш чоралари ишлаб чиқилади. Шу тарзда аста-секин бош муаммонинг ҳам ечими топилади. Бунда, албатта, муаммоси бор жамиятнинг ва унинг аъзоларининг шарт-шароитлари ва хусусиятлари, турмуш тарзлари ва бошқаларнинг таъсири бўлади.

Махсус ташкилотлар жамиятдаги муаммоларни ва уларнинг келиб чиқиши сабабларини ўрганиб бўлганидан кейин биргалиқда муаммони ҳал қилишга ўтилади.

Мазкур муаммоларнинг энг қўзга қўринганларидан бири оила бузилишидир, десак муболага қилмаган бўламиз. Чунки оила муаммоси бутунги кунда деярли барча жамиятларни ташвишга солиб турган муаммолардан бири экани ҳеч кимга сир змас.

Мусулмонлар яшайдиган жамиятларда оила масаласи ва муаммоси бўйича диний уламоларга қўп мурожаат бўлиши турган гап. Чунки оила қуришда, оила тутишда, оиланинг мустаҳкамлигига ва оила бузилишининг олдини олишда ва ниҳоят, бузилган оиласларни қайта тиклашда динимиз таълимотлари доимо керак бўлади. Шунинг учун ҳам мусулмон аҳоли

Хамидий оила

бу масалаларнинг барчасида диний уламоларга тез-тез мурожаат қилиб, улардан насиҳат, күрсатма ва маслаҳатлар олиб турадилар. Хусусан, оила бузилиши борасида мурожаатлар кўп бўлади. Бу эса, уламоларга бошқа маълумотлар қатори, оила бузилиши ва унинг сабаблари тўғрисидаги маълумотлардан ҳам боҳабар бўлиш имконини беради.

Вилоятларимиздан бирида фаолият олиб борувчи бош хатиблик идораси ўзларига оилани қайта тиклаш масаласида мурожаат қилганлар учун сўроқнома тайёрлаб, унда ажрашишнинг сабаби ҳақида ҳам савол беришган. Натижада ўзларидағи оила бузилишига сабаб бўлаётган омилларни аниқлашга эришганлар. Уларнинг олиб борган сўроқлари жамиятда оила бузилишига сабаб бўлаётган омиллар ичида биринчи ўринда ароқхўрлик, иккинчи ўринда ота-оналарнинг аралашуви эканини кўрсатган.

ОИЛА БУЗИЛИШИННИГ БАЪЗИ САБАБЛАРИ

Энди оила бузилишининг баъзи сабаблари ва уларнинг муолажаси ҳақида сўз юритишга ижозат бергай-сиз. Албатта, бунда ҳаётимизда бўлиб турган ҳолатлар эътиборидан сўз бориши турган гап. Оилаларимизнинг мустаҳкамлиги учун қайфуриш бурчимиз эканини англаб етиш ва бу борада қўлимиздан келган чоратадбирларни кўриш ҳар биримизнинг вазифамиздир.

1. Оила ва оилавий муносабатлар ҳақида билимнинг етишмаслиги.

Менимча, бу борада биринчи ўринда турадиган омил оилавий ҳаёт, эр-хотин ораларидағи муносабатлар ва оила юритиш бўйича маданиятнинг етишмаслиги бўлса керак. Тўғрисини айтадиган бўлсак, ўсиб келаётган ёшларга, бўлғуси келин-куёвларга турмуш маданиятини ўргатиш умуман йўлга қўйилмаган.

Яқинда интернетдаги савол-жавоб бўлимига бир мактуб келди. Мактуб соҳибаси ўзининг келин бўлганига икки ой муддат ўтгани, тўйдан кейин қуёв билан ўzlари алоҳида яшаётганларига қарамай, орада

тінмай жанжал бўлаётгани, нима қилишини билмай, маслаҳат сўраб, бизга мактуб ёзаётганини битган. Бунга ўхшаш ҳолатлар ҳар қадамда учрайди. Минг афсуслар бўлсинким, кўпчилик келин-куёвлар тўйдан кейин ўз хоналарида ёлғиз қолганларида, улар билан бирга оилавий ҳаёт ҳақидаги олинган асосли, ҳидоятли таълимотлар эмас, кўча-кўйда эшитган узук-юлуқ ҳашаки маслаҳатлар қолади.

Жамиятимизда келин-куёвликка номзод ёшларимизни оилавий ҳаётга тайёрлаш ишларини тартиб билан, керакли ҳажм ва савияда йўлга қўйишимиз жуда ҳам зарур. Бу масалада уламоларимиз ўзларининг салмоқли ҳиссаларини кўшишлари керак. Бошқа соҳаларнинг мутахассислари ҳам ўз йўналишлари бўйича керакли ҳаракатни қилишлари, чора-тадбирларни кўришлари лозим. Бу борада таълим ва маслаҳатлар тақдим қилувчи ўқув марказлари кўпайса, яна ҳам яхши бўлади.

Албатта, оилани қуриш, уни тутиш қай тарзда амалга оширилиши, оила аъзоларининг ўзаро муносабатлари қандай бўлиши кераклиги ва бошқа зарур нарсалар ҳақидаги динимиз таълимотларини олдиндан билиб, уларга ихлос билан амал қилиш ҳар бир мўмин-мусулмон учун, унинг баҳт-саодати, оиласининг мустаҳкамлиги учун шартдир. Оилавий нохушликлар ва муаммоларнинг асли негизи ўша таълимотлардан бехабарлик ёки уларга амал қилмаслиқдир.

Бир қанча муддат илгари интернетдаги саҳифамизга мактуб келди. Бир бирдодаримиз салом-алик ва миннатдорчилик сўзларидан кейин қуидағиларни ёзибди.

«Биз – эр-хотин ажрашишга қарор қилиб, керакли ерларга аризамизни топшириб қўйган эдик. Иттифоқо, сизларнинг саҳийфангизни очиб, оила руқнига кўзим тушиб қолди. Ундаги маълумотларни ўрганганимдан кейин ўзимнинг мусулмон эр эмаслигимни тушуниб етдим. Аста-секин ўзимни ўнглашга киришдим. Мендаги ўзгаришларни кўрган аёлим бунинг сабабини сўради. Унга саҳийфани очиб, кўрсатдим. У ҳам оила руқнини ўқиганидан сўнг ўзининг хатола-

рини тушуниб етди ва ўзини ўнгلاшга киришди. Энди эса, бизлардан баҳтиёр оила йўқдай. Ҳозир иккимиз бирга ўтириб, сизларга ташаккурнома ёзмоқдамиз».

Албатта, ҳар бир нарсани тушуниб етиб, билим асосида олиб бориш кўп яхшиликларнинг манбаси бўлади. Оила, эр-хотинлик муносабатлари жуда ҳам нозик нарсалар экани ҳаммага маълум. Шунинг учун бу муносабатларга жиддий қарашимиз ва уларни юқори савияда тутишга ҳаракатда бўлишимиз лозим. Айнан шунинг учун ҳам фарзандларимизни оилавий ҳаётга ёшликларидан ўргатиб боришимиз, бу борада моддий тарафларига зътибор бериб, маънавий тарафларини унугиб қўймаслигимиз зарур.

2. Ароқхўрлик ва гиёҳвандлик.

Бу икки оғат бир-бирига боғлиқ, десак, хато қилмаган бўламиз. Кўпинча, эр Аллоҳ таоло ҳаром қилган ароқни ичиб, маст бўлади. Маст бўлгандан кейин оиласда жанжал кўтаради. Жанжал эса, хотинини талоқ қилиш билан ниҳоясига етади. Гуноҳ устига гуноҳ бўлади: оила бузилади, эр тул, аёл бева, болалар тирик етимга айланадилар...

Ароқхўрликнинг шунга ўхшаш заарлари кўп бўлганлигидан, у динимизда ҳаром қилинган.

Аллоҳ таоло «Моида» сурасида шундай деб марҳамат қиласди:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا لَنَخْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَرْلَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلٍ
الشَّيْطَانُ فَاجْتَبَوْهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

«Албатта, ҳамр, қимор, бутлар ва (фол очадиган) чўплар шайтон амалидан бўлмиш ифлосликдир. Бас, ундан четланинг. Шоядки, зафар топсангиз» (90-оят).

Араб тилида «ҳамр» сўзи «тўсиш», «беркитиш» маъноларини англатади. Тановул қилган кишининг онгига таъсир этадиган, унинг ақлини тўсадиган, беркитадиган, бошқача қилиб айтганда, маст қиласиган ҳар бир нарсани «ҳамр» дейилади.

Бу нарса ҳаромдир. Мусулмон кишилар ундан чет-да бўлишлари, яқинига йўламасликлари лозим.

Аллоҳ таоло «Моида» сурасида яна бундай деб марҳамат қилади:

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقَعَ بِيَنْتَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبُغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ
وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدُّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ
٦١

«Албатта, шайтон хамр ва қимор туфайли ораларингизга адоват ва нафрат солишини ҳамда сизларни Аллоҳнинг зикридан ва намоздан тўсишни истайдир. Энди тўхтарсизлар?!» (91-оят).

Бу ояти каримада хамр билан қимор сабабли мусулмонлар орасида ўзаро адоват ва ёмон кўришлик пайдо бўлиши мумкинлиги таъкидланмоқда.

Хамрнинг шахсга, оиласга, жамиятга ва бутун инсониятга келтирадиган зарарлари ҳақидаги маълумотлар жуда ҳам кўп, маълум ва машҳурдир. Бу ҳақиқатларни бутун дунё – мусулмон ҳам, кофир ҳам, худосиз ҳам, ҳатто ароқхўрлар ҳам яхши биладилар.

Биз у ҳақдаги маълумотларни такрорлаб ўтириймайлик-да, ушбу ояти каримада зикр қилинган зарарини – кишилар ўртасида адоват ва ёмон кўришга сабаб бўлишини эслаб ўтайлик.

Агар эътибор берадиган бўлсак, қаерда ичкилик бўлса, ўша жойда кўнгилсизлик келиб чиқади. Ичкилик туфайли оиласларнинг бузилгани қанча, aka-укалар, ота-болалар, дўст-оғайнини, қўни-қўшниларнинг бирбирига душман бўлгани қанча. Ишхона, маҳалла-кўй, тўй-маросим, дам олиш жойлари ва жамоатчилик тўпланадиган ерлардаги адоват ва ёмон кўришлар, уришжанжалларнинг ҳисобига етиб бўлмайди. Бас, оиласи бузилмасин, фарзандларим хору зор бўлмасин, дунёю охиратим барбод бўлмасин, деган одам ароқ ичмасин.

Гиёҳвандлик туфайли янги уйланган йигитлар кelingга қўшила олмай, оиласлари бузилиб кетишининг ўзи катта мусийбат. Гиёҳвандлик оиласи, балки инсон зотини барбод қилувчи омиллардан бири экани

Даимијү сабаб

хеч кимга сир әмбидеттің әзілдегі мәннен көрінбейді.

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ عَنِ الْمُشَبِّكِ وَمُفْتَرِّبٍ.
رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

Умму Салама розиямлоху анқодан ривоят қилинады:
«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳар бир
маст қилувчи ва бўшаштирувчидан қайтардилар».

Абу Довуг ривоят қилган.

Бу билан истеъмол қилганда танани, аъзоларни,
асабни ва бошқа жойларни бўшаштирувчи ҳар қандай
нарса ҳаром бўлди.

Худди шу ҳадиси шарифдаги айтилаётган «бўшаштирувчи»лик сифати ажнабий тилларда «наркотик» деб номланадиган гиёҳвандлик моддаларининг алоҳида васфири.

Ҳамаср уламоларимиз гиёҳвандлик моддаларини тановул қилиш, экиш, ишлаб чиқариш, уларнинг тижорати билан шуғулланиш — ҳаммаси ҳаром эканига иттифоқ қилганлар.

Улар: «Гиёҳвандлик моддалари орқали қилинган касб ҳаромдир, уларнинг таъсири остида намоз ўқиган одамнинг намози қабул әмбидеттің әзілдегі мәннен көрінбейді.

Бас, оиласын, болаларим тирик етим бўлмасин, дунёю охиратим куйиб кетмасин, деган одам гиёҳвандликнинг яқинига йўламасин.

3. Ёш оиласага ота-оналарнинг аралашуви.

Қадимдан мусулмон халқларда, жумладан, бизнинг халқимизда оиласын катталари, хусусан, ота-оналар ёш оиласын мустаҳкамлигига гаров бўлиб келганлар. Келин-куёвлар ёшлик қилиб, ўзаро келиша олмай қолсалар, жанжал қилсалар, уларни яраштиришни ўзларининг бурчлари деб билганлар. Ҳар бир ота-она аввало ўз фарзандига насиҳат қилган, ундан кейин келини ёки куёвига насиҳат қилган ва оила-

ларнинг мустаҳкамлигига ҳисса қўшган. Баъзи ҳолатларда қаттиқроқ гапириб, дўқ-пўписа ҳам қилғанлар.

Ўша пайтларда «Фалончининг қизи уйиги аразлаб келган экан, «Сенинг уйинг ўша ер, бизнидан кетгансан, яна шундай қилсанг, сендан норози бўламан» деб, қайтариб олиб бориб қўйишибди» қабилидаги гаплар тез-тез қулоққа чалинар эди. Шунингдек, «Фалончининг ўғли келини билан уришиб қолган экан, «Агар келинни яна бир марта хафа қиладиган бўлсанг, ундан қиламан, бундай қиламан» деб, ўғли билан роса уришибди» каби гап-сўзлар ҳам тарқалиб турар эди. Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, икки тарафнинг катталари нима қилиб бўлса ҳам, оила мустаҳкамлигининг қайғусини қиласар эдилар.

Ҳозир эса бунинг тескарисининг гувоҳи бўлиб турибмиз. Тез-тез бу борада ақл бовар қилмайдиган ишларни кўриб, гапларни эшишиб, ёқа ушлаб юрибмиз.

Куни кеча домлаларимиздан бирлари қўйидаги савони берди:

«Бир кишининг онаси: «Хотинингни талоқ қилмасанг, сени оққ қиламан», — деб туриб олган экан, у: «Талоқ қилдим», — дебди. Ота бу бир талоқ бўлишини, ўғли яна келин билан ярашиб олиши мумкинлигини бошқалардан билибди. Келин отасиникига кетганидан кейин она ўғлини олиб, келинникига борибди. Қўшниларни жамлаб, уларнинг гувоҳлигига: «Ҳозир уч талоқ қиласан, бўлмаса, оққ қиламан», — дебди. У киши ноиложлиқдан: «Уч алоқ қилдим», — дебди. Талоқ сўзининг «т»сини айтмай, «алоқ», дебди. Бунинг ҳукми нима бўлади?»

Худди шунга ўхшаш гаплар ҳар қадамда учрайди. Уларнинг келиб чиқишига ота-оналарнинг инсофсизлиги, уларнинг шариатни билмасликлари, унга амал қилишни хаёлларига ҳам келтирмасликлари сабаб бўлмоқда. Бундай кимсалар боласи ўз жуфти ҳалоли билан саодатли умр кечираётганини етарли ҳисобламайдилар. Улар бир-бирларига эмас, бизга ёқишлари керак, деган фикрда бўладилар.

Бир ота-онадан қизининг ўз қайноасидан қилган шикоятига қулоқ солайлик. Уларнинг айтишларича, қуда хотин янги келинга: «Менга чўри бўлсангтина бу уйда турасан, бўлмаса, жавобингни бериб, ўзимга ёқадиган келин топаман», — дер экан. Келинни кечаси ўн иккигача ишлатиб, яна саҳар соат олтида эшик олдида туришини талаб қилас экан. Оқибатда, тўйдан икки ой ўтар-ўтмас, орага талоқ тушибди. Келин ота-онасининг уйига қайтибди. Икки тараф хижолат.

Бироннинг боқиб, тарбиялаб, вояга етказган қизини келин қилишга сўраб борган тараф ўғлига умрйўлдоши топиш ниятида бўладими ёки ўғилнинг отаонасига чўри сотиб олиш савдосига борадими?!

Шүнчалик ҳам ноинсофлик бўладими?

Шүнчалик ҳам жохиллик бўладими?!

Камина ходимингизга оиласи муносабатда бўлса ҳам, ота-онаси нинг зўрлаши сабабли оиласи бузилаёттанидан зорланишади. Бунинг устига мазкур оилабузар ота-оналар боласига: «Агар оилангни бузиб, жуфтингдан ажрамасанг, сени оққ қиласман, берган оқ сутимга розимасман, сендеқ болам йўқ» каби таҳдид жумлаларини қалаштириб ташлаган бўладилар.

Бечора фарзанд икки ўт орасида қолган: бир тарафда уни туғиб, катта қилган ота-онаси, бошқа тарафда умид билан бир ёстиққа бош қўйған умр йўлдоши. Охири, нажот излаб, диний кўрсатмага бош уришга қарор қилган, Аллоҳнинг олдида гуноҳкор бўлиб қолмасликка қасд қилган бўлади.

Аллоҳнинг амрига, диннинг таълимотига қаралса, ота-онанинг ҳаққи жуда ҳам улуғ. Бу ҳақиқатни ҳар бир мусулмон, ким бўлишидан қатъи назар, яхши билади, шу билан бирга, ота-онанинг ҳаққини қўлдан келганича адо этишга ҳаракат қиласди.

Аммо, дунёдаги барча махлукотларга оид нарсаларнинг чегараси бўлгани каби, ота-она ҳаққининг ҳам чегараси бор. Банданинг Аллоҳнинг амрига зид

бүлган хоҳиши рад қилинади. Холиққа маъсият бўладиган нарсада махлукқа итоат қилинмайди.

Ислом таълимотида иложи борича оилани мустаҳкамлашга амр қилинган. Бошқа бироннинг — агар ўша бирор ота-она бўлса ҳам — хоҳишига биноан оилани бузишга рухсат йўқ. Бу ҳақиқатни барча уламолар ўзларининг қадимги ва янти китобларида таъкидлаганлар.

Мұхаммад ибн Муғлиҳ ибн Мұхаммад Мақдисийнинг «Ал-одобуш-шаръийя» номли китобида бу маънода алоҳида фасл бор. Унда жумладан, қуйидағилар айтилади:

«Фасл: Хотинини талоқ қилишда ота-онага итоат қилиш вожиб бўлмайди. Агар отаси унга хотинини талоқ қилишни амр қилса, ижобат қилмайди. Буни асҳобларимизнинг кўпчилиги зикр қилган».

Шайх Тақијуддин онаси хотинини талоқ қилишга амр қилган киши ҳақида: «Унинг учун хотинини талоқ қилиш ҳалол бўлмайди. У онасига яхшилик қиласкеради. Хотинини талоқ қилиш онасига яхшилик қилишдан эмас», — деган.

عن معاویة بن الریان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَمِعَ رَجُلًا يَسْأَلُ عَطَاءَ عَنْ رَجُلٍ لَهُ أُمٌّ وَامْرَأةً، وَالْأُمُّ لَا تَرْضَى إِلَّا بِطَلاقِ امْرَأَتِهِ، قَالَ: لَيْسَ اللَّهُ فِي أُمٍّ وَلَيَصِلُّهَا. قَالَ: أَيُفَارِقُ امْرَأَتَهُ؟ قَالَ عَطَاءُ: لَا. قَالَ الرَّجُلُ: فَإِنَّهَا لَا تَرْضَى إِلَّا بِذَلِكَ. قَالَ عَطَاءُ: فَلَا أَرْضَاهَا اللَّهُ، امْرَأَتُهُ بِيَدِهِ إِنْ طَلَقَهَا فَلَا خَرَجَ، وَإِنْ حِسَبَهَا فَلَا خَرَجَ. رَوَاهُ حُسَينُ التَّرْوِيُّ.

Муовия ибн Райёндан ривоят қилинади:

«У бир кишининг Атодан савол сўраганини эшилди: у кишининг онаси ва хотини бўлиб, онаси хотинини талоқ қилишидан бошқа ишга рози эмас экан. Шунда у:

«Онаси ҳақида Аллоҳга тақво қилсин ва унга силаи раҳм қиласкерсан», — деди.

«Хотинини қўйиб юборадими?» — деди.

Tazammun

«Йўқ», – деди Ато. Шунда ҳалиги одам:

«Онаси шундан бошқага рози бўлмаяпти», – деди.

«Уни Аллоҳ рози қилмасин! Хотини қўлида. Талоқ қилса ҳам танглик йўқ, тутиб қолса ҳам танглик йўқ», – деди».

Хусайн Марвазий ривоят қилган.

Демак, бу ердаги гаплар ҳам ушбу бобнинг мазмунидан келиб чиқади. Ота-она Аллоҳнинг ғазабини келтирадиган нарсани буюрса, қилмаслик керак бўлади. Талоқ худди шундай нарса. Агар талоқ тушса, Роҳманнинг Арши ларзага келади, дейилади. Шунинг учун бу ривоят она боласидан хотинини талоқ қилишни қаттиқ талаб қилса ҳам, унга рухсат йўқлигининг далили сифатида келтирилди.

عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ الْحَسَنِ قَالَ: قَبِيلٌ لَهُ: رَجُلٌ أَمْرَتَهُ أُمَّةٌ أَنْ يُطْلَقَ أَمْرَأَتُهُ؟ قَالَ الْحَسَنُ: لَيْسَ الطَّلاقُ مِنْ بِرْهَا فِي شَيْءٍ. رَوَاهُ حُسَيْنُ الْمَرْوَزِيُّ.

Хумайддан ривоят қилинади:

«Ҳасанга:

«Бир кишини онаси хотинини талоқ қилишга амр этди?» – дейилди. Шунда Ҳасан:

«Талоқ онага яхшилик қилиш ишларидан эмас», – деди».

Хусайн Марвазий ривоят қилган.

Одамлар тарафидан Ҳасан Басрийроҳматуллоҳи алайҳига: «Бир одамнинг онаси: «Хотинингни талоқ қиласан», деб туриб олса, нима қиласди?» дейилган экан. Ҳасан Басрийроҳматуллоҳи алайҳи айтибидиларки, хотинини талоқ қилиш онага яхшилик бўладиган, яъни онанинг хурсандчилиги учун қилинадиган ишлардан эмас. Бу эса, онаси «Хотинингни талоқ қиласан», деб туриб олса, талоқ қилиш керак эмас, онасининг бу талаби нотўғри талаб, ношаръий талаб. Уни қилмаса, боласи гуноҳкор бўлмайди, деганидир.

«Бир киши имом Аҳмаддан:

«Отам хотинимни талоқ қилишимга буормоқда?» — деб сүради.

«Уни талоқ қилма!» — дедилар.

«Умар розияллоғу анху ўғли Абдуллоҳға хотинини талоқ қилишгә амр қылған эмасми?» — деди у.

«Отанғ Умар розияллоғу анхудек бўлганда, сен ҳам қиласан», — дедилар Аҳмад ибн Ҳанбал.

Яъни, «Отанғ Умарга ўхшаб, ҳақ ва адолатни, ҳавоий нафсга эргашмасликни биладиган даражага етмагунча хотинингни талоқ қилмай тур», дейилмоқда. («Мавсуға Фиқҳийя». 8-жуз, 71–72-бетлар)

Худди шу маънодаги гап қизини мажбурлаб, ажратиб олишга уринадиган ота-оналар ҳақида ҳам айтилади.

Шариатнинг ҳукми шу бўлганидан кейин ота-оналар инсоғ қилишлари ва ўз фарзандларининг оиласини бузишни ўzlарига эп кўрмасликлари лозим.

4. Оиланинг бузилишига сабаб бўладиган омиллардан бири бефарзандликдир.

Бефарзандлик доимо оилаларда кўнгилсизликнинг сабаби бўлиб келган. Чунки бу нарса оила қуриб, эрхотин бўлиб яшашдан кўзланган бош мақсадга зиддир. Аллоҳ, таоло инсон зотига фарзанд муҳаббатини қўшиб яратган. Шу боис оилада яшаб турган эрхотин фарзанд кўрмасалар, ташвишга тушишлари табиий ҳолатдир.

Аммо, баъзи кишиларимиз бу ишда жуда ҳам шошиб кетадилар. Бир ой, ярим ой ўтмай, ташвишни бошлайдилар. Келин-куёвни олиб, дам солдиришга, табибга кўрсатишга югурадилар, икки тараф ҳам айб нариги тарафда эканини исбот қилишга ҳаракатни бошлайдилар. Айниқса, келин тарафнинг хижолати зиёда бўлади. Албатта, бундай пайтларда шошмаслик, фарзандни аввало Аллоҳ таолодан сўраш лозим. Кейин шошмасдан, мутахассис табиблар билан маслаҳатлашиш керак бўлади.

Баъзи ҳолатларда келин-куёв сабр қилишса ҳам, ота-оналар, қариндошлар уларни тинч қўйишмайди. Куёв тараф келинни тутмаслиқда, келин тараф куёвни бе-

пуштлиқда айблашга ошиқадилар. Икки тараф ҳам оиланы бузишни таклиф қила бошлайдилар. Бу ҳам түғри эмас. Аслида, ёшлар шошилганда ҳам катталар насиҳат қилиб, уларни тинчтишлари лозим. Зеро, ҳозирги кунги тажрибаларимизда ўн түрт йил ва ундан ҳам күпроқ вақтдан сўнг фарзанд кўрганларнинг гувоҳи бўлдик, ақийқаларида иштирок этдик. Шунинг учун ҳам бу масалада оилани бузишта шошмаслик лозим.

Ҳомилани сунъий урчитиш масаласи.

Ҳозирги, бефарзандликни даволаш анча тараққий эттан бир даврда барча имкониятлардан фойдаланиш керак. Баъзи ҳолатларда табиий равишда ҳомила пайдо бўлишига қобилияти йўқ шахсларни ҳомилани сунъий урчитиш билан даволаш ҳам йўлга қўйилган. Кўпчилик бу ишга шариатнинг ҳукми қандай эканини сўраб келишади. Бу масалани Ислом Фикҳи Академиялари ўрганиб, шаръий муносабатларни эълон қилганлар.

РОБИТАТУЛ ОЛАМИЛ ИСЛОМИЙ ҲУЗУРИДАГИ ИСЛОМ ФИҚҲИЙ АКАДЕМИЯСИ ҚАРОРИ

Учинчи мажлис:

23–30 Робиийъус-Соний, 1400 ҳижрий сана.

СУНЪИЙ УРЧИТИШ ҲАҚИДАГИ ҚАРОР

«Оилали бўла туриб, ҳомиладор бўлмаётган аёл ва унинг эрининг болага бўлган ҳожати шаръий гараз деб эътибор қилинади. Улар ўзларини бу маънода даволатишлари мубоҳдир. Жумладан, сунъий урчитиш йўли билан ҳам.

Эрнинг уруғлигини олиб, унинг хотини бачадонига қўйиб, урчитиш шариат бўйича жоиздир.

Эр-хотин икковларидан уруғликларини олиб, найчада урчитиб, сўнгра хотиннинг бачадонига солиб қўйиш ҳам шариат бўйича жоиздир.

Бошқа услугуб билан бўладиган сунъий урчитишнинг турлари мумкин эмас.

Шу билан бирга, сунъий урчитишни амалга ошириш жараёнида ислом шариати қоидаларига амал

қилиш лозим. Даволанаётган аёлга иложи борича муслима табиба қарасин».

Хозирда сунъий урчитишнинг саккиз хил услуби бор. Улардан фақат юқорида зикр қилингандың шариатта түғри келади. Бунда эр-хотиннинг орасидагина бўлган нарсадан ҳомила урчитилади. Агар учинчи тараф қўшилса, зино ўрнидаги нарсага айланиб қолади.

Бола асраб олиш масаласи.

Оиладаги бефарзандлик ҳолатини муолажа қилиш ниятида баъзи кишилар бола асраб олишни истайдилар. Аммо, бу ўта нозик масала эканини унутмаслик керак. Бир одамнинг бегона болани ўз номига ўтказиб олиши, уни «ўз болам» дейиши шариатимизда ҳаромдир. Шунингдек, бирорвни «отам» дейиши ҳам катта гуноҳдир.

Имом Бухорий ва имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ким билиб туриб, ўз отасидан бошқага фарзандликни даъво қиласа, унга жаннат ҳаромдир», — деганлар.

Чунки Ислом кўзда туттган олти катта мақсаддан бири инсон наслини муҳозафа қилишдир. Шунинг учун ҳам никоҳ, талоқ, иdda ва шунга ўхшаш кўпгина ҳукмлар жорий қилинган. Ҳамма нарса инсон наслининг тоза, пок, очиқ-ойдин бўлишига қаратилган. Агар шундай қилинмаса, ҳаром-ҳалол аралашиб, ота боласини, бола отасини, она қизини, қиз онасини, aka синглисими, сингил акасини танимайдиган бўлиб кетади ва инсоният ҳалокатта учрайди.

Исломда етим болаларни, қийинчиликда қолган оилаларнинг фарзандларини боқиб олиш, уларни тарбия қилиш каби ниҳоятда савобли ишларни қилишга кенг тарғиб қилинади. Лекин бунда бегона болани ўзининг номига ўтказиб олмаслик шарт қилиб қўйилади, яъни болани аслида кимнинг фарзанди бўлса, ўшанинг номида қолдириш ҳамда шариат ҳукмiga мувофиқ боқиш, тарбиялаш лозим бўлади.

Бола асраб олишни истаган оилалар ушбу ҳукмларни яхши ўрганиб олиб, кейин ҳаракат қилишлари

керак бўлади. Агар имкони бўлса, асраб олинаётган фарзандни асраб олувчининг ўзи, агар имкони бўлмаса, бошқа маҳрам қариндошларидан бири эмизиб қўйса, эмиш орқали маҳрам бўлиб қолади. Шу билан маҳрамликка оид муаммолар ҳал бўлади.

5. Оиланинг бузилишига сабаб бўладиган нарсалардан бири зинодир.

Оиланинг асосий кушандаси, унинг бузилишига сабаб бўладиган нарсалардан бири эр-хотинларнинг зинога боришлариdir. Бу ниҳоятда ачинарли ҳолат. Никоҳданиш ва оила қуришдан кўзланган бош мақсадлардан бири зинодан сақланишиdir. Никоҳданиш, оила қуриш баҳтига сазовор бўла туриб, зино қилиш эса, катта гуноҳ ва улкан жиноятdir.

Аввало, «Зино ўзи нима ва дунё ҳалқлари унга қандай қараганлар?» деган саволга жавоб берайлик. Барча ҳалқлар тушунчасида зино – эркак билан аёлнинг никоҳсиз ҳолда жинсий алоқада бўлишиdir. Бу иш барча динлар, ҳалқлар, тузумлар, фалсафаларда ор-номуснинг топталиши, уят, ифлослик ва разиллик ҳисобланган. Қадимдан барча ҳалқлар зинони улкан гуноҳ ва катта айб деб ҳисоблаб келганлар.

Бизнинг элимиз ўзини ҳалқ сифатида танибдики, зинони улкан гуноҳ, кечирилмас айб деб билган. Чунки Қуръони Каримнинг «Исро» сурасида Аллоҳ таоло мусулмонларга хитоб қилиб айтади:

وَلَا نَقْرِبُوا إِلَيْهِ كَانَ فَرِحَةً وَسَاءَ سَيْلًا

٣٢

«Ва зинога яқинлашманглар. Албатта, у фаҳш иш ва ёмон йўлдир» (32-оят).

Оятда «зино қилманглар» эмас, балки «зинога яқинлашманглар», дейилмоқда. Бу эса, зино қилманглар, дегандан кўра қаттиқроқdir. Мўмин-мусулмон одам зино қилиш тутгул, унинг яқинига ҳам йўламаслиги, зинога олиб борувчи нарсалардан ҳам узоқда бўлиши лозим. Чунки:

«Албатта, у фаҳш иш ва ёмон йўлдир».

Аллоҳ таоло мұмын-мусулмонларни барча фахш ишлар ва ёмон йўллардан қайтарган. Ушбу оятда эса, ҳам фахш иш, ҳам ёмон йўл бўлган зинодан қайтмоқда. Мұмын-мусулмонлар бу ишнинг нақадар хатарли эканини тушуниб етмоқлари ва ундан қайтмоқлари лозим.

Уламоларимиз зинодан қайтариш ҳақидағи ушбу оятнинг, олдинги – фарзандларни ўлдиримаслик ҳақидағи оятдан кейин ва ноҳақ одам ўлдиришдан қайтарилган оятдан олдин келиши бежиз эмас, деган фикрни таъкидлаганлар. Чунки зино ҳалол-пок йўл билан сарфланса, фарзандлар пайдо бўладиган моддани бехуда, ҳаром йўлда сарф қилишдан иборатdir. Зинокор, иложи борича, ушбу ҳаром алоқа туфайли бола бўлиб қолмаслигига, мабодо бўлиб қолса ҳам, уни туғилишидан олдин ёки кейин ўлдиришга уринади. Агар зинодан бўлган бола ҳаётга келса ҳам, ҳаромдан бўлганлиги учун жамиятда тирик ўлик бўлиб юради.

Шу билан бирга, зино жамиятга ҳам катта заарлар келтиради, бора-бора уни ҳалок қилиши мумкин. Қадим-қадимдан, зинога мубтало бўлган жамият ва давлатларнинг ҳалокатга учраб келаётганлиги сир эмас.

Ҳа, зино насл-насабнинг бузилишига, оиласарнинг парчаланишига, инсоний ахлоқларнинг ёмонлашувига, турли касалликларнинг тарқалишига, ахлоқсизликка ва бошқа бало-офатларга сабаб бўлади.

عن ابن عمر رضي الله عنهما، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: ما ظهرت الفاحشة في قومٍ فَعُمِلَ بِهَا بَيْنَهُمْ عَلَيْهِ إِلَّا ظَهَرَ فِيهِمُ الطَّاغُونُ وَالْأَوْجَاعُ الَّتِي لَمْ تَكُنْ فِي أَسْلَافِهِمْ. رواه البهقي

Иbn Умар розияллоҳу анхудан ривоят қилинади: «Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар: «Қайси қавмда фоҳиша тарқалса, уларнинг орасида уни очиқчасига амалга оширилса, уларнинг ичида ўлат ва ота-боболари билмаган касалликлар чиқади».

Байҳакий ривоят қилган.

عَنْ أَبْنَ عَبَّاسٍ قَالَ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا يَرْزُقُ الْعَبْدَ حِينَ يَرْزُقُنِي
وَهُوَ مُؤْمِنٌ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَالشَّيْخَانُ.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинағы:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:
«Банда зино қилаётган пайтида унинг мўминлик
ҳоли қолмас», – дедилар».

Насаий ва икки Шайх ривоят қилганлар.

Ушбу ҳадиси шарифдан зино қилиш туфайли банданинг иймонига футур етишини англаб оламиз.

Зинокорлик гуноҳи кабиралардан бўлиб, бу ишни Аллоҳ таоло қатъиян ман қилгандир. Шунга ҳам қарамай, мазкур гуноҳи азимга қўл урган банданинг иймонига футур етишига шубҳа йўқ. Аммо ўша иймонга футур етишлик даражаси ҳадиси шарифни тушунишга қараб, бир неча хил бўлади. Агар банда мазкур жиноятнинг ҳаромлигини билиб туриб, уни ҳалол санаб қилса, кофир бўлади. Аммо, банда ўша ишни бошқа ҳолатда қилса, ўша ишни қилаётган пайтида иймони ундан чиқиб туради. У ишни қилиб бўлганидан кейин афсус-надомат чекиб, тавба қилса, иймони қайтиб киради. Шунинг учун ҳам эр-хотинлардан бири ўз жуфти ҳалолининг зино қилганини билиб қолса, ажрашишни талаб қиласди.

Кўпчилик «Эр ёки хотин зино қилса, талоқ тушадими?» деган савонни берадилар.

Бунга уламолар: «Зино билан талоқ тушмайди», деб жавоб берадилар. Чунки шариатда «Ҳаром ҳалолни ҳаром қилмайди», деган қоида бор. Бу албатта, зино қилса бўлаверади, дегани эмас. Зино энг ёмон гуноҳлардан биридир. Мусулмон одам ундан тамоман йироқда бўлиши лозим. Унинг шахсга, жамиятга ва оиласа зарарлари чексиздир. У оиласарнинг бузилишига сабаб бўладиган омиллардан биридир.

6. Оиласарнинг бузилишига сабаб бўлаётган омиллардан яна бири эр-хотинларнинг ўзаро муносабатларида сабр ва бағрикенгликнинг етишмаслигиdir.

Табиийки, оилавий ҳаётда турли ҳолатлар содир бўлиб туради, шу жумладан, эр-хотин ўртасида келишмовчиликлар ҳам чиқиши мумкин.

Шошқалоқдик, тез аччиқданиш, талашиб-тортишиш, тирноқ остидан кир ахтариш ва ўзидан бошқаларга ўхшаш ҳаёт кечиришни талаб қилиш каби ишлар хотинга ҳеч қачон обрў келтирмаган, келтирмайди ҳам. Бундай ишлар оилавий ҳаётни бузишга, уни ёруғ дунёдаги жаҳаннамга айлантиришга хизмат қиласи, холос.

Шунинг учун ўрни келганда ғазабни ютиш, ёқмаса ҳам, оилавий ҳаёт ҳурматидан, баъзи нарсаларга чидашга одатланиш керак бўлади.

عَنْ أَبِي هُرَيْثَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا يَفْرُكُ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنَةً إِنْ كَرِهَ مِنْهَا حُلْقًا رَضِيَّ مِنْهَا آخَرَ . رَوَاهُ مُسْتَلِمٌ .

Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мўмин мўминани ёмон кўрмасин. Агар унинг бир хулқини ёқтираса, бошқасига рози бўлур», – дедилар».

Муслим ривоят қилган.

Эр хотинининг бирор ёмон хулқидан норози бўлиб, унга ғазабини тўкиб солмасин, ўша пайтда хотинининг яхши фазилатлари ҳам борлигини эсга олсин. Бундай пайтларда аёл киши оқилона йўл тутмоғи лозим. Оқила аёллар тезда ўзини ўнглаб олиб, сулҳга ўтади ва зрига бу борада эсидан чиқмайдиган дарс беради.

У ўз зрига енгил пайтида ҳам, оғир пайтида ҳам яқин киши, дардкаш, маслаҳатчи бўлади. Уни сабр-чидамга даъват қиласи, тушкун кунларида кўнглини чўқтирамай, доимо олдинга интилишга ундейди.

عَنْ ثُوبَانَ قَالَ: أَتَيْتَ امْرَأَةَ سَأَلْتَ زَوْجَهَا طَلَاقًا مِنْ غَيْرِ بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ . رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنْنِ وَحَسَنَةُ التَّرْمِذِيِّ .

Савбон розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

**«Қай бир аёл узрли сабабсиз эридан талоқ қи-
лишини сўраса, унга жаннатнинг ҳиди ҳам ҳаром
бўлади», дедилар».**

*«Сунан» эгалари ривоят қилганлар. Термизий ҳа-
сан, деган.*

Бу ҳадиси шарифда аёлларнинг оиласи ҳаётда-
ги энг заиф жойларидан бири муолажа қилинмоқда.
Минг ағасулар бўлсинки, баъзи аёллар бўлган-бўл-
маган нарсага эрларидан талоқ сўраб: «Ундай бўл-
са, менинг талогимни беринг», деб туриб оладилар.
Ҳуда-бехудага эридан талоқ сўраган аёл жаннатга
кириш у ёқда турсин, унинг ҳидини ҳам ҳидлай ол-
мас экан. Бу иш мўмина-муслималарга мутлақо тўғри
келмайдиган иш ва гуноҳdir.

Баъзи аёллар эрининг хаёлида ҳам йўқ бўлган ма-
салани кўндаланг қилиб қўйиб, ўз айтганида туриб
оладилар. Ушбу нотўғри иш оқибатида гап кўпайиб,
жанжал кучаяди ва иш талоқ билан тугайди. Эр ўзи-
нинг хаёлига ҳам келмаган нарса бўлмиш талоққа хо-
тини томонидан мажбур қилинади. Шунинг учун ҳам
ҳадисда ушбу ишни қиладиган аёллар учун қаттиқ ва
шиддатли жазо борлиги хабар қилинмоқда. Албатта,
ҳар бир мўмина-муслима аёл бу ҳадиси шариф маъ-
носини ўзига яхшилаб сингдириб олмоғи лозим.

Турмушда ҳар хил ҳолатлар бўлиши турган гап.
Одам бир хил туравермайди: эркаклар хато қилиши,
баъзида зулм қилиб юбориши мумкин. Лекин ўша
ҳолатни орага талоқни қўшмасдан ҳам муолажа қил-
са бўлади-ку!

Аёллар, иложи борича эрларидан талоқни талаб
қилмасликлари керак. Шунингдек, эркаклар ҳам ўз-
ларини бу гапни айтишдан сақлашлари лозим.

ТАЛОҚ ҲАҚИДА МАЪЛУМОТЛАР

«Талоқ» сўзи лугатда «моддий ва маънавий түгунни ечиш» маъносини англатади.

Шаръий истилоҳда эса, маҳсус лафз ила никоҳни кетказиш ёки унинг ҳалоллигини нуқсонга учратиш «талоқ» дейилади. «Маҳсус лафз»дан мурод, «талоқ» ёки унинг маъносини англатувчи лафзлардир.

«Никоҳни кетказиш» эса, никоҳ ақдини ечиб, орадаги маънавий боғланишни йўқотиш, деганидир. Бу ҳолат «уч талоқ» ила юзага келиб, ундан сўнг талоқ қилинган аёл ўзини талоқ қилган шахсга ҳалол бўлмай қолади.

«Ҳалоллигини нуқсонга учратиш»да эса бир талоқ қўйса, уч талоқ ҳаққидан битта камайиб, хотиннинг унга ҳалоллиги нуқсонга учраган бўлади.

Талоқ ҳақида дунёда икки хил қарашиб бор:

Биринчиси – талоққа рухсат бермаслик. Бу йўл баъзи масийхий мазҳаблар тутган йўлдир.

Иккимиси – талоққа рухсат бериш. Бу йўл кўпларнинг, шу жумладан, мусулмонларнинг ҳам тутган йўлдир.

Талоққа рухсат бермаслик инсон табиатига қарши ҳукмдир. Чунки инсон ўз ҳаётида турли ҳолатларга тушиб туради, баъзи ҳолларда эр-хотин оиласвий ҳаётни бирга давом эттиришга ҳеч имкон топа олмай қоладилар. Шунинг учун талоққа рухсат бериilmagan давлатларда эр-хотинлар расман ажрашмаган бўлсаларда, амалда бирга яшамай, ўзларига ўйнаш тутиб ёки бетартиб зино билан машғул бўлиб юраверадилар.

Талоққа рухсат берганлар ҳам ўзаро бир неча тоифага бўлиниб кетадилар.

Баъзилар: «Талоқни қози, яъни ҳозирги тил билан айтганда, суд орқали амалга ошириш керак», дейдилар.

Бошқа баъзилар: «Хотинларга ҳам талоқ қўйиш ҳуқуқини бериш керак», дейишади.

Учинчи тоифа эса: «Талоқ қўйиш эрнинг ҳаққи», дейдилар.

Энди бу йұналишларни қиёслаб күрайлык.

Талоқ қози томонидан бўлиши умуман мумкин эмас. Чунки талоқ эр-хотиннинг ўзаро оиласири сирлари билан боғлиқ масаладир. Кўпгина сабабларни одамларга, жумладан, қозига айтишга инсоний одобахлоқ йўл қўймайди. Бу ҳолатда ким юзсизроқ, гапга устароқ бўлса, ёғонни кўпроқ ишлатса, ўша ютади. Буни ҳозирги кунда ҳамма кўриб, билиб турибди.

Хотинга талоқ қўйиш ҳаққи берилиши ҳам тўғри эмас. Чунки Аллоҳ таоло аёл кишини алоҳида, ўзига хос табиат билан яратган. У мулоимлик, юмшоқлик, латофат, гўзаллик соҳибасидир. У ўшандай ҳолатларда ўзини қулай ҳис этади. Аксинча, кўполлик, уриш-жанжал, куч ишлатиш, каби ҳолатлар уларга ёт. Шу билан бирга, аёл киши, одатда, жаҳди чиққандада, аччиғини ичига юта олмай, шошилиб-ҳовлиқиб, бир ёқлама қарор чиқариб қўяди. Чунки у ҳиссиётга берилувчан бўлади. Ҳиссиёт жўшигандага эса, ақл ўз маромини йўқотади.

Ушбу ҳолатларни эътиборга олиб, фараз қилинг-а, ихтиёр аёл кишида бўлганида, эрини неча марта талоқ қўйиши мумкин эди?

Учинчиси – Исломий ечим. Бу инсон табиатини эътиборга олишдан келиб чиққан илоҳий ечимдир. Одатда, оила қуриш учун бўлғуси келин эмас, кўпроқ бўлғуси куёв елиб-югуради. У бу мақсад йўлида мол-пул сарфлайди, келинга маҳр беради, тўй харатжатини кўтаради. Оиланинг обрўси унинг шахсий обрўсидан ҳам устун бўлиб қолади. Фарзандлар унга нисбат берилади.

Хуллас, мазкур ва яна бошқа бир қанча сабабларга кўра, эр ўз хотинини талоқ қилишдан аввал етти ўлчаб, бир кесмоғи шарт бўлиб қолади. Ундан ташқари, эркак киши табиатан ақллироқ, оғир-босиқроқ, ҳиссиётга камроқ бериладиган қилиб яратилган. Шунинг учун ҳам Йсломда талоқ қилиш ҳақ-ҳуқуқи эрга берилган. Лекин шариат талоқ қилишдан аввал бошқа енгилроқ чораларни кўриб, ажрашишнинг олдини олишга даъват этади.

Аёл кишида зрига нисбатан хурматсизлик, итоат-сизлик пайдо бўлса, аввал ваъз-насиҳат, уни инсофга чақириш тавсия этилади. У фойда бермаса, жойни бошқа қилиб ётиш лозим. Шундан кейин ҳам ўзгармаса, зарар етказмасдан, уришгача рухсат этилган.

Эр-хотиннинг ораси бу билан ҳам тузалмаса, эрнинг қариндошларидан бир киши, хотиннинг қариндошларидан ҳам бир киши ҳакам этиб сайланади ва улар эр-хотинни яраштириш чораларини кўрадилар.

Бу чора-тадбирларнинг ҳеч бир фойда бермай, эр-хотиннинг бирга яшashi икковларига ҳам чексиз азоб-уқубатта айланиб қолгандагина, талоққа рухсат берилади.

Исломда талоққа рухсат бор. Айни чогда ўта масъулиятли, ўта оғир қарор бўлганлиги учун бу ишга фақат охирги чора сифатидагина ижозат берилган.

عَنْ أَبْنَى عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أَبْغَضُ الْحَلَالَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ الظَّلَاقُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

*Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:*

«Аллоҳ азза ва жаллага энг ёмон кўрилган ҳалол талоқдир», дедилар».

Абу Довуг ва Ҳоким ривоят қилганлар. Ҳоким саҳиҳ, деган.

Бошқа бир ривоятда: «**Талоқ тушганда Аллоҳ таолонинг арши ларзага келади**», дейилган.

Бошқа ҳукмлар қатори, талоқ масаласида ҳам Ислом дини инсон табиатини эътиборга олиб иш тутади. Чунки инсонни Аллоҳ субҳаанаҳу ва таоло яратган, унга нима мос келишини ҳам Аллоҳ таолонинг ўзи яхши билади.

Авваллари, бошқа масалалар қатори, талоқ масаласида ҳам аёллар хорланар, уларни инсон ўрнида кўрмас эдилар. Баъзилар хотинини хоҳдамай қолса, бошқага уйланиб, уни қаровсиз қолдирадар, на ўзи хотин қиласар ва на бошқага эрга тегиб кетишига имкон

берар эди. Ёки талоқ қилиб, иддаси яқин қолганда яна қайтиб, уни үйинчоқ қиласы. Шу ва шунга үхшаш усуллар билан аёлларни ўта аяңчли ҳолларға солар эдилар.

Ислом бундай хорликларға чек қўйди. Эр кишига фақат уч талоқнинг ҳаққини берди ва аёлни қийнамасликка буюрди. Айни чорда аёлга «хулуъ» ҳаққини ҳам берди. Яъни аёл киши эри билан яшашни хоҳдамаса, қозига арз қилиб, ажрашиб кетишига имкон яратди.

Шариатда талоққа рухсат берилганига сабаблар кўп. Шулардан иккитасини зикр қилиб ўтайлик.

1. Фараз қиласы, бир кишининг хотини тутмаслик касалига мубтало бўлган. У киши ўзгаларга ўхшаб, ортидан зурриёт қолдиришни хоҳдайди. Икки хотинни ушлаб туришга эса имкони йўқ. Шунда аввалги хотинини талоқ қилиб, фарзанд кўришга лаёкати бор аёлга уйланиши мумкин.

2. Эр-хотиннинг феъл-авторлари бир-бирларига тўғри келмай қолиб, ўзаро нафратлари кучайиб, бирга яшашнинг сира иложи қолмаганида талоқ ёрдамга келади ва икковларини бир-биридан қутқаради. Талоқни Исломга айб қилиб тақайдиган Farb давлатларининг кўпчилигида ҳозирда ўз динларининг аҳкомларига қарши чиқиб, талоққа рухсат берилган.

Баъзилар эр кишининг бир оғиз сўзи билан талоқ тушишини жуда ҳам енгил ҳукм, ҳаётга жиддий қарамаслик, деб тушунадилар. Аслини олганда, бундай хавотирга асос йўқ. Ислом ҳаётта ниҳоятда жиддий қарайди. Каттами-кичикми, ҳар бир инсон ўз сўзига жавобгардир.

Исломда ҳар қандай сўзининг салмоғи каттадир. Инсон бир сўз билан мўмин бўлиб, бир сўз билан иймондан чиқади, ақди никоҳ пайтида келин-куёв бир оғиз сўз билан эр-хотин бўладилар. Улар ийжоб ва қабулда айтиладиган «розиман» ва «қабул қилдим» сўzlари билан бир-бирларига ҳалол бўладилар. Шунингдек, биргина «талоқ» сўзи билан аксинча бўлиши ҳам бор.

Демак, ҳаётта жиғдият билан қараш ҳар бир мусулмоннинг бурчидир. Жумладан, талоқ масаласида әхтиёт бўлиш ҳам ҳар бир мусулмон эркакнинг вазифасидир. Бўлар-бўлмас сабабларга кўра аёлини талоқ қиласвериш мусулмон шахсга раво эмас.

Энди талоқ масаласида келган матнларни шарҳ қилишга ўтайлик.

Талоқ фақат мукаллаф эрдан воқеъ бўлади. Гарчи у маст ёки қул бўлса ҳам. Унинг хожасидан ва уйқудаги кишидан воқеъ бўлмайди.

Демак, талоқ воқеъ бўлиши учун у оқил ва балофатта етган эр томонидан қилинган бўлиши керак. Талоқ қилувчи эрнинг қул ёки ҳур бўлишида фарқ йўқ.

Ота боласининг хотинини талоқ қилиши мумкин эмас. Бундай ҳолатда талоқ тушмайди. Чунки ота ҳам, ундан бошқаси ҳам, эрдан ўзга ҳеч қандай шахс аёлга нисбатан талоқ ҳаққига эга эмаслар. Талоққа молик — эта бўлмаганларнинг талоги тушмаслиги аниқ.

Шунингдек, ухлаб ётган одам, балоғат ёшига етмаган бола, жинни ва эси паст киши ҳам ўз хотинини талоқ қилса, тушмайди. «Эси паст» деганда бефаҳм, алмойи-алжойи гапирадиган, чора-тадбирни билмайдиган, лекин бошқаларни уриб-сўкмайдиган шахс кўзда тутилади.

Аммо, бир одамнинг эси ўз ихтиёри ила қилган тасарруфи туфайли кетган бўлса, мисол учун, маст қилувчи ичимликлар ичгани, наша, қора дорига ўхшаш нарсалар истеъмол қилганлиги учун эсини йўқотган бўлса, талоги тушади.

Уламолар: «Даво учун истеъмол қилинган нарсадан маст бўлиб, қилган ишини, айтган гапини эслай олмайдиган даражага бориб қолган одамнинг оғзидан «талоқ» сўзи чиқса, талоги тушмайди», деганлар.

Аммо, мазкур ҳаром нарсаларни маст бўлиш учун истеъмол қилган шахсларнинг талоги, қай ҳолда бўлса ҳам, тушади. Бу ҳукмни тўрт мазҳаб бирдек қўлмаганлар. Чунки бундай осий, ҳаромхўрнинг талогини «тушмайди» дейиш унинг исёнини эътиборга олиш билан баробар бўлади. Аслида ундай нобакор жазо-

ланиши керак, талоғи тушиб, аёлидан ажралиши эса унга жазодир.

Бирок баъзи уламолар, жумладан, Ҳанафий фуқа-ҳолардан имом Зуфар, имом Тоҳовий ва имом Кархий раҳимаҳуллоҳлар: «Айтган гапини эслай олмайдиган даражадаги мастнинг талоғи тушмайди. Чунки бундай одам жиннининг ўзиdir. Маст бўлганлиги учун эса, шариатда алоҳида жазо белгиланган. Қозининг ҳукми ила кўпчилик ичида унга дарра урилади», дейишган.

Шунингдек, қаттиқ ғазаб туфайли ақди бошидан учган кишининг ҳам талоғи тушмайди. Бу жуда ҳам нодир бир ҳолат бўлиб, фуқаҳоларимиз: «Осмон билан ернинг фарқига бормайдиган даражада аччиғи чиққан одамнинг талоғи тушмайди», деганлар.

Бундай ҳолат шариатда «иғлоқ» дейилади.

Аслида эса, ғазаби чиқмаган одам талоқ ҳам қилмайди. яъни ҳамма талоқлар аччиғи чиққан одамлар томонидан содир бўлади.

«Иғлоқ» сўзи лугатда «беркитиши», «ёпиб қўйиши» маъносини англатади. Уламоларимиз ушбу «иғлоқ»-дан нима кўзланганлиги ҳақида турлича фикрга боргандар.

Шофеъий, Моликий ва Ҳанафий уламолар: «Иғлоқдан мурод, мажбурлашдир», деганлар.

Имом Аҳмад ва Абу Довуд эса: «Иғлоқдан мурод, ғазабдир», деганлар. Ғазаб ҳақида юқорида гапириб ўтганимиз сабабли, бу ерда мажбурлаш ҳақида икки оғиз гапириб ўтамиз.

Уламолар жумҳури: «Бирорнинг мажбурлаши ила ноилож қолиб қилинган талоқ тушмайди», деганлар.

Ҳанафий мазҳаби уламолари эса: «Мажбурланган кишининг талоғи ҳам ҳазиллашган кишининг талоғи каби тушади», деганлар. Чунки у агар ундан келиб чиқадиган натижадан рози бўлмаган бўлса ҳам, ўзи талоқни қасд қилган.

АҲСАН ТАЛОҚ

Талоқнинг энг яхиси жинсий алоқа бўлмаган покликда фақат бир талоқ қўймоқдир.

Аслида талоқнинг яхиси бўлмайди.

Бу ердаги «яхши» сўзи талоқнинг турлари орасидаги нисбат учун ишлатилади.

Саҳобаи киромлар чорасиз қолганларида ҳам биттадан ортиқ талоқ қилмас ва идда чиққунча кутар эдилар. Аёл ҳайздан пок бўлганидан кейин, у билан яқинлик қилмай туриб, бир талоқ қўйиб, иддаси чиққунча кутиш аҳсан талоқ бўлади.

Талоқни бу шаклда йўлга қўйишида оилани сақлаб қолишга ҳаракат бор. Аввало, аёлнинг ҳайз кўриши кутилади. Бу вақт ичида эр аччиғидан тушиб, талоқ ниятидан қайтиб қолиши мумкин. Кейин, аёл ҳайздан пок бўлгунча кутишда ҳам шу ҳикмат бор. Қолаверса, бир талоқ қўйишида ҳам қайта ярашиш имкони чўзилади.

СУННИЙ ТАЛОҚ

Талоқнинг ҳасани – яхиси (сунний ҳам дейилади) дуҳул қилинмаган аёлни, ҳайзида бўлса ҳам, бир талоқ қўйиш; дуҳул қилинган аёлни, у ҳайз кўрадиган бўлса, уч талоқни биттадан, яқинликсиз уч покликда; кичиклиги ёки ноумид бўлганлиги учун ҳайз кўрмайдиган ва ҳомиладор бўлса, яқинлик қилган бўлса ҳам, уч ойда қилишдир.

Талоқнинг иккинчи тури «ҳасан талоқ» бўлиб, у «сунний талоқ» деб ҳам аталади. Бунда аёлнинг дуҳул қилинган ёки қилинмаганлигига, яъни ақди никоҳдан кейин эр унга яқинлик қилган ёки қилмаганлигига ҳамда ҳайзу нифос кўриш ёки кўрмаслигига қараб, турли ҳолатлар бўлади.

Агар аёл дуҳул қилинмаган бўлса, ҳайзда бўлса ҳам, уч марта алоҳида-алоҳида талоқ қилиш «сунний талоқ» бўлади.

Дармиён он-лайн

Аёллар ёши кичик ёки катта бўлганлиги, шунингдек, ҳомиладор бўлганликлари учун ҳайз кўрмайдилар. Бундай аёллар уч ойда биттадан талоқ қилинсалар, сунний талоқ қилингандар бўладилар.

Ҳайз ва нифос кўрадиган аёлларга нисбатан «сунний талоқ» — хотини ҳайз ва нифосдан пок бўлганидан сўнг жинсий яқинлик қилмай туриб, бир талоқ қўйишдир.

Яна ҳайз кўрганидан сўнг, жинсий алоқа қилмай туриб, яна бир талоқ қўйилади. Шундай қилиб, учинчи мартадан кейин уч талоқ бўлади.

Талоқнинг сунний — шариат кўрсатмаларига мувофиқ бўлиши учун унда иккита шарт мавжуд бўлиши керак.

Биринчи шарт:

Талоқ аёл киши ҳайз ёки нифосдан пок бўлганидан кейин, унга жинсий яқинлик қилмай туриб, қилиниши шарт.

Аёлларнинг иддаси ҳайз ёки нифосдан кейин бошланади. Шунинг учун ҳайз ва нифос вақтида хотинни талоқ қилиш ҳаром бўлади. Аллоҳ таолонинг амрига хилоф бўлган ҳар бир иш ҳаромдир. Бунинг устига, аёл киши ҳайз ёки нифос кўриб турган пайтида нозиклашиб, оғир ҳолатни бошидан кечираётган бўлади. Ўшандай вақтда уни талоқ қилиш дард устига чипқон бўлади.

Шу билан бирга, ҳайз ва нифос пайтида эр хотинига яқинлаша олмай, нафрат қилиб турган бўлади. Уни талоқ қилиши осон бўлиб қолади. Энг муҳими, ҳайз ва нифос вақтида талоқ қилиб бўлмайди, сабр қилиб турай, деб кутиб туриб, ўша вақт келгунича аччиғидан тушиб, ниятидан қайтиб, талоқ қилмай қўйиши мумкин. Бу эса айни муддаодир.

Аёл кишини ҳайз ёки нифос кўриб турган пайтида ва жинсий яқинлик содир бўлган поклик даврида талоқ қилиш ҳаромдир. Ким бу ишни қилса, катта гуноҳ қилган бўлади. Аммо, шу билан бирга, тўрт мазҳаб бўйича ҳам ушбу ҳолатда талоқ тушиши таъкидланган.

Иккинчи шарт:

Талоқнинг сунний – шариат кўрсатмаларига мувофиқ бўлиши учун зарур бўлган шартлардан иккинчиси, талоқнинг биттадан ортиқ бўлмаслигидир.

«Сунний талоқ», бошқача қилиб айтганда, шариатда рухсат берилган талоқни ўрганиш жараёнида шунга амин бўламизки, Исломда, нима қилиб бўлса ҳам, оилани сақлаб қолиш, ажрашишга қатъий қарор бўлганда ҳам, талоқ тушишининг, ярашиб бўлмайдиган ҳолга келишининг олдини олишга ҳаракат қилинади. Шунинг ўзи ҳам шариатда оилани сақлаб қолишга жуда катта эътибор берилганинг тасдифидир. Ушбу юқоридаги сатрларда зикри келган талоқдан бошқа талоқ шариат истамаган талоқ бўлади. Жумладан, ҳозир у хақида баҳс юритадиганимиз – «Бидъий талоқ» ҳам.

БИДЪИЙ ТАЛОҚ

Сунний талоқقا хилоф талоқ «бидъий талоқ» дейилади. «Бидъий» – «бидъатга мувофиқ» дегани бўлиб, «суннатга хилоф» маъносини англатади. Бидъий талоқ қилган одамнинг талоги тушади. Аммо у катта гуноҳ қилган бўлади. Бу ишни қилган киши ўзига икки зарарни – оила бузилиши ва катта гуноҳни жамлаб олган бўлади.

Талоқнинг бидъийиси яқинлик қилинган покликда бир талоқ қилиш, духул қилинган аёлни ҳайзидан талоқ қилиш, биттадан кўп талоқ қилиш, бир покликда биттадан кўп билан бошқаси орасида ражъят қилмай, талоқ қилишдир.

Бу ерда бидъий талоқнинг тўрт хил кўриниши зикр қилинмоқда:

1. Яқинлик қилинган покликда бир талоқ қилиш.

Талоқقا никоҳдан халос бўлишга ҳожат тушган-дагина рухсат берилади. Хотинига жинсий яқинлик қилган кишининг никоҳдан халос бўлишга ҳожати йўқ бўлади. Ҳожати бўлса, яқинлик қилмас эди. Шунинг учун хотинига яқинлик қилган поклик ичидагуни талоқ қилиш бидъий талоқ ҳисобланади.

Джамиъи сийах

2. Духул қилингандың айзидас талоқ қилиш.

Духул қилингандың айзидың нифос вақтида талоқ қилишнинг ҳаромлиги ҳақида далиллар ва уларнинг тағсилотини юқорида сатрларда ўргандик.

3. Биттадан күп талоқ қилиш.

Бу масалани ҳам яқинда ўргандик.

4. Бир покликдадан күп билан бошқаси орасида ражъат қилмай, талоқ қилиш.

Яъни, бир поклик ичида ражъатсиз — хотинин қайта ўзига олмай туриб, қайта талоқ қилиш ҳам бидъий талоқдир.

Агар ҳайз ичида талоқ қилган бўлса, ражъат қиласи. Аёл пок бўлганидан сўнг хоҳласа, талоқ қиласи.

Ибн Умар розияллоҳу анҳу ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳу соллаллоҳу алайҳи васаллам Умар розияллоҳу анҳуга: «Унга буюр. Унга (аёлига) қайтсан. Сўнгра уни ўзи билан тутсан», — деганлар.

Ҳадиснинг давомида «Токи (ҳайздан) пок бўлиб, сўнгра яна бир ҳайз кўриб, пок бўлганидан кейин, агар хоҳласа, ўзи билан олиб қолсан, хоҳласа, яқинлик қилмай туриб, талоқ қилсан», дейилган.

Хур аёлнинг талоғи учтадир.

БОИН ТАЛОҚ

Боин (очиқ-ойдин) талоқ фақат талоққа ишлатилиб, ундан бошқага ишлатилмайдиган, «Сен талоқ бўлгувчисан», «Талоқ қилингансан», «Сени талоқ қилдим» каби лафзлар билан бўлганидир.

Бу каби лафзларни талоқдан бошқа маънога мутлақо буриб бўлмайди. Бундай лафзлар ишлатилганда ниятга ҳожат ҳам қолмайди.

Бу билан бир ражъий талоқ тушади.

Бирор нарсани ният қилганми, қилмаганми, бирдан кўпними ёки боин талоқни ният қилганми, барibir.

Бундай талоқнинг ражъий бўлиши Аллоҳ таолонинг «Бақара» сурасидаги «Талоқ икки мартадир. Сўнгра яхшиликча ушлаб қолиш ёки яхшиликча қўйиб юбориш»

деган оятидан олинган. Талоқдан кейин ушлаб қолиши мүмкін бўлса, у талоқ ражъий бўлади. Яъни янгидан никоҳ қилмасдан қайта ярашиб олса, бўлаверади.

Очиқ-ойдин талоқда икки ёки уч талоқнинг нияти ўтмаслигига биз юқорида баён этган Ибн Умарнинг хотинини талоқ қилгани ҳақидағи ҳадис далил бўлади. Зоро, у ҳадисда айтилишича, Расууллоҳ соллаҳоҳу алайҳи васаллам Ибн Умарни ражъат қилишга тўғридан-тўғри амр этдилар. У кишининг ниятини сўраб ҳам ўтирмадилар.

Талоқни аёлнинг бутунига ёки «бошинг», «бўйнинг», «руҳинг», «юзинг», «фаржинг» каби бутунликни ифода қиладиган нарсаларга ёхуд «ярминг»га ўхшаш катта бўлакка изофа қилса, тўғри бўлади.

Яъни, «сен талоқсан» деса, талоқни аёлнинг бутунига изофа қилган бўлади. «Бошинг талоқ», «бўйнинг талоқ», «руҳинг талоқ», «юзинг талоқ», «фаржинг талоқ» каби ибораларда бутунликни ифода қиладиган нарсаларга изофа қилган бўлади. Бу икки ҳолатда ҳам талоқ тушади.

«Ярим», «учдан бир», «чорак», «юздан биринг» каби ибораларни ишлатганда ҳам талоқ тушади. Чунки аёл киши талоққа нисбатан жузларга бўлинмайди.

Қўлга, оёққа, орқага ва қоринга изофа қилиб бўлмайди.

Ушбу ибораларни ишлатиб, «қўлинг», «оёғинг», «орқанг» ёки «қорнинг талоқ» деса, талоқ тушмайди.

Талоқнинг баъзиси ҳам талоқдир.

Яъни, «яримта», «учдан бир», «чорак талоқ қўйдим», деганда бир талоқ тушади. Чунки бўлинмайдиган нарсанинг баъзисини зикр қилиш ҳаммасини зикр қилиш билан баробардир.

«Иккига икки»да икки талоқ тушади. Бунда «билин»ни ният қилган бўлса, у ҳам ўтади.

Яъни, «сени иккига икки талоқ қўйдим» деса, кўпайтиришни ният қилган бўлса ҳам, бўлишни ният қилган бўлса ҳам, икки талоқ тушади. Бунда «икки билан икки талоқ қўйдим» деган ниятни қилган бўлса ҳам, ўтади ва хотин уч талоқ бўлади.

Даромади сабак

«Фоят»нинг бошланиши талоққа киради, тугаши эмас.

Бу ерда «фоят»дан мурод талоқнинг нечталигини билдирувчи ўлчовдир. Мисол учун, «сен бирдан иккигача талоқсан» деса, бир талоқ тушади. «Сен бирдан учгача талоқсан» деганда икки талоқ тушади.

«Сен Маккада талоқсан»да дарҳол тушади. «Маккага кирганингда талоқсан»да боғланиб қолади.

Биринчи ҳолатда дарҳол талоқ тушиши талоқни маконга боғлаб бўлмаслигидандир. Шунинг учун Маккани зикр қилишига қарамай, ўзи қаерда бўлишидан қатъи назар, дарҳол талоқ тушади.

Иккинчи ҳолатда талоқни маконга эмас, амалга боғлаб қўйилди. Шунинг учун амал бажарилса, яъни қачон Маккага кирса, ўшандада талоқ тушади.

«Сен эртага талоқсан» ёки «Эрта ичида талоқсан» деса, тонг отиши пайтида талоқ тушади. Илло, иккинчисида Асрни ният қилиш дуруст.

Талоқни замонга боғлагандада ўша замоннинг дастлабки лаҳзасида талоқ тушади. «Эрта ичида талоқсан», деган одам «Мен Аср пайтини ният қилган эдим» деса, гапи қабул қилинади.

«Сен кеча талоқсан» деса, дарҳол талоқ тушади. Бу гапдан кейин никоҳига олса, гапи беҳуда бўлиб қолади.

Чунки никоҳга эга бўлмай туриб, талоқ қилиб бўлмайди.

Агар «Сени талоқ қилмасам ҳам, талоқсан» деса, умрининг охирида талоқ тушади. Қачонки «Сени талоқ қилмасам» деса ва жим қолса, дарҳол тушади.

Икковларидан қай бири олдин ўлса ҳам, фарқи йўқ. Чунки бу ҳолатда талоқ қилмасликни шарт қилди ва бу ҳолат ҳаётдан умиди қолмагандада юзага келади.

«Қачон» деган бўлса, нияти сўралади. Ният қилмаган бўлса, «агар» сўзи каби Абу Ҳанифанинг айтгани бўлади.

«Қачон сени талоқ қилмасам, талоқсан» деса, нияти сўралади. Агар «вақтни ният қилган эдим» деса, дарҳол талоқ тушади. Агар «шартни ният қилган

эдим» деса, умрининг охирида тушади. Агар ҳеч нарсаны ният қилмаган бўлса, Абу Ҳанифа роҳматуллоҳи алайҳи аввалги масалада айтганилариdek, фақат умрининг охирида тушади.

«Кун» сўзи «Зайд келган куни сенинг ишинг ўз қўлингда» каби чўзиладиган иш ила бўлса, наҳорни, «Зайд келган куни талоқсан» каби чўзилмайдиган ишни ифода қиласидиган бўлса, мутлақ вақтни ифода қиласиди.

Араб тилидаги «ал-явм» сўзи бизнинг тилимиздаги «кун» маъносини ифода қиласиди ва тонг отгандан қўёш ботгунча бўлган муддатни билдиради. Лекин шу билан бирга, жумлада ўзи билан келадиган ибораларнинг маъносига қўшилганда турли муддатларни ифода қилиши бор. Мисол учун, бир киши ўз хотинига «Зайд келган куни сенинг ишинг ўз қўлингда» деса, бутун наҳорни ифода қиласиди. Чунки «кун» лафзига қўшилиб келган ибора чўзиладиган ишни ифода қиласиди.

Бирор ўзи билан бирга яшаш ёки яшамаслик ихтиёрини хотинига бермоқда. «Зайд келган куни ихтиёринг ўзингда бўлади. Бирга яшашни ихтиёр қилсанг, мен билан яшайверасан. Ажралишни ихтиёр қилсанг, ажрашган бўламиз» деган гапни айтди. Бундай ҳолда хотин Зайд келган куни кечгача ихтиёр қилиш хуқуқига эга. Чунки бу жумладаги «кун» сўзи наҳорнинг аввалидан охиригача бўлган муддатни ифода қиласан.

Аммо, эр ўз хотинига «Зайд келган куни талоқсан» каби чўзилмайдиган ишни ифода қиласидиган гапни айтган бўлса, «кун» сўзи мутлақ вақтни ифода қиласиди ва Зайд келиши билан дарҳол талоқ тушади.

Духул қилинмаган хотинга «сен уч талоқсан» деса, айтгани тушади.

Уламолар жумҳури, жумладан, тўрт мазҳаб фуқаҳолари ҳам: «Бир лафз билан айтилган «уч талоқ» уч талоқ ҳисобланади. Бундай ҳолда эр-хотин ажрашади, қайта ярашиш имконига эга бўлмайдилар», дейишган.

Баъзи саҳоба ва тобеъинлар, шунингдек, Ҳанбалий мазҳабининг баъзи уламолари: «Бир лафз билан қилинган «уч талоқ»да бир талоқ тушади», деганлар.

Духул қилинмаган хотинга «сен уч талоқсан» деса, айтгани тушади

Далил ва хужжатларни солишириб, тәдқиқ қилған уламоларнинг күпчилиги жумхур ва түрт мазҳабнинг қавли кучли эканига ишонч ҳосил қилғанлар.

Жумхур, жумладан, Ҳанафий мазҳаби бир лафз билан айтилган уч талоқ учта тушишига кўплаб далилларни келтирганлар. Уларни мисол тарийқасида қисқача баён қиласиз.

1. Қуръони Каримда талоқ ҳақида келган оятларда бир лафз билан айтилган уч талоқнинг учта тушишига ишора бор.

2. Уваймир ал-Ажалоний хотини билан мулоъана қилганидан кейин уч талоқ қўйган ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг бу ишини инкор қилмаганлар.

3. Мусулмон уммати бир лафз билан айтилган уч талоқ учта тушишига қадимдан ижмоъ қилиб келган.

4. Катта саҳобалардан кўпчилиги ўзларига шу масалада савол тушгандан уч талоқ тушиши ҳақида фатво берганлар.

5. Қиёс қилинадиган бўлса, талоқ ҳам мулк ҳисобланада ва унинг эгаси хоҳлаганича тасарруф қилади.

Шундай бўлса ҳам, кейинги пайтларда бу масалада заиф қавлга амал қилишга ўтган томонлар бор. Бу ишни маъқулмаганлар: «Зарурат юзасидан, расмий равишда заиф қавл қабул қилинса, ўшанга амал қилинса, бўлаверади», дейишади.

Атф (боғловчи) билан айтганда биринчиси билан аёлга бир боин талоқ тушган бўлади.

Яъни, эр ўзи духул қилмаган хотинига: «сен талоқсан ва талоқсан ва талоқсан» деса ёки «талоқ, талоқ, талоқ» деса, биринчи талоқни айтиши билан боин талоқ тушиб қолади-да, кейинги талоқлар беҳуда гапга айланади.

Агар таълиқ (талоқни бирор нарсага боғлиқ) қилиб, шартни олдин айтган бўлса ҳам, худди шундай бўлади.

Яъни, эр ўзи духул қилмаган хотинига: «агар фалончининг уйига кирсанг, сен талоқсан ва талоқсан

ва талоқсан» деса ёки «талоқ, талоқ, талоқ» деса, биринчи талоқни айтиши билан боин талоқ тушеб қолади-да, кейинги талоқлар беҳуда гапга айланади.

Агар шартни кейин айтган бўлса, ҳаммаси тушади.

Яъни, эр ўзи духул қилмаган хотинига: «сен талоқсан ва талоқсан ва талоқсан, агар фалончининг уйига кирсанг», деса ёки «талоқ, талоқ, талоқ» деса, уч талоқ тушади.

«Сен биттадан олдин битта ёки ундан кейин битта талоқсан» деса, яқинлик қилинмаган аёлга битта, яқинлик қилинган аёлга иккита талоқ тушади.

Чунки жинсий яқинлик қилинмай туриб, талоқ қилинган аёлга тушган талоқ боин бўлади. Боин талоқдан кейин талоқ тушиш имкони йўқолади. Шунинг учун аввалгиси тушгани билан кейингиси тушмайди.

Аммо, жинсий яқинлик қилинган аёлга тушган талоқ ражъий бўлади ва ражъий талоқ қилинган аёлни яна талоқ қилиш имкони бўлади. Шунинг учун шарҳ қилинаётган жумладаги каби ибораларда унга икки талоқ тушади.

«Ундан олдин битта», «кейин», «у билан бирга» ва «бирга»лардан икки талоқ тушади.

Бу ҳолатларда аёл духул қилинганми, қилинмаганми, фарқи йўқ бўлади. Агар киши ўзининг духул қилинган ёки қилинмаган хотинига: «сен бир талоқсан, ундан олдин битта», «сен бир талоқсан, кейин битта», «сен бир талоқсан, у билан бирга битта», «сен талоқсан, бир талоқ билан бирга» деган гапларни айтса, хотинига икки талоқ тушган бўлади. Араб тилида ушбу таркиблар билан айтилган сўзлар икки талоқ тушиши маъносидан бошқа маънони англатмайди.

Агар бармоқлари билан ишора қилса, ёзилганлари эътиборга олинади. Бармоқларининг орти билан ишора қилса, юмилгандарни эътиборга олинади.

Агар талоқ қилган эр унинг ададига қўлининг панжалари билан ишора қилса, кафтининг ич тарафини хотинга қаратган бўлса, ёзилган бармоқлар адади эътиборга олинади. Мабодо қозига: «Мен ишора

қылганимда юмилган бармоқлар ададини ният қылган здим», деса, сўзи қабул қилинмайди.

Талоқ қылган эр унинг ададига қўлининг панжалари билан ишора қылганда кафтининг ташки тарафи ни хотинга қаратган бўлса, юмилган бармоқлар адади эътиборга олинади. Мабодо қозининг олдида: «Мен ишора қылганимда ёзилган бармоқлар ададини ният қылган здим», деса, сўзи қабул қилинмайди.

Агар талоқни шиддат, узунлик ёки кенглик билан васф қилса ёхуд уни шуларга далолат қилувчи нарсаларга ўхшатса, учни ният қылган бўлса – ўша, бўлмаса, бир боин талоқ тушади.

Агар эр хотинига: «Сени шиддатли, қаттиқ, энг катта, энг узун, энг кенг талоқ қўйдим» деса, ёки «Тоғдек, минг талоқ, қум талоқ қўйдим» каби лафзларни айтса, унинг нияти сўралади. Агар: «Уч талоқни ният қылган здим», деса, уч талоқ тушади. Икки талоқ ёки бир талоқни ният қылган бўлса, бир талоқ тушади. Бу ҳолатда икки талоқ тушиши мумкин эмас.

КИНОЯЛИ ТАЛОҚ

Кинояли талоқ унинг ва ундан бошқа нарсанинг эҳтимоли бор нарсадир.

Бунда талоқни ҳам, бошқа маънони ҳам англатадиган лафз хотинига нисбат бериб ишлатилади.

«Бас», «чиқ», «кет», «тур» кабиларда жавоб эҳтимоли бор.

Яъни, хотиннинг саволига жавоб эҳтимоли бор.

«Холисан», «бегонасан», «ажрагансан», «кесилгансан» ва «ҳаромсан»га ўхшашларда сўкиш эҳтимоли бор.

Яъни «яхшилиқдан холисан», «тоатдан бегонасан», «тўтрий йўлдан ажрагансан», «яхши ахлоқдан кесилгансан», «сүхбатта ҳаромсан» кабилар бўлиши мумкин.

«Сана», «Бачадонингни тозалигини бил», «Сен биттасан», «Сен ҳурсан», «Иҳтиёрингни қилавер», «Ишинг ўзингнинг қўлингда», «Йўлингни очиб қўйдим» ва «Сендан ажрадим» кабиларда иккисининг ҳам эҳтимоли йўқ.

Яъни жавобнинг ҳам, сўкишнинг ҳам эҳтимоли йўқ. Бунга ўхшаш лафзларда талоқнинг ҳам ёки бошқа нарсанинг ҳам маъноси бўлиши мумкин.

Масалан, «санайвер», деганда «Аллоҳ таолонинг сенга берган неъматларини сана», деган бўлиши ҳам ёки «Талоқсан, иддангни сана», деган бўлиши ҳам мумкин.

Шунингдек, «Бачадонингнинг тозалигини бил»да «Агар тоза бўлса, талоқ қилмоқчиман», маъноси бўлиши ёки «Сени талоқ қилдим, энди бачадонингнинг тозалигини билгин» деган маъно ҳам бўлиши мумкин.

«Сен биттасан», деганда «Сен биттасан, сендан бошқа йўқ», деган бўлиши ҳам мумкин ёки «Сен битта талоқсан», деган бўлиши ҳам мумкин.

«Сен ҳурсан», деганда «Сен чўрилиқдан озодсан», деган бўлиши ҳам ёки «Сен никоҳ бояланишидан озодсан», деган маънода гапирган бўлиши ҳам мумкин.

«Ихтиёрикни қилавер», деганда «Хоҳлаган ишингни қилавер», деган бўлиши ҳам ёки «талоқда ихтиёрикни қилавер», деган бўлиши ҳам эҳтимол.

«Ишинг ўзингнинг қўлингда», деганда «Билган ишингни қилавер», деган бўлиши ҳам ёки «Талоқ иши сенинг қўлингда, хоҳласанг, ўзингни ўзинг талоқ қилавер», деган бўлиши ҳам эҳтимол.

«Йўлингни очиб қўйдим» ва «Сендан ажрадим», деганда маъно ойдин.

Бас, ризоликда ҳаммаси ниятга боғлиқ бўлади. Фазабда аввалги икки қисмда ва талоқ музокараси бўлиб турганда биринчи қисмда ниятга қараб бўлади.

Мазкур матнлардан киноя лафзлари уч қисмга бўлиниши билинади:

- Хотиннинг талоқ ҳақидаги саволига жавобнинг эҳтимоли бор лафзлар.

- Сўкиш эҳтимоли бор лафзлар.

- Мазкур икки маънодан бошқа маъноларнинг эҳтимоли бор лафзлар.

Шунингдек, киноя лафзларининг айтиладиган ҳолатлари ҳам уч хил бўлади:

1. Розилик ҳолати.
2. Фазаб ҳолати.
3. Талоқнинг музокараси бўлиб турган ҳолат.

Агар киноя лафзларининг уч тури ҳам розилик ҳолатида, фазаб ёки талоқ тўғрисида гап-сўз бўлмай туриб, айтилган бўлса, талоқ тушмайди. Аммо, эр «Мен бу гапни талоқ нияти билан айтдим» деса, талоқ тушади.

Агар ғазаб, уриш-жанжал ҳолати бўлса, биринчи ва иккинчи қисмдаги лафзлар билан дарҳол талоқ тушмайди, балки эрнинг ниятига боғлиқ бўлади. Талоқни ният қилган бўлса, тушади, бўлмаса, йўқ.

Аммо, ғазаб ҳолатида «Санайвер», каби саволга радни ёки сўкишдан бошқа маънони ифода қиласидан лафзларни айтганда талоқ тушади. Мазкур лафзларни ғазаб устида айтган эр кейинчалик «Мен талоқни ният қилмаган эдим» деса, гапи қабул қилинмайди.

Эр-хотин орасида талоқ масаласи ўзаро баҳс қилиниб тургандა эр мазкур уч хил лафзлардан бирини айтса, биринчи тоифадаги лафзларда ниятига боғлиқ бўлади. Қолган иккисида тўғридан-тўғри талоқ тушаверади.

Бас, агар учтани ният қилган бўлса, улар тушади. Ундан бошқа ҳолатда бир боин талоқ тушади.

Киноя лафзларини айтган киши уларни айтаётган пайтида уч талоқни ният қилган бўлса, уч талоқ тушади. Аммо, ҳеч нарсани ният қилмаган, бир ёки икки талоқни ният қилган бўлса, бир боин талоқ тушади.

«Иdda сана», «Бачадонингнинг тозалигини бил», «Сен биттасан»ларда бир ражъий талоқ тушади.

Байнунат ва ҳурматни эрга нисбат бериш билан ҳам боин талоқ тушади. Эрга талоқ нисбатини бериш билан тушмайди.

Эр хотинига «Мен сенга боинман» ёки «мен сенга ҳаромман» деса ва талоқни ният қилса, талоқ тушади. Аммо «Мен сенга талоқман» деса, тушмайди. Чунки талоқни эрга нисбат бериб бўлмайди. Уни фақат аёлга нисбат берилади.

ТАЛОҚНИ ТАФВИЙЗ ҚИЛИШ ҲАҚИДА

«Тафвийз қилиш» дегани бошқага топшириш маънносини англатади. Эрнинг хотинини талоқ қилишни ўзидан бошқага топшириши «талоқни тафвийз қилиш» дейилади.

Хотиннинг талоғи ўзига топширилганда уни билиш мажлисига боғлиқ бўлади.

Мисол учун, эр ўз хотинига: «Ўзингни ўзинг талоқ қил» деса, аёл ўша гапни эшитган мажлисидан (ўтирган жойидан) қўзғалмасдан туриб: «Ўзимни талоқ қилдим» деса, талоқ тушади. Аммо, ўша ердан туриб кетса, бошқа ишга киришиб кетса, ўзини ўзи талоқ қилиш ихтиёри қўлидан чиқади ва кейин ўзини ўзи талоқ қилса, тушмайди.

Илло, «Ҳар хоҳлаганингда», «Вақтики хоҳлаганингда» ва «Қачонки хоҳлаганингда» деса, «Агар хоҳлассанг»га хилоф ўлароқ, ундай бўлмайди.

Яъни аёлнинг ихтиёри мажлиста боғлиқ бўлмайди, чунки бу лафзлар вақт учун умумийдир. Буларда «ўзингни қай вақт хоҳлассанг, талоқ қилавер» деган маъно бор. «Агар хоҳлассанг»да эса умумий вақтта далолат қилмаганлиги учун аёлнинг талоқ қилиш ихтиёри хабар унга етгандаги мажлисига боғлиқ бўлади.

Ва эр тафвийздан қайтмайди.

Яъни, талоқ қилиш хаққини хотини ихтиёрига бериб қўйган эр ўша гапидан қайтиши мумкин эмас. Чунки тафвийз қасам билан баробардир. Қасам бажарилиши шарт нарса бўлганлиги учун ундан қайтиб бўлмайди.

Агар аёлдан ўзгага тафвийз қилса, мажлиста боғлиқ бўлмайди ва қайтиши мумкин.

Яъни, эр ўз хотинини талоқ қилишни хотиндан ўзга кишига топширган бўлса, мазкур шахс хоҳлаган пайтида талоқ қилаверади. Унинг талоқ қилиш ҳаққи бу ҳақдаги хабарни эшитганидаги мажлисда бўлиши шарт эмас. Мазкур мажлисдами ёки ундан кейинми, хоҳлаган вақтида талоқ қилса, бўлаверади. Чун-

ки бундай шахс вакил бўлиб қолади. Вакилнинг эса, амрни ўзи истаган вақтда бажаришга ҳаққи бор.

Шу билан бирга, эр гапини қайтариб олса ҳам бўлади. Чунки бу ҳолатда у бирорни ўз фойдаси учун иш қилишга вакил қилди. Ишни хоҳламай қолганида уни қилиш топшириқ берган одам учун зарар келтиради. Фойдани кўзлаган нарсада зарар кўриш эса, мумкин эмас.

Мажлис туриш, кетиш, ўтган мавзуга оид бўлмаган гап ёки ишга киришиб кетиш билан ўзгаради.

Дейлик, эр ўзи билан ўтирган хотинига: «Талоқ ихтиёрини ўзингга топширдим», деди. Шунда хотин ўша заҳоти: «Мен ўзимни фалон талоқ қилдим», деса, ўша талоқ тушади. Аммо, эрнинг гапидан кейин у индамай ўрнидан туриб кетса, талоқ қилиш ҳаққидан маҳрум бўлади. Чунки у ўрнидан туриши билан мажлис ўзгарди.

Эр юриб кетаётган хотинини тўхтатиб, унга: «Талоқ ихтиёрини ўзингга топширдим» деди. Шунда хотин ўша заҳоти: «Мен ўзимни фалон талоқ қилдим», деса, ўша талоқ тушади. Аммо, эрнинг гапидан кейин у индамай юриб кетса, талоқ қилиш ҳаққидан маҳрум бўлади. Чунки унинг юриши билан мажлис ўзгарди.

Дейлик, эр ўзи билан ўтирган хотинига: «Талоқ ихтиёрини ўзингга топширдим», деди. Шунда хотин ўша заҳоти: «Мен ўзимни фалон талоқ қилдим», деса, ўша талоқ тушади. Аммо эрнинг гапидан кейин талоқдан бошқа мавзудаги гапни гапириб ёки ишни қилиб кетса, талоқ қилиш ҳаққидан маҳрум бўлади. Чунки унинг талоқдан бошқа мавзудаги гапни гапириши ёки ишни қилиши билан мажлис ўзгарди.

Аёлнинг кемаси уйига ўхшайди. Уловининг юриши эса ўзининг юришига ўхшайди.

Кемада кетаётган аёлга эри унинг талоғини ўзига тафвийз қилгани ҳақида хабар етса, кема унинг учун уй ўрнида бўлади. «Гапни эшитганингдан кейин кема юрди, энди сенинг мажлисинг ўзгарди ва талоқни ихтиёр қилиш ҳаққинг тутади», дейиш мумкин эмас. Чунки кема аёлнинг ихтиёрисиз юради. Агар

талоқнинг тафвийизи ҳақидағи хабар аёлга у улов устидан турганида етса ва улови юриб кетса, ўзи юриб кетгани билан баробар бўлади ва мажлис ўзгарган, деб эътибор қилинади. Чунки улов унинг устидаги шахснинг қистови билан юради.

Тафвийиз нияти ила «Ихтиёр қил», деганда «Ихтиёр қилдим», деса, фақат бир боин талоқ тушади.

«Ихтиёр» сўзини ишлатиш билан хотинга талоқ қилишни тафвийиз қилишда «нафс», яъни «ўзинг» ёки «ўзим» сўзи икки тарафдан бири томонидан ишлатилиши шартдир. Ёки «ихтиёр» сўзига талоқда ишорат қилувчи қўшимча ҳам қўшилиши шарт бўлар экан.

Агар эр ўшани уч марта такрорласа ва хотин улардан бирини ихтиёр қилса, уч талоқ бўлади. Агар хотин: «Ўзимни бир талоқ қилдим ёки ўзимга бир талоқни ихтиёр қилдим», деса, бир боин талоқ бўлади.

Яъни эр ўз хотинига: «Ихтиёр қил, ихтиёр қил, ихтиёр қил» деса ва аёл: «Аввалгисини ихтиёр қилдим» ёки «Ўртасини ихтиёр қилдим» ёхуд «Охиргисини ихтиёр қилдим», деса ҳам уч талоқ тушаверади. Аммо хотин ихтиёрга талоқ лафзини қўшса, бир талоқ тушади.

Агар эр тафвийиз ниятида «Ишинг ўз қўлингда», деса ва хотин ўзини талоқ қилса, боин талоқ тушади. Агар эр учни ният қилган бўлса, ҳаммаси тушади. «Бир талоқда ишинг ўзингнинг қўлингда», деганда ёки «Бир талоқни ихтиёр қил», деганда аёл ихтиёр қилса, ражъий талоқ тушади.

«Бугун ва эртага ишинг ўз қўлингда», деганда кечаси ҳам киради.

Яъни, хотиннинг ихтиёр ҳаққи ўша кундан бошлаб, кечаси ҳам ва эртасига қуёш ботгунгача ҳам давом этади.

Агар иш кундузи қайтарилса, ундан кейинга қолмайди.

Яъни, эр талоқни хотинга тафвийиз қилгандан сўнг ўша куни ихтиёр ҳаққини қайтарса, ўша вақтдан бошлаб, хотиннинг ихтиёр ҳаққи қолмайди.

Джами'ят оиласи

Агар эр «Бугун ва индинга», деса, собиқ икки ұкум алмашади.

Яъни, бу масалада кечаси ихтиёр ҳаққи бўлмайди ва хотин ихтиёр ҳаққини қайтарганда индинга ихтиёр ҳаққи қолади.

«Ўзингни талоқ қил» деганда, агар уч талоқни ният қилган бўлса, улар тушади ва бошқа ҳолатларда бир ражъий талоқ бўлади.

Яъни, эр хотинига: «Ўзингни талоқ қил», деганда ҳеч нарсани ният қилмаган, бир ёки икки талоқни ният қилган бўлса, бир ражъий талоқ тушади.

«Талоқ қил – учта», деганда бир талоқ тушади ва аксинча бўлганда тушмайди.

Яъни, эр хотинига «Ўзингни уч талоқ қил», деганда хотин: «Ўзимни бир талоқ қилдим», деса, бир талоқ тушади. Эр хотинига: «Ўзингни бир талоқ қил», деганда хотин: «Ўзимни уч талоқ қилдим», деса, ҳеч қандай талоқ тушмайди.

Агар эр боин ёки ражъийга буюрса-ю, аёл аксини қилса, эрнинг ирова қилгани тушади.

Эр хотинига: «Ўзингни боин талоқ қил», деганда агар хотин: «Ражъий талоқ қилдим», деса, боин талоқ тушади. Агар эр хотинига: «Ўзингни ражъий талоқ қил», деганида хотин: «Боин талоқ қилдим», деса, ражъий талоқ тушади. Чунки талоқ, асосан, эрнинг ҳаққи.

«Агар хоҳласанг, талоқсан», деганда хоҳиш бевосита ўтадиган бўлиши ёки борлиги билинган нарсага боғланган бўлиши шарт.

Яъни, эр талоқни хотиннинг хоҳишига қўйиб, «Агар хоҳласанг, талоқсан», деганда хотин хоҳишини бирор нарсага боғлиқ қилмасдан, «Хоҳладим», демоти шарт. Ёки «Агар хоҳласанг», деганда хотин «Кеча ёки осмон тепамизда бўлганда хоҳладим» каби воқеъликда мавжуд нарсага боғлаган бўлиши шарт.

Аммо хотин «Агар сен хоҳласанг, мен ҳам хоҳлайман», деганида эр «Мен хоҳлайман», дейиши каби ҳали борлиги билинмаган нарсада шарт йўқ.

Бундай ҳолатда тўғридан-тўғри талоқ тушаверади.

«Ҳар хоҳлаганингда», деганида аёл тарқоқ ҳолда уч талоқ қиласы. Ҳалол қилинганидан кейин қила олмайди.

Яъни эр аёлига: «Ҳар хоҳлаганингда талоқсан», деса, аёл ўзини бирданига уч талоқ қила олмайди. Чунки «Ҳар хоҳлаганингда» иборасининг маъноси шуни тақозо қиласы. Аммо, аёл уч талоқ бўлиб, бошқа эрга тегиб, у эр ўлганидан ёки қўйворганидан кейин иддаси чиқиб, қайтиб биринчи эрига тегса, аввалги «Ҳар хоҳлаганингда» деган гапнинг кучи қолмайди.

«Қандай хоҳласанг», деганида агар аёл ният қилса ва унинг нияти эрнинг ниятига хилоф бўлмаса, бир ёки уч боин талоқ тушади. Акс ҳолда, бир ражъий талоқ тушади.

Яъни эр хотинига: «Сен қандай хоҳласанг, шундай талоқсан», деганида аёл бир талоқни ният қилса ва унинг нияти эрнинг ниятига тўғри келса, бир боин талоқ тушади. Уч талоқни ният қилса, уч талоқ тушади. Мазкур гапдан кейин хотиннинг нияти бўлмаса ёки эрнинг ниятига хилоф ниятни қилган бўлса, бир ражъий талоқ тушади.

«Уттадан хоҳлаганингни қўявер», деганида ундан ози тушади.

Яъни икки ёки бир талоқ бўлиши мумкин. Уч талоқ бўлмайди.

ТАЪЛИЙҚ ҲАҚИДА

«Таълийқ» сўзи «илиш» ва «боғлаш» маънолари ни англатади. Талоқни бирор нарсага боғлаб қўйиш «талоқни таълийқ қилиш» ёки «муаъллақ талоқ» дейилади.

Бунда талоқ келажакда бирор ишнинг содир бўлишига боғланган бўлади. Мазкур боғлаш «агар», «қачонки», «вақтики» каби шартни ифода қилувчи лафзлар билан бўлади.

Талоқ боғланган иш ихтиёрий иш бўлиб, у эрга нисбат берилган бўлиши мумкин. Мисол учун, «Агар фалон ишни қиласам, хотиним талоқ бўлсин» каби.

Ихтиёрий иш хотинга боғланган бўлиши ҳам мумкин. Мисол учун, «Агар фалон ишни қилсанг, талоқсан» каби.

Ёки ихтиёрий иш учинчи шахсга боғланган бўлиши ҳам мумкин. Мисол учун, «Агар отанг фалон гапни айтса, талоқсан» каби.

Талоқ боғланган иш ғайри ихтиёрий бўлиши ҳам мумкин. Қуёш чиқиши, бирорнинг ўлиши, ойнинг бошланиши каби.

Мазкур ҳолатларнинг барчасида боғланган иш содир бўлиши билан талоқ тушади.

Талоқни мазкур сифатда бирор нарсага боғлиқ қилиб қўйиш «таълийқ» дейилади.

Таълийқнинг тўғри бўлиш шарти – у мулкка ёки унга нисбат берилган нарсага қилинган бўлиши керак.

Яъни, талоқни таълийқ қилиш учун никоҳ мулкига (ҳуқуқига) эга бўлиш шарт. Ўз никоҳида бўлмаган аёлни талоқ қила олмаганидек, унинг талоғини таълийқ ҳам қила олмайди.

Шунингдек, таълийқнинг тўғри бўлиши учун мулкка нисбат берилган нарса бўлиши лозим. Мисол учун, «Сени никоҳимга олсам, талоқсан» каби. Шунда ҳалиги аёлни никоҳига олса, талоқ тушади.

Унинг лафзлари «агар», «қачон», «қачондир», «вақтики», «вақтидирки», «ҳар бир», «ҳар доимики»дир.

Ушбу лафзларнинг арабчаси талоқни таълийқ қилишда кўпроқ ишлатилгани учун фуқаҳолар кўпроқ улар ҳақида баҳс юритадилар.

Мулкнинг зоил бўлиши таълийқни ботил қилмайди.

Яъни, талоқни бир нарсага боғлаганидан кейин бир муддат никоҳ, мулки эрнинг қўлидан чиқиши билан таълийқнинг кучи кетиб қолмайди. Мисол учун, бир киши ўз хотинига: «Фалончиникига кирсанг, талоқсан», деди. Сўнгра хотин ўша ерга кирмасдан туриб, уни бир талоқ қилди. Шу билан ундан никоҳ мулки зоил бўлди. Аммо, дарҳол ражъят қилиб, хотинини

ўзига қайтариб олди. У яна икки талоқ ҳаққи ила ни-
коҳ мулкига эга бўлди. Шундан кейин хотин ҳалиги
жойга кирса, талоқ тушади.

**«Ҳар доимки»дан бошқада шарт мулқда бир
марта вужудга келса, таълийқ ечилиб, жазо лозим
бўлади.**

Яъни, «ҳар доимки» деган таълийқ лафзидан бош-
қа лафзлар ила шарт қўйилса ва хотин эрнинг никоҳ
мулкида турганида ўша шарт воқеъ бўлса, таълийқ
тутайди ва унга белгиланган жазо лозим бўлади.

Мисол учун, бир киши ўз хотинига: «Агар фалон-
чиникига кирсанг, талоқсан», деса ва хотини ўша
ерга кирса, талоқ тушади ва таълийқ ечилади.

**Агар таълийқ мулқдан ташқарида вужудга кел-
са, у ечилади ва жазо лозим бўлмайди.**

Эр ўз хотинига: «Агар фалончиникига кирсанг, та-
лоқсан», деса ва хотини у ерга кирмай туриб, уни
талоқ қиласа, хотинининг иддаси чиқиб, эрнинг никоҳ
мулкидан ташқарида туриб, ўша ерга кирса, таъ-
лийқ ечилади. Кейин эр уни қайта никоҳлаб олса,
таълийқнинг кучи қолмаган бўлади ва хотин мазкур
ерга кирса, бўлаверади.

Эр хотинига: «Агар фалончиникига кирсанг, уч та-
лоқсан», деди. Бу мушкулдан қутулишнинг йўли қу-
йидагича: Эр хотинини бир талоқ қўяди. Иддаси чиқ-
қанидан кейин хотин ҳалиги жойга киради. Шу билан
таълийқ ечилади. Кейин эр хотинини қайта никоҳлаб
олади ва икки талоқ ҳаққи билан яшайверади.

**«Ҳар доимки»да уч талоқдан сўнг таълийқ ечи-
лади ва бошқа эрдан ажрагандан кейин никоҳлаб
олса, талоқ тушмайди. Илло, мазкур лафз «уйла-
ниш» сўзига қўшилган бўлса, бундан мустасно.**

Эр хотинига: «Ҳар доимки сен фалончиникига
кирсанг, талоқсан», деб айтди. Бу ҳолатда хотинга уч
талоқ тушгунча таълийқнинг кучи тураверади. Хотин
ўша жойга уч марта кирса, унга биттадан учта талоқ
тушади. Шундан сўнггина таълийқ ечилади. Агар аёл
бошқа эрга тегиб, ундан ўлим ёки талоқ орқали аж-

Дармиён

рашиб, иддаси чиққанидан кейин аввалги эрга қайта тегса ва мазкур ерга кирса, талоқ тушмайды.

Илло, әркак бир аёлга: «Хар доимки сенга уйлансам, талоқсан», деган бўлса, унга уйланиши билан талоқ тушаверади.

Агар шартнинг вужудга келиши ҳақида ихтилоф қилиб қолсалар, эрнинг гапи ўтади. Аммо, аёлнинг ҳужжати бўлса, унинг гапи ўтади.

Талоқ таълийқ қилинган шарт вужудга келгани ёки келмаганлиги ҳақида эр ва хотин ихтилоф қилиб қолдилар. Хотин: «Ўша шарт вужудга келди», демокда, эр эса инкор қилмоқда. Шу пайт эр қасам ичса, қози унинг гапини қабул қиласи. Чунки бундай ҳолатларда инкор қилувчининг гапи қасам ила қабул қилинади. Аммо, аёл ўз гапининг ҳақ эканига ҳужжат-далил келтирса, унинг гапи қабул бўлади.

«Агар ҳайз кўрсанг, сен ҳам, фалончи ҳам талоқ» деганга ўхшаш фақат хотиндан бошқадан билиб бўлмайдиган шартда аёлнинг гапи фақат ўзи ҳақида қабул қилинади. Бас, уч кундан кейин ўша(уч кун)нинг аввалида талоқ тушганлиги ҳақида ҳукм қилинади».

Яъни, аёл «Ҳайз кўрдим», деган хабарни айтса, ўзига талоқ тушади. Аммо, фалончига тушмайди.

«Агар тўлиқ бир ҳайз кўрсанг», деганда покланганидан кейин талоқ тушади. Чунки ҳайз кўрган аёл ундан пок бўлмагунича ҳайзи тўлиқ бўлмайди.

«Агар битта ҳайз кўрсанг»да пок бўлган пайтда талоқ тушади.

«Агар бир кун рўза тутсанг»да «Агар рўза тутсанг»дагига хилоф ўлароқ, қуёш ботганда тушади.

«Агар рўза тутсанг, талоқсан», деганда эса рўза тутишини бошлиши билан талоқ тушади.

Агар эр ўғил бола туғилишига бир талоқни, қиз бола туғилишига икки талоқни таълийқ қилган бўлса, аёл иккисини турса ва қай бири олдин туғилгани билинмай қолса, қозилик ҳукми бўйича бир, эҳтиёт учун икки талоқ бўлади. Идда иккинчи фарзанд туғилиши билан тугайди.

Яъни, қози «Бир талоқ», деб ҳукм чиқараверади. Аммо, ўzlари гуноңкор бўлиб қолмасликлари учун эҳтиёт сифатида икки талоқ деб хисоблайдилар.

Агар икки нарсага таълийқ қилса ва уларнинг иккинчиси хотин унинг ихтиёрида турганда воқеъ бўлса, талоқ тушади.

Эр хотинига: «Аҳмадга ва Тошматта гапирсанг, талоқсан», деб қўйган бўлса ва аёл иккисига гапирмаса, юраверадилар. Агар эр уни талоқ қилса ва иддаси чиққанидан кейин аёл Аҳмадга гапирса, талоқ тушмайди. Эр хотинни ўзига қайта никоҳлаб олганидан кейин аёл Тошматта гапирса, талоқ тушади. Чунки у эрнинг ихтиёрида туриб, гапирди.

Танжийз таълийқни ботил қиласди. Агар таълийқ қилиб туриб, ундан кейин танжийз – бевосита талоқ қилса ва аёл бошқа эрга текканидан кейин яна унга қайтиб келса ҳамда шарт воқеъда содир бўлса, талоқ тушмайди.

Бир эр хотинига: «Фалон ишни қилсанг, уч талоқсан», деди. Кейин хотини ўша ишни қилмасдан аввал эри уни уч талоқ қўйиб юборди. Хотин бошқа эрга тегди. Ундан ажрашиб, яна аввалги эрига тегди. Кейин мазкур ишни қилди. Талоқ тушмайди. Чунки аввалги бевосита қилинган талоқ таълийқни ботил қилган бўлади.

Агар гапига «иншааллоҳ»ни қўшса, у ботил бўлади.

Яъни, «Фалон ишни қилсанг, иншааллоҳ, талоқсан» деса, гапи ботил бўлади ва аёл ўша ишни қилса, талоқ тушмайди.

Чунки Мусо алайҳиссалом Хизр алайҳиссаломга «Иншааллоҳ, менинг сабр қилувчилардан эканимни топасан», деганлар ва сабр қилмаганлар.

Данжиёр сана

ҚҰШИМЧА МАЪЛУМОТЛАР

Талоқ икки қисмга бўлинади: **ражъий талоқ** ва **боин талоқ**.

1. Ражъий талоқ.

Ҳақиқий дуҳул – жинсий яқинлиқдан кейин, очиқ-ойдин лафз билан қилинган, турли сифатларни қўшмай, киноя лафзи билан қилинган ва ҳокимнинг ҳукми или нафақа бермаслик ва ийло сабабидан қилинган бир ёки икки талоқ раВъий талоқ бўлади.

Бундай талоқдан кейин эр талоқ қилинган хотинин ўз никоҳига иддаси ичида, агар хотин рози бўлмаса ҳам, қайтариб олиш ҳаққига эга. Бунинг учун эр: «Хотинимни ўзимга қайтариб олдим», ёки «Хотинимни никоҳимда ушлаб қолдим», деса, кифоя қилади. Янгидан маҳр бериш, ақди никоҳ қилишнинг ҳожати йўқ.

Энг муҳим шарт шуки, қайтиш хотиннинг иддаси чиқмай туриб бўлиши керак. Агар идда чиққунча қайтмаса, талоқ боинга айланиб қолади. Унда янгидан ақди никоҳ қилиш зарур бўлади.

2. Боин талоқ.

Бу хилдаги талоқ иккига бўлинади:

- Кичик боин.
- Катта боин.

Кичик боин талоқ ақди никоҳдан кейин жинсий яқинлик қилмай туриб, киноя лафзларига шиддат, қаттиқ, катта каби сифатларни қўшиб қилинган, хотин томонидан берилган мол звазига қилинган, қози томонидан ийло ва эрдаги нафақа бермасликдан бошқа айб, келишмовчилик каби сабабларга кўра қилинган бир ёки икки талоқдир. Шунингдек, идда чиққанидан кейин раВъий талоқ ҳам боин талоқка айланиб қолади.

Боин талоқдан кейин эр-хотин ажрашган ҳисобланади. Шунинг учун боин талоқ қилган эр ўша хотин билан бирга турмаслиги, бегона каби муомала қилиши керак бўлади. Бу талоқ бир ёки икки дона бўлса, эрнинг уч талоқ ҳаққи бир ёки икки агадга

қисқаради. Кичик боин талоқдан кейин эр ёки хотин вафот этса, бир-биридан мерос ололмайдилар. Чунки ораларидағи никоҳ узилган бўлади.

Катта боин талоқ уч талоқдир. Бу талоқдан кейин никоҳ мулки тутгайди, хотин эрга муваққат ҳаром бўлади. Уларнинг орасида иддадан бошқа ҳеч нарса қолмайди. Хотин иддаси чиққанидан кейин бошқа эрга саҳиҳ никоҳ или тегиб, улар тўлақонли эр-хотин бўлиб яшаб, иккинчи эр вафот этиб ёки талоқ қилиб, аёлнинг иддаси чиққанидан сўнг яна биринчи эрга ҳалол бўлади. Яна бирга яшашни хоҳласалар, янгидан никоҳданишлари мумкин.

Биров ичида: «Хотинимни талоқ қиддим» деса, талоқ тушмайди. Аммо, овоз чиқариб айтса, талоқ бўлади. Бир киши ўз хотинига: «Сен талоқсан», деса, талоқ тушади. Ундан «Нимага, нима ниятда бу гапни айтдинг?» деб сўраб ўтирилмайди.

Шунингдек, гапира олмайдиган одам ишора билан талоқ қиласа ҳам, талоғи тушади.

Хат ёзиш йўли билан талоқ қиласа ҳам, тушади.

Бировни хабарчи қилиб юбориб, ўша орқали талоқ хабарини етказса ҳам, талоқ тушади.

Шунинг учун бу нарсада жуда ҳам эҳтиёт бўлиш керак.

Ораларида никоҳ тўғри бўладиган шахслар ҳазиллашиб, ақди никоҳ қилсалар, никоҳ собит бўлади. Худди шунингдек, ҳазиллашиб қилинган талоқ ҳам тушади.

Хотинини бир ёки икки ражъий талоқ қилиб юрган одам идда ичида: «Сени ўзимга қайтириб олдим», деса, ражъат – қайтиш ҳам собит бўлади. Чунки бу ҳолларда ўзи билиб туриб, қасд қилиб айтган бўлади.

Ислом ҳаётга, хусусан, оиласвий ҳаётга ўта жиддият билан қарайди. Эр-хотин орасидаги никоҳ алоқасини муқаддас алоқа сифатида кўради. Муқаддас нарсаларни ҳазил-хузулга айлантириш эса, мутлақо мумкин эмас. Ҳазил қиладиган бўлса, келиб-келиб энг муқаддас алоқаларнинг бири билан ҳазиллашадими? Бир аёлнинг бегона бир эркакка ҳалол бўлиши осон нарса эканми?

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида талоқ ҳукмини баён қилувчи оялардан бирида: **«Аллоҳнинг ояларини ҳазил қилиб олманг», – деган.**

Бундан никоҳ, талоқ масалалари Аллоҳ таолонинг ояти экани очиқ-ойдин кўриниб турибди. Ислом динида Аллоҳ таолонинг оялари ҳазил, ўйин-кулги ҳолига тушиб қолишига мутлақо йўл қўйилмайди.

Мусулмон киши ҳаётта жиддий қарасин. Ўзининг оиласини ўзи ўйинчоқ қилиб қўймасин. Ўз хотини билан бўлган шаръий муносабатларини, икки бир-бираига ҳаром шахсни ҳалол қилган никоҳ алоқасини ўйинчоқ қилган одам ҳар қандай жазога лойиқ. Унинг ҳазиллашиб айтган сўзи ила талоқ тушиши ҳам жоиздир.

РАЖЪАТ ҲАҚИДА

«Ражъат» бир ёки икки талоқ қилинган хотинни эр ўз ихтиёрига қайтариб олишидир.

Ражъат идда ичида, аёл бош тортса ҳам, агар у енгил ёки оғир боин талоқ бўлмаган бўлса, тўғри бўлади.

Демак, ражъатнинг тўғри бўлиши учун қўйидаги бир неча шартлар мавжуд бўлиши керак экан:

1. Аёлнинг иддаси чиқмасидан аввал ражъат қилиш лозим.

2. Аёлнинг ражъатдан бош тортишининг эътибори йўқ. Чунки Аллоҳ таоло: **«Бунда эрлари уларни қайтариб олишда ҳақлироқдирлар», – деган.**

3. Боин талоқ бўлмаслиги керак. Агар кичик (бир ёки икки) боин талоқ ёки катта боин (уч талоқ) бўлса, ражъат қилиб бўлмайди. Бундан фақат ражъий талоқ бўлгандагина ражъат қилиш мумкинлиги келиб чиқади.

Ражъат қай тарзда амалга оширилиши қўйидагicha бўлади.

Ражъат **«Сени ўзимга қайтариб олдим», дейиш, унга жинсий яқинлик қилиш, шаҳват билан ушлаш ёки фаржига шаҳват билан қарамаш орқали бўлади.**

Бошқа уламолар бунга ўпишни ҳам құшганлар. Бу амалларнинг барчаси эрнинг хотиндан ажраш фикридан қайтганининг далилидир. Шунинг учун ҳеч нарса қымасдан, мазкур амаллардан бирини қылса ҳам, эр ўзининг ражъий талоқ қилинган хотинига ражъат қылған, яъни қайтган ҳисобланаверади.

Ражъатта гувоҳ келтириш ва аёлни бундан хабардор қилиш мандубдир.

Бунда эр икки мусулмон кишига: «Гувоҳ бўлинглар, мен ўз хотинимга ражъат қилдим», – дейди.

Агар ражъат қымаси бўлмаса, унинг олдига аввал билдириласдан туриб, кирмаслиги мандубдир.

Яъни, талоқ қилинган хотин турган жойга уни талоқ қылған одам кирмоқчи бўлса-ю, аммо ражъат қилиш нияти бўлмаса, аввал хотинини хабардор қилиб туриб, кейин киради. Акс ҳолда, бехосдан кирса, хотиннинг ражъатта сабаб бўладиган бирор жойига кўзи тушиб қолса, ўзи хоҳламаган ҳолда ражъат содир бўлиш эҳтимоли бор. Шунинг учун йўталибми ёки бирор бошқа ишора биланми, ўзини кираётганини билдириб олиб, кейин кириши лозим.

Ражъий талоқдан сўнг идда ўтирган аёл ўзига зебу зийнат бериб юради. Эр унга яқинлик қилишга ҳақли.

Чунки ораларидағи никоҳ турган бўлади ва чиройли кўринса, эри ажрашиш фикридан қайтиб, ражъат қилишига йўл очилиши мумкин. Ражъий талоқдан сўнг идда ўтирган аёлга эри индамай, яқинлик қилишга ҳақли ва ўша ишни қылса, ражъат содир бўлади ва яшаб кетаверишади.

Аммо, боин талоқдан кейин идда ўтирган аёлга, аввал никоҳни янгиламай туриб, яқинлик қилиб бўлмайди.

Унинг ражъатига гувоҳ келтирмай туриб, эр уни сафарга олиб кета олмайди.

Олдин ражъат қилиб ва унга гувоҳ келтирганидан сўнг ўзи билан бирга сафарга олиб кетса, бўлади.

Аёлнинг иддасини, агар имкон бўлса, чиққани ва қолгани ҳақида ҳамда эрнинг иддада ражъат

ҚИЛГАНИ ҲАҚИДАГИ ГАПНИ ЁЛҒОНГА ЧИҚАРИШИ ҚАБУЛ ҚИЛИНАДИ.

Хотин киши талоқ қилинганидан кейин унинг иддаси чиққаны ёки ҳали борлиги ҳақидағи ҳукмни чиқариш учун фақат унинг гапига қаралади. Чунки унинг ҳайз күрганы ёки күрмаганини ва ундан пок бўлгани ёки бўлмаганини фақат аёлнинг ўзи билади.

Аммо, «Иддам чиқди», деса, бу нарсанинг имкони бор-йўқлиги текшириб кўрилади. Унинг ёлғон гапириб, муддатидан олдин «Иддам чиқди» дейишининг олди олинади. Талоқ қилинганидан бошлаб, неча кун ўттани санаб чиқилади. Агар чиндан ҳам керакли муддат ўтган бўлса, гапи қабул қилинади.

Шунингдек, эр «Идданинг ичида ражъят қилган эдим», деган даъвони қилса, хотиннинг бу гапни тасдиқлашга ёки ёлғонга чиқаришга ҳаққи бор.

Ҳур аёл уч талоқдан, чўри икки талоқдан кейин уни талоқ қилувчига ҳалол бўлмайди. Фақат унга балоғатта етган ёки ўсмир одам саҳих никоҳ ила яқинлик қилганидан кейин ва талоғининг иддаси чиққанидан ёки ўлимидан кейингина ҳалол бўлади.

Ёки ўлимнинг иддаси чиққанидан сўнг.

Уч талоқдан кейин эрда хотинга нисбатан иддадан бошка ҳақ қолмайди. Аёл киши унга вақтинча ҳаром бўлади. Уни яна никоҳлаб олиши мумкин бўлмай қолади. Ушбу вақтичалик ҳаромлик аёлнинг бошка эрга тегиб, ундан ажраб, иддаси чиққандан кейин туғайди. Қачонки иккинчи эрга тегиш абадий, табиий оила қуриш нияти ила бўлган бўлса. Бу маъно учта шарт билан юзага чиқади.

1. Бошқа эрга тегиш никоҳланиш орқали бўлиши керак. Зино ёки бошқа йўл билан хотин биринчи эрига ҳалол бўлмайди.

2. Иккинчи никоҳ саҳих никоҳ бўлиши шарт. Агар фосид никоҳ – шариат кўрсатмаларига хилоф равиша қилинган никоҳ бўлса, хотин биринчи эрига ҳалол бўлмайди.

3. Иккінчи ер билан тұлақонли жинсий алоқа бўлиб, лаззатланган бўлиши шарт. Бунга хилоф бўлса ҳам, биринчи эрига ҳалол бўлмайди.

Ҳалоллаш шарти ила қилинган никоҳ макруҳдир ва ҳалоллайди.

Халқ ичидә «ҳалола» номи ила машхур бўлган нарса шудир. Унда уч талоқ ила эрига ҳаром бўлган аёл талоқ қилган эрга ҳалолланиб олиш ниятида бошқа бир одамга никоҳланади. Бундай никоҳ тўғрисида уламолар ихтилоф қилгандар.

Жумҳур, жумладан, Ҳанафий уламолардан имом Абу Юсуф ҳам: «Ҳалола ниятидаги никоҳ фосид – бузуқдир», деганлар.

Имом Мұхаммад роҳматуллоҳи алайҳи: «Никоҳ дуруст, аммо хотин аввалги эрига ҳалол бўлмайди», деганлар.

Матнданда маъно, яъни никоҳнинг макруҳ ва хотиннинг аввалги эрига ҳалол бўлиши имом Абу Ҳанифа роҳматуллоҳи алайҳига оид гапдир.

Ҳалола никоҳнинг никоҳ сифатида ўтишига имом Мұхаммад ҳалола фосид шарт экани ва никоҳ фосид шарт билан бузилмаслигини далил қилади.

Аммо, ҳалола никоҳ аёлни аввалги эрига ҳалол қилишига нақлий далил йўқ.

Ҳалоловчи – уч талоқ қилинган хотинни уни талоқ қилган эрига «ҳалоллаб» бериш учун никоҳлаб олиб, бир марта жинсий алоқа қилиб, кейин талоқ қилиб берадиган шахсdir.

Ҳалоллатувчи эса, хотинини уч талоқ қилиб қўйиб, ўзига яна «ҳалоллатиб» олиш учун бошқа бир эркакка никоҳлаб, бир марта жинсий алоқа қилганидан кейин қайтариб оладиган одамdir.

عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: لعنة رسول الله عليه السلام على المُحلل والمُحلل
لله رواه ابن ماجه.

Иbn Аббос розиямлоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳалловчи ва ҳалоллатувчини лаънатладилар».

Ибн Можа ривоят қылган.

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг лаънатлари ҳаром нарса учун бўлади. Шунга биноан, ҳалола никоҳи ҳаром бўлади», дейдилар уламолар жумҳури.

Аёл «Ҳалол бўлдим», деганда муддат кўтарадиган бўлса ва эркакнинг гумони ҳам ғолиб бўлса, уни никоҳлаб олиши ҳалолdir.

Бир аёлни эри талоқ қилди. Бир муддат ўтганидан сўнг у қайтиб келиб: «Мен ҳалол бўлдим», деди. Яъни «Бошқа эрга тегиб чиқдим», деди. Шунда аввалги эр ўзи талоқ қилганидан буён ўтган вақтга назар солади. Агар ўзи ва кейинги эр талоқ қилганидан кейин ўтиши лозим бўлган икки идда муддати ўтганига ишонса, аёлни никоҳлаб олиши жоиз бўлади.

Бу ерда бир киши, яъни аёлнинг ўзининг гувоҳлиги билан ҳукм событ бўлиши ҳақида сўз кетмоқда.

Мұхаммадга хилоф ўлароқ, иккинчи эр уч талоқдан озини ҳам вайрон қиласади.

Бир аёлни эри уч талоқ қилди. У бошқа эрга тегиб чиқди ва яна аввалги эрига никоҳланди. Шунда уни уч талоқ қилган эр яна уч талоққа эга бўлади.

Аммо, аввалги эр бир ёки икки талоқ қўйган бўлса-ю, кейин иккинчи эрдан яна қайта никоҳлаб олса, нима бўлади? Бу саволга юқоридаги матнда: «Аввалиги эри бу ҳолатда ҳам яна уч талоққа эга бўлади», деган жавоб келмоқда.

Аммо имом Мұхаммадроҳматуллоҳи алайҳи: «Бир талоқ қилган бўлса, икки, икки талоқ қилган бўлса, бир талоққа эга бўлади», деганлар. У кишининг ижтиҳодлари бўйича, иккинчи эр уч талоқдан камни вайрон қилмайди.

Ҳукм учун Абу Ҳанифа роҳматуллоҳи алайҳининг ижтиҳодлари олинган. Яъни хотин бошқа эрга тегиб чиққанидан кейин аввалги эрига яна никоҳланса, биринчи эр олдинги сафар неча талоқни ният қилганидан қатъи назар, яна уч талоқ ҳаққига эга бўлади.

ХУЛУЬ ҲАҚИДА

«Хулуъ» сўзи лугатда «кийим ечиш» маъносида кўпроқ ишлатилади. Шариатда эса, хотин кишининг арз қилиб, бир нарса бериб, эри билан ажрашиши «хулуъ» дейилади. Чунки эр-хотин Қуръон таъбири или бир-бирига кийим ўрнида бўлади.

Эр-хотиннинг бирга яшашга иложлари қолмаса, агар бирга турсалар, гуноҳ иш содир бўлиши муқаррар бўлиб қолса, хотиннинг эрдан кўнгли тўлмаса, ажрашишни истаб, эрига фидя (тўлов) бериб, уни рози қилиб, ажрашиб кетса, бўлади.

Ҳожат тушганда маҳрға яроқли нарса эвазига хулуъ қилса бўлади.

Хулуъ боин талоқдир.

Чунки Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам хулуъни бир боин талоқ ҳисоблаганлар.

Аёлга бадалини бермоқ вожиб бўлади.

Яъни, эридан хулуъ қилаётган аёлга хулуънинг бадалини эрига бериши вожиб бўлади.

Эрга, агар айб ўзида бўлса, бадални олиш, агар айб аёлда бўлса, ортигини олиш макруҳдир.

Яъни, эр ўзининг айби билан хотинни хулуъ қилишга олиб келган ва хулуъ эвазига хотин маҳрнинг бадалини қайтариб бераётган бўлса, уни олиш эрга макруҳдир. Аммо, айб хотинда бўлса ва у маҳр бадали устига ортигини ҳам бераётган бўлса, эрга ўша ортигини олиш макруҳ бўлади.

Хулуъга маҳр бўлиши жоиз нарса берилса ҳам бўлади. Уламоларимиз: «Хулуънинг миқдори ўша аёлга берилган маҳрдан ортиқ бўлмагани маъқул», деганлар.

Хулуъ Исломда аёл киши учун эрдан ажрашишга очиб берилган йўлдир. Эр ажрашишни хоҳласа, талоқ қиласди. Хотин ажрашишни хоҳласа, қозига арз қилиб, хулуъ қиласди.

Агар мол эвазига ёки мол бериш шарти билан талоқ қилса-ю, аёл қабул қилса, боин талоқ тушади. Хамр ва тўнғиз эвазига бўлса, эрга ҳеч нарса

Бахтиёр онла

лозим бўлмайди. Хулуъда боин, талоқда ражъий тушади.

Эр хотинига: «Сени минг тилла эвазига талоқ қилдим», деганда ёки «Сени минг тилла бериш шарти билан талоқ қилдим», деганда хотин: «Шартни қабул қилдим», деса, орага бир боин талоқ тушади. Чунки икки ҳолатда ҳам талоқ хотиннинг қабулига боғлиқдир.

Хамр ва тўнғиз мусулмон шахс учун қийматга эга мол эмас. Шунинг учун уларни бериши ҳам лозим бўлмайди. Буларга ўлимтик ва ҳур инсон кабилар ҳам киради. Ана шу пайтда хулуъда боин, талоқда ражъий тушади. Чунки бериладиган эваз ботил бўлганидан сўнг, лафзларга эътибор қилиш лозим бўлади. Хулуъ боин талоқни, талоқ эса ражъийни тақозо қиласди.

Агар аёл мингнинг эвазига уч талоқни сўраса-ю, эр бир талоқ қўйса, бир боин талоқ тушади ва мингнинг учдан бири лозим бўлади. Минг бериш шарти билан бўлганда, Абу Ҳанифанинг наздида, бир ражъий талоқ тушади ва ҳеч нарса бериш лозим бўлмайди.

Араб тилида эваз билан шартнинг орасида катта фарқ бўлади. Шунинг учун бу икки маъно ишлатилганда ҳукмлар икки хил бўлади.

Хулуъ аёлнинг ҳаққида эваз олди-бердиси ҳисобланади. У мажлис билан чегараланади. Шунинг учун у айтганидан қайтиши ва ихтиёр қилиш шарти тўғри бўлади.

Хулуъ қилишни хоҳлаган аёлнинг мол бериши лозим бўлгани сабабли бу иш унинг учун савдога ўхшаш нарсага айланиб қолади. Хулуъ масаласини ўша мажлиснинг ўзида ҳал қилиши лозим, ундан кейинга қолдиришга ҳаққи йўқ. Шунинг учун у хулуъни таклиф қилганидан кейин эр қабул қилишидан олдин гапини қайтариб олишга ҳақлидир. Эр: «Минг тилла бериш шарти ила сен талоқсан», деганида аёл: «Қабул қилдим», деса, унинг ихтиёр ҳаққи уч кунгача собит бўлади. Бу муддат ичида эр талоқни қайтариб олса,

талоқ ботил бўлади. Аёл талоқни ихтиёр қилса, талоқ тушади ва эрга минг тилла бериши вожиб бўлади.

Хулуъ эрнинг ҳаққида қасамдир. Шунинг учун ҳукмлар аксинча бўлади.

Яъни, қайтиши мумкин эмас ва унга ихтиёр ҳаққи ҳам берилмайди. Масалани ўша мажлиснинг ўзида ҳал қилмасдан, кейинга қолдирса ҳам бўлади. Бошқа ҳукмларда ҳам шундай.

Хулуъ ва бир-биридан воз кечиш икковларидан никоҳ ҳақларини соқит қилади.

Аммо, никоҳдан бошқа ҳақлар собит туради. Мисол учун, иккиси бир-бири билан савдо қилган бўлсалар, бу ишдаги ҳақлари соқит бўлмайди. Махр, нафақа каби никоҳга оид ҳақлар эса, соқит бўлади.

Хамиён оила

ЖИНСИЙ ОЖИЗЛИК ҲАҚИДА

Жинсий ожизлик араб тилида «анийн» дейилади ва аёлни истамайдиган эркакка ва эркакни истамайдиган аёлга нисбатан ишлатилади.

Шаръий истилоҳда эса, жинсий олати бўлса ҳам, аёлларга яқинлик қила олмайдиган ёки жувонга яқинлик қилиб, бокирага яқинлик қила олмайдиган, баъзи аёлга яқинлик қилиб, бошқасига қила олмайдиган эркак «анийн» дейилади.

Бу ожизлик унинг яратилишидаги заифлик, қари бўлганлиги ёки сеҳрланган бўлиши оқибатида вужудга келиши мумкин. Ана шундай одам уйланганидан кейин айби зоҳир бўлганда қандай ҳукмлар бўлишини қуида келадиган матнлар орқали ўрганамиз.

Эр яқинлик қила олмаганига иқрор бўлса, ҳоким унга бир қамарий сана муҳлат беради. Рамазон ва аёлнинг ҳайз кунлари ҳам ҳисоб. Икковидан бирининг беморлик муддати бунга кирмайди. Агар ўша йил давомида аёлга етиша олмаса ва аёл талаб қилса, ораларини ажратиб қўяди. Шунда бир боин талоқ тушади.

Жинсий ожизлиги учун хотинга жинсий яқинлик қила олмаган ҳолатда эрга шариат ҳукми бўйича бир йил муддат берилади. Чунки жинсий ожизлик ўта нозик хасталиқdir. Унга даво топиш ҳам осон эмас. Фақат вақт ўтиши билан, хотиржамлик асосида бир натижага эришиш мумкин.

Ҳар кимнинг мизожи ҳар хил бўлади. Баъзи эркаклар жинсий маънода ёзда яхши қўзғалсалар, баъзилари қишда яхши қўзғаладилар. Бир йил муддат беришда эса, тўрт фаслнинг тўлиқ ўтишига имкон берилган бўлади. Шундан сўнг ҳам жинсий ожизлик давом этаверса, аёлга ажрим ҳаққи берилади. Жинсий қониқиши ҳаққи адo этилмаганидан кейин, аёл мазкур ҳаққа эта бўлади.

Жинсий ожиз киши учун бир йил муддат бериш ҳукуматга бу масала арз қилинган кундан бошлаб бў-

лади. Аммо, эр бир марта бўлса ҳам жинсий алоқага яраган бўлса, ожиз ҳисобланмайди.

Шунга кўра унга хотини билан ажрашиш, маҳр бериш ҳақида ҳамда шунга ўхшаш бошқа ишларда мажбурловчи хукм қилинмайди. Хотин ажрашишни хоҳласа, қозига арз қилиб, хулуъ йўли билан ажрашади.

Агар хилвати саҳиҳа бўлган бўлса, аёл тўлиқ маҳрга ҳақли ва идда вожиб бўлади.

Ораларида жинсий яқинлик бўлмаганлиги бу нарсаларга таъсир қилмайди. Холи қолишнинг ўзи маҳр ва иддани вожиб қиласиди.

Агар иккови ихтилоф қилишса, аёл жувон ёки бокиралиги эътиборидан аёллар назар солишади. Агар «жувон экан» дейишса, эр қасам ичади.

Жинсий алоқа бўлган ёки бўлмаганлиги ҳақида масала кўтарилганда эр ва аёл ихтилофга тушдилар. Эр «Бўлган» дейди, аёл эса «Бўлгани йўқ», дейди. Бундай ҳолатда тажрибали аёллар хотиннинг жувон ёки қиз эканини маълум услублар ила аниқлайдилар. Мисол учун, улар: «Аёл жувон экан», дедилар. Бунда эр ўз гапининг тасдиғи учун, яъни хотинига жинсий яқинлик қилгани ҳақидаги гапда ростгўй эканининг исботи учун қасам ичиши лозим бўлади.

Биринчи ҳолатда аёл аслида жувон эди. У: «Эр менга яқинлик қила олмади», деган даъво ила ундан ажрамоқчи. Эр эса буни инкор қилмоқда. Қоида бўйича, инкор қилган одам қасам ичади.

Иккинчи ҳолатда аёл бокира эди. Аммо текширувда жувон чиқди. Шу билан бирга, «Эр менга яқинлаша олмади» деган даъвони қилмоқда. Аммо, аёлларнинг уни жувон деганлари эр унга яқинлашганилигига ҳужжат бўла олмайди. Чунки қизлик пардаси сакраш, йиқилиш ва шунга ўхшаш бошқа сабаблар билан кетган бўлиши ҳам мумкин. Шу боисдан эр ўз гапини тасдиқлаш учун қасам ичиши лозим бўлади.

Агар эр қасам ичса, хотиннинг ҳаққи ботил бўлади.

Яъни мазкур икки ҳолатда эр қасам ичса, хотиннинг ажрашиш ҳаққи ботил бўлади.

Дахмији олла

Агар қасам ичишдан бош тортса ёки аёллар «Хотин бокира экан», дейишса, зрга бир йил мұхлат берилади.

Берилган мұхлатдан кейин ҳам ихтилоф қилишса, худди аввалгига үхшаш тақсим бўлади. Эрнинг қасам ичиши ила аёлнинг ҳаққи аввалги марта ботил бўлгани каби ботил бўлади.

Шунингдек, аёл мұхлатдан кейин эрни ихтиёр қилса ҳам, ҳаққи ботил бўлади. Аввалги ҳолатда мұхлат берилган бўлса, бу ҳолатда аёлга ихтиёр берилади.

Яъни, маълум мұхлат берилгандан кейин яна ихтилоф пайдо бўлиб, масала қайтадан аввалги вазиятта келса, ихтиёр аёлга берилади. Хоҳласа, мазкур эр билан яшашда давом этади, хоҳласа, ажрашиб кетади.

Ахта ҳам мұхлат берилишида жинсий ожизга ўхшайди.

«Ахта» деганда мояклари ишдан чиққан одам қўзда тутилади. Бу ҳолат қай услугуб ила пайдо бўлганинг фарқи йўқ.

Олати кесилган (эр) аёлнинг талабига биноан дарҳол ажратилади.

Чунки мұхлат беришдан фойда йўқ. Бундай одамнинг жинсий яқинликка қодир бўлишидан умид йўқ. Юқорида зикр қилинган айблардан бошқа ҳолатларда:

Икковларидан бирига бошқасининг айби сабабидан ихтиёр берилади.

Ҳанафий мазҳаби бўйича, жиннилик, мохов, пес, аёлнинг фаржида ўсимта бўлиши ҳолатларида никоҳ бузилмайди.

Эркакнинг талок қилиш ҳаққи бўлганлиги учун унга бу каби ҳолатларда ажрашишни талаб қилиш ҳаққи берилмаган. Аёlda талок ҳаққи бўлмаганлиги учун унга мазкур ажрашишни қози орқали талаб қилиш ҳаққи берилган.

Айб туфайли эр-хотин орасини ажратиш масаласини атрофлича ва чуқур ўрганиб чиққан уламоларимиз хулоса тарийқасида қуийдагиларни айтганлар:

Айблар қовуша олиш ёки олмаслик жиҳатидан иккига бўлинади:

1. Қовушишдан ман қиласынан айблар.

Бунга эркакдаги олати кесилгансыз, жинсий ожизлик, бичилгансыз, аёлнинг жинсий аъзосида без, ўсимта каби түсиқ бўлиши каби омиллар.

2. Қовушишни ман қилмайдиган айблар.

Бунга нафрат қўзғовчи ва юқадиган пес, мохов, сил ва жиннилик каби касалликлар киради.

Умумий қилиб олганда эса, эр-хотинда ажрашишга сабаб бўладиган айблар учга бўлинади:

1. Эркакнинг жинсий ҳолатига хос айблар.

Жинсий олатнинг кесилган бўлиши, ишламаслиги, бичилган бўлиши ёки қарилек ва бошқа беморликлар туфайли жинсий алоқага қодир бўлмаслик.

2. Аёлнинг жинсий ҳолатига оид айблар.

Фаржнинг йўли түсиқ бўлиши.

Фаржда суюк ёки без бўлиб, жинсий алоқага монеълик қилиши.

Фаржда лаззатни ман қилувчи нарса бўлиши ёки ёмон ҳид чиқарадиган бўлиши ва бошқа шунга ўхшаш айблар.

3. Эркак ва аёллар учун муштарак бўлган айблар.

Жиннилик, пес, мохов, пешобни тута олмаслик, хунасалик каби айблар шу жумлагага киради.

Айбга биноан ажратиш ҳақида фикҳий мазҳаблар турли ҳолатларга қараб, турлича ҳукмлар чиқарганлар.

Улар, ҳолатга қараб, алоҳида-алоҳида ўрганилади ва шундан кейин охирги хулосага келинади.

Лекин айб туфайли ажратишга оид умумий шартлар бор.

1. Ажрашни талаб қилаётган томон никоҳ аҳди тузилаётган пайтда айбдан бехабар бўлиши шарт. Агар ўша вақтда у айбни билган бўлса, ажрашиш ҳақида-ги талаб ҳаққига эга бўлмайди. Чунки айбни билиб туриб, никоҳга рози бўлиш айбга ҳам рози бўлиш аломатидир.

2. Ақди никоҳдан кейин ҳам айбга рози бўлмаган бўлиши шарт. Аввал айбни билмаган бўлса ҳам, ақди никоҳдан кейин айбни билиб туриб, рози бўлган бўлса, ажрашишни талаб қилиш ҳаққидан маҳрум бўлади.

Дахније сана

ИДДА ҲАҚИДА

«Идда» сүзи лугатда «санаш», «ҳисоблаш» маъноларини билдиради. Шариатда эса, аёл киши эрининг вафотидан кейин ёки эри билан ажрашганидан сўнг сақлаши лозим бўлган муддат «идда» деб аталади.

Бу ҳукмнинг шариатга киритилиши бир неча ҳикматларга эгадир:

Биринчиси – эридан ажраган аёл ҳомиладорми, йўқми экани аниқданади. Шу билан насл-насаб аралаш-қуралаш бўлиб кетишининг олди олинади.

Иккинчиси – ўлган эрнинг ҳурмати бажо келтирилади.

Учинчиси – эр билан бирга ўтказилган оиласий ҳаётнинг ҳурмати юзасидан ҳам дарров бошқа эрга тегиб кетмай, идда ўтирилади. Яна бошқа ҳикматлари ҳам бор.

Энди бу масалада келган матнлар билан танишиб чиқайлик.

Идда ҳайз кўрадиган ҳур аёлга талоқ ва фасх учун учта тўлиқ ҳайз бўлади.

«Фасх» кичик пайтда никоҳлаб қўйиб, балоғатта етганда ихтиёр ўзига берилиши орқали ажрашиш, эр қул, хотин чўри бўлиб турганда хотин озод қилиниб, унга ихтиёр берилгандаги ажрашиш, эр ёки хотиндан бири иккинчисига хожа бўлиб қолганлиги учун ажрашиш, эрнинг ўғлини шаҳват билан ўпганлиги учун ажрашиш, иккисидан бирининг муртад бўлганлиги учун ажрашиш каби ҳолатлардаги мажбурий ажрашишлардир. Фасҳда ҳам хотинга талоқ қилингандаги каби идда ўтириши вожиб бўлади.

Ана ўшандай ҳолатда, аёл ҳайз кўрадиган бўлса, тўлиқ уч марта ҳайз кўриб, тугаши билан иддаси чиқади. Талоқ қилинган пайтда ҳайз кўриб турган бўлса, ҳисобга кирмайди. Ундан бошқа яна уч марта ҳайз кўриши лозим.

Шубҳа ёки фосид никоҳ ила жинсий яқинлик қилинган аёл ўлимда ва ажрашганда ҳам шундай бўлади.

Яъни, иддаси учта түлиқ ҳайз кўриш бўлади. Албатта, у ҳайз кўрадиган аёллардан бўлса ва ҳомиладор бўлмаса.

«Шубҳа ила жинсий яқинлик қилиш» қоронғида билмасдан, «ўзимнинг хотиним» деб ўйлаб, бошқа хотинга яқинлик қилишга ўхшаш ҳолатларда содир бўлади. Фосид никоҳ эса, гувоҳларсиз бўлган никоҳ, опасининг иддасида синглисига уйланиб олиш, тўртинчи аёлнинг иддаси чиқмай туриб, бешинчисини олиш каби ҳолатларда бўлади.

Кичкиналиги ёки катталиги (сабабли) ёки ёши етса ҳам ҳайз кўрмайтганларники уч ойдир.

Ўлимдан кейин тўрт ою ўн кун.

Ҳомиладор аёлнинг эри ўлгандан кейинги иддаси ҳомиласини тувишидири.

Масъулиятдан қочиб, талоқ қилганинг хотиники, агар боин бўлса, икки муддатдан узоги, ражъий бўлса, ўлимницири.

«Масъулиятдан қочиб, талоқ қилиш» ўлим тўшагида ётган одамнинг аёлни, мерос олмасин, деган мақсадда талоқ қилишидири. Ана ўша талоқ қилиш икки хил — боин ёки ражъий бўлиши мумкин.

Агар талоқ боин бўлса, аёл ўлим ва талоқ иддаларидан қай бири узокроқ бўлса, ўшани ўтиради. Яъни эри ўлганидан кейин тўрт ою ўн кундан олдин уч ҳайз кўрса, ўлим иддасини ўтиради. Агар унинг уч ҳайз кўриши тўрт ою ўн кундан кўпроққа чўзиладиган бўлса, талоқ иддасини ўтиради.

Агар талоқ ражъий бўлса, аёл ўлим иддасини ўтиради. Чунки ражъий талоқ иддасида ҳали никоҳ алоқаси туради.

Шунингдек, бу ҳолатда аёл «Сиздан вафот этиб, жуфтларини қолдирса, улар ўзларига тўрт ою ўн кун кутурлар» деган оятта амал қилувчилар қоторига киради.

Ҳайздан қолган аёл бир неча ойдан кейин қон кўриб қолса, иддани қайта бошлаб, ҳайз ила санайди.

Дармиёр олима

Бир аёл ҳайздан қолғанлиги учун уч ой идда ўтираётган эди. Аммо, икки ойдан кейин ҳайз күриб қолди. Бу ҳолда у янги идда бошлайди ва иддасини уч ҳайз күриш билан адо қилади.

Шунингдек, бир ҳайз күриб, кейин ҳайздан ноумид бўлган аёл ҳам янгидан идда бошлаб, ой билан санайди.

Икки ҳайз күриб туриб, ҳайздан ноумид бўлган аёл ҳам шундай қилади.

Идда ўтирганида шубҳа ила яқинлик қилинган аёлга бошқа идда вожиб бўлади. Икки идда бир-бирига киришиб кетади. Биринчиси тамом бўлганида иккинчисининг баъзиси ўтган бўлади.

Иддадаги аёлга бирор билмасдан уйланиб, яқинлик қилиб қўйди ёки аёллар «Бу сенинг хотининг» деб, эркакни унга қўшиб қўйдилар ва яқинлик содир бўлди. Бу ҳолатлардаги жинсий яқинлик «Шубҳа ила бўлган яқинлик» дейилади. Ўзи иддада ўтирган аёлга нисбатан бу иш содир бўлганда аёл асл иддаси устига шубҳа ила қилинган яқинликнинг иддасини ҳам ўтириши вожиб бўлиб қолади. Ана шунда икки идда бир-бирига киришиб кетади.

Мисол учун, бир ҳайз идда ўтирган аёлга унинг устига яна уч ҳайз ўтириши лозим бўлади. Қолган икки ҳайз асл идданинг давоми бўлиши билан бирга, шубҳа иддасининг биринчи ва иккинчи ҳайзлари бўллади. Ундан кейин аёл иккинчи иддани тўлатиш учун яна бир ой идда ўтиради.

Фосид никоҳнинг иддаси ажратилгандан ёки яқинликни тарқ қилишга азму қарор қилганидан кейин бошланади.

Эркак аёлга яқинлик қилишни тарқ қилғанлиги хақида хабар бериши шарт.

Аёл бехабар бўлса ҳам идда тугайверади.

Яъни, эрнинг талоқ қилганини ёки ўлганини хотин билмаса ҳам, иддаси ҳисобланаверади. Идданинг ҳисоби бошланиши учун талоқ ёки ўлимни хотин билиши шарт эмас.

Агар эр ўзи қўйган боин талоқда идда ўтирган аёлни қайта никоҳлаб олиб, яқинлик қилмасдан аввал талоқ қилса, тўла маҳр ва янги идда вожиб бўлади.

Чунки бу худди янги никоҳ ҳукмидаги никоҳ бўлади.

Зиммий талоқ қилган зиммияга ва биз томонга муслима бўлиб чиққан ҳарбияга идда вожиб эмас. Илло, ҳомиладор бўлса, вожиб.

Чунки ҳомиладор аёлнинг қорнидаги боланинг насиби событдир.

Боин талоқдан ва ўлимдан кейин идда ўтирган баловатга етган, оқила ва муслима аёл зебу зийнатни, заъфарон ва сариққа бўялган нарса кийишни, узрсиз мой, хино, хушбўйлик ва сурма суртишни тарк қилиш ила аза тутади. Озод бўлганлиги учун ва фосид никоҳдан кейин идда ўтирувчи эмас.

Иддадаги аёлга совчи қўйилмайди. Фақат ишора билан бўлса, майли.

Ишора билан совчилик қилиш қандай бўлади? Ишора билан совчилик қилиш «Бирорта муносиб аёл топилса, уйланмоқчи бўлиб юрибман, аёл киши бўлмаса, қийин бўлар экан» каби сўзлар билан ишора қилишдир. Ўтган азизлар ҳам шундай йўл тутганлар.

Боин ва ражъий талоқнинг иддасида ўтирган аёл уйидан асло чиқмайди.

Қайси аёл талоқдан сўнг, иддаси чиқмай туриб, эрининг уйидан чиқиб кетса, гуноҳкор бўлади. Шариатнинг бу ҳукми ҳам ўзга ҳукмлари каби ҳикматлидир.

Иддада ўтирган аёл эрининг кўзига чиройли бўлиб кўриниб турса, эр аччиғидан тушиб, кўнгли эриб, қайта ярашишга мойил бўлиб қолади. Уйдан чиқиб кетганда эса, бунинг акси бўлади. Яъни келин ота уйига бориб, эридан шикоят қилади, оқибатда унинг қариндошлиарининг жаҳди чиқиши, келиб, куёв ва унинг яқинлари билан уришишлари ва натижада, юз кўрмас бўлиб кетишилари мумкин. Бундай ҳолда аёлнинг уйидан чиқишига бирдан-бир сабаб бор, у ҳам бўлса, «илло, очиқ-ойдин фаҳш иш қилган бўлслар (чиқариладилар)».

Даромади сабаб

Баъзи уламоларимиз бу ерда зино назарда тутилган дейдилар, баъзилари эса зинодан ташқари эрга қаттиқ озор бериш, уни хафа қилишини ҳам қўшадилар.

Вафотнинг иддасида ўтирган аёл кечакундуз чиқиши мумкин. Аммо манзилида ётади.

Чунки эри ўлган аёл талоқ қилинган аёлдан фарқли ўлароқ, ўзини ўзи нафақа билан таъминлашга муҳтож. Шунинг учун уйидан чиқишга мажбур бўлади. Талоқ қилинган аёлнинг нафақаси эса, уни талоқ қилган эрига вожиб бўлади.

Аёл ажрашганидан кейин ҳам, вафотдан кейин ҳам ўз манзилида идда ўтиради. Илло, у бошқалар томонидан чиқарилса ёки молининг талофатга учрашидан ва уйнинг йиқилишидан қўрқса ёхуд уйнинг кирасини топа олмаса, чиқади.

Боин талоқда икковлари ўртасида парда бўлиши лозим.

Агар боин уч талоқ ва хулуъдан кейинги иддада ўтирган аёл ажрашган эри билан бир хонада турадиган бўлса, худди бегоналар каби ораларига парда тутишлари лозим. Эрнинг кўзи унга тушмаслиги керак.

Манзил иккиси учун торлик қилса, эрнинг чиққани яхшироқ. Эрнинг фосиқлиги учун ҳам шундай қилинади.

Чунки идда ўтирган аёлнинг уйдан чиқмаслиги Қуръони Каримда келган амр. Эрнинг чиқмаслиги хақида амр йўқ.

Ораларини тўсишга қодир бир аёлнинг қўйилиши яхшидир.

Шунда икки бегонанинг холи қолмаслиги каби буларнинг ҳам холи қолмасликлари таъминланади.

Агар эр уни сафарда боин талоқ қилса ёки ўлиб қолса ва аёл билан шаҳарининг ораси бир кунликдан оз йўл бўлса, ўз шаҳрига қайтади. Агар ўша масофа ҳар томонга баробар бўлса ва аёл очиқлик жойда бўлса, ихтиёр ўзида. Қайтиш афзал. Агар ўша пайтда аёл шаҳарда бўлса, ўша ерда идда ўтиради. Сўнгра маҳрами билан чиқади.

Маҳрами билан қароргоҳига етиб олиб, иддани давом эттиради.

НАСИХАТ

Талоқ түғрисидаги маълумотларни талоқдан сақла-
ниш чоралари сифатда ўрганиш лозим. Уларни яхши
билган кишилар талоққа сира яқынлашмасликлари,
ҳаттоти, у ҳақда ўйлаб ҳам кўрмасликлари турган гап.

Эркаклар талоқ қилишни, аёллар эса талоқ сўраш-
ни хаёлларига ҳам келтирмасликлари зарур.

Тўғри, турмушда турли ҳолатлар содир бўлиб ту-
ради. Эр-хотин орасида келишмовчиликлар, жан-
жаллар ва бошқа можаролар бўлиши ҳам бор. Аммо,
уларнинг ҳаммасини ҳал қилиш йўллари ҳам кўп. Та-
лоқ эса, ҳеч нарсанинг иложи қолмагандা, эр-хотин-
нинг бирга яшашлари имкони бутунлай йўққа чиқ-
қанда ишга тушадиган нарса.

Афсуски, кўпчилик бўлар-бўлмас нарсаларда ҳам
талоқни ўртага солаверадилар. Эр аёлига гапни ўтказа
олмаса, талоқ орқали уни қўрқитмоқчи бўлади. Аёл
эридан норози бўлса, ундан ўч олиш учун талоқ сўрай-
ди. Сўнгра, бир оз ўтгандан сўнг иккиси ҳам «Талоққа
йўл борми? Қандай қилиб қайта ярашиш мумкин?»
дека чор атрофга югуришни бошлайдилар. Бу ҳолат
кенг тарқалган иллат бўлганлигидан илмий муассаса-
лар ҳам уни алоҳида ўрганиб чиқиб, қарорлар қабул
қилишга мажбур бўлганлар. Эътиборингизга ўша қа-
рорлардан бирини ҳавола этишга ижозат бергайсиз.

ФАТВО ВА ИЛМИЙ БАҲСЛАР БЎЙИЧА ЕВРОПА МАЖЛИСИ

Ўн тўртинчи сессия (23–27 феврал, 2005 йил)

ТАЛОҚДАН САҚЛАНИШ

Мажлис «Талоқдан сақланиш воситалари» бора-
сида тақдим қилинган тадқиқотларни кўриб, таҳлил
қилганидан сўнг қуийдагиларга қарор қилди:

I. Ислом ўзининг оиласа хос таълимотлари ва ҳукмларида уни муҳофаза қилишга, унинг бузилиши ва қулашини ман этишга қаттиқ ҳаракат қилгандир. Шунинг учун ҳам эр-хотинлик робитаси «мустаҳкам васийқа» деб номланган.

Ислом агар эр хотинини ёқтиirmай қолса ҳам оиласавий ҳаётни давом эттиришга тарғиб қилади.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида:

«Ва улар ила маъруф шаклда яшант. Агар уларни ёқтиirmасангиз, ажаб эмаски, Аллоҳ сиз ёқтиirmаган нарсада кўпгина яхшиликларни қилса», деган (19-оят).

II. Шунга биноан, мажлис талоқдан сақланиш воситаларидан қуйидагиларни баён қилади:

1. Иймоний томонни, Аллоҳ таолодан қўрқиш ҳиссини, У Зот бир тараф иккинчисига зулм ва озор беришини кузатиб туришини англашни кучлантириш. Шунинг учун ҳам оиласа хос оятлар тақвога амр билан якунланган.

2. Эр ва хотин орасидаги муомалада ҳусни хулк, сабр-бардошга асосланиш.

3. Эр ва хотин иккисидаги рухий ҳолатларни хисобга олиш. Улар иккиси бир-бирларига либос, соқинлик, муҳаббат ва раҳмат бўлишлари лозим. Улар бир жондан тарқалгандарни юзасидан икковлари бир-бирларига тақдир, эҳтиром ва шафқат назари билан қарашлари керак.

4. Икки тараф ҳам жуфти ҳалолини танлашда шариатда талаб қилинган сифатларнинг мужассам бўлишига эътибор қаратишлари керак. Никоҳдан олдин шаръий қоидаларга риоя қилган ҳолда бир-бирини кўриш ва сұхбатлашиш каби Ислом эр-хотинликнинг бардавом бўлиши учун жорий қилган воситаларга амал қилиш лозим.

5. Эр ва хотин орасидаги муаммоларни ҳал қилиш бўйича ўзаро мулоқот ва маслаҳат маданиятини йўлга кўйиш керак. Зотан, Аллоҳ таоло Қуръони Каримда:

«Ўзаро рози бўлиб ва маслаҳат қилиб», – деган.

6. Икки тараф адолат ва яхшилик асосида бир-бирининг моддий ва маънавий ҳақдарини ўз ўрнида адо этишга қатъий равишда амал қилиши лозим.

7. Икки тараф ҳам бир-бирини рози қилишга ҳаракатда бўлиши зурур. Шунинг учун ҳам шариатда жуфти ҳалолини рози қилиш учун, ораларини ислоҳ қилиш учун, воқеъликка тўғри келмаса-да, ёлғон гапиришга ҳам рухсат берилган.

8. Ваъз-насиҳат қилиш каби таъсир қиласидиган барча воситаларни ишга солиш керак.

9. Эр ва хотин орасини тузатиш учун икки тарафдан биттадан ҳакам сайлаш ишини ҳам йўлга қўйиш лозим. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда:

«Агар икковларининг оралари бузилишидан қўрқсангиз, эрнинг аҳлидан бир ҳакам ва хотиннинг аҳлидан бир ҳакам ажратинг. Агар улар ислоҳни ирода қилсалар, Аллоҳ эр-хотиннинг орасини мувофиқлаштиради», — деган».

ХУЛОСА

Ушбу китоб оиласи ҳаётнинг яхшиланиши, оиласи бахтнинг мукаммалроқ бўлишига ҳисса бўлса, ажаб эмас, деган ният билан ёзилди. Аллоҳ таолодан унинг ҳаммамиз учун фойдали бўлишини тилаб, дуолар қиласиз. Бу китобдаги камтарона сатрларда бир яхшилик топсангиз, бошқалар билан ҳам баҳам кўрарсиз, деган умиддамиз. Зотан, ҳар бир жамият аъзолари бир-бирларига ўзларининг тажрибалари билан ўртоқлашиш асосида фойда берадилар. Оиласаримизнинг мустаҳкамлиги, бахтиёрги барчамиз учун зарурдир. Шунинг учун ҳам ҳар биримиз ушбу аҳамиятли ишга ўз ҳиссамизни кўшишимиз лозим.

Аллоҳ таоло барча оиласаримизни ва уларнинг барча аъзоларини бахтиёр бўлишларида Ўзи ёрдамчи бўлсин! Омийн!

Darvish.uz

ИСМЛАР КҮРСАТКИЧИ

Абдуллоҳ ибн Аббос	50, 235, 256, 373, 421
Абдуллоҳ ибн Абдұлмұттолиб	18
Абдуллоҳ ибн Абу Авфо	403
Абдуллоҳ ибн Амр	57–58, 223, 318, 369, 371
Абдуллоҳ ибн Жаъфар	124
Абдуллоҳ ибн Замъя	419
Абдуллоҳ ибн Зубайр	254
Абдуллоҳ ибн Омир	343
Абдуллоҳ ибн Умар	315, 368
Абдулмұттолиб	18, 130, 320
Абдурроҳман ибн Абу Бакра	379
Абдурроҳман ибн Авф	130–131, 133, 190, 401
Абу Айюб	22, 398
Абу Бакр	68–69, 168, 199, 221, 256, 318, 368–369, 379, 386
Абу Бакр ибн Хилол	256
Абу Бакр ибн Ҳазм	386
Абу Бурда	368
Абу Дардо	184, 236, 279
Абу Жаҳм ибн Ҳузома	54
Абу Зайд	342
Абу Зарр	33, 257
Абу Исҳоқ	211
Абу Масъуд ал-Ансорий	139
Абу Мурра	363
Абу Мусо	221, 280–281
Абу Мусо Ашъарий	280
Абу Мұхаммад	342
Абу Рофеъ	289
Абу Салама	220
Абу Саъид	154, 167
Абу Сүфён	205, 233, 330, 421
Абу Үмома	239
Абу Шурайх	285
Абу Ҳанийфа	32

Абу Ҳотим ал-Музаний	66
Абу Ҳузайфа	184
Абу Юсуф	475
Авс ибн Сомит	303–304
ал-Ансория	82
ал-Асадийя	172
Али ибн Абдуллоҳ	256
Али ибн Абдуллоҳ, ибн Аббос	256
Али ибн Абу Толиб	129–130, 133–134, 144–145
Али ибн Толҳ	151
ал-Ҳузалий	273
ал-Қушайрий	417
Амр ибн Ажвас	194
Амр ибн Шуъбай	145
Анас ибн Молик	34, 124, 271, 290, 344, 348, 393, 402
Асвад ибн Язийд	211
Асмо бинти Абу Бакр	368–369
Асмо бинти Умайс	168
Асмо бинти Язийд	142
Ақийл ибн Аби Толиб	421
Ақийл ибн Абу Толиб	141–142
Аҳмад ибн Ҳанбал	44, 232, 311, 435
Ақрағ ибн Ҳобис Таймий	331
Байқақий	18, 34, 75, 88, 95, 100, 261, 280, 311, 316–317, 343, 439
Барваға бинту Вошиқ	103
Барра бинти Ҳорис	260–262
Бақз ибн Ҳакиим	377
Жаъфар ибн Абу Толиб	124, 320
Жаъфар ибн Мұхаммад	18
Жобир ибн Абдуллоҳ	85, 351, 366
Жобир ибн Самура	344
Жубайр ибн Муттим	404–405
Жудома бинту Ваҳб	172
Журайж	259
Жұхайл ибн Суроқа	65
Зайд ибн Ҳориса	319
Зақм ибн Маъбад	286
Захұқ ибн Феруз	44

Даимиәт одағы

Иbn Аббос	50, 150, 152, 165, 167, 171, 235, 256, 309, 325, 328, 372–373, 388, 421, 440, 475
Иbn Абу Шайба	318, 375
Иbn Абу Ҳотим	190
Иbn Жарир Табарий	190
Иbn Маcъуд	103, 279
Иbn Обидин	23
Иbn Умар	54, 68, 150, 178, 315, 337, 368, 386, 439, 445, 452–453
Имом Али	241–242
Имом Аъзам	32
Имом Мұхаммад	322, 475–476
Имом Шофеъий	32, 320, 422
Имом Ҳасан	102, 309, 313
Кулайб ибн Манфаға	408
Марвон ибн Ҳакам	364
Маъқал ибн Ясор	59
Маъқил ибн Синон	103
Миқдом ибн Маъдийкариб	255
Мория	258–259
Муовия ибн Райён	433
Муовия ибн Ҳайра	417
Муовия Қушайрий	205
Мусофеъ ибн Сафвон	259–260
Мұъз ибн Жабал	195
Мұхаммад Абу Захра	91
Мұхаммад ибн ал-Мункадир	408
Мұхаммад ибн Маслама	424
Мұхаммад ибн Муфлиҳ	433
Мұхаммад ибн Сивор	347
Мұхаммад ибн Сийрийн	412
Мұхаммад ибн Ҳотиб	137
Мұқавқис	259
Нұймон ибн Башир	334
Омир ибн Абдушамс	142
Омир ибн Саъд	139–140, 213
Рабиъ ибн Анас	110

Рофеъ ибн Хәдийж	424
Рубайийъ бинту Мұтаввиз	135–136
Рукона ибн Язийд	353
Сабра ибн Абу Сабра	281
Салама ибн Аквасъ	352, 354
Салмон	146, 184–185, 236–237, 310
Салмон ибн Омир аз-Зоббий	310
Салмон Форсий	236
Самура ибн Жундаб	167
Саъд ибн Абу Вақъос	24, 329, 375
Саъд ибн Молик	375
Саъд ибн Мұъз	129, 134, 144
Саъд ибн Убода	388–389
Саъийд ибн Мусайяб	286, 318, 383
Саъийд ибн Осс	344
Саҳл ибн Абдуллоҳ	347
Саҳл ибн Саъд	67, 99
Собит ибн Қайс ибн Шаммос	260
София бинту Ҳуяй	128
Субайҳа бинти Ҳорис	76
Суроқа ибн Жуышум	331
Сұхайл ибн Амр	287
Торшин	8
Убайдуллоҳ ибн Адий	256
Умар ибн Абдулазиз	278, 337–339
Умар ибн Базийъ	256
Умар ибн Хаттоб	108, 183, 185, 211, 214, 226, 305, 386–387, 405
Умму Курз ал-Каъбийя	312
Умму Руммон бинти Омир ибн Абдушшамс	142–143
Умму Салама	67, 77, 159, 163, 200, 430
Умму Сулайм	75, 163–164
Усмон ибн Аффон Зиннурайн	421
Усмон ибн Мазъун	24
Усома ибн Зайд	54, 332
Утба ибн Робийъа	421
Үқайл	363

Барынғы одағы

Фоких ибн Саъд	168
Фотима бинту Абу Ҳубайш	165
Фотима бинту Утба	421
Фотима бинту Қайс	54, 211
Фотимаи Заҳро	115–116, 129, 144, 198, 241
Хавла бинти Саълаба	303–306
Хонса бинту Ҳидом	82
Хорижа ибн Зайд	168
Хорижа ибн Зайд ибн Собит	168
Шайба ибн Робийъа	421
Шаъбий	108, 211, 333
Шурайх ибн Ҳоний	284
Яҳя ибн Саъйид	282
Қайс ибн Осім	166
Қайс ибн Саъд	190
Қуроза ибн Каъб	139
Ҳавво	14, 16, 18, 264, 270
Ҳаким ибн Муовия	205
Ҳамал ибн Нобига	273
Ҳамза ибн Абдулмуттолови	130, 320
Ҳасан ибн Али	289, 331
Ҳасан ибн Амр	404
Ҳинд бинту Утба	205, 329
Ҳишом ибн Үрва	363
Ҳоніт ибн Язійд	284
Ҳотиб ибн Абу Балтаъа	259
Ҳофиз Абу Яъло	108
Ҳусайн	278, 289, 309, 313, 332-333, 335–338, 387, 407–408, 434
Ҳусайн ибн Ҳасан Марвазий	278

МАКОНЛАР КҮРСАТКИЧИ

Арабистон	58, 503
Америка (АҚШ)	8, 9, 177
Құдайбия	287
Қурайш	58, 108, 287
Бану Мусталақ	259, 262
Британия	9
Византия	259
Дөғестон	8
Ингушистон	8
Коряк	7
Мадина	68, 128, 130, 137, 142, 287, 352, 369, 389
Маккаи Мұкаррама	274, 283, 287
Миср	257, 258, 259
Россия	7, 8, 9
Таймир	7
Франция	176, 180
Чеченистон	8
Чукотка	7
Ўзбекистон	8

Карнијіл салса

МАНБАЛАР РҮЙХАТИ

1. Қуръони Карим.
2. Имодуддин Исмоил Ибн Касир. «Тафсири Қуръони Азим». Дор ижайл кутубил арабий.
3. Мұхаммад Али ас-Собуний. «Роваиъул Баён тафсири Аятил Аҳқам минал Қуръон». Дор ижайл-туроисил арабий. Байрут.
4. Мұхаммад Али ас-Сайис. «Тафсири Аятил Аҳқом». Матбааты Мұхаммад Али Субайх.
5. Абдуллоҳ ибн Аҳмад ан-Насафий. «Тафсири ан-Насафий». Дорул китабил арабий-Байрут, Ливан. 1982.
6. Жалолуддин ал-Маҳаллий ва Жалолуддин ас-Суютий. «Тафсири Қуръанил Азийм лил Жалолайн». Чагири Йайинлари – Доруд даъва. Истанбул, Туркия.
7. Мұхаммад Содиқ Мұхаммад Юсуф. «Тафсири Ҳилол».
8. Мұхаммад Содиқ Мұхаммад Юсуф. «Ҳадис ва Ҳаёт».
9. Мұслим ибн ал-Хажжож ал-Қурайший. «Саҳиҳул Мұслим». Дорул кутубил илмий. Байрут, Ливан.
10. Мұхаммад ибн Исо ат-Термизий. «Сунани Термизий». Дорул кутубил илмий. Байрут, Ливан. 1987.
11. Сулаймон ибн ал-Ашъас ас-Сижистоний ал-Аздий. «Сунани Абу Довуд», Дорул Боз, Марва, Макка.
12. Аҳмад ибн Шуъб ан-Насаий. «Сунани Насаий», Мактабут тарбиятил арабий лидувалил ҳалийж, Риёз. 1988.
13. Мұхаммад ибн Иазид ал-Қазвиний. «Сунани Ибн Можа», Дор ижайл туроисил арабий, Байрут. 1975.
14. Молик ибн Анас ал-Асбаҳий ал-Хумайрий. «Муваттоъ И моми Молик», Дорун нафаис, Байрут, 1987. 10-босма.
15. Абдуллоҳ ибн Баҳром ад-Дорими. «Сунани Дорими», Дорул-фикари.
16. Аҳмад ибн Ҳанбал. «Муснади Имом Аҳмад ибн Ҳанбал». Дорул кутубил илмий. Байрут. 1978. 2-нашр.
17. Мұхаммад Абдурраҳмон ал-Муборакфурий. «Тұхфатул Ақвазий би шарҳи жомеъит-Термизий», Дорул кутубил илмия. Байрут.
18. Мұхаммад Юсуф ал-Ҳусайній ал-Банурий. «Маъарифус сунани шарҳи сунанит-Термизий», Ал-Мактабатул банурийя, Караби.
19. Жалолиддин ас-Суютий. «Танвийрул ҳаволик шарҳун ала Муваттоъ Молик», Дорул-ижайл кутубил арабий, Миср.
20. Али ибн Султон Мұхаммад ал-Қорий. «Мирқотул Мағотийх шарҳу Мишкотил Масобиих». Дорул-ижайл-туроисил арабий, Байрут.
21. Бадриддин Айний. «Умдатул Қорий шарҳу Саҳиҳил Бухорий», Дорул фикр.
22. Аҳмад ибн Ҳажар ал-Асқалоний. «Фатҳул Борий шарҳу Саҳиҳил Бухорий», Дорул районни лит-туроис, Қохира, 1986. 1-босма.

23. Али ибн Султон Мұхаммад ал-Қорий. «Ан-Ниқоя шарху Мұхтасарил Виқоя», Император университети босмахонаси. Қозон. 1908.
24. Абдураҳмон ибн Мұхаммад ал-Калибулий Шайхизода. «Мажма'ул Анхұр фи Мұлтақол Абхұр», Дорул күтубил илмийя, Байрут, Ливан. 1989.
25. Абдуллоҳ ибн Маҳмуд ал-Мусилий ал-Ҳанафий. «Ал-Ихтиёр ли таълиим Мұхтор», Дорул Арқам. Байрут.
26. Алауддин ибн Мас'уд ал-Қосоний ал-Ҳанафий. «Бадойи-ъус-Саноитъ фии тартибиш-шароетъ», Дорул күтубил илмийя, Байрут. 1997.
27. Аҳмад ибн Юсуф ал-Ҳалабий. «Умдатул хуффоз фи тафсир ашрафил алфоз», Дорул күтубил ватанийя, Банғозий, 1995.
28. Зафар Аҳмад ал-Ұсмоний ат-Таҳонавий. «Эълоус Суннан» Идоратул Қуръани вал улумил Исламийя, Караби, Покистон. 1415 ҳ. й.
29. Аҳмад ибн Мұхаммад ат-Таҳовий ал-Ҳанафий. «Шархи маъниний ал-Осор», Дорул күтубил илмийя, Байрут, Ливан. 1987.
30. Мұхаммад Амийн Ибн Обидин. «Раддул Мұхтор ала Дуррил Мұхтор», Дорул күтубил илмийя. 1994 ы.
31. Абдураҳмон ал-Жазийрий. «Китобул фиқҳи Ҷалал Мазаҳабил арбәятти», Дорул фикри.
32. Доктор Ваҳба Зұҳайлій. «Ал-Фиқҳул Исламий ва адиллатуху», Дорул Фикр, Әмманашк, 1997 ы. 4-нашр.
33. Мұхаммад ибн Исмоил ал-Амир ал-Яманий ас-Санъоний. «Субулус-салом шарху Булуғул маром», Дорул Жийл, Байрут.
34. Мұхаммад ибн Али ибн Мұхаммад аш-Шавқоний. «Найлул Автор шарху Мұнтақол Ахбор», Матбаъатул Ҳалабий, Қохира. 1961 ы.
35. Мулла Али Қорий. «Шарху мұснади Аби Ҳанийфа», Дарул күтубил илмийя, 1985 м.с. 1405 ҳ.с.
36. Мұхаммад ибн Абу Саҳл ас-Саражсий. «Ал-Мабсүт», Да-рул Маърифа, Байрут, 1989 м.с. 1409 ҳ.с.
37. Абу Абдуллоҳ Мұхаммад ибн Ҳасан аш-Шайбоний. «Ал-Жаме' ас-Сагирий», Аъламул күтуб, 1986 м.с. 1406 ҳ.с.
38. Абу Абдуллоҳ Мұхаммад ибн Ҳасан аш-Шайбоний. «Жоме'ула-қабирий», Дорул Маориф ан-Нұманийя, Покистон, 1981 м.с. 1401 ҳ.с. 1-нашр.
39. Абу Абдуллоҳ Мұхаммад ибн Ҳасан аш-Шайбоний. «Ас-Сиярул Қабирий», Дорут-турасул арабий, Қохира.
40. Камолуддин Мұхаммад ибн Абдулвоҳид. «Шарх фатхул қодирий», Дору Ихёт-турасул арабий, Байрут, Ливан.
41. Фахруддин Ұсмон ибн Али аз-Зайләтий ал-Ҳанафий. «Табийинул ҳақоиқ шархи Канзуд-дақоиқ», Мактабатул имдайдия, Покистон.
42. Бурхонуддин Абул Ҳасан Али ибн Абу Бакр ибн Абдулжалил ал-Марғиноний. «Ал-Ҳидоя фи шархи бидоятил мұбтадий». Дору Ихёт-турасул арабий, Байрут, Ливан.

43. Убайдуллоҳ ибн Масуд (Содруш шария). Шорих: Нажмуддин Мұхаммад ад-Дарканий. «Мұхтасари Виқоя маъна шарҳиҳи ихтизорур-ривоя», Дорул кутубил илмийя, Байрут, Ливан. 2005 м.с. 1426 ҳ.с. 1-нашр.

44. Зайнуддин ибн Нажм ал-Ханфий. «Ал-Бахруроқ шарқу канзуд-дақоиқ», Дорул кутубил илмийя, Байрут, 1997 м.с. 1417 ҳ.с. 1-нашр.

45. Маҳмуд ибн Аҳмад ибн Мусо ибн Аҳмад ибн Ҳусайн Бадириддин Айний ал-Ҳанафий. «Ал-Биноя шарқул Ҳидоя», Дорул кутубил илмийя, Байрут, Ливан, 2000 м.с. 1420 ҳ.с. 1-нашр.

46. Абдулғоний ал-Фонимий ад-Дамашқий ал-Майданий. «ал-Лубоб фи шарҳи қитоб», Мактабатур-Риёэил ҳадиса.

47. Абу Абдуллоҳ, Мұхаммад ибн Ҳасан аш-Шайбоний. «Китабул асар» Дарул кутубил илмийя, Байрут, 1993 м.с. 1413 ҳ.с.

48. Фарийдулдин Олим ибн Алла Аандиритий Деҳлавий Ҳиндий Ҳанафий, «Фатавои Татархония», Дорул кутубил илмийя, Байрут, 2005 м.с. 1426 ҳ.с. 1-нашр.

49. Имом Ҳофизуддин Мұхаммад ибн Мұхаммад ибн Шиҳоб Баззоз Кардарий Ҳанафий. «Ал-фатаво ал-Баззозия», Дорул фикр, 1991 м.с. 1411 ҳ.с.

50. Абу Аббос Тақиуддин Аҳмад ибн Абдул Ҳалим ибн Таймия ал-Ҳанбалий. «Ал-фатовий ал-кубрө», Дорул маърифа, Байрут.

51. Имом Фаҳруддин Ҳасан ибн Мансур Ёзгандий Фарғоний Ҳанафий. «Фатавои Қозихон», Дорул фикр, 1991 м.с. 1411 ҳ.с.

52. Шайх Наззом ва бир гурух Ҳинд уломолари. «Ал-Фатавол ҳиндиийя», Дору Ихёт-туросул арабий, Байрут, Ливан, 4-нашр.

53. Имом Жоруллоҳ Замахшарий. «Рұғусул масоил», Дорул баширил исламиия, Байрут, 1987 м.с. 1408 ҳ.с. 1-нашр.

54. Али ибн Султон Мұхаммад ал-Қори. «Шарҳи Мұхтасари Виқоя», Император университети нашрхонаси, Қозон, 1908 м.с.

55. Абу Бакр Мұхаммад ибн Абдуллоҳ ал-Аңдалусий ал-Моликий (Ибн Арабий). «Ажкомул Қуръон ли Ибн Арабий», Дорул кутубил илмийя, Байрут, 1984 м.с. 1407 ҳ.с.

56. Имодуддин ибн Мұхаммад ат-Тобарий. «Ажкомул Қуръон», Дорул кутубил ҳадиса.

57. Абу Жаъфар Аҳмад ибн Мұхаммад ибн Салома ат-Тоҳовий. «Шарҳи Мушкул Осор», Муассасатур рисала, Байрут, 1415 ҳ.с. 1-нашр.

58. Аҳмад ибн Мұхаммад ат-Тоҳовий ал-Ҳанафий. «Шарҳи маъанийл асар». Дарул кутубил илмийя, Байрут, 1987 м.с.

59. Мулло Али ал-Қори. «Мирқотул мағотийҳ». Мактабатул имдодийя, Покистон.

60. Шамсуддин Абу Абдуллоҳ Мұхаммад ибн Муфлиҳ ал-Мақдисий. «Ал-одобуш-шаръия вал минаҳул маръия», Мактабату Ибн Таймия, Қоҳира, 2-нашр.

61. Имом Мовардий. «Адабуд-дунё вад-дин», Дорул фикр, З-нашр.

62. Шайх Наззом ва бир гурух Ҳинд олимлари. «Ал-фатавий ал-Оламгирия», Мактабатур-рошидийя, Покистон.

63. Усмоний хилофатининг бир гурух фуқоҳолари. «Мажаллатул Аҳкомил Адлийя», Корхона тијкорати кутуб, Карабчи.

64. Имом Мұхаммад ибн Ҳасан. «Китобул асл», иккинчи номи «Мабсүт», Оламул Кутуб, Байрут, 1990 м.с. 1410 ҳ.с. 1-нашр.

65. Мұхаммад Али ас-Собуний. «Ал-маворийс фишишарийъатил Исламийяти фий зовъи Қуръани вас-суннати», Дорул қалам, Дамашк, 1989 м.с. 1409 ҳ.с. 1-нашр.

66. Доктор Саъид Мұхаммад Жулайдий. «Аҳкомул мероси вал васийяти фиш-шарийъатил Исламийти», Маншурот Куллиятуд-даъватул исломийя, Тароблус, 1-нашр.

67. Кувайт давлатининг Вакф ва Исломий Ишлар вазирлиги қошидаги фатво ва шаръий тадқиқотлар идораси. «Мажмуъатул Фатавий аш-Шаръийя».

68. Саудия Арабистони «Ҳайъати киборил уламо» — Катта уламолар ҳайъати бош котибиияти. «Мажаллатул бухусил Исламийя».

69. Миср Вақфлар вазири ва Исломий ишлар бўйича олий мажлиси. «Фатовий Азҳар».

70. Шайх Юсуф Қаразовий. «Ал-фатовий ал-муосира», Дорул қалам, Кувайт, 2001 м.с. 1422 ҳ.с. 9-нашр.

71. Шайх Мұхаммад Мутаваллий аш-Шаъровий. «Ал-фатава. Куллу маа юхиммул муслима фий ҳаятихи, явмихи ва ғадиҳи», Дорул фатҳ лил-эъломил аробий, 2000 м.с. 1420 ҳ.с.

72. Шайх Атийя Сақр. «Ажсанул қалом фил фатва вал аҳком», Мактабату ваҳба, Қоҳира, 2006 м.с. 1427 ҳ.с. 1-нашр.

73. Шайх Али Жумъя. «Ал-калим ат-тойиб. Фатавий муосира», Дорус салом, Қоҳира, 2005 м.с. 1426 ҳ.с. 1-нашр.

74. Кувайт вақф ва Исломий ишлар вазирлиги. «Ал-Мавсуъатул Фиқхийя», Дорус софва, Миср, 1993 м.с. 1414 ҳ.с. 4-нашр.

75. Абдулқодир Авда. «Ат-ташрийъул жиноилю фил Ислам», Муассасатур-рисола, Байрут, 1986 м.с. 1406 ҳ.с. 7-нашр.

76. Шайх Мұхаммад Абу Заҳра. «Ал-аҳвол аш-шахсийя», Ал-Фикрул Арабий, 1950 м.с. 1369 ҳ.с. 2-нашр.

77. Миср Араб Жумҳуриятидаги Вакф вазирлиги. «Мавсуъатул фикхил Исламий».

78. Доктор Мұхаммад Раввос Қалъачи. «Ал-мавсуъа ал-фикхийя ал-муяссара», Дорун-Нафоис, 2000 м.с. 1421 ҳ.с. 1-нашр.

79. Ал-лажна ал-истишарийя ал-уъля. «Мавсуъатул усрө» Кувайт. 2003 м.с. 1424 ҳ.с.

МУНДАРИЖА

Инсоннинг жуфт қилиб яратилиши	11
Никоҳга тарғиб	19
Ишбошиларнинг бурчи	26
Никоҳнинг шаръий ҳукми	30
Умр йўлдошини танлаш	37
Никоҳи ҳаром қилинган аёллар	39
Муносиб келин	55
Муносиб куёв	63
Совчилик	67
Тиббий кўриқдан ўтиш	70
Фатво ва илмий баҳслар бўйича европа мажлиси қарори	70
Совчилиқдан кейин	72
Унаштириш	78
Хар ким ўз истаги билан никоҳланади	79
Никоҳга мажбураш йўқ	82
Никоҳда ишбошиларнинг розилиги	86
Муаммонинг ечими	89
Никоҳланиш	91
Маҳр ва унинг ҳукмлари	98
Маҳр ҳақида мулоҳаза	107
Никоҳ хутбаси	113
Келиннинг сепи ва уй анжомлари	114
Ёшларни оиласиб ҳаётта тайёрлаш	122
Никоҳ тўйи	128
Никоҳ тўйини қилиш кимнинг зиммасида?	133
Никоҳ эълони ва унда кўнгилхушлик қилиш	135
Келин-куёв ҳаққига дуо қилиш	141
Куёвнинг келин ҳузурига дастлабки кириши	143
Жинсий яқинлик одоблари	147
Фусл	155
Фуслнинг фарзлари	155
Фуслнинг суннатлари	157
Фуслни вожиб қилувчи нарсалар	160
Суннат фусллар	166
Хомиладор ва эмизиклиларга жинсий яқинлик жоиз	172
Эр-хотинлик ҳуқуқлари ҳақида	173
Оила доирасидаги ҳуқуқлар	178
Эр-хотин орасидаги муштарак ҳуқуқлар	182
Хотиннинг бурчлари	188
Эрнинг аёли олдидағи бурчлари	202
Эрнинг хотини олдидағи муомалавий бурчлари	214
Икки мақола	228
Рисоладаги эр	229
Рисоладаги хотин	238
Оиласиб ҳаёт сокинлиқидир	246
Эркак ва аёл ақлидаги фарқ нимада?	247
Қудачилик алоқалари ҳақида	253

Фарзанд.....	264
Ота-онанинг фарзанд олдидағи бурчлари	268
Айбілі ҳолдаги хомиланы тушириб юбориш ҳақида	274
Фарзанднинг туғилғандан кейинги ҳақлари	275
Фарзандга исм қўйиш	278
Боланинг қулоғига азон ва тақбир айтиш	288
Боланинг танглайини кўтариш	290
Болага ақийقا қилиш	292
Туғилган фарзанд қиз бўлса	298
Ақийقا маросими	309
Ўғил болани хатна қилдириш	314
Хатна маросими	315
Хатнада кўнгилхушлик қилиш	316
Болани қарамоғига олиш	317
Болага валийлик қилиш	323
Болалар нафақаси	328
Болага меҳрибонлик	331
Болалар орасида адолат қилиш	334
Фарзанд тарбияси	339
Балоғатга етган болаларнинг никоҳи	355
Ота-онанинг ҳақлари	355
Ота-онага итоатнинг чегараси	373
Ота-онага оққ бўлиш ҳақида	379
Ота-онага вафотларидан кейин яхшилик қилиш	382
Ота-онани йўқлаб таом улашиб, эҳсон қилиш	391
Қариндошларга силаи раҳм қилиш	394
Оиласада келишмовчилик чикса	410
Бош кўтариш содир бўлганда	416
Оила бузилишининг олдини олиш	425
Оила бузилишининг баъзи сабаблари	426
Сунъий урчитиш ҳақидаги қарор	436
Талоқ ҳақида маълумотлар	443
Аҳсан талоқ	449
Сунний талоқ	449
Бидъий талоқ	451
Боин талоқ	452
Кинояли талоқ	458
Талоқни тафвийз қилиш ҳақида	461
Таълийқ ҳақида	465
Кўшимча маълумотлар	470
Ражъят ҳақида	472
Хулув ҳақида	477
Жинсий ожизлик ҳақида	480
Идда ҳақида	484
Насиҳат. Талоқдан сақланиш	489
Исламлар кўрсаткичи	492
Маконлар кўрсаткичи	497
Манбалар рўйхати	498

94 000 сур.

Шайх Мұхаммад Содиқ
Мұхаммад Юсуф

БАХТИЁР ОИЛА

Муаллиф рухсатисиз нусха күчиришининг барча турлари, иқтибос олиш ва сотиш шаръян ҳаром, қонунан ман этилади.

«HILOL-NASHR» нашриёти
Тошкент — 2013

Нашр учун масъул: Аҳмад Мұхаммад Турсун

Мұҳаррирлар: Шаҳобиддин Одилов, Ҳусайн Яхе

Техник мұҳаррир: Мансур Қаюмов

Мусаввир: Бекзод Бағоев

Дизайн: Озод Мунаввар

Арабча матн мусаххихи:

Мұхаммад Али Мұхаммад Юсуф

Мусаххиха: Барно Саидраҳмон

Нашр лицензияси № А1 204, 28.08.2011 йил.

Диапозитивдан босишга рухсат этилди 05.08.2013. Бичими 60x90^{1/16}.
«BalticaUzb» гарнитураси. Офсет босма. Шартли босма т. 30,4. Нашриёт хисоб табоги 31,5. Адади 5.000 нусха. Буюртма №51. Баҳоси келишилган нархда.

«Hilol-Nashr» нашриёт-матбааси
100011, Тошкент шаҳри, Сўгалли ота, 5
Тел. (99871) 2175499, факс (99871) 2175478
e-mail: hilolnashr@islom.uz